Dagboek 1878-1923. Deel 3: 1911-1918

Frederik van Eeden

editie H.W. van Tricht

bron
Frederik van Eeden, *Dagboek 1878-1923. Deel 3: 1911-1918* (ed. H.W. van Tricht). Tjeenk Willink/Noorduijn, Culemborg 1971

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/eede003hwva05_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

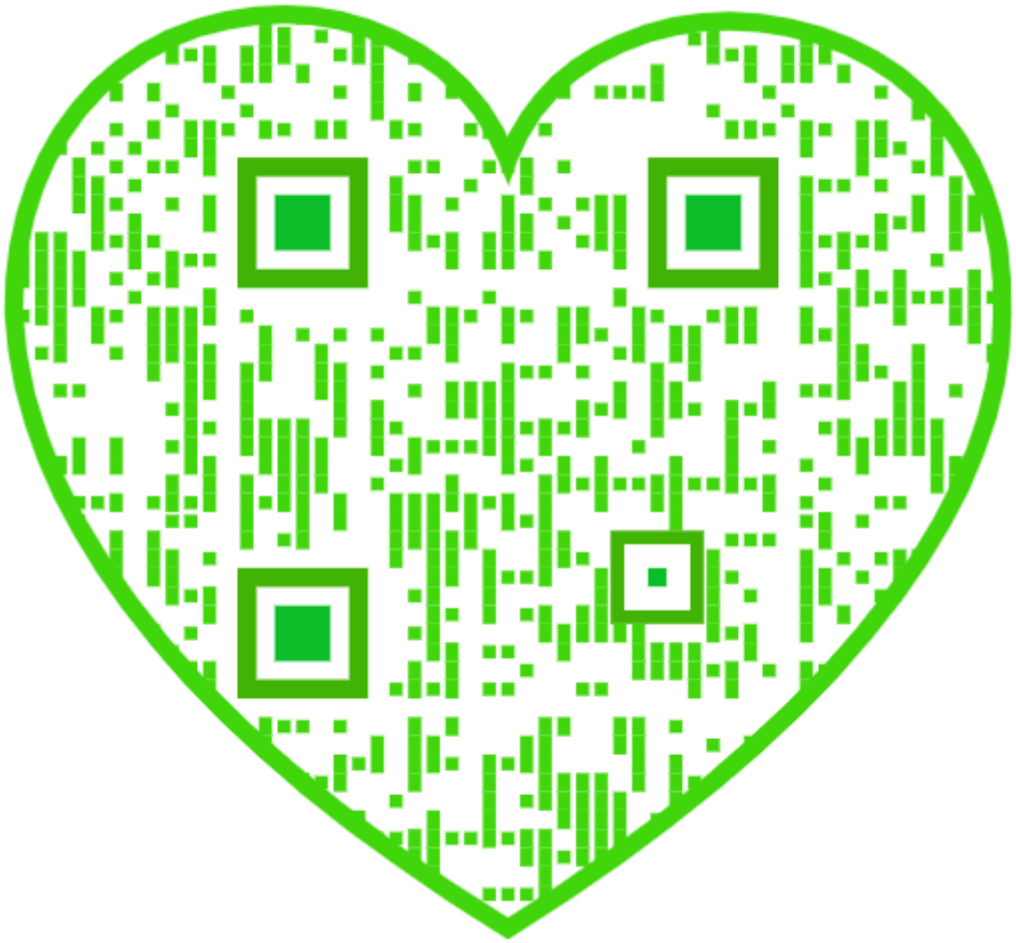

aant.

[1911]

6 januari

Ik vond overeenstemming tusschen hetgeen ik over muziek schreef, over de weinige ethische werking van de beste muziek - en wat Tolstoy en Lady Welby er over zeiden. Tolstoy in de Kreuzersonate. ▫ Muziek veredelt niet, ook de beste niet. Zij is uiting van het edelste, maar heeft geen levende kracht. Ze schept geen ethische sfeer, doet niet handelen. Ze sleept mede, bekoort, doet genieten, - maar verdooft en maakt indolent. Menschen die gestadig in muziek leven gaan ethisch, dus in levenskracht, achteruit. ▫ En poëzie doet hetzelfde, zoolang het literatuur is. ▫ De wereld van musici en literaten wordt een stinkend moeras. ▫ Het drama alleen, het sterke, gezonde drama werkt bevrijdend en versterkend. ▫ Daarin ligt misschien mijn antipathie jegens de opera en Wagner. Daarin heeft de muziek het drama overweldigd en gecorrodeerd. ▫ Muziek is als de verboden vrucht, wij zijn er niet rijp voor.

Ik voel nu sterker dan ooit dat het Drama mijn terrein moet zijn. Echec of niet, ik ga voort met dramatische productie. ▫ Irene's Ballingschap. ▫ De Wereld-unie. ▫ De Oprechten.

En scheiding van Muziek en Dramatiek. Dat staat vooraan. Dat wil zeggen: een samengaan - maar ieder in zijn eigen aard en wezen.

zondag 8 januari

Eergister sprak ik in Alkmaar. Ik had er geen zin in - maar dat is meer gebeurd, terwijl het mij toch voldeed, toen ik 't gedaan had. Maar ditmaal bleef ik even onbevredigd. Het was stampvol - er vielen twee menschen flauw. Ik sprak vrij goed. Maar ik deed een slechte keuze met het vers dat ik voordroeg. Ik had 's morgens met diepe aandoening het mooie vers van Margaret Wood gelezen, en meende dat het geschikt was tot voordracht. Maar dat bleek onjuist. Nu ergert mij ook dat. ▫ Vooreerst voel ik niet meer als vroeger dat ik zóó op de beste wijze werk. In een groep van zulke menschen krijg ik geen voldoende uitwerking. Vooral ook omdat het in Holland is, waar de vijandelijke elementen nog overal het begrip verduisteren en verdraaien. ▫ Het eenige wat ik er mee doe, is doen constateeren dat ik er nog ben. De strijd levendig houden. Maar dan moest ik hard optreden, en niet zoo vriendelijk en luchtig, zooals ik het in Duitschland of Amerika kan doen. ▫ Dat wordt in Holland geheel verkeerd begrepen. Dan spreken ze weer van de ‘voltte causeur’. Dat past in hun karikatuur van mij. ▫ Ik

was er geheel en al door ontstemd. Ik voelde weer als 't hondje dat zijn baas niet begrijpt. En ik *moest* het toch doen, om 't geld, om mijn schulden, om vrouw en kinderen. ▫ Nu kreeg ik een uitnoodiging uit Amsterdam, en ik moet ook voor de vrouwen spreken in 't Noorden. Daarbij voel ik minder tegenzin. En die intuïties komen bijna altijd uit. Maar in Amsterdam zal ik feller zijn.

12 januari

Heerenveen, ten huize van den Ontvanger Lijsen. Sneeuw. Het noorden van Nederland in den winter is altijd desolaat, naargeestig. De menschen zijn echter ernstig, houden van ernstige gedachten. Mijn rede voldeed mij zelven meer. Ook de vers-voordracht. Het werk van anderen - hoe mooi ik 't ook vind - kan ik nooit met zooveel succes voordragen.

In Heerenveen woonde ik bij een jong echtpaar met een kind van 1½ jaar. In vrij goeden doen en tamelijk ontwikkeld en beschaafd. De vrouw knap en blond, een Friezin. Reproducties van goede meesters - Dürer - aan de wanden. ▫ Ik nam 't tweede ontbijt bij juffrouw Bondam - collectrice bij de Staatsloterij - met den heer Klompe, een landmeter, en een juffrouw Buzé, fotografe. Ouderwetsch huis. Een graad cultuur lager dan bij den ontvanger. Hartelijke, eenvoudige menschen. De lage alleenstaande huizen van Heerenveen, hoogstens twee verdiepingen. Alle aan 't kanaal - en daarachter onmiddellijk het weiland. Een stedenbouw die zoover ik weet nergens anders zoo voorkomt.

In Zwolle was ik gast bij de familie Bierens de Haan. De heer des huizes gemeente-ontvanger, maar rijk en patricisch. Een groot, comfortabel huis. Een menigte blauw porcelein. Fraaie reproducties en ook enkele moderne goede kunstwerken aan de wand. Een mooie Voerman.

In Zwolle minder belangstelling dan in Heerenveen. Een kleinstads-aristocratie van rijken die liever naar een opera of operette gaan.

Den volgenden dag naar Hattem, als gast van den heer van Hall die getrouwd is met een dochter van Bierens de Haan, een jong man met fijn goedhartig uiterlijk, blijkbaar geld genoeg. Bevriend met Voerman, om wien ik voornamelijk naar Hattem ging.

Voerman liep door de besneeuwde weien, in zijn cape, - hij had dat land pas gekocht. Hij is een boerezoon, en houdt nog koeien en heeft een vrij groote boerderij. ▫ Hij is een korte, stevige man met lichte oogen en een blonde kinbaard. Hij spreekt in den trant van de echte artiesten, rustig,

aant.

eenvoudig en raak. Kijktje dan recht aan over zijn bril. ▫ Zijn vrouw is een Verkade, met het schrale, lange intelligente en vrij hartstochtelijke type. Er is veel overeenkomst tusschen dit paar en Heyenbrock en zijn vrouw. ▫ De vrouw vol geestdrift voor het werk van haar man. En daarbij met fijner cultuur dan hij. De man een rusteloos, forsch werker. ▫ Voerman was in geen vier jaar één dag uit Hattem weg geweest. ▫ ‘Er mocht dan eens juist een mooie lucht boven de IJssel zijn’ zei hij. ▫ We zagen een stuk of tien mooie doeken, met heerlijk uitgewerkte wolkexpressie. Heele wolk-choralen. ▫ De dier-figuren meestal wat te klein, en ook de stadsgezichten en scheepjes te peuterig, te veel miniatuur. Maar alles prachtig, zuiver werk. ▫ Twee uren vlogen om. Het oude kleine stadje aan de rivier was mooi in de sneeuw. We deden nog een ritje door 't wijde land met de lage heuvels, bezochten een schilderes juffrouw Koster in een fraai en smaakvol klein huisje.

's Avonds was ik in Almelo bij den gemeente-secretaris Daniëls. Daar was het de complete 19de eeuwsche wansmaak van beeldjes en snuisterijen. Verschrikkelijk! Ook weer hartelijke menschen, en zelfs een vrij feestelijk en lekker diner, waar de dikke gastheer ook van smulde. Maar het huis was een gruwel. Alleen wat porcelein in een glazen kastje was vrij goed.

Na de lezing levendige conversatie tot één uur, waarbij ik van alles over Walden moest vertellen. Ik vond eerbiedige en dankbare hoorders, die hun tegenargumenten en kritiek altijd vol bescheidenheid uitten. Ik vond mijzelven nog al goedig, als ik denk hoeveel moeite ik mij gaf hen dingen te beduiden, die geheel nieuw voor hen waren en die ze dus nog onmogelijk konden opnemen. Maar de prentjes en pronkjes rondom vormden een bang contrast.

Den volgenden morgen, Zaterdag, blij weer thuis te zijn. Lekker winter, veel brieven, - de roman van Leonardo uitgelezen. Na dit droeve leven voel ik wel dankbaar gestemd. Zulk een man die mekanieke beesten knutselt om den koning van Frankrijk te vleien. Een leeuw die opengaat en lelies laat vallen. ▫ En de hel van dwaasheid en waan, leugen en wreedheid rondom. De Borgia's, de inquisitie. ▫ En toch alles zoo mooi! Nu we uit de hel van onrecht en domheid stijgen vallen we in die van leelijkheid en saaiheid. ▫ De ‘verveling’ die Macchiavelli erger vond dan alle lijden. ▫ Merejkowski's boek is een degelijk stuk arbeid.

Mijn huis bevalt me - omdat er niets opzettelijk artistieks en aesthetisch in is. Een ruime, ouderwetsche kast, waarin we 't ons zoo huiselijk mogelijk maken, en zoo min mogelijk leelijks hebben. Al die moderne aesthetisch

aant.

gebouwde en gestoffeerde huizen gaan zoo gauw tegenstaan. ▫ Het is nog geen tijd van mooi rondom. Mijn huis is representatiefin zijn tweeslachtigheid. Een overgangstijd. ▫ Nog altijd geniet ik van mijn kinderen, zooals nooit te voren. Zij zijn zoo aardig, mooi en smakelijk. Ze zien zoo voorspoedig en gezond. En ze irriteeren of hinderen mij eigenlijk nooit, met al hun kinder herrie.

Mijn geest is bizonder rustig.

dinsdag 24 januari

Bij V's in Bergen. Ik had zeer duidelijk het voorgevoelen van een ongunstige ervaring toen ik op verzoek van mevrouw V. naar Bergen ging, om haar dochter te observeeren die zenuwziek was.

Ik had dierbare herinneringen aan Bergen. Een bezoek aan het Hof, met mijn broer en mijn vader, toen ik misschien 12 à 14 jaar was. Alle bizonderheden van dat bezoek wist ik nog. Want het aristocratische gezin en het mooie landgoed maakt een diepen indruk. En nu zag ik na bijna veertig jaren twee van hen voor 't eerst terug, den oudsten zoon, nu de burgemeester, en de dochter. Ik herkende ze onmiddellijk, hoewel hij oud zag en spierwit van haar. En ook de zuster met haar verlegen, wat schuwe en zenuwachtige sentimenteele aristocratische manieren.

En nu moest ik bij zijn dochtertje constateeren hoe dit geslacht ook weer in verkwijning verloopt. Een fijn, mooi gezichtje, een totaal verstoord evenwicht. Schuw en dan weer welbespraakt, met die eigenaardige gemaaktheid van beginnende waanzin, vervolgingsideeën, onredelijkheid en wispelturigheid, woede-excessen. ▫ En wat curieus was een eigenaardig schildertalent met precies dezelfde aberraties als Vincent. Hoewel ze dien niet kende. Maar dezelfde kloeke lijnen, dezelfde onmogelijke hardheid en grelheid, dezelfde wonderlijke kleurvondsten. Een groen zeetje met groene wolken, en twee scheepjes, in een fijn wit licht.

Mevrouw V. een energieke, werksame, intelligente Duitsche, die een nieuw dorpje schept, Bergen aan Zee. Ik zag het met haar. Een mooi, interessant werk. En een vreemde stemming bracht die regeneratie boven op het oude dorpje met zijn interessant stukje oud-hollandsche geschiedenis. De verwoeste kerk, de welvaart in de middeneeuwen, het vechten en branden in de Spaansche tijd door de geuzen, later door Russen en Franschen. ▫ Diepgaande stemmings wisselingen voel ik dan. Omdat elk van die herinneringen mij een eigene bekoring brengt. ▫ Ik kan die onbeschrijfelijke

mengeling niet volgen of vasthouden. Ik zou het graag willen. In elk van die stemmingen zou ik mij kunnen verdiepen. In het middeneeuwsche Nederland, in de Spaansche tijd, in de meren en bosschen, in de aristocratische geslachten, in de kasteelen daar, dan weer in dit geslacht, en dan op eenmaal in het meer nuchtere, droge, maar blije opkomen van de badplaats. ▫ De zomerbekoring was er niet, in het wintersche Bergen. Toch was 't mooi. De dennen, de stille Januari-lucht, de duin-contoeren. ▫ En het ongunstige voorgevoel werd verklaard door het arme meisje. En het week toen ik dit wist. ▫ Ik vond mijn thuiskomen zoo prettig en Walden is mij lief.

Steeds grooter en grooter wordt mij het mysterie van mijn ikheid. Het is mij ondenkbaar dat dit wonderbare besef niets beteekenen zou. Waarom juistik? Waarom juist dit speciale menschje? Waarom woont er in dit ééne, volmaakt even onbeduidende wezentje als al die andere millioenen dit zoo bizondere gevoel? ▫ Het onpeilbare raadsel vervolgt me dag en nacht.

vrijdag 27 januari

De dagen gaan snel. Nog heb ik geen hulp kunnen geven aan de V.'s. Het ‘toeval’ werkt niet mee. Ik kan geen verpleegster vinden.

In waanzin is niets wat er ook niet in den gezonden geest is, maar de verhoudingen zijn verstoord. De argwaan, de droomerigheid, de slechte controle over gedachtenreeksen - ideeënvlucht - komen alle ook bij den gezonde voor. Maar bij den waanzinnige is er onvoldoende centralisatie - even als in den droom. De droom is bij elk onzer waanzin, tenzij het een heldere droom is.

Ik las over de versierde grotten der holenbewoners, de kunst der prehistorische menschen. Dit wekt onmiddellijk mijn intense belangstelling, en ik voel iets als de bekoring van oud-Egypte, oud-Japan maar dan nog in sterker mate. Het kan mij geheel vervullen, en al mijn zorgen doen vergeten. Ik wou die grotten gaan zien. De belangstelling en de bekoring zijn mijzelven beide even raadselachtig.

Gister kwam ik op de gedachte, terwijl ik door Amsterdam liep, dat ons meest werkelijk leven juist bestaat uit die bekoringen die op een waan berusten. ▫ Verliefdheid is zonder twijfel een waan - dat wil zeggen: de geliefde is nooit wat zij den verliefde lijkt, men omkleedt het geliefde wezen met een glans die later verdwijnt. Men kan een diepere liefde gaan voelen voor de geliefde - maar het is niet de eigenaardige emotie der verliefdheid. De verliefdheid kan ook door een onwaardig persoon opgewekt worden. Men

heeft dus met een schijnsel, een waan te doen. ▫ Maar toch is deze bekoring het meest wezenlijke van 't leven. ▫ En nu kwam ik tot het inzicht dat dit niet een verloochening der waarheid beduidt, dat dit niet zeggen wil dat dat wij van leugens en bedrog leven. ▫ Maar ‘waan’ is disharmonie tusschen eigen en on-eigen. In deze bekoringen komt het beeld-in-ons niet overeen met het wezen dat niet-ons is. Maar daar juist ligt de onwaarheid, onwerkelijkheid in het on-eigene. ▫ In de liefde is de verliefdheid het ware, werkelijke - wat onwerkelijk, onwaar is is de zoogenaamde realiteit die niet aan onze illusie beantwoordt.

dinsdag 31 januari

Helder, vriezend weer. In ons huis brandt de groote kachel in de gang en het ziet er nu ouderwetscher dan ooit, door de gekleurde teekeningen en vergulde lijstjes van mijn tantes, uit den boedel van tante Mas. Maar het is er des te gezelliger en huiselijker door. Ik ben alleen gespannen en prikkelbaar omdat mijn werk niet voldoende vordert. De jaren gaan zoo snel, en zulk een kritische tijd als deze waarin een langgewacht succes begint dóór te breken beneemt de rust.

Ik lees Allen Upwards boek ‘the New Word’ en dat is de groote vondst voor dit jaar. Het is een meesterlijk boek. Het gewone, nuchtere, kalme hanteeren van de diepste vragen, met zooveel zekerheid en zoo weinig inspanning, dat is volstrekt uniek.

woensdag 1 februari

Om uit de klem te geraken besluit ik 't een na het ander te doen. ▫ Eerst de oproep geheel af. Dan het boek voor Holland, De Dichter-Koning. Dan de Legende àf. Dan de Wereldmaatschap. Dan de Griekin in Ballingschap. ▫ En nu 't een na 't ander. En ieder werk afwerken.

vrijdag 3 februari

De avond was slecht. Ik voelde nerveus door kleinigheden. Ik vreesde den ouderdom, voelde mijn lichaam rheumatisch, minder lenig. Het rustig en huiselijk leven schijnt mij dan soms verwerpelijk. Misschien is dit een voorbereiding voor een nieuwe tijd van renunciatie. Ik had een neiging om op den vloer of op een stoel te willen slapen om minder te verweekelijken.

Maar tevens kwamen groote gedachten voor mijn nieuw tooneelstuk. De indrukwekkende eerste scène met het skelet.

zondag 5 februari

Beurtelings zeer gelukkig en vervoerd. Schrijvend aan de Aanroep en vervuld van die Groote gedachten en gevoelens. ▫ Dan weer gedrukt en geirriteerd, omdat een boek of brochure weg is, omdat ik de assistentie niet heb die ik behoef. Omdat de zaak Walden - mijn speelgoedje, zooals ik 't noem - niet behoorlijk nog georganiseerd is, en ik niet meer bestand voel tegen grooter zorgen.

Gister met mijn lieve vrouw in Amsterdam, dat is altijd even heerlijk, een pretje met haar.

maandag 6 februari

Gisteren las ik Crime et Châtiment van Dostoiewski. Ik had het nooit gelezen, maar het was toch alsof ik het herlas, zoo goed had ik het boek leeren kennen door de enkele gesprekken en besprekingen er over.

Hoogst interessant was voor mij het feit dat ik, na deze lectuur, dezen nacht de mij bekende droom had waarin ik meende een moord gepleegd te hebben. Die droom heb ik vele malen gehad, met alle angsten en zorgen er aan verbonden. En de nauwkeurige schildering van den toestand in het boek bracht dezelfde droomsensatie te weeg. Ik droomde dat ik mijn oude tante vermoord had. ▫ Dit is zoo merkwaardig, juist omdat het zoo voor de hand ligt. Want droomen doen dat meestal juist niet. ▫ En vreemd genoeg, de heele sensatie, de gansche nacht was wat ik ‘gunstig’ noem. Het was niet bizonder akelig/ het bedrog was machteloos, de moordwaan trok weg en ik was blij en goed tegen den morgen, met allerlei lieve aandoeningen in den droom. Voorjaar en feestelijkheid.

Men zou zeggen de moordlust, moordwaan, moordzucht is een bepaalde demonische aberratie, door Dostoiewski nauwkeurig vastgelegd. Daarop door mij in den slaap weer gevoeld, maar door mijn innerlijk triomfant besef als demonisch erkend en overwonnen. Het liet geen somberen indruk na.

Evenwel lees ik het boek niet verder omdat het mij wel meesterlijk lijkt maar niet goed. Het eigenlijk begrip der zaak is er niet in. Dat voel ik en daarom bevredigt het me niet. ▫ Al deze Russische ellende moet uit een

eeuwig licht bezien worden, anders is ze weerzinwekkend en verzwakkend. De schildering, hoe voortreffelijk ook is niet zóó hoog dat de jammer tot verheffing wordt.

Onjuist is het b.v. niet aan te duiden of het feit zelf den moordenaar attractie of repulsie gaf. De weifeling, de strijd tusschen beter en slechter willen, het afglijden in den afgrond - dat alles staat er precies. Maar de daad zelf, het dooden, het bloed, dat alles trekt den pathologischen moordenaar, door de wellust van wreedheid/ de attractie van het akelige. Dat is niet aangegeven, en toch essentieel. ▫ Wat ik voelde in den droom was alleen de sensatie het *gedaan te hebben* waarin niets van de wellust-wreedheid en bloed-attractie lag. Het was alleen de angst en zorg, zooals die in het boek zoo scherp geteekend is. ▫ Maar de absurditeit van een moord te plegen ligt in de weerzin tegen wreedheid en akeligheid. Dat deze weerzin in aantrekking veranderde, door perversie, dat alleen maakt de moord begrijpelijk. En dat is niet begrepen door den schrijver. ▫ De bekoring van het boek ligt voor de meesten in 't ontkiemen der perversiteit. Daarom is het mij beslist antipathiek. Omdat het niet overwonnen is, niet tot hooge kunst gemaakt. In deze Slavische schrijvers ligt de perversiteit onmiddellijk onder de oppervlakte. Van daar ook Tolstoy's heftige reactie. Teederheid, wreedheid, dweepzucht en perversie - die liggen vlak naast elkaar.

vrijdag 10 februari

Ondanks stil zonnig weer, diepe depressie. Aan mijn schrijfwerk kan ik voortgaan. Overigens is alles verdrietig, ontmoedigend. Als een complot werken allerlei kleine tegenspoeden samen, de post brengt juist die berichten niet die er 't meest op aankomen. De lezingen worden afgezegd of beloven minder honorarium. Uit Amerika niets. In Berlijn alles slepend, nu al in drie maanden niets opgeschoten.

Woensdag weer met mijn vrouw naar Amsterdam, naar de comedie, Saartje Burgerhart. Dat was aardig en genoegelijk. ▫ Ook met haar bij Lebret gegeten in het groote weelderige huis. Zij is altijd lief en dierbaar, en zij geniet zulke kleine pretjes zoo. Maar ook zij voelt de zwaarte van ons ongelukkig menschenleven. De vloek op ons geslacht.

Ik voel dat de oproep, hoe kort ook, een klassiek stuk zal worden. Het Duitsch schrijven dwingt me tot meer geserreerdheid. In 't Hollandsch zou het grooter gemak van schrijven mij misschien eloquenter en breedsprakiger maken.

aant.

maandag 13 februari

Eergisteren avond een voordracht van prof. Steinmetz in het Genootschap voor Natuur- en Geneeskunde. Voor 't eerst in de twintig jaren van mijn lidmaatschap. Het was er aangenaam, ik zag eenige oude kennissen. Truida had een intuïtief gevoel dat het goed voor me is, mij daar weer te vertoonen. ▫ De voordracht, over 't nieuwe menschenras in Amerika bood geen nieuws. De craniometrische uitkomsten van Boas had ik al vernomen, en er was niets nieuws bij gekomen.

Ik broei op 't drama. Ik zoek de felle moreele tensie. Als die er is dan komt het nieuwe licht op allerlei vraagstukken van zelf. De mensch moet gedrongen worden tot aan de grens van lijden, tot het uiterste gedreven, om het diepste uit hem te halen.

vrijdag 17 februari

In Sirius de lichte, triomfante, onoverwinnelijke. ▫ In het drama de zwaarstrijdende, zoekende, worstelende, tot het uiterste gejaagde.

18 februari

Gister was het voorjaar, met voorjaarsgevoelens. Fijn, intensief. Ik hoorde de grauwe lijster, en gevoelens kwamen van mijn jeugd. ▫ In ouderdom wordt het veel duidelijker hoe alle geluk van onze eigen toestand afhangt. Het is veel opmerkelijker nu hoe alles gunstig getint wordt, een vreugdeschijn krijgt door innerlijke verandering.

Ik voelde het drama vorm krijgen en ook Sirius. Alles groeide. ▫ Het is nu vast bepaald. Ik schrijf met alle macht aan Sirius. ▫ Dan komt het Drama van Lord Rodolphe (of Brentfort). ▫ Daarna het boek voor Holland over den Dichterkoning. ▫ Dan Irene in Ballingschap.

Voortdurende die verwondering waarom juist *ik*. Wat beduidt die dwaze centralisatie in dit Hollandertje, in de twintigste eeuw? Dit is mij een gestadig raadsel. Alleen bedacht ik dat als ik werkelijk tot iets zeer bizonders bestemd was, zou het minder onwaarschijnlijk lijken. Dit is een allerwonderlijkst conflict. Maar het is diep, diep, onmededeelbaar. En volkomen rustig en rust-latend. ▫ De droomen zijn steeds mooi en liefelijk.

Ik heb een schrijven van Allen Upward/ schrijver van ‘the New Word’. Ik had hem geestdriftig geschreven over zijn voortreffelijk boek. En nu

deelde hij mij zijn plan mede tot het vormen van ‘international Headquarters’ volkomen overeenstemmend met het onze.

De Oproep is af. En het schijnt mij 't beste die maar afzonderlijk, op eigen naam, uit te geven.

zondag 19 februari

Storm. Ik kan het geen ‘depressie’ noemen, wat soms over mij komt. Het is als een schaduw die alles ontkleurt, alle sensaties leelijk maakt. Maar ik blijf overigens dezelfde, in staat tot werken/ uiterlijk gewoon, spraaksaam. Maar het mooie, gelukzalige van het leven en vooral van het toekomstig leven is geheel weg. Tegenwoordig is mijn besef van het onwezenlijke en voorbijgaande dier buien zeer vast. Het sombere gevoel zit buiten op, maar het is intensief akelig. Ik zou zeggen veel erger dan ooit.

Gister was ik bij Romeo en Julia, van Verkade, en het ergerde mij bizonder. De schaduw was er en de gebrekkige vertooning, de slechte acteurs, de slechte vertaling en het bewonderende publiek, het was alles duldeloos onaangenaam. ▫ Die volle zaal met nette Amsterdammers die daar bewonderen, op een naam af, wat ze van geen onbekende verdragen zouden. Die grofheden en onmogelijkheden slikken, omdat het Shakespeare is, hoewel ze van Shakespeare's kwaliteiten geen flauw besef kunnen hebben.

maandag 20 februari

Terwijl het hevig stormt gaan de electrische golven stil en ongestoord hun weg. De wind en de hitte of kou hebben er hoegenaamd geen invloed op. Wezens die geadapteerd zijn voor die sfeer, die dus in electrische trillingen leven zooals wij in lucht en warmte - eenvoudig een verschil in trillingssnelheid - blijven dus onaangetast door al wat ons vernielt of bedreigt.

Raskollnikoff is een schepping door Dostoievsky gemaakt uit zichzelf en observaties van anderen. Maar ik vermoed vooral uit zichzelf. Svidrigaïloff is meer uit observaties gemaakt, hoe knap ook verbonden. ▫ Daaruit blijkt dat D. sexueel een vrij gezond, normaal individu was. Maar dat de perversie zich bij hem openbaarde door in wreedheid en bloedzucht overgaande teederheid. En daarvan is hij zich niet bewust. Dat Rask. tot den moord werd gedreven door een zinnelijken drang, begrijpt hij niet. Terwijl de schildering van den sexueel zinnelijke veel onvolledíger is. ▫ Alleen de droom over

het vijfjarige kind dat in een cocotte verandert is zeer goed. Echt demonisch. ▫ Terwijl zijn artistiek instinkt aan Rask. zeer terecht kort voor den moord een typische teedere wreedheids-droom - van het gemartelde paardje - doet droomen.

Shakespeare en Dostoiewsky, welk een mooi tweetal voor een studie.

Ik heb nu kolossale arbeidsopgaven vóór me. ▫ Sirius. Legende. ▫ Lord Rodolphe, Drama. ▫ Irene in Ballingschap. Tooneelspel. ▫ De Dichter-Koning. Proza. ▫ De drie Oprechten. Een mysteriespel.

Daarvoor stel ik vier jaren, van heden af aan. 'De Oproep' is af. ▫ Het lijkt mij noodig deze twee regels te stellen: ▫ Niemand wordt in de groep opgenomen dan met algemeen consent. ▫ Niets wordt gepubliceerd of gedaan dan met algemeen consent. ▫ Dit is, als wet, genoeg. Ieder blijft, als persoon, geheel vrij. Maar gezamenlijke actie wordt gezamenlijk verantwoord.

vrijdag 24 februari

Storm. Lezingen gehouden in Wageningen, voor de Landbouwstudenten en in Zwolle. Ik had er geen plezier in, en ook niet veel voldoening van. Het mocht zeer geslaagd heeten. Ik had beide keeren een talrijk en dankbaar publiek. Maar de schaduw was over me, en ik voelde niet die innerlijke wijding en voldoening. Ik doe het te veel omdat ik wat verdienen moet. Ik zou het zonder geld zeker niet doen. Vooral omdat ik het nuttelooze en overbodige er van voel. Vroeger, in de G.G.B. tijd, was me geen moeite te veel, en greep ik elke gelegenheid aan. Toen geloofde ik nog in propaganda, in Volksbeweging. Nu zie ik alles zoo anders, ik ga zoo anders te werk, en de voldoening die ik in Berlijn voelde, kan ook niet samengaan met voldoening door voordrachten in Nederlandsche provinciestadjes. Dat is een weinig zielig, eigenlijk tijd en kracht verspillen. ▫ En toch sprak ik gemakkelijk en goed, en ik bemerkte meer respect dan ooit vroeger.

Ik was bij Frank van Vloten, wandelde met hem op de Wageningsche berg.

Ik logeerde ook weer bij Bierens de Haan. En die provincie-stadjes als Wageningen en Zwolle krijgen iets erg naargeestigs voor me, vooral in den winter. En het heele lezingen-gedoe, heeft iets kinderachtigs, saais, triviaals. Die zaaltjes, in 'Harmonie' of 'Odeon', dat lessenaartje of de catheder, het glas water, het gebabbel in de pauze, de vragen, het applaus, de stotterende narede van den voorzitter, enz. enz. bah! ▫ Ik heb maar in één ding nu

aant.

nog de rechte gedachtenrust en bevrediging: in het werken aan Sirius, in het weten dat de Oproep geschreven is. Overigens laat alles wat er over me geschreven wordt me koud.

donderdag 2 maart

Ik herlas mijn plannen van 7 Maart 1902. Een er van is voltooid, maar anders dan ik toen beraamde (Minnestral). De twee andere zijn gewijzigd, maar ze leven nog. Hoe taai zijn zulke scheppingen. Hoe zeer heeft Bergson gelijk dat het onmogelijk voorraden zijn in een hersenmagazijn. ▫ Gister begreep ik dat ik toch ook nog een echte comedie zou kunnen maken. In den ouden trant. ▫ Het onderwerp daarvoor zou zijn: het Kudde-wezen der menschen, dat niemand voor zichzelven wilde erkennen. ▫ De ‘hoogheilige Walvisch’ van Spitteler. ▫ Een pari van twee demonen, dat ze den menschen een nieuwe godsdienst kunnen aansmeren.

zaterdag 4 maart

Zacht, regenachtig weer. Van 't Hoff is dood en ik las hoe hij in het jaar waarin zijn ziekte begon zich buitengewoon wel gevoeld had. Zijn gezondheid, ‘steeds onverstoorbaar’/ was toen beter dan ooit. Maar een vriend van hem had hem eens gezegd dat zulk een bizondere euphorie op later leeftijd een slechte beteekenis heeft, een voorbode is van komend verval. Van 't Hoff kreeg dan ook tuberculose. Hij was het type van den genialen geleerde, naïef en kinderlijk in 't gewone leven, met schitterende invallen in zijn vak.

Gutkind schreef dat mijn buste hem aan Michel Angelo denken doet. Die voor mij geheel nieuwe vergelijking gaf mij allerlei gedachten, hoewel geen ijdele. ▫ Alleen is 't waar dat er zuiver geestelijke structuren mij voorzweven waarvan de verre strekking en de kolossale verhouding mij beklemt, bij de gedachte aan mijn broosheid, mijn ouderdom, mijn nietige afkomst en mijn kinderlijke dwalingen. ▫ Maar één zoodanig woord doet ons soms stoutmoediger aanpakken.

zaterdag 11 maart

Er beginnen betere vooruitzichten voor de Wilmington colonisatie. De Boer gaat er heen, en nog een paar anderen.

Wij kunnen natuurlijk nooit onze eigen impulsen en stemmingen, onze verlangens en vóórkeur begrijpen, omdat wij organen zijn en een centrale leiding gehoorzamen. Evenmin als een cel van ons lichaam onze bedoelingen begrijpt. ▫ Maar we kunnen niet laten er naar te zoeken, en we hebben nooit gezocht met deze leidende gedachte. We hebben nooit deze beteekenis der moraal gevolgd, dat alleen dat moreel is wat de bedoelingen van onzen leider helpt. Dat we dus steeds in ons zelven te zoeken hebben, wat moreel is, en nooit kunnen zeggen dat we het weten, dat het al vast staat. Daarvoor is maar één leidende macht, de innerlijke bevrediging. Het gevoel: nu doe ik wat de meester wil. ▫ Het verlangen naar voorspoed, naar weelde, welvaart, bloei heeft zich al van ouds als een uiterst moreel gevoel in mij voorgedaan.

maandag 13 maart

Koude Noorderstorm en regen. Eergister at ik bij mijn neef Warmelo, den officier, en hoorde 's avonds een pianoconcert van Roll. Onder 't spelen zag ik, in 't gezicht van het meisje dat de bladen omsloeg, het gezicht van Sirius, als hij vraagt en ondervraagd wordt in den kring van sceptische geleerden, en dominees. Een rustig, liefdevol, weemoedig, hoopvol en vast vertrouwend vragende blik. Zoekend naar iets, dat hij zeker weet dat er is en goed kent. Als de deksel van een doos dien hij bezit. Al wat niet precies past wijst hij af. ▫ Een lichtfiguur met zijn bleek, fijn gezicht en donkerblonde kroon van haren. Zijn geneeskracht, die hemzelf onbeteekenend voorkomt. Als ter loops geneest hij.

Toen ging ik naar Rotterdam. Ik had juist het boekje ‘Organisierung der Intelligenz’ ontvangen, en was verbaasd en verheugd, hoewel hij, Victor Hueber, mij vóór is.

In Rotterdam repeteerde ik ‘het Poortje’ en vond het weer een allerplezierigst werk. Ook het verkeer met de jonge menschen tusschen 15 en 20. Ik logeerde bij P. en hoorde van hem dat het weinig gescheeld had of hij was mij komen helpen in mijn zaak. Juist ‘een kolfje naar zijn hand’ zei hij. Maar hij durft niet verhuizen om zijn vrouw. Het zou een uitkomst geweest zijn.

zondag 19 maart

Neuscatarrh. Koude Oostenwind, drukkend gevoel van zakenzorg, ein-

aant.

deloos geharrewar met Berlijn - en niemand, niemand, niemand waar ik iets aan heb hier in Holland. ▫ En Paul ziek. Spitzenkatarrh en koorts. Nu toch wel tuberculeus, vrees ik.

woensdag 22 maart

Lente. Een stille, zonnige zomerdag. Viooltjes. Van daag komt het wijsgeerige meisje van 17 jaar hier. Clara Stuten. En van avond moet ik spreken voor de Dageraad.

donderdag 23 maart

Toen ik gister alleen naar mijn lezing ging dacht ik verstandelijk: als het leeg is, is 't mij goed. Maar ik wist, intuïtief, precies hoe 't zijn zou. ▫ Ik liep eerst de verkeerde zaal in, terwijl ik de menschen op straat haastig naar een verderop gelegen ingang zag stroomen. Die komen niet bij mij, dacht ik. En de zaal waar ik inging was geheel leeg. Dat paste mij best. Maar 't was de verkeerde. ▫ En voor de zaal waar ik spreken zou stond de straat vol menschen en was 't gedrang zóó groot dat ik er niet dóór kon. ▫ Ik moest hierdoor op eens mijn taktiek veranderen, veel meer populair spreken. Dat vond ik onaangenaam. Maar het was toch wel iets van beteekenis dat ik, met dit onderwerp, zooveel belangstelling wekte. ▫ Ik was niet tevreden over mezelf. Hoeveel mooier waren de avonden in Boston, in Frankfort. Toch was er veel bijval.

dinsdag 28 maart

De avond in Bloemendaal was mooier. Voor 't eerst had ik Truida onder mijn gehoor. En nu las ik ook mijn verzen goed.

P. Tideman die mij vroeger zoo infaam beslikt en bespuwd heeft, als ‘Jan de Schenner’, eindigde nu zijn toespraak met ‘als van Eeden weerkomt zullen we hem op handen dragen’. ▫ Zijn karakter is zeer duidelijk. Hij is tegelijk fanatiek, energiek en week en serviel. Vroeger beheerschte Kloos hem, nu is 't Bolland. Hij moet iemand hebben waaraan hij zich onderwerpt, voor wie hij vechten kan. Mij is dat antipathiek, en zijn persoon beklemt mij. Zonder dat ik eenige oude veete voel. ▫ Het is merkwaardig dat hij nog tot een zekere positie is geklommen, nadat hij zich uit de Kloos-verwildering losrukte.

aant.

Ik las artikelen van Bolland. Ook dit is geen koninklijke maar een vasallengeest. Eerst Hartmann, nu Hegel. ▫ Vooral het dichterlijke mankeert den man. En dat is fataal waar hij juist meent de ‘gemoedelijke redelijkheid’ te vertegenwoordigen. Voor ‘gemoedelijkheid’ heeft hij absoluut geen middelen. Hij heeft alleen verstandelijke middelen.

De opvoering van het Poortje was, zooals ik ook vooraf wist, hoogst genoegelijk en aardig. ▫ En gister kwam eindelijk de brief en chèque van Page. Alsofer niets gebeurd was.

De beteekenis van de voorhistorische kunst, de grot-schilderingen, is deze dat ze de ontwikkelingslijn van het menschelijk geslacht aantoont, buiten invloed der omstandigheden. Die kunstenaars zijn de voorgangers der groote Egyptische, Assyrische, Grieksche, Chineesche en Japansche kunst. Zonder eenige noemenswaarde cultuur, zonder iets wat op een maatschappij leek vertoonde zich een meesterlijke kunstvaardigheid, waarbij de producten van veel hooger cultuur achterstaan. ▫ Die oerkunst is zeer beperkt, maar grootsch, forsch, geniaal. Een doorsnee Europeaan van heden kan niets maken wat er bij haalt. ▫ Dat deze hoog-artistieke eigenschappen dus een essentieel cultuurproduct zijn, is onwaar. Ze ontstonden in een uiterst primitief, nagenoeg geheel wild ras. Maar geen enkel barbarenras van onzen tijd vertoont die bizondere begaafdheid, dat nobele, forsche, geniale. ▫ Hier bespeuren we de werking van het in het ras optredende leven, van den rasgenius als het ware direct. ▫ Werkten de uiterlijke invloeden alléén, of overal gelijk, dan zou men een gelijksoortige kunstontwikkeling moeten zien, gelijk-op gaande met verhooging der kultuur, en men zou de begaafdheid der oermenschen terugvinden in primitieve en onbeschaafde menschen. ▫ Maar zoo is het niet. Een ontwikkelings-macht vertoont zich in sommige vertakkingen van ons geslacht bizonder sterk, openbaart zich in artistieke genialiteit, die al in de eerste tijden van ons bestaan als mensch, na dat van menschaap, in enkele groepen, op enkele plaatsen zich wonderbaar hoog openbaarde. Zoo hoog dat ze zelfs in onze cultuurtijd maar alleen door een élite, door enkele uitnemende individuen kan worden overtroffen. ▫ Een individu uit onzen tijd die uit oorspronkelijk talent een bison teekende als die in de grotten van Altamira, zou onmiddellijk als een genie worden beschouwd. De cultuur zou hem allerlei laten doen wat de oermensch niet kon, maar in geheel oorspronkelijke kracht behoefde hij niet meer te zijn dan de oermensch, om een genie te heeten.

Van morgen sprak mij een jonge journalist aan, op straat in Amsterdam. Hij was lid van de S.D.P. en goed bekend met Gorter, Jet Holst, van der

aant.

Goes e.a. En hij zeide dat zij allen den indruk maakten ‘strijdens-moe’ te zijn. ▫ Ik zei hem dat dit mij mij niet verwonderde daar ze stonden te dringen tegen een rots, die niet te bewegen is, in plaats van den doorgang te zoeken met een vrijen geest. ▫ Hij begreep dit, en erkende dat wij in ons land ten achter zijn. ▫ Voor mij was deze ontmoeting iets heuchelijks. ▫ Ik voel mij in 't geheel niet ‘strijdens-moe’. Ik voel alsof ik pas aan 't begin sta, en nog geheel frisch.

zaterdag 1 april

Een lieflijke voorjaardag. Ik schreef gister een nieuw artikel voor Page, over de Lieve Nijland zaak. Een aardig hoofdstukje voor mijn biografie.

Gister was ik met Truida in het Poortje. Toen ik thuis kwam las ik dat Valeton dood was, Henriette's man. ▫ Daarop verdiepte ik mij van morgen in dien ouden jongenstijd, en het was zoo aangrijpend. ▫ Het tegenkomen van mijn jonge zelf ontroerde mij diep. Het is mij alles nog of 't gisteren gebeurde. En toch zie ik nu de naieveteit van dien jongen zoo goed. Maar nu en dan ook ideeën die ik nu nog diep en juist vind. Ik kon daarin nooit dieper komen. Over woorden b.v. Over het immaterieele denken. ▫ Maar over mijn liefdeleven van toen kan ik niet spreken. Het roerde mij zoozeer.

Donderdag deed ik een heerlijke rit te paard met Clara. Het deed mij goed. Ik voel bijna vaderlijk voor dat lieve, veelbelovende kind.

donderdag 6 april

Fataal weer, harde N.O. wind met 5° vorst.

Hans is op de Lelie en mijn moeder logeert bij mij. Het gaat alles goddank vrij goed. Er zijn geen groote zorgen meer, en de stemming is goed.

Ik was bij Henriette en kon in 't geheel niet vrijuit spreken. Ik zei weinig en zij was een bedroefde weduwe. Er kwam niets bizonders los. Het is onmogelijk iemand duidelijk te maken dat je haar verloren acht omdat ze is geworden als alle anderen. En er was niets in haar dat vat gaf voor die opmerking.

Gister een bezoek van Dr. F. Fischer die mijn medewerking vroeg voor zijn weekblad. Ik was in twijfel, want ik blijf graag in mijn onafhankelijke positie. Maar het zou mogelijk zijn dat ik toch wat goeds deed, en hij beloofde me volkomen vrijheid.

aant.

dinsdag 11 april

Weer een lange rijtocht met Hans en Clara. Maar ik had minder ‘nerve’ als de eerste maal, al merkte niemand het. Ik wil het toch doorzetten. Ik riskeer liever mijn nek te breken dan voor den tijd slap en bang te worden.

Ik ben nu diep in de legende. Ik voel hoe het een groot werk kan worden. Grooter dan iets wat ik nog maakte. Omdat het de eerste vaste uitbeelding kan worden van transcendente waarheden der toekomst. Als mij de kracht maar wil bij blijven. Hoe langer hoe meer concentreert zich mijn levensvreugd in dat soort werk. Ik schrijf er niet veel meer aan dan een paar uren per dag. Maar het kan niet sneller gaan. Ik moet geheel frisch zijn. ▫ Het is een curieuze arbeid. Een geheel ongewone menging van fantasie en reëele schildering, van boeiende vertelsel spanning en diepe wijsgeerigheid. En juist dit behaagt me, voldoet me, dit wil ik volhouden, nog sterker maken. En toch een groote eenheid en structuur in het boek.

Ik lees de Jeugd-herinneringen van Kugelgen, en Der Untergang des Niederländischen Volksliedes von Dr. Hermann Felix Wirth, een zeer goed boek.

zaterdag 15 april

Eergister een vietstocht door Zuid-Holland, Leiden, Noordwijk, den Haag. Harde, koude wind en zon. Ik voelde zeer gezond en opgewekt. Ik genoot zeer intensief het zonnige land, vooral tusschen Noordwijk en Rijnsburg. Ik at in den Haag met Betsy en Carry.

Bij Jansje hoorde ik dat Martha, den dag dat ik er geweest was, des avonds veel geschreid had en geen thee had willen hebben. Wij hadden een prettige rustige wandeling gemaakt, in Noordwijk, nu zoowat een maand geleden. En ze vroeg nog of ik niet wou blijven. En toen ik weg was kwam bij haar het verdriet. Het roerde mij zeer.

Gisteren hoorden we a capella muziek in de ronde Luthersche kerk. O de leelijke menschen, de afzichtelijke omgeving, het botte roomsche publiek. En Julia zong wat ze niet kan zingen. ▫ Diepenbrock's Stabat mater was mooi.

vrijdag 21 april

Gisteren een van die mooie wandelingen met mijn lieve vrouw, die in 't

aant.

geheugen blijven. Over de Meent naar 't polderhuis, daar chocola gedronken, en terug. De slooten omzoomd van dotterbloemen, de lucht vol leeuweriken, grutto's en kieften. De lange, open weg door de vlakte, half hei, half weiland. Het steenen bruggetje over de vaart, waarbij de kleine paardjes liepen te grazen. Een winderige blauwe lucht, vroolijke zonneschijn. ▫ Ik voelde licht en rustig, tevreden in mijn schrijfwerk. ▫ Naar die toestand moet ik heen. Maar ik zie het nog niet in 't verschiet. Van daag weer allerlei vervelends. Vooral het gemorrel met Berlijn, en die ellendige Else en de nuttelooze Anwalt. Ik ben nog verder van huis. Ik voelde diep gedeprimeerd.

Een depressie is erger wanneer onze blik wijder is, en over 't graf heenziet. Want dan ziet men ook dáár luguberte. Dan is er ook in doodgaan geen verlichting. De angst voor het sombere strekt zich dan ook daarover uit. Dit ondervond ik van daag voor 't eerst.

Een rit te paard met Hans in Haarlem. De bloemvelden aan den voet van 't duin in de zanderij, met het heldere water in 't midden. Prachtig.

zaterdag 22 april

Een lieflijke aprildag. Gister avond hoorde ik Taubmann's Deutsche Messe, met Martha en Hans. Ieder vond het prachtig. Ook Martha, ook Valborg. ▫ Martha zei dat deze componist niet vroom is, maar alleen artistiek. De vroomheid denkt hij er zich maar bij, meende ze. ▫ Ik voelde diep-bedroefd, en als een uit verre eeuwen verdwaalde tusschen de menschen. ▫ De muziek was zeer nobel en goed. Maar het kon natuurlijk niet zijn wat Bach en Händel was. En er was toch ook weer niets in van het nieuwe. ▫ Truida interesseert deze muziek niet. Er is al genoeg, zegt ze. ▫ Maar muziek die *nieuwe* wijsheid bracht, zou haar ter dege interesseeren denk ik. ▫ Vroomheid en niets ontziende oprechtheid zijn voor de ziel als twee tangen, waartusschen ze geklemd zit, als hamer en aambeeld. ▫ In Taubmann's ‘Messe’ worden we eerst bang en somber gemaakt door de moeielijkheden van het rechte pad, en het onverbiddelijke laatste oordeel, - en dan op eenmaal gejuich omdat Jezus ons toch verlost heeft. ▫ Welk een spelletje, een comedie. Waartoe dient dat? Is dat de Almacht waardig?

maandag 24 april

Gister den ganschen dag gedaan over een stukje voor een Weekblad. Eindelijk is het toch geslaagd. Ik ben dat werk ontwend.

Wij hoorden de eerste nachtegalen, en de lente is weer verrassend mooi. Maar te winderig en te droog. Daarbij het gevoel dat alles zoo snel voorbijgaat.

Vandaag een treffende brief uit Wilmington van Vogels, over de hartelijkheid der Zuidelijke Amerikanen bij de ziekte en dood van hun dochtertje. Mrs Mac Rae noemt hij een heilige. De Boer en zijn vrouw zijn er nu ook. Nu wordt het wel een vaste kern. Juist die liefderijke warmte maakt het mogelijk. ▫ Ik overpeins of daarvan niet nog meer partij is te trekken.

dinsdag 25 april

Dichterlijk zien der dingen is het verstaan hunner beteekenis. Het karakter verstaan van dieren, van landschappen, van voorwerpen en machines noemt men dichterlijk. Men stelt de dingen voor als personen, die denken en handelen. Dat is onwaar, maar toch is het een poging tot dieper waarheid. Men stelt b.v. een locomotief voor als een levend, gevoelend wezen, een trotsch, sterk dier. Dat heet dichterlijk en onwaar. Maar is die fysionomie van een locomotief niet de expressie van het karakter dat hem schiep? Ons gelaat duidt ons karakter aan, maar alle dingen zijn aangezichten en beteekenen een leven dat ze schiep, waarvan ze de expressie zijn. Dat doet de dichter zoo zien en spreken.

woensdag 3 mei

Nicolassee. Het is een heerlijke Meidag, en ik heb spijt hier in Berlijn te zitten, nu het misschien thuis zoo heerlijk is. Ik heb hier min of meer saaie herinneringen aan. Vooral aan dit huis. Maar de Gutkinds waren lief als immer, en de afwezigheid van zorg, en afleiding, de andere omgeving doet toch goed.

vrijdag 5 mei

De dag in Berlijn was weemoedig en somber. En toch wist ik dat dit geen tegenspoed beduidde. En zoo ging het ook. ▫ Ik wandelde door den Tiergarten en zag de zomersche menigte en 't lichte groen. Berlijn was pijnlijk, maar de menschen minder dan in Holland. ▫ De ‘vredes-conferentie’ met Else Otten en Jadassohn slaagde, in 't Romanische Café. ▫ Ik

aant.

krijg ook het geld dat ik noodig heb. Iets meer dan ik verwachtte. ▫ Bij Gutkinds verdiepte ik mij weer in de nieuwe mechanica en het betrekkelijkheids-beginsel. Ik was er zeer van vervuld, en van nacht droomde ik er van. Vooral treft me de eigenaardige wijze waarop ik intuïtief de zaak begrijp, en aansluit aan mijn eigen weten. De wiskunstige argumenten kan ik niet volgen, maar ik vertaal alles in mijn eigen taal, dan alleen begrijp ik het. Wonderlijke instrumenten zijn onze hoofden.

Gisteren was de dag heerlijk, hoewel ik niet tot schrijven kon komen. Ik wandelde met de Gutkinds en had een heerlijk zwembad in de koele Wannsee. Het was warm. ▫ 's Avonds bezoek van Bellachini - den Zauberkünstler - voordrager-theateragent. Dikke, typische Berlijner. Maar de vooruitzichten voor mijn tooneelstukken zijn mooi. Hij had hun waarde gevonden zonder te weten dat ze van mij waren. Juist van de in Holland zoozeer verachte ‘Zendeling’.

Daarna bij Julia Culp gesoupeerd. Het is toch een ruwe, grove persoon. Haar moeder een niet sympathieke vrouw. Juul is hartelijk voor me, maar ik hoor er toch niet. Vandaag helaas! weer bericht dat Paul ongesteld is.

maandag 8 mei

Dresden. Ik ben nu sints Zaterdag hier en het zijn mooie, half-weemoedige dagen. Weemoedig door het zien van den goeden Paul, die er weer zoo slecht uitziet, en bijna iederen medicus terstond als phthisicus zou voorkomen. De uiterlijke verschijnselen zijn er, in 't oog vallend. En toch acht ik het niet zeker. Hij heeft er meer zoo uitgezien. Het onderzoek geeft nog geen stellig resultaat. Maar hij is zoo goedig, en wij hebben het altijd zoo prettig samen. Gisteren wandelden wij van Gross Sedlitz naar Pirna, door de lichte, groene Mei. Vandaag waren we in de heerlijk geurige zomertuin. de Botanischer Garten. ▫ Van middag aten we bij Wiecke en ik had een mooi lang gesprek met den edelen man. Ik voel mij innig met hem bevriend. ▫ Van avond nam ik Ella mee naar het Fischerhaus, en gaf haar daar een maaltijd. Het was een prachtige zoele Mei-avond, de seringen geurden en de maan scheen. ▫ Het komt mij voor alsof ik in jaren niet zulk een mooi lenteseizoen zag. Of ben ik de vorigen door mijn beslommeringen vergeten? Of zijn ze in Holland niet zoo mooi geweest?

Ik droomde helder en innig van mijn lieve vrouw. Ik ben nu gerust en verkwikt. Over een week hooren wij de nachtegalen weer samen.

dinsdag 9 mei

Muziek veredelt niet, maar goede muziek komt alleen uit een edelen geest. ▫ De beste muziek kan geen booswicht bekeeren, noch ons van zwakheden terug houden. Maar niemand kan Bach of Beethoven verstaan die niet van nature met een edelen geest begaafd is. ▫ Al naar onze stemming hooger of lager is, produceeren of waardeeren wij ook muziek van edeler gehalte. ▫ Het gehalte van Gounod's en Verdi's muziek, ook Mascagni's is minder edel dan dat van Wagner's of Berlioz' muziek. Maar geen enkele maat van Wagner heeft weer den adel van Bach of Mozart of Beethoven. ▫ Dit is absoluut onbewijsbaar. Men voelt het, of niet. ▫ In die zaken is ook geen oefening mogelijk. Men kan zich oefenen in het goed hooren, in het onderscheiden van accoorden, het ontleden van harmonieën/ in compositieleer, in techniek. ▫ Maar niemand zal door oefening den adel van Beethoven leeren verkiezen boven Chopin of Liszt. Daartoe behoort een aangeboren, onverkrijgbare karakter-adel. ▫ Men kan zijn gansche leven zich in muziek verdiepen, leven en opgaan in muziek en toch nooit hooren dat Bach edeler muziek gaf dan Gounod. ▫ Doch de meest ongeoefende hoort het onmiddellijk. Hij voelt in een verhevener sfeer te zijn. Doch hij kan dit niemand duidelijk maken, laat staan bewijzen. Een geringe wijziging van rhythmus maakt een edele melodie banaal. ▫ Wagner's muziek heeft de pretensie van een cultuurmacht te zijn. ▫ Maar muziek is nooit cultuur-macht, alleen cultuur-uiting. ▫ Juist die pretensie maakt Wagner's muziek gevaarlijk, ontaardend. Ze sleept mee, verdooft, bedwelmt, en pretendeert te veredelen en te verheffen. ▫ Want inferieure muziek kan wel neerhalen en verslappen. ▫ De meeste menschen hebben zoowel smaak voor het inferieure als voor het betere. Gestadig goede muziek te hooren zal hen wel niet sterker en edeler maken, maar toch afkeerig maken van inferieure muziek. Gestadig slechte muziek te hooren, vooral bij een klein verschil/ zal hen daarentegen verslappen.

woensdag 10 mei

‘Ich will den Kreuzstab gerne tragen’ raadde mevrouw P. mij te bedenken. Maar hoe, wanneer wij anderen zien dragen, dat het ons hart verscheurt? ▫ Neen, wat ik nu voel noodig te hebben is vergevingsgezindheid. Ik zal mijn best doen te vergeven. Te vergeven dat men den onschuldige schuldig laat worden, dat de zachtmoedige lijden en dulden moet. ▫ On-

langs dacht ik: ‘wat heb ik in lange niet geschreid’. Want ik schreide toch vroeger zoo nu en dan, en dan deed me dat goed. ▫ Toen kwamen eergisteren de eerste tranen, en nu moet ik den ganschen dag schreien. ▫ Ik was met Paul vandaag in het Sanatorium te Coswig. Zijn beide longen zijn aangedaan. Hij is in ziekte nog even roerend als toen hij drie jaar was en al zijn leelijke woordjes zei, kampend tegen pijn en ademnood. Of later toen hij weer long ontsteking had en twee dikke tranen langs zijn gezicht rolden, stil, toen hij het hoorde. ▫ Zoo is hij ook nu, nu zijn ijver, en zijn werk weer moet afgebroken worden. Nu hij niet naar den doctor durfde gaan uit vrees dat die hem van zijn werk zou afhalen. ▫ Ik ben al mijn geld weer kwijt want het sanatorium is duur en ik betaalde een maand vooruit. Er was een voldoening in dit weggeven van mijn geld, ondanks mijn hachelijke positie. ▫ Als Paul ziek is dan heb ik het gevoel: ‘was ik 't maar zelf!’

donderdag 11 mei

Het is niet enkel de goedigheid, het is de diepte en de kinderlijkheid van Pauls gemoed waardoor het ondragelijk wordt hem te zien lijden en gekweld worden waar hij zoo goed wil.

13 mei

Nikolassee. Verlangend naar huis. ▫ ‘De Promethiden’ in dezen titel is al het nieuwe drama begrepen, dat volgt op ‘Griekin in ballingschap.’ ▫ Onze tijd is de tijd der zelf-erkenning, en des opstands. ▫ Dat werk zal ik weer in verzen schrijven. ▫ De Koninklijken zijn Promethiden. De erkennenden en opstandigen.

zondag 14 mei

Warm zomerweer. Ik zwom in het familiënbad. Mannen en vrouwen dooreen. Hoe zou mijn lieve, kuische vrouw er geërgerd worden. Want het is alles behalve natuurlijke onschuld. Voor de meesten die er komen moet het een schadelijke prikkel zijn.

Toen ik Paul kuste tot afscheid zei hij ‘ik dank je wel’ en dat verscheurde mijn hart.

Gisteren in Berlijn verstandhouding gebracht tusschen mijn twee agen-

ten. Daardoor opgewekt en gerustgesteld. Beiden zijn fatsoenlijke lui. En Winkelman-Bellachini is bovendien een schrandere teaterkenner.

Maar Else is verloren. Haar booze geest, Frau Siegfried, is haar de baas.

's Avonds met de Gutkinds bij Rheingold. Bowl gedronken. Ik was vroolijker dan sints lang.

Maar op deze reis is Wiecke de kostbaarste vondst. Dit lijkt nog 't meest op een ‘vriend’. Ook Ella was geen teleurstelling. Dresden is nu vol van teedere gemoeds-herinneringen, die hoe smartelijk ook een verblijf kunnen heiligen. Wiecke, Ella, Paul. ▫ Alleen wat 't hart vindt, dat heeft waarde.

maandag 15 mei

Regen. Gister in de volksherrie om de Wannsee gebaad. Ik werd het zoo moede dat ik van de Gutkinds wegliep en alleen door de mooie bosschen dwaalde. Toen werd het beter.

's Avonds bij de Gutkinds lang gepraat bij het klaterende fonteintje in den warmen avond. Over het ‘Ik’ en de tijd.

Vandaag verlang ik zoo heftig naar huis, dat ik zeker niet langer blijf dan morgen, al kom ik van daag nog niet met de zaken klaar.

woensdag 17 mei

Ik ben thuis in het mooie, weelderig groene Walden. Door regen en warmte is het een bloemenhof. Veronica en meidoorn en seringen en gouden regen. ▫ Het is hier goed, en nu moet ik ijverig aan 't werk. Ik ben nog ongerust over Paul, omdat ik nu zooveel verder van hem weg ben. Arme, lieve jongen. Het is hier nu heerlijk weer bij de lieve vrouw en kindertjes in de mooie Meimaand.

zaterdag 20 mei

Diep onder zorgen. Paul die geen bericht stuurt. Geldzorgen. Een ellendige toestand. En hoe mooier en ordelijker Walden is, des te zwaarder drukt de zorg of ik het er wel houden kan.

De Cole's zijn er. Het is grijs en kil.

zondag 21 mei

Als ik mijn eigen werk overlees moet ik veel schreien. Ik leef onder zoo zwaren druk. Mijn arme jongen gevaarlijk ziek. En de afschuwelijke geldzorgen. Hoe kan ik nu zóó werken? ▫ Hoe lang moet men een heldendaad bezuren. Het oogenblik van de daad is zoet - maar de lange, kwellende naweeën.

woensdag 24 mei

Mr en Mrs Cole zijn hier. Ik doe viets-tochtjes met den ouden heer, en wij corrigeeren samen, mrs Cole en ik, de herdruk van haar Kleine Johannes vertaling. Zij is fijn en sympathiek, een gedistingueerde verschijning, en zij heeft een merkwaardig literair talent. Haar vertaling is zeker de mooiste die bestaat.

Maar mijn depressie is nog even erg, ondanks de mooie mei. En uit Duitschland hoor ik weer niets.

zaterdag 27 mei

Warm, zomerweer. Het is weer zulk een fatale tijd dat ik wacht, in spanning, met dreigende onheilen en mogelijke uitkomst en dat er niets gebeurt. De post brengt niets en alles zwijgt. ▫ Eergister had ik een paar goede uren, toen wandelde ik met Clara Stuten in den Haarlemmer hout. En ik sprak over het diepste wat ik in mij had en kon dat doen met dat jonge, diepzinnige kind. Een diepzinnig kind is een heerlijke vondst.

Gister een gesprek met mr en mrs Cole in den tuin van Beeresteyn. Ook dat was eenige verlichting.

Ik schreef over de Lukas tentoonstelling en Heyenbrock.

Ella Dusil schreef een wanhopende brief. En ik kan niets doen.

zondag 28 mei

Het is warm zomerweer, maar als altijd op Walden, winderig. ▫ En in deze zoozeer gewenschte pracht ben ik diep somber, en kan geen rust vinden. Want ik doe niet waarvoor ik bestemd ben. Ik kan niet tot werk komen.

Ik was Woensdagavond in de ‘Meistersinger’. Ik kreeg weer denzelfden

indruk. Ik vond de zoogenaamde ‘humor’ in 't geheel niet aardig, en voortdurend ergerlijk. Wie ernstige muziek verstaat kan deze verbinding niet dragelijk vinden. ▫ Alleen bij 't voorspel van de derde acte, bij gesloten doek, had ik rust. En ik verschrok onaangenaam toen ik het gordijn weer zag bewegen. Wat deze goede muziek zegt is heel iets anders en staat verre boven de kinderachtige fantasieën die Wagner er aan verbindt. Hij begrijpt zijn eigen muziek niet. Het einde van de eerste acte, en het nachttooneel in de tweede zijn bovendien kakophonieën. Het derde en vierde bedrijf begon ik een beetje aardiger te vinden. Maar als opera. ▫ En die truc van het gestolen lied hoort thuis in een stukje als ‘Het Sonnet’ maar niet in een meesterwerk.

dinsdag 30 mei

Winderig, droog en warm. De Mei-schoonheid gaat voorbij, het loof wordt donker, de meidoorns en appelboomen strooien hun bloesemsneeuw, de seringen zien bruin. De kastanjebloesems zetten vrucht. ▫ Ik ben even somber, maar meer geresigneerd. Mijn geld raakt op, en ik zie geen uitkomst. Ik kan nu niets meer doen als werken en afwachten. ▫ De Cole's zijn lief en hartelijk. Ze boden aan mij te steunen, maar dat kunnen ze toch niet.

Mevr. V. bood me een huisje aan te Bergen. Als ik geld kan krijgen ga ik er 14 dagen heen.

zondag 4 juni

Een tooverachtig mooie maannacht, zoel, doodstil. We zaten tot half elf buiten. Zulk een dag en nacht herinner ik me hier niet. Warm, hoogzomer, vochtig en stil. ▫ Gisteren was ik met de Cole's in Haarlem, bij mijn moeder en we reden naar Brederode, als van ouds.

Vandaag was mijn neef Willem v. Warmelo met zijn heele gezin bij me.

donderdag 8 juni

Gister avond had ik weer een uitbarsting zooals ik er voor twee jaren een had in het kleine huisje. Maar deze was erger. Want ook mijn spanning en somberheid waren erger. Des avonds was mijn lieve vrouw bezig een nieuwe bloeze aan te passen, en het irriteerde mij al dat ze daarmee zoo laat

en zoo lang bezig was. Toen zei ze dat de kleur haar niet goed stond en dat het mijn schuld was dat ze hem genomen had. Ik had het gewild, zeide ze. Dat hinderde mij nog meer/ ik rukte haar de bloeze uit de handen, en zei haar nu op te houden met passen. Toen zeide ze: ‘moet het nu stuk?’ want ik deed het ruw. ‘Ja het moet stuk’ zei ik, toen scheurde ik de bloeze in stukken. Toen vielen we elkaar in de armen en zeiden geen woord meer. Het vreemde was dat ik na deze uitbarsting terstond insliep en den ganschen nacht dóórsliep. Ook waren mijn droomen aangenaam. ▫ Maar de depressie van van daag is verschrikkelijk. Ik schaam mij om de gescheurde bloeze, en toch voel ik iets als satisfactie. Ik denk zooals een moordenaar aan zijn slachtoffer denkt. ▫ Ik heb geen moed meer en geen hoop. Er komen geen berichten, noch van Paul, noch uit Berlijn, noch uit Amerika. Ik voel alsof ik het zal moeten opgeven. Ik heb mijn best gedaan, maar men laat mij alleen, en ik ben aan 't eind van mijn energie. ▫ Ik zie niet hoe ik dit jaar rondkom. Ik moet Paul's sanatorium weer betalen, de rente in Juli, en dan nog mijn huishouden, en Martha - en ik heb niets meer te wachten. Walden levert nog altijd verlies op, dat geloof ik zeker. En degenen die ik er bij riep om advies en hulp, blijven weg. ▫ Ik ga nu naar Bergen, maar dat is maar uitstel van executie. Ik kan mij daar een paar weken verschuilen, maar dan moet ik weer terug. ▫ Natuurlijk komt er wel eens uitredding, maar dan te laat, zooals dat meestal gaat. ▫ Daarbij heb ik hooi-katarrh, en lees ik Dostoievsky en zag ik gisteren bij ongeluk de Koningin.

vrijdag 9 juni

Geld-zorgen heeten triviaal, nagenoeg iedereen heeft ze, op eenige duizenden na. Maar ze vormen eigenlijk het diep menschelijke leed. De wereldsmart, voor wie hun beteekenis voelt. Want ze beteekenen gebrek aan hulp, gebrek aan verstandhouding, gebrek aan eenheid, gebrek aan rechtvaardigheid onder de menschen. ▫ Ik had geen geldzorgen en leefde en schreef en genoot het leven soms intensief. Ik leed liefdesmarten, en smarten van miskenning, en om de leelijkheid der menschen. Nu lijd ik veel zwaarder, onvergelijkelijk zwaarder, hoewel ik het zeker minder verdien dan vroeger.

Ik lees ‘l'Idiot’ maar vind het veel te gerekt, niet forsch van structuur.

zaterdag 10 juni

Bergen aan Zee. Verademing! In een klein, net huisje. In het groote

duinlandschap. Veel licht, en die eigenaardige stilte der zeedorpen, met het kleine geluid van kinderstemmen. Het helm suist. Ik voel verkwikt, na het diepe lijden. Ik droomde van Paul en van Lady Welby. Hij was vroolijk en hersteld.

Ik voel dat zooiets als dit toch het slot van mijn leven moet vormen. Een klein huisje en groote eenzaamheid en uitsluitend studie en schrijfwerk. ▫ Maar nu al? Zou het gelukken? ▫ Ik heb behoefte aan die rustige gemoedsstemming, die geen gejaagdheid kent en geen haast. Alleen dan ontwikkelen zich de beste werken. ▫ Het opjagen van Amerika, en vooral dat van Else, was verderfelijk en verfoeielijk.

De beteekenis van de tegenwoordige mensch- en maatschappij toestand is het voorbereiden van een veilig en beschut milieu, waarin de hoogste menschenvorm zich kan ontwikkelen. Daarvoor zwoegen en lijden nu de millioenen. Ze zijn bezig, zonder 't zelf te weten, een overvloeds-toestand te scheppen, waarin een weerstandsloos wezen, alleen sterk door samenhang, zich tot hoogste vergeestelijking kan ontwikkelen. Dan eerst volgt de Siderische geboorte. Dan eerst vergeestelijkt zich de wereld, dan wordt de laatste mensch het eerste magische sterre-wezen.

Ik twijfel nog, waaraan ik hier werken zal. Ik voelde verzen komen, en ook het nieuwe drama. De legende vordert zoo langsaam. ▫ Wachten nu! Eerst geduld en innerlijke rust. Maar iedere winst vasthouden. Niet meer terugzinken. De goede God laten zorgen, en niet bevreesd zijn.

Ik was goed, totdat ik voor een raam, vis à vis ons huisje, Herman Gorter zag zitten, met zijn vrouw. Toen was opeens alles voor mij bedorven. ▫ Mevrouw V. had onze aankomst juist zoo aardig en prettig gemaakt als ik dat hoopte. Er waren overal bloemen, er was om alles gedacht, er stond thee en lekkers klaar. Juist die attentie die ik zoo waardeer.

zondag 11 juni

Bergen. Zonnig, koel. ▫ Droeve nacht, droeve morgen.

Ik heb gebaad in een frissche woeste zee, en mij gekoesterd in de zonnige duinen. ▫ Het is hier bar, maar groot. Groote, rustig-makende indrukken. ▫ Wonderbare stilte. Daarin het geluid van de sterntjes: ‘Krie-êêch’ en de wulpen. En van die enkele, fijne verwaaide vogelstemmetjes.

woensdag 14 juni

't Zelfde weer. Ik ben ontzachlijk opgefrischt en verkwikt. Ik voel hier

aant.

de nabijheid der Grooten. Alles is anders. Mijn werk vlot en ik lees Bergson. Zijn ‘souvenir pur’ dat is wat men ook God kan noemen.

Truida en ik deden een mooie avondwandeling van Bergen. Sterk, heerlijk physiek leven.

zondag 18 juni

Harde, zoele W. wind. Gister deden wij een wandeling door de z.g. verbrande pan. Nooit heb ik de duinen zóó mooi gevonden. Het groen was zoo frisch en geurig. Het was er zoo grootsch en eenzaam, en toch bekoorlijk. En er waren zooveel vogels, meeuwen, wulpen, ik zag een arend, en vond een leeuwerikkennest. Het leek mij mooier dan wat ik mij uit mijn jeugd van duinen herinnerde. Er bloeiden ook vele rozen, gele en rose.

Vrijdag waren we in Alkmaar, op de kaasmarkt, en het was weer het schilderachtige, zonnige stadje, met het schaduwachtige grachtje, de oude gebouwtjes, de gezellige bedrijvigheid en de witte dragers en de oranje kazen, - en de vreemdelingen die het kwamen bekijken. Een echte zomerdag.

Met mijn schrijven in de Samenleving is het alweer uit. Het blad staakt en bovendien kon de redacteur weer niet beletten dat ze mij er in uitscholden. Ik vond het een oogenblik beroerd, maar het duurde kort.

Een lieve brief van Hans, die verliefd is.

dinsdag 20 juni

Gister morgen zoo warm en mooi, dat Truida mee in zee ging. Mijn moeder is hier.

Zondag zag ik de groote boschaanplanting in de Schoorlsche duinen met V. ▫ Vandaag regen.

Als de menschheid iets wil bereiken dan is er geen gebrek aan geld en moed. De menschen zijn laf en geldgierig. Maar de menschheid wil vliegen en nu zijn er geen offers aan bloed en geld te veel. Honderden wagen hun leven en honderdduizenden worden aan geld gegeven. Het is duidelijk dat hier een groote aandrift werkt. En ook dat er een goede reden moet zijn waarom b.v. echt-socialistische bewegingen eenvoudig niet vooruitkomen. Als de menschheid 't wilde en de tijd rijp was, dan zou geen tegenstand hen kunnen verhinderen.

aant.

woensdag 21 juni

Gisteren aten wij met mijn oude moeder in 't badhotel. Zij keek recht in de zon en het zonnelicht scheen in haar lichtgrijze, oude oogen, met de arcus senilis. De gloed die mij verblindde kon ze makkelijk verdragen en ze zag het licht gebroken in de spectraal-kleuren, rose kringen, en rood licht zag ze om de zon, veelkleurige stralen.

donderdag 22 juni

Harde wind. Gister kwam ongemerkt de schaduw weer. Twijfel aan mijn krachten. Mijn werk bevredigde mij niet. Het vreemde gevoel van geen abstracties meer te kunnen volgen, en door mijn talent verlaten te worden. Soms denk ik dat ik weer alleen het woord moet volgen in zijn schoonheid. Zooals toen ik de Broeders schreef.

Ik las het boek van Lady Welby. Ik voelde mij physiek volkomen gezond, maar ik moet actief kunnen zijn, ik moet veel werken. En als ik voel niet in de goede richting te gaan word ik terstond gedeprimeerd. ▫ Een wonderlijke combinatie van mijzelf niets te gevoelen, al mijn fouten en zwakten voortdurend te bedenken - en tevens het besef van bittere miskenning, daar ik toch altijd waarachtig en eerlijk gewerkt heb. ▫ Zelfs de droomen waren slecht. Over krankzinnigen, en een gesticht. En over een dag of acht moet ik weer weg van hier. Hier, waar ik toch bijna weer de oude glorie voelde.

Ik ontving Lady Welby's boek en las het achter elkaar uit.

zondag 25 juni

Steeds stormachtig. ▫ Ik ging gisteren naar het vliegkamp, hoewel mijn sombere stemming niet beter was. Ik zag niets en mijn geld was verspild. Ik merkte alleen op het type van den franschen aviateur, het rassige, dat uniek fransch is. ▫ Ik vietste naar Walden, en 's avonds van Alkmaar naar Bergen.

De geldzorgen worden langsamerhand acuut. ▫ Mijn innerlijk leed wordt zoo intensief dat het zich schijnt te concentreeren. Het wacht: ‘'t Verlossingswerk der heil'ge rythmen.’

aant.

maandag 26 juni

Slecht weer, regen en wind. ‘Nunc me jubet fortuna expeditius philosophari’. ▫ Ik werkte gisteravond aan de Legende en voelde nu zekerheid. Dit boek wordt nu zoo afgewerkt in drie afdeelingen.

I de ouders met de zuigeling
II de jongen in zijn beproevingen en zijn extazen
III de zoekende man onder de menschen.

Als dat werk af is dan zoek ik het strengere, eenvoudigere, minder bonte. Eén enkele situatie, één subject. De man die zijn gezin offert aan de menschheid. Gezin of maatschappij. En dat zoo mogelijk zonder afdalingen en trivialiteiten.

De Génestet was een lieve, goede man wien het maar aan een krachtige literaire omgeving ontbroken heeft, om een groot dichter te worden. Hij was zoo ernstig en eerlijk.

dinsdag 27 juni

Guur, grijs, koud. ▫ Martha schreef mij, over de wreede tragedies in haar leven, haar misverstanden met Paul. Daarbij gebruikte zij deze uitdrukkingen: ‘Ik ben absoluut sceptisch, kritisch en pessimistisch van aard.’ En daarin voelde ik de rechtvaardiging van onze scheiding. Maar toch, zij is daarbij absoluut *eerlijk*. En hoe had zij dan zich anders kunnen voordoen dan ze was? Wie zal hier nog van ‘schuld’ praten? Juist omdat ze edel en oprecht is, moest ze sceptisch en kritisch zijn en pessimistisch. Dat was haar ware aard, en die kon ze toch niet veranderen?

Een zware bui van depressie. ▫ Gewandeld met Truida en Mary Mauve in Bergen binnen. ▫ Wonderlijk is dan het telkens oplichten van intensief geluk, door de vreeselijkste zielepijn. Dat geluk is de gewone levensvreugde, die van vroeger. Maar het schijnt zoo intensief heerlijk, door het contrast, door de rust na het lijden.

Martha schreef dat ze aldoor denken moest aan het vers ‘van dat hart’ het was zoo wáár, zei ze. ▫ Ik moest lang denken eer ik wist wat ze bedoelde. Nu weet ik het. Maar het is in geen vijf en twintig jaar bij ons ter sprake geweest. Het is een vlaamsch vers van een wreede heks die haren minnaar vraagt

breng mij terstond
het hart uwer moeder voor mijn hond

de minnaar gaat en doodt zijn moeder en neemt haar hart en wil het naar zijn geliefde dragen. Dan struikelt hij en valt en dan vangt het hart te spreken aan

> Het hart ving dus te spreken aan:
> ‘Zeg jongen, hebt ge u zeer gedaan?’

Ik moet schreien bij 't herdenken.

woensdag 28 juni

Bergson en Gutkind zeggen beiden dat het lichaam alleen een middel tot *actie* is, niet tot waarneming. Hebben zij dit van elkaar?

donderdag 29 juni

't Zelfde gure, winderige weer. ▫ Het wezenlijke mijner depressies is het vergeten van de onvergankelijkheid van mijn voorbijgegaan leven. ▫ Het lijkt dan, in die somberheid, of de stemming van het oogenblik, en de soms verwarde, soms lugubere of leelijke toestanden van mijn geest, mijn geheele wezen uitmaken. En of ik, niets meer en beter te wachten hebbend, ook tot niets gereduceerd zal zijn. Dan vergeet ik, en kan ik niet voelen, dat ik nog ben alles wat ik geweest ben. Dat mijn leven een gebouw is, door den tijd gebouwd in het tijdelooze.

Ik ben altijd geneigd geweest dengene die mij aanvalt gelijk te geven. ▫ Daardoor heb ik geweldig geleden, en veel kwaad gesticht. ▫ Nu doe ik dat niet meer zoozeer, of liever ik herstel mij veel eerder. Maar het kost steeds nog hevige pijn. ▫ Dit naar aanleiding van een vrij scherpe correspondentie met Fischer van de Samenleving.

vrijdag 30 juni

Storm, slecht weer. ▫ Morgen naar huis. Na de eerste dagen van verkwikking is het weer slechter met mij gegaan. Nu is het mij 'tzelfde om weer te vertrekken. Physiek voel ik mij sterk en goed. En ik voel de mogelijkheid van een gelukkig en werksaam voortleven in me. Maar ik weet niet hoe die mogelijkheid te bereiken.

Van morgen dacht ik aan het scheppen van een serie groote standaardfiguren. Een reeks korte, sobere drama's, van zeer eenvoudige structuur en zeer zuivere taal. Elk met een hoofdfiguur, man of vrouw, kenmerkend

voor onzen tijd. De Promethiden. ▫ Ik voel stellig, dat alleen de zekerheid van het maken van goed, groot werk mij rust en levensvreugd geven kan. ▫ De Promethiden zijn allen door een Godheid gewijd. Hun afstamming dwingt hen. Bij elke figuur herhaalt zich deze wijding, deze dwang. Ze worden gewaarschuwd en kunnen hun roeping niet weerstaan. ▫ Alle drama-figuren die ik in me voelde behooren er toe. De Griekin in Ballingschap is er een. ▫ IJsbrand is er een. ▫ Lord Rodolph is er een. Maar nu bind ik ze allen door deze groote gedachte. Ze zijn allen kinderen van den opstandigen, den nieuwen mensch, en moeten hun afkomst toonen. ▫ Ze zijn allen in andere levens-omgeving en moeten daarin hun ras handhaven. Elk in zijn sfeer. ▫ Zij moeten de wereld veroveren. In elk is hetzelfde conflict tusschen de triviale wereld en hun goddelijke afkomst en roeping.

maandag 3 juli

Ik zoek beschutting voor de neerslachtigheid in strenger discipline, activiteit. ▫ In ‘de Oprechten’ een samenkomen der helden uit de vorige drama's.

woensdag 5 juli

Het gaat goed. Het is zomer. Ik ben actief. Het voorlaatste artikel voor Page schreef ik af. Nu nog het laatste. Dan schrijf ik, nu zonder tusschenwerk, de legende af. Is die klaar, dan schrijf ik aan het boek voor Holland, de dichterkoning - tenzij een der drama's komt. Die gaan dan vóór.

vrijdag 7 juli

Zomerhitte. ▫ Gisteravond in den luwen nacht naar huis loopend, 12 uur, hoorde ik de volgende namen der Promethiden.

Ason	Smentoe	Birsch	Hilmo
Arnak	Kosweidon	Faan of Fana	Omra

Ik zag ze nu ineens heel anders. Als oerfiguren, giganten, die zich in 't nieuwe menschenleven indringen. Sommigen openlijk en geforceerd, anderen heimelijk en ter sluiks, elk naar zijn aard.

Ik was in Haarlem bij mijn moeder en hoorde de banale orkestmuziek die mij vroeger zooveel stemming kon geven. Nu was daar niets meer van.

Ik merkte alleen het triviale en banale. Roll speelde Mozart. Het was een goede avond.

Ik lees Borel over China. Hij is een onbeholpen, kinderlijk schrijver, soms kinderachtig, maar aardig en gevoelig. En hij heeft het best mogelijke materiaal. Een grootscher onderwerp om over te schrijven is moeielijk te vinden. Het oude Peking, de eenige nog bestaande stad van Antieke grootheid.

maandag 10 juli

Zaterdag fietste ik met mijn lieve vrouw naar Loosdrecht en zwom daar in het heldere meer, het water was lauw en woelig, want het was winderig en zonnig.

Gisteren spoorde ik naar den Haag, om deel te nemen aan het jaarfeest der Zweedsch-Hollandsche vereeniging. Mevrouw Boon had mij er telegrafisch geld voor gestuurd. Maar ik was zoo neerslachtig dat ik weer wegliep, toen zij er om drie uur niet was, en met een eerstvolgenden trein weer naar Bussum ging. Ik tobde veel over geld. Maar ik wenschte deze somberheid te behouden. Die is beter voor me.

Ik las het Boeddhistische tijdschrift. Violent tegen 't Christendom. Complimenteus tegen Japan. Mijn oude vriend Anagarika Darmapala.

De eenige zenuwzwakte die met de ouderdom vermindert is de verlegenheid, bedremmeldheid voor menschen. Alle andere worden erger, zooals b.v. spoorkoorts, duizeligheid bij steilten, en alle physieke vreesachtigheid, ook zwaartillendheid, ongerustheid, hypochondrie.

donderdag 13 juli

Ik fietste heen en weer naar Utrecht. Dan voel ik mij, onderweg, even weer vrij en rustig, als vroeger. Thuis komen de zorgen weer. Arme Paul. ▫ Het was mooi zomerweer, en een heerlijk landschap.

vrijdag 14 juli

Ik wandelde vandaag met Clara Stuten door de korenvelden en bosschen en de hei. We bezochten Valborg Isaachsen in haar hut. ▫ Clara was spraaksaam en vertelde me van haar ‘weten boven den tijd’ van waaruit ze al het vergankelijke als onwerkelijk zag, en als symbool van het werkelijke. En hoe ze de gewoonte had dit weten vast te houden door zich een teekentje

aant.

te denken boven haar eigen hoofd/ een cirkel of een driehoek, en op te letten of hetgeen zij ondervond of deed, dat teeken deed veranderen. ▫ Ik wees er haar op hoe dit alles een bepaald godsdienstige formuleering zou hebben gekregen als ze in een of andere leer was opgevoed.

Maar dat het nu, door haarzelf, in eigen formuleering werd geuit, maar waarschijnlijk toch precies overeen kwam met hetgeen nonnen en monniken beschreven als de gemeenschap met Jezus en het hoogere leven. ▫ Toen ik haar vertelde van de wondere wijze waarop verzen als Schijn en Wezen ontstaan zeide zij: ‘dit noem ik de papagaaien-kuif’. Ik had moeite dit zonderlinge beeld te begrijpen. Het teekent de wijze waarop een gedachte als van uit het achterhoofd ontspringend plotseling naar voren komt.

Ik schrijf het slot-hoofdstuk van het Amerikaansche boekje voor Page.

zaterdag 15 juli

Mijn leven is gestadig geduld-oefenen in diep lijden. Soms, als de druk der zorgen even vermindert, komt wat van de oude vroolijkheid boven. Ik kan geregeld werken, en dat houdt mij in evenwicht. De dagen zijn stil en vliegen snel. De post brengt weer niets. ▫ Elken morgen is Truida in 't bosch met de twee kindertjes, onder de dennen. Soms ga ik ze daar halen. ▫ Na 't eten gaan we met Hugo naar de kippen en de varkens. En dan spuit ik met hem de rozen.

Ik las over 't proces van Lord Russell, en zijn terechtstelling. Hij verwachtte niet dat de executie meer pijn zou doen dan het trekken van een kies. ▫ Waarschijnlijk had hij gelijk. Want pijn is het krampachtig de aandacht in zich willen concentreeren van een lichaamsdeel. Het individueel willen strijden van een deel van 't geheel, en daarom, zooals Bergson zegt, altijd vruchteloos. Bij een simultaan doorsnijden van alle gevoelszenuwen is zulk een concentratie heel onwaarschijnlijk. Wel zullen allerzonderlingste gewaarwordingen optreden, klein en groot voelen, enz.

Ik denk nog vaak aan de papagaaien-kuif. Er is iets Japansch of Orientaalsch in de subtiele beeldspraak.

dinsdag 18 juli

Mijn somberheid wordt een gelijkmatige toestand, waaraan men haast gewoon raakt. Ik doe mijn best ijverig aan 't werk te blijven. Mijn laatste

hoofdstuk voor Page is bijna af. ▫ Soms zie ik even alles wat lichter, en dan is 't zeer gelukkig. Dat is dan maar zeer kort en vluchtig. Het was ook zoo in mijn eerste huwelijkstijd in 1886. Maar toen had ik hoegenaamd geen zorgen. ▫ Soms bereid ik me voor op een nieuwe katastrofe, - soms denk ik dat ik mijn laatste definitieve levens verandering te gemoet ga. Dat die uit deze diepe duisternis op zal komen. ▫ Soms denk ik: had ik maar een vriend, in de buurt, waarmee ik spreken kon. Ik heb mijn lieve vrouw, en af en toe een bezoekje van dezen of genen. Maar toch heb ik zeer weinig geestelijk verkeer. Geen enkele man. Ik denk hoe prettig het zou zijn met Gutkind of Wiecke in één plaats te wonen, en 's avonds gezelligheid te hebben. ▫ Soms ook denk ik, ik moet nog veel eenzamer zijn.

woensdag 19 juli

Mijn moeder was hier acht dagen, vertrok heden weer. Ik hoop dat zij 't genoten heeft, ondanks mijn groote somberheid en stilheid. ▫ Vandaag zwom ik in Naarden, het was weer een zomerdag.

De schaduw was zeer donker van daag, ook door slechte berichten van Paul. ▫ Ik moet hem gaan halen, en dat is verschrikkelijk, omdat het is alsof ik er de energie toe mis. Ik ben er te neerslachtig voor, en toch moet ik. Ik kan alleen nog maar schrijven, lezen en wandelen. ▫ Mijn somberheid is zoo vreeselijk, juist omdat mijn vitaliteit en levenslust zoo sterk zijn. En ook omdat ik het roepingsgevoel zoo sterk heb. Het is alsof ik op scherpe messen loop en moet doorloopen tegen de pijn in. Ik kan niet onverschillig en lijdsaam zijn. ▫ En als dan, zooals van avond, mijn vrouw mij niet begrijpt en mijn leed nog erger maakt, dan is het afschuwelijk. ▫ Alleen, alleen, alleen in die duisternis. O hoe belachelijk lijkt mij nu mijn klagen van vroeger. Wat was dat oude leed bij dit vergeleken? ▫ Zoet en teeder en lief.

zaterdag 22 juli

Een zeer heete zomerdag, zooals wij die in jaren niet hadden. Ik schrijf nu op 't grasveld onder de roode kastanje.

Wiecke komt Maandag. Ik lees over Luther en Thackeray. Eergister maakte ik een lange wandeling met Rika Hopper. Gister zwom ik weer in Loosdrecht.

Het vreemde is dat genieting en leed elkaar niet uitsluiten. Ik neem den zomer waar en voel alles er van. De bloemen, het zomerleven, de morgen-

aant.

stemming in den zonneschijn, de sereene nachten. En ik voel daarnaast gelijktijdig mijn diepe ellende. ▫ Maar ik heb ook nog al eens hoofdpijn. Gelukkig is mijn boekje voor Page nu af. Aan de Legende werk ik nog niet. Eerst moet Paul terug zijn. Ik ben in staat tot werken. Ik voel het als een Prometheus-lijden. Het put niet uit, het verzwakt niet. De lever groeit steeds weer aan.

donderdag 27 juli

Nog zeer warm. Ik ben minder neerslachtig, maar zie niettemin alles even somber in. Dat wil zeggen wat mijn positie en zaken betreft. Ik voel geen opgewektheid of initiatief meer om langer voor het materieele te strijden. Ik kan werkelijk nog alleen maar schrijven, spreken en wandelen. Alleen het dichterswerk blijft mij over. Een patiënt die ik aannam, bezwaart me. De Walden-zaak kan ik niet meer aan. Ik wil studeeren en dichten, anders niets.

Ik was een paar malen met Wiecke samen, en wij hadden goede gesprekken. Vooral gister toen ik over mijn dramatische plannen sprak. Hij at hier op Walden, en gister bij mijn moeder, daarna rijtoer in Bloemendaal, wij aten te Duinendaal.

Wiecke hitste mij hartstochtelijk aan tot handhaving van mijn auteursrechten. Maar ik voelde onverschillig. Ik kan waarachtig daaraan niets meer doen. ▫ Wij zagen de Halzen en Teyler.

Ik zwom op het Kraayen-eiland bij Valkeveen, tusschen de mooie oevers vol zuring en epilobium. Een idyllische bad-plek.

Ik droomde van een vers-regel die ik aan een of andere filister vertelde, blij als ik was dat er weer verzen kwamen.

> ‘Des Lijdens maat wordt langsaam vólgemeten.’

In Amerika zal dan toch een begin gemaakt worden. Het station en de Kolonie zal ‘Vaneeden’ heeten. Ik had een dankbaar gevoel, dat dit nu toch gedaan was, den stoot gegeven. Vooral omdat het boekje nu ook verschijnt, en de zaak tot in details duidelijk aangeeft.

zaterdagnacht 29 juli

Ik zit buiten en de hitte is nog maar even afgekoeld. Het is nu half tien. ▫ Gister was ik met Wiecke in Bergen. Een afwisseling van gunstige en ongunstige impressies. Alkmaar was heet, maar aardig, en Bergen bekoorde

aant.

Wiecke terstond. Maar toen kwam het zeebad, dat ons zou opfrisschen, en het water was vuil en lauw en vol groote, levende kwallen. We werden zoo hevig gebrand dat het als een vloed uit Dante's inferno scheen. De neteldraden der afschuwelijke dieren werken blijkbaar verlammend. De huid wordt eerst rood met heftig branden. Daarna blijft ze voortdurend lokaal sterk zweeten. Door paralyse der uitloozingsspieren der zweetklieren vermoedelijk. Daarbij voelde ik prikkelen over 't heele lichaam tot in de tong. Dit zal wel een electrische zenuwwerking zijn, induceerend. ▫ Aan tafel was het snikheet, want er kwam een onweer, en alles moest dicht. Wiecke bleek veel ongeduldiger en prikkelbaarder dan ik. Hij kon het niet uithouden. Hij is onmiddellijk onder den indruk van een of andere kleinigheid. Alles beoordeelt hij naar zijn stemming, en oogenblikkelijke impressie. Met mevrouw V. schoot hij zeer op. ▫ Het onweer was imposant. De zwarte hemel, daaronder het avondrood boven zee. De vaarten en slooten als vlammen, rood in het zwarte land. De witte bliksems in alle richtingen door de wolken slingerend. ▫ Drie hoeven zagen we in vlammen.

zondagmorgen 30 juli

81° in de schaduw. ▫ Dezen morgen voelde ik voor 't eerst sints langen tijd weer in evenwicht. Aan de hitte nu vrij wel gewend. Nu weer gereed om voort te werken. ▫ Wat ik tegemoet ga weet ik in 't geheel niet. Of ik hier zal kunnen blijven, en zoo niet, hoe er dan verandering zal komen, het is mij alles duister.

woensdag 2 augustus

Nog even tropisch weer. Gister met Hans en Martha in Haarlem op mijn moeders 78ste verjaardag. Ik was blij omdat mijn artikel in ‘the Worlds Work’ verschenen was. Van dat boekje verwacht ik veel. ▫ Ik dacht veel over Sirius. ▫ Een jonge schrijver, van der Bijl, kwam van morgen bij me. ▫ Ik heb nog zooveel te zeggen en het gaat zoo langsaam.

vrijdag 4 augustus

In mijn wezen is iets gekomen als rust door vertwijfeling. Ik denk steeds: Het is nu gedaan, ten einde, ik verwacht niets meer. Ik heb gedaan, wat ik kon en meer is niet van mij te verwachten. Ik ben nu zoover dat ik me-

aant.

zelven als overbodig kan beschouwen. Ik heb eenige dingen gedaan die hun uitwerking niet kunnen missen. Ik heb Johannes I, II en III geschreven, Viator, Schijn en Wezen, Blijde Wereld en nu nog mijn autobiografisch boekje voor Amerika, mijn boekje met Gutkind, ziedaar! wat ik uitrichten kon heb ik gedaan. Laat mij nu met rust en een einde maken. Ook de Broeders zijn er nog! Dezen winter wordt misschien Lioba gespeeld. Ik kan wel heengaan. ▫ Ik geef mij nu geen moeite meer om geldelijk staande te blijven. Wil men mij van Walden afjagen, mij wel. Wil men er mij laten wonen, even goed. ▫ In Amerika wordt het begin gemaakt en ik heb gezegd *hoe* het gaan moet. Meer kan ik niet doen.

Ik lees Sinclair's Industrial Republic, en het is, als men de psychologie der menschheid niet kent, om dol te worden dat zulk een opsomming van feiten, zulk een energiek en duidelijk woord niets uitricht. Dat is de kritiek op het boek, zijn eigen onmacht. Als het boek geheel juist was, had het de wereld in brand gezet, omdat het onweersprekelijk is, en voor ieder duidelijk en gewichtig. Het onjuiste er in, het vertrouwen op de sociaal-democratie, verlamt het.

De Gutkinds zijn gekomen. En Hans is er. En de Rijkensen in Beerensteyn. ▫ Het was prettig met Hans naar Amersfoort te gaan, de Gutkind's tegemoet. ▫ De Rijkensen hebben voor mij dit onaangename, dat ik voortdurend merken moet dat ze aan mij denken als den beroemden man. Dat kan ik niet velen. ▫ Daartegenover denk ik aan mijn wandelen en praten met Clara Stuten, die absoluut onbevangen is, een ernstig kind. Ook mijn lieve vrouw ziet altijd in mij alleen den mensch die ik ben, niet de mij zoo gehate openbare figuur, het wezen geboren uit ploertig misverstand of valsch idealisme. ▫ Een van mijn beste herinneringen van dezen zomer is mijn wandeling met Clara. De papagaaien-kuif!

maandag 7 augustus

Warm, vochtig, drukkend. ▫ Van morgen werkte ik met Gutkind samen aan ons boek. En dat gaf eerst de rechte gemoedsrust en voldoening. ▫ ‘Welt-eroberung durch Helden-liebe’ noemen wij het. ▫ Het boekje is werkelijk het resultaat van onze verstandhouding. Als zoodanig uniek. Ook zijn heerlijke gedachten verkwikten mij als lavend water. Dan vergeet ik al mijn schaduwen, en voel hoe ik gevorderd en niet achteruitgegaan ben. ▫ Ik heb dan ook weer moed in mijn werk. ▫ Gutkind hoopt dat ik nog een ‘sociologie’ schrijven zal. Hij meent dat er niemand anders is, die het kan.

aant.

▫ Maar ik moet eerst beproeven of er iets van mijn Promethiden drama's komen kan.

Gister was Joop de Haan hier, en toen ik hem zei dat ik in zeer benarde geldelijke omstandigheden was, zei hij: ik heb pas een paar effecten gekocht, die zal ik je morgen sturen, dan kun je ze weer verkoopen. Ze zullen zoo wat f 1200. - waard zijn. Ik wilde dat niet, maar nu zal hij ze op mijn bank deponeeren als borg voor mijn crediet. Dan ben ik ten minste voorloopig veilig. ▫ Hoe zeldsaam is zulk een ruime manier van doen. Hoeveel gelukkiger is hij toch, in zijn isolement, door zijn oprechtheid van vroeger. Voor mij is zooiets natuurlijk, - maar hoe afwijkend van den filister van onzen tijd en ons land.

vrijdag 11 augustus

Nog zeer heet. Gisteren 90° in de schaduw. Eerst om 11 uur 's nachts koelt het af. ▫ Dinsdag was ik met de Gutkinds in Haarlem. We waren op de Kermis tot groote pret van Lucy. ▫ Woensdag een aardige middag in Amsterdam. We zagen het Rembrandtshuis, de mooie etsen. Het Rijksmuseum. Daarna bij Joop de Haan en zijn vrouw, ijs-limonade en vroolijke gesprekken. Giza kwam ook en we hadden een jolige maaltijd bij Kras. De vrouw van Joop, Johanna van Maarsseveen maakte een prettigen indruk. Als hij 't niet verdiende zouden zulke vrouwen als Giza en deze niet zooveel van hem houden. Joop moest literatuurkritiek schrijven. Wie heeft er onder de literatoren zooveel hart, zooveel intellect, zooveel geest en zooveel talent tegelijk. Zijn aberraties waren afschuwelijk maar eerlijk.

Gister zwom ik met Hans in de Zuiderzee.

zondag 13 augustus

Ik schrijf in den kelder van de gewezen chocolade fabriek. De zomer is ongenadig heet. Ik moet deze week naar Dresden. Overigens gaat het mij niet slecht. Mellie von Auw logeert als betalend gast. Ik had bezoek van Dr Beatrice Hinkle uit New York, met de van Renterghems in een auto.

Het gras verschroeit, de wind blijft steeds oostelijk. De temperatuur is steeds dicht bij 90° F.

Ik kreeg van Joop het ‘Leven van Frank Rozelaar’. Ik las het met interest. Dit is de echte van Deyssel in zijn zwakte en oprechtheid. En tot mijn verbazing vond dat ik het op Johannes Viator geleek, hier en daar. Truida bemerkte het ook terstond. Dit is zeer veel beteekenend. Hij is dus onder den

aant.

invloed van een boek dat hij absoluut vijandig aan zichzelven achtte. Het is een bewijs van zwakte van hem, en een bewijs van de kracht van dat prozawerk, dat ik eigenlijk nooit heb kunnen overtreffen. Sommige stukken er in zijn zwak. Maar het timbre is echt en oorspronkelijk. ▫ In ‘Rozelaar’ zijn echter nog absoluut demonische bladzijden. Volstrekt inferieur en leelijk. Vooral dat rijmen is inferieur. ▫ Verwey's kritiek er op is zeer onvolledig.

donderdag 17 augustus

Wat gebeurt mij toch? Nu weer dit sombere. Die afkeer van mijn wereld. Dit sterke, onduidelijke verlangen naar gansch nieuwe, gansch andere heerlijkheid. Dit minderwaardig vinden van wat ik tot nog toe was en deed, tegelijk met het diepe gevoel van miskenning en geleden onrecht. Ik ben traag, ontevreden, mismoedig. ▫ De hitte is voorbij, maar daarmede ook een lieve zomerglorie.

zondag 20 augustus

Neu Coswig bij Dresden. Ik ben bij Paul, in Nöhrings Sanatorium. Ik sliep bijna twaalf uur achtereen en voel mij nu vrij beroerd. Pijn en gonzen in 't hoofd, of ik een groote dosis chinine genomen heb. Het is nu heel stil hier, stil zonnig weer, en door dat gonzen schijnt alles nog stiller. Ik liep wat in 't bosch en lag te lezen, maar het gaat slecht. Ik weet niet wat ik doen zal, ik ben niet in staat mij in te spannen.

dinsdag 22 augustus

Neu Coswig. Gisteren ging ik naar Dresden, wel beter, maar met hoofdpijn. Onder 't praten met Frau Polsche in Paul's pension verdween die en ik kon mij weer vrij bewegen. Ik ging naar Niederpoyritsch en at in het café waar Ella bedient. Het was vermakelijk door haar bediend te worden en haar een fooi te geven. Toen gingen we een uurtje wandelen en dronken koffie op den heuvel met prachtig uitzicht. Ze is nu ten minste in een fatsoenlijk huis. Drie katten loopen haar steeds na. Deze liefde van dieren voor haar is karakteristiek. Ze weende ook toen iemand een wesp de kop had afgesneden en het beest nog spartelde. Precies de teerhartigheid van Paul, samengaand met den blik van Paul in haar oogen. Het is allertreffendst zooals haar blik op dien van Paul lijkt.

Er zijn toch mysterieuze overeenkomsten, die duiden op verborgen erfelijkheids-eigenschappen, in zoover uit elkaar levende individuen. ▫ Waarom wordt Hans zoo vaak voor een Hoogstraten aangezien? Waarom lijkt Lady Welby zoo op mijn vader? ▫ Waarom lijkt Paul zoozeer, in blik en karakter, op Ella, het Boheemsche meisje dat ik toevallig in Dresden uit den nood redde, nog eer ik haar gezicht goed had kunnen onderscheiden? ▫ Des namiddags kwam een lieflijke zielsrust over me, toen ik uit Niederpoyritsch wegreed. Er is zooiets aardigs in die onschuldige pretjes die ik dat meisje aandoe, het bezoek aan de tentoonstelling, en deze kleine wandeling. ‘War's nicht schön?’ zegt ze dan vol verrukking. En ze bewaart de kastanje die op haar hoed viel op de ‘Goldene Höhe’ voor een jaar. Een bloem bewaart ze als aandenken van elke ontmoeting. Ze behoort zoo volstrekt niet in haar omgeving. Ze is veel te goed voor het Duitsche filisterium om haar heen.

Ik deed nog een wandeling in de ‘Spitzgrund’ en las Boeddha's leven hier in den tuin van 't sanatorium. ▫ Weer sliep ik lang en weer gonzen mijn ooren van daag. Ik noemde dat vroeger een ‘memento mori’ maar ik geloof toch dat het eer een neurasthenisch verschijnsel is als een hartsymptoom.

De doctor hier, Nöhring, beweert een onfeilbaar middel tegen tuberculose te hebben gevonden. Hij is er geheel mee vervuld. Hij is volbloed materialist.

Van avond vertrekken we. Ik geloof dat een verblijf hier, met bergtochten, goed voor me zou zijn. Als Truida niet naar Wijk aan Zee wil, dan geloof ik dat ik alleen zal gaan, hoe saai het er ook zonder haar zal zijn. Maar ik moet langer van Walden weg.

Gister gesprek met de jonge vrouw van professor Boeken uit Halle, een geboren Mirandolle, een lief vrouwtje met indisch type. Ze had zoölogie en botanie gestudeerd, en we redetwisten nu over droomen en materialisme.

donderdag 24 augustus

Weder een groote vrede in me gekomen door het voleindigen van ons gemeenschappelijk werk, van Gutkind en mij. De Wereld-verovering door Heldenliefde. In zijn gedeelte schuilen diepe, heerlijke waarheden - die alles goedmaken. ▫ We hebben waarlijk hier voor de eeuwen gewerkt, want wat wij schreven is wel nog maar een voorloopige aanduiding, maar de aanduiding van wat alle komende geslachten zullen behoeven en erken-

nen. ▫ Soms klaagde ik wel over moeite om abstracties te volgen. Maar een stuk, als dat van Gutkind, dat juist en raak is, volg ik zonder eenige moeite, lees en versta ik in een paar minuten, en onthou ik zonder inspanning in alle essentieele punten. ▫ Maar nu is de opgave, datgene wat hier gezegd is *gestalte* te geven. Daartoe voel ik meer en meer de roeping en den moed.

Paul was nauwelijks thuis of hij werd vreeselijk geirriteerd door zijn moeder en zijn broeder. Ze hadden in zijn kast gesnuffeld, in zijn intieme heiligdommen. Hij was buiten zichzelve van woede/ schreeuwde en schold, en deed wat hij wist dat slecht voor zijn toestand was. Hij wou dood zijn. Ik vond hem nog zeer opgewonden en kwaad. ▫ Van morgen heb ik hem een flink standje gemaakt, om deze zwakheid en leelijkheid. Hij was nu veel zachter en er viel met hem te praten. Alle zachtheid en goedheid van zijn moeder maakt hem erger. Een flinke uitbrander doet hem goed. ▫ Maar de complicatie van den toestand blijft even erg. Het is alsof het kwade bloed, dat in sommige van Vlotens zit, in Frank en Betsy, maar ook in mijn broer Johan, nu in Paul weer zich vertoont. Er is toch geen familie zonder zulk een vloek.

Mevrouw P. is krankzinnig geworden. De vrouw die poogde het materialisme te bestrijden met haar primitieve middelen. Het lieve gezin, de roerend-goedhartige echtgenoot, het vroolijke zoontje, het oogenschijnlijk volkomen huwelijksgeluk. Nu dit alles door de waanzin overschaduwd. ▫ Haar broer, die het mij zeggen kwam, scheen mij voor 't geval aansprakelijk te stellen. Ik had haar gesterkt in haar abnormaliteit, ik had haar geraden nog een kind te krijgen. Mijn boek ‘de Nachtbruid’ had haar gek gemaakt, nu sprak ze steeds in verliefde termen over mij. ▫ Hijzelf beweerde tot de ‘nuchtere’ menschen te behooren, die evenals zijn heele overige familie met het geloof had afgedaan. ▫ Ik zei hem dat mijn medisch geweten in deze zaak volkomen zuiver was, - en dat er meer reden was om te denken dat de nuchterheid van de familie in haar een reactie had opgewekt die haar geest in wankel evenwicht bracht. ▫ Het geloof laat namelijk niet zoo makkelijk met zich ‘afdoen’.

25 augustus

Vandaag stuurde de goede Hjalmar Wijk mij weer een check van f 1500.-. ‘'t Was niet veel’ zei hij, en hij hoopte dat 't mij niet kwetsen zou.

Ik lees 't leven van Boeddha. Ik heb lust in voortarbeiden aan Sirius. Het moet langsaam vorderen. Snel kan niet.

Het gonzen in mijn hoofd is zeer hinderlijk. Er klinkt een echootje in mijn linker-oor van elken toon, en wel bijna een halve toon lager, precies een gebarsten klok die valsch meetrilt.

zaterdag 26 augustus

In den nacht komt soms het gevoel der doodsvrees. Dat is dan vooral eenzaam. Men voelt zoozeer de eenzaamheid, alsof zelfs de dierbare nabijheid van mijn vrouw niet helpt. Men denkt: sterven doet men alléén. En dan ook, al vreest men geen vernietiging, men vreest een lage, vage demonensfeer. Iets verwards, dofs, ziekelijks. Dat alles is het ergste. Nu weet ik het wezen der dingen beter. Mocht ik toch in helderheid sterven!

Ik ben veel beter vandaag. Wij deden een frissche heerlijke zeiltocht. Hans, Martha, Mellie von Auw en ik.

zondag 27 augustus

Steeds droog en warm. ▫ Het monnikswezen is het vóórvoelen van de wereld-oplossing. ▫ Met Boeddha is de oplossing begonnen. Hij maakt het monnikswezen tot een vaste cultus. Scheiding van geestelijken en leeken.

woensdag 30 augustus

Daarmee samen gaat de afkeer van propagatie en huwelijk. ▫ Gutkind ziet het juist: van't oogenblik dat er een ‘mensch’ is, is er ook ‘Auflösung’, oplossing. ▫ Het kenmerk van den mensch is schaamte voor zijn voortplanting, en pijnen bij de baring. Als een steeds toenemend bezwaar tegen het voortzetten van 't ras. ▫ Dan komt bij toenemend zelfinzicht, de innerlijke tegenstand tegen het voortplantings-instinct. ▫ Het monnikswezen, het asketisme, het menschwezen vermoedt een andere uitweg. ▫ Dit vermoeden uit zich telkens weer, in overdreven bewegingen, die weer reactie wekken. ▫ Elke renaissance is weer een reactie. Ook de Islam is een reactie. Boeddhisme, Paulinisme gingen te ver. De tijden zijn nog niet rijp. Eerst moet het geslacht de aarde gansch beheerschen en tot wasdom zijn gekomen. Dan komt het wereldeinde, de siderische geboorte, het ophouden der voortplanting, de overgang in een nieuwe wereld. ▫ Niet een ‘laatste’ mensch, maar een herboren menschwezen. ▫ De paradijs-mythe is er al een aanduiding van. Zelf-inzicht - weten van goed en kwaad - ophouden der voort-

planting - schaamte en barenswee. ▫ Het leven in de tijdloosheid wordt dan een bestendige functie. De tijd wordt beseft als een zintuig, een beweging. De daad van het lichaam wordt een boven den tijd uit streven. La durée.

Het beste van Boeddha's leer is zijn verzet tegen woordbepaling. ▫ 'Ik leer niet dat de wereld eeuwig is, ik leer ook niet dat ze niet eeuwig is' en dan de vergelijking met de stad met één hoofdpoort, waarop de poortwachter alleen acht geeft. Op de kleine spleten waar katten in- en uitgaan let hij niet. ▫ 'Als het vuur is uitgegaan en iemand vraagt: waarheen is het gegaan, naar Zuid, Noord, Oost of West/ dan is er voor die vraag geen antwoord.' ▫ Dat is prachtig.

5 september

Wijk aan Zee. In Marezathe. De zomer houdt nog aan. Het gaat mij vrij goed, ware het niet om Paul ik zou het hier genieten. Het huis prettig, de jongetjes aan zee. Maar Paul vervult mij den heelen dag. Mrs Cole is hiernaast in Lioba. Juul Culp aan de andere kant. De goedige moe de Jong doet wat ze kan om ons te gerieven.

donderdag 7 september

Weemoed, weemoed, onuitsprekelijk. Gister bracht ik Paul naar 't R.K. Ziekenhuis. Ik voel zoo teeder voor den jongen. Het is mij soms of niemand in de wereld mij nader staat, mij zoo goed begrijpt. Ik kan tegenover hem alles zeggen, alles doen.

Toen een eindeloos weemoedig gevoel, omdat Hans nu thuis is, en ik bij hem wou blijven. Ik weet, het is overdreven, maar het knagend gevoel is niet weg te krijgen. Hij had bijna een ongeluk gehad op de tram. Het liep goed af. Toen ik weer naar zee ging was ik zoo neerslachtig, en hier kon ik niet lief zijn tegen mijn vrouw, en haar kleine gebreken hinderden mij. ▫ Ik kan niet zeggen dat ik iets in mijn leven anders zou willen overdoen, maar de noodlottige klem waarin ik moest geraken foltert ophoudelijk.

Paul wilde thuis dood zijn, en zijn moeder irriteert hem onredelijk, hoewel ze alles doet wat ze kan om goed voor hem te zijn.

Het is weergaloos mooi hier aan zee, maar er is nu niets meer van de oude rust en sereniteit van vorige verblijven. Ik ben ongelukkig en onte-

aant.

vreden, ook in mijn werk. ▫ Ik dacht er over een Open brief te schrijven aan de padvinders. Er is iets in die beweging wat mij waarachtig belangrijk voorkomt.

Als de verlossende rhythmen maar wilden komen! ▫ Het Legende-werk wordt wel goed. Maar 't gaat zoo langsaam, zoo langsaam.

Ik zag een vrouw een epileptisch toeval krijgen aan 't station. En de tranen liepen langs mijn wangen: arme, arme menschen! Arm ziek menschdom!

vrijdag 8 september

Onveranderlijk schoon weder! 's Nachts nevel. ▫ Wat verademing. Ik las gister het 7de hoofdstuk voor uit de Legende en was er tevreden over. Nu ontwikkelt zich het werk langsaam rijker en grooter.

Ik las de ‘Bernstein Hexe’ van Weinhold. Niets van het boek afwetend was ik een paar hoofdstukken lang in de illusie een echte oorkonde te lezen. Maar de indruk was zoo krachtig, ik vond het zulk een mooi boek dat ik gauw begreep met een kunstenaars-werk te doen te hebben. Er zijn enkele zwakheden die de fictie verraden, vooral de liefdeshistorie, die schijnt altijd tot conventie te moeten leiden, maar vooral blijkt juist uit de kracht van het boek dat het geen oorkonde maar een kunstwerk is. En wel een meesterwerk.

Ik wandelde met mrs Cole door het mooie paadje naar 't Jagerhuis. Het zag alles frisch en bekoorlijk, ondanks de droogte. De duinplanten verdragen de droogte blijkbaar beter. Hopranken, zeepkruid, aristolochia.

zondag 10 september

Gister reed ik paard met Hans. Ik was vooraf niet op mijn gemak, en vond het de eerste tien minuten niet aangenaam. Mijn contemplatief leven maakt ongeschikt tot het automatisme van dergelijke lichaamsinspanning. Het evenwicht-houden is een automatisch werk en het zichzelf observeeren is daarbij hinderlijk. Na een kwartier echter kwam ik er in en leefde weer het zuiver physieke leven en genoot in draven en rennen. ▫ Dat juist is de goede werking die ik zoek. Dan voel ik moe, maar geheel ontspannen. Dan kan mijn geest niets, maar moet ik eten en slapen. Dan leeft het vegetatieve van mijn wezen sterker en krijgt het contemplatieve rust. Ik sliep

aant.

heerlijk van nacht en baadde heerlijk, maar ik ben nog niet uitgeslapen. ▫ Alles is nu beter, Paul gaat wat vooruit. De ergste zorgen zijn wat verlichts

Het was aardig, Hans en ik, met onze paarden, thee drinken in Valborg's hut. Daar tref ik altijd mooie en gedistingueerde menschen - ten minste altijd een soort beter dan ergens anders.

Ik lees Henri Bergson. Ik bemerk dat ik het niet voor mogelijk had gehouden met onze taalmiddelen nog zooveel dieper en verder te gaan. Zijn Fransch is van een verwonderlijke lenigheid en subtiliteit. Het heeft een effen, gelijkmatig timbre, dat nooit overslaat of uitglist, en prachtig homogeen en geserreerd is. Hij is de rechte voortzetter van Spinoza en Kant, zonder daarom in pure poëzie te geraken, zooals Gutkind. Hij is dus een tusschen-vorm, die ik niet voor mogelijk had gehouden, en die toch essentieel noodig is. ▫ Ook een Jóód!! welke een zeldsaam ras toch! ▫ Zijn ontleding van de herinnering in gewoonte en zuiver geheugen is klassiek. En evenzoo, in zijn ‘Données’, de ontleding van tijd in ‘durée pure’ en het door ruimte-fantasie ontzuiverde tijdsbegrip. ▫ Hier sluit hij zich aan bij de betrekkelijkheidsleer van Lorentz.

vrijdag 15 september

Nu is 't najaarsweer gekomen, met diepblauwe luchten en prachtige wolken. Zonnig en koel. ▫ Ik schrijf aan het VIIIste hoofdstuk en weet niet wat ik doe. Ik kan dit werk zelf niet beoordeelen. ▫ Ik baad elken dag, met Truida, en de Culpen. Giza is er met haar Hongaarschen neef. Mijn moeder was er gister. De kindertjes zijn elken dag aan 't strand en het doet hen goed. ▫ Ik lees Bergson, en dat is de beste emotie van den dag. Het verheugt mij. ▫ Ik las ook een boekje van Lagerlöf en vond het middelmatig (Ingrid). Mijn vrees is juist dat ik zulk werk zou leveren. ▫ Overigens ben ik goed en gezond, maar er is toch nog schaduw, hoewel minder dan dezen zomer. De droomen zijn niet gunstig.

De Theosophen begrijpen niet dat geestelijke groei en vooruitgang ook meerder diepzinnigheid vereischt. Alleen het inzicht in dieper filosofie - waarvan de meesten zeggen dat het hun ‘te hoog’ of ‘te diep’ is, beteekent vooruitgang. Het onderscheid tusschen het tijdsbegrip als concrete werkelijkheid en als symbolische weergave moet men *voelen*, anders geeft alle praten over occultisme niets, maar is zinnelijke verblinding. ▫ Ik geloof niet in de waarde van occulte vermogens van iemand die niet toont de rela-

tieve kracht der taal te voelen, de eeuwige onjuistheid van het woord. ▫ Evenmin als ik geloof in de ethiek van menschen die de valschheid van het geld niet voelen.

donderdag 21 september

Storm en regen. Ik heb een brief aan de Padvinders geschreven. Het kan zijn dat ik die beweging te ernstig neem. Maar dan is mijn daad er niet minder om. Het kan ook zijn, dat mijn woorden ingang vinden en een diepe uitwerking hebben. Waar zulk een beweging is daar moet men beproeven te zaaien.

Gisteren baadde ik nog en fietste naar Haarlem. Toen had ik weer zeer gelukkige oogenblikken. Zoo zelfs dat ik voelde: zolang deze oogenblikken terugkomen kan ik alles dragen. Alles wat ik zie, ieder mensch die ik zie heeft dan iets moois en opwekkends voor me. 's Avonds verdween het weer. Ik geloof wel dat het in verband staat met hetgeen ik schreef, dat die blijheid komt als ik iets goeds deed, al zie ik dat verband niet altijd. Het zou dan nu door de Padvinder-brief gekomen zijn.

Ik vond mijn moeder te bed met ischias. Ik haalde mr Cole uit den Parijschen trein en bracht hem bij zijn vrouw te Wijk aan Zee. Het donderde en regende hevig, ook heden.

24 september

Gister een aardige tocht; bij ideaal herfstweer, naar IJmuiden en Velzen, met de Cole's.

Het sneller voorbijgaan van den tijd op ouder leeftijd ontstaat, naar mijn ervaring, door het meten er van naar andere rustpunten of maatpunten. En dit is meer opvallend naarmate men dieper zelfbezinning heeft. Ik meet den tijd naar innerlijke gedachten, en daardoor schijnen sommige uiterlijke feiten verbazend snel voorbij te vliegen. De groei der gedachten is langsaam. Men heeft in een week twee of drie belangrijke nieuwe gedachten. Wat er uiterlijk in die week gebeurd is schijnt voorbij gevlogen.

Ik voel het vaste besluit, van nu aan, - zoodra het eerste boek der Legende af is, meer poëtisch werk, meer verheven werk te leveren. Het tweede boek reeds.

aant.

Zooals Jensen een vizie geeft van den oer mensch, zoo wil ik een vizie geven van den nieuwen mensch. ▫ Jensen's oermensch is verdienstelijk geschetst. Maar hij vergeet dat zulk een schildering iets van de majesteit van Homeros en het O.T. behoorde te hebben.

maandag 25 september

Gister wandelde ik naar Beverwijk en las in een café de groene Amsterdammer. ▫ Daarin vond ik weer een van die stukken van een der Hollandsche poëten (Woestijne) waarvan het publiek de strekking niet onvriendelijk zal vinden, en dat toch niet anders is als perfide vijandschap en doodelijke beleediging. Dit is geen overgevoeligheid van mijn kant, want de strekking is deze, dat ik, als dichter, steeds gelogen heb. Dat staat er niet, maar het is door 't geheel onmiskenbaar te voelen. Het erkent niet mijn zuiverheid en oprechtheid. Het citeert als goed, wat ik zelf als onbeteekenend liet vervallen, - als slecht wat minstens evenhoog staat, ja, veel hooger. Het mankeert wat boven alles noodig is in waardeering ‘geloof.’ ▫ Dit is de algemeene stemming onder *alle* Hollandsche dichters tegen mij. Met uitzondering misschien van Jacob de Haan. ▫ Zulke stukken zijn onzegbaar grievend. Ze erkennen alleen een zeker ‘gezag’ van mij. Zoolang deze stemming in Holland heerscht blijft dit een mij vijandig land, ondanks alle kleine voordeelen en gunsten.

vrijdag 29 september

Storm. Het is of leven en wereld mij met alle macht pogen neer te drukken en te vertrappen. Zoo voelde ik van morgen. Het is of ik bij ieder woord dat ik op 't papier zet een zware weerstand overwinnen moet. Hoe kan men dan vrij zich laten gaan, zooals 't behoort. ▫ Ik lees niet veel Hollandsche couranten en tijdschriften. Maar ik heb nu al drie maal deze week gelezen dat mijn werk ‘pose en mooi-doenerij’ is. ▫ Een die het citeerde ‘kon er zich geheel mee vereenigen’. ▫ Dat is zoo de gangbare meening geworden tegenover vijfentwintig jaren van de meest eerlijke werksaamheid. ▫ Hier werken heel andere machten dan die waarvan deze menschen zich bewust zijn. ▫ Hoe lang nog? ▫ Dit alles is te dragen zoolang men innerlijk vrij voelt en arbeiden kan. ▫ Maar dan de dagelijksche misère van neus-

katarrh, geldzorgen, de makelaar die failliet is en de zieke moeder die ik helpen moet - en het leege gevoel: ‘Wat wilde ik ook weer schrijven?’ Het afwezig zijn van den innerlijken rijkdom, die men toch nu en dan duidelijk gewaar werd. Het machtelooze tegenover de overmaat van menschelijke ellende, tegenover ongeloof, achterdocht, valschheid en botheid. ▫ En de verlossende rhythmen die niet komen. ▫ En de dwaling die tot in het bovenzinnelijke reikt, waarvan ook zelfs de dood ons niet verlost. ▫ Hoe komen wij ooit tot Waarheid en gerechtigheid?

Het manuscript van mijn Amerikaansch boek is verloren geraakt, schijnt het. Een van de dingen waar ik mij het meest op verheugde.

Martha was hier op de koffie en ik wandelde met haar naar Velsen. Ze sprak over Thijm en Cateau, en hoe deze laatste altijd nog hoopt dat de goede, oude tijd zal terug komen, de tijd waarin we elkander lange bezoeken brachten, waarin hij dagjes bij ons kwam doorbrengen, soms met 't heele gezin. ▫ Martha's bezoek deed mij goed. Ze was zoo rustig en opgewekt. Ze kwam wandelen van Uitgeest.

Ik had gelukkig gewerkt en voelde met dankbaarheid de schaduw wat wijken, toen Truida door een tacteloos in de rede vallen terwijl ik voorlas alles weer bedierf en mij als 't ware in de misère terug wierp. ▫ Die dingen zijn zoo teer en een eenigszins plompe aanraking doet me ineenkrimpen en verstommen.

zondag 1 oktober

Gister en heden storm. Ik zag de redding boot oefenen in de ruwe zee, een mooi tafereel. 's Avonds werd het een orkaan en de ramen woeien stuk bij mevrouw de Jong, waar we theedronken. ▫ Ik ben desondanks juist deze laatste dagen veel flinker en beter. Ik lees Bergson's Evolution créatrice, en schreef aan 't 9de hoofdstuk.

Italiaansch-Turksche oorlog. Een achterlijk evenement.

Bergson leert een nieuwe wezenheid onderscheiden, de duur. Niet als een bedrog tengevolg van ons gebrekkig begrip. Maar de duur als een concretie, men kon zeggen als Godheid. Evenals herinnering. De duur is werkelijk en schept voortdurend het nooit bestaan-hebbende, het ‘niedagewesene’. ▫ Tot nog toe meenden we dat al het komende er reeds is, dat de toekomst voor God openlag, dat in het eeuwige de tijd verdween en alles in één tegenwoordigheid, een ‘nu’ bestond. ▫ Voor Bergson is het toe-

komende een mysterie ook voor God zelf. Is het 't voortdurend scheppen van het nieuwe Godswezen. Dus is ook het nieuwe niet vooruit bedacht, maar steeds op ondoorgrondelijke wijze gevonden, gekozen, geschapen. ▫ Versta ik hem recht dan brengt hij alles tot menschelijke kenwijze terug, maar analyseert die kenwijze geheel nieuw en oorspronkelijk. Dit is zeker zijn recht als philosoof. Hij gaat een stap verder dan Kant, schrijdt geregeld voort op nieuwe baan. ▫ Ik kan nog niet zeggen of zijn filosofie het waarheidsgevoel bevredigt. In de hoofdzaken zijner analyse wel. Die is voortreffelijk. ▫ De kwestie is deze of wij het wezen eener wijsheid, die de tijd geheel anders waarneemt dan wij, moeten aannemen of verwerpen.

Na die treurige avond eergister, had ik een prachtige, troostrijke droom.

Ik versta Bergson wel voldoende, voor zoover hij formuleert. Maar ik ben er nog niet zeker van wat zijn formuleering voor diepere werking heeft. De gevolgen van zijn gedachten-wezen voel ik nog niet recht. ▫ Maar hij is de eenigste moderne wijsgeer die men met voldoening en zonder ongeduld lezen kan. Deze man begrijpt en voelt tenminste diep en juist.

woensdag 4 oktober

Weer op Walden. Walden en het oude, groote huis heeft deze keer een bizondere bekoring bij 't terugkomen. Er is iets warms en innigs in het herfstlandschap hier, in het huis met zijn herinneringen, dat prettig contrasteert met de barre zee en het armelijke dorp. De vele vruchten, het najaarsloof, de enkele nabloeiende bloemen, het is alles zoo zacht en rijk. Rozen, druiven, peren en appelen - en de luwte van de herfstdagen. De zon in huis. ▫ Daarbij zijn wij allen versterkt door de zee. Vooral de kinderen.

De orkaan is overal verschrikkelijk geweest - en wij zagen er in Wijk aan Zee de volle hevigheid niet van, - hoewel we zoo blootgesteld waren als maar kan. We hebben niet begrepen dat het zóó erg was - zooals nu blijkt uit al de onheilen die in dien nacht gebeurd zijn. Ik voel nu iets als schaamte dat ik zoo rustig slapen ging - terwijl er zoovelen, en vlakbij, in de uiterste nood verkeerden.

Heden bezoek van J. Jac. Thomson/ een dichter, en dominee van z.g. orthodoxe richting. Maar uit ons gesprek bleek mij dat als dit orthodoxie heet, dat er dan niet veel van de oude rechtzinnigheid in over bleef! De

rechte zin van nu is niet meer de rechte zin van voor vijftig jaar. Dat is zeker.

Ik corrigeerde mijn Amerikaansche boek ‘Prospecting for a Happy Humanity’. Ach, als ik hierin eens de compensatie vond voor de tobberijen op Walden en de Eendracht!

Wat ik schreef naar aanleiding van de lectuur van Bergson is toch eigenlijk geen kwestie voor me. Ook hier is de contradictie schijnbaar en alleen door de expressie veroorzaakt. ▫ Een dezer dagen, een grootsche wolkenhemel aanziend, voelde ik de waarheid achter onze woorden klaar. Ik voelde hoe juist het goddelijke bestaat in het zonder einde scheppen van het nieuwe. Dit alleen - het wegdoen van alle finaliteit - bevredigt het waarheidsgevoel. Eerst dan is de beklemming weg.

zondag 8 oktober

Van avond vond ik in Bergson het door Verwey geciteerde beeld van de hand in 't ijzervijlsel. Ik had het ondanks de gebrekkige weergave van Verwey juist begrepen. ▫ Maar hier begint ook Bergson's zwakkere kant. De ‘matière brute’ is toch ook een levensuiting, óók een deel van het gansche. En die ‘Elan original’ is niet de Almacht en de Alwijsheid, maar een deel er van. En de divergentie van het élan loopt uit in een convergentie door zelfbezinning en weten, door verstand en geheugen. Dan ook is er toch weder een zekere finaliteit in den aard van het élan; wat het schept, schept het toch eerst als gedachte, als plan - zoo ontstaat alles wat door middel van den mensch geschapen wordt. Eerst een denkbeeld/ dan een daad. ▫ Het ‘élan’ kan een zelfbewuste godheid zijn, die even als wij een aard heeft waardoor bepaald wordt wat ze uitwerkt. ▫ Maar hier komt weer de ‘duur’ die al het ontstaande als ‘nieuw’ kenmerkt. ▫ Het is mij of hier het argumenteerend redeneeren eindelijk te kort schiet. Hier voldoet alleen de poëtische beelding, de half-verborgen aanduiding.

Van Deventer stuurde mij zijn ‘Lysippos of over het wonder’ dat ik met genoegen las. Maar zijn ontleding van den duur heeft hij van Bergson, en zijn ontdekking, dat het wonder overal is is geen nieuws voor mij, zooals hij schijnt te denken. ▫ Als ik de ingeving van een dichter aan een godheid toeschrijf - wat hij de muze noemt - denk ik aan de ‘élan’ de ‘geest van het ras’. Niet aan de Almacht, noch aan het wonder. ▫ Ver-

aant.

heugd was ik in Bergson de kritiek op de Herediteitsleer te vinden, die ik al jaren geleden in deze dagboeken min of meer anticipeerde.

Vrijdag 6 October reed ik met Hans en Clara door 't Loosdrechtsche bosch en op de Hoogte van 't Kruis. Het was een schitterende herfstdag en een heerlijke rijtocht. Het figuurtje van Hans op zijn zwarte paardje tegen de bleekblauwe lucht op het heuveltje in de bronzen hei. Hans vooruit als de voorrijder voor den prins en prinses. Een mooie dag.

Donderdag bracht ik Paul naar Doorn en daar omgaf mij, 's middags in de stilte tusschen de woudboomen, een liefelijke herfstvrede.

Vandaag sprak ik Jac van Looy, dien ik in vele jaren niet zag. Ik vond hem op eens een oud mannetje, geheel grijs, met lispelstem door ontbrekende tanden en een gecouperoseerde gelaatstint. Zoo vond ik nog geen van mijn tijdgenooten. Hij scheen mij werkelijk uitgedoofd. Mijn achtenzeventig jarige moeder scheen mij niet zoo oud als hij. ▫ Hij was een gedenkteeken op 't graf van van Oord wezen onthullen. Bij hem stonden mij zeer antipathieke typen: Robbers, Mijnssen, Verbrugge.[1]

Ik was vandaag in 't concertgebouw met Clara, en hoorde Julia zingen en de Zarathustra van Strauss, door 't Mengelberg orkest. Ik lunchte bij Stuten en was op thee bij Rijkens, met Clara.

donderdag 12 oktober

Maandag avond een conferentie bij van Nierop tot vorming van de vennootschap.

Dinsdag bezoek aan den Haag. Met Betsy in 't Bosch gewandeld om de omgewaaide boomen te zien. Mevr. Boon gesproken die zei dat Bjerre een tournée door Zweden voor mij arrangeert.

Ik reisde met A. van der Horst, die tooneeldirecteur wordt in Antwerpen en ik sprak veel met hem over theater en theatertoestanden.

Ik schreef een brief aan de redactie van het Christelijk-sociaal blad ‘de Beukelaar’ die mij verzocht had over het tooneel te schrijven.

Het blijkt dat Bergson al gedaan heeft wat ik voor mijn programma had bewaard tot ik te oud zou zijn om scheppend te produceeren. En Bergson doet het veel beter dan ik het ooit had kunnen doen. Ik was blij dat dit voor mij in 't minst geen teleurstelling beteekende. ▫ Trouwens als ik over die dingen - herediteit, evolutie en psychologie - ga schrijven wordt het toch heel anders en misschien opzichzelf weer van eenige waarde.

1 I. Van Bruggen.

aant.

vrijdag 13 oktober

Nero was zeer streng opgevoed door een voortreffelijke moeder, en getrouwd met een edele vrouw (Agrippina en Octavia). De invloed van Acte en Poppea bracht hem in verzet tegen zijn moeder. ▫ Volgens Guilielme Ferrero is Tacitus onbetrouwbaar en perfide in zijn geschiedschrijving.

zondag 15 oktober

Zou het mogelijk zijn dat het relativiteits-beginsel alleen gold voor het schema der dingen, mathesis en physica, en niet voor het leven. Is er werkelijk een absolute maatstaf van tijd en ruimte, maar kan het intellect die niet vinden? ▫ En dan, moeten wij bij de scheppende evolutie niet aannemen het bestaan van een vooruitzien - dat niet is finaliteit, maar scheppende fantasie, die steeds het feitelijk gebeurende voorziet of voordenkt. Is de macht, die het Leven maakt, niet wetend en voelend en waarnemend? ▫ En dan, is de hoogste Macht, de Almacht, al omvat ze alle Levens-machten, ook in gestadige niet voorziende creatie? En heeft ze ook *duur*, dezelfde duur als wij? ▫ Is er alleen een gradatie van Leven, zonder een allerhoogst, absoluut einde? ▫ Ja of neen is even onbevredigend. ▫ Ik bemerk echter wel dat de formuleering van Bergson nog genoeg werk voor den dichter overlaat.

maandag 16 oktober

Het blijkt nu, dat Bergson ‘Conscience’ als het alles-scheppend beginsel noemt. Dat bevredigt als waarheid. ▫ Maar onduidelijk is wat hij bedoelt met zijn oogenblikken van ‘vrijheid’/ van ‘zelf-bezinning’ die zoo zeldsaam zijn. Want hij zegt dat men dan ‘toegespitst’ is - hij spreekt van ‘une pointe’ - tot actie. Terwijl men juist zou denken aan contemplatie. Hij noemt het tegenovergestelde ‘rêver’, zich verstrooien, disintegreeren. ▫ Meent hij de dichterlijke extase, de inspiratie? En hoe is dan de actie die hij bedoelt? Rekent hij zijn eigen werk, het formuleeren, tot die actie? ▫ Is dat de ‘concentratie’ van den kunstenaar? ▫ Een flagrante onjuistheid scheen het mij, de Lepidopteren gedegenereerd te noemen, omdat ze op bloemen parasiteeren. De vlinders schijnen mij hooger te staan dan bijen, juist door hun schoonheid, hun weerloosheid, hun dematerialisatie, hun niet-eten.

aant.

dinsdag 17 oktober

Nu heb ik de groote vondst bij Bergson gedaan. Hetzelfde denkbeeld door mij aldus gezegd

> Waar 't is of God zelf Zelfheid wil herhalen
> en met zichzelf in wisselwerking treedt.

Het Leven een opgaande actie, het anorganische de neergaande. Beiden levensuitingen van een ‘Conscience’/ bij gebrek aan een beter woord. ▫ Ditzelfde ook bij Gutkind, de ‘Schwinge-schwang’. In hoever kende die Bergson?

Ik ben hierover zoo verheugd en voldaan, dat ik dit jaar het Bergsonjaar zou willen noemen. ▫ Lady Welby heeft zijn beteekenis niet begrepen, anders had ze mij er meer op gewezen.

zondag 22 oktober

Ik zit vergenoegd te huis na een prettige reis naar Arnhem, Wiesbaden, Frankfurt en Schlangenbad. ▫ In Arnhem sprak ik in een kerk, met orgelspel, voor veel menschen. Ik at en logeerde bij Ds Sparnaay, een donker type, vermoedelijk Jood die remonstrantsch geworden is. 'S avonds kwam van den Bergh van Eysinga uit Zutphen, de philosoof, dien ik altijd gaarne mag en die zoo prettig discussieeren kan. Maar een orthodoxe(?) dominee, die 't eens is met Bolland dat de historische Jezus nooit bestond. Met hem kwam zijn meisje, dochter van Ds de Ridder. Dit is een van zijn vele romans. Er is iets aandoenlijk beminnelijks in den man met al zijn moeielijkheden en zijn geduldige, bedaarde stem.

In Wiesbaden wachtten mij de vurige blikken van Ella Geldmacher, de vrouw wier portret al twee jaar op mijn schoorsteen staat. Mijn eerste rede in Frankfurt had een diepe impressie gemaakt en nu zou ik haar zien. Het was geen teleurstelling, behalve het huis dat Duitsch en leelijk was. Zij is een impulsieve, histrionisch begaafde, liefhebbende vrouw, die sterk het nieuwe voelt. Ze deed me zeer denken, ook in uiterlijk, aan de arme mevrouw P. De man een kalme zakenman van een vrij gewoon Duitsch type, gladgeschoren gezicht met lorgnet. Hij drukt zich gemakkelijk uit, is vrij geestig en zeer muzikaal.

Ik sprak voor een leeg zaaltje. Maar het ging vrij goed, en de lezing was een bijzaak. De volgende dag gingen we naar Willy van Hoogstraten en Elly Ney in Schlangenbad en ik nam de Geldmachers mee. Dat slaagde

aant. bovenmate. Ik maakte vier menschen gelukkig en ik zat als een stil, tevreden verbindingsteeken te luisteren. Ze waren alle vier even vroolijk en hartelijk. Elly speelde prachtig, Chopin en Schubert en Willy een sonate van Brahms. Het huisje was gezellig en smaakvol ingericht en wij wandelden nog door de rijkgetinte herfstbosschen. ▫ Ik logeerde daar en werd 's morgens door Bach en Schumann gewekt. Heerlijk. Ik verheugde me omdat mijn goed vriendje Willy zulk een geniale en mij sympathieke vrouw heeft.

Op de terugreis las ik R.M. Rilke, en het beviel me zeer. ‘Vom lieben Gott’.

Vanmorgen sprak ik op G.G.B. dat zijn 10-jarig bestaan vierde en ondervond een stille waardeering van iedereen, die mij goeddeed. Kleine teekenen van eerbied en dankbaarheid. Ik had de meesten een hart onder den riem gestoken, zei iemand van mijn rede.

's Middags dronk ik bij Stuten koffie en was met Clara op 't concert waar Weingärtner dirigeerde. Wij verbaasden ons hoe iemand die zóó goed Beethoven begreep zelf zulke leege muziek kon schrijven. Clara houdt vast aan Rudolf Steiner. Wij redetwisten genoeglijk.

Ik genoot erg van mijn huis dat mijn lieve vrouw vol mooie rozen had gezet. Ik was zoo tevreden en opgewekt als ik in lange niet was. Ik denk ook wel dat dit komt door het wat verlichten der geldzorgen.

Mijn droomen waren in Frankfort zeer ongunstig. Ik vrees dat dit dezelfde beteekenis heeft als vroeger mijn ongunstige gewaarwordingen en droomen bij Else Otten, bij mevrouw P. en bij M.V.-namelijk dat Frau Ella Geldmacher in gevaarlijken toestand is, een prooi van demonen, een voorbeschikte voor waanzin.

maandag 30 oktober

Stationswachtkamer te Kleef. ▫ Drie zeer merkwaardige dagen achter me. Eergister, bij 't weggaan, een gruwelijke leelijkheid over alles. Geen melancholie, maar doffe schoonheidsloosheid, armoede over alle dingen. Een zwaar tegenopzien voor de lezing in Coblenz. ▫ Vóór de lezing gesprek met Regierungsrat Rang in 't hotel. Een gewezen geestelijke, verfijnde kop, met eigenaardige denkbeelden zooals ze tegenwoordig in Duitschland in de lucht hangen. Maar ik voelde weinig geschikt tot conversatie. Hij geloofde in de werking der angst, der ontzetting, die alle conventioneele geloofsgevoelens vervangt door het ééne: ik zal mij verweren, er doorheen slaan. Bij mijn optreden, voor een volle zaal, kwam *niet* de gewone rust en

aant. vrede over me, die mij anders altijd nog versterkte. Integendeel ik voelde dof en machteloos. Na eenigen tijd werd het mij alsof ik tegen een zwaren weerstand moest opworstelen. Dit werd zoo erg dat ik een oogenblik meende te moeten ophouden en heengaan. Nooit had ik zooiets ondervonden. Het zweet brak mij uit. Ik keek in de volle zaal en zag geen gezicht dat mij hielp. Duitsche officieren in hun lichtblauwe uniform, die mij ook niet inspireerden. Ik vreesde dat ik in verwarring zou raken en onzin zeggen. ▫ Ik had een getypt manuscript bij me, over hetzelfde onderwerp, ‘die Mission des Dichters’ dat afgewezen was door N. Rundschau en Kunstwart. Maar door 't transpireeren kon ik mijn lorgnet niet ophouden. Doch ik had een bril laten maken, - die had ik bij me en zette die op, en las toen uit het manuscript voor. Toen werd ik langsamerhand weer mezelf meester, liet het manuscript los, en sprak weer, zooals gewoonlijk, tot het eind, en het ging goed. ▫ Ik kreeg veel complimenten aan het eind. Niemand had iets van het zwakke moment bemerkt. Maar ik begon er in mijn rede zelf over, zoodra ik voelde dat het voorbij was. Ik zei dat ik bijna losgelaten was door de macht die mij alleen kracht tot spreken geeft, en dat ik bijna was opgehouden en heengegaan. Dat bracht een contact tusschen mij en de menschen. ▫ Ik voelde zelf diep vernederd en gewaarschuwd. Het was alsof me gezegd werd: ‘pas op! ik kan je ook loslaten!’ ▫ 's Avonds een soupeetje, met twee generaals, een dokter, een Landrat, en eenige dames. Ook Willem Kes was er bij. Ik herinnerde hem als een magere, fijne, energieke kop met lang haar. Nu was hij rood en dik, en expressieloos. Rang sprak weer veel, aan 't souper, over zijn ontzetting en ‘auflösung’ theorie. Ook over Dostoiewsky. Hij is een vriend van Richard Dehmel en Hoffmansthal. Een Herr und Frau Martini waren mij de meest sympathieken.

Den volgenden morgen deed ik een auto-tochtje met Freiherr Marshall von Bieberstein, die in 't Unterwesterwald op slot Montabaur woont.

Om elf uur kwam Ella Geldmacher en met haar wandelde ik bij prachtig weer door de herfstbosschen naar Stolzenfels. Wij aten aan den Rijn/ zagen het slot en wandelden 's avonds door het bosch weer naar Coblenz terug. Het was alles prachtig mooi, stille zon, gouden loof, vredige heuvels, bruin en donkergroen, de Rijn omlaag, later de maan in donkere woudstilte.

Zij zeide het vers van Heine op dat eindigt

> Küsse mich und schaue dreist,
> denn ich selber bin ein solcher
> Ritter von dem heilgen Geist.

Dat trof mij diep, als een maning aan mijn eigen ridderplicht. ▫ Ik deed mijn uiterste best om het alles mooi en waardig te laten blijven en niet weer in illuzie en verwarring te komen. Maar Ella is een gepassioneerde vrouw en een nuchter waarnemer zou onmiddellijk gezegd hebben dat ze verliefd was. Zeker hebben nooit twee mooie oogen met een sterker expressie van innigheid mij aangezien. Ze liep als in een roes van geluk en ze zou er zeker niets tegen hebben gehad als ik haar in mijn armen had gesloten. ▫ Ik dacht daarbij voortdurend aan de sombere waarschuwingen die ik gehad had, - aan haar goedhartige man, die haar zoo vol vertrouwen had laten gaan, en ik begreep eigenlijk niet hoe het in haar toeging. ▫ Ik zelf zag volkomen helder, zonder eenige zelfverblinding - maar ik kon niet begrijpen in hoever zij zelf in illusie verkeerde. ▫ Nu ben ik terug en ik ben blij weer veilig thuis te zijn. ▫ Ik voel tegelijk vernederd en verkwikt. De herinnering aan mijn zwakheid zal niet gauw verdwijnen. En de vurige liefde en bewondering van die vrouw, en de mooie, zeldsame herfstdag met haar aan den Rijn, blijven toch weer prachtige momenten in mijn leven. ▫ Ik loop er nu niet meer zoo plomp in, als bij Helen Smith: Als ik daaraan terugdenk griezel ik. Zeker staat deze vrouw en haar liefde oneindig veel hooger.

Maar ik denk dan weer aan de arme mevrouw P. en er is veel in Ella Geldmacher wat aan mevrouw P. doet denken. Ook doet ze me soms aan Betsy denken. ▫ Maar hoe onbegrijpelijk onbevangen kan een vrouw zijn, in situaties waar een man zich hopeloos beklemd zou voelen. Ze dacht niet aan gevaar, aan met vuur spelen, aan mogelijke ellende. En ze is toch al bijna dertig, moeder van drie kinderen en behoorlijk wereldwijs.

Ik was bij Heyenbrock en verbaasde mij er over hoe de menschen niet zien welk een groot schilder dit is. Wie geeft, als hij, het schoonheidskarakter wéér van wat wij gewoon zijn leelijk te vinden. De fabriekslandschappen, de moderne industrie. En wat kan een kunstenaar grooter en beter doen? ▫ Een mijn, een fabriek is leelijk van een gewoon menschelijk standpunt gezien. Zoodra men die dingen, zonder ze werkelijk te veranderen, weergeeft in grootsche, indrukwekkende pracht, met harmonische kleur en majestueuze vorm, dan doet men het hoogste, men verandert de menschelijke vizie in een goddelijke, men leert de taal van het bovenmenschelijke spreken en verstaan.

zondag 5 november

Storm. ▫ Hjalmar Wijk is gister hier gekomen. Mijn strenge, edelmoedige jonge vriend.

aant.

woensdag 8 november

Wijk was drie dagen met mij, en wij bezochten Heyenbrock en de Isaachsen's en zagen de Vincent-schilderijen bij Jo Cohen Gosschalk. Wijk is ernstig, wat schuw, soms merk ik iets in hem van den eenzelvigen, verwenden, den eenigen zoon van rijke ouders. Maar dan weer treft mij hoe opmerksaam hij is, hoe leergierig, degelijk in weten en doen. Hij is niet spraaksaam en schertst niet zooveel als wij, maar soms breekt een beminnelijk lachje dóór, en een toon van innige hartelijkheid. Hij is niet verwend in den zin van comfort, integendeel, hij houdt van de grootste eenvoud. Maar hij is teer van gevoel, stoot zich spoedig. Zijn profiel heeft iets streng aristocratisch met een romeinsch-gebogen neus, lijkt op graaf Trolle. Bijziende oogen, lichtblond haar. Lang en recht.

Gister reed ik paard met Clara in de buurt van Haarlem, door 't herfstlandschap. Wij spraken veel over het tijds-begrip. Ik zoek dan uit te vinden hoe zij den tijd voelt. Zij is ook overtuigd dat de tijd *anders* kan waargenomen worden. Ik had een schichtig paard en verzwikte mijn vinger bij 't opstijgen. Maar ik was toch tevreden en verkwikt.

Mijn gevoel voor Clara is dat van Heine in zijn liedje:

> Du bist wie eine Blume

Het oude, overbekende versje kreeg er een nieuwe glans en kracht door:

> Mir ist's alsob ich die Hände
> Aufs Haupt dir legen sollt ...

De oude moeder wordt goddank weer beter.

Altijd als ik mijn oude dagboeken overlees word ik getroffen door de naïeveteit van mijzelven. Zelfs in de zoo kort geleden Amerikaansche reizen. ▫ Is dat nu mogelijk zonder dat ik minder naïef geworden ben? Als ik *even* naïef was, zou ik toch de naïeveteit van toen niet kunnen waarnemen, dunkt me. Maar het was altijd zoo. Ikzelf van heden vond altijd mijzelf van gister naïef.

woensdag 15 november

Zondag was ik weer bij Stuten. Ik moest aandeelen plaatsen voor de Vennootschap, een lam werk. Ik hoorde Enesco spelen, Brahms, in 't concertgebouw. Clara bracht mij naar den trein en vertelde dat ze een

aant.

heldere droom gehad had, waarin ze de demonen verjoeg, en daarmee hun griezel en angst verdreef. Ze voelde daarna de verkwikking, evenals ik. Toch had ze de Nachtbruid nooit gelezen. Ze is eerst achttien jaar.

's Middags wandelde ik met mijn lieve vrouw naar 't melkhuisje. Een van die klassieke wandelingetjes, die bijblijven. Er was nog mooi goud loof, en het thuiskomen in den schemer in het lichte huis is dan zoo prettig. ▫ Ik ben dankbaar en gelukkig in mijn lief gezin.

Gister was ik bij Paul, ik fietste er heen van Utrecht. Maar al is zijn toestand beter, toch deed het mij leed dat hij weer aan 't flirten is, en het arme meisje uit Dresden bot heeft afgeschreven. ▫ Ik vergeleek hem wel eens met Clara. Ze hebben beide het fijne en diepe geestelijke leven. Maar Clara is veel liever en edeler en ernstiger. Paul heeft een wreede kant.

Ik kreeg een dankbare brief van een zekeren v.d. Steen v. Ommeren over Schijn en Wezen. Ik werd er door ontroerd en schreide. Hij vroeg of er nog een derde deel kwam. En ik had juist te voren de eerste klanken er van gehoord.

> ‘Een ernstig kind is als een stil moment’

en nu voel ik ook dat ik het werk zal voortzetten. Ik schrijf nu aan het X^{de} hoofdstuk van Sirius. Nu weet ik dat het goed is.

zaterdag 18 november

Gister weer een morgen van doodsche leelijkheid. Een dood punt in mijn werk. Weer opdoemende geldzorgen. Ik ging naar Amsterdam en trok bij Rijkens weer eenigszins bij.

Bezoek van kolonisten vóór hun vertrek naar VanEeden.

Plan een reeks Wenken en Waarschuwingen voor hen te schrijven.

Las de Chineesche verzen van Li-Tai-Po, in de vertaling van O. Hauser. De verlaten vrouw die de gepaarde vlinders ziet fladderen in haar tuin, even als ik in 1878. Dezelfde teere sensatie in twee menschen gescheiden door eeuwen, van een ander ras, aan twee einden der wereld.

Ik las Heine Buch der Lieder en Li-Tai-Po, welk een overeenkomst! Bij dit tweetal hoort nog Omar Khayam, maar deze laatste is de minst fijne en de meest cynische. ▫ Heine is boosaardig en giftig somtijds. Li-Tai-Po is somber en zwaarmoedig, Omar brutaal cynisch. De weemoed van den Chinees is het diepste en grootste. Anacreon en Horatius zijn verwanten, maar veel minder teer en diep.

Voor mijn bed zie ik de maneschijn
Alsof de vloer met rijp bedekt was
Ik zie op naar de maanschijf
Buig het hoofd en denk aan thuis.

donderdag 23 november

Koude N.O. storm. Ik las Zondag hoofdst. X uit Sirius vóór. Ik werkte lustig. Den volgenden morgen kwam de nieuwe editie van ‘the Quest’ en de ‘Welt-Eroberung’. Ik nam het blauwe boekje mee op reis naar Barmen en las het tweemalen aandachtig dóór. Men zal mijn deel klaarder en helderder vinden. Bij eerste lezing vond ik ook nog veel in Volker's werk wat mij te duister, te hooggespannen scheen. Maar bij tweede lezing bleef daarvan toch weinig over, en de rijkdom vervulde en verheugde mij zeer. Het boekje scheen me een wonder, zoo zonder inspanning aaneengeweld en toch zoo vast. ▫ Ik dacht lang er over, wat het zou kunnen uitwerken. ▫ De volgende stap zou zijn een tweede boekje, met een nieuwe in den bond, zoodat de menigte de toenemende kracht en invloed meer en meer bemerkt. ▫ Het moet onze wensch en toeleg zijn dat de boekjes zoo veel mogelijk gelezen worden, - ook door hen aan wie ze niet geadresseerd zijn.

In Barmen sprak ik goed. Ik las uit de Kl. Joh. voor - het zendingsfeest - hetgeen, zooals ik later hoorde, goed paste in dat ‘Muckertal’ zooals Barmen-Elberfeld genoemd wordt.

De stad was interessanter dan ik dacht. Vol fabrieken (textiel) maar in een nauw bergdal, waar de ditmaal zeer volle Wupper snel doorheen vliet (12 M.i.d. seconde). De oude huizen, in den z.g. Bergischen trant zijn aardig om te zien, met lei bedekt, met helgroene luiken en witte deuren en kozijnen. Het lei-blauw, helgroen en wit zijn de Bergische kleuren. ▫ Ik soupeerde met de heer en mevr. Saatweber. Hij een wijnkooper die aan dichtkunst en dramatiek doet, zij met voordrachts-talent. Het was een goede avond.

Woensdag ging ik naar Haarlem, voor geldzaken, wandelde met Betsy op 't Naaldeveld en zag 't huis en de mooie kindertjes van Sammy. Bij 't teruggaan in de tram verheugde mij onverwacht het lieve gezicht van Clara.

's Avonds sprak ik in den Haag voor een stampvolle zaal over 't Materialisme. Een dame kreeg een toeval eer ik begon. Het ontroerde mij weer

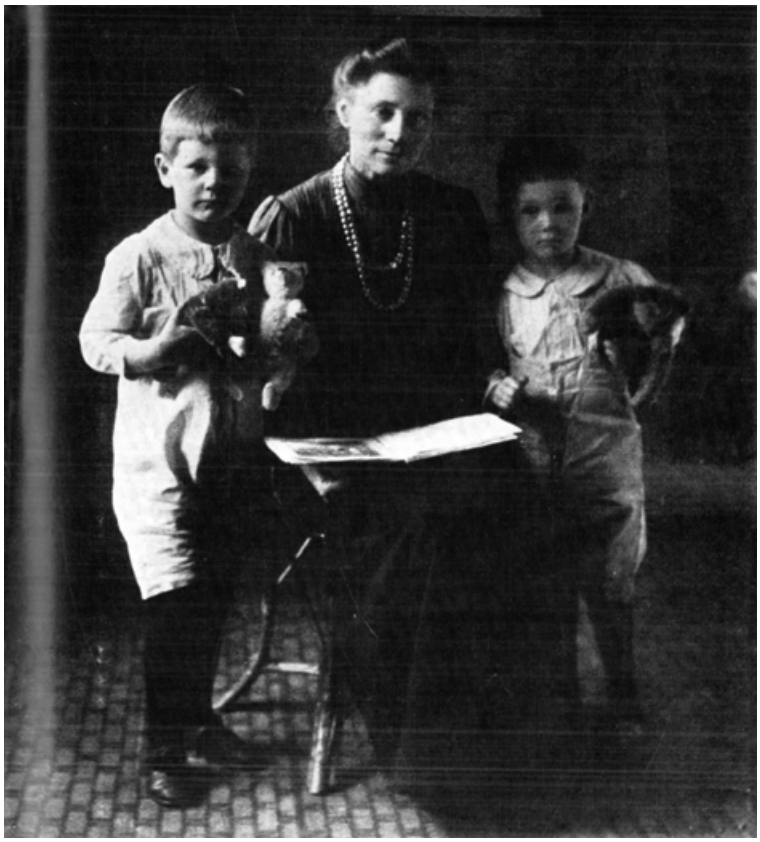

59 Truida met Hugo en Evert

De Openluchtvoorstelling van Frederik van Eeden's drama *Lioba* (muziek van Willem Landré), Zondag j.l. ten ba van het Roode Kruis op „Duin en Kruidberg" bij Santpoort gegeven, heeft een talrijk en deftig publiek getrokke dat stuk en vertooners alle eer heeft bewezen. De tegenwoordigheid van Z. K. H. Prins Hendrik verleende een bijzond cachet aan deze uitstekend geslaagde middagvoorstelling. — Bovenstaande foto geeft de scène te zien, waarin koni Harold „Lioba" vrij spreekt van de tegen haar ingebrachte beschuldiging.

aant.

zeer, en ik begon maar dit uit te spreken - waardoor dadelijk contact ontstond tusschen publiek en mij en ik zeer gemakkelijk en rustig sprak. ▫ Er volgde debat - maar dat was buitengewoon dun. Geen antwoord waard. Velen kwamen me de hand drukken, ook v.d. Steen v. Ommeren, en oude kennissen, Thea Ortt-Schuller tot Geursum, Deliana Kist-Knottenbelt. ▫ Ik was gast bij Boon, waar ook twee Zweedsche dames waren. Mevrouw Boon zei dat Bjerre mij ook naar Helsingfors in Finland wilde laten gaan. ▫ Ik was zeer vervuld van ons blauwe boekje. Het is een beter ding om gedaan te hebben dan de tocht naar Rusland, honderd jaar geleden.

zondag 26 november

Sneeuw. Nu komt weer het saaie, doodsche wintergevoel. Het is vooral het contrast met de hooge genietingen die ik ken, dat zoo pijnlijk is.

Gister bracht ik het blauwe boekje bij Joop, bij Rijkens en bij Stuten. Bij de laatste een aardig, levendig gesprek onder lunch met mevrouw, Clara en mij. Clara zei ‘vader’ tegen me, in 't vuur van haar rede, en ik vond dat lief en prettig.

'S middags hoorde ik een rede van professor Lorentz over de theorie der energie-elementen in de thermo-dynamica. Ik was buitengewoon geïnteresseerd en de anderhalf uur waren in een oogwenk om. Vooral interessant was het inzicht dat ik kreeg in de psychologische toedracht van deze nieuwe ontdekkingen, hoe het in zoo'n hoofd toegaat, als het van berekening op realiteitsgevoel, en van gevoel weer op berekening overspringt. Eigenaardig is bij den geleerde het kinderlijke, precies als bij van 't Hoff. Er is een naïeve, schertsend gemoedelijke pret in het berekenen en het toetsen der uitkomsten. Lorentz sprak aldoor van ‘die dingen’ als hij zijn energie-elementen liet vibreeren en botsen en door elkaar heengaan. ▫ Van 't Hoff zag er meer uit als een artiest met zijn fijn, gladgeschoren gezicht en lang haar. Lorentz, met zijn kaal, bonkig hoofd, zijn dikke zwarte wenkbrauwen, zijn donkere oogen, groote platte neus, en langen baard doet meer aan een oude wijsgeer denken, soms ook aan een rabbi. ▫ Maar onmiddellijk is aan zijn kop, tusschen al die andere geleerdenhoofden, het geniale, bizondere te bemerken - zooals men onder acteurs in een drama onmiddellijk den held herkent, den grooten speler.

Tot nu toe zwijgen over het blauwe boekje. De Hollandsche couranten negeeren het natuurlijk. Ik ben nog in twijfel of ik Dinsdag naar Berlijn zal gaan.

woensdag 29 november

Nikolas-see bij Gutkind. Ik was buitengewoon somber bij 't vertrek. Het was een mooie, stille, zoele dag, en ik was kinderachtig sentimenteel. Doodsschaduw lag op alles en zelfs het generzijdsch was bedorven en demonisch gekleurd. Daarbij diepe geringschatting van mezelven. Nu kan ik 't mij nauwelijks te binnen brengen. Ik zag tegen de reis op en wilde maar thuis blijven aan mijn werk. Het huis, de kindertjes, alles stemde mij weemoedig om 't verlaten. Mijn lieve vrouw deed een wandeltje met mij door 't bosch en ze was zoo goed en lief. In den trein sliep ik dadelijk in en sliep van 10 tot half acht aan één stuk door. Toen ik wakker werd was de naargeestigheid weg, nu is het nog maar bij lichte vlagen. Maar het laat een bange herinnering, want er is niets aan te doen. Uiterlijk is er niet veel aan me te merken. Ik vrees echter dat het mijn werk zal benadeelen. Er komt soms wel eens besluiteloosheid of machteloosheid, gebrek aan initiatief.

donderdag 30 november

Ik ben nu weer goed in 't Berlijnsche leven. Een prettig huis bij Gutkind, een mooie werkkamer. De omgeving stil en rustig. In Berlijn de gewone besognes: Rechtsanwalt, theatermenschen enz. Ik sliep goed, ben voldaan over mijn gaan hierheen, tevreden dat ik gekomen ben. Het gaat goed. We verzenden onze boeken en krijgen antwoorden en bespreken die. ▫ Ook Gutkind kent dezelfde depressies. Het behoort bij onze levenstaak.

zaterdag 2 december

Gister avond was ik bij een voordracht van Eugen Heinrich Schmidt in Café Austria. Het was aandoenlijk, de oude, magere geleerde, met zijn uitgehongerd voorkomen, zijn grijze garen handschoenen en zijn felle oogjes te hooren declameeren over het ‘Vernunft-licht’ en de ‘Unendlichkeit’ terwijl de kellners heen en weer schuifelden tusschen de ‘Gnostiker’ en koffie en bier trachtten kwijt te raken. ▫ Iederen Vrijdag houdt hij daar zijn preeken, voor een klein groepje dames en heeren, die er maar heel weinig van kunnen begrijpen. Wat hij zegt is ten deele zeer goed, en zeker veel wijzer dan de groote meerderheid van filosofische ideeën in de wereld. Soms

zegt hij prachtige dingen, soms ook vergist hij zich ter dege. En de kritiek van een meneer, zoo maar iemand die er van de straat ingeloopen was, en zei dat hij niet vond dat hij er veel verder mee kwam, omdat hij ‘Leven’ verlangde en niet ‘Vernunft’/ die kritiek was raak, en de oude redenaar werd geirriteerd en viel in de rede en verdedigde zijn systeem en zijn leer met de vinnige nerveusiteit van een apostel en zeloot. ▫ Het was een interessante avond. Vooral in 't gezelschap van de Gutkinds. De fijne, intelligente kop van Gutkind maakte een goed figuur tusschen al die ‘Gnostiker’. ▫ Ik wees Gutkind op het gevaar dat deze oude profeet niet ontweken was, dat men hartstochtelijk de eigen begrippen gaat verdedigen en vergt dat iedereen ons zal kennen en waardeeren. Dit gevaar ontstaat door het jaren lang verdedigen van juiste inzichten tegenover miskenning, en door seniele verzwakking en verstarring. We moeten altijd deemoedig ontfankelijk blijven, levend en bewegelijk.

maandag 4 december

Gister een slechte avond, waarin ik onrustig was en rondliep. Toen volgde een goede nanacht en vanmorgen rijke ideeën. Ik zal in Sirius juist deze kwellingen schilderen, en in den ergsten graad.

dinsdag 5 december

Gister avond een voordracht over draadloze telegraphie met veel experimenten. Helder en interessant. Ergernis door Else Otten die mij liet verzoeken niet naar de première in Hannover te gaan.

donderdagmorgen 7 december

Nikolassee. Eergisteravond Penthesilea gezien van Kleist. Een onmogelijk stuk. Mengeling van kwasi-barbaarsche ruwheid en Duitsche sentimenteele romantiek. De opvoering slecht, geen moment echt gevoel, 't meeste belachelijk.

woensdag 13 december

Walden. Het verblijf in Berlijn was ditmaal bevredigend en prettig. Gutkind omhelsde mij aan 't station. Ik maakte nog kennis met Schwaner,

de Germaan-Volks-erzieher, die vol geestdrift is voor onze ideeën. ▫ Een avond was ik bij de sociaal-democratische familie Stock, waar ook een Rus was, Streltzow, en een voorvechtster van de Vrouwenbeweging - wij debatteerden er druk en lang.

Zaterdag 9 December sprak ik in Groningen en logeerde bij professor van Bemmelen. Ik zag zijn laboratorium, er werd een werk voorbereid over de huisdieren der terp-bewoners. Ik vond het interessant, maar ik verwonder me toch altijd er over hoe iemand zulk een werk verricht zonder scrupules over de meer of mindere nuttigheid van zijn werk.

Ik las het gedenkboek van Leo Deutsch, de russische revolutionnair. Er is toch iets in het russische karakter dat ons antipathiek is, ondanks de werkelijk verheven moed en zelfverloochening voor een idee. ▫ Onder de gevangen vrouwen is er geen één geweest die gratie wilde vragen. ▫ Maar de verschrikkelijke toestanden, al konden ze misschien door geen enkel Westerling beter gedragen worden dan door de elite der revolutionnairen, noch moediger, noch fierder, noch geduldiger - ze lijken ons onmogelijk te kunnen *ontstaan* zonder een laag volkskarakter. ▫ Hoogst merkwaardig is ook het feit dat verscheidene gevangenen monarchist en tsaren-vereerders werden in hun gevangenschap. En niet om los te komen. Een van hen wilde geen gratie vragen, omdat hij boete wilde doen voor zijn verzet tegen het tsarisme.

Ik moet nu veel aanstaande kolonisten te woord staan. Ik zal een soort ethisch wetboek voor hen opstellen.

Ik voel over 't algemeen vrij rustig en wel, ook op den dieperen bodem van het stille leven te huis. In Berlijn was ik geheel als vroeger, actief en vroolijk, vooral op 't laatst. ▫ Soms dacht ik ook over een episch gedicht.

De vennootschap is 8 Dec. geteekend.

zaterdag 16 december

Gisteren kwam ik uit Maastricht waar ik gesproken had voor de vrouwen en gelogeerd bij een ambtenaar Bartelink. De lugubere schaduw komt dan weer. Het burgerwoonhuis in een provincie stad, de man ontvanger bij de registratie, verhalen van ondergane operaties. Alles heeft het lugubere wat ik ergens in Viator beschreef. ▫ Vooral medische dingen, operaties, ziekten, geneesmiddelen hebben voor mij iets onuitsprekelijk lugubers gekregen. Het is alsof de afkeer voor het somatische toeneemt. Vandaag ben ik wat verkouden, en reeds dat maakt alles griezelig en somber.

Het gevoel van dóór te zullen leven na het sterven wordt steeds intensiever, het begint onbegrijpelijk te schijnen hoe iemand ooit kon meenen met het sterven geheel op te houden, het heeft geen zin. Natuurlijk leef ‘ik’ dóór. ▫ Maar daarmee is het lugubere van den dood niet weg. Dat zit in heel andere dingen, juist in het vage, vlottende, vizioenaire van het toekomstige leven, dat schrikt af. Soms denk ik het als een geboorte in helderder bestaan, dat is het diepste intuïtieve begrip. Maar dat kan ik niet altijd voelen. ▫ Als het waar is, dat het lichaam uitsluitend een werktuig is tot actie, en niet tot perceptie, - dan zou daaruit volgen dat ons toenemend zelf-inzicht niet het werk is van ons lichaam maar van een inwendige groei, die dus niet door het lichaamsverval wordt gestuit, maar integendeel eer bevorderd. Dit schijnt paradoxaal, maar zoo is ook de meening dat het lichaam er enkel is tot doen, een daad, en geen waarnemingsmiddel, en dat is toch door Bergson vrij vast aangetoond. ▫ Dat lichaamsverval den geestesgroei zou stuiten berust op een schijn, ontstaan door verzwakking van het daadwerktuig. ▫ Als wij nu embryo's zijn, die bij den dood uit het ei breken, dan is het ook niet vreemd dat er zoo weinig contact is met de afgestorvenen. Wij kunnen ook moeielijk met de ongeborenen in verstandhouding komen.

Ik las in den trein het boek van mrs Martin, mijn gastvrouw op Staten Island, ‘Is Mankind Advancing?’ Amusant, als haar conversatie, soms totaal onzinnig, met iets plats en nuchters, soms vol nuttige kennis. Een Hellenen-idealisatie tot het belachelijke. Ik bestrooi het boek met vraagteekens.

Scherpe correspondentie met Page. Hoe onplezierig is het vechten voor je naam en roem. En daarbij je nog zoo gering te voelen.

maandag 18 december

Ik moet van avond hier in Bussum spreken, morgen in Zutphen, en dit werk bevredigt mij niet meer. Ik wil aan mijn drama's arbeiden. Dat alleen geeft mij rust. Het eerste boek van de Legende af - het tweede in onbewusten groei. En nu eerst de drama's. Het worden *tendens*-drama's, zonder eenigen schroom. Ik weet nu toch veel zekerder, wat ik vroeger schuchter aanduidde, dat kunst in tijden van omkeer, mee omkeert, mee handelt, en niet enkel spiegelt. Daarin staat juist kunst boven wetenschap. Kunst schept, doet, beweert, drijft, maar alleen niet in lageren zin.

Gister las ik over de Lecco-Indianen aan de Amazone-rivier en ik dacht:

als ik doodga wou ik in de wildernis. 't Is waar dat ook soms de neiging komt ‘thuis’ te sterven. Maar daar tegenover staat de afschuw voor het trivialeen lugubere van een ziekbed en sterfbed in een burgerlijke omgeving. Dat zou een vurige wensch zijn, op 't laatst nog kracht genoeg te hebben om er uit te trekken en in schoonheid en vrijheid te sterven, in de natuur.

Een bizondere aversie voel ik tegen de school van Freud. Dat is voor mij wel het toppunt van antipathieke medische wetenschap. Alle medische wetenschap is mij antipathiek geworden - er kleeft iets extra leelijks, lugubers, doodsch en dufs aan, - maar de leer van Freud is wel het ergste. Die werkt op me als een verstikkende walm. ▫ Ik vermoed, dat hier demonische werkingen zijn. Het heele sexueele leven is het rechte aangrijpingsgebied voor lagere wezens. Alleen het bizonder belangrijk en gewichtig maken van dat gebied werkt al in hun hand. Onze natuurlijke gezonde neiging, ons zelfbehoud-instinct brengt ons tot zooveel mogelijk negeeren, niet-achten, van al die dingen, evenals van het vuile en gemeene. ▫ Dat zijn z.g. psycho-analyse soms succes heeft is niet met die meening in strijd.

donderdag 21 december

In Zutphen gast van v.d. Bergh v. Eysinga. Een maaltijd bij kaarslicht met enige leerlingen van hem, vol geestdrift en bewondering. ▫ Ik bedacht, dat ik een dergelijk geestelijk leider noodig heb voor mijn kolonisten in Amerika.

De moeielijkheid bij van den Bergh van Eysinga ligt daarin dat hij een voortreffelijk zacht-aardig man is, die als dichter zwak werk maakt. Daarbij is hij hoogst bescheiden en verbeeldt zich niets, maar hij maakt steeds gedichten en drama's, die door zijn leerlingen zeer bewonderd worden, en waarvan ik niet veel goeds kan zeggen. En ik voel dat zijn zwakheden aan mij doen denken. Mijn vijanden zullen zeggen dat hij een epigoon van mij is. En hij heeft mooie, groote eigenschappen die gemist worden bij veel jonge Hollandsche dichters, die knapper werk maken dan hij. Een dramatisch werk ‘Psyche’ scheen mij vol wijsheid, vol fantasie, - maar ook vol holle, klink-klank verzen en smakeloosheden. Een slecht gestructureerde rommel, vol fraais en aardigs. De lectuur deprimeerde me.

Van den Bergh van Eysinga vertelde me dat Bolland het eeredoctoraat van Edinburg geweigerd had om de Boerenoorlog. Dit kenmerkend feit is geheel onbekend. Het is tegelijk een bewijs van karakter en van bekrom-

aant.

penheid. ▫ Bolland is een rechte filister, maar een sterke filister. Hij vindt het ongepast als een professor op een fiets zit. Een professor moet een hooge hoed dragen, zegt hij. ▫ In een rede te Antwerpen zei hij dat niemand wijzer wordt door het mooiste gedicht. En dat hij, Bolland, zich niet de gelijke acht - dus wel de meerdere - van eenig Fransch professor, zelfs niet van Bergson. ▫ Dit is merkwaardig, dat noemen van dien naam, juist nu. Hij voelt dat Bergson de man van de eeuw wordt en hij protesteert. ▫ En toch is Bolland, bij Bergson vergeleken, een onbeteekenende grootheid, een provinciaal, burgerlijk, kleinsteedsch geleerde, merkwaardig door geheugen, belezenheid, welbespraaktheid en aplomb. Een curiositeit van Holland, zooals Dr Samuel Johnson, - maar geen wereldmacht, als Bergson. Een halve boer nog, in zijn cultuur - een rusticus, een Goth, zooals de Engelschen zeggen, - zonder eenig kunstbegrip of levensleidende kracht, zonder smaak of distinctie, zonder diepe intuïtie.

donderdag 28 december

Professor Lorentz sprak mij aan, in Haarlem aan 't station, en zei dat ik hem te veel eer gaf, daar die eer aan Einstein toekwam.

Betsy logeerde bij ons, en ik las het tiende hoofdstuk van de legende vóór. ▫ Maar de demonen waren in haar nog niet tot rust, en er was veel pijnlijks.

Vroeger, bij den Pyramiden-bouw, en in Athene en in Rome, werden de denkbeelden van enkele individuen door de velen verwerkelijkt, er werden dingen gedaan die nu onmogelijk zijn, omdat de onderschikking er niet meer is. De velen doen niet meer wat één individu wil, en de individuen hebben niet meer de schoone grootsche denkbeelden die ze door velen laten uitvoeren. ▫ Maar nu wordt onbewust gewerkt voor de denkbeelden van een die méér is dan 't individu. Wie weet hoe schoon het is wat we nu bouwen.

vrijdag 29 december

Door de lectuur van Kalthof (over 't ontstaan van 't Christendom) zijn er twee opinies bij mij vast geworden. ▫ Vooreerst dat Jezus geen historisch persoon geweest is. ▫ Maar vooral dit, wat gewichtiger is, dat de Christelijke kerk niet anders bedoelde dan de stichting van het Communistische Gemeene-best, de socialistische gemeenschap die ook ons voor oogen staat,

mij, en Landauer en Sinclair en de rest. Vandaar het kerkelijk grondbezit, en de pogingen alles aan de kerk ondergeschikt te maken, waardoor dan ook natuurlijk het bezit communistisch zou zijn geworden. ▫ More's Utopia zou dan niet anders beteekenen als een eerste reformatie, terugwijzing naar het rechte spoor. ▫ Het gansche socialisme is dan niet anders dan reformatie.

zaterdag 30 december

Donker, zoel weer. ▫ Ik herzie de Legende, en schrijf het slot.

Ik weet nu ook mijn opgaven voor 1912. De Legende wordt met de meeste zorg uitgegeven. Verschijnt in April of Mei. ▫ Dan de catechismus voor de Kolonisten in Amerika. ▫ Dan het Nieuwe Drama. De wereldmaatschap 'Azon' van de Promethiden. Dat kan dit jaar afkomen. ▫ Ik begin het derde boek van Schijn en Wezen. ▫ Ik begin het tweede boek van de Legende. ▫ Ik schrijf misschien nog een paar hoofdstukken van de Dichter-koning. En verzamel artikelen voor den zesden bundel Studies, waarvoor ik ook de gehouden lezingen op schrift stel.

zondag, oudejaarsdag

Ik schreef zoo-éven het eerste boek van Sirius af 'de Ouders'. ▫ Dat was wel het voornaamste werk van dit jaar. Dan

> de Welt-eroberung durch Heldenliebe eenige artikeltjes voor de Samenleving

1 over het boek van Wirth, 2 over Kollewijn's Spelling, 3 over de Berner Conventie, 4 over mystiek in de Wetenschap, 5 over Siderische Geburt, 6 over Moderne Schilderkunst.

Verder maakte ik het boek 'Happy Humanity' voor Page gereed, ten deele autobiografie.

Eindelijk de brief aan de Padvinders.

Ik schreef geen dramatisch, en ook geen lyrisch werk. Geen verzen.

Ik hield voordrachten in Alkmaar, Heerenveen, Zwolle (twee), Almelo, Wageningen, Amsterdam, Bloemendaal, Arnhem, Wiesbaden, Coblenz, Barmen, den Haag, Groningen, Maastricht, Bussum en Zutphen.

Verder werd de plaats VanEeden in N. Carolina gesticht, en kwam de Vennootschap E.B.W. tot stand. De nieuwe uitgave van 'the Quest' verscheen, en de 3^{e} editie van 'der Kleine Johannes'.

aant.

Opgevoerd werden alleen ‘het Poortje’ en ‘IJsbrand’. Maar in mij ontstond de conceptie van ‘de Promethiden’.

[1912]

1912. Met goeden moed begin ik dit jaar. Het is in 1911 niet slecht gegaan, vrijwel zooals ik verwachtte. Maar ik denk dat 1912 gewichtiger zal zijn.

De raadselen worden dringender, heviger, intiemer. ▫ Het is eenvoudig onmogelijk, in mijn gevoel, dat alle menschen een ik-gevoel zouden hebben als ik. Ontzettende vermenging van nietigheid en belangrijkheid. En zelfs de diepzinnigste onder mijn medemenschen schijnt mij in dat opzicht gedachteloos, onbewust, zonder bezinning.

1911 was een roerig jaar, oorlog, opstand in China - en daarbij toch alles zoo oppervlakkig, zoo lichtzinnig. De individuen zoo serviel, zoo instinktief, zoo onvrij.

Ik las over de Bahaï en Abbas Effendi - ik kreeg gedachten over een wereld-reis die ik wou maken. De reis-moeheid is geweken. Ik durf weer.

Ik lees Fabre, la Vie des insectes.

zaterdag 6 januari

Steeds regenachtig weer, zonder vorst, Nat, kil, onaangenaam. ▫ Van nacht een droom gehad, die als een ernstige waarschuwing begreepen kan worden. ▫ Ik was onder de démonen en kon niet laten zelf dwaas, mal, liederlijk te doen. En het droomleeven was afschuwelijk chaotisch en laag, - in vergelijking van het vaste daglicht, met de zeekerheeden en de orde. ▫ Er is een Hel. En dat is de waanzin. En wie zijn leeven niet wel-beheerscht en tot verheffing voert, vervalt onfeilbaar in die hel. Die erger is dan slaap of dood. ▫ Die hel is vol duivels, démonen. En die werken altijd neerhalend op ons. Dit is een vreesselijke les.

Gister in Fabre leezend over het instinkt begreep ik dat het bizondere van den mensch is de overgang van het soort-verband, de soort-wijsheid, op het individu. ▫ Wat in alle dieren door het soort-weezen, de ras-genius wordt gedaan, met de individuen als automaten, dat wordt bij den mensch, meer en meer, door het individu gedaan. In het individu ontstaat een scheiding tusschen automatisch doen, en reedelijk, vrij, handelen. Elk mensch is half automaat, half soort-geest. Het dier is geheel automaat, onder leiding van de Soort-geest. ▫ Nu gaat daarbij, natuurlijk, ook het besef over van

individu-besef tot soort-besef - en dit is onze onzeekerheid, onze twijfel, ons raadselachtig zoekend, tastend bestaan. ▫ En het individueel afsterven moet nu ook worden een bewuste overgang van individueel-besef in soortbesef. ▫ Zelfbezinning is daarbij hoofdzaak. Onze natuur-wetenschap is nog een soort-werking, maar dient tot vervorming van individueel besef in soort-besef, - tot dieper zelfbezinning dus.

Deze vreesselijke waarheid, van de demonische waanzin-hel, met al de afschuwelijke chaos en laagheid, waarin ieder mensch vervallen kan, dat is het wat ik nog te zeggen en te beelden heb, in Sirius (zijn droomleeven en deemonenstrijd) en in Schijn en Weezen.

Daarom zijn er onder vrouwen minder creatieve genieën dan onder mannen, - omdat de vrouw nog meer onmiddellijk met de soort-geest samenhangt, de man staat daarvan vrijer. De vrouw is nog meer onmiddellijk onder het bestuur van de mensch-geest, en heeft als stammoeder de meeste invloed op het ras. Door haar werkt de Stamziel als met een werktuig, zij is daarom ook intuïtiever van geest. Maar het geniale is een zelfstandig, vrij worden van het individu - dat is meer mannelijk.

9 januari

Telkens bespeur ik de natuurlijke waarheid van oude traditioneele gevoelens, die voor conventioneel doorgaan of vooroordeel schijnen. ▫ Na die vreesselijke droomnacht waarin ik in lage demonen-sfeer door lascive stréken misleid was, had ik een merkwaardige afkeer van al wat min of meer sexueel prikkelend kon werken. Ik voelde precies de schuw, de teegenzin tegen al wat sexueel was, die wordt beschreeven van geestelijken en askéten. Ik zat in den Haag aan een diner tegenover een jong Zweedsch meisje met mooi-gevormd lichaam en bloote armen, - en waar ik dat vroeger rustig en met aesthetisch welgevallen zou hebben aangezien, was nu de herinnering aan die afschuwelijke demonen-nacht genoeg om mij er schuw van te maken en afkeerig. Het feit dat demonen door die dingen macht krijgen om ons neer te halen in lage sfeer en stemming deed mij zelfs het mooie en bevallige verwerpen. De herinnering vergiftigde mijn sensaties. ▫ Het zit alleen daarin dat deze sensaties een machtig wapen zijn in demonenhand. Ze kunnen mij in geen opzicht aangrijpen, tot zich trekken, imponeeren, behalve juist dáármee. ▫ In zichzelf zie ik in die sensaties niets slechts of leelijks. Integendeel ze hooren tot het mooiste en lieflijkste

en rijkste wat we hebben. Maar ze kunnen door lagere wezens worden geexploiteerd. Demonen kunnen hen nabootsen en opwekken - en dan zijn we in hun macht, en voelen de ellende van hun dof, duister leven. De sensaties zelf waren er niet, dien nacht, het vreesselijke van dien nacht lag niet in de lasciviteit of in iets wat er met mij gebeurde. De schrik lag in de demonische sfeer, de chaos, de waan en verwarring. En daarbij kwam het besef: ze hebben macht over me, ze kunnen me hier houden, want als er aanstonds één zich als een vrouw voordoet en mij lubrieke voorstellen doet dan kan ik niet weerstaan. Het gebeurde niet, dien nacht, maar de schrik was ontzettend. En tengevolge daarvan had ik angst en weerzin bij al wat sexueel was, zelfs bij 't zien van een onschuldig, rein jong meisje, dat er wat aantrekkelijk uitzag. ▫ Is dit niet precies wat we lezen van monniken en askéten? Is dit niet hetzelfde wat Paulus en Boeddha tegen de sexualiteit deed optreden? Is hier niet de verklaring van de verachting van het sexueele leven door de vroomen? ▫ Er is dan toch iets werkelijks achter.

In de organisatie der hoogere dieren is het streven het automatisme zoo te doen plaats vinden dat er vrijheid ontstaat, vrijheid van bespiegeling, overweging, keuze. In den mensch is dat bereikt, en Bergson heeft aangetoond hoe daarin het essentieele verschil ligt tusschen den mensch en alle andere ons bekende, leevende weezens. ▫ En nu is het merkwaardige dat wat voor den mensch als organisme/ als individu geldt, ook geldt voor de menschheid als geheel, de maatschappij. ▫ Een surplus wordt gevormd, een oovermaat, die vrijheid mogelijk maakt.

10 januari

Eerste deel: de Ouders
Tweede deel: het Kind
Derde deel: de Heiland

11 januari

Rijkens vertelde me dat een Amsterdamsch professor overtuigd was dat recidieven bij Carcinoom voornamelijk van psychische invloeden afhingen. ▫ Ik zou willen dat men statistisch den invloed van sexueele omstandigheden op het ontstaan van carcinoom zou onderzoeken. Carcinoom is toch de vorming van kleine revolutionaire cellen-republieken is de lichaams-monarchie. Het is een mislukte, anarchistische procreatie. De vraag

is in hoever de normale procreatie daarop invloed heeft. Vooreerst is het optreeden op hooger leeftijd al van beteekenis. De normale procreatie houdt dan op. Nu is de vraag of bij onderdrukking van de normale geslachtsfunctie carcinoom eerder optreedt. Is dus bij carcinoom-lijders hetzij onderdrukking, hetzij overprikkeling en uitputting veelvuldiger dan bij anderen?

Hoewel het somber weer is, en ik zeer teruggetrokken leef, ben ik veel minder neerslachtig dan voorige jaren. Misschien door minder geldzorg. Ik ben aan het tweede deel van Sirius begonnen, ook aan de Catechismus voor de Van-Eeden kolonisten. Als ik nu nog weer aan Schijn en Wezen beginnen kon!

Nu eerst begint Lioba meer algemeene aandacht te trekken. Er zijn twee plannen voor een Hollandsche opvoering, en kans op een Duitsche. Van het boek werden in 1911 800 exemplaren verkocht. Hoe hangen die dingen af van algemeene oorzaken?

De tegenwoordige degeneratie, deterioratie van het ras hangt zeker samen met de bizonder snelle vermeerdering. Het bewijst niet dat de vitaliteit van het ras vermindert, - wel dat ze zich te zeer verdeelt en uitbreidt en daardoor tijdelijk verzwakt.

15 januari

De eerste vorst. ▫ Het kwam gisteren in mij op, dat de merkwaardigste sensatie van dien demonen-nacht was het trapsgewijze meer bezinning krijgen, en vooral het schijnbare besef van volkomen bezinning te hebben, en dan toch daarna ontwaken met veel volleediger herinnering. En toen dacht ik aan de mogelijkheid van een nieuw ontwaken, met nog volleediger herinnering. ▫ Die bange droom leerde mij, hoe men meenen kan klaar wakker te zijn, en toch op eens bemerkt dat men nog veel beter wakker kan worden, en daarbij een heele waereld van herinneringen terug vindt, die tijdelijk verlooren was. ▫ Nu komt het waarschijnlijk voor dat men nog een veel grooter waereld van herinneringen terug kan vinden, en ontwaken kan uit dezen slaap die wij klaar-wakker-zijn noemen.

16 januari

Vorst. ▫ Onlangs sprak ik iemand - ik meen van den Bos een kunstindustrie-man - die mij verzeekerde, dat Toorop's bekeering tot het Katholicisme beslist onoprecht was.

aant.

Ik lees Francé, das Leben der Pflanze. Hij schrijft veel wijdloopiger en matter dan Fabre. Maar de tendens is dezelfde. De wonderen van het Leven worden hier recht gewaardeerd. ‘Doelmatigheid’ is begin en einde van alle levensverschijnselen. Dat wil zeggen dat een doel - een vooraf vaststaand idee - de verschijnselen richting geeft. Evenals geen huis gebouwd wordt zonder voorafgaande teekening zoo geschiedt er geen ding in het Leven zonder vooraf beraamd plan. Dat plan moet natuurlijk behooren tot een ‘verstand’, een ‘intelligentie’. Het moet een gedachte zijn, van een denkende eenheid. Hierbij niet te verwarren met ons verstand of onze reede - teegenooverstaand aan intuïtie. Maar er moet *besef* zijn, zelfbezinning, wijsheid. En iedere soort heeft zulk een besef voor zich zelf, onafhankelijk van/ soms vijandig aan dat van andere soorten. ▫ Nu geloof ik echter óók dat in de anorganische waereld dingen gebeuren waarvan wij het plan, de beraming, kunnen doorzien. Zulke dingen zijn b.v. de water-voorziening op onze planeet. ▫ Het water, uit zee opgezogen, en door neerslag op de aarde verspreid. De waterdamp die de warmte vasthoudt. Het water dat zijn grootste s.g. heeft bij 4°, zoodat ijs niet zinkt maar drijft. De sneeuw die den bodem bedekt en de werking van de vorst vermindert. ▫ Dat is alles zoo merkwaardig dat het mij onmogelijk is hierin niet een overleg te zien, met de bedoeling het leeven op aarde mogelijk te maken. ▫ Dit alles in overeenkomst met de opmerkingen van Bergson omtrent de vernuftige toeleg van alle Leeven om trapsgewijs, van plant op dier, de anorganische energie onder organisch beheer te brengen.

zondag 21 januari

Stil dooiweer. ▫ Ik sprak Donderdag in Baarn en Vrijdag in Breda. In Baarn was het al een zeer kille omgeeving. Het villa-dorp van Amsterdammers, wel de meest antipathieke sfeer. Maar ik sprak zeer vlot en naar mijn zin. In Breda was het aardiger. Ik at bij Dr Tiddens, docent wis- en natuurkunde, logeerde in een hotel. Den volgende morgen was het er mooi. Het weer zonnig, de stemming vroeg en blij. Er is een mooie stads tooren, ontsierd door een plomp boovenstuk. Het goede gedeelte was prachtig in de morgenzon tegen de blauwe lucht.

Ik lunchte bij majoor De Witt Huberts met Albert Vogel, om over de opvoering van Lioba te spreken. Vogel zwaar en druk en wat opschepperig, iemand die mij stil maakt.

dinsdag 23 januari

Het geheele proces van verweering der gesteenten, door samenwerking van water, microben, algen, lagere planten, hoogere planten en lagere dieren, wormen, planten-eters, tot de zoogdieren en den mensch, is duidelijk één complot, één georganiseerd geheel, waar ook stellig anorganische krachten in betrokken zijn. Ik wil zeggen dat physische wetten - zooals de eigenschappen van het water - medewerken, meedoen in 't complot, en niet enkel passief deelnemen. ▫ Ook is het beschouwen van den mensch als ‘doel’ niet zoo gek. Zonder twijfel is het bereiken van menschelijke eigenschappen - vrijheid - in den toeleg begreepen. ▫ Roofdieren zijn dan doodloopende zijtakken. ▫ Maar het raadselachtigst in mijn idee zijn de insecten. Dikwijls schijnt het mij of daar, op anderen weg, een soortgelijk doel wordt gezocht. Hetgeen zou beteekenen dat de insecten zich gaan ontwikkelen tot wezens even vrij, maar machtiger dan de mensch.

woensdag 24 januari

Zacht, zonnig lenteweer.

Nu weer een zeer stille tijd. Gister waren we bij mevrouw 's Jacob op middag-thee bezoek, en we kwamen bedroefd thuis. Vooreerst omdat mijn lieve vrouw uit verstrooidheid lomp was geweest, in 't oog vallend, - en dan omdat ons huis zoo armelijk en kaal scheen toen we uit het fraaie, nette huis van 's Jacob kwamen.

Als de dagen zoo eentoonig en snel omvliegen dan ergert het me des te meer als ik bij 't inslapen feitelijk in de war geraak en onmogelijke dingen voel en denk. Die tijdelijke waanzin die zich telkens herhaalt is mij onuitstaanbaar.

Ik las gister dat de droomen van blinden alleen dan zonder vizie zijn als ze voor hun zevende jaar zijn blind geworden. Anders zien ze in den droom. Dit is ook de leeftijd waarop doof worden nog stomheid tengevolge heeft. ▫ Het zien is dus een eigenschap die in zeven jaar tijd ook door het astraallijf verkregen wordt. Dan blijven de sensaties behouden. Dat is ook de tijd waarop een continuë herinnering blijft bestaan. ▫ Al ouder wordend wordt men meer en meer wakker, de slaap korter, de droomen met meer besef. Maar daarbij ook veel labieler in geestelijk evenwicht. Daarom worden, zoals ik al vroeger opmerkte, kinderen niet krankzinnig, ouderen wèl, ja

zelfs in de meeste gevallen, als seniliteit. ▫ Ik begrijp dat, mezelven observeerend/ steeds beter. ▫ De geest is feitelijk helderder, meer intensief waarneemend en denkend, maar veel subtieler, eerder verward of in vreemde beweeging meegesleept, minder eevenwichtig, en makkelijker prooi voor demonen. ▫ Ik gevoel mij soms des avonds buitengewoon wakker, alsof ik niet moe zou kunnen worden, helder en sterk. En toch, als ik dan éven maar neerlig om te gaan slapen, verwart zich mijn gedachte onmiddellijk.

Ik schrijf mijn raadgevingen aan de kolonisten. Het lijkt me zoo gewoon en eenvoudig. Maar ik weet heel goed dat juist die eenvoud zeer bizonder is, en alleen mogelijk door de ervaring en de gedachte van mijn gansche leeven. Nu komt het er maar op aan een beweeging te stichten met deze inspiratie.

25 januari

Zacht voorjaarsweer. ▫ Ik droomde helder en gelukkig. Maar het ontwaken was weer teleurstellend omdat ik door den droom weer bedroogen was, de vriend waarvan ik droomde was een droom-vriend, geen uit mijn leeven. En mijn herinnering was dus vervalscht. ▫ En het geluk van den droom had dus geen overtuigende macht. Daarbij bracht de morgen slecht nieuws. Paul is weer minder goed. Hij blijft opgewekt, maar ik lijd onder het treurige bestaan van den armen jongen. Verder is alles somber zonder opwekking. Ik voorzie weer spoedig zonder geld te zullen zijn. Het blijft een armoedig getob, zonder afdoende verandering. De jaren gaan voorbij en de strijd wordt al zwaarder. En daarbij voortdurend dat innerlijk besef van mijn Zelf, mijn ik, dat toch zoo geheel anders is dan alle andere, en wáárom is het zóó? en woont het in dit individu? Dat laat geen rust. Dan het vaste weeten dat mijn bericht zoo belangrijk is, en toch wordt er niet op gelet, en dat ligt toch ook weer aan mij. Want ik moest den spijker op den kop treffen. Dat hebben allerlei anderen gedaan in veel minder belangrijke dingen.

Ik las over Walt Whitman, in zijn ziekte en ouderdom. Hoe hij door Amerika genegeerd en belasterd werd. Door dichters als Lowell. Toen Rosetti hem prees zei hij ‘America makes me proud, Rosetti makes me humble’. ▫ Zoo heeft Neerlant mij trotsch gemaakt.

26 januari

Hugo drie jaar.

Ik droomde van nacht dat ik een academie-vriend zag, Jan Schokking, die aan teering leed. Hij was blozend en dik geworden en geheel hersteld, en ik dacht aan Paul en hoe het toch moogelijk was dat men geheel van die ziekte herstellen kon. ▫ Toen werd ik wakker en herinnerde mij dat Jan Schokking aan de ziekte bezweken was, nog in mijn studententijd, terwijl ik hem nog met kunstmatige voeding behandelde. ▫ Ik vond iets geraffineerd wreeds in dien droom, een bittere grap.

Aan't ontbijt vond ik een brief van Paul's docter, dat Paul een haemoptoë gehad had.

27 januari

Gister Giza hier en mijn oude moeder, ik deed mijn best voor hen om vroolijk te zijn.

In den nacht moest ik veel tobben, zoodat ik niet slapen kon. ▫ Ik kreeg dat vreemde gevoel van niet te kunnen ontsnappen. Wij zuchten onder een fataal juk, en niets, niets, niets kan ons bevrijden. Ook geen zelfmoord, want ik heb juist de zeekerheid dat die geen einde brengt. ▫ En al onze vergissingen, onze domheeden en zwakheeden worden op ons gewrooken en we weeten niet beeter, en moeten maar voort, altijd voort, in nieuwe flaters en nieuwe dwalingen.

Van al het werk der jongeren is dat van Jan Prins (Schep) mij het sympathiekste.

maandag 29 januari

De schaduw was weer oover me gisteren. Martha is terug. En 's nachts gaat het alles door mijn hoofd, Martha, het verbrooken gezin, het verlooren geld, de arme zieke Paul, de onzeekere toekomst, de ouderdom die mij zal verlammen eer mijn werk gedaan is, de vaagheid en onvastheid van het lichaamloos leeven. ▫ Het is nog eeven erg. Ik voel mij machteloos, geneigd tot passief afwachten. Ik vertaal mijn stukje voor de kolonisten. Maar ik kom niet hard vooruit. Veel bezoek van kolonisten, en veel tijdverlies aan allerlei.

dinsdag 30 januari

Gister las ik de annonce van een politieke vergadering met een Christelijk-historischen spreker, Jhr de Savornin Loman J^{r}. Het kwam in mij op dat ik er heen moest gaan en met dien man debatteeren. Ik had er evenwel niets geen lust in en zocht allerlei uitvluchten. Ik zei tot mezelven: ik doe het vast niet. Aan tafel was ik hopeloos neerslachtig, en toch voortdurend aan 't debatteeren met dien spreker. Ik sprak er over tegen mijn vrouw en die zei, wat ik in 't geheel niet verwachtte: ‘ik zou 't maar doen, het zal je wat opwekken.’ Ik voelde dat ook. Toen ging ik er heen. Het was er vrij leeg en 's Jacob, dien ik er verwachtte, de candidaat, was er niet. En om hem was 't mij juist te doen. De spreeker was een onbeduidend jong mensch en wat hij zeide had niets om 't lijf, en ik vond het werkelijk niet de moeite waard, voor een grof publiek en een onoprecht spreeker nog mij moeite te geeven. Na een kwartier ging ik weer weg. ▫ Maar toen had ik er toch spijt van, en ik vond het goed dat ik gegaan was, maar jammer dat ik niet gesprooken had. ▫ Ik ben nu toch immers in mijn kracht, al bereik ik niets, is het niet mijn plicht te spreeken waar ik kan? ▫ Ik zie alle onechtheid, alle zwakte in die schijn-vroomen. Is het niet juist wat ik doen moet, daarteegen op te treeden? Ik heb toch een hoogst eenvoudig maar onoverwinnelijk program. Ik weet waarteegen ik te vechten heb, ik ben niet meer zoo naïef als tien jaar geleeden. Maar is het nu niet juist mijn tijd? ▫ Het eenige wat de schaduw opheft is actie. Ik heb geleerd dat de menschen veel zwakker kinderachtiger, onverstandiger, suggestiebeler zijn dan ik voor tien jaren meende. Dat moet geen reeden zijn voor mij om mij hooghartig van hen af te keeren. Nu juist moet ik meer zoeken in te grijpen. ▫ Ik neem mij vast voor een volgende geleegenheid van dezelfde soort beeter aan te pakken, en mij stelselmatig op den strijd vóór te bereiden. Wat mij vooral ontbreekt is een makkelijk geheugen voor feiten en cijfers, door het steeds zoeken naar het algemeene, ontsnappen mij telkens de details. Dokumentatie is mijn zwakke punt, dat moet ik methodisch versterken.

Ik droomde liefelijk dezen nacht. Een prachtig groen bosch in de duinen. Is het een wenk?

vrijdag 2 februari

Ik was vroeg op om naar Paul te gaan. Dikke sneeuw en vorst. In den nacht was de gedachte gekomen aan een lyrisch-episch gedicht. Het voelt

aant.

alsof lang-opgegaard leeven zich nu een uitweg gaat banen. Het zal dramatisch ook zijn, een fabel hebben, maar in den vorm van een monoloog.

Ik dacht ook weer over de Griekin in Ballingschap. Ik verbond dat met het groote idee van het Christendom als eerste poging tot het socialistisch gemeenebest. Dan kan ik eerst dat groote ideaal geeven, met Irene als martelares - en dan de ballingschap in onzen tijd. En Prometheus de Christus, - de leidende Godheid. En het rijke, Hollandsche gezin.

Gister met Clara gewandeld, en bedroefd door de vrees dat zij te goedgeloovig is en zich door een soort valsche mystiek laat meesleepen. Daarbij steeds meer wantrouwen in Steiner, dien zij blijkbaar voor den echten godsgezant houdt.

Paul was geduldig en opgewekt. Arme jongen, nu al driekwart jaar, voortdurend in bed en van 't eene sanatorium naar 't andere. En nu daar in de kou, in dat saaie kamerke. Het bleek dat hij eigenlijk wel graag bij mij zou komen, als hij niet vreesde Martha verdriet te doen. Ik denk wel dat het zoo zal gaan, dat hij tegen de lente bij mij komt, en dan tegen den winter naar Zwitserland. Ik laat hem hier geen winter meer trotseeren.

maandag 5 februari

Felle vorst. Zoo koud als het in jaren niet was. ▫ Gister heb ik weer schaatsengereden en het ging eeven goed als vroeger. Toen ik van 't ijs terugkwam had ik het drama van Irene in mijn hoofd. De vier bedrijven, 't eerste in Rome, het tweede en derde in modern Holland, het vierde en laatste de Apotheose. In het eerste de kiem van het Christendom, het communisme, de man die martelaar moet worden. De Sibylle, die de hellevaart als voorwaarde stelt, voor Irene, als ze haar geliefde wil redden. ▫ De hellevaart dat is het leeven in onzen tijd in het ontaarde Christendom. Dat is een en al laagheid en gruwel. En ook daarin moet ze haar geloof behouden.

Ik zag Zaterdag avond ‘the passing of the third floor back’ en amuseerde mij met deze ongeloofelijke brave Hendrik vertooning die in Engeland zooveel succes had. Het is beslist immoreel door valschheid. Zulk een banale redding in een neergaande leevenssfeer is een stuitende loogen.

Ik hoorde heerlijke muziek gister door het echtpaar Vogel. Ik dacht aan mijn drama en beleefde heerlijke momenten. Het komt er op aan die verheffing vast te houden. Dat is ook essentieel voor de toekomst na den dood. Mijn droomen waren weer vol booze aanvechting.

aant.

6 februari

Dooi. ▫ Gister voordracht in Utrecht, voor de studenten. Ik gaf ze de volle laag.

9 februari

Zoel voorjaar. Van morgen een gevoel van nieuwe dreigende geldzorgen. Het kwam ook uit.

Ik lees een boekje van Matthes, over de Israelitische wijzen. Iets erg droogs, leuks en nuchters, maar leesbaar en niet onaardig.

Ik denk over Iréne, over Paete en Arria, over Julius Sabinus en Epponina.

14 februari

Gister bij mijn moeder, die bang was, een beroerte te zullen krijgen. Ik stelde haar gerust, het was enkel nervositeit. Maar eenmaal moet ik toch dat ellendige doorstaan, -

Mevrouw Versluys schreef mij vol bewondering over Sirius, dat ze achter elkaar had moeten ten einde leezen. ▫ Zou ik den spijker hier op den kop getroffen hebben? ▫ Zou ik in dit werk zooveel beeter begreepen worden, en meer aanspreeken? ▫ Er vormden zich schoone gedachten voor twee en drie. ▫ Tegelijk groeien Irene's Ballingschap en Sirius II en III.

woensdag 21 februari

Gister avond don Torribio in den Stadsschouwburg. Mijn lieve vrouw was er bij, wij aten bij Rijkens en logeerden in American Hotel. ▫ Ik was diep weemoedig, want ik had 's morgens weer slecht bericht van Paul. Ik hield mij goed en deed opgewekt, maar alles wat ik dacht schrijnde en brandde, alsof van mijn ziel de onderhuid bloot lag. ▫ Het stuk slaagde volkoomen, maar het bezoek was slechter dan ik verwachtte. De studenten waren recht hartelijk tegen mij, en ik voelde warm voor de speelers. Ik zag ze nog dansen, na afloop. De menuëtmuziek vervolgde mij, bewijs van vermoeienis.

De fijne sensaties die verliefdheid inleiden bij het kind, - het bizonder

aant.

getroffen worden en daarna vervolgd, bekoord, - door een gelaats-expresdie, een blik, een gebaar, - dit krijgt men op ouder leeftijd ook, maar dan zonder het sexueele verschil. Ja, men wordt bekoord juist door die dingen van een *paar* menschen, een jonge man en jonge vrouw, die samen dansen. Sexueele aantrekking, voerend tot begeerte, is dus al a priori uitgeslooten, maar de fijne zoete bekooring is er toch.

donderdag 22 februari

Ik heb zwaar geleeden die dag in Amsterdam. In zulk een toestand van verfijnde gevoeligheid en weemoed te worden blootgesteld aan de spanning van een tooneel-opvoering was verschrikkelijk. Hoe eindeloos duurden die enter-actes. Hoe somber was de nacht met al de schrijnende gedachten.

vrijdag 23 februari

Gister avond in 't concert. Alles Beethoven. 't Vijfde pianoconcert. De Eroïca. ▫ Bij mij voortdurend het rusteloos zoeken: wat beteekent dit nu, wat is het eigenlijke weezen van dit doen en dit genieten? Ik vind dan iets onnoozels in al die spelers en hoorders die absoluut niet weeten wat ze doen. ▫ Waarom vinden we deeze opvolging van luchttrillingen aangenaam? Wat zegt het eigenlijk? ▫ Ik zie dan de heele zaal, met al die menschen, speelende en luisterende als één ding, een weefsel, een orgaan, dat functioneert. ▫ Maar dan moet ook door iemand die functie gevoeld en gewenscht worden en als nuttig ondervonden. ▫ Want muziek kan niet einddoel zijn, omdat het niet ‘weeten’ is. Het is geen volmaakte bestaanswijze, geen volmaakte kennis. Het is een roep, een aankondiging, een aroma, een herinnering, een emanatie. Speelers en hoorders zijn maar werktuigen, waartoe ze eigenlijk dienen weeten ze niet.

Ik at bij het lieve gezin Stuten. Daar voel ik mij zeer thuis.

Van daag lijd ik minder dan voorige dagen. Maar nu voel ik ook de verheffing minder. Die moet, naar 't schijnt, door lijden worden betaald.

Ik begon gisteren te begrijpen, dat het derde boek van Sirius een verschrikkelijk boek moet worden.

maandag 26 februari

Voorjaarsweer. Vogels. ▫ Eergister was ik op 't buiten van Cremer met Albert Vogel en majoor de Witt om een plek voor de opvoering van

Lioba te zoeken. ▫ Cremer, de dikke millionnair met zijn purper gezicht, het onzinnig groote en weelderige kasteel, zonder veel smaak, het was mij alles vrij antipathiek. Maar ik vind het toch goed dat Lioba gespeeld wordt.

Gister een heerlijke voorjaarsmorgen met de kinderen in 't bosch.

Ik kreeg nu rijke ideeën voor Irene. ▫ Ik zal er toch de geschiedenis van Epponina aan verbinden. ▫ Carmenta de priesteres, wichelares. ▫ De lichtende Menschgestalte, die elk voor een ander houdt. ▫ De Christenslaaf. ▫ Verres de schoonheidslievende wreedaard. ▫ Dan de overgang in de sfeer van den roomschen, rijken modernen Staatsman.

dinsdag 27 februari

Storm. ▫ Nu begin ik toch te gelooven dat ik het tot stand breng. Nu eerst begrijp ik wat het hoofd-thema moet zijn. Het Geloof. Dat wat IJsbrand in zijn allerlaatste zinnen uitspreekt. Dat wordt het motief van 't gansche stuk. En dan lijkt mij de naam Eponina als titel het beste. Julius in zijn schuilplaats, E. de trouwe vrouw die uitkomst zoekt. ▫ Als ik nu maar de kracht heb, en de noodige rust en gemoedsvrijheid. Ik geloof dat ik het kan. ▫ In het IIIe bedrijf het arbeidersgezin, waarin de Mensch komt. O dat zal heerlijk zijn. ▫ Als dit mij gelukt, dan heb ik vrede met al mijn domheden en zwakheden. We zijn toch allen maar bestemd voor een klein onderdeel van den grooten arbeid.

woensdag 28 februari

Zoel voorjaar. ▫ Gister avond IJsbrand in Haarlem. Ik zag het met genoegen. De hoofdrol had een mooi stemgeluid en het spel was eenvoudig, naïef, natuurlijk - zooals vaak bij dilettanten. Het publiek hoogst burgerlijk - maar zeer goed vatbaar. Ik bemerkte ook weer hoe de pathos van IJsbrand het mindere publiek ontroert, al begrijpen ze hem niet.

Zal ik hen door Epponina ook ontroeren?

vrijdag 1 maart

Ik ben blij dat de gezegende Maart weer in 't land is. Onze heilige maand. Het is nog voorjaarsweer. ▫ Ik voel physiek loom en indolent. Ik sprak eergister in Haarlem. Gisteren was ik bij Heyenbrock en kreeg een schilderij van hem. De kleine mensch bij de groote machine.

Overigens ga ik weer gebukt onder geldzorg. Over een maand of drie vier ... Waarvan zal ik dan leeven?

Ik droomde weer, evenals 25 Jan. van een dierbaren vriend, die bij mij logeerde. Toen hij wegging wou hij op kiesche wijze zijn verblijf vergoeden, en zei, met een exemplaar van een van mijn boeken in de hand: 'hiervoor wordt tachtig gulden geboden'. ▫ Ik was geroerd, het waren zulke mooie gevoelens, over en weer, zoodat ik schreide in mijn droom. Later vertelde ik het aan mijn vader.

dinsdag 5 maart

Storm uit het Z.W. ▫ Upton Sinclair is op komst. Ik ben benieuwd of die mee of teegen zal vallen, ik heb daaromtrent geen vóórgevoel.

Gisteren begon de dag goed. Ik schreef aan mijn drama en was dankbaar dat ik er de kracht toe voelde. Ik geloof nu wel dat het gelukken zal. Ook Sirius II rijpte schoon. Werd ik nu maar een langen tijd zonder zorgen hier gelaten.

Somtijds, zonder eigenlijke reeden of aanleiding, zeg ik teegen mezelve: 'het *is* geen leeven meer!' Dan is er een gevoel van naargeestigheid, van dorre saaiheid, dat onbeschrijfelijk en ondragelijk is. Vooral omdat het de actie verlamt. ▫ En op eenmaal wijkt het, en voel ik mij beeter, wijzer, verder gevorderd dan ooit in mijn leeven. ▫ Ik ben niet moe, niet moedeloos, niet twijfelzuchtig - en toch is het leeven te veel voor mijn geduld somtijds.

woensdag 6 maart

Nacht noch dag laat de vraag mij met rust: waarom toch is de waereld *mij*? Waarom ben *ik* de waereld? ▫ Er is niets of ik ken het door mijzelven. Er is dus niets dan wat ik zelf ben. Maar wat beduidt dat, dat de gansche groote waereld tot bezinning komt in dit nietige persoontje? ▫ Vruchteloos poog ik buiten mijzelven te koomen. Ik weet goed dat misschien alle menschen zoo gevoelen, maar niemand kan geheel dit gevoel hebben, want niemand is dééze persoon. ▫ Het is een grondeloos raadsel voor me. En ik kan het niet eens uitdrukken. ▫ Ik moet aanneemen dat er tallooze bewustheeden zijn in tallooze gradaties, hooger en lager. Maar waarom ben *ik* dan juist dat midden van waaruit alles wordt geöbserveerd? Want van mij uit neem ik waar of besef ik die gradaties, die bewustheden.

aant.

Vandaag is het elf jaar geleeden dat ik mijn lieve vrouw vond. De huiskamer heb ik met bloemen voorzien. Anjers rood en witte seringen en amandeltakken. Ook plukte ik de eerste viooltjes.

donderdag 7 maart

Gister was ik bij Martha, en er was ook de jonge dichter Roland Holst. Er was toen een rustig, zacht moment van vreede en verzoening, terwijl ik naar de zonsondergang staarde.

Vannacht vond ik opeens iets wat als een weg scheen naar de oplossing van het groote raadsel. ▫ Ditzelfde ik-gevoel, *precies hetzelfde/* woont in alle weezens, en ik gevoel dat niet, omdat mijn herinnering gebrekkig is. ▫ Ik zou beurtelings alle weezens moeten zijn, alle menschen, alle dieren, alle sterre-bewooners, alle Goden, - ik zou ze zelf moeten zijn. Anders bestaan ze immers niet, of ze zouden alleen door mij, mijn besef, mijn perceptie, als deeze persoon moeten zijn - en dat is absurd. ▫ Ik zal ze allen zijn, en ik zal mij eens herinneren dat ik ze allen geweest ben. ▫ Ja! Ja! - op dien weg alleen ligt de opheffing der absurditeit. Het is nog niet naauwkeurig te zeggen. Maar zóó ongeveer moet het gezegd worden.

vrijdag 8 maart

Een heerlijke Maartdag. O Maart is mijn liefste maand. ▫ Gister bij Stuten gegeeten en met de lieve Clara naar Elly's concert. Ik was den ganschen middag diep weemoedig en in mijzelven gekeerd. In Cicero gesnuffeld op de bibliotheek. Maar 's avonds was ik zonder oovergang blij en gelukkig. Ik dronk champagne en at kaviaar met Willy en Elly en Ru Mauve. Ik voel duidelijk dat de strijd teegen de giftige alcohol-werking mijn geestelijk weezen opwekt en wakker schudt. Van de alcoholwerking zelf bemerk ik nagenoeg niets, maar de reactie, de nawerking maakt mij blij en ligt en helder.

Elly speelde Brahms en ik was geheel meegesleept door haar prachtig spel. Dit is toch eerst muziek. Fijn, subtiel, leevendig, gezond.

zaterdag 9 maart

Een zonnige voorjaarsdag maar oover mij de diepe schaduw, die het leeven tot een geduldig te dragen kwelling maakt. ▫ Geldzorgen, het ge-

aant.

stadig bittere gevoel van machteloosheid door niet-erkenning, een reeks van kleine teleurstellingen, de angstige zorg of mijn groote ondernomen werken zullen slagen.

Heeden nacht in den slaap ontwikkelde zich een subtiele gedachte. ▫ De vraag was: hoe komt het dat een zeeker tijdsverloop als droevig en pijnlijk ondervonden wordt, terwijl het later, in herdenking, mooi is en liefelijk. Want zoo is nu mijn leeven. Ik lijd onafgebroken, en ik weet toch dat ik later aan dit geluk met verteedering zal terugdenken, dit huisselijk geluk met mijn lieve vrouw en de twee engelen van kinderen, het werk op Walden, de scheppende werksaamheid, de strijd.

Het antwoord was: omdat de mensch méér is dan hij weet en voelt. Het lijden wordt alleen gevoeld, maar behalve het lijden is hij veel meer, een geheele waereld, en daarvan bemerkt hij niets op het oogenblik zelf, maar hij is het toch, en in de herinnering eerst bespeurt hij het. Want de herinnering dat is zijn goddelijk weezen, door de herinnering is hij méér dan zijn persoon. ▫ Deeze vraag en dit antwoord kwamen in een diepe, rustige slaap, en strekten zich uit oover den ganschen nacht. Nog vóór het ontwaken memoreerde ik het. Dit is dus wel een ooverbrugging van den slaap, - die volstrekt niet meer bewusteloosheid is. Het was geen droom, het was een gedachte.

Gister had ik de jonge Holdert bij me, die wenschte mij bij te staan, in mijn werk op Walden.

maandag 11 maart

Stil, zacht weer. Lijsters. ▫ Het was een glorieuze avond gisteren bij de 8ste Symphonie van Mahler. Er was iets te gevoelen van de groote verheffing. Er was iets heerlijks in alles. ▫ Eerst wachtte ik een uur te vergeefs op Willy en Elly. Toen speelde ze Mozart in de solistenkamer van 't Concertgebouw. Daarna at ik met hen en ging toen met de Stuten's naar Mahler. De lieve Clara, haar vader, tante en een vriend van haar broer, Max Schuurman. De broer lag ziek en ik bezocht hem aan zijn bed.

De muziek was werkelijk een nieuwe verheffing, zooals ik in de laatste jaren niet gevoeld had. In het tweede deel, de Faust, vond ik Schumann stellig oovertroffen. Vooral begin en slot. En de prachtige, eenzaam zingende viool, bij het koor der Engelen. Dat was geheel nieuw en grootsch. Een werkelijk getuigenis van een hooger waereld. Nooit heeft Wagner zoo iets gegeeven. ▫ En hoewel het publiek mij hinderde door onmiddellijk

los te barsten in gejuich en geklap, waar ze stil behoorden te blijven, zoo was ik toch geroerd door de groote, algemeene geestdrift, toen alle menschen opstonden en juichten. Het was een mooi oogenblik. Een van die zeldsame avonden van hoog en vuurig gemeenschappelijk leeven.

Van morgen met Sinclair gepraat. Hij is klein, weinig imposant, spreekt ook leelijk Amerikaansch. Maar hij heeft het goedige, eedelmoedige, bescheidene dat mij aantrekt.

Geweldige plannen vervulden mij onder de muziek. De gedachten, die als onderbouw dienen zijn grootsch en waar. Maar het kon alles nieuwer zijn. Er is nog te veel ooverleevering en conventie in. De wijsheid kon vaster, moderner, weetenschappelijker zijn. ▫ O, is het niet te laat? Mahler is dood en ik word oud. En ik voel dat ik toch de motieven zou kunnen geeven voor zulk een werk, die voor nieuwe eeuwen kunnen dienen.

maandag 18 maart

Koel, winderig/ guur. ▫ Een week lang met Sinclair verkeerd, en muziek gehoord van Elly Ney. ▫ Ik houd van den man. Hij is de kinderlijke mensch, waarmee ik graag omga. Vol vuur en liefde en daden dorst, en toch altijd geneigd te leeren, zonder eigenwaan. Hardnekkig, maar elke teegenspraak verdragend met den humor die in den strijd gemeenschap geeft. ▫ Elly de forsche, gansch in haar werk opgaande kunstenares. ▫ Mooi was haar Beethoven gezicht met de diepe, trotsche expressie, de lippen vooruitgestuuwd, de oogen half geslooten, als ze speelt. ▫ Sinclair mist het aesthetische, hij merkt vizueel niets op, schilderijen spreeken weinig tot hem. Maar hij heeft een groote scheppende vruchtbaarheid in 't bedenken van situaties en verwikkeling. Hij is eigenlijk vooral dramaticus.

Toen hij weg was, met Elly en Willy naar Londen, zakte ik in en werd zeer neerslachtig. Toen moest ik spreeken in Zaandam, en zie! daar sprak ik zoo goed, zoo vrij en krachtig als nooit te vooren. Een volle zaal en een diepen indruk.

De omgang met Sinclair deed mij goed, wekte mij op tot meer zelfbeheersching.

Nu lijd ik weer heevig onder de loodzware verplichting van hetgeen ik te doen heb. Ik weet het goed genoeg, maar het gaat zoo langsaam, ik ben zwak en traag, en vooral: de situatie ontbreekt me, waarin ik vrij en werkdadig zou kunnen handelen. Ik moet niet alleen iets geweldigs verrichten,

maar ik moet daartoe eerst ook anderen tot de oovertuiging brengen dat het noodig is dat ik dat doe, en dat ze mij daartoe vrijheid moeten geeven en steun.

dinsdag 19 maart

Diepe schaduw. Vooral door het drukkende gevoel van geldzorg. Het is mij nu alsof ik daar wel nooit meer uitkom. Ik voel de teegenwerking alom, en de kleine verligting die ik verwacht, blijft uit. De post brengt weer niets van datgeen waarnaar ik uitkijk.

De kroosjes bloeien prachtig. Alles is vroeg. Ik lees het tweede deel van Gibbon's Decline and Fall en ik schrijf aan het tweede deel van Sirius. Langsaam. Het drama is weer op den achtergrond.

vrijdag 22 maart

Ruuw Maartweer. ▫ Eergisteren hoorde ik de Matthaeus-passion in de Bavo-kerk te Haarlem. Dit worden nu de jaarlijksche godsdienst oefeningen, waar ieder komt. De kerk was stampvol. Dit voldoet aan de wijdingsbegeerte der Hollanders. Het was waarlijk stichtelijk en verheffend. ▫ Maar ik bemerk dan des te meer, hoe de text van het gezang soms geheel primitief en kinderachtig is en hoe Bach's melodieën veel wijzer zijn dan de woorden. ▫ Men zingt een gestorven God niet toe: ‘ruhe sanft!’ De onbestaanbaarheid van de historische Jezusfiguur wordt er des te duidelijker door. De naïeve en zelfs malle text der choralen brengt dat des te eer aan 't licht. ▫ Bij Mahler is dit contrast veel minder scherp. Ik dacht over een hoofdstuk: ‘De dichter en de muziek’ voor mijn boek.

dinsdag 26 maart

Evertje heeden twee jaar.

Gister was ik bij Paul. Het ging hem niet goed. Hooge koorts en geen eetlust. Hij zag er niet zoo slecht uit. Ik vond hem mooi, met zijn zwarte baardje. Ik had hem nooit zoo mooi gevonden. Hij was moedeloos, maar blij dat we kwamen, en sprak veel. Ik was bedroefd en wist niet wat te doen. Hans was met me mee. ▫ Er was een andere patiënt, een dame die gevraagd had of ik bij haar wilde komen en dat bezoek ontroerde me zeer. Een menschje met leelijk uiterlijk, ziek en op, - maar met een heerlijk

geestelijk leeven. Ze sprak zoo oprecht en eenvoudig met me, en noemde me ‘lieve, groote meester’. Ik had veel werk mij goed te houden, want het ontroert als een ander ons zoo liefderijk en mooi ziet. Ik zei haar dat er toch veel menschen waren die van me hielden, en ik dacht aan mijn lieve vrouw, en mijn moeder. ‘Maar alle menschen moesten veel van u houden’ zei ze. Er was ook iets heerlijks in van haar te hooren dat ze geheel leefde in 't génerzijds, in de toekomst, en zoo weinig meer voelde voor 't leeven hier. ‘Stralend en mooi en heerlijk’ noemde ze die toekomst, en ze meende het. Hoe verkwikkend is dat geloof van een eenvoudige ziel.

Ik was moe en droef, na de lange vietstocht, maar sliep heerlijk.

Ik las in een brief van Hilde Wiecke, dat haar Vader een ‘Emile Verhaeren’ avond gegeeven had, en ik voelde iets als spijt. Ik houd niet van Emile Verhaeren, en ik was er door teleurgesteld. Thuis was ook niets wat me opwekte. Vandaag is 't zoele lente, en ik ben traag en droevig.

vrijdag 29 maart

Het gaat mij bitter slecht, en mijn leed is zoo drukkend dat het geen uiting vindt in creatie. En toch voel ik nu en dan korte scheemeringen van groot geluk, en het leeven der plannen in mij. Maar alles stemt mij weemoedig, het denken aan mijn jeugd, mijn oude boeken. De dagen vliegen om en er komt geen verligting.

Frans Meyer was bij mij, op zijn reis terug uit Centraal-Azië. Hij liet mij zijn collectie foto's zien en zat den ganschen avond te praten. Uiterst interessant.

Mijn droomen zijn vol subtiele gedachten, maar mijn werk vlot niet.

Geldzorgen, Paul, ... ▫ Ach, te denken dat ik met niemand zou willen ruilen, en toch zoo ellendig ben. Welk een waereld! ▫ Laat ge mij los, mijn God, trekken uw handen zich van mij af?

(Toen ik dit schreef stierf Lady Welby!).

zaterdag 30 maart

Guur en storm. ▫ Ik werd langsamerhand beeter. 's Avonds schreef ik de gedichtjes van Sirius en dat gaf troost. Ik had ze den voorigen nacht gehoord, maar in de diepe schaduw waren ze verdweenen. Alleen dat fijne subtiele werk, dat uit mijn diepste zelf schijnt te koomen, bevreedigt me nu. Ik voel nu toch dat het werk tot stand komt.

aant.

Sinclair schreef dat hij aan 't werk is, midden in den strijd, en meedoet aan de Syndicalist. ▫ Ik verheug mij er op bij hem te koomen, en weer in dien strijd te geraken. Dat alleen kan me redden. Dit fijne schrijfwerk, en de groote strijd voor de nieuwe menschheid.

maandag 1 april

Vrijdag, toen ik zoo diep ellendig was is Lady Welby gestorven. Zij stierf om twee uur. Daarna kwam ook bij mij weer de zielsrust en de troost. Zij heeft haar taak gedaan en is afgeroepen. Ik verlies bijna het liefste wat ik op de waereld had, mijn geestelijke moeder. De waereld verliest.

vrijdag 5 april

Londen, Adelphi Hotel. ▫ Dit zal wel het begin zijn van een derde Londensche periode. De eerste van 1876-1900, met de Molony's de S.P.R. Lloyd Tuckey en Myers, de tweede van 1900 tot 1912 Lady Welby.

Op mijn verjaardag was mijn moeder bij me en Giza, 's avonds kwamen Hans en Martha. Het was alles vroolijk, hoewel de schaduw niet weg was. Ik kreeg portretjes van mijn lieve kinderen, en bloemen van Martha, en boeken (Plutarchus, en Persian Mystics).

Er was vooruitgang in mijn populariteit, ik kreeg 12 brieven, op mijn 50e maar één. Als ik maar eerst 100 jaar ben, dan begint het.

Gisteren een wandeling met Martha/ Hans en Jani Holst oover de meent naar het polderhuis.

Ik was gedeprimeerd door de aanstaande reis. 's Avonds aan boord, toen het schip niet weg kon, weegens de harde wind, was ik weer nerveus. Maar het viel mee, ik had een vrij goeden nacht en ben nu blij in Engeland te zijn. Een eenvoudig hotel, midden in de Stad (Adelphi Strand).

zaterdag 6 april

't Gaat goed. Gister avond had ik sterk het droeve gevoel van de verdweenen glorie van Lady Welby's sfeer, haar huis, haar beschaving, haar kring, de fijne, aristocratische waereld, waarin ik mij altijd zoo gaarne bewoog, al was het maar voor een korten tijd. In contrast daarmee zagen

we de proleten van Hampstead Heath, een treurige massa, leelijk, vulgair, gedegenereerd - en des te treuriger om hun braafheid en fatsoenlijkheid.

We lunchten met Lee en zijn vrouw. Hij leidt een literaten-leeven in Clifford Inn, bij de schaduwen van Dr Johnson en Pope. Hij schrijft een boek ‘Crowds’. Ik vond hem dezelfde fijne, beminnelijke geest en zijn werk belangrijk, - maar ik voel niet zoo op mijn gemak met hem als met Sinclair. Ik kon ook merken dat hij 't mij wat kwalijk nam dat ik Sinclair zoo hoog stel. Hij vindt dat ik hem overschat. ▫ Maar ik vind meer warmte, meer eedelmoed, meer liefde bij Sinclair. Ik voel broederlijk met hem. Lee is veel koeler, zelf-ingenoomener. Vervuld van zijn eigen strijd.

Terug gekomen van Hampstead vonden we Sinclair en mrs Wilshire in 't hotel. Daar dronken we met hen thee, en gingen weer mee naar Hampstead bij Wilshire voor 't avond-eeten. Het was er echt prettig, eenvoudig en hartelijk. Een lief kind, dat mijn hart stal, en mij verraste door twee innige kussen, in een impuls. Een jongetje was het van vijf jaar. Logan. Zijn vader, Gailord Wilshire is een Engelsch-Amerikaan, socialistisch uitgeever. Er was ook een Hongaar, Odon Por, die meewerkt aan de Syndicalist. En nog een paar Engelschen. Wij praatten veel en ik was opgewekt en niet moe.

Van morgen schreef ik een artikel voor de Syndicalist. Ik bezocht ook Lloyd Tuckey. Het is mooi weer, en Londen was aangenaam bedrijvig.

zondag 7 april

Gister ochtend artikel voor de Syndicalist geschreeven. Lloyd Tuckey opgezocht. 's Middags naar Greenwich gevaren. De kermis op 't groote veld achter het park. 's avonds in Londen gegeeten.

Vandaag mijn boek Happy Humanity in handen gekreegen.

maandag 8 april

Gister een goede namiddag in Hampstead bij de Wilshire's. Aanweezig waren G.S. Lee, Sinclair, de Hongaren Por en Sachse, het M.P. Gwynn, van de Iersche partij, een mrs Dearmar, een Italiaan Marcus Beccadille, en nog eenige Engelschen. De voornaamste conversatie was tusschen Lee en Sinclair, juist mijn bedoeling. Het waren de hersenen der menschheid

in vollen arbeid. Er was meer verstandhouding dan ik verwachtte en de geest van Lady Welby was oover ons.

Een allerliefste scène was het, toen het kind, de vijfjarige Logan in volle ernst ons allen beurtelings om hulp vroeg, voor 't geval dat men zijn moeder in de gevangenis zou brengen. Een voor een ondervroeg hij ons, Lee het langst, wat hij in dat geval zou moeten doen. Lee antwoordde geestig en beminnelijk, naar zijn aard, het heele gezelschap hoorde toe. Maar het kind bleef doorvragen, onbevreedigd. Eindelijk kwam hij ook bij mij, en ik wist niet beeter te zeggen dan dit, dat als het zoover kwam hij maar bij mij moest koomen en dat ik dan met hem naar de kooningin zou gaan. ▫ Later, toen hij naar bed ging, zei hij tot zijn moeder, dat er maar één was geweest die hem bevreedigd had en dat was D^{r} van Eeden, want die had gezegd dat hij zelf mee zou gaan. ▫ Zijn moeder vertelde ook dat de kleine man eens, op de Kindergarten uit eigen beweeging een reede had gehouden teegen de andere kinderen, omdat men hen gevraagd had gebrooken speelgoed mee te brengen voor arme kinderen. Hij vond het schandelijk arme kinderen gebrooken speelgoed te geeven. Waarom mochten ze niet eeven goed nieuw speelgoed hebben als de andere kinderen? ▫ Het kind trof mij door die vuurige ernstige geest.

9 april

Ik begin een flaauwen scheemer te zien van wat het weezen van krankzinnigheid is. Het hangt samen met het verschijnsel dat kinderen doofstom worden door doofheid voor hun zévende jaar, en niet van zien droomen als ze voor hun zévende blind worden. ▫ Er ontstaat dus een samenhang teegen het zévende jaar, een aaneengroeien. En zulk een samenhang wordt op ouder leeftijd weer losser, of liever, een andere samenhang begint los te worden, tusschen soma en psyche, terwijl die eerste blijft. Het psychisch lijf is dan overweegend geworden en krijgt meer en meer zelfstandigheid. Maar is dan ook veel eer in gevaar ontijdig van het lichaam te worden afgescheurd, en dat is de waanzin. ▫ De waanzin is een toestand die veel overeenkomst moet hebben met die na den dood. Er moet dan echter een reïntegratie plaats vinden, die bij 't leeven onmoogelijk is. De psyche kan zich niet voldoende losmaken, het is als een onvolkomen partus, met verscheuring van fijne weefsels, waar een zuiver loslaten was bedoeld. ▫ De waanzin is een gedeeltelijk onderheevig zijn aan somatische werkingen, zonder voldoende verband.

aant.

woensdag 10 april

Gisteren met Sinclair den uitgeever Heinemann en de agentuur Perris & Cassenove bezocht, met veel succes. ▫ Lang met Sinclair gepraat, samen met hem geluncht, en een theepartij in de Sesame-club gehad, waar een aantal suffragettes bijeen waren, dames-docters en Lloyd Tuckey. ▫ Ik voel heel intiem met Sinclair. Hij is een wonderlijk mensch, maar ik moet van hem houden. Hij beweegt zich verbazend gemakkelijk, en is volkoomen natuurlijk in alles, ongegeneerd, vrij, oopen, oprecht. Niet altijd taktvol, soms vreemd-onbevattelijk en stijfhoofdig, een moralist en toch niet zonder vreemde moreele defecten.

'S avonds soupeerde ik met Joopje in een chic restaurant in Piccadilly, Joop vond het prettig, maar ik niet en ik droomde slecht. Echte waanzin. waarin ik heftig deed. ▫ Joop heeft ook demonische bezoekingen, soms ooverdag. De doofpot met drie pootjes, de hand die ‘spits’ doet, de cel met ronde hoeken, de lange man, die is het ergste. ▫ De desintegratie van den droom in wakenden toestand, ziedaar waanzin: Of de demonen er al of niet een rol in speelen kan onbeslist blijven.

vrijdag 12 april

Koel, goed, zonnig weer. ▫ Woensdag gewerkt, lunch met Joopie bij Selfridge. Tea bij Lee met Zangwill, dien ik oud vond. Een zachte, stille man - hoewel hij niet ouder is dan ik, zonder leevendigheid of energie. Het verwonderde mij dat zulk een man nog drama's kon schrijven.

Daarna met Sinclair bij mrs Brookes, de ‘Ranee of Serawak’ met een aantal suffragettes, en een conservatieve Engelschman. Ook de vrouw van Havelock Ellis, die mij de hand drukte voor Deeps of Deliverance.

'S avonds zag ik ‘Kipps’ van H.G. Wells, een aardige comedie voor Engelschen, maar zonder iets dieps of aangrijpends er in. Tamelijk banaal. Goed gespeeld. Half twaalf thuis!

Donderdag gingen Joop en ik naar Brighton en aten bij Kropotkin. Hij was opgewekt en zag er goed uit. Sacha was er ook, met haar echtgenoot, Lebedeff. ▫ 'S middags kwam ook een Hongaar Zsomber de Szasz met zijn vrouw. De vrouw een charmant persoontje dat Hollandsch las. ▫ Wij praatten veel, en ik vond Kr. natuurlijk onveranderd materialistisch, tamelijk scherp en bitter tegen Bergson en de S.P.R. ▫ Sacha was pittig en leevendig en zag er fijn aristocratisch en lief uit.

Brighton en de zee was fraai en licht, zonnig en frisch. Ik was rustig en tevreeden.

Vandaag, Vrijdag, zag ik Harrow weer en Duneaves, het lieve huis. De drie hondjes kenden mij nog. Ik was zeer geroerd, de tuin vol bloemen. ▫ Mrs Cust was er, mager en bleek, nu gelijkend op haar moeder. Sir Charles zag rood, en was matig hartelijk. Het huis wordt verkocht.

Ik voel zeer kalm en opgewekt. Innerlijk rustig.

maandag 15 april

Vrijdag avond feestmaal ter eere van Sinclair. Zangwill presideerde en Tom Mann was er ook. Een ferme/ typisch joviale en hartelijke spreeker met een prettig, steevig voorkoomen. Ook zijn vrouw maakte een zeer aangename indruk. Ooverigens was het aardig en rumoerig. Maar ik was blij dat ik in de oppositie was. Mijn reede was vrij goed, maar had beeter kunnen eindigen. Sinclair zelf sprak naar zijn aard, met eerlijke bedoeling, wat onsamenhangend.

Zaterdag een lange namiddag bij de Wilshires terwijl Joop Reading-jail bezocht. 's Morgens geïnterviewd, door Atkinson.

Gister, Zondag, eerst met Lee geluncht, die moe was, en tobde oover zijn boek. Daarna naar Harrow, een prettiger bezoek dan 't voorige, omdat de jonge Lady Welby er was en miss Carter. En Joopje was er ook bij en ze vroegen ons beiden om op Denton te koomen. Ik nam afscheid van het lieve huis, het was een mooie, stille lentedag. Misschien kom ik later toch nog op Denton.

'S avonds was ik bij Line, de flinke, knappe Kaapsche nicht, die mij hartelijk ontving. 's Nachts had ik de droom waarin ik zeer ernstig bidden kon en om vergeeving smeekte.

zondag 21 april

Heerlijk zoomerweer. Alles bloeit en groent. ▫ Een overstelpend drukke tijd. Met Sinclair - brother Uppy - terug uit Londen. Zijn plannen om hier te woonen. Verder de plannen voor Lioba, de IJsbrandopvoering in Frankfurt, de beraamde reis naar Berlijn, de ‘International League’, de toestand van Paul, een artikel voor de Pionier, voor de Independent, voor IJsbrand - daardoorheen de diepe impressie van de Titanic-ramp.

Ik ben echter gezond en voel mij opgewekt en rustig. Het ergste is de onzeekerheid omtrent Paul.

61 E. Duse

62 Julia Culp

aant.

donderdag 25 april

Nikolas-see. Diep weemoedig bij 't vertrek, de gedachte aan Paul, aan Martha, aan het wegzijn van Walden - alles stemde mij eeven droevig, en was vol fijne, teere smarten. De reis was spoedig om, ik las ‘Awakening’ een boekje waarin ik echtheid speurde. En de Perzische mystieker Jalála'd Din Rumi. ▫ Nu nog, na een goeden nacht, ben ik vol pijnen. Het samentreffen van de Gutkinds en Sinclair beantwoordde ooverigens volkoomen. Van morgen kwamen de zusjes Julia en Bep Culp hier aan.

zaterdag 27 april

Prachtig weer. Ik ben wel beeter, maar nog altijd week en droevig. Gisteren de leelijke brief van G.B. Shaw aan Sinclair waarin hij hem brutaal bespot. Ik was verontwaardigd en herkende den diabolischen kant van Shaw, die ook uitkomt in zijn schrijven over Tolstoi. Ook een vinnige kritiek in the Call over Happy Humanity, echt sociaal-democratisch.

Gutkinds plan van een waereld-reis kreeg vorm enleeven, onder 't bespreeken met Sinclair. Maar het bezwaar is dat het misschien twee of drie jaren van ons leeven vraagt. De International League van Sinclair zou er eerst moeten zijn. Have you no sense of proportions? vroeg Shaw. ▫ Dat is het juist, er zijn proporties zooals de meenigte ze meet, en er zijn er zooals de enkelen ze meeten. In ons wisselen die afmeetingen soms, al naar mate we introspectief zijn, of letten op het oordeel der meenigte.

We zagen gisteren ook de Sezession, het toppunt van verwarring en verwildering.

maandag 29 april

Guur. ▫ Een zeer bizondere toestand. Sinclair en Gutkind staan in hun eigenaardigheden teegenover elkaar en geen van twee geeft toe, en toch blijven ze goede en vertrouwelijke vrienden. Uiterst leerrijk.

Gisteren was hier eerst Oppenheimer, de sterke, schrandere, geleerde jood.

's Middags kwam Kautsky, met zijn vrouw, en zijn trawanten Hilferdink redacteur van de Vorwärts, en Eckstein, redacteur van de Neue Zeit. ▫ Dus de gansche generale staf van het Sociaal-democratische leeger. En het

kwam mij voor als een kind op een locomotief. Kautsky een timiede, onbeduidend professortje, de beide anderen derde rangs journalisten. Deeze zullen de vier millioen kiezers den weg wijzen! Het was bijna potsierlijk.

Maar Sinclair bleef trouw. Hij heeft een groot hart. Zijn kritisch verstand is zwak, en Gutkind doet wanhoopige poogingen, zonder resultaat. Maar men kan geen vijanden met hem worden.

dinsdag 30 april

Gisteren was ik met Sinclair in den Rijksdag en sprak met de Sociaaldemocraten, Südekum, Liebknecht, Ledebour e.a. Des avonds kwamen bij ons Adolf Otto en zijn vrouw, de lieve Francisca, en Gutkinds broer Erwin.

Daarna een treffende scène. Gutkind die diep-bezorgd en bedroefd was omdat het hem scheen dat we niet verder waren gekomen, Sinclair die een alleraardigste en beminnelijke reede hield en zijn houding verklaarde, vermoeid en afgetobd als hij was na zijn ondervindingen in Amerika. Daarna volgde een innige verzoening.

Van morgen was ik bij Ehbock, en Sinclair de Gutkinds en ik zagen de schilderijen, in 't Kaiser Friedrich Museum. Vooral voor de oud-Italiaansche busten praatten wij veel. ▫ Ook de roof van Proserpina door Rembrandt zag ik ditmaal voor 't eerst met vol besef. Een verwonderlijke schepping, geweldige menging van vizioen en realisme.

woensdag 1 mei

Gister middag wandelden wij, Sinclair en de Gutkinds, en Sinclair vertelde het plan voor zijn nieuwe boek. Dit kan nu een groot werk worden. ▫ De moeder met het blinde dochtertje, het gelukkige natuurlijke huuwelijk, verbrooken door de gedégenereerde wettige echtgenoot, die de wet op zijn hand heeft. Als hij nu maar artistiek wil werken.

's Avonds waren wij bij de familie Stock, de sociaal-democraten, waar drie leeden van den rijksdag waren, Göre, de geweezen geestelijke, Gradenau, de Dresdener journalist, David, de Agrar-ekonoom. Er ontwikkelde zich een lange interessante discussie, waarin de Kantiaan monist David deerlijk verslagen werd, vooral door Gutkind. ▫ Upton was joolig als een jongen en speelde krijgertje met Lucy Gutkind aan 't station. Het was een vroolijke partij, en we zijn innig verbroederd.

vrijdag 3 mei

Woensdag avond kwam Buber en sprak den ganschen avond over de diepste dingen. Hij was vrijer en intiemer dan tevooren en gaf zich geheel. Om twaalf uur toen Buber aan 't spreeken was klonk op eenmaal een akelige jammerkreet door 't huis, en het gezicht van Lucy was allersmartelijkst om aan te zien. Het geluid kwam van uit 't portaal, en twee van ons hoorden het niet. Maar Lucy schrok zoo dat ze bijna bezwijmde. Ik dacht onmiddellijk: daar sterft iemand. En ik zei dat den volgenden morgen aan 't ontbijt. En wat later kwam het bericht dat een oom van Gutkind dien nacht gestorven was.

Gisteren lunchten wij in de Automibil-Club als gasten van Walther Rathenau/ de jonge millionnair die ‘zur Kritik der Zeit’ schreef. Ik kende het boek en las het met veel genoegen, daardoor vlotte het gesprek zeer. Rathenau is een zeer inneemend jong mensch, voornaam in zijn doen en spreeken. Een jood, maar zeer fijn beschaafd. Hij sprak bijna twee uur onophoudelijk, en Oppenheimer, die er ook was, verdween er haast bij. Upton en Erich en ik/ wij amuseerden ons heimelijk om de luxe en de malle dingen van de Kaiserliche Automobil-Club, de statige kellners, de duure schotels, de kievitseieren en de peren van vijf mark het stuk. ▫ Upton kan zooiets niet verdragen, Gutkind en ik amuseeren ons. Maar ik kon niet nalaten Rathenau interessant en beminnelijk te vinden. Een prachtig zakenman en een fijn filosoof en een warm hartelijk mensch.

Gister avond waren we weer vroolijk en uitgelaten als kinderen. We hadden nog koffie bij Südekum het S.D. parlementslid in Zehlendorf. En we wandelden prachtig door 't bosch, terwijl Upton zijn Liga-plan uiteenzette.

O! dit is toch een groot geluk, meer dan ik verwachten durfde, deze vriendschap, vol groote plannen en idealen, vol warme liefde, vol geest en geestdrift. Zuiver en eenvoudig - zonder iets van de grofheeden en trivialiteiten van de groepen uit mijn jeugd. Ja, dit is het geestesleeven waarnaar ik verlangde als jongen, en dat in Holland niet te bereiken was!

donderdag 9 mei

Walden. ▫ De Frankfurter dagen! Te veel en te groot om te noemen. Nu zingen hier de nachtegalen en roept de koekoek. Het is groen en

frisch en ik voel mij frisch en sterk en rustig. ▫ Ik zou het de Frankfurter extase kunnen noemen. Er is een climax in mijn leeven. Het gaat wel zooals ik voorvoelde en wilde.

Even memoreeren: Vrijdag avond reisde ik naar Dresden, Sinclair naar Ilsenburg. Wij namen hartelijk afscheid. Ik sliep in Dresden en had Ella Dusil gewaarschuwd maar ze kwam niet. Den volgenden dag reisde ik met de goede Paul Wiecke, vond hem overspannen. ▫ Ella Geldmacher was aan 't station. Wiecke at bij ons. Paul Geldmacher speelde.

Zondag morgen repetities. Daarna de heerlijke bloemen in den Palmengarten. 's Middags thuis gebleeven. Paul naar de Taunus. 's Avonds wandeling naar Sachsenhausen, terug door 't bosch. Kermis.

Maandag weer repetitie, bij 't middagmaal Willy en Elly. Litszt gehoord, die Elly speelde omdat ze rijnwijn gedronken had. 's Avonds IJsbrand, daarna souper in 't Frankfurter Hof.

Dinsdag naar Homburg, wandeling door 't bosch, aan 't Kurhaus gezeeten naar de muziek geluisterd.

Wiecke omhelsde me bij zijn vertrek. Bij de Geldmachers zeggen wij ‘du’ eeven als bij de Gutkinds nu.

Dinsdag avond om half één vertrokken uit het dierbare huis. Ella ging in een donkere kamer en ik hoorde haar schreien.

'S avonds nog gesoupeerd bij Dr Heinrich Simon, redacteur van de Frankf. Z. met het Engelsch-russische echtpaar Wrench.

Thuis de berichten oover mijn Paul droevig. Maar vrouw en kinnies lief en dierbaar. Een gelukkig weederzien.

dinsdag 14 mei

Zonnige Mei. ▫ Reeds een week sints ik met Ella picnicte in het Homburger bosch, en wij onze broodjes aan de boomen hingen omdat wij zelf niet eeten konden. ▫ Ik ben versterkt, verfrischt, geheel jong geworden. De schaduw is weg. Ik schrijf mijn stuk oover Heldentum und neue Liebe. Ik ben een nieuw mensch geworden.

Gaat goed! Gaat goed!

De nachtegaal zingt voor het raam van mijn hut. Walden ziet frisch groen en ik voel er mij gelukkig. Ik heb geen geld, maar ik ben niet bang.

Ella schrijft bijna elken dag. Ik voel niets wat mij beklemt of waarvoor ik mij zou behoeven te schamen.

zondag 19 mei

Zacht, stil meiweer. ▫ Ik wandelde met mijn vrouw en de kindertjes. Een oovervloed van blaauwe Veronica. Ik ben de laatste dagen zeer rustig en vreedig. Ella schrijft lange, vertrouwelijke brieven. Het is een mooie tijd.

Gister was ik met Valerie en haar zoontje in Artis. Ze waren zoo blij en dankbaar.

Upton heeft een huisje bij Hilversum/ een lieflijk, idyllisch oord. Gisteren bracht ik hem en zijn zoontje David er heen. ▫ Door den omgang met hem, door zijn opmerkingen, bespeur ik mijn eigen eigenaardigheeden. Ik ben altijd geneigd tot observatie, tot het genieten van fijne schoonheeden om mij heen, tot het bewonderen van bloemen, het luisteren naar voogels. Upton gaat aan al die dingen voorbij, vervuld van leevenszorgen en alleen geïnteresseerd door menschen, door gezondheidsvragen, door sociale en politieke gebeurtenissen.

Donderdag waren wij bij Mevrouw V. en aan zee, op een koude, natte stormdag. De zee schuimde tot aan de duinen. We dronken thee bij de rijke Borchards-Ettie en hoorden muziek van een jong meisje Nesenberend, die mij ongewoon voorkwam voor een 22-jarige. ▫ Ik ging meer en meer van mevrouw V. houden, - misschien kunnen we in den nazoomer weer op Bergen koomen.

Ella stuurde mij verzen van Falke, die ik mooi vond. Het werk van Peter Altenberg beviel mij minder. Te gemaniereerd.

maandag 20 mei

Zacht, regenachtig. Gister bezocht ik Uppie op Nieuwenoord en we lagen in de zon en praatten.

Ik las 's avonds Rathenau's Reflexionen. Mijn artikel is bij de Frankfurter Zeitung. Zou het geplaatst worden?

Ik verlang te schrijven. Ik zou niet gelukkiger kunnen zijn dan nu, als ik nu nog maar een mooi vers-drama kon schrijven. Maar ik maak eerst de Legende geheel af. Ik begin in Doorn en ga gereegeld door!

woensdag 22 mei

Mooi, zonnig weer. Doorn, Daisy Cottage.

Ik ben bij Paul. De toestand is niet beeter. Ik weet nu naauwelijks wat

wij nog verder kunnen doen. Hij gaat beslist achteruit. En ik verwijt mezelf dat ik hem hier gebracht heb. Als ik hem in 't najaar naar Zwitserland had gebracht was hij gered.

Ik was eergister bij Parsifal. Voor de derde maal. Ik had een flesch wijn gedronken en vond toen de eerste acte indrukwekkend. Bij de tweede was de alcoholische sentimentaliteit al voorbij en ik vond het zooals altijd, een grove aanstellerij. Er is niets echts in. Het is leege muziek, leege symboliek en leege decoratie. Bedacht, gewild, opgezet. Componistische virtuoziteit.

Ik kreeg een brief van Ella die mij diep roerde, en een mooi portretje. Ik kreeg ook een brief van Walther Rathenau.

donderdag 23 mei

Doorn. Het is hier prettig. Ik geniet van het rustige leeven, van het gezelschap van mijn lieve vrouw, van het bosch en de voogels en de lente. ▫ Maar het schrijven gaat langsaam en bevreedigt me nog niet. Er is iets stroefs in me, - en ik kan alleen goed werken als het zeer gemakkelijk gaat. Zou het nog ooit zoo vlot gaan als vroeger wel? Ik heb veel belangrijker dingen te zeggen, maar het stokt veel meer, en soms schijnt het alles weg.

zaterdag 25 mei

Doorn. ▫ Het is nu koud en guur geworden. De eerste dagen waren tooverachtig, van zoomerstemming en landelijk mooi. ▫ Ik schreef nu ook vlotter en mijn boek schiet op. ▫ Vandaag is echter een van de ongelukkige dagen. Ik las Kruger's gedenkschriften.

zondag 26 mei

Ik wandelde gister van Zeist hierheen. De weg was mooi, het weer frisch, en ik voelde gezond en krachtig. ▫ Toch was ik 's avonds droevig. Ik dacht: als het niet om vrouw en kindertjes was zou ik graag Paul mijn gezondheid geeven in ruil voor de zijne.

maandag 27 mei

Koud weer. De zoomerbekooring is weg, maar toch ben ik hier graag. Gister kreeg ik het geschenkje uit Frankfurt. Paul is veel opgewekter.

aant.

donderdag 30 mei

De Zoomer is terug. Met Paul gaat het op en neer, en daarmee mijn stemming. Ik reed Maandag naar Ingen in de Betuwe, oover Amerongen en Eckerwiel. Ik zag de Kasteelen Zuylestein en Amerongen, - voer oover den Rijn, dronk thee in Eckerwiel bij kennissen van Holdert. Een oud groot huis, met mooien tuin. Weelderig, vruchtbaar land.

Dinsdag wandelde ik met Martha over Moersbergen naar Neerlangbroek langs de oude Kasteelen Hinderstein en Rhodenstein, langs Lunenburg en Sandenburg. Het weer was beeter en wij vonden het land prachtig en interessant.

Woensdag deed ik een groote fietstocht naar de Veluwe. Het was nog koud, het land grootsch en eenzaam. Eerst schrikt het af, later vond ik prettig het gedaan te hebben. Ik fietste wel 20 K.M. per uur. Maarn. Bezoek bij Deelerwoud en Kees Verster.

Ik lees Lafcadio Hearn.

Gister kwam professor van der Wijck mij opzoeken - en ik beantwoordde zijn bezoek dadelijk met Truida. Muziekliefhebbers die 't met me eens waren oover Wagner. Ook vrienden van Maarten Maartens.

Sirius en Siderius is verscheenen. Het is zeeker leevendig en boeiend genoeg. Ik schreef het tweede hoofdstuk van het tweede deel hier af.

vrijdag 31 mei

Nu is 't zoomer en zonnig. En ik ben diep neerslachtig. Paul heeft steeds hooge koorts. Hoe zal dat ooit beeter gaan?

zaterdag 1 juni

Zoomerweer, onweer. ▫ Paul ziet er uit als Amfortas, zoo bleek, met de dunne zwarte baard. Maar mooier dan de opera-figuur. Onder invloed van zijn toestand ben ik zeer neerslachtig.

Daarbij kwam vandaag nu nog het bericht dat de uitneemende zakenman die de bakkerij omhoog zou helpen, zich terugtrekt. Dat ontbreekt nog. Wat dan?

Bezoek van tante de Ruyter de Wildt, die oover een boek sprak ‘Je maintiendrai’ dat Willem III en de Witt behandelt. Toen kwam op eens

weer mijn Jan de Witt drama booven. Ik voelde de oppositie: de nietscrupuleuze aristocraat, de drooge republikein - de felle strijd dier karakters - het domme volk onder hen.

Ik werkte onder de veranda. Ik houd van Doorn, van de boschlaantjes naar 't postkantoor, de akkers, de hei - en de lieve herinneringen, de wandeltjes, de arme dierbare Paul, Ella's lieve brieven. O hoe is mijn hart hier bewoogen.

zondag 2 juni

Een dag met buien van intensieve somberheid, waarin ik mij naauwelijks verroeren kon. De minste onhartelijkheid van mijn vrouw martelt mij dan, als met gloeiende naalden. Maar in die pijnen groeien soms mijn fantasieën prachtig uit. Doorn is voor mij een smartelijk-rijke waereld. Een doornkroon.

dinsdag 4 juni

Gister fietste ik naar Hilversum en zag Craig, Uppie's vrouw. Een lieve eenvoudige vrouw met donkerbruine oogen en rosblond haar - tot wie ik mij zeer aangetrokken voelde. Ik at en logeerde bij Martha, 's avonds bakkerij-vergadering. Van morgen weer in Doorn terug. Paul kalmer en met minder hooge temp. Lieve brief uit Camp a/Rh. die mij opwekte.

Lafcadio Hearn maakt de merkwaardige opmerking dat de meest beschaafde Japanners, de meest verfijnde en door Westersche ideeën veranderde ook het minst bewaard hebben van het oude hoffelijke, ridderlijke en eedelmoedige Japansche karakter. Dat leeft alleen nog in de minder beschaafde binnenlanders. ▫ Iets soortgelijks zien wij bij ons in het vulgariseeren, het karakterloos worden van de meest gecivilizeerden in de groote steeden. ▫ Hier is een groot algemeen proces aan 't werk. De toeneemende mechaniseering verdooft de bloei van karakterschoonheid - omdat ze voorbereiding is voor een geheel nieuwe en algemeene schoonheid.

vrijdag 7 juni

Zoel en vochtig. Lekker weer. ▫ Weer in de hut op Walden. Opgewekt en tevreeden. Vol werklust. Ik heb Sinclair een krasse brief geschreeven om

iets wat ik ignobel in hem vond. Het zal mij verwonderen hoe hij 't neemt.

Ik haalde gister de kindertjes van Giza. Ze waren zoo bloeiend en zoo aardig. ▫ Hugo die een meneer, die hem aansprak met: ‘dag ventje, hoe heet je?’ antwoordde: ‘dag ventje! ik heet Piet!’.

Ik bemerk dat mijn geloof sterker en klaarder wordt. Ik schreef het derde hoofdstuk van Sirius II, het gaat meer en meer leeven voor me. Ik zal nu ook voor de Frankfurter Zg schrijven.

zaterdag 8 juni

Lekker, frisch zoomerweer. ▫ Paul is gekoomen, zijn toestand is vrij wel, niet zonder hoop. Gister was ik bij Upton en schaamde mij weer oover mijn hardheid. Het is vreesselijk telkens weer door zichzelven bedroogen te worden. Te moeten denken: ‘nu doe ik goed en rechtvaardig’ en dan later met schaamte te voelen dat men verblind was, liefdeloos, onbillijk. ▫ Ik zou mij willen noemen: ‘het vrijwillig proef-konijntje des Heeren.’ ▫ Ik heb ook telkens droomen met diezelfde moeielijkheid, onmacht om woede of verontwaardiging te beheerschen. Het kan eenvoudig niet. Ik voel zoo duidelijk dat ik zonder hooger hulp niets waard ben. Maar als die hulp er ook is, behoefik niets te vreezen.

Arme Uppie, hij noemde mijn brief: ‘the most terrible he ever got in his life. It was as if the world was full of only wild beasts.’ Hij is zenuwziek en weet dat niet en ik had het ook nog niet ontdekt.

Ik was bij mevrouw Grothe Twiss om oover oopenlucht-spel te praten, met majoor de Witt.

Ik voel echter niet onrustig. Ik zou niets liever dan nu hier gestadig dóór werken. De geldnood wordt echter dreigend.

woensdag 12 juni

Zoomerweer. ▫ De toestand is eeven dreigend en onrustig, maar de schaduuw is weg. Met Paul gaat het op en neer. Ik ben blij dat hij bij me is, en hij wordt zoo goed moogelijk verzorgd. Maar ik zie niet hoe het voortgaan moet, wat er gebeuren moet als de winter komt en hij is niet goed genoeg om te reizen.

En ik zie absoluut geen licht in mijn geldelijke toestand. Ik leef van dag op dag. Ik schrijf een artikel voor de Frankfurter. Gisteren was ik in Muiderberg.

De zoomer is mooi, ik geniet van de bloemen, de roozen beginnen, en ik voel bevreedigd oover mijn werk, dat is het zeeker wat mij nu innerlijk rust geeft.

Ik was bij een Lioba repetitie op Duin en Kruidberg, maar hield het niet uit.

Ik zwom ook achter Uppi's wooning. Maar Uppi is de schok die ik hem gafnog niet te booven.

donderdag 13 juni

De schaduw is er weer. Mijn artikel is af. Maar hoe ik leeven moet zie ik niet. Een schamper stukje teegen mij bedierf het mij weer totaal. Dan zie ik niets als fouten, zwakheeden, mislukkingen, - mijn arme, zieke jongen, mijn verlooren geld, - mijn arme vrouw die ik zooveel bezwaren moet doen dragen - mijn domheeden en onbesuisdbeeden - mijn brooze lijf - mijn zwakheeden, - zelfs de goede Upton weer gegriefd en afgestooten, - alsof ik nooit wijzer word.

vrijdag 14 juni

Nog dieper schaduw. Het weer onstuimig. Met moeite schrijf ik een paar reegels. Ik slaap ooverdag af en toe en ben hongerig. Het proefkonijntje des Heeren.

dinsdag 18 juni

Venetië. ▫ De oovergang kon letterlijk niet grooter, niet scherper, niet opzettelijker zijn. Het is alsof mijn leiders het nu eindelijk niet meer noodig vinden hun bedoelingen te maskeeren, maar nu reegelrecht de zaken naar hun bedoeling in orde brengen. Uit de zwartste somberheid word ik plotseling, op de meest opvallende wijze hier in deze zonnige sprookjesstad verplaatst, in het gezelschap van de vrouw die meer dan iemand op de waereld aan mijn plannen en mijn missie verwant is - Eleonora Duse. 't Is of mij gezegd wordt, nu zullen we je eens duidelijk aan je taak herinneren. Op de meest onwaarschijnlijke manier komt deze episode uit de lucht vallen. De vreemde telegrammen, mijn antwoord dat ik alleen koomen kan als men mij geld stuurt. Mijn spijt dat ik niet toeschietelijker antwoordde. Mijn wantrouwen in de heele zaak. Toen de plotselinge zending van 400

francs, nu moest ik wel gaan! ▫ Toen nog steeds mijn ongeloof en wantrouwen. Ik verwachtte er niets van, een gevaarlijke krankzinnige, of een doodelijk zieke.

En toen gister avond de gondel die mij opwachtte aan 't station en de sprookjesachtige vaart door Venetië, middernacht, in de zwoele Juni-nacht, en het romantische verhaal van de verwikkeling der groote actrice waarin ik te hulp word geroepen - en dat volkoomen een kolfje naar mijn hand is, - een werk waar ik inderdaad precies voor bereekend ben, - geheel teegen al mijn sombere verwachtingen in.

Van morgen het bezoek aan de heerlijke bloementuin, met Duse, Cordula Poletti en Etha Fles. De ontmoeting met Duse was terstond een innige beroering, een elkaar volkoomen verstaan, een terugvinden van een oude bekende. We zagen de Carpaccio's - doch ik was door het zien van zooveel groot werk in andere landen wat verwend. Het Venetiaansch coloriet vind ik wat grof - en de psychologie wat hard.

En nu, na een lang gesprek met Duse, staat het ook vast voor me. Dit is de vrouw voor wie ik een stuk zal schrijven - ach! ach! geeve God dat het wordt zooals ik me denk!

En Mariatti zal het vertalen - en ze zal uit haar inactiviteit treeden en de waereld nog weer eens doen sidderen en weenen.

En te denken, dat ik jaren broed over dit stuk - en dat de naam Duse mij telkens voor den geest kwam als de eenige werkelijk nobele en groote actrice - en dat ik nu, bijna teegenstribbelend, voor haar word gebracht - en ik haar vind zoo goed als ik mij maar denken kon, en beeter. Vuurig, ernstig - verbitterd door de vulgariteit van de italiaansche theaterwaereld - moede van het leed dat de geniale, geweetenlooze d'Annunzio haar aandeed. Geen wonder nu mijn oude antipathie teegen dien man.

Hier nu nog van toeval spreeken, kan geen mensch meer invallen. Deeze wijzing niet te verstaan zou schaapachtig dom zijn.

woensdag 19 juni

De omkeer begon al met het binnenstormen van de Uppies in mijn hut. Het was een hartelijke omarming en verzoening, die mijn hart verkwikte.

De toestand van Paul was niet beeter. Mijn Collega Daelmans acht hem blijkbaar al verlooren. 't Eenige wat nu mij troosten kan is, dat hij het nergens beeter kan hebben dan nu bij mij. De goede verpleegster, de ruime kamer met veel licht en zon, de bloemen, het goede eeten.

In Milaan wandelde ik in het park, bewonderde de prachtige magnolia's, de ceeders, de cipressen. Ik maakte de opmerking hoe verbazend eenvormig nu de vrouwen oover de geheele waereld gekleed zijn. Precies de costuums van Amsterdam of Londen of Berlijn. Niets kenmerkends meer voor de verschillende naties.

Bij Verona het enorme, weidsche koor van boomkikvorschen. Een geweldig ver uitgebreid geluid over het ruige donkere land.

Het laatste eind van de Po-vlakte een vreemd, onaantrekkelijk, bijna angstig land - het ziet er uit als een ruige wildernis en is toch een oud cultuurland. De heuvels zijn zoo laag, en de boomen zoo klein - het gelijkt op een duinlandschap met veel struikgewas.

Nooit vergeet ik de zonderlinge sensatie in de gondel. Ik met mijn zware zorgen en mijn somberheid, plotseling luisterend naar een vreemd verhaal, dat me half lachend verteld werd, van de homosexueele liefde van een jonge schrijfster voor Duse, waaronder beiden lijden, en waarin niemand raad weet. En daarbij de donkere Venetiaansche straatjes en bruggetjes, de enkele dwalers, de lichtjes en stemmen en stukken gezang - alles zoo onweezenlijk, zoo theaterachtig, zoo droomerig moogelijk.

Het is een droomerige stad, goed als toevluchtsoord voor componisten en schrijvers, om iets af te maken. Maar een stad die mij zou drukken door de luiheid, het pret-leeven, de gemakkelijkheid, de luxe, - er is iets zeer zwoels en ongezonds in.

Ik baadde gisteren aan het Lido, en praatte den ganschen middag met Cordula Poletti. Er is sprake van dat Duse een stuk van haar in Holland speelt. Zij kleedt zich als een heertje. Vrij ridicuul - maar ze heeft een sympathiek gezicht en een vuurig temperament. Haar positie is die van Else Otten, maar ze heeft een veel grooter poëtisch talent, veel meer kracht en fijnheid.

Duse is een nobele imposante vrouw. Na Lady Welby de meest imposante vrouw die ik ken. Waardig in alles/ ook in kleeding. Eenvoudig en natuurlijk, geestig in haar spreeken, grenzenloos goedhartig en mild. ▫ Ze vertelde hoe ze eens speelde in Rosmersholm, en hoe het publiek plotseling begon te lachen op een ernstig moment, en hoe ze toen dacht: ‘er is zeeker weer een kat op het tooneel geloopen!’ Maar het was niet om een kat, maar omdat de menschen verstonden ‘leen me een paar van je brilleglazen’ (occhiale) in plaats van ‘leen me een paar van je idealen’.

vrijdag 21 juni

Eindelijk de oplossing van de intrigue. Een wonderbaar interessante maar ernstige en gevaarlijke ontwikkeling. Had ik minder voorzichtig en minder oprecht gehandeld, ik zou in de verschrikkelijkste situatie zijn gekoomen.

Vooreerst bemerkte ik heel spoedig dat er bij Cordula Poletti geen sprake was van homosexualiteit, van morbiditeit of iets dergelijks. Ze is een mij uiterst sympathieke, oprechte, helder denkende persoon. Geniale dichteres, heldere kop, eedel, vast karakter. ▫ Toen ik dit wist nam ik Duse en Cordula te samen in mijn kamer, en vroeg naar de rol van Etha Fles. Etha Fles kwam aan de deur, maar ik zond haar weg. ▫ Toen bleek dat ze mij allerlei onwaarheden had opgedischt, dat ze mij er royaal had laten inloopen, dat ze met geweldige bedrijvigheid aan 't intrigeeren en bedisselen was geweest, en dat er hoegenaamd geen grond was voor al naar meededeelingen aan mij, oover de perversiteit van Cordula. ▫ Toen begon mij meer en meer een licht op te gaan. En ik besloot Etha door een zeer gereserveerde houding mijn vermoeden te laten voelen. De beide anderen deeden hetzelfde. Etha zat bij ons aan tafel - maar alsof ze er niet bij hoorde. Men zag aan haar gezicht dat ze begreep dat door mijn zelfstandig optreeden haar zaak verlooren was.

Toen volgde een explicatie tusschen haar en mij waarbij ik haar onder 't oog bracht dat al haar verhalen door de anderen werden geloogenstraft. Toen zeide ze natuurlijk dat de beide anderen loogen of geloogen hadden. Ik zei dat ik geen reeden zag voor dat vermoeden. ▫ Uit de koele houding van Duse voelde nu Etha dat haar spel verraden was - en ze verklaarde dat ze weg wilde. Den volgenden dag (Donderdag) vertrok ze om vijf uur naar een ander pension. Onderwijl gingen Duse, Cordula en ik in de stad eeten, bleeven buiten 't hotel. Maar toen Duse van mij den vollen omvang van de machinatie had gehoord, de telegrammen had geleezen, en de afschuuwelijke insinuaties had gehoord/ toen ging ze, met mij, Etha in haar pension opzoeken. En dat gaf een scène om niet ligt te vergeeten. De groote tragedienne in volle waardigheid, ik zou zeggen in gewonde majesteit. Etha daarteegenoover half beduusd, half heftig, of geëxalteerd wanhoopig. ▫ Duse ontkende eenige autorisatie gegeeven te hebben om mij te roepen, om mij geld te belooven, of eenige aanleiding tot de vuile verdachtmakingen. Etha Fles beweerde dat Duse nu alles loog, en dat ze 't slachtoffer was van hysterische leugens. ‘Ik word gek!’ riep ze uit. Ik zweeg onder de

heele scène, maar ik had meelij met haar. Zonder een woord gezegd te hebben ging ik weer weg, met Duse.

Maar nu kwam de pijnlijke situatie voor mij. Ik had gereisd en geleefd van Duse's geld, heelemaal zonder dat deeze zooiets bedoeld had. Ik had naauwelijks genoeg om mijn hotel te betalen en terug te reizen. Ik was des avonds vrij moedeloos en wanhoopig. ▫ Van morgen kwam Cordula bij me, en de hartelijkheid en gevoeligheid van dit oprechte weezen deeden mij innig goed. Toen gingen we naar Duse en op de allerfijnste, liefste manier maakte ze de zaak goed, met een gratie en een voornaamheid die mij dankbare tranen in de oogen bracht.

Ze nam uit een brief twee klaver-vieren - en verdeelde die tusschen Cordula en mij, en wij kusten haar handen, en ik omhelsde haar tweemalen, en wij zwoeren elk aan 't werk te gaan voor onze kunst. ▫ De incubus was weg, verwonnen, en er bleef niets als een hartelijke verstandhouding, en een vrij, opgelucht gevoel. ▫ Ik reciteerde Hollandsche verzen en Cordula reciteerde Dante - en Duse beloofde alles te leezen wat ik haar van mijn werk zenden zou, en als het haar mooi leek, het ook te speelen. Ze is een waarachtige kunstenares.

Hoe meer ik oover 't geval denk, hoe meer ik vrees dat Etha's uitroep ‘ik word gek!’ meer waar is dan ze denkt. De heele opzet was zoo ongeloofelijk grof, en moest zoo onvermijdelijk op een explicatie en een botsing uitloopen - dat een mensch met gezonde hersens zooiets niet bedenken zal. Maar had ze in plaats van mij, een of ander gewoon psychiater er in gehaald, dan hadden de gevolgen voor Duse en Cordula afschuwelijk kunnen zijn. Want die zou waarschijnlijk niet tot zulk een eedele verzoening zijn gekoomen, maar eenvoudig een groote reekening hebben gestuurd aan Etha, en het gevolg zou geweest zijn een proces, met al het daarbij hoorende schandaal. En wat dat zou beteekend hebben, met Duse als hoofdpersoon, en de perversiteitskwestie als attractie, dat is niet te ooverzien. Afschuwelijk!

Ik vrees dat Etha aan beginnende hysterische waanzin lijdt. Vooral ook om het plezier waarmee ze allerlei lubrieke details beschreef en aanduidde - met een soort genoegelijk gelach. ▫ De fout van Duse was die van Lady Welby - te groote indulgentie aan een ambitieuze, drijverige natuur. Etha leende haar steeds geld, en handelde en trad op, - met den meesterachtigen ijver van een beschermster. Ze wilde Duse ‘van een vampyr bevrijden’ zei ze teegen mij. ▫ Maar in werkelijkheid begon ze zelf voor vampyr te speelen, en Duse liet haar te veel begaan. En haar positie van beschermster van zulk een beroemde vrouw voldeed haar onbewuste ambitie.

zondag 23 juni

München. Maar het schoonste van het wonder wat gebeurd is, was het slot. Na de heftige scène bij Etha was er een depressie op me gekoomen, en vooral omdat ik toch niet zoo geheel zeeker was of Etha wel zoo ongehoord kon liegen, of Duse soms toch eenige aanleiding kon gegeeven hebben. ▫ In die depressie zat ik op mijn kamer, en werd ik zoo verheugd door het zien binnenkoomen van de heldere, vaste eerlijke Cordula - met haar gevoelig hart. Die nam toen alle twijfel van me weg. Nu zag ik Duse weer in helder licht, in haar volle grootte. Maar nu ook moest ik wel tot de conclusie koomen dat Etha totaal ontoereekenbaar is geworden. En na dat doorbreeken van de waarheid was ik zóó verheugd dat toen ik, na 't dejeuner, ging baden op 't Lido - toen kwam plotseling het geheele drama dat zoolang in mijn hoofd rondwaarde, waaraan ik al zooveel maanden denk, in heldere conceptie voor me. Haastig schreef ik het plan op, in 't Fransch, omdat ik Fransch dacht. - En toen we weer bijeen waren voor 't middageeten, toen zette ik het geheele plan uiteen, voor Cordula en Duse - tot aan de slotwoorden ‘non dolet!’ ▫ En O die gewaarwording, toen ik hun beiden geestdriftig hoorde roepen ‘Brava! Brava! è belle! belle!’ ▫ Dat oovertreft alles wat ik in mijn leeven ondervond.

Toen volgde het heerlijkste uur aan tafel, waarin wij alle drie eeven vroolijk, eeven leevendig, eeven vrij ons gaven - als oude, vertrouwde vrienden. ▫ En toen de roerende goedheid waarmee Duse mij als beschaamd en vleiend verzocht nog driehonderd Mark van haar aan te neemen - en dit, het liefste van alles, dat ze zelf alleen uitging en terugkwam beladen met pakjes met presentjes voor mijn kinderen, een kleine gondel, en nog meer speelgoed. Daaraan kan ik zonder tranen niet terug denken.

We namen 's avonds afscheid, en ik voer nog eenmaal alleen in een gondel door de stad. Slapen deed ik zeer weinig, mijn geest was nog in sterke actie. Ik kan het alles nog naauwelijks gelooven, en dat ik het volbrengen zal! Gister avond weer terug koomend in Duitschland, in München, de banale Duitsche stad, het hotel, de biertuintjes - toen leek het andere weer zoo ver. ▫ Maar nu sliep ik zes uuren heerlijk, en ik ontwaakte met alles helder voor mijn geest en Duse's stem in mijn ooren, en ik voel me sterk en gezond en in staat het werk uit te voeren. Ik voel zelfs dat Duse, meer dan Lady Welby, een goede beschermster voor mij is, iets dat ik, nu ik naar Frankfort ga, niet heelemaal onnoodig zal hebben.

Duse staat als kunstenares dichter bij mijn leeven dan Lady Welby.

Haar persoon werkt sterker - en de behoefte die men ondervindt *om niets te doen dat onwaardig is*, dat is het mooiste en belangrijkste effect van zulk een werking. Haar weezen is zoozeer in mij gedrongen, dat ik háár schaamte voel in mij, als ik iets zou doen waarvoor zij zich om mijnentwil zou schamen. Van Lady Welby kon ik nog eerder denken: 'nu ja zij weet het niet!' Maar Duse is te zeer aanweezig in me. Ik voel háár schaamte, háár behoefte aan waardigheid en eerlijkheid. ▫ Ik ben meenigmaal deezer dagen in tranen uitgebarsten. Op het Lido, in den trein. ▫ Het is toch alles veel meer mirakel dan een bloedende hostie of zooiets.

maandag 24 juni

Frankfurt. Het wonder duurt voort. Ik heb de kracht gehad te zijn zooals ik wenschte te zijn.

In den trein van München naar Frankfurt ontstonden de beelden van het drama. Ik schreef er een langen brief over aan Duse. Morgen naar Holland.

donderdag 27 juni

De eerste indrukken in Frankfurt waren niet gunstig. Door de banale, burgerlijke omgeving, die fel afstak teegen de schitterende herinnering van het laatste middagmaal in Venetië. ▫ Maar Maandag namiddag toen we naar Homburg gingen werd het alles goed, zéér goed en gelukkig. ▫ Ella gaf me het denkbeeld aan de hand voor een novelle. ▫ We aten op 't Gothische Haus en zagen de vliegende glimwormpjes in 't bosch. Een prachtige avond. Wij scheidden den volgenden dag zoo gelukkig, en dankbaar en zelfvoldaan.

In Holland kon ik mijn oude moeder verheugen met het Wonder wat gebeurd was. Ik ga mij nu drie maanden afzonderen. Ik wil er zoo weinig moogelijk oover spreeken. Gisteren was Betsy hier.

Ik zag de repetitie van Lioba en vond er veel moois.

Het is erg moeielijk mijn geheim te bewaren. Jolles die met Duse dweept, Martha die er al oover gesprooken had links en rechts. ▫ Maar mijn hart is geloovig.

maandag 1 juli

Ik ben vol van het schitterend welslagen van Lioba gisteren. Het leidt mij zelfs te veel af, omdat ik voortduurend de mooie impressies van gisteren

moet herdenken. Het is alsof met een fijne superioriteit de heemel mij nu eens vriendelijk te gemoet wilde koomen. Zóó zeer dat men een valstrik vreest. ▫ Het weer ideaal, het publiek uitgeleezen, de beau monde van Nederland, alles correct, wel-geordend, zonder eenige stoornis. De voorstelling veel mooier dan de grootste optimist durfde hoopen. Zelfs het kaarsvlammetje bij Harald's lijk bleef branden, en de houtduiven koerden mee bij Lioba's klacht. Imposant het binnen rijden van Tancolf op 't laatst, en plechtig het reusachtige vuur booven de duinen uit, onder het laatste koor. ▫ Dat alles is op geen tooneel te bereiken. ▫ Mijn goede moeder genoot in mijn triomf, tusschen al haar Haarlemsche kennissen. Valborg en Genna en Mariatti aten er met mij.

dinsdag 2 juli

Ik bemerk nu hoe het vooral het vinnig wantrouwen der Hollandsche critici is dat mij de schaduw bezorgt. De schampere, vijandige houding kwam weer aan 't licht, na de Lioba-opvoering - en ik voelde terstond weer dat verstikkende, weeë van de Hollandsche atmosfeer - waardoor ik zooveel ruimer ademde in Amerika, Duitschland, Engeland - Italië. Is er ook wel iets ergers dan vijf-en-twintig jaren lang voor een artistieke leugenaar verklaard te worden. ▫ Nu moet ik daar weer teegen op, en de heerlijke bevrijding van Venetië ligt weer verder en verder achter me. Natuurlijk hoor ik nu weer dagen en weeken niets. Maar ik *zal* doorwerken.

woensdag 3 juli

Ik hoor niets. Venetië en Homburg zijn als verre droomen. Met moeite schud ik het Hollandsche gespuis van mij af.

Er zijn veel prachtige roozen op Walden, het is groeizaam zoomerweer. Ik heb veel bloemen.

zaterdag 6 juli

Gister morgen kwam een telegram uit Venetië. Het deed mij goed, als een vriendelijke wenk dat alles toch géén droom was geweest. Duizend goede wenschen, schreef ze. Ik schreef toen de eerste acte af. 's Middags zwom ik achter Nieuwenoord, en bezocht Mariatti. ▫ Van morgen echter ben ik weer in lager stemming. Twijfel, ergernis.

zondag 7 juli

Van morgen, na een helderen droom, kwam de aangeteekende uit Venetië, waaraan ik zoo vaak gedacht heb. Maar het was een teleurstellende brief, met angst dat ik haar zeekerheid zou vragen, dat ze ook handelen zou. Dat was een slag voor me, midden in mijn werk, en midden in het ellendige, vijandige Holland. Juist nu het ongeloof en de vijandschap weer zoo fel blijkt na de opvoering van Lioba. Ik was diep ellendig. Maar ik voel toch dat ik voort zal gaan. Ik ben zoo aan decepties gewend.

maandag 8 juli

De depressie is diep en lang geweest. Daarbij hooi-catarrh in den neus. Alles stemde mij beroerd. Ik zag gister het oopenlucht-spel bij Grothe in Hilversum. Zigeuner-leeven. Met niet onaardige scènes er in. ▫ Het is duidelijk dat men voor oopenlucht-spel krachtige dramatiek behoeft, - geen fijne moderne verwikkeling, maar scherpe situaties en zware, sterke taal. Ik zal er misschien wel eens een stuk voor schrijven.

Alle eenigszins bizondere of voortreffelijke menschen lijden, voor zoover ik weet, aan heevige buien van depressie.

De ouderdom brengt een zeeker labiel eevenwigt mee. Minder zelfbeheersching, iets onzeekerders, vlottenders, beweegelijkers in het geestelijk leeven. Een sneller wisselen van droomleeven en dag-werkelijkheid. Zelfs heb ik opgemerkt, dat men, ouder zijnde/ eerder gezichten en gestalten ziet in vlekken, bloemen, enz. ▫ Dit alles hangt samen met het feit dat waanzin voorkomt bij ouderen - en nooit bij kinderen. Maar jonge kinderen ijlen wel spoediger in koorts.

woensdag 10 juli

Gister en eergisteren kwamen twee checks uit Amerika, een van f 1200 van Hoggson en een van f 500 van Mac-Rae. Nu zijn dus de geldzorgen voorloopig opgeheeven. En Paul wordt merkbaar beeter. Ik zal hem dus kunnen wegbrengen naar Zwitserland. En ik zal mijn secretaris kunnen hebben.

donderdag 11 juli

Gister kwam Theo Holdert en ik nam hem aan als secretaris. Een lieve' bescheiden jonge man.

aant.

Weer een lang telegram uit Venetië: ‘Votre lettre est encore plus bonne et noble que les autres, merci, travaillons, travaillons avec espérance’.

zaterdag 13 juli

Gister avond las ik aan Truida mijn Duse-stuk voor, zoover het af is. En ik was gerustgesteld. Het maakt indruk. ▫ Er kwamen ook andere dramatische plannen. Het oopenluchtspel (Verres) en Jan de Witt. Als Majoor de Witt mij helpt als regisseur en manager, dan kan ik veel doen.

De Witt een type van den goeden Hollander. Afkeerig van alle bluf, alle uiterlijkheid, alle reclame. En taai, dóórzettend, hoofdig.

Het is zeer warm, maar het hindert mij niet.

maandag 15 juli

Gisteren bezoek van de Mariatti's en Jacob de Haan. Mariatti vond mijn eerste acte zeer goed.

Bij zeer goed werk vallen de namen der persoonen mij altijd gemakkelijk in en is de keuze gelukkig. Mariatti vond de naam Bottaio - die ik geheel op goed geluk gekoozen had - een echt Venetiaansche naam.

vrijdag 19 juli

Gisteren koelde het weer op eenmaal af. Ik ging naar Haarlem en Zandvoort, baadde en at daarna bij majoor de Witt. Wij praatten nog veel oover Lioba en de pers. Ik zei hem dat hij niet rusten moest voor hij de vier nationale dramatische figuren op 't tooneel gebracht had: Floris V, Jacoba van Beieren, Oldenbarnevelt en Jan de Witt. Ik zei dat de schrijvers afhingen van de hulp van mannen als hij.

zondag 21 juli

Aangenaam zoomerweer. Ik dacht veel oover een oopenluchtspel.

Ik kreeg bezoek van iemand die aan vervolgingswaan begint te lijden. Hij ziet ooveral waar hij komt persoonen die fratsen maken, hem nadoen, zenuwtrekkingen vertoonen, rook in 't gezicht blazen, wartaal teegen hem

spreeken. Als er een ander bij is, gebeurt er niets - zoodra de ander omkijkt gebeurt het weer. Hij observeert dat alles heel koel en verstandig. Maar hij moet natuurlijk denken dat het een complot is. Mijn beschouwingswijze dat hij door demonische hallucinaties gekweld werd, wou er volstrekt niet in, hij verwierp dat geheel en beslist. Hij voelde zich geheel normaal en was geheel zeker dat dit alles een gewoone ‘aardsche’ verklaring had, zooals hij zei. ▫ De absurditeit die hij daartoe moest aanvaarden, was geen bezwaar. Omtrent de waarneeming had hij zeekerheid.

Dit is werkelijk het meest tragische en ontzettende. Wat blijft er oover van al onze zeekerheeden?

donderdag 25 juli

Gister in Bergen, met Hugo Heller en Upton bij V. geluncht en gegeeten. Het is heerlijk zoomerweer. Upton kampeert in de duinen. Ik voelde 's avonds de plannen rijpen in mijn hoofd. Sirius, het oopenluchtspel, - het drama van de nieuwe Unie - het boek oover den Dichter. - ▫ Ik word nu goed geholpen door mijn secretaris. Ik voel nog veel te kunnen doen in de volgende tien jaren. Mijn artikel verscheen in de Frankfurter Zg.

donderdag 1 augustus

Nog stormachtig weer. ▫ Vrijdag avond ging ik naar Utrecht om Ella af te halen. Wij reeden van Hilversum in den zoelen nacht en zagen de verlichte groepjes menschen voor hun huizen zitten. ▫ Zaterdag gingen we met Truida en de kinderen naar Valkeveen en aten aan 't strand, met rijtuig heen en terug. ▫ Zondag fietste ik met Ella naar Loosdrecht en we zwommen in de bad-inrichting. 'S avonds een korte maar droeve stoornis. ▫ Maandag gingen we met de stoomboot naar Velzen, wandelden naar Wijk a/Zee, bezochten Lioba en aten bij mijn moeder. Dinsdag bracht ik Ella weer naar Utrecht.

Gisteren schreef ik het derde bedrijf af. Daarna bezocht ik Upton en sprak met hem oover zijn nieuwe roman ‘Sylvia’, waarvan ik het begin las. We speelden base-ball, in badcostuum, en zwommen.

Paul is minder goed, pleuritis en hooge koorts.

dinsdag 6 augustus

Ik ben droevig en somber. ▫ De hoop op redding van Paul versmelt met den dag. Arme, arme strijder!

Ik lees Upton's Jungle. Zijn uitdrukking oover de varkens, die daar in Chicago geslacht worden: Ze hebben toch niets gedaan om het te verdienen! ▫ En gaat het ons arme menschen zooveel beeter?

vrijdag 9 augustus

Eergisteren Woensdag schreef ik het nieuwe drama ‘De nieuwe Liefde’ af. Het is vlot en makkelijk gegaan, elk woord vast en sterk, geserreerd. Met vaste lijnen getrokken als een fresco. ▫ Misschien kan ik zoo méér werken. Het komt alles aan op de conceptie. Is die er dan vormt zich de uitvoering van zelf. Op ‘mooie’ taal let ik niet. Ik let op ‘vertaalbare’ taal, het zeggen van zoo eenvoudige dingen dat ze hun kracht ook in vertaling behouden.

De Uppies lunchten bij ons, en toen aten wij bij bij hen. We zaten buiten, het was erg frisch maar we waren vroolijk. Truida kuste Sinclair en ik kuste Craig.

maandag 12 augustus

Gisteren de diepe inzinking. Paul had 40° en was zeer ziek. Ik las mijn vierde bedrijf voor, en de indruk op Truida was niet zoo sterk als bij IJsbrand. En Truida verzet zich nu energiek teegen mijn verhouding tot Ella. Haar houding is mij lief en sympathiek. Ik voel eeven als zij, en toch weer niet. Ik geef Truida gelijk dat zij zich weert, en toch kan ik onmoogelijk voelen dat ik iets anders had moeten doen. Ik wil eevenmin iets aan ons huwelijk schenden, - maar ik voel niet dat er iets geschonden is. Ik wilde graag dat het zoo bleef, maar Truida voelt dat het niet zoo blijven kan, dat het de eene kant op moet of de andere. Dat voel ik in't geheel niet. Maar ik eerbiedig haar gevoel en ik weet hoe vast haar karakter is. ▫ Dat wordt dus misère. Zus of zoo. Het voelt als op een locomotief die op een verkeerde wissel is gekoomen, - een aviateur die zijn stuur kwijt is. Ik zie geen kans op ontwijken van de ellende.

Mijn arme Paul! - de Frankforter glorie weg, - de Venetiaansche extaze

aant.

een illuzie. ▫ En ik weer in de vivisectie kamer der melancholie. Het proefkonijntje.

Het reegent veel. Ik begin nu de grootste orde te stichten in mijn boeken en papieren. Holdert bracht me een nieuwe boekenkast.

Wij zweeven tusschen twee uitersten van illuzie - het eene uiterste is de illuzie dat de voorzienigheid alles speciaal voor onze persoon heeft geordonneerd en beschikt. Het andere is dat wij zelf, door ons verstand, ons geheele leeven reegelen. ▫ Upton verkeert nog in de laatste illuzie.

14 augustus

Na een heldere, maar lugubere droom had ik het gevoel dat het bestaan na den dood al zeer weinig begeerlijk is. Dus meer overeenkoomend met wat Homeros Achilles laat zeggen - en niet met de Christelijke verwachting. ▫ Maar de Christelijke verwachting betreft ook de gesamentlijke verheldering - van het gansche menschweezen, als het zijn waereld omschept. ▫ Ook bedacht ik dit, dat als wij meenen dat het persoonlijke identiteitsgevoel, het ik-besef - het bewustzijn - kan vergaan, - wij daarmee ook zeggen dat alles vergaat. Want er bestaat niets, of het bestaat dóór dat ikbesef. Alles, alles, alles behoeft de erkenning door dat Ik - ook het geloof dat er nog iets anders bestaat dan het ik, - ook dat heeft het Ik noodig - *mijn* ik. Anders kan het niet zijn.

Het is koud. Ik ben somber en het werk vordert niet.

Gister bij de Uppies, die in angst leefden, omdat ze bang waren dat hij van zijn eerste vrouw syphilis had gekreegen. Dit was alles onjuist - en ik stelde hen gerust. Ze waren lief en vertrouwelijk.

Ik kan echter niet werken.

19 augustus

Een telegrafische uitnoodiging om een paar dagen bij Duse in Engeland te koomen verheugde mij. Ik ga oovermorgen. Verder ben ik nog oovergevoelig en meestal somber, door 't minste gedeprimeerd.

Gister praatte ik een uur bij de Uppies. Ik zal hem missen deezen winter.

Martha en ik haalden de Gutkinds van den trein. Vandaag reeden we allen naar Flevorama en Mary van Eeghen zong voor ons.

Uit de diepten van mijn somberheid ontlook het drama van de zeekerheeden, het verschrikkelijkste van alle themata. Vreeselijker dan alle physieke verschrikking omdat het oover den dood heenreikt.

aant.

donderdag 22 augustus

Orme Cottage Ormesby. Gister at ik bij mijn moeder in Haarlem. Ik was bedroefd. Ook omdat Hans een nieuwe vrijage met zijn nichtje scheen begonnen te hebben, en het arme Duitsche meisje afgezegd. Het roerde mij tot tranen, te denken dat zij - die beloofd had ‘eine tapfere Tochter’ te zijn, nu zijn brieven had teruggestuurd. Ik vond het nichtje dat offer niet waard.

Aan boord was ik eerst weer onrustig. Een onreedelijk angstgevoel. Later sliep ik.

Het weerzien van Duse was heerlijk. Ze was zooveel eedeler en liever dan mijn herinnering. Er gaat toch altijd iets af, door verwijdering. ▫ En nu is mijn zorg in 't geheel niet meer of ze het stuk speelen zal of niet. ▫ Het kan me niet schelen. Wel, of ze het mooi vindt, en van me wil aanneemen.

Haar dochter is een lieve, gedistingueerde vrouw. Niet mooi, maar iets warms en innigs in de oogen. Een echt goede Italiaansche, vol eerbied voor haar moeder. ▫ De schoonzoon een jonge geleerde. Echt Engelsch, maar met uitsteekende taalkennis, spreekt Duitsch zonder accent, ook Fransch. Uiterlijk als een jonge acteur. Een inneemend man. ▫ Het landschap niet aantrekkelijk, kaal en winderig. Yarmouth een vulgaire stad. Het huis een oud, ruim buitenhuis. Niet ongezellig. Een verwilderde tuin. Wat boomen en akkers rondom.

Ik las Wilde's de Profundis. Het is niet vrij van manier, maar hier en daar prachtig diep en echt. Wat hij oover zonde zegt deed mij veel nadenken. Hoe kwam Johannes uit de hel?

Het geheugen! het geheugen! dat is 't wat Sirius bekommert. Kon ik maar herinneren, zegt hij!

23 augustus

Ormesby. ▫ Ik ben innig rustig geworden. Zoo was ik niet in langen tijd.

Toen Duse de eerste acte van Eponina geleezen had zei ze: ‘J'ai vu l'éclair, maintenant je veux entendre la tonnerre.’ ▫ Maar het is hier een zuivere, zeegenrijke omgeeving. Het jonge, gelukkige gezin. Het oude huis met de boeken en fraaie dingen. De omgeeving precies als uit een Engelsche roman, - de hoeve, de akkers, de zee - de herinneringen van Cromwell's nicht die hier woonde.

aant.

Bij 't ooverleezen van mijn droomen treft mij weer de eigenaardigheid dat ik ze totaal vergeeten ben, en dat ze zelfs bij 't ooverleezen mij vreemd en nieuw voorkoomen. Er is dus een grooter afstand tusschen waakdingen en droomdingen - als tusschen die onderling. ▫ Het geheugen - en de zeekerheid - dat zijn de twee gewichtigste zaken in ons weezen.

Ik was zeer getroffen door Wilde's beschrijving hoe hij een half uur lang op het stations-perron te Clapham-Junction stond, in misdadigers-kleeding, met handboeien aan, terwijl iedere trein nieuwe nieuwsgierigen bracht. ▫ Ik vind hem gezeegend, benijdbaar, die zulk een half uur doorbracht.

zaterdag morgen 24 augustus

Ormesby. ▫ De rust is weer verdweenen. Ik ben somber en droevig, en alles wordt daardoor droef gekleurd. ▫ Waar moet het toch met mij heen? ▫ Wat moet ik doen om hiervan verlost te worden? Ik zie geen uitweg.

zondag 25 augustus

Ormesby. ▫ Gister middag kwam er al verligting door de goede, lieve Duse. ▫ Als ik bij haar ben, dan komt mijn jonge, kinderlijke zelf terug, mijn onbevangen zijn en doen, zooals ik 't werkelijk zelf het liefste wil. Wij hadden een paar uuren van intiem gesprek, en van morgen een kleine wandeling - en dat waren heerlijke, rustige, mooie oogenblikken. ▫ Dan wijkt de angst der onzeekerheid.

woensdag 28 augustus

Bussum. ▫ Een ouderwets prettige herfstachtige dag. Met de Gutkinds en Martha naar de Uppies gewandeld. Bij hen geluncht. Toen op de zonnige hei gezeeten, in 't Hof van Holland koffiegedronken, in een rijtuig naar huis. Alles had iets van de oude rust en seréniteit. Ik ben veel beeter uit Ormesby terug gekoomen. De storm juist ontloopen, stille oovertocht. Op mijn schoorsteen prijkt het mooie portret van Duse. ‘Vers la même Espérance’ schreef ze er op.

Met de Gutkinds heb ik het goed. De oude kwellingen hebben minder vat op me.

1 september

Steeds reegen en kou. ▫ We hadden drie aardige dagen in den Haag, met de Gutkinds, Martha en Hans. Logeerden in de ‘twee Steden’. We aten Donderdag avond op Duin-en-Dal, zagen de mooie duin landschappen, aten smakelijk in de ouderwetsche herberg. Toen naar Scheveningen, het contrast van de groote badplaats. De volgende dag zagen we de gevangenpoort en ik dacht veel over mijn Jan de Witt drama. Daarna het Mauritshuis en het Museum Mesdag. Vooral de Saül en David bewonderden we, en het bruidje van M. Maris. Ook de Daubigny's. Israëls vonden we een ooverschatte grootheid. ▫ 's Middags nog door het bosch gewandeld en 't Huis ten Bosch gezien. Mooie herfststemming. ▫ Bij Betsy in Schiedam gegeeten. Zij blijft altijd eeven jeugdig.

Nu weer sombere, werkelooze dagen op Walden. Bezoek van de Uppies.

vrijdag 6 september

Wijk a/Zee. Storm. De diep-innige reflectie over mijn identiteit verlaat mij niet. Het is zoo wonderbaar, zoo geheimzinnig, zoo onzegbaar. ▫ Al neem ik als zeeker aan dat andere weezens, andere menschen eeveneens voelen, dat neemt niets weg van het wonder en het beklemmende. ▫ Want de waereld is *mijn* waereld, door *mijn* perceptie - en zelfs de onderstelde andere percepties zijn er door *mijn* onderstelling. Er is geen ontkoomen aan. *Niets kan bestaan zonder mij.* ▫ En dan komt de zonderlinge vraag: waarom heeft die waereld *dit* kleine weezentje als middelpunt? Waarom juist nu? juist hier?

Ik lees William James Varieties of religious experience, een zeer leerrijk en interessant boek. Ook troostrijk.

Door 't slechte weer valt het mij zwaar aan 't werk te koomen. Het minst lokt me het artikel voor de Fr. Z. en de voordrachten. Maar ik ben digter bij Schijn en Weezen, en ik voel meer en meer lust in een zuiver vers-drama. Ook Sirius trekt mij, daar heb ik altijd met lust en liefde aan gedacht.

Ik ken de weemoed die W. James met zooveel voorbeelden beschrijft, zoo goed als iemand. Maar ik voel dat er iets in mij is, te sterk om er door verwonnen te worden. Maar mij eigen is het inzicht dat dit ‘ik’ niet vergaan kan, en dat juist na den dood het vreesselijke dreigt, en toch weer wijken moet voor Goddelijk licht.

aant.

zaterdag 7 september

Steeds storm en koude. ▫ Ik ben niet neerslachtig, ondanks het guure, stormachtige weer, en ondanks gemis aan werklust. Ik moet eerst weer geheel vrij voelen, vrij van ambitie. Dan eerst kan ik weer werken.

Als ik zeg: niets kan bestaan zonder mij, dan beteekent dat niet dat ik zooveel waarde aan mijn persoon, mijn individualiteit hecht. Maar dat het *ik* in mij booven alle persoonlijkheid uitgaat, en het Ik de Waereld is. En hetzelfde Ik van alle andere weezens en menschen. Dat besef wordt steeds duidelijker met den ouderdom. ▫ Hoogmoedswaanzin is: het niet uiteenhouden van de persoon, het individu, en het Waereld-Ik. Hetzelfde gevoel: niets kan bestaan zonder *mij*, maar dan *mij* verkeerdelijk verward met de persoon, het menschje.

zondag 8 september

Stil, druilig weer. Ondanks kou en storm was ik gisteren opgewekt. Ik ben veel beeter dan 't voorig jaar. ▫ Ik begon het 3^{e} boek van Schijn en Weezen, - arbeidde aan Sirius. En verdeelde mijn dag weer zooals vroeger: 's morgens verzen, 's middags proza, dan een flinke wandeling, en 's avonds artikelen. Daarbij na twaalf een studieboek en na zeven een roman. ▫ Ik wandelde heen en terug naar Beverwijk. Het was koud en stormachtig. Maar prettig in huis.

Het is zoo stil nu. Hugo was wat onwel. Misschien was het weer te koud voor hem. En we zijn toch om de kindertjes hier gekoomen.

maandag 9 september

Guure, harde N. wind. Het is zoo koud als ik 't nog weinig beleefde in September. De heemel heeft steeds die leelijke lood-grijze tint, zooals al den ganschen zoomer. Maar ik ben reedelijk opgewekt en werksaam. Ik baadde gisteren nog, en 's avonds waren wij bij de Jong en dronken thee en slemp met drie theosofen, mijnheer Fricke en twee dames. We praatten druk oover Stead, Myers, het boekje ‘il est ressuscité’, Steiner. Ook Fricke voelt niet sympathiek jeegens Steiner.

Hugo had 39.3, maar van morgen was hij weer beeter. Mijn lieve kaereltje!

aant.

dinsdag 10 september

Van morgen hadden wij wat zonneschijn, al bleef het koud. Maar nu plaagde mij mijn neus weer zoodat ik niet werken kon.

Ik lees 's avonds Sinclairs boek oover den burgeroorlog, Manassas. Een uitsteekend en instructief boek. Zeeker een van zijn beste producten.

donderdag 12 september

Eindelijk mooi weer. Ik begon een tweede artikel voor de Frankfurter.

dinsdag 17 september

Reedelijk goed weer. ▫ Ik lees Manassas uit en was er diep door getroffen. Een groot en veelbeteekenend boek. Ongelijkmatig van waarde, hier en daar subliem, en dan weer rhetorisch. Juist voortreffelijk door de eigenschappen die het onpopulair maken. Het Zuiden wordt in 't ongelijk gesteld en toch in slot-triomf gelaten.

Ik schreef mijn artikel af, en lees nu Napoléon intime en nog steeds William James.

Gisteren bij Jacob de Haan, dien ik benijdde om zijn tocht naar Rusland. Ik was blij voor hem. Hij kon nu al zijn speciale talenten gebruiken. Zijn insolentie en roekelooze oprechtheid zelfs ook. Heerlijk bij al die arme martelaars als weldoener te koomen.

Lioba gaat in Weimar. Ik verheug er mij op. Ik voel alsof dit bij uitstek goed is. Ik ga er zeeker heen.

zaterdag 21 september

Stil en zonnig, landwind, maar 's nachts zeer koud. ▫ Eergisteren las Mariatti mij zijn vertaling van Eponina voor. Lebeau zat mij op steen uit te teekenen. Gisteren was ik in Bussum en hoorde daar weer slecht nieuws. In 't eerste halfjaar van 1912 f 4800 op de bakkerij verlooren. Wanneer zal dat gesukkel ophouden? Het maakt mijn heele bestaan weer onzeeker. En ik begon nu juist zoo deegelijk op orde te koomen en een basis te vinden voor krachtige werksaamheid.

Napoleon de typische Italiaan. Hij behoort in de reeks: Leonardo, Galileï, Galvani, Marconi. Sterke origineele intellecten en werkers - maar vooral intellectueel, zonder diepe ethische wijsheid. ▫ Napoleon was een plichtmatig philister, met een beperkte waereldbeschouwing, maar ongeevenaard sterk en volhardend in zijn vak: strategie, administratie, organisatie. ▫ Een goed, braaf man - maar geen psycholoog en geen wijsgeer. Het protegeeren van zijn familie, het toestaan van verkwisting en bluf, het vleien en streelen van ijdelheid, het goedhartig toegeven aan allerlei menschelijke zwakheden in anderen, het vooral bouwen op eer en eerzucht - dat alles zijn wijsgeerige fouten die in een heerscher totaal onvergeefelijk zijn en tot ramp moeten voeren.

Ik droomde van nacht dat ik met Tolstoï in Rusland was. Ik vroeg: hoe zijn wij er toch ingekoomen? daarvan herinnerde ik mij niets. Maar het land was vrij, de tirannie was gebrooken. Ik zag Moskou en Petersburg. Iemand vroeg mij zacht: is dat Tolstoï? Ik bezocht arme eenvoudige menschen, die geen besef hadden van afstand, en aan wie ik tot hun verbazing vertelde dat ik een nacht in den trein had geslapen. Ik deed dat door pantomimen. Teegen Tolstoï zei ik: ‘dit droomen wij nu omdat ik zoo vervuld ben van Rusland en mij in Rusland verplaats.’ ▫ Toch was het geen eigenlijke helderheid.

dinsdag 24 september

Wijk a/ Zee. Harde, guure landwind. Napoleon vocht niet voor zichzelven. Hij was geen eerzuchtige, zelfzuchtige despoot. Hij was een systeemverdeediger, eevenals Robbespierre - maar veel schranderder en sterker. Dat verklaart zijn abdicaties, en ook zijn sereeniteit in teegenspoed.

Ik kamp in saaie, ondichterlijke sfeeren. Ik ben niet weemoedig, maar ik voel alsof ik weemoed noodig heb. Droefheid is verkiesselijk.

donderdag 26 september

Steeds O. wind, zonnig weer, maar koud, vooral 's nachts. Chris Lebeau voltooide gisteren mijn portret en verhaalde ons van zijn jeugd in armoe en gebrek. Hoe hij alleen kon studeeren door speelgoed te steelen uit een bazar en dat te verkoopen. Hoe hij met een mand stond te wachten in de P.C. Hooftstraat voor een huis waar zijn zuster diende, die hem dan door 't

raam eetwaren aangaf, als de familie van huis was. Hoe zijn vader dronk en de deur geregeld intrapte, hoe zijn moeder uit naaien ging voor 50 cents per dag. En hoe hij betrapt werd in de bazar en door smeeken niet vervolgd werd, maar zoo'n heevig berouw kreeg dat hij liever honger leed en leerde toekomen van acht centen per dag. Een tengere bijziende man met lang haar/ lichte oogen en een bruinfluweelen pak en sandalen. Een vrije, gevoelige geest. Een goed paedagoog. Technisch zeer vaardig.

Ik las III en IV vóór, uit Sirius II. Ik zie op teegen mijn leezingen.

De zee is wijd en troostrijk. Er is geen schaduw, maar een zeekere dorheid en armoede in mij. Beklemmend bij het vlieden van den tijd. De raadsels worden al dieper.

Ik lag aan de kust en zag de zee en was mij bewust dat het de ras-geest is, de genius der menschen, de zoon Gods, die door mijn oogen de waereld waarneemt. ▫ Visschen neemen de kleur en teekening aan van den boodem waarop ze leeven, tot zelfs figuurtjes en streepjes bootsen ze na. Maar blinde visschen doen het niet. ▫ Dus heeft de maker van die kleur en teekening de oogen der visschen noodig.

Datgeene waardoor de zoon Gods meer is dan ik, is de herinnering, het volmaakte geheugen. ▫ Ik ben een stipje, Hij is de gansche weg, door het stipje afgelegd. En ook door alle andere stipjes: de individuen.

zondag 29 september

Neevelig, stil, koel. Gister begon de dag weer dor en zonder verheffing. Toen nam ik mijn Schijn en Wézen verzen en kwam tot meditatie. En daarmee kwam troost en verheffing. ▫ Dit is voor 't eerst dat het zoo duidelijk gebeurt. ▫ En ik voelde als een belofte, een troost, dat ik hierin nog verder zou koomen. ▫ Steeds blijft de verwachting dat die herboorte - waarvan in 't boek van James zulke treffende voorbeelden worden gegeeven - ook bij mij niet uit zal blijven. ▫ Ik voel alsof het moet. Want er is een potentie voor opgezameld, die eens wel tot manifestatie zal koomen. In het wézen dat ik ben zonder het te gevoelen.

Ik las de Engelsche vertaling van de Nachtbruid, Dreambride, en het trof mij zeer, als 't buitengewoone werk van een vreemde.

Des nachts had ik sterk het diepboorende zelfbewustzijn. Onbegrijpelijk, onbegrijpelijk! - er kan niets zijn buiten mij.

zondag 6 oktober

Bevaix bij Neuchâtel. Het is stil en koel weer. Prachtige herfstkleuren, de geelroode wilde kersen teegen de blaauwgrijze neevel die oover de bergen hangt. De witte weegen, het meer smaragd, nog enkele kleurige bloemen. ▫ Ik logeer in het kleine Hotel de Commune, Truida is bij haar zuster. Een druk huishouden, fleurig en gezellig. Zij babbelt oover oude tijden met Suze. Ik heb een kamertje zooals in de oude tijd Schubert of Mendelssohn op reis gehad moeten hebben, waar ze hun werk voortzetten. Ik laat stooken en ga aan 't werk. Een verkwikkend, rustig vrij gevoel. Ik dacht hoe aangenaam het zou zijn als ik ook die bakkerij kon afbreeken, met het groote huis, alles voor afbraak verkoopen, schulden afdoen en niets ooverhouden als de tuin, en daarin een klein woonhuis. Als ik ooit geld genoeg bijeen had voor zulk een verandering zou ik het doen.

maandag 7 oktober

Guur en koud. Er zijn zelfs naargeestige winter-stemmingen. De wijnoogst begint, maar al het glorieuze, warme is er af - door de koude. Zeer intensief zijn deze stemmings-indrukken, veel sterker dan vroeger. Gister voer ik een paar uuren op 't meer. 'S avonds werd er gezongen en veel gelachen in den huisselijken kring. Ik las de chronieken van Froissart.

dinsdag 8 oktober

Stiller, zachter. Meditatie is en blijft hoofdzaak. Maar niet te vroeg, niet te hoog, niet zonder verband met het leeven der anderen. Daartoe dient de physieke actie. Deeze is noodig om tot diepe meditatie te koomen. Eerst wanneer een physiek eevenwigt bereikt is, door stoffelijke werksaamheid - waarin de gansche menschheid deelt - dan eerst wordt de ware meditatie moogelijk. Dan verandert het wézen der waereld door verandering van het wezen der ziel. Want de kleuren en geluiden, de harmonieën, hangen geheel af van ons eigen wézen.

Ik wandelde gisteren op de bergen door 't bosch, met miss Mallinson, en zag het kasteel Gorgier, met de gevangenen-cellen en de oublietten.

woensdag 9 oktober

Stil, druilerig, koel. Gisteren zeilde ik op 't meer, en toen hoorde ik Suze orgelspeelen en Truida zingen in de kerk. ▫ Nooit drong de engelenstem van mijn lieve vrouw dieper in mij door. Zij moest schreien en was ongelukkig na afloop, door 't gevoel dat ze haar zingen niet kon ontwikkelen. Maar één zoodanig moment als zij mij gaf is al een groote schat.

Ik schreef aan S en W en was tevreeden. Truida vond ik zoo lief en bekoorlijk als ooit. Maar zij is niet gelukkig hier. Te druk.

Bij het orgel is de beteekenis van onze hoogere techniek voor de kunst het duidelijkst. Door electrische inrichting kan nu één mensch het groote instrument verwonderlijk beheerschen. Het is prachtig, het instrument der toekomst.

zaterdag 12 oktober

Chernex bij Montreux. Bij Sam. Donderdag maakte ik een heerlijke lange bergtoer van uit Boudry, door de Gorges de l'Areuse, naar de Creux du Van en over de bergen naar Bevaix terug. Van 's morgens 10 tot 's avonds 6. Ik liep nog precies eeven goed als vroeger, en was noch vermoeid, noch stijf. Zutter en de twee Engelsche meisjes gingen mee. We lunchten bij Fontaine Froide en dronken thee booven op de berg waar de zon heerlijk stil en warm scheen booven den neevel. Het bosch was plechtig in den mist en ik was zeer opgewekt.

Gister schreef ik de eerste zang van S en W af en dat was een évenement voor me. Nooit had ik mijzelf zóo krachtig door meditatie tot sereniteit gedwongen, en alles uit de omgeeving, het hotelkamertje, het uitzicht op de geele herfstboomen en de omneevelde bergen - alles kreeg een grooten luister en beteekenis. Plekken worden heilig waar men zoo werken kan. Mijn heele verblijf wordt nu verheerlijkt. Ook Truida is nu gelukkig.

Ik was ook met Truida in Neuchâtel en zag de moderne schilderkunst. Behalve de futuristen, die men ooveral ziet, zag ik de invloed van twee oorspronkelijken: Segantini en Van Gogh. Maar Segantini is veiliger te volgen. Van Gogh is schijnbaar zoo gemakkelijk na te doen. Een troost voor onbekwamen! je smeert maar raak. Afschuuwelijke dingen waren er te zien. Hard, bot en ruuw. Ook schijnt niemand de heerlijke kleuren van dit land in den herfst te zien. ▫ Ik zag ook de voorwerpen der lacustriens, de bronzen van la Tène, de paalbewooner-resten. Daaroover moet ik veel denken.

aant.

Ik lees Jean Christophe.

Nu ben ik bij mooi stil, maar ietwat nevelig weer in Montreux en babbel oover oude tijden met Sam, in het fraaie châlet, op den berg.

zondag 13 oktober

Chernex bij Montreux. Het is een heerlijk mooie Octoberdag. De bergen van Savoye zijn booven den neevel te zien, de zon is warm. Ik steun Aletrino in zijn poging om eindelijk van de morfine af te koomen. Ik spreek met hem oover de doodsangst die hem vervolgt - het materialisme dat nog in hem zit. Daarbij voel ik een weerzin teegen deeze stemming en sfeer, een afkeer ook van de soort studie - gerechtelijke geneeskunde en sexualleer - die zijn specialiteit is. En toch heb ik respect voor zijn arbeid, en voel hoezeer ik zelf te kort kom. Maar ik voel mijn recht en plicht, het mooiere te zoeken. Ik kan zijn studie niet op distantie brengen die aesthetisch werkt. Maar hijzelf kan het ook niet genoeg.

woensdag 16 oktober

Bevaix. Ik corrigeer de Duitsche Sirius vertaling, door Monjé. Het bevalt mij zeer. Ik voel nu gereed tot vervolgen. Maar ik moet teevens Schijn en Wézen vervolgen. Dat steunt. ▫ Gisteren was ik somber. Ik hoorde dat moeder minder goed was en ik kon niet werken. Alles werd leelijk en plat en twijfelachtig. ▫ 's Middags deed ik mee aan de vendange, en plukte druiven. Het was vroolijk en aardig. Prachtig weer en de Alpen waren zichtbaar. ▫ 's Avonds verkleedpartij in 't gezin met groote vroolijkheid en gelach.

Ik lees het 3^{e} deel van Jean Christophe l'Adolescent. Het begin zeer mat. Wel eerlijk werk, maar langdradig en vaal.

zaterdag 19 oktober

Walden. Ik ben thuis en droevig. Ik heb geen zin in de twee leezingen die ik moet houden, heeden avond in Almelo, Dinsdag in Frankfurt. Ik heb geen zelfvertrouwen en verlangde liefst hier stil aan 't werk te blijven. Boovendien drukken mij de slechte toestand van de bakkerij, de slechte gezondheid van mijn oude moeder, mijn eigen tekortkoomingen. ▫ En Donderdag kreeg ik een telegram van Duse, dat ze ziek is. Zal ik nu deeze vriendin weer verliezen?

Wij hadden geen lust Bevaix te verlaten, geen van beiden. Het was er prettig. De mooiste herinnering was het bezoek aan de ooverblijfselen van het oude paalwoningdorp, aan het meer. De prachtige wilde omgeeving tusschen riet en wilgen, en de voorhistorische dingen, de palen en planken, de beenderen, pijlpunten, de fraai bewerkte serpentienbijltjes - en de wijngaardenier die dat alles onderzocht had en bewaakte, en schilderijen maakte van de paaldorpbewooners. Hij zat te schilderen aan 't meer en woonde in een idyllisch huisje, met zijn collectie oude voorwerpen. ▫ Het was vol stemming en verbeelding, in het prachtige herfstgetij.

Ik vond voor het eerst van mijn leeven Holland niet meer zoo mooi bij het terugkoomen. Ik haalde de kinderen uit Bloemendaal van Giza, en zag mijn oude moeder. Ook met Paul blijft het gelijk, niet beeter. ▫ En de waereld is vervuld van de oorlog in den Balkan. ▫ En Roosevelt werd gewond en sprak nog een uur lang, met een kogel in zijn borst. ▫ Mijn huis is niet onaangenaam en de kindertjes zijn lief. Maar ik zie op teegen de leezingen, ik voel er geen roeping toe. ▫ Geduld! Geduld!

vrijdag 25 oktober

Frankfurt. Nu zijn die sombere vreezen en schaduwen weer weg. Ik ben opgewekt en heb een goeden tijd. Innerlijk diep rustig. Ik zie nu alles veel helderder en blijmoediger en kan niet begrijpen hoe ik er zoo teegen op zag. Of ja! ik begrijp wel wat ik vreesde, maar het was onnoodig. De hoofdzaak is dat ik geen oogenblik het gevoel had van verslapping of gemis aan zelfbeheersching - ik was ieder moment klaar om weg te gaan, zoodra er iets zou gebeuren wat mij minder goed toescheen. Maar ik ben bij lieve, goede menschen - zeeker is Ella verliefd, - maar eeven zeeker is ze gelukkig gehuuwd en zou ze nooit haren man willen ontrouw worden, terwijl ik nu weet hoe de afstand moet bewaard worden. Ik ben ook zeer zeeker niet verliefd, ik houd van Ella, - maar mijn lieve vrouw is en blijft wat ze altijd voor mij was, de eenige.

Nadat de voordracht was afgeloopen was ik bizonder gelukkig en verruimd. Het ging reedelijk goed - en vooral was ik blij om mijn artikel in de Frankfurter Zg. Dat zal wel inslaan.

Een dag waren we in Homburg, een morgen in 't museum, waar ik de mooie Terborgh's voor 't eerst opmerkte, en de Lenbachs. Ik wist niet dat Lenbach zóó goed was. ▫ Gister avond bij Liebknecht, een broer van het

aant.

rijksdagslid. ▫ Van morgen de wondermooie Athene van Myron gezien. Hoe volkoomen is dit ook *ons* begrip van vrouwenschoon. Daarbij zoo fijn en gracieus, modern fijn.

Morgen naar huis en aan 't werk. Sirius moet af. Geen vrees voor geldmisère!

woensdag 30 oktober

Zoel. Walden. Zware zorg, maar meer veerkracht. Ik zie dat ik mijn programma voor 1912 - zooals ik dat hier opstelde voor een jaar - vrijwel ten uitvoer bracht. Ik heb nu nog twee maanden en ik ga krachtig dóór met Sirius. Dat blijft vooreerst hoofdzaak.

donderdag 31 oktober

Ik las ‘de blinde Loods’ van een Italiaan, Papini, en vond er iets in van de zelfobservatie en het begrip der Ikheid. Zijn ontmoeting met zijn jongere Zelf. Wat is het verschil tusschen die mensch van gisteren, en deeze van heeden? ▫ Maar wat den schrijver ontbrak was wat men ‘geloof’ zou kunnen noemen, het leevensleidende beginsel, de stuurende kracht. Daarom voldeed het boek niet. Daarom is Jean Cristophe, waarin die kracht wèl voorkomt, zooveel beeter.

De van Suchtelen's woonen nu hier en Betsy.

Ik werk aan Sirius, maar het vlot nog niet, en Walden en de zorgen drukken.

dinsdag 5 november

Reegen. Ik schreef Zaterdag hoofdstuk V af en was tevreeden. ▫ Maar het zijn toch sombere dagen, met het luguubere kleinsteedsche herfstgevoel, vooral als we boodschappen doen in 't dorp. Al die luttele leeventjes, het saaie bestaan, het doodsche werk, en het alles niet-voelen, de tevreedenheid - dat is nameloos naargeestig. ▫ Daarbij het gevoel: ‘mijn rol is gaauw uitgespeeld ... maar dat mag niet! ik *ben* toch het Leeven, ophouden van mijn Ik, zou weezen ophouden van alle zijn.’ Dan het bedenken van de oorlog die nu zoo actueel en gewigtig is - en waarbij al mijn werk nu zoo op den achtergrond blijft. Wie let op mij en mijn werk in dien grooten,

drukkenden chaos van moord en ellende. Alles let op die vechtpartij. Hoe ontzachlijk lang moet het nog duuren, eer zich het eevenwigt herstelt.

Ik had een heldere droom - maar ben toch somber en hypochonder. Ik sprak Zaterdag in Amersfoort.

Ik lees het vierde deel van Jean Christophe (la Révolte). Het zal aardig zijn met dien man te praten. Maar hij kan niet ondervinden bij Brahms wat ik er bij ondervind. Maar hij is een vrije geest.

donderdag 7 november

Ik sprak eergisteravond in Breda, en logeerde bij den gepensioneerden Overste Neeteson, waarmee ik veel oover Indië praatte. ▫ Ik zou er wel teegen op zien naar Amerika te gaan, maar niet om naar Indië te gaan. Het is of Indië mij wacht, mij trekt. ▫ Het interesseerde mij te hooren dat het grondbezit in de Javaansche Dessa nog communaal bezit is, en elk jaar weer verdeeld wordt, en dat dit in veel opzichten zeegenrijk is. Terwijl er natuurlijk aangedrongen wordt op verdeeling, door hebzuchtige zaken menschen.

vrijdag 8 november

'Te zeggen dat er nog iets anders is als gedachte is een beweering die geen zin kan hebben.' ▫ Dit zegt Henri Poincaré, en het is volkomen gerechtvaardigd het zoover uit te breiden: dat het geen zin kan hebben te beweeren dat er iets anders bestaat als *mijn* gedachte. ▫ Want eevenmin als wij iets anders werkelijk kennen als gedachte, eevenmin kennen wij iets anders werkelijk als onze *eigen* gedachte. We kunnen dus alleen zeggen dat we onze eigen gedachte en die van anderen identiek achten. Dat er dus maar één Ik is, *mijn* ik - dat ook het Ik van allen is.

zondag 10 november

Gisteren en eergisteren Elly hooren speelen. ▫ Geen spel grijpt mij zoo aan als het hare. Haar geheele wézen, haar expressie en gebaren, alles is mij sympathiek. Het is echt, diep, grandioos. ▫ Vreemd dat ik bij het zien van haar groot, imposant gezicht, onder 't speelen, telkens moest denken aan het lijk op Rembrandts schilderij van Dr Deyman. Daar is in die doode,

aant.

half ontleede boevenkop iets van dezelfde cosmische majesteit als op Elly's gezicht als ze speelt. Wie zal *dit* begrijpen? ▫ Prachtig zijn de trotsche gebaren van haar hoofd, het blinde staren omhoog, de blijde glimlach, het triomfantelijk opwerpen, het teere in droom verzinken.

maandag 11 november

Ik herlas dagboeken van 1904. Het is aandoenlijke lectuur. Ik had waarlijk deernis met dien man, dat kind van 44 jaar, dat worstelt met zichzelven en de waereld, en ijverig en plichtmatig allerlei dingen verkeerd doet, en in 't beste wat hij doet, zijn kunst, miskend en gewantrouwd wordt. ▫ En nu is dezelfde tobberij nog gaande. Nog weegen de geldzorgen - zwaarder dan ooit - en de zakentobberij, alsof ik er nooit onder uit koomen zal.

Ik heb pijn en zorg. En toch blijft de glorieuze gedachte in mij schitteren. Er kan niets bestaan tenzij *mijn* gedachte. Hoe zou er dan *iets* daarvan vernietigd kunnen worden?

Ik zond vijf hoofdstukjes van Sirius II aan van Hall. Maar ik kom niet verder.

dinsdag 12 november

Er moet iets meer zijn dan het oogenblik. We kennen alleen het oogenblik direct - het meerdere is herinnering, alleen indirect kenbaar dóór het oogenblik. ▫ Alles is gedachte - mijn gedachte, en alles is ik - mijn ik. Iets anders kan er niet zijn, heeft geen zin. ▫ Als mijn Ik - door nieuwe herinnering - tot het Al-ik zou worden, dan zou dat toch op een nieuw oogenblik zijn. Dan was het dus niet het Ik van dit oogenblik. ▫ De moeielijkheid is, geen woorden te zeggen die alleen woorden zijn en geen zin hebben. Alle filosofen begaan die fout, zonder het te bemerken.

Gister een vervaarlijk luguubere dag. Eindigend met hoofdpijn. Werksaamheid is de remedie. Maar ik kon niet werken. ▫ Ik nam mij vóór Sirius zoo spoedig moogelijk af te maken, en dan een vers-drama te beginnen. Een oopenluchtspel in verzen. Ik heb stof genoeg, in tal van ontwerpen.

vrijdag 15 november

De ballade van Chopin die Elly speelde vervult mij nog. De droomerige, eentoonige maten van den aanvang - het peinzend herhalen - dan het

hartstochtelijk losbarsten - dan weer de terug keer tot het teedere, diepe, gepeins. ▫ Maar het behoort alles niet tot dit leeven. Het is misleidend. Zoover zijn wij niet. Het zijn droomen uit het hiernamaals, - illuzies van afgedane taak - rust en vreede en contemplatie die ons nog niet toekoomen. Muziek zegt dingen die wij volstrekt niet kunnen begrijpen, - die ons alleen in een stemming wiegen, waarop we nog geen recht hebben. ▫ Vandaar de onzinnige, ergerlijke dwaasheid van de opera en Wagner. ▫ De eedelste muziek vereedelt ons niet. Virtuozen maken grove grappen onmiddellijk na het eedelste spel - onder musici is geen verheevener geest. ▫ Elly is voor mij de incarnatie van muziek, zij is goed en eerlijk en een hoogstaand karakter. Daarom is ook haar muziek eedel en voornaam. Maar de muziek geeft haar geen ethische kracht. Muziek is uiting - geen energie.

dinsdag 19 november

De bestaande werkelijkheid is mijn momentaan ik. Van een andere werkelijkheid te spreeken heeft geen zin, omdat dat ik de eenige conditie is, het beding en voorwaarde van alle zijn. Wat ik verder aanneem moet toch altijd passeeren door dat ik-moment. Spreek ik dus strikt eerlijk en naauwkeurig dan kan ik geen werkelijkheid aanneemen tenzij het Ik, mijn ik, en mijn ik van het ondeelbaar oogenblik, het presens. Alle andere bestaan moet dáárdoor geconstateerd worden. Iets anders ken ik niet, nam ik nooit waar, kan ik eevenmin denken of voorstellen. ▫ Alle aanneemen van iets anders is ijdelheid, leeg gepraat, woord zonder zin. ▫ Dat andere individuen het zelfde moeten voelen en zeggen doet er niets toe - verandert voor *mij* niets, - omdat het bestaan van die anderen toch weer door *mijn* Ik moet worden geconstateerd. ▫ Ik ken niets waaraan deeze voorwaarde niet verbonden is, kan dus ook zooiets niet aanneemen. ▫ Daaruit volgt dat er maar één Ik is, hetzelfde voor mij en voor anderen.

Alle herinncring moet toch weer door het oogenblik - het presens - worden geconstateerd. Niets komt terug zooals het was. Elke herinnering is een nieuw ding, maar met een bizondere kwaliteit, de kwaliteit van herkenning.

De werkelijkheid wordt absurd zoodra men haar in woorden weergeeft. Maar ook in zich, zonder woorden, voelen we een innerlijke onbegrijpelijkheid. Waarom is het Alweezen, waarom is God altijd gebonden aan deeze voorwaarde dat ik, op dit oogenblik, constateer. En waarom is dat constateerende ik aan deze persoonlijkheid gebonden?

Elke diepe inkeer brengt ons tot dat volstrekt raadselachtige, absurde. En ieder moet het toch erkennen. Ieder kent alleen zichzelf, en al wat hij niet zichzelf noemt dóór zichzelf. Wie anders spreekt, slaapwandelt of praat leege klanken.

Het zijn is Ik, *mijn* Ik, van *dit* oogenblik.

Alle spreeken van algemeenheden, van dingen die *niet* ik zouden zijn, is onwaarheid. Maar een onwaarheid die nuttig is, onmisbaar, voor mij. ▫ Eevenals ruimte een practisch nuttige fictie is. Er is geen hier en ginder - er is alleen *ik* die zich herinnert. Die momenten leeft met herkenningskwaliteit. ▫ Ook van beweegen kan men niet spreeken, want *ik* heeft niets waar teegen zijn beweeging zou afsteeken. Ik is - ik ben zonder relatie.

woensdag 20 november

Zondag was ik in den Haag op de Brahms-matinee. Elly speelde en Willy dirigeerde. Ik weet niemand wiens spel zoozeer indruk op mij maakt, en ik geef elke Wagner-opera cadeau voor de gezichts- en gehoors-indruk van haar te zien en te hooren speelen. Dit is alles echt - bij Wagner is alles onecht.

Ik sliep in Noordwijk. Slecht, de muziek werkt blijkbaar niet goed, niet versterkend, dat zie ik nu goed in. Ze is een verkwikking - maar ze verslapt. ▫ De morgenstond was prachtig, de daauw oover de velden, de rooksluier waaruit het dorpje opstak, de stille zon.

Ik sprak in Utrecht, Maandag. Toen werd ik beeter, en de gedachten werden productief.

Wat ik gisteren schreef gaf mij veel troost om de vastheid. ▫ Dit is het wat ik, als schrijver, win met den ouderdom: de moed om te zeggen wat aanmatigend zal schijnen, de schepping van Sirius is zeeker iets stoutmoedigs en gewaagds. Maar als ik denk dat ik oud word en spoedig sterven moet, dan voel ik juist dáártoe den moed, terwijl de meer physieke kracht en moed gaan afneemen. Ik zal geeven wat ik kan, volkoomen onbekommerd om wat men er teegen zeggen zal.

Het hoofdraadsel is dit dat het Ik één en uniek is, en toch in oneindige veelheid bestaat. Millioenen menschen voelen zich Ik, en er is toch maar één Ik. ▫ Het zoogenaamd niet-ik is toch ook Ik - maar wáár is het, op ditzelfde moment? Op dit moment is er alleen dit ik, *mijn* ik, is het niet-ik er dan niet? Of bestaat het in opvolging? Zooals een muziekstuk bestaat

uit de opvolging van één ondeelbaar, oneindig klein punt, dat zeer gecompliceerde beweegingen maakt en daardoor veelvoudig schijnt.

vrijdag 22 november

Gisteren avond hoorde ik een voordracht oover 'Denkende dieren' van een Dr Pfungst uit Berlijn. In de zaal van Artis. ▫ Het bleek mij spoedig dat de heele reede tendentieus was en bedoelde de zaak op mechanistische wijze te verklaren. De man sprak 2½ uur, omdat hij wist dat van Rees in de zaal was die de zaak had onderzocht, en met hem zou debatteeren. Van Rees had met een *blind* paard geëxperimenteerd - terwijl de theorie van Pfungst alles verklaart door de onwillekeurige beweeging die het paard zou *zien*.

woensdag 27 november

Het komt mij voor dat men niet moet spreeken van 'denkende' paarden, maar van 'kloppende' paarden. Eeven als men van kloppende tafels spreekt. Er is zooveel oovereenkomst tusschen de tafeldans-verschijnselen en het kloppen der paarden, dat hier wel een gemeenschappelijke grond achter zal zitten. Vermoedelijk telepathische werking van menschengeest op diergeest, met vorming van vage persoonlijkheden - demonen of elementalen - die een rol speelen, die door het vragen stellen steeds meer gepréciseerd wordt.

Zaterdagavond sprak ik in Arnhem en logeerde bij Hesselink, het wijnkoopersgezin. Twee kinderen, een lieve vrouw, echt Hollandsch, blond en zwaar, vriendelijk en leevendig. De zaal vol, 500 menschen. Ik sprak oover de Vrouwenbeweeging, en droeg voor uit Dante en Beatrice, en 'Toen ons kindje glimlachte.' Dit laatste heeft altijd het meeste succes. Het laatste vers wat ik maakte, in Boston. Behalve Schijn en Wézen.

Maandag sprak ik in den Haag. Ik wilde er een meer actueele, agressieve rede van maken, en ik zag er wat teegen op. Ik besloot, om contact te krijgen, oover mijn beschouwend leeven te beginnen. Dat gaf mij ook inderdaad rust, en bracht het bedoelde contact. Maar de couranten interpreteerden het natuurlijk verkeerd, alsof ik buiten het leeven stond. In het verslag werd ook juist al het agressieve weggelaten. Waarom? Dat is me niet duidelijk. ▫ Het was stampvol, er waren 700 menschen.

Met Sirius gaat het nu goed. Ik voel het werk groeien.

aant.

vrijdag 29 november

Het is duidelijk dat de couranten het politieke gedeelte van mijn rede weglieten, omdat ze anders ook mijn anti-royalistische woorden hadden moeten ooverbrengen. En dat konden ze niet, juist omdat ze raak waren en van mij kwamen. Daarvoor is de kudde-stemming te zeer koningsgezind.

dinsdag 3 december

Gister besprak ik met Majoor de Witt de plannen voor een nieuw oopenlucht-spel. Ik geloof wel dat ik in staat ben iets moois er van te maken. Dit ontstaat nu heel anders. Ik zie nu steeds mooie tafereelen in dat duin-too-neel. Daarin moeten dan mijn persoonen groeien. ▫ Het hoofdmotief, geestelijk, is de oovergang van Weelde-voor-enkelen tot de Weelde-voorallen.

woensdag 4 december

De dag begon zoo mooi gisteren. Het was helder stil weer en ik was blij door mijn plannen. Toen gingen we met de kinderen naar 't dorp, winkels zien. En toen werd door een kleine tactelooze opmerking van mijn vrouw alles bedorven. Ik kon niet meer tot rust en sereniteit koomen. Ik bleef stuursch en somber den ganschen dag, en 's avonds zat ik in 't donker voor mijn haardje en zag gezichten in de gloeiende steenkool. Het was akelig. Meditatie, bespiegeling, is dan volkoomen machteloos. Alleen actie zou redding brengen, en men kan juist niet tot actie koomen. Het eeuwige leeven schijnt dan een schrikbeeld. Men voelt de hellesfeer, het beperkte, enge, angstige.

Van morgen stuurde Joop me de verzen van Labberton. Die werken zeer deprimeerend. Want ze zijn voortreffelijk en toch blijft de man mij antipathiek. Hij verstaat het metier, in hoogeren zin, en hij is toch een lammeling eigenlijk. En ik weet niet in hoever persoonlijke herinneringen op dezen indruk van invloed zijn.

donderdag 12 december

Somber, donker weer. Paul had hooge koortsen. Bij mijn moeder is diabetes geconstateerd. Dit laatste is niet onrustbarend op haar leeftijd, maar toch ...

Ik denk veel aan de heerlijke dagen in Venetië. De warme Juni-dagen, het frissche water, de gondelvaarten, de baden aan 't Lido, de gesprekken met Duse en Cordula Poletti. Wat een andere waereld als hier in de sombere korte winterdagen.

zaterdag 14 december

Gutkind schrijft: ‘Ich denke an einen wirklichen grosszügigen Band, so eine Art neuen transzendenten Imperialismus der wieder alles zu einer grossartigen Synthese zusammenfasst, im Sinne eines Napoleontischen oder Alexandrinischen Welt-Reiches ... Es darf weder national noch bloss “international” sein, sondern eben menschlich und müsste ganz epochal sein’. ▫ Zulke gedachten te hebben is al een groote zaak. Ik geloof dat ik alleen dan tevreeden zal sterven als ik deeze gedachte in uitvoering zie gaan.

maandag 16 december

Ik schrijf aan hoofdstuk VIII van Sirius II en ben den ganschen dag daarmee zeer vervuld. Het Boeddhisme doordenkend, voel ik alsof ikzelf nog een nieuwe wending in mijn leeven zal moeten maken. Ik ben nog lang niet waar ik wil wezen, en de vraag is/ wanneer zal zich de geleegenheid voordoen? Ik moet persoonlijk nader koomen aan het heilige Leeven en het hooger weeten. ▫ Om Sirius af te schrijven ben ik wel ver genoeg. Maar juist omdat de menschenwaereld zoo achterlijk is. Nu is noodig de praktische held, die de drie groote godsdiensten verbindt. Het diepe Boeddhisme, het Vader-begrip van Jezus, de strijdbare Islam. ▫ Maar soms schijnt het me of ik met Sirius mijn laatste woord niet gezegd zal hebben. Hij treedt af als hij 33 jaar is - maar dan! ▫ Het trekt mij alles nu duidelijk naar het Oosten. Naar Amerika wil ik nu niet. Maar als 't Oosten mij roept dan kom ik.

vrijdag 20 december

Ik had een goeden nacht met gunstige droomen. Het waren voorgevoelens van een zeereis naar Indië. De groote stoomer, Egypte, de warmte. En het was het einde van die soort droomen waarin ik mezelven voel als iemand zonder positie in de maatschappij, als ik droom van die huur-kamers in

Amsterdam en dat eeuwige laatste examen. Nu was ik onder studenten, maar met voldoening en succes. ▫ Maar een kleinigheid slaat mij dan weer geheel neer. Er is een stijgend gevoel van ontevreedenheid in me, eeven als in 1893 toen ik uit Amsterdam me losmaakte, en in 1899 toen ik naar Walden ging. Ik voel dat ik een wending moet neemen, een nieuw leeven beginnen. Ik ben voortduurend droef en onvoldaan. Ik wil doen, en ik wil het groote en universeele doen. Daarin is hoegenaamd geen eerzucht meer, maar onontwijkbare aandrang. Ik verlang succes, om te kunnen handelen. Want een bepaalde mate van erkenning is noodig om kracht tot daden te hebben. Of ik nu daden van zelfopoffering doe, daarmee bereik ik niets. Eerst moet ik een zeekere macht hebben. En die is nog niet voldoende. Ik wil die macht weer niet om de macht, maar om de grooter uitwerking van mijn daden. Op 't moment ben ik onrustig en ongelukkig. Alleen Sirius bevreedigt. Een ander rustpunt hebben mijn gedachten niet.

maandag 23 december

Ik sprak eergisteren in Rotterdam, en vond veel vereering en bijval. Ik herhaalde mijn réde van den Haag, wat precieser en scherper. Op sommige momenten voelde ik mij werkelijk welsprekend, had ik het instrument geheel in mijn macht. ▫ Maar ik had een weerzin teegen mijn persoon, mijn lichamelijk, persoonlijk wézen. Ik zag mijzelf in een paar groote spiegels en ik haatte mij, als mijn gevangenis. Het kleine persoontje waarin mijn groote Zelf gevangen is.

donderdag 26 december

2e Kerstdag. Gister een aardige Kerstmaaltijd, met Willy en Elly, Betsy en Toos Everts. Het was zoo geslaagd als moogelijk was. Onder de omstandigheeden. Pauls ziekbed digtbij en moeder in Haarlem alleen. Ella stuurde een groot pak, vol allerlei liefs en moois. Er werd veel muziek gemaakt.

zaterdag 28 december

Meer en meer begrijp ik hoe veel er nog noodig zal zijn, tijd en arbeid en zelfverloochening - misschien strijd en bloed - eer de maatschappij op

beeteren grondslag staat. De oovervloed wordt nu nog alleen verkreegen door zooveel bedrog, ellende en hard werk - en dan is ze nog maar zoo lkein, en beperkt. Vooral de eerste ontginners zullen een harden strijd hebben.

oudejaarsavond

Ik heb in 1912 vrijwel ten uitvoer gebracht wat ik mij op oudejaar 1911 vóórnam.

Sirius en Siderius is verscheenen in Holland en Duitschland.

De Katechismus voor Van Eeden-Kolonie in Engelsch en Hollandsch.

Ik schreef een Drama voor Eleonora Duse, genaamd Eponina. Het is in 't Italiaansch vertaald, in haar handen.

Ik schreef de eerste Zang van het derde boek van Schijn en Wezen.

Ik schreef de helft ongeveer - elf hoofdstukken van Sirius en Siderius II en het geheel heeft vasten vorm in mijn hoofd.

Ik schreef voorts drie Artikels voor de Frankfurter Zeitung. Een vierde niet aangenoomen.

Happy Humanity verscheen bij Page en wordt in 't Duitsch vertaald, en door S. Fischer uitgegeeven.

Lioba verscheen in 't Duitsch.

Ik hield voordrachten in Soest, Breda (twee), Utrecht (twee), Haarlem, Amsterdam, Groningen, Zaandam, den Bosch, Frankfurt a/M, Almelo, Amersfoort, Arnhem, Den Haag en Rotterdam.

Opgevoerd werden ‘don Torribio’ door de studenten, ‘het Poortje’ door de Rotterdamsche dilettanten en ‘IJsbrand’ door de Leidsche te Haarlem, verder ‘Lioba’ in de open lucht. IJsbrand ging ook in Frankfurt en werd aangenoomen te München, Lioba te Weimar.

Het mooiste tijdvak van 't jaar waren de dagen te Venetië met Duse en Poletti.

Een groote vooruitgang was de komst van mijn secretaris, Holdert.

Ik was driemalen in Frankfurt, verder in Berlijn - en met mijn lieve vrouw in Doorn, in Wijk a/Zee en in Bevaix. Ook de vriendschap met Upton is een belangrijk feit, met hem was ik ook in Londen. Een groot verlies was Lady Welby's dood.

Voor 1913 heb ik de volgende taak.

Eerst Sirius en Siderius II afmaken. Dat vergt niet meer dan een paar maanden, hoop ik.

aant.

Dan ‘In Kenterend Getij’ voor den druk gereed maken, met voorwoord.
Dan de zesde bundel studies met de verschillende leezingen en artikelen.
Dit moet alles in de eerste helft van 't jaar gereed zijn.
Dan het Oopenlucht-spel.
Daarna ben ik vrij voort te werken aan Sirius III, aan Schijn en Wezen III/ aan Koning en Dichter. Dit verwacht ik niet ten einde te brengen in 1913, misschien Sirius.
Ik moet ook nog een réde oover droomen prepareeren voor Cambridge (Febr.). En een tournée door Noorwegen, Zweden en Rusland in Maart.
Na Sirius zal waarschijnlijk dramatisch werk volgen, dat kan reeds aan 't eind van 1913 voorbereid zijn.
Oover Paul durf ik naauwelijks schrijven. Het is de sombere schaduw oover deeze jaren. Ik durf haast geen hoop meer voeden. Ik zei: als hij den winter in Holland moet blijven is hij verlooren. Nu is hij in Holland, - en ik zou bijna zeggen, als hij 1913 doorkomt dan is hij gered.

[1913]

1913. Dit jaar wordt algemeen als een omineus jaar beschouwd. Het bloedjaar der waarzeggers. ▫ Ik ga het opgewekt in, voor zoover ik dat zijn kan, met mijn ziek kind en mijn onzeekere omstandigheeden. ▫ Maar mijn werk vlot, ‘mes affaires vont bien’ zooals Napoleon zou zeggen. Mijn leevenstaak slaagt vrij goed. In mijn gezin ben ik gelukkig, de twee kindertjes zijn gezond en allerliefst, een groote zégen. ▫ Er is ook nog al aardig verkeer om mij heen, Toosje logeert bij ons, gister kwam Mariatti, de Hoogstraten's, Willy en Elly zijn digtbij en wij zien ze nog al veel. ▫ Ook zijn mijn droomen bijna elken nacht gunstig, hoewel niet helder.
Ik lees Tailor, Origin of the Aryans. Ik schrijf aan XI van Sirius II.

3 januari

Mooi weer, nog steeds geen vorst. Maar een slechte dag. ▫ Gister speelde Elly de Pathétique voor mij. Ik hoorde meer dan ooit de persoonlijkheeden, de gescheiden wézens die samen zingen. De taal der gelukzaligen. Maar wij begrijpen nog niets van muziek.
Van morgen verscheen Sirius II in de Gids. In 't zelfde nummer een stuk van D. Coster oover Adriaan van Oord, waarin wel alle N. Gidsers genoemd worden maar mijn naam niet. Terwijl ik van Oord heb ontdekt en

zijn werk geïntroduceerd. Dat is weer karakteristiek voor den toestand.

Twee geliefde menschen zijn digt bij den dood. Moeder en Paul. Zou ik ze in 1914 nog zien?

De moogelijkheid dat Duse weer optreedt is nog niet uitgeslooten.

Een reis naar Rusland is vrij wel zeeker aanstaande. Een reis naar Indië wordt waarschijnlijker. Maar niet in dit jaar. Later.

Ik zal toch de naam Irene voor het oopenluchtspel gebruiken. Het idee is ook de Vreede, die in deeze periode van 't menschenwézen onbereikbaar is. De Vreede en het Geloof.

Ik droomde van de getemde slang. Een vleiend lief dier.

zondag 5 januari

Helder weer, nog geen vorst. Ik ben een van de gelukkigste menschen! Welk een jammerlijke boel! als *ik* er tot de gelukkigsten behoor! ▫ Ik weet niemand die digter bij 't geheim des leevens is dan ik - en hoe oneindig vèr ben ik er van af.

Gister gaf Elly haar Brahms avond, en ik kon weer niet slapen en werd diep gedeprimeerd door de muziek. Voor Elly was het een groote triomf.

zaterdag 11 januari

Vorst, harde O. wind. Het ging mij deeze week vrij goed. Vooral omdat mijn werk goed opschoot. Ik schreef hoofdstuk XI af. De moeielijkheid is te condenseeren, de oovergroote massa materiaal samen te dringen, geserreerd en steevig.

Ik las ‘vie de Beethoven’ door R. Rolland. Te schets-achtig. ▫ Ik las ook ‘the world of dreams’ door Havelock Ellis.

Ik verheug mij er nu reeds op, als Sirius af is, mij geheel op dramatisch werk toe te leggen. Het plan van ‘de Promethiden’ moet toch nog worden uitgevoerd. Ik voel dat ik het *kan*. ▫ In 1914 is Sirius geheel af, en dan wordt ‘Koningschap en dichterschap’ geschreeven en het eerste drama van de Promethiden. ▫ In 1913 kom ik niet verder dan Sirius II en Irene, en Schijn en Wezen II. 2.

Ik schreef een voorwoord voor 't Kenterend getij.

woensdag 15 januari

Na een paar sneeuwdagen weer dooi. Eergister in Haarlem was het sneeuwland mooi en verkwikkelijk. Ik wandelde met mijn moeder. De winter-naargeestigheid was weg. Prachtig stonden de boomen teegen de blaauwe lucht, op den witten grond.

Gister avond voordracht in Hilversum. Vooraf ben ik dan slaperig en gedeprimeerd. Heerlijk het gevoel als 't voorbij is, toen ik in 't rijtuig naar huis reed. Ik werd zoo aardig ontvangen als nergends anders, met vrouwelijke takt en fijnheid.

Mijn voordracht oover droomen verwacht ik met genoegen. Ik lees Havelock Ellis en zie dat ik wat nieuws en belangrijks kan zeggen.

zondag 19 januari

Mooi, zacht weer. Diep gedeprimeerd. Lichamelijk voel ik me volkoomen gezond en krachtig. Maar er is diepe droefheid in me, en elke aanraking met de blinde, ruuwe meenigte doet me pijn. Gister sprak er een, in een opstel oover mijn ‘afschuuwelijk grinnikend phariseeïsme’. Men zou willen vragen hoe oprecht iemand moest zijn om ook voor eerlijk aangezien te worden. ▫ Ik kan nog maar precies voortwerken. Jonge menschen vragen mij om steun en raad. Een juffrouw geef ik goedhartig antwoord, zeggend dat ik vrees haar te leur te stellen. Het mensch antwoordt dat ik haar diep kwets en beleedig. ▫ Een jonge man wil dat ik hem beveel, beheersch, tot idealistische daden dwing. Daar heb ik genoeg van - aan wenschen voldoen uit goedhartigheid die teegen mijn natuur gaan.

maandag 20 januari

Het was gisteren een bizonder ellendige dag. Een van de zeer slechte. Niettemin werkte ik, schreef aan mijn stuk oover droomen. Ik werk nu eeven als in mijn besten tijd vroeger, 's morgens aan Sirius, 's avonds aan mijn opstel. En zoo wil ik dóórgaan.

De beleedigingen en miskenningen die nog doorgaan herinneren mij als 't ware er aan dat ik secessionist blijf, dat er geen toenadering van mijn kant mag koomen. En dan voel ik goed den aard van mijn koomend drama-

aant.

tisch werk. Daarin volg ik geheel en al mijn eigen aandrift. Of het aanneemelijk is, of het mij wat opbrengt, dat alles zal mij niet bekommeren. Ik zal het speelbaar maken, zoodat het *kan* opgevoerd worden. Verder geen enkele concessie aan de eischen van directies. ▫ En ik zal dan nog meer en nog vrijer profeet zijn en utopist, naar mijn aard.

dinsdag 21 januari

Dikwijls denk ik: nu is de climax bereikt, ellendiger kan niet. Maar dan komt er een dag als vandaag, dan is 't nog weer erger. Mijn ziel oovergevoelig door kwetsingen en miskenningen - en dan daarbooven op een wanhoopige toestand in de zaken, zoodat van Nierop ten einde raad bij mij komt. En daarbij mijn dagelijksche gangen naar Pauls ziekbed. Van morgen zat ik bij hem en zag zijn bleeke gezicht met de donkere mooie oogen en ik dacht: neem me mee, naar 't land waar je heengaat. ▫ En dan zie ik weer mijn twee kleine bloozende jongens, nog vol verwachting - O! ▫ Ook mijn nachten zijn somber, ik ga slapen zonder verwachting en in de droomen is geen troost. ▫ Van middag eenige bezwaren er booven op. Moeder is weer ziek. Opzettelijk misverstand van een verslaggeever na mijn leezing.

woensdag 22 januari

Ik droomde van Duse, den ganschen nacht, en er was troost in den droom. Een zoet geluk, als van oudsher.

zondag 26 januari

De kleine Hugo wordt vier jaar van daag, en Paul liet in al zijn ellende, zijn pijn en benaauwdheid, toch nog een scheepje halen uit zijn kast om aan Hugo te geeven ‘voor Wijk a/Zee’. En de herinnering aan het blijde strandleeven, dat hij nu nooit meer zal meemaken, waar hij zooveel van hield - en de gedachte aan het kleine blozende ventje dat zoo vol verwachting begint, en Paul, nog niet halfweg, moet scheiden - ik zag de Dood op zijn gezicht.

Ik werk aan mijn droom-artikel. Ik schrei veel. Hoe weinig begrijpen we nog van het leeven.

maandag 27 januari

Mooi, helder weer met nachtvorst. In mijn droom was ik joolig en vroolijk. Daarin was demonen-werk, akelig.

donderdag 30 januari

‘A study of dreams’ voltooid. Ik ben nu stellig voorneemens er een groot boek van te maken. Zoodra Koning en Dichter voltooid is.

Paul sprak gister met me oover Frans van Assisi. Hij had er een drama van willen maken. ▫ Eenigen tijd geleeden zei hij: ‘als mijn lijden nu maar kon werken zooals een fontanel bij een zieke, dat het lijden van anderen er minder door werd, dan vond ik het goed’. Christus is het fontanel-principe. Door een wond een andere heelen.

Gisteren wandelde ik met Marieli Brunner, het meisje van Hans. Ach! zou hij daaraan genoeg hebben als leevensgezellin? Ze heeft goedheid - zou die al het andere vergoeden?

vrijdag 31 januari

Gisteren ijzel, van daag Z.W. storm. Buitengewoon somber. Laag gestemd. Beurtelings schrikt de vaagheid van het leeven na den dood me af en waardeer ik het heldere dagleeven - en dan weer schijnt het me of ik 't zóó toch niet uit kan houden, nog twintig jaar misschien.

Mijn geleider! mijn geleider!

vrijdag 7 februari

Een diep droevige tijd. Het voorjaar komt al, de voogels zingen, de lijsters en meezen. En mijn arme lieve jongen wacht ... wacht ... ‘Het is maar wachten nu’ zei hij ‘wachten’. ▫ En toch ziet hij zijn toestand niet in, en hij wil niet sterven. Telkens spreekt hij nog van beeterschap, en van plannen. Zijn longen zijn nu goed, zegt hij, als nu zijn maag maar wilde. Hij heeft geen koorts meer, maar hij kan niets verdragen. Hij is nu zoo zacht en vriendelijk, hij glimlacht zoo onuitspreekelijk lief teegen me. De sombere bitterheid wordt minder. De nachten zijn niet onrustig. Hij droomt ook niet akelig meer.

Mijn Engelsche reis heb ik afgezegd, uitgesteld tot ...

Ik sprak in Gouda, logeerde bij Dr Levedag, zag het oude huis ‘den Thol’ waar mijn moeder gebooren is, en ik moest denken hoe ze als schoolkind langs de straten liep. ▫ Gouda maakte een diepe, historische indruk, eeven als Hoorn, en Bergen. Ik kreeg weer sterk die fantasie, mij zoo welbekend, van het oude leeven. Ik zag Jacoba van Beieren's slot aan den IJssel, tegenoover ‘den Thol’. De oude stad met de boerderijen, rieten daken, en de enkele steenen huizen en de groote mooie kerk. De aristocraten van rondom, de regenten en schutterij-officieren, de glasbranders. ▫ De gekleurde ramen vond ik veel mooier dan ik verwachtte. Jammer dat de mooie kerk zoo ontsierd is, eeven als het aardige stadhuis, met de sierlijke geevel. Ik zag ook de mooie miskelk uit 1425.

In Rotterdam zag ik de Lioba repetitie. Het spel zeer dilettantisch. Maar nu merkte ik dat het een sterk stuk is, want het doet het toch, ondanks 't bijna potsierlijke spel. Ik ben toen tot 't vaste besluit gekoomen spoedig weer een zuiver stijl-drama te schrijven. Ik kan het nog.

Ik sliep in Haarlem en had lieflijke, gunstige droomen. Toen ik Paul weerzag was hij zoo rustig en lief. Ik kon niet helpen weer een zeekere blije leevensmoed te voelen. En dan breeken op eenmaal weer de tranen dóór. Het leven is zoo wreed, zoo wreed. 's Avonds komt dan de zelfkwelling weer. Ik had dit moeten doen, en dat, en dat - en nu is alles te laat.

zondag 9 februari

Ik las in 't leeven van St Franciscus. Hij is misleid, en de door hem betoonde kracht is grootendeels verspild. Maar hij heeft getoond wat kracht de mensch kan oopenbaaren. De kracht die voortwerkt van minuut op minuut, en jaren aanhoudt. ▫ O had ik daar meer van! - In de dweepers is ze ontzacblijk, maar ook waardeloos. Wat beteekent een zelf-verdooving en zelf-marteling als die der Fakirs en Kluizenaars? Niets. En toch voelen we altijd eenige eerbied. Zoo'n kracht is een schat, als ze goed wordt aangewend. ▫ Helaas! - nu voel ik er de waarde van, - machteloos als ik sta bij het lijden van mijn lieven zoon. Het physieke lijden, de pijnen, kan ik hem nog ontneemen. Maar de bittere wanhoop, de somberheid, de droeve onrust, het folterend hellelijden van zijn ziel niet. Ik heb gebeeden op zijn hoofdkussen, - toen hij weer gesnikt en geweend had. En hoe weinig kan ik doen. ▫ Gisteren voelde ik een gebed. Een gebed waarin ik enkel vroeg om een teeken, een gering teeken, maar begrijpelijk voor *mijn* verstand,

van zijn persoonlijke leiding en liefde. En ik hoorde mijn arme jongen uitroepen in zijn snikken: ‘als de goeie God mij maar helpen wou!’ ▫ Ik draag zijn lijden in alles mee, ik voel de luguubere aanblik van de ziekenkamer - waar hij geen bloemen hebben wil, omdat ze hem vermoeien. Dat wil zeggen waarschijnlijk dat ze hem aan het verlooren mooi der waereld herinneren. ▫ ‘Teegen elke minuut zie ik op!’ zeide hij. ▫ Hoe mat en onbeduidend scheen mij de Christuskop van Leonardo bij zijn onuitspreekelijk droevig smart-gelaat. Ik zag nooit een Christus-beeltenis, dat zooveel lijden uitdrukte als zijn gezicht.

maandag 10 februari

Zoel, vochtig lenteweer. Buiten bloeien sneeuwklokjes en crocusjes. Gister kon ik met Paul spreeken naar mijn hart. Ik voelde kracht en heb hem goed gedaan. Ik vleide niet met beeterschap maar ik sprak van de veilige bescherming waarin hij staat, het godsvertrouwen dat hij hebben kan. Ik zei dat ik graag mijn leeven terstond zou geeven voor zijn beeterschap, en dat ik al mijn zielskracht zou inspannen om rust voor hem te krijgen. Hij begreep mij, zooals hij zeide en is rustiger geworden. Wel schreide hij nog éven toen Hans kwam. ▫ Van morgen had hij rust en was zacht en vriendelijk en geduldig. Een morfine-injectie had hem goed gedaan, hij genoot van zijn rust, zei hij. ▫ Het was heerlijk deeze verandering te zien.

woensdag 12 februari

Ik zei dat de morfine-injectie hem goed had gedaan. Ik durfde niet schrijvan dat het misschien mijn gebed was geweest. Maar gisteren avond wilde hij geen injectie, en ik bad bij hem, met alle inspanning en concentratie. En nu had hij weer een goede nacht. Er is geen koorts meer en het voedsel wordt beeter verdragen.

Ik was in Rotterdam, bij de Lioba opvoering en het was op 't oogenblik zelf heel niet aangenaam. Ik was zoo gevoelig en nerveus dat ik niet in den schouwburg blijven kon, en ging wandelen. Er was veel publiek, een volle zaal. De vertooning vond ik zeer middelmatig, maar het deed toch zijn werking.

Ik sliep in het kleine hotelletje bij 't station, en ik dacht voortduurend aan Paul en bad. Daarbij had ik de oude stads-aanvechtingen op zoo grove

en lage wijze dat ik mij verbaasde hoe dit samen kon gaan met een zoo ernstige ziels-toestand. Ik sliep zeer slecht. De lage gedachten bleeven ook den volgenden dag, ze zijn nog niet geheel weg. De morgen was van een wonderbare pracht, zoo liefelijk stil en zonnig. Pauls toestand was eer beeter dan slechter.

Ik verheugde mij oover het slagen van Lioba, omdat ik nu meer zal kunnen doen. Ik zal nu mij met alle inspanning kunnen toeleggen op het schrijven van een zuiver, mooi stuk. Met nog wat dieper dramatische kracht dan Lioba.

Ik lees St Franciscus. Dat heeft Paul mij aangebracht. Hij gaf me het boek, nu voor een paar dagen. ▫ Wonderlijk mengsel van goedigheid en wreedheid - die broeder Juniper die een varken een poot afsnijdt, om een zieken broeder voedsel te geeven. Alles in dat boek is zoo'n teegenstrijdig mengsel. Soms wee en droevig ridicuul, maar vol beteekenis, vol bewijzen van ondoorgronde moogelijkheeden.

zaterdag 15 februari

Een nacht vol akelige en walgelijke droomen. Een slechte dag. Mijn arm kind ligt nu stil te wachten, alleen zijn oogen spreeken, als hij me aanziet. Ik ben laag gestemd. ▫ Gister was ik in Amsterdam, met Truida, zacht voorjaarsweer. Bij Rijkens die een zoon gekreegen had.

16 februari

Paul's verjaardag. Toen ik hem onlangs ‘geduld’ toewenschte, zei hij zoo bitter-droevig ‘het moet wel!’ ▫ Datzelfde gevoel, van in een wreede macht te zijn, dat vervult mij ook vaak. ▫ We kunnen ons niet losworstelen. En toch leeft het besef in ons van vrijheid.

maandag 17 februari

Paul's laatste dagen, misschien laatste uuren. Hij lijdt niet meer, voelt zich rustig. Hij wil alleen witte bloemen om zich heen, die niet geuren. ▫ Toen ik gister lang bij hem bad, dacht ik deeze gedachte, dat de eeuwigheid niet kon gedragen worden zonder leed. Ik voelde de noodzaak en het goede van leed. ▫ En vandaag dacht ik aan het organisch en anorganisch leeven als de sluimer en het ontwaken van God. ▫ Het zijn Gods dagen en nachten. Inslapen en ontwaken. Anorganische materie, waarin organisch leeven opbloeit. Groote slingerphasen.

dinsdag 18 februari

Harde, koude O. wind. Martha 's verjaardag. De toestand is zoo afschuuwelijk omdat ik alles uitstel, uitstel - om bij Paul te kunnen blijven. En dan ga ik nieuwe verbintenissen aan, in de verwachting dat hij dan wel niet meer leeven zal.

donderdag 20 februari

Gister toen ik teegen Paul zei, dat we hem om zijn zwakte nog maar niet naar een andere kamer zouden transporteeren zei hij: ‘ik word toch niet meer sterker. Er is niets meer aan te doen’ en toen deed hij het gebaar van stilzwijgen: ssh! Toen wist ik voor 't eerst dat hij zijn toestand inzag, en liet varen wat hij zoo lang vasthield, hoop op herstel.

Van daag zei hij teegen Daelmans, met die aandoenlijke lach: ‘ik wil sterven, ik wil sterven’ bedoelend dat men zijn lijden verkorten zou. En toen teegen mij: ‘wil je de goede God bidden dat hij me tot zich neemt’. ▫ Toen heb ik hem getroost met alle kracht die in me was, met alle oovertuiging. ▫ Wilde God mij maar een innerlijk teeken geeven! Wilde Hij mij maar bevrijden van die vrees voor zelfbedrog!

vrijdag 21 februari

Het teeken is gekoomen. Niet alleen innerlijk maar ook uiterlijk, zoodat elk het zien moest. ▫ Het verheerlijkte gezicht van mijn lieven jongen in zijn stervensoogenblik. Dat was booven alle twijfel verheeven. Dat moest ieder die zien kon tot geloof brengen. ▫ Hij bad en hij zag. Hij zag iets wonderheerlijks en moois. En in 't gebed steeg hij in 't beetere land. God nam hem tot zich. Tot de laatste seconde bleef hij helder en in contact met ons. Hij zag een oogenblik vizioenen. Toen liet hij mij roepen. Als ik maar in de kamer was, bleeven ze weg. Hij zag ook een vizioen dat de zuster hem plaagde. Toen zei hij op zijn liefste toon: *jij* mij plagen! ▫ En daarna zei hij dat hij ‘niets meer begrijpen kon’ en ‘niets meer wist’. Toen zei ik hem geduld te hebben. ‘Nu moest het toch koomen’ zei hij ‘nu moet het toch gebeuren!’

En toen gebeurde het. Hij vouwde de krachtelooze handen, de oopen mond ging dicht en preevelde, de oogen gingen wijd oopen en kreegen een

uitdrukking van extaze, en verrukking. Toen hield teevens de adem op, en hij gleed oover in het beetere land zonder snik, zonder convulsie. Doodstil, in extaze. ▫ Prachtig was de uitdrukking van zijn gezicht. Martha, Hans en de zuster zeiden allen: nu zijn wij allen blij. Nu is Paul gelukkig.

De lange wacht bij de agonie was vreesselijk. Ik kon het niet meer uithouden. Van Donderdag avond tot Vrijdag namiddag duurde de kamp, misschien nog erger voor ons wachtenden dan voor Paul zelf. Midden in den nacht zei hij: 'jelui verveelen je zóó. Ik kan het niet helpen dat het zoo lang duurt.' ▫ En toen het daglicht kwam, zei hij: van avond lig ik nog zoo. ▫ Kort voor zijn verscheiden sprak hij ons allen aan, en zei tot mij op zijn liefste, vleiendste toon '*lieve, zòete vaatje*!' ▫ O dat zeegenrijke geluid voor me. En ook zijn moesje en Hans kreegen dank en liefde woorden van hem.

'Zusje hoort er ook bij' zei hij. En teegen mij: 'Zul je haar als een dochtertje behandelen? Ze hield veel van me. Ze moet nog eenige dagen in huis blijven.' ▫ En teegen zuster Obbes zei hij, nog geen uur voor het einde: 'Je beedelde altijd om die schilderij met de muiltjes van Lizzy Ansingh, nu zul je die hebben.' ▫ Gister avond dicteerde hij mij alle namen van persoonen aan wie hij een afscheidsgroet wilde zenden. Ik was daarbij nerveus. En dan zei hij zoo rustig: 'geduld! Het moet langsaam koomen.' Hij was veel rustiger dan ik.

Van middag zei hij 'Vader is mijn geest geweest' en dat herhaalde hij nog eens 'Vader is mijn geest geweest.'

Ook gaf hij op wat er met zijn eigendom gebeuren moest. Het speelgoed voor mijn kinderen. De boeken mocht ik met Martha naar goedvinden verdeelen.

Eergister al zei Paul dat hij of in Noordwijk wou liggen, bij de zee, of in Bussum, waar moeder bloemen kon planten op zijn graf. Moeder komt zeeker bij me, zei hij. Bij de spoor was het misschien zoo ongezellig, ik moest het maar eens gaan uitzoeken, en moeder laten beslissen. Hij hoefde het niet te weeten. ▫ Er moesten geen bidders of dragers zijn bij de begrafenis. 'Ik wil door liefde gedragen worden, ik heb vrienden genoeg.' ▫ Ook geen circulaires met rouwranden. 'Dan nog liever een gouden rand' zei hij.

Onbeschrijfelijk aandoenlijk alles met de zachte fluisterstem, de engelachtige glimlach, de krachtelooze gebaren.

In de lange nacht was ik radeloos. Ik kon het gemartel niet langer harden, en vroeg Daelmans er een eind aan te maken. Maar dat mocht die natuurlijk niet doen en dat was goed ook. ▫ Want nu stierf hij volkoomen bij besef,

op de eedelste, schoonste wijze, in innig gebed. Zoo duidelijk zag hij verrukkelijke dingen dat wij allen diep getroffen waren. ▫ Alleen als hij me vroeg de vizioenen te verdrijven, dan werd ik rustig. Maar de nacht en dag voelde ik als de duldeloos vreesselijkste van mijn leeven. ▫ Maar toen de verlossing en de verheerlijking kwam zeegende ik den lieven heiligen Paul voor zijn kostbaar geschenk. Hij gaf mij zeekerheid. ▫ 'Je bent verder dan ik' zei ik teegen hem in den nacht 'voor jou is het ergste al geleeden en de schrik al ooverwonnen.' ▫ Nog niet geheel' zei hij toen. ▫ Maar het werd geheel. ▫ Ik bad voortduurend zoo goed ik kon. Maar ik was vol onrust en zeer zenuwachtig. Met enkele oogenblikken van genade. En het zalige slot. ▫ Ik voelde eerbied voor Paul, en nu denk ik met eerbied aan hem. Hij is nu heilig en gewijd in mijn gevoel. En hij heeft mij groote zeegen gebracht.

zaterdag 22 februari

Het was Vrijdag gisteren. Paul's Goede Vrijdag. ▫ Als om zijn Christusfiguur te voltooien waren er roode litteekens op zijn beide voeten. ▫ Het is heeden een plechtig-stille, zonnige dag. Koel en effen, witte wolken drijven stil aan blauwen heemel. ▫ Ik sliep rustig en voel verkwikt en gesterkt, innerlijk diep vreedig. ▫ Alle bitterheid heeft mijn lieve jongen uit mijn hart genoomen. ▫ Ik heb bij hem gebeeden van morgen, tot hem, en hem gedankt, en veel zachte tranen geschreid. Alle hardheid en bitterheid hebben ze weggespoeld. ▫ Ik ga nu rond in den stillen, lichten dag en begrijp alles beeter.

Men kan ook te voorzichtig, te sceptisch, te kritisch zijn. ▫ Twijfel hoort bij geloof, als smart bij vreugde, als kwaad bij goed. Geloof zou geen geloof zijn zonder twijfel. ▫ Ze zoekt steeds weer haar aangrijpingspunt. Zoo doet ze dat nu bij dat gezegde van Paul: 'ik weet niets meer. Ik kan niets meer begrijpen.' Alsof dat toch wel op vernietiging van den geest zou wijzen. ▫ Maar ik begrijp juist veel te goed, dat het heldere observeeren van dien toestand in het laatste leevensmoment juist een wonderbare kracht van den geest verraadt. Hij voelde dat er een diepe verandering in hem gebeurde, geen wonder, als al het fijne werk der hersenen stokt, en toch had hij kracht uit te drukken tot ons wat er in hem omging en zijn volle begrip van zijn toestand, zijn verwachting, en hij kon zijn handen nog vouwen tot gebed. Zelfs al hadden we die extase van zijn gelaat niet gezien dan was het nog geen reeden geweest tot twijfel.

Ook begrijp ik nu veel beeter de verhouding van mijn droomenstudie tot de waarheid. ▫ Kort voor het afscheid, ik meen Dinsdag of Woensdag, zei Paul: ‘ik wil je wel helpen met dat werk. Als het maar gaat.’ Hij bedoelde dat hij mij wel wilde verschijnen in den droom, maar hij had intuïtief besef dat het bezwaarlijk zou zijn. ▫ Dat bezwaar is mij duidelijk geworden door het zien van zijn extatisch gezicht bij 't sterven. Wat hij toen zag en onderging was zoo verheeven, dat mijn heldere droomen er maar zeer flaauwe scheemeringen van kunnen zijn. ▫ Het andere leeven is oneindig en onbegrijpelijk ver van het gewoone lijfsleeven verscheiden. Alle pogingen het nader te omschrijven brengen maar onwaarheid en misverstand. ▫ Wij moeten geduld hebben, en de sombere uuren in geloof doorworstelen. ▫ Door dat zien van zijn verheerlijking voel ik ook niet meer de neiging hem in mijn droom te roepen. Ik vroeg hem nog of ik het doen mocht en hij beaamde dat natuurlijk. Ik zei dat ik ook mijn vader riep, en anderen, en dat Gerlof mij verscheenen was. Maar ik versta nu dat daarin altijd nog bedrog kan zijn, zonder dat het iets zou bewijzen teegen het bestaan der afgestorvenen. Ik ga dus zeeker voort met de droomenstudie, maar voorzichtiger in mijn conclusies.

Zeer frappant waren de demonen-aanvallen, in zijn laatste momenten. Het waren echte vinnige maar korte aangrijpingen. Ik kon ze onmiddellijk verjagen. En hoe perfide! De lieve pleegzuster die hem met zulk engelengeduld heeft verzorgd voor te stellen als hem plagende! Hij was er dan ook geen oogenblik dupe van, en op 't laatste bleeven ze geheel uit. De dankbaarheid in zijn uitroep ‘*Jij* me plagen!’ was diep roerend.

Het geduld en de liefde van de pleegzuster is booven beschrijving geweest. Van Donderdag morgen tot Vrijdag namiddag is ze niet van zijn bed af geweest, steeds hem ondersteunend en in alles tegemoet koomend met fijne tact en handigheid. En dat na acht maanden verpleeging.

Ook zeer merkwaardig was de verfijning van zijn zintuigen in de laatste uuren. Ik praatte zeer zacht met Dr Daelmans, achter een kamerscherm, maar toen de zuster hem vroeg of hij er iets van hoorde zei hij: ‘ik versta alles.’ En tot op 't moment van sterven hoorde hij 't zachtste fluisterwoord. ▫ Het licht hinderde hem, als te schel voor zijn oogen. Hij zette nog zelf met zijn machtelooze handen zijn zwarte bril op Vrijdag morgen. ▫ Maar elke glimlach en groet van onze oogen om hem heen beantwoordde hij, als hij de oogen oopen had.

Ook zijn moeder bleef, zonder slaap, bij hem in zijn gansche laatste strijd. Ik zag dat ze zich gaauw zou herstellen. Ze was vol zorg, en zeer aangedaan

nu en dan. Maar er ontbreekt een element van wijding in haar karakter' dat de oplossing is van Paul's moeielijkheeden met haar, - en ook van ons verbrooken huuwelijk. ▫ Daarom begreep Paul altijd wat Truida voor mij is. En hij zeide nog een avond, toen Martha mij vroeg op de Lelie te blijven slapen, dat ik dat niet doen moest omdat het zoo naar was voor Truida.

Ik herinner me, op zijn stervensoogenblik gezegd te hebben: ‘Zalig zijn de dooden die in den Heere sterven!’ Toen begreep ik wat dat wil zeggen!

Hij zeide ook dat hij altijd van plan was geweest mij te dragen, op mijn begrafenis. Nu zal ik het hem doen. ▫ De klok luidde van morgen - om Paukie. ▫ Al die dingen, die men wel kinderlijk kan noemen, krijgen nu waarde door hem. Hij voelde ze kinderlijk en zuiver, en zoo krijgen ze wijding. ▫ Ook dat bloemen planten op zijn graf. ▫ Hij zei ook dat hij bij 't sterfbed van juffrouw de Zwaan had willen zijn. Juffrouw de Zwaan heeft hem godsdienst onderricht gegeeven, uit liefde voor hem. Een eenvoudige, oprecht vroome ziel. Paul nam haar formeel geloof in allen eerbied, al was hij zooveel wijzer en kritischer. Het komt ook alleen op 't echte gevoel aan. ▫ Ik heb dat indertijd gewild, dat zij hem les zou geeven. Daar ben ik nu dankbaar voor.

Mijn droomen waren rustig en onverschillig. Niets wat ook maar in de verte betrekking had op het gebeurde. Al dien tijd was dat zoo.

Ik ben nu ook volkoomen tevreeden als ik op Walden mag blijven en bij mijn jongen begraven mag worden. Waar hij ligt is 't ook goed genoeg voor mij. En ik zie zonder onrust de leevenstijd nog voor me, om mijn werk af te doen, mijn boodschap te brengen. Ik voel geheel gesterkt en verkwikt.

zondag 23 februari

Een plechtige, heilige Zondag, met stralend stil weer, zonneschijn en onbewogen lucht. Van nacht was ik minder goed, ik sliep minder goed, en er was weer angst en nervositeit. ▫ Toen heb ik van morgen nog weer gebeeden, toen hij in zijn kist lag. Ik heb hem mijn gelofte herhaald, een heilig leeven, zoodat ik zal kunnen sterven als hij, als een held en een heilige. Ik heb hem gedankt voor wat hij mij bracht. Ook de zeegen dat ik nu bidden kan. Ik vroeg immers de laatste jaren steeds: hoe kan ik tot God bidden? Hoe ben ik gevrijwaard voor zelfbedrog?

Maar nu is Paul in Gods weezen opgenoomen. En tot Paul kan ik bidden, hij is er nog voor mij, ik behoef geen zelfbedrog te vreezen. Zoo is hij nu

aant.

mijn middelaar. En het gebed heeft gewerkt. De zoete tranen brachten verligting.

> Ai staak die ijdle tranen wat
> en offer welgetroost en blij
> den allerbesten Vader vrij
> het puik van uwen aardschen schat!

Wetselaar, zijn oude vriend, die zooveel van hem hield en hem zoo goed deed door zijn flinke behandeling schreef: nu is hij in het land van zon en kleur, waar alles beeter is dan hier. Dat *gelooven* wij.

Toen hij kort voor zijn verheerlijking, als wat bezorgd zei: nu moest het toch koomen. Toen zei ik ‘het komt ook, lieve jongen, het komt. Ga maar slapen.’ ▫ Dat zei ik, zeeker nog vervuld van mijn droomenwijsheid, denkend aan eeuwige slaap en droom. ▫ Maar Paul ging niet slapen. Hij deed beeter. Hij was wijzer dan ik. Hij, wiens hart niet meer klopte, wiens bloed stilstond, wiens hersenen bijna buiten werking waren - hij was wijzer dan ik, gezonde, die bij hem stond. ▫ Hij ging niet slapen, maar bidden. Hij vouwde nog de handen welbewust en zorgvuldig, hij sloot den mond waarvan de kaak neerhing, hij oopende de oogen wijd, wijd. Hij preevelde in gebed - en zoo ging hij oover. Hij ging niet slapen, hij werd wakker, hij ontwaakte - -

Geen snik, geen convulsie. Vast bleef de mond geslooten, wijd oopen de oogen. Zoo mooi dat het jammer was toen ze weer moesten dichtgedrukt worden. Ze wilden niet dicht. Ze zijn nog oopen. ▫ Nu is 't een leege huls, een verwelkt blad. Maar toch ben ik er graag bij - want daar voel ik zijn lieve gedachten nog het best en hij de mijne.

> Gerettet ist das edle Glied
> der Geisterwelt vom Bösen.

Donderdag nacht hoorde mijn vrouw die alleen thuis bleef in bange wacht, voortdurend een geklapper koomen en gaan om het huis. Een castanjettengeluid, of een danse macabre. ▫ Maar gister morgen, na de verheerlijking, kwamen mijn kindertjes met hun juffrouw thuis, met een diepen indruk omdat ze ‘muziek gehoord hadden in de wolken’ toen ze wandelden in het bosch.

maandag 24 februari

Ik kom van het kerkhof terug. Ik wist vooraf niet wat ik doen zou. Maar op 't oogenblik voelde ik dat ik wat zeggen moest en het ook kon. En ik

aant.

ben blij het gedaan te hebben. Paul had mij des nachts heerlijke rust gegeeven, ik voelde gestadig zijn zachte werking. In den vorm van wat ik ‘droom-sensatie’ noem. Ik was heerlijk verkwikt van morgen. Ik weet hij zal mij verder helpen.

Ik herinnerde mij van nacht dat Paul, kort voor zijn verheerlijking, teegen zijn moeder sprak van het ‘doodshemdje’. En zij begreep zijn bedoeling. Van daag las ik eerst het fijne sprookje van Grimm, dat hij bedoelde. Welk een helderheid, dat juist als herinnering voor zijn moeder uit te kiezen. Het kindje dat niet rusten kan zoolang moeder schreit, omdat zijn doodshemdje nat wordt van de tranen. Een geest die zooiets bedenkt, lijdt niet, maar is verhelderd.

Ik nam mij voor de tuinlieden te zeggen dat ze vandaag den grooten stapel dood hout moesten verbranden op het grasveld. ▫ Toen ik van morgen uit het venster keek, hadden ze 't al uit zich zelf gedaan. Paul's vuuroffer. De vlam, symbool van diepe reiniging en verheffing.

> Ignis ascendere
> gestit et tendere
> ad coeli atria.

De tuinman van Ingen had blijkbaar er zeer teegen opgezien iets teegen me te moeten zeggen. ▫ Van morgen nam hij zijn moed en gaf me een hand zeggend: ‘ik fielsieteer u met uw zoon.’ ▫ ‘Dankje Dirk!’ ▫ Holdert die er bij stond was er door getroffen en zei: ‘hij zeide het rechte, dat is hem ingegeeven.’

‘Denk om het doodshemdje, moesje!’ zeide Paul. Tweemalen.

Zuster Obbes, mijn dochterken nu, hoorde in den nacht van Zaterdag op Zondag - dus den tweeden nacht na Pauls oovergang - mij roepen: ‘Obbes! Zuster Obbes!’ toen zij kwam zag zij Paul. En ze wist dat hij dood was, en ze was blij hem weer te zien. Het was mijn stem geweest, maar hij had geroepen, en ze praatten en waren verheugd. Toen zag ze ook haar zuster, die in Australië is, en Paul zei dat ze die moest verpleegen. ▫ Toen ze ontwaakte vreesde ze dat haar zuster dood was en dat Paul dit na zijn eigen afsterven weetende haar er van in kennis heeft willen stellen.

Van middag voelde ik in mij de teere, fijne wonder subtiele sensaties van een minnaar die zijn liefde beantwoord heeft gevonden. Het verrukkend besef: ‘hct is tòch heerlijke werkelijkheid! het is geen illuzie! het is waarheid!’ En dan het nieuwe huiverig heerlijke gevoel van vertrouwelijkheid met een verheeven weezen. De minnaar voelt dat voor zijn geliefde,

ik onderging deze zelfde sublieme aandoeningen door Paul, door het weeten van zijn verheerlijking, en door het gevoelen van de vertrouwelijkheid met hem, nu nog. ▫ Daarbij een gevoel van vastheid in alle nog onvaste dingen van mijn leeven. Het onbreekbaar bevestigen van mijn echt, mijn verbond met mijn lieve vrouw, een zachte herleeving van de aandoeningen van 6 Maart 1901. En het wegvagen van alle bittere, rancuneuze kleingeestige oude gevoelens. ▫ Ik voel nu weer de ‘heerlijke toekomst’, waar ik veel jaren geleeden van sprak. Ik voel dat alleen het bedrog van angst en vrees die toekomst verduisterd heeft.

dinsdag 25 februari

Mij trof ook de oovereenkomst van het Kruiswoord van Jezus: ‘Vrouw zie uw zoon! Zoon zie uw moeder’ met Paul's woord: ‘zul je denken dat je een dochtertje hebt.’

Sterven in den oorlog is mooi, het is altijd bewonderd. En ik heb vaak gewenscht in zulk een geestdrift te sterven, strijdende. ▫ Maar hoe oneindig veel mooier was Paul's dood, op zijn ziekbed. Daar was geen woede, daar was enkel liefde. Daar was vergeeving, ontzondiging, vreede. En toch dezelfde heldhaftigheid/ ja, grooter, want er was dieper inzicht, geen roes, maar extaze.

woensdag 26 februari

Daar ik voor Paul een monumentje stichten wil, een kleine biografie, en die noemen ‘Paul's ontwaken’ zoo wilde ik nu al zijn briefjes aan mij verzamelen. Ik heb dat gedaan, maar het was te pijnlijk, het bedierf mijn sereene, gewijde stemming. Het eerste briefje wat ik vond was dat wreede, bittere: je bent mijn Vaatje niet meer! God! wat leed ik daaronder! ▫ Maar Paul verhoort me. Ik ben zijn Vaatje nog, zijn lieve, zoete Vaatje.

Van morgen was het feest in ons huis, Paul's feest. Ooveral waren bloemen. ▫ Een ambtenaar, aan 't gemeentehuis nam mij een oogenblik apart, en vroeg me: als u 't me niet kwalijk neemt, is het waar dat uw zoon zoo vrijmoedig en geloovig is gestorven. ‘Zeeker is dat zoo,’ zei ik, ‘anders zou ik nu niet voort kunnen.’ En ik was geheel rustig en blij het te kunnen zeggen. Ik zal nooit moede worden het te zeggen. Ik schreef het aan Duse, aan Carmen Sylva - die mij een lief telegram had gestuurd. Ik schreef het in 't Fransch, in 't Duitsch, in 't Engelsch - en vond in elke taal iets

aant.

wat ik beeter zeggen kon dan in de andere. ▫ Het is mij nu volstrekt raadselachtig hoe ik Donderdag nog aan Sirius heb kunnen werken, en het Donderdag avond voorleezen. Ik had het toen noodig om mij staande te houden. Maar nu kan ik aan dat werk niet denken. Het zal geheel anders worden dan ik voorzag. Ik zal nu eerst Paul's boekje schrijven.

donderdag 27 februari

Bijna een week sints de gruwelnacht. Van morgen kwam de eerste uitwendige teegenslag. De tweede opvoering van Lioba was een groot verlies, een leege zaal. Men was dus om de muziek gekoomen. Ik verdroeg deeze deceptie met groot gemak. Om Paul was ik thuis gebleeven en had ik geen repetities meegemaakt. Zoo ontstond de fout om zonder muziek te speelen. Ik kan het dus dragen alsof het om zijnentwille was. En dat is eer verligting dan druk. ▫ Ik vond dadelijk energie om er aan te doen wat ik kon, en ik telegrafeerde om een bijeenkomst.

Ik herinner me dat Paul in zijn laatste oogenblikken telkens knikte, als hoorde hij iets, wat hij toestemde. Eeven als hij te vooren teegen ons geknikt had, - blijde toestemmend.

Ik las gister in Franciscus, maar was niet rustig - en de ooverdrijving en de dwalingen hinderden me. Die gehoorzaamheid als een cadaver!! Het hinderde me pijnlijk, omdat het de echte, kinderlijke, zuivere vroomheid van Paul schijnt verdacht te maken. ▫ En toch is er in de deemoed van Franciscus iets waars en echts - hetzelfde wat Lao Tsz' bezielde. Het Wu-Wei.

Wonder dat ik van Borel niets hoor. Niemand heeft meer behoefte aan Paul's leering dan hij.

28 februari

Weemoedig, Hans vertrok van morgen.

Een stuk van Heymans uit Groningen dat mij wel beviel. Oover de Psychical Research.

3 maart

Ruuw, guur weer. W. wind. Nu weer een paar slechte, weemoedige dagen. Ik was niet zooals ik wil zijn en Paul's weezen was mij niet zoo na

en behulpsaam. Ik was bij Lorentz' reede oover het relativiteits beginsel. Het was goed en duidelijk, maar leerde niets nieuws. 's Avonds bij Giza. Daarna zakte ik in. De nacht was slecht. Paul ver. Den volgenden dag was ik in Noordwijk, het sneeuwde en was koud en guur. De weemoed was diep. Ik las ‘La valeur de la science’ van Poincaré. Ik begreep nu zeer goed de relativiteit van het ruimte begrip. Maar nieuw was voor me zijn idee dat ook simultaniteit een illuzie is. Het is goed, het moet wel, maar daarmee verdwijnt ook het meest vaste van onze intuïtie. Wij blijven altijd denken dat ditzelfde tijdstip van ons weezen geldt voor alles wat bestaat, dat het ooveral voor alles eeven laat is.

Poincaré ontkent dit, maar de conclusie van deze ontkenning trekt hij niet. ▫ Een eerste conclusie is deeze; dat elk menschelijk persoon een eigen kosmos is, met een eigen tijdsbegrip. Wij identificeeren die waerelden, maar zonder rigoureus bewijs.

In Rotterdam verzoende ik Hoboken de jonge componist, met Griss, de literaire leider van Lioba. Er wordt nu weer een opvoering moogelijk.

Van nacht was Paul er, maar niet zeer sterk. Ik ben nog laag gestemd en weemoedig.

dinsdag 4 maart

Hoewel ik goed sliep, overstelpte mij van morgen een vreesselijke somberheid. Truida zei: ‘Nu is Paul zeeker verder weg van ons gesteegen.’ En zoo voelde ik ook en ik kon niets dragen. Het gevoel in geldnood te zitten - dat mij voor een week nog onverschillig was - drukte nu zwaar. Waar moet ik heen? Wat moet ik doen? - En als ik eens niet meer voordragen kan, of zenuwziek word.

Ik ging naar het huis waar Paul is gescheiden - en het greep mij zoo vreesselijk aan dat ik jammerlijk weende. Al die hulpelooze dingetjes uit zijn ziekte, die er nog te zien waren, de temperatuurlijst, en de medicijnfleschjes en instrumenten - en dan zijn eigen kast met al zijn curiositeiten en zijn dasjes en zijn boeken. Hij zou alles zoo graag netjes hebben gehad - en het was niet netjes. Het was alles hulpeloos aandoenlijk. En hijzelf is vèr. Zijn vaatje schreit om hem en ziet geen licht.

In den gruwelnacht riep Hans al schreiend: ‘hij deed toch niemand kwaad, waarom moet hij nu weg?’ ▫ en zoo vroeg ik nu: ‘wat hebben wij gedaan, Paul en ik, dat wij deezen jammer moesten doorstaan?’

‘Al wordt ons alles later vergoed, waarom moesten wij het hebben?’ ▫

aant.

Ik weet hoe het is als men zich sterk en gelukkig voelt. Waarom moet dat veranderen? Waarom is de jammer noodig - al stijgt men er door? ▫ Franciscus zocht de ellende, om daardoor gelukkig te worden. Waarom kwam het nooit in hem op hoe absurd het is dat het meest afkeerwekkende het meest noodige is. ▫ Ik twijfel niet, ik geloof eeven goed als ooit dat er een weg uit de ellende is, en dat het ons vergoed wordt. Maar waartoe moet het er zijn?

> Op 't gouden vreugdestrand
> vergaan niet onrechts donkere seconden
> onaangetast door zee van eeuwig recht.

woensdag 5 maart

Stormachtig, maar zoel, de eerste lentegeluiden, de grutto. Ik ben flinker dan gister. Maar de troost kwam niet van Paul. De droom was sensueelerotisch en de sfeer waarin ik ben is niet hoog. Maar ik ben moediger.

Doodgaan is als in een donkere put gesmeeten worden waarvan men den boodem niet zien kan, - en daarbij zich moeten troosten met de intuïtie dat het wel goed af zal loopen.

Zonder twijfel is het erotisch-sensueele een belemmering in stijgen. ‘Ein Erdenrest zu tragen peinlich.’ ▫ Boeddha, Paulus, Franciscus/ alle drie hebben het gevoeld. Ze waren voor niets zoo bang als voor vrouwen.

donderdag 6 maart

Onze herdenkingsdag. Het is zoel, reegenachtig en stormachtig. De kroosjes bloeien, veel voogels. Ik sliep zeer goed - maar niets van Paul. Van morgen enkel onaangenaamheeden. Geldzorgen, couranten-laster.

Gister zag ik de Heyenbrocks in Amsterdam. Grandioos.

Het beste theosofische boek dat ik ken is Anna Kingsford's Perfect Way. Het staat booven Blavatsky, booven Annie Besant, booven Steiner.

7 maart

Groote somberheid, onder gelddruk. Ik wilde dat ik een plaats wist waar ik graag zou woonen, dan trok ik er heen. Maar ik heb het blok

Walden aan mijn been. En toch zou ik hier graag blijven, als ik maar niet zoo somber hier werd, en de geldzorgen niet zoo drukten.

Ons hoogste streven moet zijn psychische desintegratie te voorkoomen. Daartoe hoort innerlijke vreede.

Ik schrijf aan Paul's biografietje.

10 maart

Zaterdag was ik bij de voordracht van Lorentz oover 't relativiteitsbeginsel. Ik zat naast Rudolf Mauve en er was een zeer leevendige en belangrijke discussie. ▫ De groote kwestie kwam aan 't licht, of de eenheid van tijd, de simultaniteit in 't Heelal, een illuzie is. Dat de ruimte het is, is al geen kwestie meer. ▫ Ik zei teegen Lorentz dat de kwestie zou blijken geen kwestie te zijn, dat beide opvattingen - al en niet - juist waren. De vraag is de twee inzichten te verzoenen. Er is een eenheid, maar het kan niet zijn de eenheid die wij als individuen waarneemen. Want elk individu vormt een eigen kosmos. En er is toch maar één kosmos.

donderdag 13 maart

Prachtig lenteweer. Eergister avond sprak ik in Oosterbeek en logeerde bij de familie Prins. De vader Generaal bij de marechaussees, een joviaal, leevenslustig, vrijzinnig en goedhartig militair, een type, een ‘opgewonden standje’ volgens eigen termen. Maar oover-hartelijk en waardeerend. Moeder en dochter zeer ontwikkeld en intelligent. ▫ De dochter zei mij: ‘Weet u wel dat u hier voor een profeet gehouden wordt, een Christus.’ ▫ Ik zei dat mijn lieve zoon daar nog meer van had dan ik. ▫ Op mijn lezenaar stond een witte Aaronskelk.

Gisteren was Borel hier met den beeldhouwer Gorsemann uit Cassel. De laatste een zeer inneemend, jong rechtschapen persoon. ▫ Borel had nog niet al zijn malicieuze eigenaardigheeden verlooren. Ik sprak niet vertrouwelijk met hem. Maar de ontmoeting was ongedwongen en vriendschappelijk.

zondag 16 maart

Storm en Reegen. Vrijdag ging ik naar Middelburg om te spreeken. Ik had mij vergist en dacht dat het voor de Bond van Vrouwenkiesrecht

aant.

was. Maar het was een letterkundige vereeniging en ik was niet geprepareerd voor het opgegeeven onderwerp. Maar het ging toch heel goed. Ik at bij de familie Heyse, een advocaat, en logeerde in het Grand Hotel, een fraai en groot koopmanshuis uit de achttiende eeuw. ▫ Ik bewonderde het mooie stadhuis en de abdij - en het aardige Walcheren met de bloeiende pruimeboomen en de boerinnetjes in hun kostuum. Hoe komt het dat ze nu onmoogelijk zulk een kostuum zouden uitvinden?

Ik las Jean Christophe, la Foire sur la Place. Hier zit hij te veel in zijn eigen omgeeving - het is minder ruim en algemeen gezien, de psychische afstand van den schrijver is te klein. Daardoor is de eerste helft verveelend.

Gisteren de derde leezing oover het relativiteits-beginsel. Ik las ook Minkowsky's Raum und Zeit. ▫ Het ‘Waereld-postulaat.’

maandag 17 maart

Storm. Ik ben somber en moedeloos. Als ik ga werken krijg ik hoofdpijn.

Van morgen een schoone gedachte - hoe de Dood een geboorte is, waarbij juist datgeen wat we ‘waan’ noemen wordt achtergelaten en vernietigd. Terwijl het weezen van wat we ‘schoon’ en ‘werkelijk’ noemen daarin ligt dat het blijft en niet meedesterft. ▫ Daarom zijn ruimte en tijd illuzies, en treedt de heengaande er uit. ▫ Daarom vreezen we te sterven, omdat we onze illuzies liefhebben en meenen er niet buiten te kunnen. ▫ Daarom is het verkeer tusschen leevenden en dooden - zaligen - onmoogelijk en misleidend. ▫ Alleen symbolisch kunnen we misschien nog in verstandhouding staan.

De mooie reegels kwamen in mijn hoofd:

> De Dood, waarvoor elk mensch met goede reeden huivert
> is als een vlammend vuur, dat alle zielen zuivert
> dat snel verteert al wat verblinding is en waan
> en tast alleen het schoone en werklijke niet aan.

woensdag 19 maart

Sneeuw en storm. Upton schreef: Holland has the kindest and politest people and the damnedest climate in the world.

Gisteren sprak ik in Haarlem. Op sommige momenten was ik welspree-

aant.

kend, maar de geheele reede was niet naar mijn zin gebouwd. Men zei dat ik de verzen mooier zeide dan ooit. Giza was in verrukking en omhelsde me op straat. ▫ Lorentz was er, en zei dat hij het niet met me eens was. Daar moet ik meer van hebben. ▫ Ik ben niet tevreeden met mezelf.

zaterdag 22 maart

Lenteweer. Gisteren hoorde ik het a-capella koor in de ronde luthersche kerk. Palaestrina, du Pres en Bach. En ik kon eevenmin als 't voorige jaar onder den indruk koomen. De omgeeving was mij te gereformeerd en de muziek te Roomsch.

Ik las ‘de Eendracht van 't land’ door Vollenhove en voelde er sympathie voor. Hij is een ruime en frissche geest, een Hollander van 't beste soort. Ik wil graag meehelpen als ik kan. Hij vond, wat ik niet vond, de baan van activiteit waarop men volgen wil. ▫ Misschien vindt iemand later de linie van geringste weerstand voor wat in mijn geest ligt.

vrijdag 28 maart

Zoel, voorjaarsweer. Morgen reis ik af. Ik zie weinig teegen de reis op. Hoewel de droomen ongunstig waren van nacht. Het verblijf in Zweden zal wel meevallen.

Ik schrijf langsaam aan Paul's gedenkschriftje. Af en toe een strofe vers.

Ik las in Pistis Sofia en vond daar een groote bevreediging. Het zal wel niet alles zoo waar zijn als het zich voordoet, maar het is ontwijfelbaar uit verheeven sfeer en raakt aan het heiligste. ▫ Het belangrijkste van ons leeven is fijn, vordert langsaam, en eischt toch alle kracht.

30 maart

Nikolassee bij Gutkinds. Mijn gemoed zweeft tusschen droefheid en lichte vreugde, zooals zoo vaak. Het afscheid van huis kostte zwaar, en hier voel ik weer, te midden van zooveel boeken, mijn onmacht. Maar er zweeft ook iets heerlijks in de lucht - iets uit ouden tijd.

Ik las gister het zevende deel van Jean Christophe Dans la maison, wel het beste. Toch is het meer een welspreekend betoog dan een kunstwerk.

maandag 31 maart

Het weer is zoo prachtig dat ik vol onbestemde geluksgevoelens ben. Ik weet niet precies wat ik verlang. En toch is er nog een zware schaduw.

Ik zei gister teegen Lucy Gutkind dat ik geloofde dat na den dood haar herinneringen ook mijn herinneringen zouden worden.

1 april

Borgeby, Flädie, bij de Norlinds. Ik logeer op het oude slot van Borgeby. Een groot landgoed met landbouw, zooals ze in Holland naauwelijks meer bestaan. Het slot dateert al van de achtste eeuw. Rondom stallen en schuuren. Drie-en-twintig paarden en 150 koeien. Zestig persoonen. Het gebouw middeneeuwsch, onder natuursteen, booven baksteen, een langwerpig gebouw (stins) met schuin pannen dak. ▫ Een paar vriendelijke kamers, licht en fleurig. Hout-verwarming in een gemetselde haard, en ijzeren kolomkachels. ▫ Het land rondom een heuvelig kleiland, weinig bosch, lage heuvels, zeer vruchtbaar. Graanakkers en weiden. ▫ De huisvrouw beheert het goed, haar erfdeel, met een opzichter en een rentmeester. Om het huis een groot park. Honderden kraaien-nesten. Een klein riviertje stroomt er langs. ▫ De man, Ernst Norlind, langgebaard, kaalhoofdig, nog jong, zeer hartelijk, impulsief, eerlijk en oopen. Vol bewondering voor mijn werk, vooral ‘Koele meeren.’ ▫ Zijn vrouw leelijk, maar niet zonder distinctie, ouder dan hij. Een fijn, tenger, aristocratisch zoontje, met lange blonde krullen, vier jaar - maar rijdt al op een eigen pony. ▫ Een broeder kwam op bezoek, een fijne, bescheiden, zeer blonde Zweed, die Hollandsch leest en spreekt en mijn verzen vertaald heeft. ▫ Ernst is schilder, en literator, en maakt ook fraaie goud en zilver sieraden. ▫ Veel moois in zijn schilderwerk. Vogels, sombere landschappen. Een zeer fraai kopje van een zieke jonge vrouw, vol kleurfijnheid en karakter.

Gister had ik een prettige dag met de Gutkinds in Potsdam. Een echte, vrije voorjaarsdag buiten. We waren zoo vertrouwd en genoegelijk bijeen. ▫ Als altijd, had ik geen zin in de verdere reis. En ook hier voelde ik me gedeprimeerd, zonder zelfvertrouwen. ▫ Maar het is alsof de vriendelijke menschen mij er dan uit halen. Dan zeggen ze, tot mijn groote verbazing, dat mijn aanweezigheid hen goed doet, dat er kracht van mij uitgaat, terwijl ik mijzelf toch zoo arm, en dom en zwak vind.

Ik las éven in Weiniger Sex und Karakter en vond het een ergerlijke zwetserij. Des te erger om de groote geleerdheid. Gevaarlijk intellektualisme.
Een prachtige wandeling tot aan de Sond. Eenden, fasanten, kieviten, wilde zwanen - een stille zoele avond. Een stil plechtig landschap.

donderdag 3 april

Gister in Lund gesprooken. Met rijtuig heen en weer gereeden, telkens een uur. De Dom gezien, zuiver Romaansch, goed maar niet zoo imposant, veel gerestaureerd en erg netjes. De ligging is goed, maar de stads-architectuur is niet fraai, banaal Duitsch. In 't museum aardige boeren teekeningen in de huiskamers. Vooral de huiskamer collectie is aardig. ▫ Het spreeken ging goed, ik kwam op dreef en vergat de taal. ▫ Een kaartje kwam van booven op mij dwarrelen. Daarop stond: Der Wille ist nur Glaube und Liebe. Der Rest is Kausalität. ▫ Dat kwam van een brievenbesteller, zei men mij. ▫ Ik soupeerde met eenige heeren en dames, professor Wrangel, die goed op de hoogte is van Hollandsche literatuur, professor Larsson, den philosoof die ‘Intuitionen’ schreef. Hun vrouwen, een Zweed die er als een Pool of Rus uitzag Agrell en ook poolsch en russisch onderwijst. Voorts nog een paar studenten, mannelijk en vrouwelijk. ▫ Door de koele, stille voorjaarsnacht terug. ▫ Ik kreeg veel brieven gisteren, en behoef niet naar Rusland. Door dit alles is de schaduw veel lichter geworden.

5 april

Jonsered. Nu is de schaduw weg. De reis van Fladië naar Göteborg was rustig, kalm. Een zonnige dag. Hier werd ik ontvangen als een oud vriend. Mijn voorgevoelens werden precies bewaarheid. Gibson is een door en door goed man en een schrander bedrijfsleider. Zijn vrouw de goedheid zelf. Ze hebben elkaar recht lief. In de kinderen merkte ik ontaardingsverschijnselen, vreemdheid, oneevenwigtigheid. ▫ De fabriek vond ik prachtig. De electrische installatie, alles door waterkracht. De reuzen dynamo's, de stille geweldige kracht, de zindelijkheid en helderheid. De machine fabrikatie zoo wonderbaar vernuftig. Zeshonderd teekeningen voor één machine. ▫ Dan de inrichtingen voor de arbeiders, alles helder, zindelijk, vroolijk. ▫ En het aardigste van alles, de ontginning op de bergen, Amerika,

zooals ze het noemen. ▫ En dan de hartelijke omgang van Gibson met zijn volk, en hun eerbied voor hem.

Ik ben tevreeden. Ik droomde eeven van Paul van nacht. Hij redde mij uit vuil en diep water. Ik ben zeer tevreeden. Ik beloofde Gibson - die te veel rookt - dat ik zelf het rooken zou afschaffen als hij het deed.

Ik las ‘Dans la maison’ uit en toen ik hier sprak van een goed fransch boek dat ik las, zei de vrouw dadelijk: Romain Rolland. Ellen Key had het haar aanbevoolen. Er is toch eenheid in de waereld.

6 april

Alingsäs. Een station tusschen Göteborg en Stockholm. Van morgen van mijn lieve vrienden Gibson afscheid genoomen. Ze waren allen aan 't station, zoons, vrienden en de ouders Jimmy en Lizzie. Weer moest ik hooren dat er goedheid van mij uitstraalt. En ik begrijp het niet. Maar ik ben veel sterker en lichter geworden.

Gister voordracht in Göteborg. Ik was niet zoo heel tevreeden oover mezelven. Ik had mijn lorgnet vergeeten en was daardoor niet zoo vrij bij 't spreeken, omdat ik mijn aanteekeningen niet leezen kon. Maar soms ging het toch goed en men werd wel getroffen. Voor debat waren ze te schuuw en te correct. ▫ Daarna souper door de studenten aangebooden. Een honderd gasten denk ik. Ik was weer niet zoo erg tevreeden oover mezelf, maar men was erg hartelijk. Edström was er, mijn kind-kolossus. Ik sprak met een Franschman M Barras, die mij van Rolland vertelde. Ik zat naast Fru Eerman, vrouw van een trust-magnaat/ en Fru Mellgren.

's Middags hadden wij een autotour gemaakt om de stad. Prachtig weer en een grootsch uitzicht van Keiller's park oover de gansche stad en haven. Ook weer een boerenhuis, Smaland Stuge. Met dezelfde malle primitieve teekeningen. Dat moet een bepaalde school geweest zijn, einde 18^{e} begin 19^{e} eeuw. De apostels met hooge, zwarte hoeden op, Absalom in een kuitenbroek enz. enz.

We dronken afternoon tea bij de zuster van Lizzie Gibson in een groot houten huis buiten de stad, hun ouderlijk huis. Ouderwetsch leelijk gestoffeerd, zeer ruim, maar smakeloos. De beide zusters van mevr. Gibson ook leelijk, eeven als zij, maar ook goedhartig en intelligent. Bizonder eigenaardig burgerlijk, van een rare soort, vreemd afsteekend bij de verfijnde Engelsch geciviliseerde omgeeving van de Gibsons en den fijnen kop van James Gibson. ▫ De twee zusters spreeken Engelsch met een afschuuwelijk

accent, dat precies gelijkt op dat van Kropotkins vrouw. Ook het uiterlijk gelijkt erop. Een rollende, slavische rrr. Ik moet haast denken dat er in beiden slavisch bloed is, misschien lettisch, mongoolsch of tartaarsch. Zoo gaan hereditaire streepen door de geslachten. De familie heet Waern en zegt van Hollandsche afkomst te zijn. Misschien is er Lapsch of Finsch bloed in. De jongens stijf en verleegen, ze stonden als twee standbeelden.

Allermerkwaardigst in dit stijve, correcte, gereserveerde volk twee zulke figuren als Ernst Norlind en James Gibson, volmaakt het teegendeel. Joviaal, expansief, los en gemakkelijk. Gibson met Engelsche, Norlind meer met Duitsche beschaving. En het aardigste is dat ze beiden bemind en populair zijn. Hoewel Gibson, als fabrieks-leider wel veel moeielijkheeden ondervindt. ▫ Zijn neef, de eigenlijke directeur, is goed maar voelt niets voor Gibsons bemoeyingen. De Amerika-ontginning interesseert hem niet. Hij woont in een enorm groot buitenhuis, twee persoonen. Ik gun ieder de ruimte, maar dit steekt te zeer af bij de anderen. Hier is het huis baas oover de man. De luxe en comfort van de Gibsons is juist op de grens van het verstandige en gezonde. Wat meer is is schadelijke en ongezonde weelde.

Ik zit hier nu in een klein station en wacht den sneltrein. Er is niets te krijgen, en ik rook niet meer. Maar de zon schijnt en ik ben innerlijk rustig en tevreeden.

Ik vind kleine soevenirs van Paul in zijn kleeren die ik draag, in zijn fluweelen jasje. Een zakkammetje, een abonnement bij een kapper. ▫ Gibson zei hij wou precies zulk een jasje hebben. ▫ Hij nam mij bij zich op den dam oover de heevig bruisende rivier en zei: ‘den 7en April is het de geboortedag van mijn moeder, zullen wij van dien dag af een jaar lang niet rooken?’ ▫ Ik zei: ‘Goed! maar ik begin dan nu al, en zal het ook niet na een jaar weer beginnen.’ ▫ We beloofden het elkaar bij handslag. Maar hij toonde zijn verslaafdheid door tot den 7e te wachten en gister en van daag méér te rooken dan anders. Ik bespotte hem om die zwakheid. Maar ik houd toch van hem. Hij is zoo beminnelijk. ▫ Hij beloofde het zijn moeder. ‘Het is een verdrag tusschen haar en ons beiden’ zei hij. Toen zei ik ‘mijn lieve zoon is ook in 't verdrag.’

Ik heb al met Hjalmar Wyk getelefoneerd.

8 april

Stockholm. Zondag avond waren Hjalmar en Bjerre aan den trein. Wij zijn elkander sintsdien veel nader gekoomen. Als verblijf was Furnborg

aangenamer. Men is daar meer op gasten ingericht. Er is meer onvormelijkheid, meer comfort, mooier omgeeving. Hier woon ik op een étage, wat ik niet prettig vind, ik word in de couranten besprooken, ik moet in gezelschap zijn wat mij soms gruuwelijk hindert. Maar de omgang met Bjerre en Hjalmar is mij veel waard, en voor mijn werk is dit alles nuttig. ▫ Ik ben ook niet onder de schaduw, alleen heb ik steeds nog het gevoel van niet voor mijn taak te deugen, te dom, te onweetend, te lui enz. Een afkeer van lof, en toch begrijpen dat ik die noodig heb voor 't geen ik doen moet.

Ik sprak gisteren avond, en het ging beeter dan in Götenborg. Maar het scheen of ik meer weerstand vond, hoewel men zeer warm antwoordde. Ik was zeer goed op dreef - maar ik zie nu nog veel erger teegen de voordracht van morgen op. Niet in Upsala, daar ga ik graag heen. Het Stockholmsche publiek heeft iets wat mij niet aangenaam is. Ik hoorde van Bjerre dat er zoo woest gespeculeerd wordt - dat zal ik wel gevoeld hebben.

Ik bezocht met Hjalmar zijn moeder, de deftige aanzienlijke dame met haar collectie tamelijk leelijke schilderijen, volgens den smaak der 19^{e} eeuw.

Als ik met Hjalmar ben, voel ik altijd hoezeer ik hem liefheb, en daarbij steeds het spooksel tusschen ons van zijn millioenen. Hij moet drie ton inkoomen 's jaars hebben, waarvan hij maar zeer weinig zelf gebruikt. De rest geeft hij weg. En ik loop naast hem, als intieme vriend, en lijd sinds jaar en dag onder geldzorg. En nu voel ik weer alsof ik een kind ben dat hij met vaderlijke strengheid kort houdt. Hij heeft de macht mij te verlossen, mijn schulden te betalen - maar hij acht het beeter van niet. Dat hij van mij houdt is zeeker. Ook dat hij mij alles geeven zou wat ik dringend vroeg. Maar ik wil juist niet vragen. En O! hoe graag wilde ik in staat zijn te zeggen: ik wil niets van je hebben, ik heb weinig, maar genoeg. ▫ Hij verzeekerde mij dat ik zeeker den Nobel-prijs zou krijgen op mijn beurt, - al is het niet dit jaar. Ik zei: ‘Hoe graag zou ik hem afwijzen!’ ▫ Hij begreep dat. Maar waarom zei hij niet: ‘ik kan je in staat stellen den prijs af te wijzen’? ▫ Als ik toch geld moet aanneemen, neem ik 't liever van hem dan van de Zweedsche Akademie.

Op de soirée waren veele Stockholmsche bekendheden. Steffen, de schrijver van Democratie in Engeland. Fröken Lindhagen, de vrouw van de burgemeester en voorvechtster van de vrouwenbeweeging, graaf Ehrensvärd de vroegere gezant in Holland, nu minister van buitenlandsche zaken, met wie ik lang oover het plan Van Vollenhoven sprak. De redacteur van Ord og Bild, de regisseur van het Stadtheater, gravin Brahe, een verwaande

aristocrate, eenige vriendinnen van de lieve gravin Trolle, eindelijk mijn goede baby-reus Edström met zijn lieve vrouw.

Vandaag at ik met Bjerre in de oopen lucht in Bellman's Ruhe. Hij vertelde van zijn nieuw boek Menschen wissen, Menschen werden, en van het zielsleeven der Lappen.

Ik zag ook de prachtige Rembrandts, en moderne Zweedsche schilderijen. Zorn, Josephson, Berg. Portretten van Ellen Key, een nationale heldin. Liljefoss. Een krachtig kunst-leeven.

donderdag 10 april

Ik sprak gisteren met Hjalmar mijn hart uit. Hij was zoo bescheiden en zoo goed. Ik behoefde maar te vragen, zei hij. En mijn vrouw en kinderen konden op hem rekenen. ▫ Ik houd dagelijks meer van hem. Ik ben blij als ik zijn gezicht maar zie, met het verleegen lachje, de rustige uitdrukking, het vaste eevenwigt, de zeekere smaak. Hij laat zich niet uit 't spoor brengen. En daarbij zijn fijngevoelige opmerkingen.

Gister ook kwam de vrouw van Bjerre tot haar recht. Een echt koninklijke vrouwen-figuur. Een van die eedele vrouwen als Lady Welby en Leonora Duse.

Wat mij in Zweden het meest weldadig aandoet is de *raszuiverheid*. Het is een gezond, krachtig/ gelijkmatig ras.

Ik at bij Hjalmar met den burgemeester van Stockholm, Lindhagen. We zaten met ons drieën huisselijk om 't haardvuur, en ik vertelde van mijn bezoek aan 't parlement. Ik zei: dat het er zeeker altijd waardig toeging, dat er wel nooit met inktkookers gesmeeten zou worden. Toen keek Lindhagen Hjalmar aan en mompelde iets dat ik niet verstond. Later hoorde ik dat juist Lindhagen zelf de eenige was die met een inktkooker gegooid had, en daarom in de spotbladen nog steeds met een inktkooker wordt afgebeeld.

Het prachtigste schilderij van Rembrandt is de Samenzweering. Dat vervolgt mij nog. Het is mooier dan de Nachtwacht, van een geweldige bovenaardsche glans, iets zoo aangrijpend mystisch en symbolisch als hij ooit maakte. Een grootsch vizioen. En welk licht! welk schilderwerk!

Gister avond speelde een vriend van Hjalmar, Anderson, ons volksmelodieën voor, op de fluit. Er zijn er duizenden verzameld en opgeschreeven. Het was een heerlijke frissche gezonde muziekatmosfeer, herderslied (Wallod) en dans (Polska). ▫ Wat een rijkdom in de ziel van dit volk.

Norlind vertelde mij dat Edström in een vlaag van hartstocht of wanhoop zichzelven gecastreerd heeft. ▫ Maar het zal wel een gerucht zijn.

Gister avond tweede voordracht. Ik zag er teegen op en was niet tevreeden oover mezelf. Maar Hjalmar dankte mij innig en ieder scheen voldaan. Het is of ik weerstand voel in Stockholm. Van avond in Upsala zal het beeter gaan. Des nachts kwamen de gedachten, die gisteren als vastgeroest zaten.

(*10 april*)

Upsala, Hotel Gille. In een zoo voortreffelijk hotel als ik in weinig groote steeden vond. En toch heeft Upsala maar 25000 inwoners. Alles is eeven keurig en geriefelijk.

Ik wist dat het hier beeter zou gaan, en het ging ook werkelijk heerlijk. Ik was zoo goed op dreef als ooit en gaf ze heerlijk de volle laag. ▫ Een talrijk gehoor wel 400 menschen. Veel studenten. ▫ Het souper ter ontvangst was bizonder weinig geanimeerd. De voorzitter was een Zweed van 't hooge Noorden met donkerblond haar en een bleek begrafenisgezicht. Het gelukte mij niet meer dan een flaauwen schim van een glimlach op zijn gezicht te wekken. De anderen allen eeven schuuw en stijf. Maar ik heb geraakt, dat is hoofdzaak.

Ik las in Bjerre's brochure oover het geneezen paranoia geval, en ontdekte daarbij de oovereenkomst met mijn eigen ervaring: dat het demonische zijn macht verliest als het als zoodanig begreepen wordt. ▫ Alleen zoo is de mensch uit hun greep te verlossen. Door inzicht. ▫ Dat is ook de werking der psycho-analyse.

Ik kreeg bezoek, na de leezing/ van een student: Anders Nygård, die in de droevigste vertwijfeling was. Hij was verstikt in de materialistische sfeer in Upsala en zag niets voor zich als 't gekkenhuis of den zelfmoord. ▫ Ik had innig met hem te doen. Een jonge, gezonde boerenzoon uit Dalecarlie, goed gekleed en van zeer beschaafd voorkoomen. ▫ Ik vond dit eeven erg als de Siberische banneling waarvoor Joop de Haan zich zoo'n moeite geeft.

maandag 14 april

Nikolassee. Eergister avond weer bij Gutkinds aangekoomen. Een koude sneeuwstorm. In Stockholm lag de sneeuw hoog en vroor het streng.

De laatste dagen in Stockholm veel met Bjerre's vrouw gepraat. De twee plannen geopperd. Van de réunie ergens in 't zuiden, en van de waereldreis. Hjalmar scheen er wel ooren naar te hebben. Hij alleen kan de zaak moogelijk maken. En Bjerre geloofde er ook aan. ▫ De Gutkinds stellen S Vigilio vóór, aan het meer van Garda.

Gister avond was Buber en zijn vrouw bij ons, en hij vertelde van zijn nieuwe boek: Daniël. En van de ‘Orientirung’ en ‘Verwirklichung’.

Hier in Berlijn krijg ik weer een benaauwenden indruk van de oovermaat van boeken, het door elkaar praten en schreeuwen, het beurtelings verheffen en vereeren van deezen en geenen.

Ik corrigeer de proeven van de Duitsche vertaling van Happy Humanity. Zou de waarde van dit schijnbaar zoo naïeve en populaire boek begreepen worden? Het past geheel in mijn leevenswerk.

zaterdag 19 april

Stormachtig. Zoel. Walden was weer mild en bloeiend, er was niets bevrooren en de vruchtboomen bloeien. De kinderen hadden veel paarse pinksterbloemen geplukt, en 't huis was vol tulpen, muurbloemen, narcissen.

Ik wandelde met Martha naar 't polderhuis. ▫ Er was een zachte rust in mijn gemoed. Een gevoel alsof ik nu zoo goed en mild mag zijn als ik wensch.

Het was goed bij mijn lieve vrouw te zijn, en de kindertjes toonden groote blijdschap dat ik er weer was. ▫ Maar vandaag begint de schaduw weer. Het gevoel dat ik dit leeven niet vol zal kunnen houden, dat ik te duur leef, en daarbij niet weet hoe ik anders moet leeven. Een eng, beklemmend gevoel.

Het is erg stil, de post brengt niets. Maar ik vind dit nu alles goed. Ik zal rustig volhouden.

Morgen naar Londen.

maandag 21 april

98 Gloucester Terrace. Londen is eeven grimmig en zelfvoldaan als ooit. Ik logeer nu bij rijke menschen en heb een auto tot mijn beschikking als ik wil uitgaan, en de beleefde butler is een en al voorkoomendheid. Als ik nog een knaapje ware zou ik dit alles aardig vinden. Nu lijd ik onder

mijn onmacht. Hoe weinig nog uitgericht in mijn 53 jaar. Zooveel waarheid in me, en na zooveel inspanning nog zoo weinig er van meegedeeld. Ik heb wat deezen millioenen ontbreekt - en niemand wil het aanneemen. Wat ik krijg is gastvrijheid omdat ik een vreemdeling ben die zich behoorlijk weet te gedragen. Ik ben hoegenaamd niets gevorderd in 25 jaar, ten opzichte van Londen.

Gister wandelde ik met zusje in den Hout. Prachtig bloeiden de Amalangieën. Giza bracht mij weg. Ik was weer in de schaduw en zoo bleef het, en hier wordt het er niet beeter op. Bezoek bij Casanove, de agent, die mij liever zag gaan dan koomen.

dinsdag 22 april

In Londen's high life, met al de jammerlijke leugen en het bederf. En toch beminnelijk en respectabel. Gister in 't Parlement gegeeten. Uiterst weelderig diner. Mij ridicuul gemaakt door als een jongen Keir Hardie aan te spreeken, omdat ik hem vroeger wel ontmoet had. Thee in Sesame Club met de eeuwige, min of meer onuitstaanbare Dr Tuckey, een droevig gezicht, een jonggezel die oud wordt in het gezelschapsleeven. ▫ De Wilshire's lunchten bij Percy Harris. Revolutionnairen bij een conservatief parlementslid. Dat is wel aardig, die verdraagsaamheid. ▫ Er was een zeekere mrs Stanley, waarvan een zoon mohamedaan is, een ander atheïst, een derde katholiek bisschop. Zij was verwant aan Bertrand Russel/ de wiskundige, en bevriend met Cobden Sanderson. ▫ De nacht was goed, een heldere droom. Maar mijn tijd is nog niet gekoomen.

woensdag 23 april

Gister voordracht oover droomen voor de S.P.R.

's Morgens muziek, een violiste, madam Schmidt, Belgische joodin die Hollandsch verstond. Een zeer goede viool. De Engelsche dames praatten onder de muziek dóór en ik verzocht hen hun mond te houden. ▫ Ik bezocht Cobden Sanderson. Hij was oud (73) en somberder dan ooit. ▫ Diner met de bestuursleden van de S.P.R. Oude kennissen: mrs Sidgwick, miss Johnson, mrs Verral, Piddington, Mead.

donderdag 24 april

Bij Wilshire. Ik voel mij hier vrij ongelukkig. En toch heb ik hier de meest belangrijke ervaringen. De kleine Logan is een uiterst merkwaardige

jongen. Als ooit een kind geniaal genoemd kan worden dan is hij het. ▫ Een mooi, beminnelijk kind, vol humor en leeven, dat op zesjarige leeftijd diepzinnige sprookjes schrijft. ▫ Hij kan nog niet leezen of schrijven, maar dicteert zijn moeder. Het zijn hooge en mooie gedachten, uiterst wijs en diepzinnig - in mooie taal, ritmisch soms, vol schitterende invallen, en kleurige beelden. ▫ Zijn ouders laten hem dansen leeren. Op de gewoone school werd hij ziek. Kreeg hooge temperatuur, en werd gedeprimeerd. Hij heeft buien gehad van echte melancholie. Maar nu is hij jolig als een echt gewoon kind. ▫ Het dansen vindt hij heerlijk. Het voldoet aan zijn behoefte aan discipline. Het is ritmische gymnastiek, volgens de russische dans-methode.

Wij gingen gisteren avond de russische danseres Anna Pawlowa zien. Het is zeeker een verbeetering op het oude ballet, maar het staat niet zoo hoog als Isadora Duncan. Het is op een lager rang. Een tusschenvorm. ▫ De muziek daaraan eevenreedig: Liszt en Paderewski. ▫ Ik zag ook bioscopische tafereelen van jachten in Afrika.

Nu ben ik toch ongelukkig omdat het hier een smeerig, rommelig huishouden is. Het bad was onbruikbaar, alles is onordelijk en vuil. En toch is de vrouw flink en energiek en gezond, en ze wil haar geniale zoontje de beste leiding geeven.

26 april

Cambridge, bij Edw. Bullough. Ik ben nog geheel vervuld van Logan, mijn kleine Sirius. ▫ Hij is Sirius - het is zoo wonderbaar, dat ik al die bizonderheeden omtrent Sirius neerschreef, het dicteeren aan zijn moeder, de gedichtjes - en dat deeze jongen in Londen leefde en het alles was en deed. Zijn sprookjes en gedichtjes koomen precies oovereen met de Sirius versjes. Dit is een woordelijke vertaling:

de Neevel.

O kinderen, in de morgenscheemer
zit ik in de stervende nacht.
Denk aan de schoonheeden der aarde.
En weet je dat als de zee kalm is
de scheepen veilig zijn?
Maar als de zee boos en woedend is
dan zinken de scheepen.

aant.

O de morgen is kalm en mooi,
het breekt haast mijn hart.
Denk aan de steeden met de sombere neevel
verschrikkelijk als een woedend beest
Het maakt mij droef als ik de neevel zie.

Mijn Siriusverzen zijn - met toeleg - zoo simpel moogelijk gehouden. Die van Logan zijn rijker, weelderiger, mooier - maar dus ook onwaarschijnlijker voor een kind. En toch is Logan nog maar zes jaar, en hij heeft ze gedicteerd, en elk woord moet precies zoo blijven als hij het zegt. Zijn moeder mag er niets aan veranderen.

In Hampstead had ik een blinde beedelaar gezien, die den ganschen dag teegen een muur zat, in de zon - en ik dacht aan het luie leeven van dien man, en ik voelde absoluut geen meedelijden, enkel weerzin.

Gisteren middag gingen wij naar den trein, Logan en zijn ouders en ik. Logan liep vooruit, in zijn ulstertje/ de handen in de zak, vroolijk en huppelend. ▫ Op eens zie ik hoe hij bij den blinden beedelaar staat. Hoe hij hem toespreekt, als een oude bekende, bij hem neerzit, zijn handen vat, en hem innig en vriendelijk toespreekt, teegen hem aan geleund. Hij neemt een penny uit zijn zak en doet die in het bakje - maar dat niet hartelijk genoeg vindend neemt hij hem er weer uit en stopt hem in de hand van den blinde, en met de hand in zijn zak. ▫ Toen schooten mij de tranen in de oogen, ik begon bijna te snikken. En nog kan ik er niet zonder tranen aan denken. Nooit zag ik zoo reine, zuivere, onmiddellijke liefde. O! dacht ik, kon ik nog maar zoo onbevangen zijn, kon ik nog maar zóó liefhebben en goeddoen, zonder denken of vragen, zooals dat kind. ▫ Ik dacht aan de zeegen voor dien blinde, de stem van dat vriendelijke kind te hooren, hoe moet dat zijn dag vervullen, hoe moet hij er naar verlangen. ▫ Ik hoorde het aan zijn stem toen hij Logan bedankte en vaarwel zei: ‘Thank you, my boy, thank you my child!’ ▫ En Logan huppelde weer voort, blij en zorgeloos, zonder te weeten wat hij gedaan had. ▫ Nu schrei ik weer! Zalige tranen. Het was een vonk van goddelijke liefde die ik zag. Zoo moet Christus gedaan hebben als kind, dit was de liefde van Sint Franciscus.

O Paul, Paul! mijn jongen, weetje het, dat ik dit gezien heb?

27 april

Cambridge. Gister avond voordracht, met veel succes. In een gehoorzaal van de Universiteit, collegezaal voor botanie. Ik voelde zeer professoraal. Er waren veel studenten, en er volgde eenige discussie.

aant.

Mijn gastvrienden waren er ook. Ik blijf Duse's dochter uiterst bekoorlijk, beminnelijk en begaafd vinden. Ook de man valt eer mee dan teegen. Er is iets kouds in hem, een gemis aan vuurige geestdrift. Maar zij hebben nu juist weer wat de Wilshire's missen, orde, netheid, gezond oordeel.

Een duitsch schilder, Kroeber, is ook hier, - dezelfde die aan Bullough voor veele jaren de Kleine Johannes gaf als een ‘köstlich Leckerbissen’. Een grappig, oolijk kaereltje. Duse's dochter noemt hem ‘Pittörchen’ van Pittore.

De omgeeving heeft iets ongezelligs/ vooral bij dit vrij ruuwe weer. Winderig en kaal. Maar weldadig is de orde en netheid in huis.

Ik voel dat ik voortgang maak, met de Waereld-veroovering. Als eens de kern gevormd is, komt de polarisatie al sneller en sneller. Deeze jaren zijn de moeielijkste, van langsamen groei.

Morgen hoop ik bij mijn kindertjes, mijn lieve vrouw en mijn bloeiende appelboomen te zijn.

woensdag 30 april

Het is intensieve zoomerpracht. Juist nu, eind April, zoomersche dagen, dat maakt Walden tot een paradijs. De appelboomen zijn een enkele bloesemvracht. De nachtegalen zingen en de wilde kers is een fijne, witte bloesem massa teegen de blaauwe lucht. Ik ben niet alleen verheugd thuis te zijn, bij vrouw en kinderen - ik geniet ook deeze lente zooals weinige te vooren. ▫ Ik moet aan mijn jongen denken, hoe geniet die het nu? Door mij? ▫ Gisteren was ik bij mijn moeder, ook die was wel en blij. Wij reeden met zusje naar Giza.

Lioba is weer uitgesteld. Het kon mij niet veel scheelen. Het moet zoo weezen. Ik moet werken en Paul en Sirius afmaken.

Ik moet bedenken dat er een aantal menschen zijn die op me vertrouwen, voor wie ik steun en vastheid ben. Daarvoor moet ik werken, die moet ik niet teleurstellen.

Ik lees ‘the great Illusion’ van N. Angell. Niets nieuws, maar toch met een nieuwe duidelijkheid gezegd.

zaterdag 3 mei

Koel, goed weer. Ik voel zeer rustig en ook gezond. Ik slaap heerlijk, en voel Paul's nabijheid. Gisteren naar Zeist met Truida/ haar tante bezocht.

aant.

Ik denk veel aan het lente-gevoel van vroeger, waarbij altijd verliefd-heidsaandoeningen moesten zijn, om het fijne geluk compleet te maken.

Het is nu heel stil - ik ben als vergeeten. En ik vind dat goed. Ik doe wat ik kan, en als het niet waar is dat ik een groote rol nog in de waereld te speelen heb - welnu! dan is dat niet voor mijn verantwoording. Ik wil ook eeven graag vergeeten blijven - wat *mij* betreft. Maar er zou een wonderlijke inconsequentie zijn, een teegenstrijdigheid, als ik *dit* ik-gevoel zou hebben en het zou niets beteekenen.

6 mei

Gister bezoek van mijn moeder en Zusje Obbes. Ik deed een snelle wandeling door Bredius. Het is nu koud weer. Ik ben gezond, slaap goed, voel rustig maar niet hoog.

donderdag 8 mei

Gister koud, gestookt. Vandaag zonnig, winderig. Ik las het boek van Johanna ‘the Petticoat Commando’. Een naieve zelfverheerlijking. Dragelijk van haar, omdat ik van haar houd.

zondag 11 mei

Gister de zangen van Tagore geleezen, den bengaalschen dichter. Dit is prachtig. Dit deed mij aan zooals geen tijdgenoot tot nu toe. Zou ik dien man ooit kunnen zien? ▫ Dit is beeter dan Omar Khayam!

maandag 12 mei

2e Pinxterdag. Heerlijk meiweer. Met Hans en Martha en Marietje orchideeën geplukt in het weiland.

Gisteren las ik de correspondentie tusschen Nietzsche en Strindberg. Beiden op den rand van waanzin. ▫ Ik begrijp hoe dat zelfgevoel en die vereenzaming tot waanzin voert. Ik voel mij nog veilig op dat punt, maar de raadsels zijn toch ontzettend. ▫ Het is mij ook vaak alsof ik losgelaten word in de oneindigheid, om te leeren geheel alleen op mijzelven te vertrouwen. ▫ Strindberg citeerde Anacreon: θελω θελω μανηναι maar ik wil beslist *niet* gek worden.

13 mei

Een wonderheerlijke Mei maand. De seringen, de brem, de meidoorn, alles bloeit prachtig. Het heeft flink geregend en nu is het zonnig en stil. ▫ Soms voel ik, juist nu, in dit jaar alsof de toekomst zal zijn als een meimaand. Ik sliep gisteren tusschen het akkermaalshout achter in Walden. Met Tagore's Gitanjali bij me.

14 mei

Gisteren oopening van het nieuwe Frans Hals museum te Haarlem. Ik stond tusschen de bende hooggehoede en zwartgejaste notabelen en geneerde me. De minister Heemskerk sprak en ik vond het erg poover en onecht. ▫ Het museum zelf was mooi, een fraaie 17^{e} eeuwsche reliek. En er waren veel bekenden: de Bazel, van Looy, Derkinderen, Veth, Marius Bauer, en allerlei oude Haarlemmers.

Prachtig was de Hout. Ik herinner me zoo'n schitterende, heldere meimaand niet. Het groen is zoo fel, en alles is zoo rijk en frisch.

Ik was 's avonds in de comedie en zag ‘het levende lijk.’ Het werd goed gespeeld en het beviel me. Het was meer de artiest in Tolstoy dan in de meeste andere werken. Geen moraliseeren maar kunst. En onder invloed van Dostoiewski. De echt-russische, goedig zwakke, oprecht en week, gevoelig en diep en eerlijk - teegenoover de brave verveelende geweetensmensch. ▫ Heel mooi vond ik het zigeunerlied, het avondrood. Dat was een goede scène, goed gespeeld. En ook fijn en uitsteekend was het voorleezen van Fedja's schrijfwerk, afgebrooken door de komst van Mascha's ouders. En dan zijn verbouwereerde lijdsaamheid, zwak en beminnelijk.

Ik werd zeer droevig in den schouwburg om het vluchtige leeven.

19 mei

Koud. Eergisteren bracht ik het MS van Paul's ontwaken bij Versluys. Het wordt maar een klein boekje, maar als ik het van een ander las zou ik zeggen: ‘dat zullen veelen leezen.’ ▫ Zoo denk ik b.v. dat Gorter nooit meer iets van mij leest, maar dat hij dit kleine boekje wèl zal leezen. Mijn vrienden zullen het leezen, maar ook veelen van mijn vijanden.

Gister was Borel bij me, en Johanna van Maarsseveen. Ze vonden dat ik hier mooi woon.

Ik corrigeerde ‘a Study of dreams’.

Ik maakte het plan om een nieuwe brochure te schrijven: ‘de republiek Nederland’ of ‘de Nederlandsche Republiek’ of ‘de Republiek der Nederlanden.’

21 mei

Ik kreeg een brief van Logan. Ook een andere brief van hem aan een schilder. Daaronder schreef hij het woord:

Serious

Voor een Freudsche Psycho-analytiker zou het niet vèr gezocht zijn hier te leezen ‘Sirius’. ▫ Toch heb ik hem nooit oover Sirius gesprooken. ▫ Het komt mij vóór dat de Freud'sche onderzoekers altijd met persoonen van inferieur karakter experimenteeren.

Ik schrijf aan de leezing voor Gent. Ik moet er mij toe dwingen. Ik wil met Sirius voortgaan.

De post brengt niets.

Gister een heerlijke zeiltocht met Hans en Marietje en twee anderen.

Mijn huis is net en wordt goed bestierd. Mijn kindertjes worden goed verzorgd en opgevoed. Beiden/ huis en gezin bevreedigen me, maken me gelukkig. Hoewel ik nog eeven arm ben, tob ik niet.

Het is immers moogelijk door suggestie, twee herinneringsstroomen te doen samenvloeien, iemand zijn droomleeven of zijn somnabulistische leeven in de wakende herinnering te brengen - zou het dan niet moogelijk zijn andere herinnerings-stroomen, uit verschillende individuen, na den lijfsdood te doen ineen vloeien?

dinsdag 27 mei

Warm zoomerweer. Het is een ideale meimaand. Nooit zag ik het groen zoo vol en frisch. Gisteren wandelden we met de kinderen naar 't Melkhuis. Ik heb nu geen last van mijn neus en geniet de warmte.

De kwestie Duse-Fles wordt weer opgerakeld. Poletti schreef een huldevers aan Etha. De schuld wordt nu geheel op Duse geworpen.

aant.

woensdag 28 mei

Gister de oopening van het Muiderslot bijgewoond. In den warmen zoomerdag, bij dreigend onweer, gefietst naar Muiden. Er was volle zoomer-bekooring.

31 mei

Sluiting van het wonderseizoen. Gisteren gloedhette, van nacht onweer, heeden koel en nat. Alle Mei pracht verdweenen, geen seringen, geen meidoorn, geen brem, geen veronica meer. Het loof donker. Een enkele roos begint.

Ik voltooide de Gentsche rede. Het beste er van vind ik de vertaling van Tagore. Maar ook de analyse is goed. Ik voel zeer vast. Ik weet precies wat ik nog te doen en te zeggen heb. ▫ Nu eerst Sirius II af. Dan de brochure Nederland een Republiek. Dan het drama.

2 juni

Gister weer naar 't Muiderslot geweest. Een reegen-dag. Zeer vervuld van het slot en zijn geschiedenis.

7 juni

Gisteren uit Gent teruggekoomen. Een sterke indruk. Het is snel voorbijgevloogen. De rede zelf was daarbij als een vluchtig incident. De hoofdzaken die mij vervulden waren mijn lage aanvechtingen, mijn onvolkoomen genieten van de zoomerstads-sfeer in een vreemde stad, en dan het middeneeuwsche Gent, de kerken, de oude huizen, vooral het grafelijk slot dat geweldig op mij inwerkte. En toen de ontmoeting met den roomschen priester, pater Rutten, terwijl ik voor den Van Eyck stond in de Sint Baafs kerk. Ik was al geïnteresseerd toen hij inkwam met de twee fransche priesters. Door zijn aardig gezicht, zijn vrije inneemende manieren. En toen hij mij aansprak en oover mijn rede begon/ toen was ik geheel geboeid en nu nog moet ik telkens aan hem denken. Ik hoop dat hij hier komt en ik wil met hem praten. Hij mag alles doen wat hij kan om mij te bekeeren. Ik hoop dat hij oprecht is.

Mijn geheele toestand is allerzonderlingst. Het is alsof ik vergeeten en

onopgemerkt ben. Ik heb een gevoel alsof er geen sprake van is dat ik mijn opdracht, mijn taak op die wijze zal kunnen ten einde brengen. De dagelijksche pers is mij vijandig, zwijgt dood, en ook uit andere landen hoor ik niets meer. De post brengt niets. Amerika, Zweden, Duitschland alles zwijgt. ▫ Maar dan - op die voordracht in Gent - vind ik een enorme belangstelling, een stampvolle zaal, een geestdriftig applaus. Ik was niet tevreeden oover mijzelven. Ik had mijn best gedaan mij goed vóór te bereiden. Maar het had beeter gekund. Ik zou eigenlijk met een helper de Rede moeten instudeeren, om iets volkoomens te geeven. Dat behoorde ik te doen, en als men mij ooveral zooveel vergoeding gaf als in Gent, en ik kon op eenige voordrachten per jaar vast reekenen, dan zou dat ook wel gaan.

Ik dejeuneerde bij den heer van den Heuvel, minister van Staat, - een leevendig mannetje met ouderwetsch-fransche manieren, hupsch en hoffelijk. Een burgerlijk milieu, zonder veel smaak, waar fransch gekoeterd wordt. Als gasten Jhr de Pau, ook een van 't oude regime, die zijn vlaamsch nog maar slecht sprak. En een jonge zakenman Claeys, geheel vlamingant, een aangenaam mensch.

Na afloop der rede sprak ik de professoren Paul Frederik en Henri Logeman, mijn oude schoolkamaraad. Op de voordracht waren aanweezig Stijn Streuvels, René de Clercq, en verscheiden priesters. ▫ Toen ik teegen het priesterschap sprak voelde ik een gerucht van oppositie door de zaal gaan. Ik vermeed hen te prikkelen, maar hield toch vol en bleef het gehoor meester.

Daarna zag ik de schilderijen op de expositie, onder leiding van een schilderes, mevrouw de Weert, kleindochter van Ledegank. Ik vond dat de jonge Belgische schilders een heel wat beeter figuur maakten dan de Hollanders. Er waren een aantal zeer goede landschappen. Claus, Bartsoen, - ook kranige etsen van een Gentenaar/ de Breukere geloof ik. Rembrandt zou er plezier in hebben.

Mevrouw de Weert vroeg mij naar haar buiten te koomen, te Afsnee/ een dorp aan de Leye. Ik had er wel ooren naar. Cyriel Buisse woont er ook. Maar den volgenden dag voelde ik dat ik naar huis moest.

Ik at 's avonds bij Logeman en zijn vrouw - Dientje van der Willigen - die 53 boeken uit het Scandinavisch in 't Hollandsch vertaalde. We spraken oover Björnson en Ellen Key, onze gemeenschappelijke kennissen, en oover den ouden tijd in Haarlem.

Thuis koomend was ik droevig, door kleinigheeden.

aant.

zondag 8juni

Het rustige, werksame zoomergevoel. Het geluid van de wind in de bladeren rondom. De voogels, de roozen en andere bloemen.

Teune, de acteur, vertelde mij dat van Mens, de tooneelschrijver, zich doodgeschooten heeft omdat de Jezuieten hem vervolgden na zijn stuk ‘de Jezuiet’ dat in Duitschland gespeeld werd. ▫ Dat is dus de toestand van Lukas in ‘de Zendeling’.

11 juni

Koud en nat. Gisteren had ik hooi-katarrh en het stormde en reegende. Maar ik was toch opgewekt. Ik schreef: ‘de ware antithese’ voor het weekblad van Piet Tideman. En ik vond het een goed artikel. Het staat onaantastbaar, al wordt het uitgelachen en genegeerd. Het zal altijd weer boovenkoomen.

zondag 15 juni

Donderdag kreeg ik bericht dat mijn moeder ziek was. Hooge koorts. ▫ Vrijdag ging ik er heen. Toen was de koorts af, en vond ik haar vrij goed. Ik telegrafeerde zusje Obbes, die direct gekoomen is. Maar gister kwam de koorts weer heevig terug 40°.

Een droef contrast van aandoeningen. Het weer was zoo mooi geworden en ik fietste naar Noordwijk in den prachtigen avond, op den wonderschoonen duinweg. En ik dacht aan den verleeden tijd in Haarlem, mijn jonge leeven, en nu de arme, oude moeder, de laatste ooverblijvende. Hoe weemoedig was alles. Moeder is opgewekt, flink, als altijd, bereid te sterven, vol innigheid jeegens mij. Ik logeerde in Noordwijk, het was er mooi, het dorp bloeiend en welvarend, het gansche land vol teekenen van welvaart. Ik baadde 's morgens. Een blijde, fijne stemming was er. Ik fietste naar Leiden. Ook dat stadje was prachtig in de morgendrukte en de zoomerzon.

Ik bezocht van Vollenhoven, de man van de politie-vloot. Ik vond hem bescheiden, een rechte Hollander, afkeerig van reclame en ophef. Een gladgeschoren gezicht, kortgeknipt haar, dikke lippen/ een mond als Labberton. Maar zijn begaafdheid toont zich niet snel, niet in vuurigen blik, vrije gebaren of leevendig gesprek. Hij is ook wat doof.

aant.

Wij fietsten naar Oegstgeest naar van Noppen, - die bracht ik met van Vollenhoven in kennis. Ik lunchte bij van Noppen en hij las me een stuk van zijn groot drama voor: Armageddon. Het denkbeeld: Samson, het gekeetende volk, dat de pijlers van de samenleeving doet instorten, is werkelijk groot. Het viel me mee. Van Noppen heeft iets donker-zuidelijks in uiterlijk en geest. Misschien Indianenbloed. ▫ Ik fietste van Oegstgeest weer naar Haarlem, Moedertje erg koortsig en onrustig. Ook dat nog!

Ik corrigeerde de proeven van ‘Paul's ontwaken’. Martha wenscht dat het niet in den handel zal koomen. Maar ik zal aan dien wensch niet kunnen toegeeven. Want dat zou mij te veel geld kosten, en het zou de verspreiding beletten. En ik vind het zulk een zuiver, oprecht en heilzaam geschriftje dat ik het stellig niet mag teegenhouden. Paul zelf zou het zeeker met me eens zijn. Nu zal hij er om glimlachen.

vrijdag 20 juni

Vandaag had ik naar Homburg zullen gaan. Ik had er mij zeer op verheugd want ik wist hoe prettig ik het er zou vinden. In het mooie, nieuwe huis op de vroolijke badplaats, en de uitgestrekte bosschen rondom. Maar ik zag hoe het mijn moeder pijnlijk was en toen besloot ik terstond te blijven. Mijn moeder sprak van nog maar veertien dagen te leeven te hebben. In hoever dat diep gemeend is kon ik niet beoordeelen. Zusje is nu zoo goed voor haar, ze doet nu wat Paul had willen doen, en moeder voelt het, met haar liefdevolle natuur. ▫ ‘Zou Paul in den heemel nu weeten dat je zoo lief voor mij zorgt?’ vroeg moeder aan Zusje. ▫ Ik was blij om die vraag.

Dinsdag waren we met de kinderen in Artis. Een ideaal-dag, juist zooals ik mij die had voorgesteld. Prachtig warm weer, en alles liep goed, naar mijn bedoelen. De brulaap of Siamang was de eenige wanklank. ‘Die vind ik niet aardig!’ zei Hugo.

Woensdag waren de van Noppen's hier, er is oovervloed van roozen.

Ik corrigeerde de Gent'sche rede.

De Kuyper-bende heeft een goeden klap gehad.

Gisteren bezoek van Yvonne Bimbenet, de conférencière. Typisch fransch, donker, leevendig, mager.

Ik voel toch voldoening dat ik niet gegaan ben.

maandag 23 juni

Ideaal zoomerweer. Ik lees Drews oover Plotinus. Ik zou die soort metaphysica nog wel eens kunnen kritiseeren. Wat mij teegenhoudt is het besef

van het minutieuze geduldwerk dat er voor noodig is. Men moet bij 't tweede of derde woord al in de complicatie stikken. ▫ Het woord ‘zijn’ of ‘begrip’ is al niet meer te onderzoeken door de grenzenlooze diepte en verwikkeling.

zaterdag 28 juni

Deeze week koud, guur, reegenachtig. Gister avond concert in de Naarder-kerk. Stabat mater van Henriette van den Brandeler en de C-moll-mis van Mozart. ▫ Nu raakte het mij wel en ik kwam diep onder den indruk. Vooral van Mozart, wiens mis ik nu voor de tweede maal hoorde. ▫ Het doet mij goed te zien hoe belangrijk zoo'n kunstwerk voor mijn lieve vrouw is. Het vervult haar geheel, ze moet er steeds oover denken hoe men zooiets maken kan.

Mea Verwey was met ons. Zacht, kinderlijk, maar ook fijn en schrander.

Paul's ontwaken en de Gentsche Rede voor den druk gegeeven. Jaap de Haan was door Paul's ontwaken zeer getroffen. Hij verwachtte dat men *dit* werkje wèl zou waardeeren.

Ik schrijf aan Schijn en Wézen. Sirius vordert maar zeer langsaam.

zondag 29 juni

Guur. Telkens koomen mijn gedachten terug op het gesprek met Buber. Hij heeft gelijk, met z'n ‘Oriëntierung’ en ‘Verwirklichung’. ▫ Het Nu en 't Ik, waarvan ik schreef in Schijn en Wézen, dat is de Verwirklichung. Alle bereekening is oriënteering, en moet tot nu-en-ik gevoel worden. ▫ Muziek is werkelijkheid als gevoel, door ik-nu. Het is orienteering als bereekening. Dat is maar schaduw van werkelijkheid. ▫ Alle metaphysiek is afdwaling van dat ik-nu-gevoel, vergeefsche oriënteering. ▫ Door deeze oriënteering wordt echter het ik-nu rijker, dieper - en zoo moet het groeien totdat het eeuwigheid en ruimte omvat. ▫ Het staat al in de Kleine Johannes. De cijfers dat is oriënteering. Windekind is werkelijkheid. Het gevoel.

woensdag 2 juli

Sints 10 dagen zagen we geen zon. Het is steeds N. wind met graauwen heemel. Mijn dagen zijn als verlooren, ik schrijf nu en dan een paar reegels

aant.

aan S en W. Ga veel naar Haarlem. Lunchte gister bij Duyvens de tandarts, nadat hij mij een ‘brug’ in den mond had aangebracht, waarbij ik mezelven verneederd en gepijnigd voelde. Hij is een aardige sympathieke man, wiens vaardigheid ik zeer bewonder.

Gister avond Jani Holst, het jonge dichter-type, met golvend haar en hoog voorhoofd. Maar gelukkig met begrip van humor en zonder eenige poze.

Beroerde, onvruchtbare dagen. Kou, pijn, geen werk.

donderdag 3 juli

Idem, idem.

vrijdag 4 juli

Terwijl ik aan 't schrijven was, en juist van Schijn en Wézen III twee zangen afhad, kwamen Jani en Carry Verbruggen. Ik las de verzen voor en wij speelden met de kinderen. Het deed me goed. Ik voelde bizonder verlaten en machteloos de laatste dagen.

Ik las van den Bergh van Eysinga's Radikale Kritiek van het N. Testament. De waarheid wordt nu wel steeds duidelijker.

zaterdag 5 juli

Steeds guur en somber. Van morgen kwam het denkbeeld van het drama. Het Skelet. Ik wilde het in blank-verse schrijven, om de menschen niet naar realisme te laten uitzien. En ik denk aan Royaards als de man die het kan dóórzetten. Gelukkig dat ik hem zoo goed vond in ‘het levende Lijk.’

Gisteren was ik met Giza bij Truida's rijken neef Everts te Bloemendaal. Een fraai, weelderig huis vol marmer, dun gesleepen marmeren platen, doorschijnend. Prachtige perzische en Moorsche tapijten, oud-Chineesch brons en porcelein. ▫ De eigenaar een type als mijn neef Willem van Warmelo - met veel fijne gevoeligheid en aspiraties, maar zonder talent of expressie of filosofische berusting. Daardoor zelf-ingenoomen, wreevelig, bitter, op anderen spoedig schimpend, eigenlijk zeer ongelukkig. Maar iemand die een nacht niet slapen kan als hij een mooi Chineesch beeldje verwacht.

woensdag 9 juli

Steeds goed weer. Eergister avond was ik bij professor Lorentz en had er een lang gesprek, van half acht tot tien. Hij is zulk een beminnelijk en bescheiden man. Wat hij met me oneens was kwam eigenlijk alleen daarop neer dat hij vond dat ik wat doorsloeg in sommige uitdrukkingen. Als ik b.v. van de 'onwaarheid' der weetenschap sprak. En ook dat hij niet aan een persoonlijk voortbestaan kon gelooven. Hij geloofde wel in het primair-zijn van den geest, en achtte zichzelf een deel van een groot geheel. Maar hij meende dat hij als persoon dan wel wenschte afgedaan te hebben. Hij had geen behoefte aan persoonlijk voortbestaan. ▫ Ik meende dat daar een vergissing school. Er was toch niets voor hem bestaanbaar zonder dat zijn eigen ik het kende. Hij had dus geen recht het bestaan aan te neemen van iets waar zijn eigen ik buiten bleef. Het opheffen van zijn ik beteekende dus opheffen van alles, van alle bestaan.

Ik sprak ook oover Freud en de symboliek der droomen. Wat hem daarbij trof was het feit dat deeze symboliek voor verschillende individuen eenzelfde karakter droeg.

Hij zeide ook dat het lang beezig zijn met mathematische beschouwingen oover een vierde dimensie langsamerhand een zeekere vertrouwdheid met het idee van een vierde loodlijn in het snijpunt van drie coördinaten meebracht.

Ik sprak ook oover de eenvoudige oplossing van het sociale vraagstuk. Belachelijk eenvoudig, in vergelijking met zijn physisch-mathematische vraagstukken. Alleen in de praktische uitvoering belemmerd door het gemis aan geloofs-verband en organisatie.

In de physica gelooft ieder den ander, en kan alles door meede-deeling en bewijs worden vastgesteld. In de sociaal-economie ontbreekt dat verband totaal, - er is alleen gezagsverband.

Lorentz noemde den naam van Otto Effertz, en zei dat die in Parijs doceerde.

Gisteren waren Jani Holst en Carry Verbruggen bij mij. Ik had haar Heleen geleezen en haar talent bewonderd. Het was een vroolijk en druk bezoek. Ik bracht hen naar Blaricum. Ook Rijkens en zijn vrouw zijn hier.

Van morgen dacht ik weer oover de tragédie der zeekerheeden. Ik wil beslist weer dramatisch werken, deezen winter.

vrijdag 11 juli

Zonnig, maar nog koel. N.O. wind. Gister avond was ik beslooten, het

drama zou in Haarlem speelen, in den Frans Hals tijd. En ik zou de gestalten die ik noodig had uit zijn modellen uitzoeken. Ik wist al wie de hoofdpersoon zou zijn, de fijne oude kop uit het regentenstuk. Een magistraat, wijsgeer, geleerde. ▫ Zijn dochter een van de lieve figuuren (van Verspronck b.v.) uit dien tijd, - die zingt met de guitaar. ▫ Zijn aanstaande schoonzoon, een zwierige vendrig, tuk op weelde en mooie kleeren, die zich door den Spanjool laat omkoopen. ▫ Zijn vrouw een nuchtere, maar ruime en vroome geest, die de strengheid van haar man niet deelt. ▫ De aanbrenger, een stroeve protestant, die querulant wordt. ▫ Misschien als bijfiguur, de oude arme Frans Hals zelf.

zaterdag 12 juli

Prachtig zoomerweer. Gister was ik zeer gelukkig door de gedachte aan het drama. Ik geloof dat dit mijzelven en het publiek bevreedigen kan. ▫ De kern van het drama is de groote vraag van de zeekerheid van het plichtgevoel. In hoever de waarachtig brave en vroome mensch zijn plichtgevoel moet volgen. In dit geval aarzelt of weifelt de man niet, geen oogenblik. En toch komt de twijfel en de wroeging, door het waarneemen van den waanzinnige. Dit alles is voor *mij* de hoofdzaak. ▫ Maar dan heb ik het fraaie milieu, de schilderijen, de Hoochjes en de ter-Borgh'jes die op 't tooneel gegeeven kunnen worden, en de fraaie kleederdrachten, en het Hollandsche element. ▫ Ik geloof als ik ergens mee slagen kan, dan is het hiermee. Mijn vaderstad, mijn volk. Het museum op 't Heiligland, vlak bij mijn geboortehuis.

zondag 13 juli

Warm. Weer het gonzen in mijn hoofd, dat ik in Helleland had, en in 1911 in Neu-Coswig bij Dresden. ▫ Ik voel mij beroerd, als een terugslag op de vreugde van gisteren. ▫ Ik begrijp weer niets van mijn positie. Is dit vaste gevoel van mijn beteekenis in de waereld nu schijn en zelfbedrog? Als ik de historie lees van een grooten bankier, als Pierpont Morgan, dan lijkt de heele waereld een complex waarin ik niet thuis hoor. Hoe kan ik daarin iets beteekenen?

dinsdag 15 juli

Tropische reegen. Druk. Giza, Moeder en Zusje, Rijkens, gister avond Borel. Ik werk weinig, het vlot niet.

vrijdag 18 juli

Graauw motreegenweer. Zandvoort. Noordzee Hotel. Gister bij mooi weer ben ik met mijn lieve vrouw hierheen gevlucht, voor de drukte op Walden. Het is om haar rust te geeven en voor mij om aan 't werk te koomen. Zij is dan op eens zo lief en fleurig, dat doet mij goed. Ik zelf vertaalde Gitanjali en las in de Vaderlandsche geschiedenis. Maar wat ik doen wil vlot nog niet.

zaterdag 19 juli

Steeds reegen. Het weer is zeer slecht, maar ik ben tevreeden. Het is hier stil en rustig. Ik hoor alleen de zee. Ik heb aan Sirius geschreeven en Tagore vertaald. ‘Wijzangen’ zal ik ze noemen. Het is volkoomen of ik ze zelf geschreeven heb. Ik vertaal ze als van zelf, alsof ik ze zelf opschreef. Ik baad en voel geheel gezond.

Welk een jammertooneel is die geschiedenis van den tachtigjarigen oorlog. Wat al domme kleinheid in de vorsten, slaafschheid in de meenigte, wat weifeling, wreedheid en verraad bij de leidende persoonen. De sympathiekste is Egmond, maar een steil conservatief. Oranje is ruimer en slimmer, maar weifelend, dikwijls meer meegesleept dan stuurend. ▫ En die gehuurde soldaten, die wreedheeden, dat geldgehaspel, die rommelige verwarring. Wij weeten naauwelijks hoe kort geleeden het grofste barbarisme is.

dinsdag 22 juli

Steeds zeer koel weer. Een droefgeestigheid houdt mij weer bevangen. Ik vertaal Gitanjali en dat is mij 't liefst. Met Sirius gaat het te langsaam en ik ben bezwaard er oover dat ik het niet gaauw genoeg afkrijg. Ook voel ik mij dom, en onnut en leelijk en nalatig.

woensdag 23 juli

Slecht weer. Oranje speelde in de zeeventiende eeuw de zelfde rol als nu de sociaal-democratie. Ze stookten het geestdrijvend volk en de dominees teegen de regenten op. De grootste vrijzinnigheid was nog bij de regentenpartij te vinden, bij Oldenbarnevelt en de remonstranten. Rechts was Spanje en het Katholicisme dat alle welvaart verdierf, links was Maurits en de Calvinisten.

zaterdag 26 juli

Zandvoort. Het is toch een glorieuze tijd geworden. Ik heb weer vertrouwen in mijn werk en ik vertaal Gitanjali, elken dag een of meer gedichtjes. Ik schrijf ook hoofdst. XVI van Sirius. Het weer is zonnig en het is de blijde hoogzoomer aan zee. Strandvertier, kindertjes aan zee, lichte en kleurige pakjes. Dit huis het toppunt van wat ik mij als kind van weelde aan zee droomde. De waereldsche vorm van zeegeluk.

Hoe meer de menschheid zich uitbreidt, hoe meer de individueele goede smaak te loor gaat. In de plaats daarvan komt de navolgings zucht. Het ras moet zich te veel verdeelen, daar door wordt het individu zwakker/ minder zelfstandig, minder in direct verband met de rasgeest. Maar er wordt iets nieuws bereikt door gemeenschappelijke actie. En de verzwakking gaat niet verder dan veilig is voor 't behoud.

Ik was vandaag weer in Bergen, en herstelde de goede vriendschap met mevrouw V., die ik ten onrechte verdacht van gekrenktheid. ▫ De rit van Alkmaar naar Bergen in een oopen rijtuig, in den zoomerdag was een hooge weelde. Prachtig!

dinsdag 29 juli

Koel. N. wind. Weer in de hut op Walden. Druk in huis. Moeder en zusje, Giza. Bij Martha zijn de Vogels en Marie Andries, de Rijkensen nog bij de Haan.

Jan de Witt is eeven ongeschikt voor een drama-held als Napoleon volgens Hebbel. Want hij is nog veel nuchterder dan Napoleon. Zijn eenige goede kwaliteiten in dat opzicht zijn zijn moed en zijn fierheid. Maar hij was een droge sinjeur, bij al zijn slimheid en dapperheid.

woensdag 30 juli

Gisteren hoorden we de Zigeuners speelen in Laren. Giza was verrukt en het greep mij ook aan. Misschien blijft mijn moeder nu hier. Ik ga waarschijnlijk naar het Congres in München voor Droom-onderzoek.

1 augustus

Moeders tachtigste verjaardag. De kinderen brachten haar een versierde stoel met groen en bloemen. Zij was erg dankbaar en gelukkig.

aant.

3 augustus

Zoomerweer. Moeder wil in Truida's huisje koomen. Daardoor veel drukte. Ik vind het alles zeer goed. Maar ik droom niet gunstig en ben vaak bezwaard.

De toon van mijn vijanden in de pers wordt anders, wel eeven schamper en nijdig, maar machteloozer, minder stellig.

dinsdag 5 augustus

Homburg. Zoomerleeven in een Duitsche badplaats. 's Morgens vroeg choraal door de Kur-kapel. Koffie op 't terras. Dan waterdrinken en een kleine wandeling. Alles met aardige herinnering aan Schwalbach en Münster a/Stein. Maar ik wou dat het Schwalbach was en mijn lieve vrouw hier.

donderdag 7 augustus

Nog zeer koel, maar windstil. Gisteren wandeling naar de Saalburg door het bosch. Herinnering aan den Romeinschen tijd. De Mithras tempel, het heiligdom van de bron-nymph. Mij beviel zeer de sobere, forsche, harmonische bouw van de Romeinsche werken. Zoo koel en weleevenreedig. Daarbij schijnen de Duitsche kasteeltjes prutserig-fantastisch. ▫ Er was stemming in, die mij vervulde.

Eergisteren met de heele familie naar de Hirschgarten. Tamme herten en koffie-drinkende Duitschers. De kinderen vonden vier jonge katjes, en andere bezoekers kwamen er op af en gingen bij ons zitten, en het was een luidruchtig gelach, gemiaauw en gebabbel. Een echt Duitsch tooneeltje.

Gister avond bezoek van de Marquardts/ vrienden van de Geldmachers en van Dr. Simon van de Frankfurter Zeitung. Deeze laatste een typisch joodsch element in den Duitschen kring. Muziekaal, geraffineerd.

8 augustus

Homburg. Koel, bijna koud. Gister een mooie dag in Nauheim. Nog drukker Kurgast-vertier, veel gebouwen van vrij goede moderne architectuur, veel bloemen, geraniums vooral, en een mooi park.

Ik schreef een brief aan Tagore, geheel naar mijn gevoel en ik was er blij om.

Oovermorgen thuis.

14 augustus

Walden. De thuisreis was prettig en scheen zeer kort. Ik had gelukkige gedachten. Het verblijf in Homburg had mij goed gedaan, zooals ik verwachtte. Een lange wandeling door de bergen met Paul Geldmacher. Een lunch bij Simon in zijn rijk jonggezellen huis.

De laatste twee dagen was ik met Walther Rathenau, die met zijn auto in Amsterdam was. Ik kreeg nu nog een beeter indruk van hem en wij werden werkelijk bevriend. Hij is een voortreffelijk spreeker en een zeer scherpzinnig man. ▫ Heel terecht zei hij dat alle ‘inrichtingen’ kunstmatig en onnoodig zijn bij de reformatie. Alles berust op ‘Werthung’/ waardeschatting. Wie die verandert/ verandert ook van daar uit alle maatschappelijke inrichting.

Wij gingen met mijn moeder in de auto naar Loosdrecht. Zij had er kinderlijk plezier in.

Hjalmar stuurde mij f 1000. - om naar München en S Vigilio te gaan. ▫ Dit zijn nu drie schatrijke en invloedrijke jonggezellen: Wijk, Simon en Rathenau - die zich alle drie tot mij getrokken voelen. Wat beteekent dat? Zou ik die kracht kunnen concentreeren en richten?

Wijk is mij de liefste, dan Rathenau, dan Simon.

16 augustus

Ik voel niet opgewekt. En ik heb nu toch juist mijn energie zoo noodig. Mijn werk vordert zoo langsaam.

20 augustus

Steeds koel, grijs weer met N. wind. Sints Juni geen warmte. Ik voltooide een artikel oover ‘Kampf oder Frieden?’ voor de Frankfurter.

Het gonzen in mijn hoofd houdt aan. Ik slaap alleen diep en dan is het 's morgens een tijd lang weg.

Lee stuurde mij zijn boek ‘Crowds’. Ik begon er in maar het interesseerde mij niet genoeg. Het is Lee als altijd, maar niets nieuws. Ik mis de vuurige liefde. Upton zegt dat hem economische kennis ontbreekt, maar dat is 't niet wat mij treft.

Soms zie ik nog alles in 't licht des Doods - soms in 't licht der Eeuwigheid.

23 augustus

Eindelijk zoomerwarmte. Ik voel soms doodsch en leeg in mijn hoofd en kan niet voort. Alleen Tagore houdt mij dan op. Daaraan werk ik altijd met plezier. ▫ Ik weet wel wat mij ontbreekt. Tagore heeft het. Hij voelt de nabijheid, hij voelt Hem, hij is er zeeker van en er meede vervuld. En ik moet mij vergenoegen met vermoeden, en bemiddeling en vluchtige aankondiging.

dinsdag 26 augustus

Heerlijk zoomerweer. Tagore komt. Dat gaf mij als een gevoel van bevrijding. Ik weet dan wat de hoofdzaak is en bekommer mij niet om al de rest. Ik schreef dat ik te oud ben om mij in hem te vergissen.

Valborg Isaachsen zag gisteren lijnen in de wolken die ze voor telegraafdraden hield. Ze liep met haar man en die merkte op dat ze veel te hoog waren voor telegraafdraden. Toen zag Valborg dat het nootenbalken waren en ze zag de nooten er op, die een melodie vormden. Ze schreef ze op en speelde ze thuis en het was een mooie melodie.

Ik ben als een jongen die kapellen vangt. Ik zie er nu hoe langer hoe meer, mooie en groote. Tagore, Wijk, Gutkind, Upton, Bjerre, Rathenau, Simon - maar ik kan ze niet bij elkander krijgen. Soms krijg ik er twee of drie bijeen en dan ontsnapt er weer een hier- of dáárheen.

Torvald Isaachsen gelooft aan de echtheid van het geheele N. Testament. Voor Truida was dit troostrijk. Voor mij was dit te véél beweezen en daardoor niets. ▫ Valborg die zoo goed Tagore begrijpt, kan dit gevoel onmoogelijk deelen.

Tagore schijnt mij al het diepste te zijn waartoe wij in onze dagen koomen kunnen. De heele N. Testamentische theologie is fantasie, met zeer weinig realiteit tot boodem. Zoendood door het Kruis, Zondeval, Verlossing, enz. Woordfetischisme.

woensdag 27 augustus

Ik dacht dat ik door Paul's oovergang zelf blijvend beeter zou worden. Maar de schok is niet krachtig genoeg geweest. Ik moet zeeker nog meer lijden.

aant.

vrijdag 29 augustus

Warm. Eergister ging ik naar den Haag om bij de receptie van Carnegie te zijn bij den Amerikaanschen gezant. Ik deed het om Jaap de Haan te plezieren, die wou dat ik oover Rusland met Carnegie sprak. ▫ Ik at bij Borel. Op de receptie was het vol en lawaaierig zooals altijd bij zulke geleegenheeden en men richt er niet veel uit en heeft ook niet veel genoegen. ▫ Carnegie sprak ik, maar ik richtte niets uit, omdat ik mij schaamde en mij niet op mijn plaats voelde. Ik voelde mij zeeker niet de armste van de twee, en hij begreep daar natuurlijk niets van en was schuuw en hield me van zich af. Van Rusland wist hij niets en wilde hij liever niets weeten. Hij deed mij denken aan een Barnum phenomeen, een kleine mensch aap, om onder glas te laten zien, het millioenen-ventje, dat in idealen wil gaan doen.

Des avonds echter zag ik de mooie Chineesche teekeningen bij Borel en dat vervulde mij meer dan de receptie. Dat symbolische van alles, de den als de onsterfelijkheid, de vlinder en de bloem als de liefde, de hoenders als huisselijk geluk, de zon als het eerste principe, dat alles vond ik juist en prachtig - en de kleuren en de expressiviteit heerlijk. Ik dacht er aan den ganschen nacht.

Den volgenden dag bezocht ik mrs Cole te Oegstgeest. Het was echt zoomer en ik was zeer gelukkig.

Op de receptie had ik de van Noppens en miss Kiehl ontmoet. Ook den directeur van het observatorium te Treptow.

Van mrs Cole kreeg ik een groen zijden beursje met goudstukken. Ik vond haar lief en had te doen met haar zwakke conditie en onplezierig verblijf.

zondag 31 augustus

Op mijn terugweg van Oegstgeest zat ik een uur in den tuin van Zomerzorg te Leiden, zoo vol oude zoomerherinneringen. De goudvischvijver waarom ik 33 jaar geleeden wandelde, toen 't maskerade was in Leiden. Waar ik zat te wachten toen ik mijn artsexamen deed en de militaire muziek hoorde, en waar ik met Hans zat op een van onze heerlijke zoomer vacanties te Noordwijk.

Gister was ik in Haarlem, moeders huis ontruimend. Gelukkig dat ze nog leeft terwijl ik het doe. Dat voorkomt de pijnlijke weemoed.

aant.

maandag 1 september

Tagore vertrekt Woensdag naar Indië. Maar hij hoopt toch nog mij eenmaal te ontmoeten. Ik had een heldere droom toen zijn brief in huis kwam, na acht.

Gisteren bezoek van Lilian Wald, de filantropische Jodin. Een flinke, sympathieke, lieve vrouw. ▫ We reeden naar Laren en Hugo hoorde de Zigeuners speelen, hetgeen diepen indruk op hem maakte.

donderdag 4 september

Wijk-aan-Zee. Zonnige dag. Landwind. Dat Tagore niet komt was een slag voor me. Moest ik nu juist deeze kans missen, terwijl ik toch op zoo merkwaardige wijze - door Duse - met hem bekend ben geworden. ▫ Ik hoopte op hem. En Calcutta is zoo ver. En hij is 52 jaar. ▫ Maar ik denk veel en met troost aan zijn woord: ‘Time is never lost, my Lord. Thou hast taken every moment of my life in thine own hands.’

dinsdag 9 september

München. Gister en eergisteren congres van de psycho-analytiker. Ik deed er aan mee, sprak er zelfs, en schaam er mij nu een weinig oover. Ik voel dan alsof ik veel te zwak ben voor mijn taak. Toch leek het een oogenblik wel duidelijk dat er maar twee krachten waren in de zaal, Freud en ik zelf, en dat Freud verreweg de zwakste was. Misschien is dat nog geheel anders waar. Ik *verteegenwoordigde* er alleen een oneindig sterker kracht. Maar ik voelde dat ik het niet goed deed, ontoereikend en dat bedroefde me. ▫ Het geheel lijkt mij nu een nachtmerrie. Hoewel het den schijn had van een zeer geslaagde vertooning. Maar al die groteske vuilheeden die daar als weetenschap fungeerden, en al die dames en heeren die dat met tevreeden mienen in zich opnamen, soms zelfs geamuseerd, dat was waarlijk demonisch. ▫ Maar er waren hier weer allerlei draden te vinden van het net dat zich voor mij - en door mij - oover de waereld spant. ▫ Ik zag het vriendelijke gezicht van den goeden trouwen Hugo Heller uit Weenen, die zielsverheugd was mij daar plotseling en onverwacht te vinden. Een goede, geestige, scherpzinnige Jood. Had ik *hem* maar altijd als uitgeever gehad! ▫ Dan was Bjerre er, en sprak waardig en mooi. Hem steunde ik. ▫ Gister kwam Hjalmar, na vier nachten spoorens, ik haalde hem 's morgens

aant.

van den trein om 7 uur. ▫ En eindelijk wees Heller mij gisteren op R.M. Rilke, wiens spooren ik al in Jonsered gevolgd was. ▫ 's Avonds zaten wij met Rilke/ Heller, Bjerre, Hjalmar en een Freiherr von Gebsattel in een theesalon bijeen. Ook een dame, die fraaie was-poppen maakt Frl. Britzel. ▫ Het was een mooie avond, vooral omdat Rilke mij oover Rolland sprak dien hij goed kent en naast wien hij woont in Parijs - en Rolland had hem oover mij gesprooken en verheugt er zich op met mij in contact te koomen. ▫ Rilke was ook in Venetië toen ik bij Duse was. Hij kent ook Duse en Poletti. ▫ Frau Andreas - de vriendin van Nietzsche - was op 't congres, bevriend met Rilke. Maar ze werd mij antipathisch, door haar onnoozel lachen om het Freudsche gemodder. Ergerlijk vond ik al die vrouwen, die niet opstonden, maar bête bleeven zitten.

Ik ben ook geërgerd door het domme doen van de Gutkinds, die nu eenvoudig niet te bereiken zijn, nu ze eindelijk iets konden uitrichten. Ze zwerven nu al weeken in Zuid-Duitschland - en als het tot een reunie zal koomen zijn ze niet te vinden.

donderdag 11 september

Gossensass. Gister morgen in München de ‘alte Pinakothek’ gezien. Het portret van den ouden Rembrandt, een wonder. De Haarlemmer soldaat van 1590 in dunnen Hals-toon. Het visschersmeisje van Hals - de Shakespeare onder de schilders. De Grünewald - en de macht van mooie primitieve doeken. ▫ Het portret van Sylvius door Rembrandt, een statige kleurensymfonie.

Het reegende heevig, om 12 uur spoorden Hjalmar en ik naar Gossensass waar Bjerre ons tegemoetkwam met graaf Ehrensvärd.

Vandaag bij prachtig, frisch zonnig weer een heerlijke wandeling met Hjalmar naar Sterzing, het aardige, kleurige stadje, in het Eysachdal. ▫ Het was zoo vreedig en genoegelijk en wij hadden jongensachtige pret. De opschriften op de deuren van het hotel ‘Alte Post’: ‘bewohnt von Kaiser Frans Jozef’ en dan daaronder ‘besetzt’. ▫ Het stadje heeft Bernsche kolonaden en al een Italiaansch aanzicht. Een vreedsame bedrijvigheid, vreemden, toeristen, Tirolers met bruine bloote knieën en bloote halzen. ▫ Rondom de statige bergen in de stille zon - de toppen al besneeuwd.

Bjerre praatte lang met mij oover de psycho-analyse.

Het volgend jaar zullen we weer samenkoomen.

63 David Edström, F.v. Eeden

64 Paul in zijn laatste levensjaar

14 september

Aan 't station te Frankfurt/ 's morgens 6 uur. Het is een heldere herfstmorgen en ik zit in de vroege wachtkamer op mijn trein te wachten. Een moment van zalige, onuitspreekelijke rust en vreedigheid in mij. Een van die zeldsame heerlijke diepe gelukkige oogenblikken.

Gisteren deed ik een berg-toer met Hjalmar. O mijn lieve dierbare Hjalmar - ik zal hem missen. Hij is zoo zacht en zoo fijn en toch zoo sterk. Hij begrijpt de fijnste stemmingen eeven als ik. Hij is zoo vatbaar voor humor, heeft de bloemen lief, en voelt zoozeer de natuur. In zijn bijzijn kan ik alles zeggen wat in mij opkomt - en ook zwijgen. ▫ En daarbij dat sterke karakter, die bescheidenheid en eenvoud, en het forsche groote lichaam, een hoofd langer dan ik.

Wij steegen op den Rosskopf, bij heerlijk weer, en genooten in de berg stilte, de besneeuwde alpen, het water dat ooveral neer bruischte, de gouden zon. Hjalmar had geen bergschoenen zooals ik, maar hij was toch vlugger in 't klimmen. Hij is ook zeventien jaar jonger. ▫ We gingen om 7 uur uit en waren om één uur weer thuis. ▫ Daarna nog een psycho-analytisch gesprek met Bjerre, toen brachten Bjerre, Hjalmar en Ehrensvärd mij naar den trein. ▫ Ik sliep ligt en heerlijk in den slaapwagen, en voel mij zoo gelukkig, zoo wonderbaar gelukkig.

De psycho-analyse wordt het begin van groote ontdekkingen. Wij zullen langsamerhand leeren vaststellen welke machten ons leeven beheerschen, zoogenaamd onbewust, wij zullen hun symbolentaal leeren verstaan, hun vast karakter leeren kennen. Dan eerst zullen we het transcendente algemeen geldig kunnen maken, het goddelijk leeven vaststellen met een zeekerheid die tot nog toe alleen de weetenschap geeft.

18 september

Wijk-aan-Zee. Tusschen heeden en het laatst beschreevene ligt een waereld. Een schoone, groote, maar bijna verbijsterende waereld. ▫ Mijn geluksgevoel was echter juist, het heeft zich bewaarheid. Ik ben gesteegen, ik ben dieper gelouterd, helderder ontwaakt.

Om half acht kwamen mijn vrienden op 't station, om half negen gingen we naar Boppard. Daar logeerde ik in het hotel Hirsch. De Rijn vloeide statig en de atmosfeer was zoel en stil. ▫ Wij wandelden 's avonds naar Vier-Seeën-Platz. Daar sprak mij Kes uit Coblenz aan. Maar hij zag niet wie ik

was. ▫ Plechtige uuren op een bank, met uitzicht oover dal en stad, de scheemer viel, de lichtjes begonnen te tintelen. Wij spraken oover hooge dingen. ▫ Vreemde tijd van spanning als men heevig verwacht en angstig de minuten volgt. Alles komt, onfeilbaar gaat de tijd voort - in een oogwenk gaat alles voorbij, en weer nieuwe verwachting, nieuwe aandacht - en ook dat komt en gaat voorbij. ▫ Helaas! dat ik niet kan opteekenen wat er al merkwaardigs door mijn gedachten ging. Maar alles van deeze reis was vol beteekenis en hing te samen. ▫ Ella's droom. De priester die haar liefhad - in de geslooten kerk, het kloppen op de deur en de priester die zeide: Mijn preek begint nog niet. Toen kwamen de drie vroome zusters binnen. En de ster die rustig werd toen hij de vijfde straal kreeg. ▫ De wandeling door de Hunsrück naar Horn en Simmern. Woud en chausseé, lage heuvels, stil, zoel en druilig weer - eindelijk reegen en onweer. Het stadje beklemmend van leelijke kleinsteedschheid. ▫ Het kleine avondmaal met drie kaarsen, blij en plechtig te gelijk. ▫ De Rijntocht, koel, reegenachtig - de twee Hollanders die mij aanspraken. ▫ De maan-lichte avond in het Zevengebergte. Stil, zoel en sereen. Het groote, sombere hotel. De bange nacht, eindelijk het gebed tot Paul en de uitkomst. ▫ Daarna alles licht en goed, met bevrijdende tranen. ▫ De wandeling naar omlaag, onder innige gesprekken. De lieve vrienden in Keulen, de laatste heldere en gelukkige momenten, vrij, oprecht, verligt. ▫ En hier de zelf-verwinning, de volkoomen verloochening en berusting zonder iets van het heilig gegeevene/ de groote liefde, terug te neemen.

Een verdiepen en bevestigen van mijn huwelijk met mijn lieve vrouw.

Wonderheerlijk stil weer. Voorspoed in mijn werk.

Brief van Romain Rolland. De Bride of Dreams verscheenen.

dinsdag 23 september

Voor een week kwam ik 's avonds thuis. Sints dien zwaar bewoogen dagen. Tranen en droefheid, maar ook verheffing en innige liefde en eedele rust. Ik zelf ben geheel rustig en getroost. Ik begrijp nu alles waarom het zoo moest zijn. Het is goed geweest. Allen hebben er door geleerd, zijn er door aangegreepen en innerlijk verdiept en verhelderd. Het is niet geweest - zooals mijn arme lieve vrouw hoopte - een zwakheid, een verdooling. Het is wel deegelijk geweest een voltooying van mijn weezen, die mij onmisbaar was. Het gaf mij juist datgeene wat mij na Paul's heengaan nog scheen te ontbreeken. Dat waarover ik klaagde op 27 augustus. Ik voorzag

ook juist hoe het in Homburg zou gaan. De eedele groote natuur van Paul G. is aan't licht gekoomen. Voor hem is het juist een troost dat het géén zwakheid was.

Gisteren was ik met mijn lieve vrouw in Haarlem. Wij zochten wat uit in Moeders huis, zaten bij den Hout in het stille herfstweer, en zagen het Frans Hals Museum.

Eergister lunch van de Cole's hier met mr en mrs Hunt uit Jamestown. 's Avonds Jaap de Haan.

Dit is mij duidelijker dan ooit, dat persoonlijke liefde van mensch tot mensch, van man tot vrouw, in ons leeven de hoofdzaak is. De hoogste realiteit. Alle andere functies dienen om die realiteit te versterken.

Ten tweede dat alle wijsheid en zielegrootheid alleen bereikt kan worden door een dieper doordringen in het eigen weezen, het z.g. onbewuste. Dat is de eigentlijke cultuur. En dat is ook de toeleg en de kracht der psycho-analyse. Het onbewuste bewust maken, d.w.z. onder 't licht der ikheid brengen, in de keeten van 't geheugen.

En eindelijk zie ik ook in dat de physieke, sexueele dingen in dat liefdeproces een belangrijker rol speelen en een andere beteekenis hebben dan tot nu toe meest gedacht wordt. De geheimzinnigheid er van is nog niet opgelost. Freud is iets op 't spoor, maar niemand weet nog het rechte.

Ik heb nooit in mijn leeven iets gekend zoo intens reëel, zoo scherp-werkelijk als de emoties der laatste weeken. Er is een climax in mijn leeven.

Ik krijg veel brieven oover het boekje oover Paul. Ik schrijf duitsche verzen en ik begon heeden weer aan Siruis, maar voel weer dezelfde moeite om er in te koomen. Geen boek heeft mij zooveel gekost aan zelfbedwang en inspanning - en ik *kan* niet schrijven tenzij uit lust. ▫ Ik ben bijna gereed met Tagore.

donderdag 25 september

Het is een prachtige September maand. Elken dag zonnig en sereen. De zee is onbeschrijfelijk mooi - met fijn bleek zilverig blaauw, en de roodgouden zonnebrand op de fraai-omlijnde golven. Ik ben gelukkig in die bewondering.

En al het gebeurde van den laatsten tijd wordt tot zeegen. Door smart tot wijsheid en vereedeling. Ella's brief was mij van daag tot grooten troost. Ik voel eeven als zij, dat het heeft moeten zijn, en dat de onzinnelijke kern van het gebeuren niet vergaan kan - en dat wij toch elk ons waarachtig

aant.

huuwelijk niet verzwakken maar versterken. Ik voel onloochenbaar zeeker dat ze daarin gelijk heeft.

Ik begrijp nu ook eerst recht waarom het physiek-sexueele zoo gewigtig is, en niet als onbeduidend mag verwaarloosd worden. Want het is niet alleen een functie tot voortplanting maar ook een tot geestelijke samensmelting - en die functie is onmisbaar en als ze ontbreekt of verloopt in liederlijkheid dan is een waar ineenvloeien - het hoogste goed der menschen - onmoogelijk.

Vandaag verscheen: 'Glückliche Menschheit.' Het schijnt maar een naïef boekje, en toch heb ik een voorgevoel dat het meer zal doen dan mijn andere boeken in Duitschland.

Ik vorder weer met Sirius en voel rustig en gelukkig. ▫ Ik weet dat ik mijn lieve vrouw tot vreede zal voeren en tot een hooger beschouwingswijze.

Jaap de Haan zond me weer zijn verzen oover de Russen en zijn stuk oover de gevangenissen. Uit dit eigenaardig werk, mengsel van politiek en sentiment - vers en beschrijving - voelt men recht dat dit een groote tijd is. Een persoon die zich zoo naïef oprecht en hartstochtelijk uitspreekt en teevens practisch optreedt - dat is een figuur voor groote perioden.

vrijdag 26 september

Heeden voltooide ik de vertaling van Tagore. Het was een heerlijk werk, dat me veel goed deed.

Het weer is steeds eeven glansrijk. Ik geniet van de zon. Er is een groote innerlijke vreede en rust in mij. Er is ook een fijne, heerlijke innigheid tusschen mijn lieve vrouw en mij. Als zij zóó is, zoo teeder, zoo deemoedig, zoo zacht, zoo liefdevol dan is er niets heerlijkers denkbaar en elke minuut met haar een intens geluk.

Ik schrijf aan Sirius XVIII. Het wordt toch goed.

Roland's Nouvelle journée is eeven als le Buisson ardent niet op de hoogte van het voorige. Het is te veel liefde-roman. Dat kunnen anderen ook. Dat deeden Balsac en Stendhal zelfs beeter, en is niet nieuw. ▫ Ik vermoed dat zijn Jean Christophe een onvoltooid werk zal blijven, omdat de wijsheid ontbreekt die het waardig zou moeten afsluiten.

Ach! als ik maar genoeg tijd heb! Als mij nog maar genoeg arbeidsjaren gegund worden! ▫ Ik heb in me - wat onze tijd behoeft.

maandag 29 september

Prachtig herfstweer. Het einde van la nouvelle Journée is toch groot. Er is de wijsheid in die aan Zola en zijn gansche generatie ontbrak. Met deezen man, Roland, wil ik mij verbinden tot grooter werking op de waereld.

Niet onmoogelijk dat de voorreede van Oppenheimer voor de Glückliche Menschheit het begin is van een omkeer te mijnen opzichte.

Ik ben zeer rustig en gelukkig. Als nu Sirius maar tot voltooying komt. Van middag met de kinderen naar Beverwijk.

donderdag 2 oktober

Steeds prachtig weer. Gister naar Giza, bij de Haan gegeeten. Gesprek met Lorentz, oover Freud, oover Paul's ontwaken.

Mrs Cole logeert bij ons. De kinderen vieren feest in het dorpje.

Ik was gisteren onrustig. Het is verbazend moeyelijk in die diepe sfeeren van onze zelfbeschouwing helder te zien en juist te zeggen. Die gecompliceerde, fijne en teedere gevoelens nauwkeurig te vergelijken, te meeten, en vaste waarde te geeven is onmoogelijk. Soms schijn ik gevangen in zelfbedrog, soms ook voel ik sterk en klaar en helder. Het is natuurlijk alles Maja, dat weet ik, maar de vraag is: hoe moet ik verder zonder iets te verliezen.

zondag 5 oktober

Onweer, neevel, meestal zeer stil. Soms prachtig zonnig. Gister was ik op Walden, het was er mooi, in Oktober-pracht.

Ik schreef Sirius XVIII, en lees een novelle van Zahn: Lukas Hochstrassers Haus. ‘Ein gutes Buch’ schreef de oude heer Jansen er in.

Ik ben nog steeds in kamp en onrust. Er wordt veel van mijn veerkracht gevergd. Een lang verleeden laat zich gelden. Oude fouten wreeken zich. Gelukkig dat ze zich wreeken - dan worden ze vereffend.

zaterdag 11 oktober

In de hut op Walden. Herfst. Met herfststemming. Droefgeestig, maar gelaten. Gonzen in 't hoofd, gevoel van congestie. ▫ Veel gedoe om het

aant.

groote huis. Veel kosten. Rust en vreede in huis, maar weemoed, somberheid.
Een nieuw boek van Tagore, uit zijn jeugd. Veel minder aangrijpend.

dinsdag 14 oktober

Gister morgen kwam weer mijn oude vijand Propria Cures met een vinnig stuk, getuigend van bitter verzet. Mijn boek oover Paul was ‘reclame en pedanterie.’ Het irriteerde den criticus en hij hoopte dat het zoo min moogelijk geleezen zou worden. ▫ Dit bewijst hoe de gezindheid nog is teegen mij. Dat het blad dit durft opneemen. ▫ Het gaf mij een goeden schok. Ik dacht eerst de leezingen voor studenten af te zeggen. Maar ik zag dat het een Amsterdamsch blad was en dus zou dat geen zin hebben.

Ik was zeer stil gisteren.

In Tagore trof mij een uiting van woeste wanhoop - en zeer de oovergang van zinnelijk tot geestelijk liefhebben. Hij heeft de geheele oovergang doorleefd. Hij is zoo vrij, zoo groot-menschelijk mogelijk.

woensdag 15 oktober

Zorgvolle dagen voor mijn lieve vrouw en mij. Ik besloot Sirius II eerder af te sluiten. Bij het weedervinden van zijn vader en de dood van Akori.

donderdag 16 oktober

Eerst heeden begin ik mij beeter te gevoelen. Mijn hoofd is nog niet vrij en de zorgen zijn eeven zwaar. Maar ik ben sterker en rustiger.

zaterdag 18 oktober

Neevel. Gisteren sprak ik in Utrecht, voor 300 studenten. ▫ Iemand schreef me: we hebben geen organisator noodig, we hebben *u* noodig. Maar de van Eeden van vroeger, niet die van nu. Heeden zou hij meer gehoor vinden. ▫ Er was iets in den brief wat mij trof. Maar ik moet wachten, de tijd is nog niet rijp voor me.

maandag 20 oktober

Toen ik van morgen mijn voordracht te Delft zou prepareeren voelde ik mij geheel leeg en machteloos, alsof ik het nooit zou kunnen en het zou

moeten afschrijven. Ik was zeer moedeloos. Maar anderhalf uur later was ik er mee gereed.

Er moet toch een groote verandering koomen.

Het is een warme, zonnige herfstdag.

De jonge Duitsche student Schenk uit Greifswald is bij me. Hij reisde hierheen om mij te spreeken.

24 oktober

Noordwijk a/Zee. Weer een prachtige, zonnige, warme herfstdag. De zee is windloos, maar deint met zware branding, tusschen de brandingsgolven het water spiegelglad.

De voordracht ging zeer goed, gister in Delft. Ik wist het. Ik weet ook dat het van avond in Leiden, en Dinsdag in Weimar goed zal gaan. Ik zie het alles rustig te gemoet.

Het is hier een vreedige, rustige dag. Ik at gister bij het jonge echtpaar van der Chijs en kwam 's avonds laat hier op pension Johanna. Ik droeg sommige van Tagore's Wij-zangen voor, en ik voelde sterk de troost, de rust, de vreugde van het leeven in onzen Heer, zijn en mijn Vriend en Vader en Meester.

zondagmiddag 26 oktober

Weimar. Ook in Leiden was de voordracht goed. Ik had een rustige dag in Noordwijk en wandelde in 't duin. Ik zag Harden en liep hem na. Hij liep met een dame. Ik vond mijzelven tactloos door hem aan te spreeken. Jongensachtig impulsief.

De reis was spoedig om. Ik las Uppie's Metropolis. Knoeiwerk van een genie.

Hier is het goed en vreedig. Alleen at ik te lekker van middag. Een kleine zweem van onrust nog. Maar van morgen hoog-sereene momenten. Het is goed en gelukkig lief te hebben, en ik heb veel lief.

Ik kan niet zeggen dat Weimar me imponeert door het verleeden. Er is te veel nieuw-steedsch en waereldsch. De Goethe en Schiller herinneringen zien er zoo achteraf, zoo verdrongen uit, ondanks alle eerbied en zorg. Er is geen ooverleeven van hun geest hier. Ze zijn doode tradities, vooral voor de bezoekers zoo goed onderhouden. ▫ Er is ook zooveel veranderd, zij leiden dezen tijd niet meer. Er vormt zich een nieuwe leiding, en tusschen die en hen krioelt het canaille.

Ik sprak Else Otten aan. Haar booze demon was bij haar en liep weg toen ze mij zag. Ik had meelij.

Ik bezocht baron von Schirach, en hij kwam onmiddellijk een kaartje aan 't Hotel afgeeven, zooals de etiquette dat tusschen vorstelijke persoonen meebrengt.

maandag 27 oktober

Weimar. Gister avond zag ik Ariadne op Naxos. Ik vond het geweldig verveelend, nog meer dan Wagner. Eerst een Molière-stuk zonder veel samenhang of dramatiek, aardig, maar ook niet meer, - en dan een lieve muziek, schuimpjes-muziek, en een vertooning waaraan geen touw is vast te maken. Die Italiaansche figuuren van de poppenkast vond ik irritant, en het duet tusschen Ariadne en Bacchus onuitstaanbaar. Wagner, maar nog wat zwakker. En een muziek die niets revolutionnairs had, lief en leenig. ▫ Het meest vermaakte mij de opmerking van Jourdain - tusschen de muziek door - 'Sie tut nichts als sich beklagen.' ▫ Dat was best. Ik voelde sympathie met Jourdain.

Van morgen was ik in 't Goethe-Haus. Ik herinnerde mij - van mijn bezoek voor twintig jaar, met Martha - het armoedige en burgerlijke van deze Goethe-waereld, - de zakdoek in 't mandje. Iets spiessbürgerlichs dat deprimeerde. ▫ Ditmaal was het nog sterker. Het was een benaauwde, melancholieke, naargeestige impressie.

Ik heb dat sentiment hoe langer hoe fijner: het gevoel van de stemming van een omgeeving, of die aanduidt: opbloei of ondergang. ▫ Het ondergaande stemt me onuitspreekelijk naargeestig. Het maximum was wel het stadje Zimmern, in den herfst-namiddag. Het opbloeiende verheugt me met een uiterst fijne lichte vreugde. Dat laatste heb ik in sommige groote steeden, in nieuwe gebouwen, theaters, tentoonstellingen. Het is anders dan de vreugde in de natuur, aan de zee. ▫ Het heeft wel met uiterlijk schoon te maken, maar niet altijd. Ik had de vreugde sterk in het leelijke hotel Central in Berlijn. ▫ De waereld van Frans Hals geeft me géén naargeestige stemming. Daarin was kracht en zuiverheid. Hoe armoedig ook soms. ▫ Maar die van Goethe en Schiller is vol aandoenlijke leelijkheid en uiterst verward. Nooit zag ik zoo'n rare collectie dingen als in het Goethemuseum, een verwarde rommel zonder eenige eenheid van smaak. ▫ Hoe verheugden me daarentegen de romeinsche voorwerpen in het museum te Napels. ▫ Ook Venetië verheugde me. Als ten minste de 18^{e} eeuw onbemerkt blijft. Die was ook dáár luguuber.

aant.

Ik ben op 't oogenblik zeer sereen en gelukkig. Ik vastte vierentwintig uur en voel wel in eevenwigt.

dinsdagmiddag 28 oktober

Nog steeds in de lichte, ligte en gelukkige stemming - wachtend zonder ongeduld. ▫ Gister avond de repetitie, aanvankelijk dacht ik er van door te gaan. Maar het werd beeter en het geheel was werkelijk dragelijk. ▫ Ik geloof dat Goethe en Schiller het meer naar hun smaak vonden dan andere moderne zaken. ▫ Vooral in de tweede acte was het decor mooi, de regie handig. Het geheel goed-dramatisch.

Van morgen las ik ‘le Combat’ van Duhamel. Zie, dat is nog eens een stuk waar wat in zit. Een groote waarheid krachtig gezegd. Nog niet het diepste, maar toch een goede, groote waarheid.

Ik zag ook het museum. Daar waren vooral de Cranach's interessant. Eigenlijk iets van een malle vent, Cranach - maar wat een kleurvermogen, en wat een portret-schilder! ▫ Ook zag ik een curieus schilderij van Strathman, vrouw en slang, iets Toorop-achtigs, maar forscher, meer expressief. ▫ En de bustes van Klauer vond ik goed. Vooral de Schiller. Voor de rest veel prullarie.

zondag 2 november

In de hut op Walden. Ik heb heerlijke dagen gehad en kwam in vreugd en verheffing terug. Het wonder was gekoomen en de verzoening tot stand gebracht. De opvoering was slecht, door 't slechte spel. Maar het geheel was mij goed en aangenaam. De reis van Weimar naar Frankfort vloog om, vijf vliedende uuren. Ik was nog eens in 't Goethe-huis, en alles was mij dierbaar. Ik logeerde in Homburg in de kamer die ik nooit terug dacht te zien. Ik bezocht Simon in Frankfort en vond hem sympathiek. Ook wandelde ik langs Nice, langs de Main. We zagen den Römer. Lief Frankfort, stad van vrijheid. Ik krijg vasten voet in de Courant.

Thuis had ik plezier in de veranderingen, de nieuwe kamer. Huisselijk en smaakvol. Nu nog in rommel, maar innerlijk vreedig en gelukkig.

Lioba heeft toch een zeekeren indruk gemaakt. Het komt nog wel eens op 't tooneel. Ik bemerkte nu hoe ik in geheel Duitschland meer vaste vrienden krijg.

Uitnoodiging naar Weenen. Ik schrijf oover drama en Muziek voor Simon.

zaterdag 8 november

Artikel: ‘Todeskampf zwischen Musik und Drama’ gisteren af. ▫ Nu Sirius - zonder afbreeking. Het moet nu af. Al het andere moet wachten. Alleen moeten er voordrachten tusschen koomen.

maandag 10 november

Gister een slechte dag. Neus-catarrh. Bij mooi weer wandeling naar 't polderhuis met Hans, Marietje, Truida en de kinderen. Niets kunnen schrijven. ▫ Vandaag weinig beeter. De ouderdom brengt me intensiever emoties, maar minder elasticiteit. De intuïtieve productie is niet geringer, niet minder van gehalte - maar wel minder onder controle, eeven als de hartstochten. Het kost mij meer moeite aan't schrijven te koomen, ik moet geduldiger wachten, meer beuzelen en niets doen - maar dan gaat het ook soms sneller, niet te remmen.

12 november

Ik begrijp nu beeter, vooral door mijn droomen hoe alle liefde tot menschen oovergaat in liefde tot God. De persoonlijkheeden vallen uiteen, maar de gevoelens blijven. Dat lijkt ons nu droevig, omdat we ons niet kunnen voorstellen hoe die liefde-gevoelens kunnen blijven als de persoon er niet meer als zoodanig is. Maar de verliefdheid toont het. We voelen verliefdheid op een bepaald persoon, en toch, we weeten dat die persoon ons later weer onverschillig kan worden. Dan is het liefde-vuur er nog, maar ‘en Dieu’ zooals Rolland zeide. En wat wij zelf zijn, is dat niet God? Wie op mij verliefd is, bemint God in mij. ▫ In den droom ga ik met totaal vreemde persoonen. Ik heb ze nooit gezien. En toch voel ik dezelfde gevoelens van verliefdheid, van vertrouwdheid, van innigheid.

donderdag 13 november

Gisteren sprak ik in Hilversum. Thuiskoomend vond ik een brief van Emons, heftig, onbeschaamd en onbeschoft. Hoezeer heb ik dergelijke menschen bedorven door niet beeter de afstand te bewaren. Jaren lang heb ik het getracht, hem steeds met ‘U’ toegesprooken. Maar eindelijk gaf ik toe en werd meer familiaar, hoewel ik heel goed zag dat elk begrip van zelf-

inkeer hem vreemd was, en er daardoor nooit intimiteit tusschen ons kon bestaan. Nu ondervind ik daarvan de gevolgen. Vertrouwelijkheid is alleen moogelijk als beide partijen in staat zijn zich voor elkaar te verdeemoedigen. Bij Emons heb ik steeds zijn ijdelheid gevoed, door mijn vertrouwen. Nu is hij een en al inbeelding en opgeblazen eigenwaan. En het is hoopeloos.

zondag 16 november

Twee dagen lang vervuld van Tagore en van het feit dat hij den Nobelprijs kreeg. Ik schreef er een stuk oover in de Frankfurter, dat mij zeer beezighield. Ik was er meer door verheugd dan ik geweest zou zijn als ik zelf was gekoozen. Maar het is nu wel zeeker dat het oordeel dier heeren ruimer wordt. ▫ Het stormt, maar in mij is het rustig.

maandag 17 november

Het waarneemen van ‘leevensmoeheid’ doet ons denken dat er zoo iets is als noodwendige uitputting van besef, van bewustzijn. Dat we dus maar tot een zeekere lengte van tijd bewust kunnen zijn en dan ons gaan verveelen, moe worden, naar niet-zijn verlangen. Dit is echter onzin, want er is geen ander Zijn dan bewustzijn - en bewustzijnsmoeheid zou beteekenen bestaansmoeheid. Gewaarworden, voelen, zich beseffen kent geen einde. Al wat we leevensmoeheid en verveeling noemen is lichaams-moeheid, lichaamszatheid. Leevenszat kan niemand zijn, wel lichaamszat.

zondag 23 november

Nachtvorst, alles wit. Maar zonnig, mooi weer. Donderdag 20 Nov. sprak ik in Doetinchem en logeerde bij de familie Borgstijn, de vrouw was een dochter van den meesterknecht op de drukkerij waar mijn vader zijn boeken drukte, en ik herinnerde mij den man zeer goed. ▫ Ik deed den volgenden morgen een wandeling in het mooie, geldersche land - en ik zag de leerlooyerij van mijn gastheer. Het gaat er nog vrij ouderwets toe, en de huiden moeten négen maanden in't run liggen. Een kapitaal van 70000 en maar vijf arbeiders. Het is meer handel dan bedrijf. ▫ Een huid is een verbazend gecompliceerd orgaan. Kunst-leer kan nooit het echte vervangen.

De waereld is *mijn* waereld. Er kan geen andere zijn. ▫ ‘Bestaan’ zonder ‘*mijn* bewustzijn’ heeft geen zin, beteekent niets. Ik heb nooit zooiets

waargenoomen en kan nooit zooiets denken. ▫ Kan men aan iets dat men nooit heeft waargenoomen en dat men zich eevenmin voorstellen als denken kan, bestaansmoogelijkheid toekennen? ▫ En zoo iets zou toch de waereld - het bestaande - zijn zonder mijn waarneemend ik. ▫ *Mijn ik* is de grondslag, het eerste, onmisbare element van al wat is. Zoo er dus iets eeuwig is dan is het mijn ik. ▫ Oover deeze stelling, deeze waarheid denk ik onophoudelijk.

dinsdag 25 november

Martha is ziek, en Hans gaat naar Zwitserland in betrekking. ▫ Ik voelde erg teeder voor Martha. Zij zou mij zooveel kunnen verwijten, en ze is altijd eeven eedelmoedig en vriendelijk jeegens mij. En nu ligt ze ziek en haar zoon gaat uit huis.

vrijdag 28 november

Eergister was ik op een concert in Bussum en hoorde Aaltje Reddingius liederen zingen, wat teleurstellend was.

Een oogenblik zag ik in de diepste diepte van mezelf, besefte ik hoe alles ruimteloos in mijn ik vereenigd is. Wat later is 't weer weg. Dat duurzaam te bereiken, dat is het doel der meditatie. ▫ Wij kunnen niet nalaten ruimtelijk te denken - dan wordt ruimteloos tot een punt - tot niets.

Ik lees Sadhana van Tagore. Het beantwoordt aan zijn gedichten. Ik voel hoe hij wijzer is dan ik. Ik weet dat hij gelijk heeft - en ik kan er toch niet bij. Dat toont zijn meerderheid. ▫ Maar ik moet misschien juist de schakel vormen, van West tot Oost.

Wij hoorden ook een trio van Beethoven en een kwartet van Brahms, G mineur op. 25. Zooiets heeft Wagner nooit gekund.

donderdag 4 december

Storm. Ik nader de voltooying van Sirius II. Ik las het oover en vind het nogal rijk en leevendig. Als III en IV beantwoorden aan mijn conceptie, dan wordt het goed, een sterk, leesbaar boek.

Allen Upward is beezig een bond van Genieën te stichten. The Angel Club. Ik wachtte hem deezer dagen. ▫ Ziehier nu al de vierde of vijfde. En nu kan deeze weer geen Duitsch leezen.

vrijdag 12 december

Zoel, graauw. Eergisteren ging ik naar Middelharnis, ontmoette in den trein het meisje dat voor twee-en-twintig jaar het stuk van Lieven Nijland prees, en met mij bij Betsy ging speelen toen van Hoogstraten gestorven was, Juffrouw van Rosendaal.

In Middelharnis logeerde ik bij de familie van den Broek, het ouderlijk huis van Jan, die bij mij op Walden werkte.

Hoe hebben de menschen vasten voet gekreegen op zoo'n modderplaat, naauw booven het zeevlak uitsteekend. ▫ Het was er gezellig, ondanks de dorpsche wintersfeer. Men was erg hartelijk. De oude heer goedhartig vermakelijk type, liberaal Hollander, oud zee-officier. De vrouw een nichtje van Bosboom den schilder. Er waren veel mooie schetsen van hem. ▫ Een dochtertje, precies Jan, hetzelfde grofblonde, blaauwoogige, ernstige en rechtschapen type, grove trekken en sterkgolvend haar. ▫ Ik wandelde naar Sommelsdijk, zag het laantje dat Hobbema schilderde. Sprak oover Vrouwenvraagstuk en Tagore - den volgenden dag weer oover Rotterdam terug - een jammerlijke stad, met enkel handel en misère, enkel voorspoed en leelijkheid - vrachtwagens, stoombooten, koopwaren en leelijke, goore wooningen. Maar een wonder is het, hoe uit al die bekrompen leeventjes, elk vervuld met jammerlijke pretjes en een kring van vijandig hard werk - hoe daaruit zoo'n machtige éénheid ontstaat. Al die huisjes, alle met dezelfde meubeltjes, die alle denzelfden doodschen jammer omsluiten, hetzelfde duffe, burgerlijke leeventje, slooven en pingelen, koffiedrinken en op kinderen passen - en daaruit groeit de groote toekomst.

zondag 14 december

Graauw, stormachtig. Ik ben buitengewoon somber. Niet weemoedig, maar saai, doodsch somber. De nachten waren iets minder luguuber. Geen moorddroomen meer. Maar ooverdag is de somberheid verschrikkelijk. Het aan- en uitkleeden al, de herhaling iederen dag van dingen zonder eenige mooiheid. En het voorbij vliegen van leedige uuren, zonder eenige verheffing of glans. Dit alles des te erger door het kennen van beeter. Geen vrees voor den dood, maar erger, vrees dat de dood geen verheldering brengen zal, dat het doffe, luguubere droomleeven zal voortgaan. ▫ En toch - dan weer de gedachte dat dit onmoogelijk is - dat er natuurlijk verheldering moet koomen, dat zulk een scheemer-sfeer niet eeuwig duuren

kan, waar zooveel begeerte is naar licht. ▫ Maar de depressie blijft. De omgeeving blijft eeven somber - mijn lichaam de gevangenis. ▫ Een gevangene die in zijn cel een klein voorwerpje gevonden heeft dat van leeven getuigt, een slakkenhuisje, en nu den ganschen dag met dat voorwerpje speelt, tot het hem zelf ergert - maar hij heeft niet anders. ▫ Zoo zag ik mezelven, zooals ik altijd door een zelfde wijsje moet neuriën. Het wijsje ergert me - maar ik heb niet anders. Ik arme gevangene.

Ik lees Upwards Divine Mystery. Het is vol nieuwe en origineele wijsheid.

maandag 15 december

De somberheid neemt nog toe. Het reegent gestadig, mijn oogleeden zijn ontstooken, mijn moeder klaagt en sliep slecht, van Nierop kwam mij teegen en zei dat het slecht ging met de zaak, de directeur is daarenbooven nog ziek. Ik schrijf aan het laatste hoofdstuk van Sirius II.

Ik moet voortduurend daaraan denken wat Tagore zegt: dat de Schepping volmaakt is. Natuurlijk is dat zoo, hoe zou het anders kunnen? Dat gevoel van de noodwendige volmaaktheid komt telkens terug, zoo is het - maar bij Tagore is het constant, intensief helder. Bij mij is het weifelend, scheemerig, onzeeker. En toch weet ik dat het niet anders kan - want het is het Alles. Ik zou het begrip Volmaaktheid niet kunnen hebben, als het er niet was. ▫ En dan denk ik weer aan deeze diep sombere momenten, en al het gruuwelijke dat ook mij kan treffen - dat is er toch maar ééns en kan nooit zich herhalen, dus ook nooit meer goedgemaakt worden.

> Op 't gouden vreugdestrand
> vergaan niet onrechts donkere seconden
> onaangetast door zee van eeuwig recht.

Maar Tagore zegt ook dat er niet alleen is een *worden*, maar ook een *zijn*. Dat gaat direct teegen Bergson. Dan kan het in-den-tijd gebeurende zich wèl herhalen, wèl goedgemaakt worden. Dat zou ook sluiten met het illusionaire van de tijds-eenheid. Dan kan de tijd terug gaan.

zaterdag 20 december

Het is zonnig, opwekkend, frisch weer. Ik schreef eergisteren Sirius II af. Nu voel ik in alle opzichten beeter.

Het pijnlijkste wat ik onderga is het ontmoeten van bigotte menschen. Ze interesseeren me, en ze verbijsteren me. In den laatsten tijd zoeken ze me,

door het boekje oover Paul, en meenen dat ik bij hen behoor. En er zijn brave, goedwillende bij - zooals mevrouw Teding van Berkhout. Maar met dat al is het een verschrikkelijk gezicht. Vooral zoo een als gisteren hier kwam, een half-cultuur-mensch, van proletarische afkomst, vol onverwerkte lectuur, verwaand, prikkelbaar, welbespraakt, verward - zonder eenige geschiktheid tot discussie. En toch niet anders dan een sterker graad van hetzelfde wat mevr. T.v.B. is.

Een jonge dichter, Rozemond, stuurde mij werk dat talent toonde.

Allen Upward is ziek, tot mijn teleurstelling. Zijn boek is mooi.

maandag 29 december

Sneeuw, doch geen vorst. De Kerstweek was druk en niet ongezellig. Giza was er en Toosje, en de kindertjes genooten van den boom. Ook gingen wij een boom zien in Hilversum bij ter Kuile. Zilver-en-wit. Een Kerstontbijt met twaalf persoonen.

Gisteren vergadering voor de Russen, in Amsterdam. Jet Holst presidente, verder al wat Amsterdam aan radicaal en liberaal heeft. Het was een teeken van verzoening dat Jet met mij in die commissie zat. Ze was ook welwillend en heusch. Alleen voelde ik nog nu en dan haar arrogantie. Ook in het feit dat ze zonder iemand te vragen de leiding van de vergadering nam. Haar reede was niet meer dan goed. Hortend spreekt ze, en gerekt. Maar ze heeft meer dan ik het politieke sentiment, het weeten van allerlei zaken die mij niet interesseeren, omdat ze te voorbij gaand zijn. ▫ Op de vergadering waren allerlei politieke en andere bekenden: van Hall, I.A. Levy, de sociaaldemocraten Hugenholtz, Mendels, Kleerekoper enz. Berlage was er. ▫ De jonge Rozemond uit Rotterdam was er en ging met me mee naar Bussum. Een aardige jongen uit het volk, pittig en met natuurlijke beschaving. Geheel autodidact en alleenstaand in zijn omgeeving.

woensdag, oudejaar 1913

Het omineuze jaar is wel vol beteekenis maar niet ongunstig geweest. Inteegendeel het was vol rijkdom, schoonheid en belofte. Ik heb niet geheel uitgevoerd wat ik mij vóórnam. Wel is Sirius II afgemaakt, maar eerst aan 't einde van 't jaar. De zesde bundel is niet gereed gekoomen - daarenteegen kwamen er twee onvoorziene werken: Paul's ontwaken en Tagore's Wijzangen. ▫ ‘In kenterend getij’ is verscheenen. ▫ ‘Glückliche Mensch-

heit' verscheen in Duitschland. ▫ The Bride of dreams in Amerika. ▫ Ik schreef den tweeden zang van Schijn en Weezen III. ▫ Ik schreef vier artikels voor de Frankfurter: Tagore, Drama und Musik, Kampf und Frieden, Arbeit, Geld und Ehre. ▫ De rede te Gent verscheen als brochure. De 'Study of dreams' in de proceedings S.P.R.

Opgevoerd werd alleen Lioba, één maal [,] te Weimar en te Rotterdam 2 maal en don Torribio door de studenten.

Ik hield veel voordrachten: Te Lund, Göteborg, Stockholm (twee), Upsala, Cambridge, London, Gouda, Oosterbeek, Middelburg, Haarlem, Gent, Hilversum, Doetinchem, Middelharnis, Utrecht, Delft/ Leiden, Wormerveer.

Ik vond den kleinen Sirius, Logan Wilshire in Hampstead.

Was bij het psycho-analytisch congres te München, met Hjalmar en Bjerre te Gossensass. Ontmoette Rainer Maria Rilke. Kwam in correspondentie met Rolland, Tagore en Upward. Kreeg een bezoek van Rathenau.

Mijn moeder kwam op Walden woonen, daardoor verligting van zorg.

Ik logeerde met mijn lieve vrouw in Zandvoort, was met het heele gezin in Wijk a/ Zee. Alleen reisde ik door Zweden, Engeland, was eenige dagen in Homburg, in Tirol, München en Weimar.

Het was Paul's jaar. Paul en Tagore.

[1914]

nieuwjaarsmorgen

Stil, matig vriezend weer.

Emerentia - de tragédie der onzeekerheid. Dat is nu mijn eerste arbeid voor dit jaar. ▫ Voorts moet ik de zesde bundel Studies gereed maken. ▫ Een of twee zangen voor Schijn en Weezen schrijven. ▫ Dan komt Sirius III. Tenzij eerst nog een van de twee drama's 'Het Skelet' en 'Irene's ballingschap'. ▫ Een tocht naar Oostenrijk in Januari/ verder geen digtbij liggende plannen.

Ik ben vertrouwend en tevreeden. Gisteravond was ik stil en somber, omdat Truida moe en ooverwerkt was, en daardoor prikkelbaar.

Van morgen kwam Upward. Ik verwachtte een geestige, gedistingueerde Engelschman en er kwam een Duitsch professor, zonder tanden, die naar tabak rook en een wollen vest droeg. De eerste indruk viel niet mee. Maar daarmee blijft hij de geniale schrijver toch.

dinsdag 6 januari

Guur, nat, somber weer. Natte sneeuw. ▫ Ik bracht vier dagen door met Allen Upward. Hij is verzwakt en verbitterd, maar hij denkt groot en vrij.

Soms is hij wreed en grof - soms ook zacht en goedhartig. Vooral met kinderen. ▫ Zijn denkbeeld van een exterritoriaal tehuis voor de Koninklijken is hetgeen mij 't meest origineel en opmerkenswaard toescheen. Wij zouden dan een eigen volk vormen, met eigen wetten. ▫ Wij aten bij Jacob de Haan. ▫ Upward gaf zijn voorneemen te kennen rooken en wijndrinken af te schaffen.

Ik zeide dat ik ook nog niet toe was aan mijn ‘last move’.

Hij heeft het manuscript van zijn beste werk ‘Immortality’ vernield. Uit bitterheid. ‘Als ik het niet had gedaan/ had ik mijzelven vernield. Ik voelde geen uitweg tusschen zelfmoord of het manuscript vernielen.’ ▫ Hij heeft een zeer militante, zelfs bloeddorstige en wreede neiging in zich. Hij beroemde er zich op twee neegers in Afrika weegens roofmoord te hebben doen ophangen. Hij is gaan vechten teegen Turkije in den Griekschturkschen oorlog van 1897. Hij sprak van Palaestina verooveren, door 1000 vrijwilligers, - wat de Zionisten hadden kunnen doen. Hij wilde een oase bezetten en verdeedigen met Maxim-kanonnen.

woensdag 7 januari

Ik zie heeden alles *niet* sub specie aeternitatis.

vrijdag 9 januari

Ik was zeer gedeprimeerd toen ik in Amsterdam moest spreeken. Ik bad, toen ik in het wachtkamertje alleen zat. Ik wist wel dat het goed zou gaan, maar ik was diep-neerslachtig en innerlijk onrustig. Het ging toen juist bizonder goed, ik sprak met groote kracht, en het sloeg in. Er waren 550 menschen, de zaal was vol, en ik moet de voordracht herhalen.

Bij Upward voelde ik mij relatief jong, veerkrachtig, frisch, energiek. ▫ Maar er koomen nu en dan waarschuwingen, mijn oogen zijn nog niet beeter, soms voel ik de congestie weer sterk in mijn hoofd.

In Deventer, Brielle - en in België en Oostenrijk heb ik wel zin. Daar zie ik niet teegen op.

maandag 12 januari

Vorst. ▫ Ik bad om heldere droomen. Maar de sfeer der droomen blijft luguuber. ▫ Dat is zoo droevig, dan is de schoone toekomst, waarvan ik eens sprak, verhuld.

aant.

Ik sprak in Deventer en logeerde bij dominee de Boer. Een lief gezin met twee aardige meisjes en een Transvaalsch meisje: Schutstal van Woudenberg.

Ik schreef het memorandum voor de Order of Genius. Zou er eens uit al die pogingen niet iets groeien?

De jonge Noorduyn was bij mij. Wel goed en welgezind, maar ik vrees te week en te zwak voor wat hij wil.

woensdag 14 januari

Vorst met harde O. wind. Gisteren schaatsengereeden. Theegedronken bij ter Kuile. Zuster Obbes reed mee.

Het Ik-Nu is het ‘this’ van de Upanishads ‘Eshja’.

Ik las Saddhana uit. Het is nog stamelen, maar het diepste wat ik ken. ▫ Schijn en Weezen. Maja en Satjam.

zondag 18 januari

Gent. Zeer koud. ▫ In het groote, kille, ongezellige huis van den oogarts Speleers. ▫ Gister in het weelderige, smakelooze en leelijke huis van den schilder Arseen Kennes. ▫ Eergisteren in Briel, bij den kalkfabrikant van der Walle. Een groot, oud kleinstadshuis, ook niet mooi, maar huisselijker dan hier. En een paar menschen waar men zich beeter thuis voelt, lieve, echt Hollandsche menschen. Fijner, inniger, gevoeliger. ▫ Hier in België zijn ze zeer geestdriftig, ik word behandeld als een grootheid, men applaudisseert als ik binnenkom en zoo voort. ▫ Maar ik ontmoet niemand met wien ik bevriend zou kunnen worden, en toch heb ik daartoe veel neiging, te veel zelfs. De Noord-Nederlanders en Scandinaviërs hier steeken af bij de Belgen, door hun dieper en fijner geestes leeven.

Ik sprak Max Rooses in het museum Plantijn, en Pol de Mont in het schilderijen museum. ▫ Het Plantijnhuis is mooi en smaakvol - waar is die goede smaak gebleeven? Het deed me denken aan het mooie Goethe huis in Frankfurt. Goethe in Weimar woonde zoo mooi niet. Daar was de oude pracht al weg. ▫ En hier is het droevig - dit leelijke woonhuis, te midden van die schoone oude gebouwen.

Ik zag telkens teegen het spreeken op. Toch ging het goed, vooral in Antwerpen. ▫ Des avonds nog lang met den katholieken Speleers gepraat. Ik voelde dankbaarheid dat ik niet zooveel vernuft noodig heb als hij om mijn leevenshouding te verdeedigen.

aant.

vrijdag 23 januari

Strenge vorst, mooi weer. ▫ Eergister een mooi ijstochtje naar Neederhorstenberg. De reis naar Weenen een paar dagen uitgesteld.

De reede in Amsterdam een groot succes. Zelfs de pers was vriendelijk. Met Truida bij Walborg gegeeten. Een lief briefje van Aagot, het zieke dochtertje van Valborg. ▫ Giza was er, en Wijdeveld en zijn vrouw, en Valborg en Genna. Bloemen op mijn lessenaar van Mary van Eeghen en Valborg.

Freitag 30 januari

Weenen, Hotel Dungl. Eindelijk, eindelijk ben ik weer uit den neevel, uit de schaduw, en voel als vroeger, in mijn besten tijd. ▫ Volkoomen gezond, rustig, krachtig - innerlijk vrij en tevreeden. Tot nog toe was er steeds een achtergrond van zorg en weemoed. ▫ Maar ik ben veel gevorderd bij vroeger. Ik spreek beeter en bereik meer. Ik vorm ook hier een kleine gemeente.

Ella is gekoomen - Maja is ze door Heller herdoopt - en ze is mij lief en nuttig. Helpt me in 't voorbereiden van mijn voordrachten.

Ik voel me weer geheel in de ruime waereld, uit alle provinciale benaauwdheid. En dat wordt van mij verlangd, dat is duidelijk. Dat zegt mij de druk en de angstige weemoed. ▫ Nu voel ik weer de verligting en de rust, nu ik actief ben in mijn hoogste werksaamheid.

Gisteren voordracht bij Heller in zijn kleine zaal. Dankbaar gehoor. Daarna souper met een sympathiek gezelschap. Loes Kann Jones en haar tweede Jones-man. Professor Freud was er, de Gombrichs, Wassermann de roman-schrijver, een oude sociaal-democraat, een kuriositeit, verder Walter von Molo en zijn vrouw, Ellie Heim een vriendin van Ella, die ook met Heller bevriend is - een prettig, vroolijk, geestdriftig gezelschap. Ik voelde recht gelukkig.

zaterdag 31 januari

Weenen. ▫ Gisteren ging ik met Ella naar Emmy Heim, en onderweg en daar was alle schaduw voor 't eerst sints langen tijd volkoomen weg. Ik voelde ligt-geroerd, de tranen kwamen spoedig - want nu wist ik eerst hoe lang en diep ik er onder gezeeten had, hoe veel ik geleeden had. Alles

was nog zoo teeder en gevoelig. Maar het was heerlijk. ▫ Emmy Heim zong voor ons. Het merkwaardigste voor me was, dat ze eenigen tijd na mijn binnenkoomen, als gedachteloos die paar maten van Chopin speelde die mij reeds maanden door 't hoofd klinken en die ik niet kwijt kan raken. Hoe kwam ze er toe, uit al die duizenden maten muziek juist *die* enkele te kiezen? Het roerde me zoo heevig dat ik haar verzoeken moest op te houden. ▫ Ze zong Mahler, Bach, Brahms en Wolff en ik vond haar stem inniger en sympathieker dan die van Juul Culp. Ze lijkt wat op Juul, en is ook Joodsch. Ook de stem lijkt er op. ▫ Ik hoop haar in Holland te krijgen, om Mahler te doen verstaan.

's Avonds at ik in 't hotel Regina, met de Jones' en met Freud.

2 februari

Zaterdag morgen bezoek gehad van de la Faille en juffr. Plato. Hij een Hollandsch journalist, zij zangeres. ▫ Bij de ‘Jugend Kultur’ geweest, waar de jonge menschen zich zelfstandig trachten te ontwikkelen, zonder de ‘Verwachsene’ zooals zij hen noemen. Er was veel geestdrift en ik sprak hen toe, waarschuuwend en opwekkend. ▫ 's Avonds bij de Gombrich's waar we heerlijke muziek hoorden, en waar Frau Maya groot succes had. ▫ Gisteren, Zondag, zagen we het Kunsthistorische Museum, met Emmy Heim en een jonge dichter Reinhard. Daarna aten we bij Freud. Een allerliefst gezin, beschaafd en fijn, een zuivere, voorname sfeer. Wij zagen zijn prachtige collectie antikiteiten, en zijn boeken. Men kan Freud niet waardeeren als men hem niet persoonlijk bij zijn familie gezien heeft. Hij is een eedel type, een goed mensch. ▫ Des avonds waren we met Heller en Gombrichs in 't Theater, zagen Androcles en de Leeuw van Shaw. Er was een prachtige figuur in, uitsteekend vertoond - de Androcles zelf. Het goedhartige bescheidene kleermakertje. Dat is een creatie. Maar ergerlijk was de half komieke half pathetische behandeling van groote, ernstige dingen als de Christen vervolgingen. Jammerlijk. ▫ Het is een vroolijke, heerlijke tijd. Steeds strenge vorst, maar ik slaap goed en ben geheel gezond.

dinsdag 3 februari

Weenen. Gistermorgen, na den arbeid, ging ik naar Grinzing en at bij Wassermann, den schrijver van Kaspar Hauser. Er was een vrij groot gezelschap o.a. Grete Wiesenthal de danseres met haar man, de schilder Lang, verder nog eenige heeren en dames, en drie kinderen. Ook Emmy Heim.

aant.

Bijna allen Joden, en een algemeen schelden op Oostenrijk en de Oostenrijksche instelling. De oude monarchie, kampend om haar bestaan. Emmy zong. ▫ Daarna ging ik naar Walter von Molo die ook in Grinzing woont in een mooie kleine villa. Een zuivere Duitscher uit het noorden, ditmaal geen jood, een leevendig, hartelijk man, met luide stem en groote vitaliteit. Ingenieur geweest, nu roman-schrijver - geen literator, maar een mensch. Een lieve vrouw, waarmee men terstond vertrouwd en gemakkelijk voelt. Wij wandelden in het sneeuwlandschap, alles dik ruig bevrooren, Weenen beneeden in den neevel, waardoor flaauw het gerucht en de lichtjes drongen. Een wolfshond, en twee aardige kinderen, tweelingen. Ella was er ook en er was zulk een sympathieke, warme atmosfeer. De avond vloog om.

4 februari

Laatste dag in Weenen. ▫ Gisteren met Emmy Heim gegeeten in het Italiaansche restaurant. Daarna naar Schönbrunn. In Tivoli koffie gedronken onder veel vroolijkheid. Emmy is zoo geestig en leevendig. ▫ De voordracht 's avonds in de loge slaagde zeer. Stampvol. Heller hield een geestdriftige tafelreede op mij aan 't souper. Het was goed gemeend maar niet prettig. ▫ Het Weener publiek is demonstratief, roept bravo en klapt gaauw - ook onder 't spreeken. Maar eenigszins onrustig waren ze - niet zoo ademloos als in Antwerpen b.v. - en dan waren ze op eenmaal weer dol geamuseerd door een miserabele komiek, een oude grappenmaker.

vrijdag 6 februari

Homburg. ▫ Woensdagavond de laatste voordracht. Ik was smoorverkouden door de neevel en de kou en de bedompte hotel-sfeer en café-sfeer. Ella en ik aten nog bij de Gombrichs die allerliefst voor ons waren. Dr. Gombrich stuurde Ella een groote doos met bonbons en veel bloemen. ▫ Ik vreesde schor te zijn, maar het liep goed af. Ik sprak voor de Freie Schule. Ik werd weederom zeer in de hoogte gestooken. Het was vol en een zeer dankbaar publiek. Frau Gombrichs liepen de tranen oover de wangen. ▫ Na afloop hadden wij in het hotel een klein afscheidsmaal, met de Gombrichs/ Heller en Emmy Heim.

Gisteren morgen om 6 uur op, om half acht afgereisd. De dag was spoedig om, 's avonds om 10½ uur hier. ▫ Vandaag eindelijk weer zon gezien en

frissche lucht genooten. Een prachtige wandeling gemaakt door bosch en oover de heuvels. ▫ Nu ben ik alleen in huis. Ella en Paul moesten naar een souper. Ik ben dankbaar voor de rijke week. Ik ben blij dat ik den moed vond om mij niet te laten weerhouden en op mijn leiding te vertrouwen.

Zeeker: Ella is Maja. Maar ook Gods Maja. Voor mijn lieve vrouw blijft haar schoonheid verborgen. Maar ik zie ze, en laat mij niet weerhouden de schoonheid lief te hebben, waar ik die erken en onderga, zooals hier.

donderdag 12 februari

Walden, in de hut. ▫ Een moment van diepe vreede. Buiten is het zoel en alles herinnert mij aan verleeden jaar, aan Paul's ontwaken. Ik ben uitgerust van de reis, en sliep eenige nachten heerlijk. ▫ Ik ben volkoomen voldaan oover mijn tocht naar Weenen. Ditmaal voel ik, iets buitengewoons, iets blijvends, iets van werkelijke beteekenis te hebben gesticht. Van Weenen begint voor mij de victorie. Amerika was schuim, daarbij vergeleeken. ▫ Ik gevoel mij innerlijk vrijer en ruimer en digter bij God dan ooit. Ik ben wèl den goeden weg gegaan deeze maal.

Ik was verheugd weer thuis te zijn, alles was in orde, er waren nagenoeg geen bezwaren. De geldzorgen, hoewel nog niet weg, zijn dragelijk.

Maar ik trad wat forscher op teegen Truida, die zoo weinig doet om het mijn moeder hier aangenaam te maken. Het staat nu toch aan haar om al de oude wrok en wreevel te ooverwinnen. Hoe veel hartelijker *kon* ze zijn, voor het oude mensch - en hoe veel liever zouden toch de meesten zijn in haar geval. ▫ Ik maakte mij gister boos - maar met reeden. En ik mag niet toegeefelijker zijn, hoeveel verdriet het mij doet.

Ik denk steeds aan de Jugend-Bund. Dat zou het wonder zijn dat mij tot de laatste verheffing kon brengen. Voor zulk een zaak kampen tot mijn dood, dat zou een waardig einde zijn.

Ik corrigeer de proeven van Sirius, Hollandsch en Duitsch. Het boek bevalt me - vooral in 't Duitsch.

vrijdag 13 februari

Stille dagen. Mooi zacht weer. Nog niet aan 't werk.

zondag 15 februari

Zoele storm. ▫ Dagen vol zoete droefheid. Tot schrijven kom ik niet. De ritmen in mijn hoofd zijn Duitsch - en als ik ze opschrijf, doe ik verdriet.

aant.

En toch kan ik niets terugneemen of berouwen. Ik ga zelf in raadsels, maar ik volg het licht dat mij het sterkste vóórlicht. Daarbij voel ik niets verlooren. Noch de verheerlijking van voor een jaar, noch de bevrijding van voor 12 jaar.

Ik lees von Molo's Schiller, met bewondering en voldoening. Eindelijk een die mij erkent - en toch zelf iemand is van groote kracht.

Ik begon de Gardener te vertalen.

maandag 16 februari

Paul's verjaardag. ▫ Ik schreef gisteren aan von Molo, en aan Ermers. Met zulke strijdkamaraden kan ik een waardig leevens-eind bereiken. ▫ Upton, von Molo, Rolland, Gutkind -

woensdag 18 februari

Heeden weer leezing in Amsterdam. Ik voel beeter en opgewekter dan de eerste maal. Ik schrijf Schijn en Weezen III 3e zang en dat doet me goed. ▫ Als dat af is, zal ik aan het drama toe zijn. Ik moet nog oover Freud schrijven en oover Hollandsch Proza. ▫ Ook de brochure ‘De Republiek der Neederlanden’ wil ik dit jaar schrijven en ik denk oover een ‘oproep aan de jeugd.’ ▫ Sirius is goed. Ik heb nu moed voor het 3^{e} deel.

donderdag 19 februari

Er is toch een groote blijheid in me. Hoewel ik gisteren, vóór de voordracht, zeer somber was - en ook niet zoo voldaan was bij 't spreeken. Ik krijg lange brieven van een zeekeren literator Heyting, die mij al mijn jeugdzonden voor houdt. ▫ Ik ben verwend door mijn buitenlandsche vrienden. Die plaatsen alles, begrijpen alles, vergeeven alles - terwille van het positief goede wat ik hun breng. Maar ik wil niet meer dan recht is.

vrijdag 20 februari

De eerste voogelgeluiden van 't voorjaar. Veel geldzorgen nog steeds - altijd-door gemorrel met geld.

De centralisatie van het al in deeze mijn persoon is zoo essentieel onbegrijpelijk, - dat ik het bijna zou gevoelen als een fout in de volmaakte

waereld-orde. ▫ Ik kan mij een waereld denken, schijnt het mij, waarin die onbegrijpelijkheid niet bestaat.

Ik voel nog innerlijke onrust. - Geldzorg veroorzaakt dat dikwijls. 't Eevenwigt is labiel.

zaterdag 21 februari

Paul's Goede Vrijdag. ▫ Rijkens schreef mij en Ella. Truida droomde lief van Paul. Zij voelde dat nu alles goed was tusschen hem en haar.

maandag 23 februari

Zoel, stormachtig. Het moet toch wel een goede beteekenis hebben dat Paul mij nu weer verscheenen is, en zoo duidelijk. Ook de twee heldere droomen in Weenen.

Ik schreef een langen brief aan Molo. Ik werk aan Schijn en Weezen III en vertaal the Gardener.

zaterdag 28 februari

Neevel, stilte, kou. In Noordwijk waren mijn ramen bevrooren. De zee stil en onzichtbaar onder den neevel. ▫ Ik kreeg een brief van Tagore. En de jeugd-beweeging begint in Holland, op mijn aanspooren.

zondag 1 maart

Gister avond muziek gehoord. Het a capella koor van Averkamp. Het was mooi - op een paar dingen na.

Vandaag ben ik in allerslechtste conditie. Ik zou voor de groene Jeugd schrijven - maar kwam er niet toe. Alles stokt en ik zie alles van mezelven leelijk. Een brief van Lee oover het Upward-project, typisch Lee. Hij is alleen vervuld met zijn succes. Upton is ‘not good-natured enough to suit him.’ ▫ Hoe scherp staan toch twee schrijvers in een land teegenoover elkaar. ▫ Maar Upton is toch verreweg de eedelmoedigste en de geniaalste van de twee. ▫ Lee is de typische ‘wit’, de letterkundige. Upton is een volkoomen mensch.

woensdag 4 maart

Reegen, kil. ▫ Het staat vast dat er ander bewustzijn is dan het mijne.

Het solipsisme dat zoo drukt als onontkoombaar, moet dus schijn zijn, een droomtoestand.

Droom-toestanden hebben ditzelfde eigenaardige dat ze onontwarbaar, onoplosbaar zijn door hun onvolkoomenheid. Alleen het ontwaken brengt de oplossing. Maar in den droom gelooft men ook niet aan ontwaken, men zegt: ‘ik ben wakker’ en begrijpt toch dat er iets ontbreekt, men weet niet wat.

dinsdag 10 maart

Het heeft veel gereegend. Nu N.W-wind, wolkig, koel. ▫ Ik schrijf een oopen brief ‘aan de vrije jeugd.’ Ik lees Molo's Schillerroman.

Het is nu zoo duidelijk dat kunst niet anders is als de toenadering tot de groote, volmaakte waereld-harmonie. In kunst verheugt ons hetgeen anders droevig en leelijk is. De grootste kunst is die welke het meest tragische omvat. Zoo begrijpen we dat alles, ook het ergste en leelijkste, als harmonie kan gevoeld worden. ▫ De ‘muziek der sterren’ krijgt dan een reëele beteekenis. En het denkbeeld dat het eigenlijke weezen aller dingen spel en dans is, wordt minder vreemd. ▫ Schoonheid, vreugde, spel, dans, muziek, ritme - alles expressies voor werkelijkheid. ▫ Maar alles gevoel, en gevoel dat onbeschrijfelijk is - en oneindige tijd samenvat in *Nu*.

Dit na het concert van Schäfer. Hoe kan één brein zooveel muziek zoo vast in zich opneemen. Het is een oneindigheid van nootjes, die alle naauwkeurig moeten herinnerd worden. ▫ Het ritme ontleent zijn schoonheid aan de *herinnering* van ander ritme, - soms juist aan *herhaling*. Het terugkeeren van een thema is schooner dan het eerste inzetten er van. En ook is er een vóórvoelen bij, van wat koomen gaat. ▫ Dat is dus samenvatten van verleeden en toekomst, in *nu*. ▫ Dit is het gebeuren dat steeds toeneemt, zooals het in onze menschelijke ontwikkeling steeds toegenoomen is.

donderdag 12 maart

Afschuwelijk weer, koud, regen en sneeuw. ▫ Innerlijk is het ook droevig. Ieder doet altijd wat hij voor 't beste houdt. Ik zou teegen geen verloochening opzien als ik menschelijke zeekerheid had dat het goed en nuttig was. Maar iets moois te verloochenen omdat het mooi en aangenaam is dat heeft geen zin. De waereld is reedelijk en wij kunnen niet absurd handelen. Alleen voor het beetere en mooiere zal ik het goede opgeeven. En het kan

aant.

geen reeden zijn anders te handelen omdat iemand ons handelen als smartelijk ondervindt. En toch kan men door die pijn verscheurd worden - dat is de droevigheid van van daag.

Martha woont in een huis dat van Janssen hoort, haar inboedel is verpand aan Jolles, alles tot dekking van de door mij gemaakte schulden. Nu is een schilderij van Van Gogh - dat ik indertijd mee kreeg uit Parijs - dat in dien boedel hoorde voor f 14000 verkocht. Daarmee zou de inboedel geheel afgelost zijn. Maar Martha wil ook Betsy er mee betalen die 12000 verloor op Walden. En ze wil zelf maar f 1000 ooverhouden. Wat een complicatie! ▫ Het wordt waarlijk tijd dat de menschen niet meer om geld denken. Wat een verlies aan tijd en energie!

20 maart

Nikolassee, bij Gutkind. Mooi, frisch weer! ▫ Ik heb weer de opgewektheid die mij hier altijd bezielt. Het is zonnig en vol leeven. ▫ Ik ging Vrijdag naar Deventer en sprak's avonds oover Materialisme, in den trein ontmoette ik Lorentz, wij reisden samen en hadden lange gesprekken. Oover Freud en zijn werk, oover het bestaan na den Dood. Lorentz dacht er aan zooals hij dacht aan een flaauwte die hij gehad had. Zoo moest doodgaan zijn. Ik zei dat hij zich niet de flaauwte kon herinneren - als niets - maar alleen het voor en na.

Lorentz sprak ook in Deventer en Groningen en we reisden Zaterdag weer samen. Ik sprak voor een zeer volle zaal in Groningen, waar 100 menschen terug gestuurd werden, en werd zeer gehuldigd. Men stond op toen ik door de zaal ging.

Ik reisde oover Leer en Oldenburg, Bremen en Hannover naar Berlijn. Daar waren Ella en haar man aan den trein. Maandag ging ik naar de comedie en zag Pygmalion/ een aardig stuk van Shaw. Dinsdag at Ella bij de Gutkinds en het schoot goed op. Ik ben blij weer in deezen kring te zijn. We zullen nu toch wel iets uitrichten. We vormen het plan voor een bijeenkomst in October.

Sirius II is verscheenen.

Woensdag avond sprak ik met den uitgeever Baron, in 't Café des Westens. Hij wil het Theater in Berlijn hervormen.

We zagen een echte ‘Kientopp’. Prachtig lokaal - zeer inferieure voorstelling.

Gisteren in 't Kaiser Friedrichmuseum/ in 't Aquarium, en in 't concert in de Gedächtniskirche.

's Avonds hoorden wij een rede van Dr Rudolf Steiner. Een stampvolle zaal met uitgeleezen publiek. De reedenaar een joodsch-jezuïet van uiterlijk - een ergerlijke rhetor, een volkoomen leege holle reede. Impressie hoogst ongunstig. Erhabener Quatsch. ▫ Wat hunkeren de menschen naar leiding en hoe laten ze zich imponeeren, het scheen me ongeloofelijk dat men hier de humbug niet zou zien.

zaterdag 21 maart

Gisteren geluncht met Walter Rathenau en Freiherr von Marshal dien ik ook in Coblenz ontmoet had. Ik sprak twee uuren met Rathenau. ▫ 's Avonds bezoek van Dr Max Scheler en zijn vrouw. Het plan begint meer en meer vorm te krijgen.

Heeden, Zaterdag, weer geluncht met Rathenau in de Kaiserliche Automobil Club. Gek, dat iets goeds uit die omgeeving zal koomen. Er waren ook de Gutkinds, Freiherr von Marshal en Rang uit Coblenz. ▫ Het was een diep en geanimeerd gesprek dat drie uuren duurde. ▫ Intusschen nam het plan al vaster en vaster vorm aan. Ik zag de zaak voor mij, toen ik rustte op de sofa, in de Victoriastrasse, het ouderlijk huis der Gutkinds.

's Avonds bij Buber gesoupeerd, met de Gutkinds. De vrouw is sympathiek en interessant, toch heeft de atmosfeer er iets drukkends, omdat ze zoo ego-centrisch zijn en geen belangstelling toonen in anderen.

maandag 23 maart

Goed voorjaarsweer. Gisteren met de Gutkinds en de Landrat Freiherr von Marschall von Bieberstein naar Grunau geweest in de Gartenstadt van Adolf Otto. Het was een leerrijke dag die spoedig omvloog. Er was ook een Herr und Frau Federn, een donkere Oostenrijker/ uitgeever in Parijs met een eigenaardig mooie vrouw die beeldhouwster is. ▫ Wij zagen de Gartenstadt, het werk van de dappere Ottchen, die jaren lang gevochten heeft teegen land-speculanten en ooverheeden om zijn beginsel, de grond aan de bewooners, door te zetten. Het geheel maakte een prettigen indruk. De leuke, bleeke, scherpzinnige Otto en zijn zachte, lieve bescheiden en verstandige vrouw. ▫ Von Marshall, de Landrat, zette zijn denkbeelden uiteen van spaardwang voor de jeugd om daaruit de wooning kosten te bestrijden. Een aardige discussie, waarbij ook de Oostenrijker uitneemend meesprak, en de drie vrouwen attent toehoorden - van tijd tot tijd de kinderen helpend. ▫ 's Avonds in 't concert in de Philharmonie.

Van morgen heevig oorsuizen. Ik zie nu wel vooruit dat ik zoo niet doof, dan toch hardhoorend word, eeven als mijn vader en Lady Welby. Tot nu toe hoor ik nog scherp, maar ik weet hoe die dingen gaan. Ze zijn therapeutisch onbereikbaar.

Van morgen stelde ik het plan op.

dinsdag 24 maart

Onrustig, - verlang naar huis - voel of alles onafgedaan ligt - heb te veel te doen. ▫ Gister zag alles zoo hoopvol en prachtig. De nacht was minder goed.

We spraken gisteren met Rang, een prachtig mensch, die ons zeer te stade komt.

woensdag 25 maart

Interessante dagen. Een soort krachtproef. Rathenau tracht zich feitelijk van mij meester te maken. Gister praatte hij twee uuren teegen Gutkinds en mij - op 't laatst waagde hij brutale aanvallen, betreffende Rang - een kletsende provinciaal, zooals hij zei - waarbij hij echter zichzelf geheel blootgaf. ▫ Later, in de Victoriastrasse, gesprek met Rang. Deeze voegde een merkwaardige randbemerking aan ons plan toe. We praatten tot 10½ uur. ▫ Ik sliep des nachts heerlijk en voel van morgen veel beeter. ▫ Ik voelde het als een zaak van autokratie, ik mag mij niet onderschikken. Ik moet handhaven.

zaterdag 28 maart

Heerlijk weer. Ik ben blij en tevreeden te huis. Het gaat alles goed. Walden is nu ordelijk en bevreedigend.

In Berlijn liep de zaak zóó: wij spraken Woensdag met Scheler. Gutkind bleef zijn antagonie teegen Rathenau volhouden, maar ik herzag mijn indruk en bleef er bij hem aan te houden. Scheler sprak zeer gematigd en welwillend oover hem. Ik sprak toen Rathenau nog weer een uur alleen en werd in mijn voorneemen versterkt. Ik moet alleen mijn eigen positie vast en solide maken, dan is er geen gevaar. ▫ Er moeten feitelijk twee kernen zijn, een ideëele en een practische. En ik alleen blijf het verband tusschen die beide.

aant.

Wij aten bij Erwin, Gutkinds broeder, en hadden 's avonds nog een zeer interessante conversatie met twee Japanners. Vooral Oesami is een beminnelijk, leevendig, schrander type. Wat hij zeide oover de geestelijke leer van Ju Jitsu toont dat wij in Europa nog niets van die zaak begrijpen. ▫ Ik sliep zes uuren in den nachttrein en was gisteren zeer wel en opgewekt.

's Avonds naar het concert met moeder, die bizonder goed en opgewekt is. Het was zoo heerlijk weer thuis te zijn bij mijn lieve vrouw. Ik bracht haar Bach's Notenbüchlein, dat ze heerlijk vond. ▫ Fijne eenvoud is haar weezen. Zoolang ze liefderijk en zelfbeheerst is, dan is ze superieur aan het Duitsche grovere pathos.

zondag 29 maart

Ik droomde van Japan, en terwijl ik de haardracht der Japanners bekeek, dacht ik er aan hoe de eeuwenlange gewoonte van afscheeren geen invloed op den groei had gehad. (Dit teegenoover Freuds beweeren dat men eigenlijk niet denkt in den droom). ▫ Ik ben nu zeer gelukkig en tevreeden op Walden. Het weer is zoo mooi, de prettigste tijd van 't jaar. Er bloeyen zooveel viooltjes, de narcissen en crocussen koomen uit. Daarbij is er nu eindelijk verligting van zorgen. Alles is nu goed onderhouden en ziet er netjes uit.

Mijn moeder voelt zich bizonder wel en gezond, en was eergisteren met me op 't concert. De kindertjes en mijn lieve vrouw zijn mij zoo dierbaar. Van morgen zaten we in de zonneschijn vóór moeders huisje. ▫ In huis veel bloemen, bloeyende kers, ribes en wilgenkatjes.

donderdag 2 april

Heerlijk zoomerweer. De bloesemboomen bloeien prachtig. Sleedoorn, perziken, kroosjes, prunus pizardi, ribes. Veel viooltjes en narcissen.

Gisteren avond concert, Toonkunst, met moeder. Adolf Mendelssohn en Max Bruch.

zondag 5 april

Winderig, koeler. ▫ Ik schreef gisteren het artikel oover Freud af. Het scheen mij goed. Nu nog de vrije jeugd, en dan ga ik mijn tooneelspel schrijven.

aant.

Ik was Woensdag op een vergadering van de vrije jeugd-bond in Amsterdam. ▫ Een jeugdig sociaal-democraat toonde zich al als afschrikwekkend voorbeeld van de partijgeest. De Christelijke jongeling was veel ruimer en verdraagsamer.

Vrijdag ben ik 54 geworden. Holdert en Jaap de Haan was bij ons, en mevrouw de Jong met haar dochters aan de koffie. Er waren veel bloemen en het was alles rustig en genoegelijk.

Heeden - Maandag 6 April - begint de depressie. Neuskatarrh, storm, onmacht tot werken, enz.

maandag 13 april

Heerlijk zoomerweer. Tweede Paaschdag, wij zitten buiten. ▫ Ik ging Woensdag avond naar Brussel en logeerde bij advocaat Rutgers. Den volgenden dag zag ik de stad, het museum met oude schilderijen, 's middags bezocht ik juffrouw Veer de Vere, een oude kennis van de Rijndam waarmee ik naar Amerika ging. Ze ging met mij een Tango-thé zien, en we deeden een rijtoer in de stad. ▫ 's Avonds sprak ik oover Tagore, maar ik was niet tevreeden. Het was een te chic en te mondain publiek. Ik heb liever een volle zaal met allerlei. Ik werd onthaald en met champagne befuifd, maar ik ken dat slag heeren, met een boel pretzucht, weinig uitzicht, en een klein beetje in een hoekje gedrukt idealisme. ▫ ‘Toch verheffend weer eens mooie taal te hooren’ enz. ▫ Er waren oude schoolkamaraads van me, nu dik en populair. De gezant was er/ een beetje een geemelijk aristocraat. Verder de Hollandsche Club - een echte. Sommigen spraken oover Indië en Egypte en dat interesseerde me. Er waren ook goeden bij. De Bosch Kemper, Hoynk van Papendrecht, enz.

Zaterdag sprak ik voor G.G.B. in Amsterdam. Dat beviel me beeter. Het plantje groeit waarlijk op. Wij Hollanders houden vol.

Gisteren verheugde mij een brief van Molo en van Gutkind. Het zal toch slagen, onze Blut-Bund. Het is een heerlijk gevoel.

Imago is een boek vol bittere ironie. Een boek zonder genade en toch liefdevol.

De leiders van de Jugend Bund zijn gearresteerd en de Bond verbooden, in Weenen. Maar in Amsterdam marcheert de zaak, teegen het drijven der S.D.A.P. in.

zaterdag 18 april

Zonnig, O. wind, droog en koel. ▫ Eergisteren avond op Truida's ver-

aant.

jaardag, 16 April, gingen wij 's avonds langs Bantam wandelen en hoorden den nachtegaal. Nog nooit hoorde ik hem zoo vroeg.

Gisteren waren we in Zeist, om de oude tante de Ruyter de Wildt op te zoeken. Het was een aardige tocht, als altijd met mijn lieve vrouw, zoo genoegelijk. En door 't voorjaar werd het kleinste tuintje een paradijs. ▫ Wij spraken af één dag in de week te vasten. Maar dan ook streng, en den gewonnen tijd, anders aan het maal besteed, nu voor beeter te gebruiken, voor den tuin, voor muziek of voor lectuur.

Ik kreeg een brief van Rang.

Ik las Lodge's Reede voor de British Ass. oover Continuïteit, en schreef hem een brief er oover.

zondag 19 april

't Zelfde weer. Ik voer niets uit en ben toch tevreeden en rustig. Waarschijnlijk omdat de zaak in Berlijn vordert. De voorzichtige Buber doet mee. Ik boemel veel door den tuin en zie de bloesemboomen, de geitjes, varkentjes en konijntjes.

maandag 20 april

Eerste Vastendag. Een heerlijke lente dag. ▫ Gisteren bezoek van Borel en Mariatti. De laatste bracht een prospectus van Ivrea mee, de meest geschikte plaats voor ons plan, naar zijn meening. Borel zag zeer Chineesch, en was vervuld van Chineesche filosofie.

woensdag 22 april

Zoomerweer. 67° in de schaduw. ▫ Gister was Dirk Schäfer bij ons en wij praatten veel oover muziek. Hij beweert dat hij mijn antipathie teegen Wagner kan ooverwinnen (b.v. door de Siegfried-idylle). Hij komt Vrijdag bij ons logeeren.

zondag 26 april

De lucht is zeer koel, maar het is stil en zonnig. Van nacht werd het veulen Suze gebooren. De twee moeder varkens loopen met twaalf bigjes in de wei. Alle werksaamheeden vlotten goed en Walden is ordelijk en bedrijvig. Dat verheugt me.

Ik lees Swante Arrhenius ‘das Werden der Welten’ en het vervult mij

aant.

met ontzag, of liever ontzetting. Juist de gedachte dat dit alles nog door *mij*, door *mij* moet verwerkelijkt worden. Die billioenen jaren en die geweldige gebeurtenissen. En hij vliegt met zijn gedachten en bereekeningen van het allerkleinste tot het allergrootste.

Ik vertaal Sadhana, en schreef mijn oopen brief aan de vrije Jeugd af. ▫ Nu heb ik een rustig opgewekt gevoel en hoop in vrijheid aan het drama te kunnen werken.

Bij Buber vond ik - in zijn mooi boekje Daniel - de twee gedachten van mijzelven: de Richting, en de Zeekerheid. ▫ Maar Buber vindt - terecht - het hoogste in de onzeekerheid, het gevaar. Maar de richting zelf is toch weer een zeekerheid. ▫ Het drama zal zijn oover de Zeekerheid.

dinsdag 28 april

Het is vandaag mijn tweede vastendag. Op de eerste kreeg ik hoofdpijn en was ik zeer neerslachtig. Toen at ik toch een broodje om 5 uur. Vandaag voel ik geen hoofdpijn, maar ik ben wel zeer neerslachtig. Bevreesd - voor al wat mij wacht, niet het minst voor de onsterfelijke toekomst. En toch, terwijl ik het opschrijf verdwijnt de vrees. Maar dit is zeeker dat alle vreugde en rust, om tot hooger te koomen, weer moet ooverslaan tot angst en onrust.

Gisteren hoorde ik dat de bakkerij nog steeds verlies opleevert en van daag springt voor de tweede maal de machine kapot. Deeze dingen zijn genoeg om mijn neerslachtigheid compleet te maken. ▫ Ik moet gaan denken dat die bakkerij moet opgegeeven worden. Van avond vergadering. Ik heb nog geen woord van mijn drama opgeschreeven, maar ik studeer in Chr. Huyghens, in Arrhenius en vertaal Sadhana. ▫ O, o, de machteloosheid, als een op het rad gebonden, die de beul ziet naderen. Vast gebonden, vast. ▫ Ik ga vaak naar het kerkhof en denk aan Paul. Van nacht droomde ik van hem, hij was terug - maar moest weer weg.

woensdag 29 april

Gisteren begon ik aan mijn drama. Het drama der Onzeekerheid.

Na de vastendag van gister ben ik heeden in goede conditie. Gisteren zeer somber. Vooral het bemerken van de groote intellectueele macht en kennis van anderen drukt mij dan. Deeze maal was het Christiaan Huyghens, de mathematicus, astronoom, die zulk vlot latijn, fransch en Hollandsch

schrijft. Wat een kop! Dan heb ik moeite met mijzelven tevreeden te zijn, en den troost te vinden dat het niet enkel in geleerdheid zit. ▫ Ik had, met wat meer inspanning, ook latijn en mathesis grondig kunnen leeren - maar dan waren mijn diepe gevoelens niet zoo ontwikkeld, denk ik. ▫ Ten koste van intellectueele vastheid heb ik mijn gemoed doen groeien.

zondag 3 mei

Voorige dagen droog, winderig, koud en zonnig. Vandaag windveeren, teekenen van verandering. De Mei zet groen en zonnig in. Alle boomen zijn al in blad, de seringen bloeyen en de brem. Gister in het mooie Haarlemmer Hout-park. Ook in het Hals museum met Valérie.

Ik kan van mijn drama geen juist beeld maken van de 17e eeuw. Dat is ook mijn bedoeling niet. Ik geef een ideale 17e eeuw - zooals Claudel een ideale moyen-âge - om mijn hoofdgedachte te kunnen uitbeelden. Ik heb mij niet aan het historische te houden. Dat raakt mij niet, en kan ik ook niet, omdat mijn belangstelling in andere richting gaat. Ik lees nu boeken oover Oud-Holland, maar ze interesseeren mij niet genoeg. Ik vind maar nu en dan iets bruikbaars. Maar ik wil dóórwerken. Het moet.

Het leeven buiten den tijd - na het lijfs-afsterven - moet altijd nog den *schijn* hebben van in den tijd te zijn, omdat wij ons nog niet verder ontwikkeld hebben.

Alleen zullen we wonderlijke ondervindingen hebben, verbijsterend - teruggaan of schijnbaar voortvliegen van tijd en herinnering. Eevenals we sensueele aandoeningen zullen hebben, zonder zintuigen. We moeten in het eeuwige, tijdelooze, langsaam groeien, zooals we in dit leeven langsaam gegroeid zijn. En het begrip ‘langsaam groeien’ sluit weer tijd in. Het moet alles ‘droomachtig’ zijn. Soms zie en voel ik het juichend heerlijk. Soms beklemt het me met grooten angst. Maar mijn Kosmos kan niet vergaan, en het is alles veel grooter wonder dan het grootste wat ik wenschte, als klein kind.

dinsdag 5 mei

Reegen W. wind. ▫ Ik kreeg het boek ‘Letters from ▫ living dead man’ van Elsa Barker. Het kwam als een antwoord op mijn laatste notities in dit boek. Als dit niet echt is, dan is 't een wonder, een geniale fictie. Maar het moet wel echt zijn. Dit is niet te bedenken, juist omdat het iedereen

aant.

zoo onwaarschijnlijk zal voorkoomen. En toch stemt het precies met mijn ervaringen oovereen. En ik vind zelfs de gedachte oover ‘the moment’, het Ik-Nu, die ik voor mijn speciaal eigendom hield.

donderdag 7 mei

Reegen. ▫ Door het boek van Elsa Barker was ik gisteren diep gelukkig. Ik werk langsaam en gereegeld aan mijn drama. Ik ben rustig en vertrouw op mijn Leider. Ik vertaal ook Tagore, en in Berlijn gaan de preparatieven voor de conferentie voort.

Er zijn bizonder veel nachtegalen dit jaar.

Gister avond kwam een stoornis. Maar ik ooverwon die spoedig. Er is nog geen heldere droom geweest. Als altijd is 't voorjaar niet rijk aan heldere droomen. Ik zou gaarne Mr. X. oproepen.

vrijdag 8 mei

Stormachtig. ▫ Gisteren bericht van Bjerre dat de Zweeden meedoen. Ze zullen de villa huuren en de gasten bekostigen. Nu zal het dan toch doorgaan. Ik was er zeer mee vervuld en 't hield mij zelfs uit den slaap.

Mevrouw Bolding, de voordraagster at bij ons, en ook Dirk Schäfer. 's Avonds gingen we naar haar voordracht. De inleiding was niet bizonder, maar ze sprak goed en heeft ‘orenda’. Er is vuur en leeven in haar. Alleen het transcendente ontbreekt, maar daarom is ze juist een goede schakel. Ze las Adama van Scheltema o.a. zeer goed. Het onaangename van hem nam ze niet weg, maar ze deed hem toch recht, door haar geloof in hem.

dinsdag 12 mei

Koud en nat. ▫ Gisteren een wandeling met Schäfer, naar Ankeveen. Hij is ons een lieve gast, zoo goed en eenvoudig. Hij speelde heerlijk. De Ernste Variationen van Mendelssohn. En van morgen het Adagio van Beethoven waarbij ik zat te schreien. Ik ben gelukkig en tevreeden, ondanks de kou. Ik las Schäfer uit de Broeders voor.

Het gezelschap van Royaards speelt nu een stukje van mij, de Student thuis, en het kreeg een goede pers. Dat wil zeggen dat er kentering is, en dat nu Royaards wel moed zal vinden voor mijn latere stukken.

Ik dacht oover het astraallijf als datgene wat de organisatie van ons stof-

felijk lijf bewaart. Het astraal lijf is ook stoffelijk, maar in oneindige verfijning, misschien vierdimensionaal. ▫ Het is hetgeen de suggestieve geneezing moogelijk maakt. ▫ Het vervult ons geheele lichaam, is een dubbel van ons lichaam, en houdt alles bijeen. ▫ Het is ideoplastisch, brengt de macht der ideeën oover op het stoffelijk lijf in alle lichaamsdeelen. ▫ Het gehoorzaamt dus de suggestie, in alle uitersten, tot in vingers en haren en nagels toe. ▫ Door het astraal-lijf, niet langs de zenuwbanen, bespeuren we of een drank of voedsel goed voor ons is. Als we moe zijn, smaakt thee of wijn onmiddellijk beeter, nog vóór we slikken, dus eer er van eenige chemische werking op maag of voedingssappen sprake kan zijn. Dat doet het astraal-lijf. ▫ Het astraal-lijf voelt de aanweezigheid van water, en beweegt de wichelroede. ▫ Het astraal-lijf geeft het gevoel van algemeen welbevinden, van moeheid en rustbehoefte. Bij neurose geeft het door het onrustgevoel de stoornis in onze functies te kennen. ▫ Is het astraal-lijf zwak en slecht werkend, dan ontstaan alle ziekten, de weerstand teegen ziekten verzwakt dan.

Vooral de kanker houd ik voor een gevolg van de slechte werking van het astraal-lijf. Dan heeft het geen voldoende macht oover alle cellen, en dan zijn er cellen, die geprikkeld door innerlijke aandrift (libido sexualis) of uiterlijke wrijving, tot opstand koomen en anarchistisch zichzelf propageeren en voortwoekeren. Eevenals psychisch de libido zichzelf versterkt, uit het verband breekt en ontbindend werkt, als de zelfbeheersching verzwakt. ▫ Kanker is een plaatselijk anarchisme der cellen. ▫ Het eenige middel om kanker te voorkoomen zou zijn: geestelijke training en oefening, waardoor de tucht in het organisme behouden blijft. Dus b.v. vastendagen, oefeningen in weerstand teegen kou, teegen ontbeering, teegen teleurstelling. ▫ De kanker komt weinig voor bij de Oost-Aziaten. Veel bij de voorspoedige Westersche volken, die geen geestelijke tucht kennen. Ze komt bij vrouwen meer voor dan bij mannen in de sexueelc tijd, later weer meer bij mannen in maag en leever. Dus blijkbaar onder invloed der natuurdriften, voortplantings- en voedingsdrift. Recidief wordt bevorderd door neerslachtigheid.

zondag 17 mei

Zonnig, N. wind. ▫ Gisteren begon ik te begrijpen dat ik groot gevaar liep weeder in geldzorgen te geraken. ▫ De uitgaven sints de komst van mijn moeder zijn enorm toegenoomen en de eerste vier maanden van 1914

hebben meer dan de helft van het jaarlijks inkoomen verslonden. En nog zijn er groote reekeningen te betalen, nog f 900 rente en f 500 belasting. ▫ Hierdoor werd ik bitter gedeprimeerd en ik kon ook niet voort met mijn drama. Ik zag alles droevig en mijzelven een nul. De weemoed is dan uiterst intensief, dor en schraal. Het ergste is dat dan ook de toekomst zonder glorie schijnt.

maandag 18 mei

Mooi, zonnig, zoomerweer. Ik las Chitra van Tagore. En toen begreep ik hoe ik zelf verlang drama's te schrijven. Wat ik nu schrijf is nog maar een oovergang.

dinsdag 19 mei

Leelijk weer. ▫ Gisteren een ellendige dag. Alles zie ik dan graauw en leelijk. Ik *weet* beeter, maar ik voel louter misère. En het groote raadsel is dan dreigend, schrikwekkend. Dan voelt men zich een machteloos werktuig in de handen van wreede despooten. Dat is alles dom, ik weet het:

> Der Weise ist glücklich, sonst ist er nicht weise
> schreef mij een Duitscher (Krommes uit München).

Ik wist dat ik door te vasten mijn depressie zou doen toeneemen. Maar ik deed het toch en zal het weer doen. Eens moet ik toch immers voor goed vasten, - en daar moet ik toch ook teegen kunnen. Elke stijging vereischt een daling.

vrijdag 22 mei

Warm. ▫ Mijn werk vlot. Het is zoomer.

zaterdag 23 mei

Warm. Onweer. ▫ Hjalmar stuurde een check, met de lakonieke eenvoudige toevoeging: you know, if you want more, you have only to write.

maandag 25 mei

Koud. N. wind. ▫ Ik dacht gisteren oover het veroorzaaken van gallen, tumoren, door wespensteek. In dit raadselachtigste van alle biologische verschijnsels moet ook het astraal-lijf zijn invloed hebben. Het is een celwoekering, die precies beantwoordt aan de eischen van de larve die er in

aant.

wordt gebooren. Ook dieren en planten moeten iets hebben wat oovereenkomt met ons astraal-lijf. Een oneindig veel fijner, subtieler organisatie, die de grovere beheerscht.

woensdag 3 juni

Koud, 52°. ▫ Ik heb bijna één bedrijf af van ‘de Heks van Haarlem.’ Het werk is mij aangenaam, en ik voel de macht er nog veel meer te maken. Het is een ‘drama oover de onzeekerheid.’

Maandag zag ik ‘Opstanding’. De gegeevens van Tolstoy zijn altijd zuiver en goed. Ethische schoonheid. Maar de franschman heeft er weer te veel tooneeltrucs van gemaakt.

Het tweede groote ongeluk met de Empress of Ireland maakte mij droevig. Ik vrees dat het mij op zeereizen beklemmen zal.

vrijdag 5 juni

Ik heb afgronden in mijn ziel ontdekt zoo somber als het ergste wat ik mij kan herinneren. Geen nacht was vreesselijker dan deeze. ▫ Ik las gisteren in het boek van Mrs Barker, the son of Mary Bethel. En dat is een conceptie als Sirius. ▫ Maar ik ben niet verzoend, niet getroost.

dinsdag 9 juni

Potsdam. Nu wel! - de lucht is zoel geworden, ik baadde in het meer, de sfeer is vol accaciageur.

Rang en Bjerre zijn in 't hotel Einsiedler te Potsdam. Van morgen een weldoend goed gesprek met hen op een bank in 't stadpark. ▫ Potsdam is vol soldaten, paarden, kanonnen. De wachtparade speelt. Het heeft cachet. ▫ Mijn kamertje met uitzicht oover 't meer bevalt me. En ik verheug me om met mijn lieve vrouw naar Italië te gaan, in 't najaar.

woensdag 10 juni

Gisteren morgen wandelde ik met Gutkind naar Potsdam en wij spraken Rang en Bjerre, op een bank in 't stadpark. Een goed, aangenaam gesprek. ▫ Des namiddags kwam Däubler. Een groote, zware kaerel, met een Andreas Hofer kop, in een zwart gekleed pak. Ik voelde niet dadelijk vrij met hem,

maar later sprak hij veel en toonde een hooge cultuur, veel kennis, en een vrij en ruim oordeel. ▫ Daarna kwamen Buber, Rang, Bjerre en wij spraken tot elf uur 's avonds. Voornamelijk spraken Rang en Buber en dit gold hun toenadering. Rang de protestantsche Geestelijke en Germaan, Buber de Jood - en het einde was dat Rang en ook Buber diep bewoogen waren, opstonden en elkander kusten. Dit was een zeer plechtig oogenblik, en wij allen voelden een hooge wijding. Maar het was zóó, dat ik zelf verheugd en gelukkig was, om het feit - maar niet - zooals de aanweezige Duitschers - door Rang's woorden diep getroffen. Daarvoor sta ik, eevenals Bjerre, te ver van dergelijke verschillen. De geweldige beteekenis voor den Germaan van zulk een verzoening kon ik niet voelen. Voor mij is Germaan of Jood vrijwel een onverschillige vraag. En Rang's bekentenis, dat hij het Christendom als iets slechts had afgeschud, vond ik interessant maar niet roerend. ▫ Het feit zelf echter, van deeze ontroering en toenadering der anderen, die ik zag, maakte mij buitengewoon gelukkig en verheugd.

Van nacht was echter mijn droom nog niet gunstig. Er stond een groot, oud, invalide paard in mijn woonkamers. Des morgens echter was ik zoo gelukkig dat ik schreide in mijn bed. ▫ Daarbij kwam dat Buber voorstelde mij met voldoende autoriteit te bekleeden om te beslissen wie al of niet tot onzen kring zou worden toegelaten. En dit werd niet bestreeden, het sprak als van zelf. En ik voelde niet dat dit mij bezwaarde. Er was een gelukkige stemming van vertrouwen. Er liet zich niets aanzien wat moeyelijkheeden zou brengen.

De vraag of de vrouwen der uitgenoodigde mannen zouden worden toegelaten werd niet door allen gelijk beantwoord. Enkelen vreesden daardoor verlaging en moeyelijkheeden, omdat veele uitneemende mannen onmoogelijke vrouwen hadden. Ik meende dat men dit bezwaar trotseeren moest, en de echtgenooten uitnoodigen - zoowel de man van een uitgenoodigde vrouw, of de vrouw van een uitgenoodigde man. Hiermeede behield ik het ooverwigt en de beiden, die er teegen waren geweest, Rang en Buber, gaven toe, verklaarden zich oovertuigd. ▫ Met meerderheeden behoefden we niet te werken, alles ging als van zelve. ▫ Het was zóó, dat ik waarlijk met vuurig verlangen zal uitzien naar de bijeenkomst van deezen herfst.

vrijdag 12 juni

Goed, bewolkt weer. ▫ Het werd nog beeter, nog veel beeter. Eergisteren hadden wij eevenals de voorige dagen weer gesprekken in het park. Bjerre,

aant.

die zijn ziels-eenzaamheid niet wilde zien aangetast, en onderscheid maakte tusschen eenzaamheid en vereenzaming. Ook waarschuwde hij voor collectief extazen, waardoor de individueele hoogheid zou verlaagd worden. ▫ Dit werd des middags op de bijeenkomst weer besprooken. Als niet lid was Landauer er bij, met zijn vrouw. Hij ziet er uit als een vegetariër en Tolstoyaan, maar hij spreekt voortreffelijk. ▫ Er werd oover de nieuw toetreedenden gediscussieerd, vooral oover Rathenau. ▫ Het verloop was zeer goed.

Den volgenden morgen - Donderdag - weer gesprekken in het park, met Bjerre, Rang en Däubler - ditmaal oover de vrouwen-kwestie. De oplossing was deeze dat de echtgenooten wel zouden meekoomen, maar niet deelneemen aan de eigenlijke zittingen. ▫ Des middags kwam Borel, en wij vergaderden om zes uur in 't Savoy Hotel. Dit was de laatste, en meest belangrijke vergadering. Lucy Gutkind was niet meegekoomen, omdat de vrouwen kwestie besprooken werd, en ze voelde daar niet bij te willen zijn. Ik zag echter dat het haar verdriet deed en ze schreide. ▫ Op de bijeenkomst van den kring bleek dat er geen antifeminisme bestond. Men wilde vrouwen in den kring, maar niet als echtgenooten van hun mannen, maar als vrije persoonlijkheeden. Toen sprak ik voor Lucy Gutkind, maar men vond haar niet aanneemelijk als lid. Ik handhaafde en sprak van heengaan. Het was een kritiek oogenblik. Maar wij vonden de eenheid, die bedreigd scheen, weer terug - en wij drukten allen elkaar de hand. Het is waar dat het aantal plaatsen gering is, en het getal beperkt moet blijven. Daarna ging alles vlot. Forte di Marmi werd eindelijk algemeen aangeweezen, en ik werd getroffen door de mooyen naam, het Marmerfort, dat het marmer voor Michel-Angelo beschermde.

Bij 't uiteen gaan voelden wij allen dat iets zeer groots en bizonders was gebeurd, een sterke eenheid geschapen, die onvernietigbaar is. ▫ Het Marmer-fort. De witte, sterke vesting - behoedend de koomende prachtgestalten. ▫ Buber wees op het nieuw geschapene: den *Kring*, en ik erkende dat dit geen abstractie was. Ik heb den kring lief.

Ik was voorzittende, en kreeg opdracht naar Parijs te gaan en Romain Rolland te spreeken. ▫ Als nieuwen werden genoemd: R. Dehmel, Stehr, Mommbert en Margaretha Susman de schrijfster van vom Sinn der Liebe, en Barlach. ▫ Borel woonde voor 't eerst een vergadering bij. Het was een plechtige en zeer ernstige bijeenkomst. ▫ Oover geld werd niet gesprooken. Het is reeds van zelf gekoomen en kan geen beletsel meer zijn.

zaterdag 13 juni

Wat gebeurd is, is zoo groot en machtig, zoo iets geweldigs, dat het den adem beneemt bij 't herdenken. ▫ De zéven menschen vormden elk een sterke, onaantastbare persoonlijkheid - en toch hebben ze een eenheid gevormd, een nieuw weezen geschapen, dat nog veel sterker is dan een van allen. En niemand heeft iets verlooren. Allen hebben gewonnen. ▫ Als ik de zeeven naga, in mijn herinnering dan zijn ze elk eeven beteekenisvol, eeven sterk - en elk vult weer de anderen aan.

De fijne, teere, subtiele maar sterke Buber, met zijn vasten blik en zachte oogen, iets weeks en fluweeligs, en toch diep en scherp. De rabbi, maar zonder het enge, de filosoof maar zonder de dorheid, de geleerde maar zonder eigenwaan.

Dan de reus Däubler, met den kop voor Dürer, het geweldige lichaam, de vloeyende, rijke welspreekendheid, half Luther, half Andreas Hofer - een Romaansche Germaan, een correct mensch zonder vormelijkheid, blijmoedig, beslist, gedecideerd, vol kennis en ervaring, een kunstenaar wiens fout in zijn te groote forschheid ligt.

Daarnaast de bedachtsame, zwijgende Bjerre, met het hooge, machtige Germanen voorhoofd, de zachte, bijna kwijnende stem, de vaste, verlangende, diep-oprechte oogen. Ieder had hem lief hoewel hij het minste sprak van allen. Zijn gevoelen en oordeel zijn van de hoogste vastheid en onafhankelijkheid.

Dan Rang, de blonde Christelijke Germaan, hartstochtelijk, liefdevol, vuurig, met een welspreekendheid die soms stokt van oovergroote ernst, die altijd het diepst waarachtige zoekt, en met rijke, oorspronkelijke beelden plastisch en emotioneel werkt, en niemand onverschillig laat.

Daarnaast Landauer, de beste reedenaar van allen - de zachte, tengere, vriendelijk-geestige man, het schrale, zwakke uiterlijk van den geestelijk leevende idealistische jood en waereldhervormer. Maar in die liefdevolle zachtheid een ijzeren oovertuiging, een koele, scherpe blik, een onverbiddelijke waarheidsliefde.

Daarnaast Gutkind met de wonderbare kop, de groote oogen, die aan Frederik den Groote en aan Goethe doen denken, het reine, eedele gezicht met een beminnelijke leelijkheid, schraal en tenger van lijf, vuurig van geest, diep van gedachte - met nog onvolkoomen uitings vermoogen, de jongste en minst zelf-beheerschte van allen, maar misschien de liefdevolste.

Achteraan, als nieuweling, de half-Chinees Borel, met het eenigszins

monster-achtig gezicht, waarop de spooren van meenig doorstreeden démonen-strijd - maar fijn-ontfankelijk, door hart en intellect voor alles wat er voorviel.

En ikzelf - half diep deemoedig en mij onwaardig voelend half glorierijk trots en mij volkoomen op mijn plaats achtend - een kind dat zich als volwassene en eerwaardige hoort toespreeken.

En oover allen zweefde de geest, de geest Gods, - de geest van vrijheid in gebondenheid, van deemoed in trots, van rijkdom in armoede. ▫ Die heeft ons samengebracht, en in deezen voelden wij ons allen sterk en veilig. ▫ Zooals Bjerre zeide, het verstooren van deeze eenheid zou een katastrophe beteekenen. ▫ Ik voel nu eerst de ernst en de beteekenis van het gebeurde zoo duidelijk, dat ik tot dit inzicht kom, eevenals Bjerre, dat ik mijn vrouw de last niet nog zou willen opladen, en het genoeg vind als de man ze alleen draagt. De vrouw mag hem het dragen verligten. ▫ Dit geldt ook andersom, als de vrouw lid werd van den kring. ▫ Ik zou nu zelfs zeggen: echtgenooten moogen niet *beiden* lid zijn. Vooreerst omdat ze elkaar toch verteegenwoordigen, en geen twee plaatsen moogen inneemen waar weinig ruimte is. En dan omdat het oordeel van den echtgenoot niet zuiver is, en deeze sexueele verbinding een geheel andere is dan de ooverige verbindingen, en daardoor reeds in deezen kring niet hoort.

Borel speelde gisteren avond Bach. Een klein stukje (uit de concerten van Vivaldi) dat hij ‘vallende tranen’ noemde. Misschien het mooiste wat ik ooit van muziek hoorde. Geen muziek meer, transcendentale muziek, Übermusik - die ook de Oosterling zou verstaan.

zaterdag 20 juni

Zoomerweer, heerlijk. Veel roozen. ▫ Gisteren een heerlijke dag in Noordwijk met Ella en Paul. ▫ Gebaad, naar en van Piet Gijs gevietst, en gewandeld. Veel zon en licht.

Ik hoor niets uit Potsdam. Maar de indruk blijft onveranderlijk sterk. Ik leef er op.

Maandag 15 Juni gingen we bij heerlijk weer in de auto naar Freienwalde. Een mooie gunstige dag, waarin mijn goede opinie van Rathenau gansch bevestigd werd. ▫ Heerlijk vond ik den aanblik van de met roozen versierde tafel, op het terras onder de kolommen. Een aanblik van fijne, smaakvolle weelde. ▫ Ook het fraaie huis, met al de herinneringen aan de 18^{e} eeuw en koningin Louise, keurig bewaard en onderhouden - zijn als

een legitimatie van Rathenau's rijkdom. ▫ Wie zoo iets moois in stand houdt is zijn rijkdom waard. En hij laat er duizenden van genieten, door eenige malen 's weeks den toegang vrij te laten voor iedereen. Zonder verbodsplakaten - en zonder dat er schade wordt aangericht.

maandag 22 juni

Zoomer-reegen. ▫ Niets uit Potsdam. Maar in goed eevenwigt. Ik lees Petrucci's boek oover Chineesche kunst. Er stijgt een groote vreede uit op. ▫ Alleen Borel schreef. Hij merkte terecht op dat het Musische nog in den kring ontbreekt. Het schoone, ritmische. En dat daarvoor de vrouw noodig is.

Gisteren bezocht ik Mary van Eeghen en Valborg Isaachsen in het mooie huis: de Duinen. Er waren jonge, mondaine echtparen, witte kostuums, veel roozen. Er is altijd iets halfs in Valborg's positie. Door haar goedig optimisme.

Ik hervatte mijn drama, en de lectuur van het 1^{e} bedrijf viel mij niet teegen.

Mijn brochure aan de vrije Jeugd slaat in.

Ik zal nu mijn dagboek-indrukken van Potsdam voor de leeden van den Kring uitwerken. Ik schreef een antwoord aan Rolland.

Zaterdag avond concert in de Naarder kerk. Berlioz en de Bussy. Het verveelde mij. Er was niets indrukwekkends.

Op Walden stierf een kalf, tot groot verdriet van Dirk.

Ik ben er weer onder. Ik duik weer in het diepe, gevoellooze weeten, waarin ik niet ademen kan, waar de adem van het Zijn niet gaat. Dat is de schijn, het leege, waardoor men zich ophoudt, tot het Weezenlijke terugkeert.

woensdag 24 juni

Koel, nat zoomerweer. ▫ Gisteren in Amsterdam met Paul en Ella. Bij Joop gegeeten die uitbundig hartelijk en vriendelijk was en alles wat ze mooi vonden, wilde schenken. ▫ We zagen de collectie Six, die ik in geen dertig jaar gezien had, en het Rijksmuseum. Ik kwam niet onder den druk uit. Maar heeden morgen is het beeter.

donderdag 25 juni

Goed weer, bewolkt. Geen nieuws uit Potsdam. Alleen werden mij de boeken van Stehr gestuurd. ‘Drei Nächte’ en der Begrabene Gott.

vrijdag 26 juni

Een brief van Bjerre. Alles goed. Maar het wigt der somberheid is zwaarder dan ooit. Ik kan mij naauw verroeren. En daarbij de fijnste gevoeligheid. Alles dwingt me tot niets doen en meditatie. Maar rondom rust alles op mijn verantwoording.

zaterdag 27 juni

Zonnig, warm. ▫ Het is gisteren wat beeter geworden, en van daag reedelijk. Hoewel de hooi-catarrh nu weeder begint, omdat de verheffing is gedaald. De geldzorg is het aangrijpingspunt. Hjalmar heeft die willen wegneemen/ maar ik zou er niet toe kunnen besluiten, hem weer te vragen. Het moet ook niet. Ik moet zorgen dat ik niet meer dan 5000 per jaar noodig heb. Dat moet kunnen, en zooveel kan ik altijd verdienen. Maar ik laat mij steeds verleiden tot grooter omhaal, en ik kan hier op Walden ook wel twintig of dertig duizend verteeren, zonder zelf iets van persoonlijke luxe te hebben. De tuinlui, Holdert, mijn moeder, gasten enz. enz.

dinsdag 30 juni

Heerlijk zoomerweer. Gister weer een kostelijke dag aan zee. Het gesprek op 't terras, in de zonneschijn en frissche zee-koelte verligtte mijn hart buitengewoon.

Paul Geldmacher verdient jaarlijks 115000 Mark, daarvan spaart hij er 50000 op.

Het beeld dat elk mensch een zich uitbreidende lichtkring is doet veel feiten beeter begrijpen. Ieder is een kosmos, eigenlijk *de* kosmos, met het ik-gevoel-nu als centripetale kern. ▫ Huichelarij is het helder maken van de lichtkring zonder ze uit te breiden. ▫ Leugen is de lichtkring moedwillig beperken. ▫ Braaf zijn, plicht doen is gehoorzamen aan het verlichte deel - zonder reekening te houden met het scheemerige dat er buiten ligt, en ook ons weezen vormt.

Het idealisme van de jeugd komt soms te schande omdat het niet kent of reekenen wil met het duistere weezen buiten den lichtkring. ▫ Dan geeft het toegeeven aan driften schijnbare achteruitgang, maar het verband tusschen lichtkring en periferie wordt er door bewaard, er ontstaat iets grooters en sterkers. ▫ Dat is de thans veel heerschende neiging tot ‘zich uitleeven’, en de afkeer van moraliseeren.

aant.

In het maatschappelijk leeven is de matiging der *centripetale spanning* nu de vereischte, daardoor wordt de uitbreiding en ineenvloeying bevorderd. ▫ Dat wil zeggen, ieder zal er bij gebaat worden als ieder wat minder naar zich toe haalt.

woensdag 1 juli

Zoomerhitte. ▫ Gisteren aten wij onder den Kastanjeboom op 't grasveld. Het was mooi. ▫ Maar nu is 't tweede kalfje ziek en zal ook wel doodgaan. Het is begrijpelijk dat men vroeger zulke gevallen aan betoovering toeschreef. Er is iets fataals en raadselachtigs in.

vrijdag 3 juli

Ideaal zoomer. Steeds warm 76°-84°. Van nacht onweer. Gisteren naar Haarlem met Truida.

Het eerste bedrijf van ‘de Heks van Haarlem’ af. ▫ De Heks is het verwoestende element in de 17e eeuwsche cultuur, Hals is de musische mensch die de cultuur omhoog brengt tot schoonheid en dan vastlegt. Hij houdt van Hille, maar weet toch dat zij de val deezer schoonheid aankondigt. Hille heeft de wijsheid der gekken, en trekt op zich samen de booze elementen, het valsche geloof, het bijgeloof, de volks domheid en hartstocht. Zij is de meest ware en diepst-ziende van alle persoonen. Ook Bontius - het rationalistische element - begrijpt haar niet. ▫ Hille valt als offer. Estella ook, als offer van haar Vaders geloof.

dinsdag 7 juli

Koel en bladstil, grijs. Ik schreef de dagboekbladen oover Potsdam. Ik las in Mrs Barkers boek, Jesse Bethel. Het is knap, en eenzelfde opgaaf als ik mij stelde. Maar er is iets zeer wee's in die Jezus-figuur. Een Thorwaldsen Jezus. Veel te mooi en te edel. En toch is de wijsheid zeer zuiver en juist. Lang niet bekrompen.

zondag 12 juli

Heet. ▫ Eergister ging ik naar Noordwijk oover Leiden. Gister morgen reed ik paard aan 't strand in den vroegen zonnigen zoomermorgen. Om

zéven uur. Maar in den nacht was de schaduw er, die eerst door het paardrijden week.

Donderdag had ik bezoek van den Indo-chinees Yap Hong Tjoe en zijn schoonzuster Lien Tan. Hij een klein leevendig mannetje, semi-arts, geheel vermaterialiseerd. Zij een bevallige goedgekleede jonge vrouw, een weinig banaal-schuchter, maar niet onbeduidend.

dinsdag 14 juli

Steeds zoomer. ▫ Mijn bloementuintje prijkt met pracht van roozen, Clarkia's, Dahlia's, Lathyrus. Een echt warm, weelderig hoekje. ▫ Ik zwem op de bloemkweek van Rijers. Heerlijk, door de bloemen gaan, en dan het frissche water.

woensdag 15 juli

Volop zoomer. Een prachtige maand. Wij aten gister weer buiten, onder de Kastanje. Ik ging zwemmen. Hugo aan de kant.

zaterdag 18 juli

Hetzelfde weer. Hans is thuisgekoomen, maar ligt ziek met ontstooken keel. Hij is mistroostig en ziet er slecht uit.

Ik heb niemand om mij heen die mij 't leeven ligter maakt. Allen zijn bezwarend en trekken mij omlaag.

Nu weer zuster Obbes die niet met moeder op een kamer wil slapen noch met Truida in een huis woonen.

Gister in Haarlem een vreedige dag, maar zeer geplaagd door mijn neus.

Gister avond gesprek met Holdert en Truida oover Jezus. Als de reïncarnatie leer juist is, dan is hij te begrijpen als een weezen van hooger orde, die zou kunnen stijgen, maar verkoos zich als mensch te incarneeren om de menschheid te helpen. Maar dat geldt dan alleen deeze menschheid op deeze aarde. Hij is dan niet anders Zoon Gods, dan wij allen - en zijn daad betrof niet alle bestaanbare menschheden, op andere planeeten, maar speciaal deeze, onze menschheid. ▫ Ik wees op het ‘incarnatus est’ in elke mis, dat het meest eerbiedig wordt gezongen, als het voornaamste.

zondag 19 juli

Warm. ▫ Bezoek van Czuczka uit Weenen, een van de Jugendcultur.

Bericht van Uppie. Hij komt zelf niet, maar beveelt Ellen Barrows aan.

Petrucci schreef aan Borel dat hij tot de onzen behoort.

Heevige pijn trekt het geheele lichaam samen rondom de pijnlijke plaats. Dat kan niet geschieden langs de bekende zichtbare organen. Alles wordt aangegreepen en het besef geheel in de pijn gecentraliseerd. Alle spieren spannen zich, het geheele lichaam komt in actic teegen de kleine plek van pijn. Ook dit schijnt mij alleen verklaarbaar door een astraal-lijf, dat sneller en fijner communicatiemiddelen heeft dan het gewoone lijf. ▫ Bij krankzinnigen is het verband tusschen astraal en tellurisch lijf verbrooken. Zij voelen wel pijn, maar reageeren er niet op.

dinsdag 21 juli

Borel is bij ons.

Het inzicht dat het eenige wat bestaat is zelfbesef, het ik-nu gevoel, dat ook geeft de zeekerheid van persoonlijk voortbestaan. ▫ Wel kan er slaap zijn, tijdelijke rust. Maar geen ophouden - want dan hield alles op.

Met geldzaken staat het slecht. De bakkerij gaat niet beeter. Van Nierop zei gisteren moedeloos dat die zaak hem ƒ 10 à f 12000 gekost heeft en dat hij mij toch in 't geheel niet geholpen heeft. Maar ik waardeer zijn goede bedoeling. ▫ Ik wacht nu maar af, wat er gebeurt. Ik zal wel bemerken hoe het gaan moet. De hoofdzaak is dat ik mijn werk doen kan. En ik ben vervuld van mijn drama, en met Forte di Marmi gaat het ook. Laat dan maar gebeuren wat er wil.

vrijdag 24 juli

Dinsdag ging ik met Borel mee tot Leiden, en van daar naar Noordwijk. Ik baadde den volgenden morgen om 7 uur, het was warm. 's Middags naar de ruïne Teilingen. Een sterken indruk, eevenals Brederode. ▫ 's Nachts heevige reegen en afkoeling. Gister door 't heerlijk zonnige land naar Haarlem gefietst. De Halzen gezien, orgelmuziek in de kerk. Het was alles prettig, maar de schaduw verliet mij niet - en ik was dankbaar weer thuis te zijn.

Rijkens vertelde mij zijn onderzoek van Hans. Hans is niet zo sterk en gezond als wij meenden. Hij moet zich in acht neemen.

zaterdag 25 juli

Nu is het goed. Koel, reegenachtig, Hollandsch zoomerweer. Ik kom weer in de vreedsame, herfstige studie- en schrijfstemming.

maandag 27 juli

Kou en reegen 55°. ▫ Krijgsrumoer. De oorlogs waanzin begint om zich te grijpen. Hoever zal dit gaan? ▫ Het jaar waarin de Forte-kring ontstond - ook het jaar van den Europeeschen oorlog.

Bezoek van twee jonge Belgen, uit Antwerpen. Lode Craybeke en Barman. Twee geestdriftige, idealistische jongelingen.

Ik kreeg de verzen van Elsa Barker. Dat is geen kinderwerk. Het pompeuze statige ritme van Shelley en Shakespeare - en een zeer hartstochtelijk gemoed. Ik vroeg haar bij ons en ben zeer benieuwd naar de kennismaking.

woensdag 29 juli

Grijs, herfstig. Oorlog. Zoolang er erfelijke monarchieën zijn, en zoolang er grondbezitters zijn, zoolang is de vreede onmoogelijk. ▫ Ik zou willen dat de Forte-kring zich eerst uitsprak oover de monarchie, oover de jury, oover de doodstraf. ▫ De kring moet doen wat Rousseau gedaan heeft. Maar beeter.

zondag 2 augustus

Eergisteren, Vrijdag 31 Juli, was ik om drie uur in Amsterdam, in de Oude Kerk. Een kennis van me, Croes, de zwager van C. Spoor, zou er op 't orgel speelen. Ik had de kerk nooit gezien, en ik ging naar den koster en betaalde een kwartje. ‘Spreekt u Hollandsch?’ vroeg de man. ‘Een beetje’ zei ik. ▫ De kerk was geheel leeg, er was niemand. Een mooi gebouw, met mooi beschilderde glazen. Croes speelde, maar hield plotseling op. Twee mannen gingen naar booven in den tooren, en toen begon op eens de zware noodklok te luiden, die mijn leeven lang nooit geluid heeft. Croes riep van 't orgel ‘er is oorlog!’. ▫ Maar toen stemde hij een machtig fortissimo aan, van Bach, waardoor de klok geheel ooverstemd werd. ▫ Hij speelde totdat de orgeltrapper ophield, van zenuwachtigheid. ▫ Het was alles diep indrukwekkend.

Gister bracht ik Hans naar spoor, in zijn soldatenpakje. De goede jongen zag nog bleek en mager, hij was pas hersteld, en nog zenuwachtig. Hij moest opkoomen bij de landweer en ik weet nog niet waar hij is, op dit oogenblik.

Donderdag avond waren Spoor en Schäfer bij ons, en wij wandelden door Spanderswoud, een hevige reegenbui maakte ons doornat, en ze moesten oude plunje van mij aantrekken. ▫ 's Avonds speelde Schäfer veel.

Ook dansmuziek, en wij dansten, Obbes en Truida en Spoor en ik.

dinsdag 4 augustus

Zaterdag avond aten wij met mijn moeder bij Beeresteyn, voor haar 81ste verjaardag. Het was mooi, zoel weer en wij zaten bij de lamp buiten. ▫ Ik dacht aan Hans, die des middags al naar zijn standplaats te Weesp was gegaan. Wij praatten natuurlijk veel oover den oorlog. Truida en mijn moeder voelen intuïtief geen gevaar voor Holland. Hun instinct is meenigmaal juist gebleeken.

Tot heeden, Dinsdag, was ik onrustig omdat ik het verloop der gebeurtenissen niet duidelijk vóórvoelde. Ik had geen oovertuiging omtrent de noodwendige loop der dingen. Dat maakte mij gejaagd. ▫ Nu ben ik daaromtrent zeekerder, en voel ook rustiger. ▫ Het militairisme zal échec lijden, omdat het teegen de toekomst is. ▫ Totnog toe was ik te zeer onder den indruk van Duitschlands kracht. Maar nu ik zie hoe het brutaal optreedt teegen België, nu voorzie ik ook zijn échec. ▫ Ik vermoed niet groote, positieve uitkomsten - maar een mislukken van de snelle voordeelige beslissing voor Duitschland, - daardoor een economische crisis - een ophouden omdat men niet verder kan. ▫ En dan de algemeene verontwaardiging oover een regime dat zooveel nuttelooze ellende bracht. Een verfoeien der monarchistische en diplomatieke leugens.

Gisteren fietste ik met Martha naar Hans, die op 't fort ‘de Winkel’ is bij Abcou. ▫ Het was een mooie fiets tocht, een prachtig land. We reeden tusschen de buien door. ▫ Ik ontmoette Hans die met zijn troepje soldaten aankwam. Hij zag er niet slecht uit, maar toen ik met hem alleen was begon hij te snikken. Hij voelde zich eenzaam. En hij was nog zenuwachtig. Ik troostte hem en monterde hem op, en we zaten in de boerenhofstee, bij boer en boerin en aten boterammen en rijstetaart. ▫ De Hollandsche soldaten zijn lummelig, onoogelijk, maar geduldig en gewillig. ▫ Ik zie veel goeds in deeze geweldige krachtsinspanning van ons volk. ▫ De socialisten, die hier teegen in willen gaan, hebben practisch volkoomen ongelijk, - al is hun gevoelen en theorie juist. ▫ De Forte-kring is van hun gevoelen en inzicht - maar zou, op dit oogenblik absoluut geen kritiek uitoefenen, eer de materieele strijd gestreeden is.

Dit is een moment van kataklysme waar de van vroeger opgehoopte krachten tot uitwerking koomen. Die werking moet eerst voorbij en tot rust zijn, dan gaat de Kring bouwen voor het nieuwe leeven. En deeze katastrofe kan het nieuwe leeven alleen nader brengen.

De *defensieve* strijd moet gestreeden worden, ooveral waar een grootere vrijheid zich handhaaft. Daarom voel ik bewonderend en sympathiek voor Holland's houding van thans. En het verheugt me dat het parlement eenig en waardig is. Ik gun zelfs de Koningin haar mooie rol. Als ze maar weet dat dit de laatste stuiptrekkingen van het monarchisme zijn. ▫ Nu ik dit alles klaarder zie, kan ik weer werken. Ik schreef heeden weer aan mijn drama. ▫ Vondel schreef wel in benarder positie. Maar niet in geweldiger waereld tumult.

woensdag 5 augustus

Het is een heerlijke, vreedige, maan-verlichte zoomernacht. En op een kilometer van onze grens is de menschen slachting aan den gang. ▫ Van middag reed ik weer naar Hans, op zijn fort de Winkel, met Zuster Obbes. ▫ Het land was onbeschrijfelijk mooi met de wolkenluchten booven het volle zoomergroen. En wij dachten, zal dit rijke, rustige welvarende land verwoest worden.... om niets? ▫ Hans was gezond maar weinig hoopvol. De kracht van het Duitsche leeger scheen hem onverwinlijk.

Maar op dit oogenblik biedt België dapper weerstand. En de militaire kliek in Duitsland weet niet wat ze begonnen is. Engeland zal Hamburg blokkeeren. De sympathie heeft Duitsland verlooren, en de kleine staten voelen zich onrechtmatig en diep beleedigd en gebrutaliseerd. ▫ Onze soldaten waren opgewekt. Alles is gereed tot inundatie. Van avond moeten de houten huizen in onze buurt ontruimd. De boedel van de Haan kwam bij ons, de Rijkensen vertrokken met hun bagage in een rijtuig. Ook onze burgemeester moet zijn huis ontruimen.

Ik voel mij wel iets nerveus en gespannen, maar innerlijk diep rustig. Ook frisch, en tot alle inspanning geschikt. Ik ben blij dat ik mijn moeder bij me heb. ▫ Ik voel een volkoomen gemis aan verantwoordelijkheid voor deeze ellende. In niets heb ik er toe meegewerkt, met al mijn kracht cn verstand ze bestreeden. ▫ Ik weet dat het goede er uit moet voortkoomen. Waarschijnlijk een opbloei van kleine, zelfstandige federatieve groepen. ▫ En soms voel ik de rustige eeuwigheid der dingen, wolken, maannacht, aard-bestaan sints veele aeonen, waarbij deeze verschrikking een kort, noodzakelijk moment is, een ooverspringende vonk, een ineenstortende gletscher. ▫ En als ik denk dat ik ook misschien vluchten moet, dit dierbare huis en tuin verlaten, met vrouw, moeder en kindertjes - dan ben ik daar getroost op voorbereid. ▫ Groote événementen doen groot voelen en denken.

donderdagmiddag 6 augustus

Heeden ben ik veel minder goed. Ik ben somber, beklemd, nerveus en lijd dan zeer. Ik sliep weinig van nacht en voel moe en droomerig, met die vreemde onbestemde herinneringen die men niet thuis kan brengen. Het voelt zoo hulpeloos en machteloos. Wat kan men beginnen teegen die bruute, beestachtige kracht? En waar kan men zich onttrekken aan die drukkende, walgelijke ellende. Ik voel al een walging als ik couranten of kaarten zie. ▫ Men moet! men moet! - Zooals Paul zei 'het moet wel!' ▫ Ik krijg verlangen naar Zee. Daar heeft men een wijd uitzicht. Het ergste is dat ik voor mijn gezin moet optreeden en weinig kracht tot initiatief voel. Zal ik blijven? Zal ik naar Amsterdam gaan? ▫ Zou ik nog eens in kalme gemoedsrust op dit alles terug zien?

vrijdag 7 augustus

Gister middag had Zuster Obbes de sterke gewaarwording van Paul, die mij gerust liet stellen. Zij kwam het mij opgewekt en energiek mee deelen. Paul liet mij weeten dat ik niet bezorgd moest zijn. Ook Truida had een gevoel van verligting, een bevestiging van haar gevoel, van den aanvang af waargenomen, dat wij gespaard zouden blijven. ▫ Ik nam die aankondigingen dankbaar aan, maar voelde mij niet gerechtigd er geheel naar te handelen. Ik wil mij, inteegendeel, op het ergste voorbereid houden. ▫ Ik blijf in Bussum tot de oorlog aan Neederland verklaard is, en ga dan, als de Engelschen baas zijn op zee, naar Wijk aan Zee. Anders naar Amsterdam.

Heeden nacht sliep ik heerlijk en van morgen had ik weer veerkracht. Wat Duitschland nu doet is economische zelfmoord. ▫ De brutale inval in België is erger dan een misdaad, het is een domheid. ▫ Nu is het duidelijk hoe alles loopen moet. Al ooverwint de Duitsche armee nu nog ooveral, het Duitsche prestige in de waereld is gebrooken. ▫ Niemand zal nu het gezwets van den Keizer nog gelooven, buiten Duitschland. Alle vrije landen zullen het Duitsche woord wantrouwen, en het Duitsche militarisme beschouwen als een gevaarlijk beest dat getemd moet worden, zoo noodig door honger. ▫ Een economische boycot, van alle kleine en groote niet-Duitsche staten, zoolang de militaire kliek daar regeert, dat is de weg. ▫ En daarheen gaat het nu van zelf. Ooveral wordt de Duitsche handel geschaad en vernietigd.

zaterdag 8 augustus

Heeden ben ik weer minder veerkrachtig. Ik weet dit zijn voorberei-

dingen voor den grooten oovergang. Ook daar begeeft ons nu en dan het geduld en de berusting. Maar ik denk dat dit niet buiten een zekere grens kan gaan. ▫ Vandaag deprimeert mij vooral de ontzettende domheid van het geval. Het is alles juist ongeschikt om te bereiken wat de aanstichters willen.

Gister avond reed ik weer naar Hans, door reegen en modder. Maar ik miste hem. Hij was naar Bussum gereeden. ▫ Ik zat te Abcou in een café te eeten, en heb daar een heerlijke herinnering aan. Ik voelde weer innerlijke rust en genoot de schoonheid van lucht en land. Het vreedsame dorp. Er was ontspanning in de gemoederen en meer vroolijkheid. ▫ Ik wist nu ook hoe alles gaan zal. Maar langs welke weegen en in welke spanne tijds, dat weet ik niet.

Hans had mij verteld dat hij een troep onder zich had, waarin veel Amsterdamsche joodjes. Een heette er Honing, een Peper, een Mostert en een Druif. Toen ik in Abcou was vroeg ik een soldaat een pakje aan Hans oover te brengen. Hij zei dat hij ook onder zijn commando stond, en hij heette Komkommer.

Ik kreeg een brief van Tagore.

maandag 10 augustus

Heeden kreeg ik brieven van Rang, van Gutkind, van Geldmacher, van Mitrinovic.

De vrees dat Holland zal aangevallen worden, neemt af. Duitschland krijgt de handen te vol. ▫ Een kwaad teeken voor Duitschland is de onmiskenbaar opgeschroefde onjuistheid der Berlijnsche berichten. Zoo schrijft men niet als men volle zelfvertrouwen heeft.

Gisteren weer een tocht naar Hans. Ditmaal prettiger dan de voorige. Het was mooi weer, Hans was opgewekt, er waren tal van bezoekers. Het geleek een pic-nic. Ooveral soldaten met meisjes bij den weg. Ik kreeg een sterken indruk van de opleeving van Holland. Zooveel vertrouwen in onze weerbaarheid heb ik nooit beleefd. ▫ Wij rustten aan het Meerhuis te Abcou. Ik zwom in het meer. Alles vol echt Hollandsch zoomerschoon. Nooit heb ik dat stuk van ons land zoo leeren kennen en bewonderen.

dinsdag 11 augustus

Heerlijk zoomerweer. Gisteren was ik weer angstiger. Vandaag weer

beeter. Dat is de hoofdzaak, dat men zijn fijnere constitutie in eevenwigt houdt. Dat is wat men met ‘zenuwen’ bedoelt. Ook met ‘astraal-lijf’. ▫ Op 't oogenblik voel ik rustig en sterk. Ik schreef gisteren een rondschrijven aan den Kring, naar aanleiding van Rang's brief aan mij.

In een brief aan Rang toonde Richard Dehmel dat hij geen rijpe geest is. Het antwoord van Rang was flink.

De oorlogs berichten zijn schaars, de wolken verzamelen zich tot een nieuwe bliksemslag. Wij verwachten een groote veldslag in België.

Een mooie vergadering in Holland, waar Treub zich een krachtig leider betoonde. De Koningin nam haar kans goed waar en beleeft haar besten tijd. Het is verstandig van Treub haar nu te prijzen. ▫ In veel opzichten kan deeze crisis een zeegen voor Holland zijn. De kleingeestigheid verdwijnt, en men ziet de dingen op grooter, natuurlijker wijze aan. Eeten moet eetbaar zijn, niet verkoopbaar, voedsel moet voedend zijn, niet lekker.

De bakkerij zal moeten staken. Maar in deeze crisis is dat een kleinigheid.

woensdag 12 augustus

Heerlijk weer. Weinig nieuws. Ik sliep heerlijk en voel weer sterk. Een groote veldslag wordt verwacht in België. Ik krijg brieven uit Duitschland. Mariatti stelde mij voor naar het oorlogstooneel te gaan. Ik zou er niet teegen op zien, maar ik zie op 't moment niet de noodzaak. ▫ Ik word nog niet geroepen.

vrijdag 14 augustus

Gisteren berichten van de Geldmachers. Ze zijn precies als de Engelschen in 1899 tijdens den boerenoorlog. Ze laten zich geheel beliegen en opwinden door hun regeering en hun pers, en ze gebruiken opgewonden rhetoriek die wee maakt. Arme, arme menschen. ▫ Ik schreef eeven oopenhartig als indertijd aan mijn Engelsche vrienden. Ook een rondschrijven aan den Kring. Ik schreef ook aan Page en aan Loudon. Maar mijn tijd van spreeken is nog niet gekoomen. ▫ Shaw zei het zeer goed: wij strijden teegen Potsdam, niet teegen Duitschland - het Duitschland van Bismarck heeft ons 40 jaar verveeld, we willen zien of dat van Goethe en Beethoven nog leeft. We zullen nu Frankrijk helpen teegen Potsdam. zooals we eenmaal Duitschland teegen Rusland zullen helpen.

Ik ging gister weer naar Hans. Ooveral zijn de soldaten opgewekt en beleefd. Er wordt geen drank gedronken.

aant.

De groote slag in België blijft nog uit, maar iedere dag is winst. Omdat het élan verzwakt en de economische toestand buiten Duitschland zich herstelt, en in Duitschland de schade steeds zwaarder gevoeld wordt, door zijn isolement. ▫ Gisteren gevecht bij Haelen.

Ik begrijp dat ik zoo spoedig mogelijk mijn drama moet afmaken. Dat is het eenige wat in den naasten tijd nog de aandacht kan trekken en eenige uitwerking hebben. Ooverigens moet ik zwijgen en wachten op stilte.

Ik kreeg de drukproeven van 'Pauls Erwachen'.

zaterdag 15 augustus

Hoe langer de oorlog duurt, en de eerste roes wegtrekt, des te meer voelt ieder het onzinnige, noodelooze, blinde van dit doen. Ik geloof dit wordt de laatste waereld-oorlog. Na Duitschland komt Rusland - maar ook Rusland is vol verstandigen, die *dit* niet langer willen. ▫ En door het zwijgen aller berichten wordt het geheel zoo spookachtig, zoo zenuwspannend. Men hoort van Fransche en Engelsche leegers en niemand weet waar ze zijn. ▫ De eenige hoop is op een algemeene verslagenheid in Duitschland, waardoor hun oogen oopen gaan.

Vannacht hoorde mijn moeder en onze juffrouw kanon-vuur uit het Westen. Misschien op zee?

Helaas ik kan geen contact krijgen met mijn vrienden.

Gisteren was Borel hier. Ik vond hem flink, verstandig en moedig. En dat de weeke, sentimenteele Borel. Hij was beslooten naar Berlijn te gaan als er geen bericht kwam, hoe dan ook.

zondag 16 augustus

Het was geen kanonvuur dat de kinderen en de juffrouw hoorden, het was een vreemd, dreigend geruisch, waarvan Evert wakker werd en angstig begon te schreien. Maar het was oorlogsgerucht, zei de juffrouw. Ik dacht aan de 'muziek in de wolken' die ze voor 1½ jaar hoorden.

Ik ben zeer neerslachtig, met oorsuizen. Alleen slaap ik zwaar en lang. De oorlog bedroeft me zoo, om het reedelooze, domme, akelige - en het leugenachtige, het moedwillig liegen uit een of andere politieke reeden. Wat een figuur maken die diplomaten, die als deftige, beschaafde menschen optraden en nu elkaar voor bedriegers, woordbreekers en leugenaars uitmaken. Ieder van hen is er door geblameerd. ▫ Ik weet dat ik meer vertrou-

wen moest hebben. Ik weet dat hét Heelal volmaakt is, en dat dit alles ten goede strekt. Zelfs in mijn kleinen gezichtskring zie ik al de moogelijke zeegen na den storm. Maar ik kan het niet voelen en ben nu diep gedeprimeerd. Het einde van dit conflict schijnt nog zoo ver. Geduld! geduld!

De Tsaar heeft Polen de autonomie beloofd. Dat zou een wijze zet zijn - als het ernstig gemeend is. ▫ Het is vuil werk uit al die leugenberichten van weerskanten de waarheeden te visschen.

dinsdag 18 augustus

Weer een nieuwe flater van Duitschland. België nogmaals tot toegeeven te verzoeken, onder complimenten voor zijn ‘schitterende verdeediging’. Dat werkt natuurlijk precies verkeerd. Het wijst op eigen zwakte en verhoogt het zelfgevoel der Belgen. Hun antwoord was dan ook flink en waardig.

Eergister was Jacob de Haan hier. Die is geen Neederlander maar Jood, Zionist. Hij zou direct voor Zion vechten, niet voor Holland. Hij verwacht dat Duitschland te land zal ooverwinnen en op zee precies stand houden.

Mariatti en Borel verwachten blijkbaar een débâcle voor Duitschland. Volgens Mariatti blijft er van Oostenrijk niets heel. Jacob de Haan kan niet gelooven dat de Duitsche regeering en generale Staf zoo dom zou zijn geweest, om ook deezen toestand niet te voorzien. ▫ Maar intusschen zie ik toch hoe ze flater op flater begaan. ▫ Ook Japan keert zich nu teegen hen. En Amerika is eenstemmig geërgerd en verontwaardigd.

woensdag 19 augustus

Het laat-zoomerweer is zoo prachtig, rustig en liefelijk. En de droeve situatie verduistert alles. Het is ook of de tijd sneller vliegt, door het alleen uitkijken naar oorlogsnieuws. ▫ Gisteren wisselde ik telegrammen met Ella Geldmacher oover een moogelijk artikel in de Frankfurter Zeitung. Maar Simon zei dat het onmoogelijk was, nadat hij gehoord had wat in mijn brief aan Ella stond. ▫ Vreesselijk is die verbijstering der menschen onder invloed van massaal-suggestie. Ditmaal nog erger en algemeener dan in den boerenoorlog. ▫ Men kan zich haast niet voorstellen dat er weer een tijd van vreede en verstandhouding volgen zal. ▫ Ik schreef een langen brief aan Uppie, en ik zal toch mijn meening, in 't Duitsch, voor de Duitschers, op schrift zetten.

Telkens moet ik mijn onrust en depressie weer ooverwinnen. ▫ Ik schreef heeden toch weer aan de Heks van Haarlem.

aant.

donderdag 20 augustus

Ik ontving een brief van Mitrinovic. Tot mijn vreugde is hij ook met Willshire en Uppie in verbinding. Hij schrijft wat gezwollen, maar hij kan een goede boode zijn. Langsamerhand teekent zich duidelijker af hoe de groote strooming des geestes in Europa zal geleid worden. Ik zie nog niets dat aanduidt dat het buiten *onze* stroomingen om zal gaan. Inteegendeel/ alles concentreert zich om ons. ▫ Als ik voel mijn organiseerende arbeid te kunnen voortzetten, dan ben ik rustiger.

De Paus stierf van nacht. Zijn onmacht in deeze crisis zal hem wel gedood hebben. ▫ Pausdom en arbeidersbeweeging toonden hun onmacht.

Wat mij beklemt is niet het verlangen naar de rust van het generzijds, maar de behoefte om hier nog meer te arbeiden aan het groote werk. Dan vrees ik niet sterk genoeg te zijn, in physieken zin.

vrijdag 21 augustus

Zeer bedroefd - en de zoomer is zoo schoon. ▫ Ik schreef aan Ella, dat als het Postdammer spook oover Holland komt/ ik naar Amerika zou gaan. En toen voelde ik hoe ik hier vastgeworteld zit. Ik zou het voelen als Dante zijn verbanning. ▫ Dat was voor vijf jaren nog niet zoo.

De Duitschers zijn nog meer verblind dan de Engelschen in 1899.

zaterdag 22 augustus

Heerlijk warm weer. ▫ Gisteren kreeg ik van Mariatti onrustbarende berichten, en ik was dientengevolge zeer nerveus en gedeprimeerd gister. Ook nu nog. ▫ Men kan er niet onder uit, - al is men volmaakt onschuldig en bereid tot het uiterste, - men komt niet onder het lijden uit. Men draagt de schuld met allen.

zondag 23 augustus

Eeven gedrukt, moe van verdriet. ▫ Dat een groot volk deeze bandietenmoraal van den Rijkskanselier toejuicht - dat is het toppunt. Da hört alles auf. Ik las zijn reede in den Rijksdag nu geheel. ‘Wij doen onrecht en we zeggen het royaal, we doen dat uit nood, en nood kent geen gebod. Maar we zullen het goedmaken.’ ▫ Goedmaken! Goeie God! Een boef

steekt je huis in brand en vermoordt je kinderen, en zegt *vooraf* dat het hem spijt en dat hij het goedmaken zal. ▫ En brave, goedhartige eerlijke menschen als Paul Geldmacher onderschrijven dit.

We beslooten niet naar Wijk aan Zee te gaan. En dat gaf ons allen rust. Het is ook beeter. Komt er werkelijk oorlogsgevaar in ons land, dan is ook Wijk aan Zee niet veilig en moeten wij naar Amsterdam.

dinsdag 25 augustus

Zeer warm, heerlijk weer. Gister in Amsterdam, om kwartier te maken. Bij Jaap de Haan, Henriëtte Roll, Dirk Schäfer, Isaachsen, Rijkens en Truida's tante Mia Everts. Ik wil mij op het ergste voorbereiden, hoewel op dit oogenblik de toestand minder dreigend is. Antwerpen wordt niet beleegerd. ▫ Maar de groote slag is in gang, en niemand kan voorzien wat er uit voortkomt.

Schäfer was zeer somber en gedrukt. Maar hij werkt. Eeven als ik.

Paul Geldmacher stuurde een telegram, of ik hem Woensdag in Keulen bezoeken wou, dan zou hij me alles duidelijk maken. ▫ Ze bombardeeren me met couranten. 't Is verschrikkelijk! die verblinde menschen!

Deezen nacht sliep ik beeter en was in 't andere land, een oogenblik. Maar ik ben er nog weinig in thuis.

woensdag 26 augustus

Onuitspreekelijk droevig. En toch het besef dat men zich geen verwijt te maken heeft, dat men part noch deel heeft aan het vreesselijke wat gebeurt. ▫ Het bommen gooien op het mooie vreedsame Antwerpen is om ziedend te worden. ▫ De lust vergaat me om er nog woorden oover neer te schrijven.

Gister wandelden we met de kinderen naar 't melkhuisje, als in oude rustige dagen. Nu lag de sombere schaduw oover alles.

Verzachtend werkt de lectuur van de brieven uit Génerzijds. Daarin is werkelijk troost. Maar daarin kan men niet gestadig leeven, en ik voel me moede van het lijden. ▫ Ja, het moet wel zijn, zooals X zegt, dat sterven en gebooren worden zijn als hartslag, afwisselende perioden van leeven in het lichaam en er buiten, in eeuwig ritme. Ieder onzer sterft, leeft dan lichaamloos, en bouwt dan weer opnieuw een lichaam, met meer of minder herinnering. Ik herinner mij geen voorig bestaan, maar sommige stemmingen

en gevoelens duiden het in mij aan. ▫ En nu weet ik goed dat ik het wil, ik wil op aarde terugkeeren zoodra ik in het génerzijds uitgerust ben.

donderdag 27 augustus

Ik schijn wel heel dapper een geweldig tijdstip te hebben uitgekoozen om een leeven op aarde te doorstaan. Ik zal ook sidderen van de verschrikkelijke leevenskwaal, als ik in 't génerzijds kom. Ik vrees dan nu alleen maar dat mijn lichaam niet sterk genoeg zal zijn, om mijn geest veerkrachtig te houden.

Wat al een lange serie van lijdensuuren achter den rug - van af mijn dertigste jaar begon het in ernst, en toen ging het crescendo. Liefde-leed, miskenning en vijandschap, toen de geldzorgen, jaren lang, zonder einde en nu, voordat ze ooverwonnen zijn, dit aller allerzwaarste. En mijn machteloosheid!

Hoe weeten de Duitschers zich gehaat te maken. Deeze gemeene aanslag op Antwerpen zaait haat in de harten voor eeuwen. Bij alle kleine, vrije volken.

vrijdag 28 augustus

Gisteren schreef ik aan Schijn en Weezen, daardoor was ik iets beeter. Den ganschen dag rustiger, ook door de meerder rust in het hart van mijn lieve vrouw, en de rust die Paul mij zond door zusje Obbes. ▫ Truida is nu woest anti-duitsch. Ik moet oppassen daardoor niet meegesleept te worden, en onbillijk te zijn.

Rang schreef een brief - totaal dronken. Pralend, snoevend, een hurrahbrief. Hij zal zich in den kring te verantwoorden hebben. Gelukkig dat ik mijn Zweden en den Hollander heb. Ik zou willen weeten hoe Däubler en Buber zich houden. ▫ Het is weer om hoogmoedig te worden. Hoe weinig vrije menschen zijn er op de waereld! Ik ben wel een groote uitzondering. Als ik maar gespaard blijf tot ik mijn taak gedaan heb.

zaterdag 29 augustus

Leuven verwoest. Zoo volgt een misdaad uit de andere. Er is geen andere hoop voor Duitschland dan het Duitsche volk zelf. Alleen als dat tot bezinning komt is er een einde aan de ellende.

Ik kreeg brieven van Bjerre, die mij innig dankt voor de correspondentie tusschen Rang en mij, van Elsa Barker, en van Gutkind.

Het is steeds prachtig zoomerweer. Een fel en wreed contrast - ook een sereene maning. ▫ Wij kennen zooveel, waereldkatastrofen, zonnen die botsen - waarbij dit wat nu gebeurt een klein incident schijnt, van uiterst vluchtigen aard.

zondag 30 augustus

Eeven prachtig zoomerweer. Gister was ik in de diepste depressie. Ik voelde wat Bjerre de ‘Welt-Angst’ noemde. ▫ Toen ging ik naar 't kerkhof en lag een half uur in 't gras bij Paul's graf. Daar werd het iets beeter, en toen viel het mij in dat ik naar mevrouw Schipperein moest gaan, die mij vroeger zoo vaak intuïtieve inzichten heeft meegedeeld. Zij zeide nu nooit meer zulke voorgevoelens te hebben. Maar ze vertelde me een voorzegging, door een katholiek priester die nu lang dood is, dat 1 Augustus 1914 een geweldige oorlog zou losbarsten, die heevig zou zijn maar kort duuren. Eenige weeken maar. ▫ Na dit bezoek werk ik beeter, en ik prepareerde mij op de hooge, offervaardige stemming waarin ik altijd zou kunnen zeggen: ‘Meester, ik ben bereid alles om uwentwille te verlaten’. Huis, tuin, al het lieve en mooie wat mij vasthoudt - ik moet ieder oogenblik bereid zijn het los te laten. Dan eerst zal ik alles winnen, namelijk de zielsvreede, die meer waard is dan alles. ▫ Dit gevoel, dat ik genoeg ken zoowel uit hetgeen anderen deeden en schreeven als door eigen ondervinding, - dat moet nu *duurzaam* worden, daarop komt het aan. En daarom herhaal ik het steeds, avond en morgen: ‘Meester, ik ben bereid alles om U te verlaten.’ ▫ Inderdaad heeft het, tot nu toe, mij waarlijk geholpen.

maandag 31 augustus

Het blijft mij bij. De dag schijnt mij wel somber, als ik hem moet beginnen. Maar ik ben rustig, veel rustiger dan in langen tijd.

Hollandsche kunstenaars teekenden een protest teegen Leuvens verwoesting. Ik deed mee.

Kees Spoor was hier, druk, mal, oopenhartig als altijd. Wat hij mij van Schäfer vertelde klonk niet gunstig. Schäfer zou niet teegen mij oopenhartig durven zijn. Ik kan dit niet geheel onwaarschijnlijk noemen.

Ik seinde naar Homburg, dat Duitsche garanties niet betrouwbaar zijn. Ze wilden mij in Keulen hebben.

aant.

dinsdag 1 september

Ik sliep goed en sterkte mij met alle inspanning, voorbereid op nieuwe slagen.
Men wil het protest aan den Duitschen Keizer richten, dat weigerde ik. Aan dien man, den ingebeelden, bigotten aansteller, richt ik geen verzoeken.
Ik schreef aan den vierden zang van Schijn en Weezen, en aan 't tweede bedrijf van de Heks. Ik las Lise-lotte's brieven uit, en the King of the dark Chamber van Tagore. Dit laatste een diep mysterie spel. Daarna begon ik aan Stehr's Begrabene Gott. Dat beviel mij niet beeter dan Drei Nächte. Er is iets grofs en ruws en hards in, een enge boerensfeer, die mij niet bevalt. Het is goed werk. Maar de Russen kunnen dat ook.
Wat er op dit moment gebeurt, vooral op zee, is geheel raadselig. Wij hoorden Zaterdag den geheelen dag kanongebulder in 't Zuidwesten, ook Zondag. En nu is de kabel Londen-Parijs verstoord.

woensdag 2 september

Steeds Duitsche ooverwinningen. Nu ook de Russen verslagen. Het is bitter voor wie naar Recht verlangt. Maar ik weet dat het zoo moet gaan. Voor de Duitschers zou het heilzaam zijn als ze verslagen werden en aldus leerden niet enkel op geweld te vertrouwen. Maar welligt is het zoo nog beeter, als ze eerst bemerken dat de bruute kracht, ondanks zeegepraal, hen niet verder brengt. ▫ Ik zou hen nu zoo spoedig moogelijk hun zin geeven om des te eerder hun moreele neederlaag te doen voelen. ▫ Nog steeds geen bericht oover wat op zee gebeurt.
Willy van Hoogstraten schreef mij een brief om Duitschland te verdeedigen. Jan Veth stuurde mij zijn zoon, met een boodschap. Van Suchtelen was bij mij met een nieuwe redactie van het protest, die ik nu goedkeurde.
Ik lag bij Blaricum te staren oover de Zuiderzee, met Zuster Obbes. Het was een prachtig, vreedig uitzicht.
Ik werkte, en kreeg bericht van Norlind, die schreef dat hij blij was in dienst te gaan, want wie zou niet willen sterven na hetgeen gebeurd is?

donderdag 3 september

Schitterend weer. Ooverdag warm. Droog. ▫ Ik ben nu gelukkig physiek weer goed in eevenwigt. Het protest is geweigerd door de censuur in

aant.

Holland. Men durft niet/ om den sterken man niet te irriteeren. ▫ Het begint al heel zachtjes aan er heen te gaan dat de moreele beteekenis der Duitsche ooverwinningen verzwakt. Het is zeegepraal op zeegepraal - maar de positie van Duitschland wordt er niet veel door gebaat. De sympathie verdwijnt geheel, het isolement blijft eeven groot, de russische kolos laat zich niet terugschrikken. Als nu, na de inneeming van Parijs, het fransche leeger zich in 't veld staande houdt, Engeland noch Rusland toegeeft - wat kan Duitschland dan eigenlijk doen?

Borel ziet de rol van Japan geheel anders aan als de Europeeërs. Japan is de ridderlijke held van het Oosten en zijn militarisme is van veel eedeler gehalte dan het Duitsche. Het zal nooit dulden dat Duitschland ooverwint, ook niet in Europa, omdat het Duitsche wapengeweld bruut is en zonder verfijning.

vrijdag 4 september

De meest heroïsche figuur van den oorlog vind ik de burgemeester Max van Brussel. In een door den vijand verooverde stad zoo de nationale fierheid te durven ophouden dat is heldenwerk. Het vereischt moed, koelbloedigheid, plichtbesef, gevoel van waardigheid - alles in den hoogsten graad. Ik voel dat ik zelf hiertoe stellig de physieke kracht, de zenuwkracht (astraal-lijf-kracht) zou missen. Ik zou weeten hoe ik doen moest, en het willen, maar naar ik vrees, niet kunnen.

Het ergert mij als ik de Duitsche organisatie hoor roemen. Ze is zonder twijfel groot - maar niet bewonderenswaardig omdat ze zonder eedele ziel is, zonder wijs en eedel doel. Een vernielingsmacht, anders niet.

Ik heb goed gewerkt gisteren. Ik leef van dag op dag, denkend: ‘voor heeden heb ik nog vrijheid te werken - en voor heeden nacht om te slapen. En ik ben bereid.’ ▫ Geldzorg en oorlogzorg zitten rechts en links van me, terwijl ik dit schrijf. ▫ Ik schrijf dit dagboek, dan Schijn en Weezen, dan de Heks van Haarlem, dan correspondentie - en dan nog gedachten oover den oorlog, in 't Duitsch, in den vorm van een brief aan Eucken. 's Avonds vertaal ik Sádana.

zaterdag 5 september

De schrijnende ellende die onverdiend geleeden wordt is zoo ontzettend. Ik kreeg een brief van Simon en antwoordde.

Met moeite bewaar ik mijn eevenwigt/ maar het gaat. Als er meer bij zou koomen - dan moet ik op mijn Meester vertrouwen.

Wijk schreef: ‘I am suffocated by this senseless war.’

Ik heb weer een patiënt, die ik suggestief (magnetiseerend) behandel. Wiggers de schilder. Ik kan het nog wel. Ik moet alles aangrijpen om wat te verdienen.

zondag 6 september

Verschillende intuïtieven voorzien een sneller einde van den krijg dan het verstand verwacht. Sommigen zeggen vóór of op één October. Voor het verstandelijk inzicht schijnen maanden of jaren waarschijnlijker, want niemand ziet *hoe* het eindigen kan. ▫ Ik zie ook de moogelijkheid van een onvoldoende, tijdelijke vreede - met weer uitbarsting van den oorlog in 1915. ▫ In elk geval hebben Rusland en Engeland minder haast dan Duitschland.

Ik kreeg brieven van Ella, met een commentaar van de militaire censuur - van mrs Cole, van Buber. Ik schreef een oopen brief aan de Vlamingen.

dinsdag 8 september

Warm. ▫ Alles komt bij deezen oorlog daarop neer dat de volkeren niet waarlijk verteegenwoordigd worden door hun bestuurders. Als de regeeringen dezelfde moraal hadden als hun volkeren dan was er geen oorlog. Want Russen en Duitschers zijn goedhartig en vreedelievend en vatbaar voor verstand en recht. Maar de regeeringen zijn macht-dorstig en cynisch, en bedriegen elkaar en hun volkeren. ▫ Democratie beteekent dan ook: juiste representatie.

vrijdag 11 september

Gisteren fietste ik naar Breukelen, op een heerlijk mooie morgen. Eergisteren ging ik naar den Haag en nam afscheid van de Cole's, die Zaterdag naar Amerika vertrekken. Ik reisde met Amerikanen uit Duitschland, maar fel anti-duitsch gezind. Ik at bij Borel. Den Haag deed mij zeer antipathiek aan, het was er druk en leevendig als altijd. Maar er was toch iets goeds in me.

Ik voltooide het tweede bedrijf van de Heks. ▫ Ik schreef aan den vierden zang van Schijn en Weezen.

aant.

Het sneller vlieden van den tijd op hooger leeftijd maakt toch voelbaar het absoluute van ons waarneemend ik. Dat sneller gaan zal toeneemen - natuurlijk, met onzen groei. Dan neemen wij een andere harmonie waar, door het omspannen van meer tijdsbeweeging tegelijk.

Het weer is omgeslagen. Wind en reegen, maar geen kou. De oorlog is in een zeer kritiek stadium. De val van Oostenrijk is al vrij duidelijk, maar Duitschland staat in de uiterste krachtsinspanning teegenoover zijn drie teegenstanders. De Engelschen, zwak in kwantiteit, staan in kwaliteit het hoogst. Ook in organisatie. ▫ En te denken dat die arme Duitschers eigenlijk vechten voor twee dynastieën/ voor Habsburgers en Hohenzollerns - en het daarmee verbonden militarisme en autokratisme.

Zoo kritisch als op dit moment was de toestand nooit. Ook voor mij persoonlijk, omdat de bakkerij vastloopt.

zaterdag 12 september

Hoe vreemd is dit, dat in mijn kosmos, vlak naast elkaar, dingen van enorm verschillende proporties zijn. Den ganschen dag ben ik vervuld van veldslagen waar millioenen teegenoover elkander staan, en vlak daarnaast koomen de minieme zorgen voor mijn eigen persoon en gezin met eeven veel nadruk. De verhoudingsverschillen zijn geweldig - en toch is er een zeekere harmonie. Ik voel dat mijn gedachten, ook in 't groote waereldgebeuren, een beteekenis hebben, verre booven al mijn persoonlijk gevoelen uit.

Al duidelijker wordt het hoe de balans van den oorlog zal ooverslaan. En ik voel dat dit ook voor alles het beste is.

Gister ging ik nogmaals naar Paul's graf, en de gedachte aan hem is zoo leevendig als in den tijd van zijn oovergang. Laat ik niet vergeeten wat ik hem zeide te willen. Ik noemde het een gelofte, maar het is geweest een wilsverklaring. ▫ Leeven zoodat ik sterven kan als hij, als een held en een heilige. ▫ Bereid tot alles, om mijns Meesters wille. ▫ Trouw zijn aan mijn lieve vrouw, in zuster Obbes mijn dochtertje zien. ▫ Dat heb ik hem gezegd en ik wil het gestadig herhalen, als mijn wil.

zondag 13 september

Heevige storm en reegen. Het Duitsche leeger wijkt terug. Zou het zich herstellen en weer aanvallen?

Een goede kring-brief van Borel.

maandag 14 september

Reegen. ▫ Gister een mooie brief van Romain Rolland in het Journal de Genève. ▫ Vandaag staat mijn brief aan de Vlamingen in de couranten.

Verslagen zijn de Duitschers nog wel niet - maar het prestige hunner onverwinlijkheid is toch gebrooken.

Gister kon ik niet werken. Heeden wel.

dinsdag 15 september

Storm. ▫ Gister een brief van Gutkind waarin hij op onwaardige manier op de Engelschen schimpt. Het is treurig, zooals ook deeze man zijn vrijheid verliest. Het zijn toch zwakhoofden, in Duitschland. Hun geest is fijn en gecompliceerd en vol onverwachte juiste gevoelswendingen, - maar zonder diepe, vaste vrijheid en oorspronkelijkheid. Niet eenvoudig en helder. ▫ En het zou een droevige beschaming zijn als ze door een physische oorzaak - een neederlaag - tot inzicht kwamen. ▫ Berlijn zwijgt - maar de terugtocht valt niet meer te ontkennen.

Ik sliep goed - en van nacht kwam de structuur van het derde bedrijf in mijn hoofd.

donderdag 17 september

De Oostenrijkers zijn zonder twijfel geslagen. Wat de toestand in Frankrijk beteekent is nog niet duidelijk.

Gister was ik bij Giza en in Haarlem.

vrijdag 18 september

Heevige storm. ▫ Geen beslissend nieuws. Italië zal ook spoedig meedoen, schijnt het.

Ik kreeg een brief van Romain Rolland.

zaterdag 19 september

Ik las gisteren een groot deel van mijn drama voor. ▫ Het is somber, kil, reegenachtig weer.

zondag 20 september

Een vreedes-bericht? ▫ Het komt oovereen met mijn vermoeden, maar het

aant.

is nog niet te gelooven. Het zou een te snelle ontgoocheling beduiden. Het kan bijna niet waar zijn, het wonder zou te groot zijn. Zulk een allergrootste flater is van de duitsche machthebbers niet te verwachten. Hoewel het geheel ligt in den geest van hun achterlijk begrip. Zij zien geen voordeel meer in volhouden, en het volks-idealisme dat lappen ze aan hun laars.

dinsdag 22 september

Nu de kathedraal van Reims verwoest! Dat moet wel het sein worden van hun needergang. ▫ Hoe goed is het dat ik Sirius III nog niet eens begonnen ben. De oorlog komt juist op tijd. Hoe anders zullen nu III en IV zich vormen. Maar toch blijft het oorspronkelijk concept onveranderd. Ik zal echter de oorlogsvelden moeten gaan zien, onmiddellijk na de vreede.

woensdag 23 september

Een schoone herfstdag maar bitter treurig. Ik kreeg een brief van Gutkind die afschuwelijke diepten van verbijstering toonde. Hij vindt alles ‘gut und gerecht’ en noemt de pruissische oorlogspartij zijn vrienden. En Duitschland zou morgen ‘troef’ zijn. ▫ Ik ben diep bedroefd en neerslachtig. Het laat mij geen rust. Ik heb al zoo veel geschreven - en nu nog altijd meer! ▫ En een succes op zee, met het verraderlijk wapen der onderzeeërs - zal de Duitschers nog ondragelijker maken. ▫ Het kost moeite rustig het vertrouwen te bewaren. ▫ Mijn lieve vrouw is een groote steun.

donderdag 24 september

Heerlijk weer. Ik schreef een strenge brief aan Gutkind.

zaterdag 26 september

Ik schrijf aan de derde acte. Ik voel weer de beklemming, door de reusachtige verdwazing der menschen. Het is ontzettend.

zondag 27 september

Goed weer, wolken. Nog steeds de schaduw. Ik lees Troels-Lund.

aant.

maandag 28 september

Storm. ▫ Nog steeds geen doorslag van de balans. Er is iets wee's en walgelijks in dit uitputtend worstelen, van twee reusachtig sterke vechters.

Eergister de eerste scheemer van licht in den nacht der duitsche verblinding. Landauer die mij schreef dat hij ‘in allem Wesentlichen mit mir einverstanden’ was, naar aanleiding van mijn brief aan Rang. Ik was zoo verheugd dat ik hem een uitbundige briefkaart zond. Ik schreef ook aan Ella, en aan Borel. Heeden stuurde Rolland mij zijn artikel ‘Au dessus de la mêlée’. Zeer goed.

Ik fietste Zaterdag door Nieuw-Loosdrecht en was geheel onder de bekooring van dat mooie dorp, aan de grens van hei en polder.

zondag 4 oktober

Dinsdag 29 September ging ik oover Utrecht naar Ede. In Utrecht bezocht ik de Lebrets en vernam dat Lebret tengevolge van den oorlog waanzinnig was geworden. Hij houdt zich voor geruïneerd en denkt dat hij naar de gevangenis moet. Hij is zeeker een van de veelen.

In Ede had ik het juist zooals ik verwachtte. Ik bedoelde een sterk physiek leeven, met grove, spannende afleiding, met sterke gezonde prikkels - waardoor ik uit mijn meditatief leeven, dat zoozeer tot somberheid leidt, zou gerukt worden. Dit beantwoordde volkoomen. ▫ Ik reed drie dagen te paard met de artillerie manoeuvres mee, door hei en bosch. In 't eerst heb ik dan werk om op mijn gemak te koomen - maar langsamerhand voel ik geheel thuis en dan begint de grove, rustige kalmte, en het plezier in de zaak. Zoo moet het ook in den oorlog zijn. Men leeft dan zoo sterk physiek dat er geen tijd is voor weemoed of somberheid.

Ik ben niet handig en zou bijvoorbeeld niet geschikt zijn om zelf mijn paard te zadclen of mij handig te redden uit allerlei bezwaren. Ik ben ook volstrekt niet wat in 't Maleisch: ‘brani’ heet, - maar ik moet onder mijn voorvaders ruiters hebben gehad, want ik voel me na eenigen tijd op eenmaal, bij instinkt te huis op een paard en hoe harder het rent hoe vaster ik zit. Ook heb ik er een groot vermaak in. Ik vond het prettig tusschen die honderden paarden mij te beweegen. En mijn neef, de kapitein van Warmelo, verbaasde zich dat ik, ongewoon aan deeze dingen, na een dag in 't zadel niet stijf of vermoeid was. Ik voelde mij inteegendeel frisch en opgewekt, zooals ik in langen tijd niet was. ▫ Ik kan nog met plezier denken aan

de ‘serieuze galop’ zooals Willem zei, met de staf oover de hei, bij het uitbreeken van de batterij uit het bosch. ▫ Ik had veel op te merken en weet dat ik dit alles in Sirius te pas zal brengen. Namelijk de komische absurditeit der bloeddorstige geleerdheid in het artillerie-vak. Die kolonels en majoors waren typische, brave, goedmoedige Hollandsche geleerden, professoren of rechters, die met prachtige, fijne en vernuftige instrumenten werken - met het absurde doel om menschen volkoomen onnoodig en onreedelijk dood te schieten. ▫ Ook komisch waren de fraai versierde kanonnen, door Krupp gemaakt, en met Krupp's merk, onder de spreuk: ‘Het vaderland getrouwe blijf ik tot in den dood’. Als we daarmee Duitschers schieten krijgt Krupp er dus zijn tantièmes van.

De eerste dag was het spiegelgevecht in Wageningen, met infanterie en artillerie, een kolonne van drie KM lang. ▫ Donderdag reeden we door de bosschen naar Renkum, Vrijdag een groote brigade-manoeuvre, niet ver van Ede, op de hei. ▫ Willem legde mij alles precies uit. Joti, de dochter, speelde 's avonds piano. De zoon Wim die als korporaal aan de grens was kwam onverwacht en het was een vroolijke sfeer ondanks al het vreesselijke wat ieder wist en te vertellen had. Dus ontstond die eenigszins ruuwe opgewekte stemming, waarin tijden als deeze alleen te dragen zijn, en die ik dan ook zocht. Ik ben nu geheel en al verkwikt en versterkt.

Mijn neef zei dat als hij de soldaten moest zeggen dat ze met de Duitschers teegen Engeland moesten strijden, dat het geheele leeger geen cent waard zou zijn. ▫ Maar als hij zou vertellen dat ze Antwerpen moesten ontzetten en op de Duitschers lostrekken, dan zou 't antwoord een donderend: ‘hoera!’ zijn. ▫ Alleen de jonge officiertjes zijn pro-duitsch, uit bewondering voor het Duitsche militarisme. Daar komt de militair tot zijn recht, zeggen ze. ▫ Maar het leeger maakt een goeden indruk. De stemming goed, de geest ordelijk en gewillig, orde, goede voeding en prachtige paarden. ▫ Ik kuste mijn vosje, n^{e}. 875, op zijn zachten neus. Een uitmuntend paard, een generaalspaard.

dinsdag 6 oktober

Ik voel mij door de dagen in Ede veel verkwikt. Ik kreeg een brief van Rang, die mij liefst uit de Forte-Kreis wil zetten. Misschien wel met een paar onderofficieren. ▫ De spanning is nog altijd op het hoogtepunt. Het beleg van Antwerpen brengt hier alle gemoederen in beweeging. Er zou weinig toe noodig zijn om Holland er toe te brengen te hulp te snellen.

woensdag 7 oktober

Kil weer. ▫ Ik sliep goed maar zag zwaar op teegen den dag. De reusachtige macht van den waan en de koele wreedheid, die te trotseeren is. De oorlogstoestand nog zonder verbeetering.

Ik was gisteren op het kerkhof en zag in den steen op Paul's graf een versteening, een skelet van een weekdier uit de oertijd, een nummuliet of diatomee - en ik dacht de gedachte dat dit een voor-ouder van Paul kan geweest zijn - dat hier dus misschien twee resten liggen, door millioenen jaren gescheiden. Neen! Ik dacht niet aan voorouder, ik dacht aan voorige incarnatie. Paul's zelf heeft eerst die kalkschaal gevormd, en nu dit menschenlijf - en nu liggen die resten bij elkaar, na veel aeonen. ▫ Paul zelf was digt bij me, en ook Zuster Obbes voelt hem helpend en digtbij.

donderdag 8 oktober

Een stille, gouden Octoberdag. ▫ De oorlogstoestand staat nog zeer hachelijk. Antwerpen wordt beschooten.

Ik antwoordde Rang, en schreef aan het derde bedrijf van de H.v.H.

vrijdag 9 oktober

Het land ooverstroomd door vluchtelingen. De hulpvaardigheid is algemeen. Men verwacht de capitulatie van Antwerpen. Heel Holland is in gisting en ziedt van verontwaardiging. Holdert/ mijn secretaris barstte in tranen uit. Hij wou gaan vechten. Liever sterven dan dit leeven.

zaterdag 10 oktober

Een droevc morgen. Antwerpen is gevallen. Een brief van Gutkind aan Borel, waarin hij mij onrecht doet. Het kostte mij moeite het te verduuwen. ▫ Gisteren kwam een brief van Gutkind voor mij, die mij verheugde, en waarop ik terstond warm antwoordde. Een brief waarin hij zijn trouw verzeekerde. Hij is terstond teegen Rang opgetreeden. ▫ De Kring blijft onaangetast, dat is zeeker.

Ik droomde dat ik op Jersey was. Gevlucht. Het was er mooi en lieflijk. Paul is mij nabij. Zuster Obbes zegt hetzelfde. Truida voelt sereen en rustig. Het is verwonderlijk hoe zij, de teere en zwakke, mij steun geeft.

aant.

Marietje - het Duitsche meisje - voelt de verneedering van Duitschland onvermijdelijk.

De ellende der vluchtelingen is onbeschrijfelijk. Duizenden slapen in de oopen lucht, er is geen brood meer. Men bood ƒ50. - voor een stuk brood, te vergeefs. Maar alles helpt zooveel moogelijk.

zondag 11 oktober

Nog alles eeven droevig. Vooral hinderlijk is nu het snoeven der Duitschers, die alle schuld beproeven op Engeland te gooyen. ▫ Wij zullen in den toestand koomen van de Engelsch-Indiërs onder Engelsch beheer - voelend onze meerderheid, maar tot onmacht gedoemd onder bruute oovermacht. Want Duitschland wil natuurlijk Antwerpen houden en ons ondergeschikt maken.

Weer komt de oude vloek mij kwellen, die altijd mijn werk bedierf en mijn vrienden tot vijanden maakte. Ik word voor week en sentimenteel en moralistisch gehouden - en beleedig dan door mijn harde kern te doen voelen, zonder dat ik beleedigen wil. Zoo ging het mij nu met Rang. Hier herhaalt zich dus wat ook mijn Karma in Holland meebracht. Maar bij Gutkind bleef alles goed. Die verdroeg.

maandag 12 oktober

Mooi weer. Maar niets verbeeterd. Ik kreeg ook twijfel aan mijn werk, en het gevoel: ‘waar ben ik nog goed voor?’ En dan weer dat vreemde zelf-besef, dat gevoel dat mijn kosmos toch eenig is - dat er niets is of zijn kan of het is *ik*, dit ik, - en waarom juist hier gecentraliseerd?

dinsdag 13 oktober

Soms is de druk éven weg. Ik voel dan dat ze altijd weg zou kunnen zijn, onder alle omstandigheeden, als mijn constitutie - lichamelijk en hyperlichamelijk - veerkrachtiger was.

De barmhartigheids-inspanning van Holland is groot en mooi, en wordt door de heele waereld gewaardeerd. Maar dat is geen reeden den oorlog te prijzen. Ook de pest brengt zulke uitingen teweeg - daarom neemen we de pest niet als ‘noodlot’.

vrijdag 16 oktober

Gister bezocht ik den jongen componist Krah, in den Aerdenhout. Het was een zeer merkwaardig bezoek. Ik kwam als psychiater bij een neuro-

aant.

tiker. Maar ik wist dat hij van den rang was waar een gewoon psychiater niet bij kan. ▫ Hij voelt zich zeer ongelukkig, kan zijn huis niet verlaten, - maar hoopt toch op beeterschap. Zijn compositie talent blijft hem bij, en hij is lichamelijk niet merkbaar ziek. ▫ Zijn verklaringen omtrent zijn toestand zijn zeer moeyelijk te verstaan, subtiel en vaag. Ze geeven een sterken indruk van waanzin. Maar toch geloof ik dat het zoover niet is, al wankelt hij op de grens. ▫ Uit zijn woorden maak ik het volgende op: na een aanval van neurasthenie is hij in een sanatorium geweest, en heeft daar een zielservaring gehad, die hij ‘de splitsing’ noemde, en die moet oovereenkoomen met wat Christenen de weedergeboorte noemen. Maar daarin is *hij blijven steeken*, en dat is tot een katastrofe voor hem geworden. ▫ Zijn groot muziekaal talent had toen in dienst moeten koomen van zijn hooger, apostolisch leeven en dat was hem te machtig. ‘Schiet mij maar liever dood’ zei hij. Hij kon het niet aan. Het was te ontzettend. En nu kan hij zich niet verroeren. De doctor die hem hielp heeft hem in den steek gelaten. Maar de waereld schijnt hem afgrijsselijk - en toch hoopt hij op beeterschap. ▫ Aanvankelijk kreeg ik een sterke indruk van slechte, demonische aanweezigheid. Ik vreesde dat hij hoopeloos verlooren was, op weg van waanzin, zonder kans op redding. ▫ Maar naarmate ik eenig licht zag in zijn duistere woorden, voelde ik ook meer sympathie en begrip voor hem. En toen hij voor mij speelde werd ik sterk en gunstig ontroerd. Zijn muziek is volkoomen frisch, tintelend, zonnig en krachtig. Hij speelde een zonnelied, juubelend en forsch. En een militaire marsch, die hij gecomponeerd had, na het voorbij trekken van soldaten. Ook een bruischend, gezond werk, meesleepend, geestig en fraai van structuur. Ik voelde hem zeer geneegen, en hoop hem te kunnen redden.

Ik dronk koffie bij Valerie, wier dochter onder 't bombardement uit Antwerpen was gevlucht. Ik wandelde met haar in den mooien herfstnamiddag in den mij zoo dierbaren Aerdenhout en 't Naaldeveld.

Het slot van mijn drama kwam in mijn hoofd, nu is 't gaauw voltooid.

Ik sprak ook af met den voorzitter van ‘het Nut’ om 4 cursus avonden in Amsterdam te houden. Ik wil dan spreeken oover ‘de lessen van den oorlog’, ‘De diepe oorzaken er van’, ‘De eind-uitslag’, ‘De directe taak’.

Het volgend drama moet speelen in den Romeinschen tijd, dan krijg ik de teegenstelling van het imperialisme en het groot-menschelijke. Romeinen en Joden. Dan kan ik Duitschland de waarheid zeggen. Het kan een oopenlucht-spel worden.

aant.

zondag 18 oktober

Zooéven schreef ik ‘de heks van Haarlem’ af.

woensdag 21 oktober

Koel, stil, herfstweer. ▫ Nog altijd staan de millioenen-leegers teegenoover elkaar. Men gewent haast aan de eerst onduldbare spanning. Maar het is duidelijk dat Engeland zich nu eerst goed gereed maakt, en dat in Duitschland de economische toestand onrust verwekt. Men wil zelfs in Holland de oorlogs-leening plaatsen! ▫ Gister sprak ik met een attaché van de Fransche ambassade, M. Romieu - een aangenaam, welleevend man, bescheiden en correct. Hij kent den Duitschen Keizer en verzeekerde dat deeze nooit een oorlog heeft verwacht. Maar de Kroonprins is de booze geest van Duitschland. ▫ Het staat vast dat op 2 Augustus de oorlog nog te voorkoomen zou zijn geweest, als Pruissen gewild had. Oostenrijk had Engelands voorslag tot een conferentie aangenoomen. Maar Duitschland wilde niet, het wilde toeslaan.

Ik was met Borel, Raemakers den teekenaar, en den attaché in Amsterdam. At met Borel, het was een aangename middag. Ik was ook nog bij Krah geweest. Ik moedigde hem aan zijn genius te vertrouwen. ‘Ja maar!’ zei hij ‘weet u wel wat dat beteekent? Weet u wel dat het groote werk wat ik voor mij zag, grooter was dan Wagner of Beethoven?’ ▫ ‘Goed!’ zei ik, ‘daarmee kun je *mij* niet verschrikken!’ ▫ Op mijn teŕugweg sprak mij een jonge musicus aan, Wertheim, die mij zijn bewondering van Krah betuigde.

Ik kreeg een lange, hartelijke brief van Rolland. Een van Buber, gedeeltelijk onvrij, en twee van Bjerre, zeer goed. Ook Landauer schreef mij warm en sympathiek.

donderdag 22 oktober

Nu wordt er aan de Belgische kust gevochten, van uit zee schieten de Engelsche oorlogscheepen. Dit schijnt mij voor de Duitschers een zeer moeyelijke positie. De geallieerden kunnen op die wijze altijd een kuststrook van minstens 10 KM voor zich vrij houden.

Zondag kreeg ik bezoek van de jonge professor van Hamel, die mij in de redactie van de Groene Amsterdammer wenschte. Ik heb aangenoomen. Het is de eerste aanbieding van dien aard die ik in mijn leeven ontvang.

aant.

vrijdag 23 oktober

Mooi, stil, zonnig. ▫ De strijd in België nog niet beslist, er wordt heevig gevochten. Als de Duitschers nu niet doorbreeken, zal er toch wel iets als een depressie ontstaan.

Gister was ik onlekker. Vreemde droom/ 885. 's Nachts is dat heel duidelijk en begrijpelijk. Het Duitsche leeger, de onrechtmatige inval, 885 - maar vandaag begrijp ik er niets van.

zondag 25 oktober

Prachtig herfstweer. Ik fietste met Mopje naar Valkeveen, het was heerlijk mooi gouden Oktober. ▫ Ik heb zwaar oorgonzen, maar voel niet gedeprimeerd.

Sirius zal construeeren, wat het hart is voor het menschheids organisme. Tot nu toe heeft de menschheid geen hart, maar leeft als de weekdieren met eenige kloppende vaten. ▫ Het hart der menschheid stuuwt het bloed in economische circulatie rond. Het bloed is het geld (de bloedschijfjes!).

Ik ooverweeg ook en pieker oover een antwoord aan de 93. ▫ Welk een bloed-reuk aan dat cijfer 93. De Terreur! ▫ Ik wou het een fonkelend, en dreunend artikel maken. Een oproep aan het Duitsche volk. ▫ Geduld! - als het koomen moet, zal het koomen.

maandag 26 oktober

Ik voel mij goed, ondanks slecht weer. Storm en reegen. In 't veld en in de loopgraven hebben ze 't nu slecht. Maar ook de scheepen en de vliegers kunnen niet veel doen.

Het plan van die oopen brief wil nog niet uit mijn hoofd. Maar ik voel hem nog niet voldoende. Als hij goed is, dan is het ook de tijd hem uit te geeven. Dan doet het moment er niet toe. Er zijn er genoeg in Duitschland die er vatbaar voor zouden zijn. ▫ Ik zou willen vragen om een beeter soort moed, een hooger soort plichtbetrachting.

Ik geloof toch dat ik in staat ben iets te schrijven, zooals er nog niet geschreeven is, en zooals ik niet weet dat er door iemand anders geschreeven kon worden.

Het feit dat het nationale enthousiasme het gevoel noodig heeft van een rechtvaardigen oorlog, een verdeedigingsoorlog, een opgedrongen oorlog,

aant.

waarop men niet was voorbereid, - dat is de hoofdzaak. ▫ Zonder die oovertuiging kon het niet bestaan, ware het een afschuwelijke begoocheling. ▫ En toch kunnen alle feiten ook zoo geleezen worden, dat het een verooveringsoorlog, een expansie-oorlog, een uitneemend voorbereide en met opzet uitgelokte oorlog is. ▫ En zoo weeten het ook wel de aanstichters, want die hebben geen rechtsgronden, geen verontschuldigingen noodig. Die hebben oorlogs-enthousiasme, een ruuwe, verouderde geestdrift voor den oorlog als sport.

dinsdag 27 oktober

Gister ontmoette ik Jan Veth, en ik sprak hem aan, bedenkende dat de vreede hersteld was en dat ik misschien met hem in één redactie moest zitten. Maar ik kreeg nooit zoo'n onplezierige indruk van iemand die mij vroeger bevriend was. Ik behield een weeë herinnering van zijn weeke, kouë/ dikke hand, en in zijn gezicht was alles vermaterialiseerd. Hij deed schutterig arrogant, zeeker ook uit verleegenheid. Hij komt niet in de redactie. Gelukkig!

Gister avond bezoek van Heyenbrock met twee Belgen, een Waal, Pérard, die van Ostende gevlucht was, en een Antwerpenaar, een Tolstoytype, onderwijzer te Schooten.

Van morgen barstte mijn vrouw in snikken uit om het verhaal van een moeder in Antwerpen, die haar kindje van drie dagen aan haar zoontje van 13 jaar meegaf, en haar kinderen liet vertrekken om zelf stervende achter te blijven. ▫ Wat al eindeloos aantal tragedies. ▫ Het is als een woudbrand, waarbij onnoemelijk veel kleine en groote weezens moeten vergaan. En toch heeft een enkel zorgeloos of baldadig mensch den brand gesticht. Het mag ‘noodlot’ heeten, maar men zal daarom toch niet nalaten baldadige en zorgelooze menschen er voor te straffen en herhalingen te voorkoomen.

Ik lees een populair romannetje: the Scarlet Pimpernel. Juist omdat het aangeeft wat nog bij de meenigte succes heeft. Het is handig - maar erg kinderachtig. En toch kon zooiets mooi zijn, en 't zelfde succes hebben.

woensdag 28 oktober

Mistig, later zonnig. De nacht had gunstige droomen. Ik was in Stockholm.

Gisteravond was ik bij Janssen en zijn vrouw en had een lang gesprek. Het eerste gesprek met Duitschers, of Duitschgezinden sints den oorlog. Maar hun Duitsche aard en gezindheid was zeer door Hollandschen invloed getemperd. Ze voelen zich ook Hollanders. Maar ze begrijpen het Duitsche enthousiasme beeter. Naar hun voorstelling is het Duitsche volk niet blindhoogmoedig of oovermoedig, maar zeer bezorgd, en de voornaamste gedachte is: als we maar een eervolle vreede krijgen.

En hoe hebben ze juist alles gedaan om géén eervolle vreede te krijgen!

Janssen ziet in het Duitsche militarisme een Agave die bloeit, om daarna te verwelken. ▫ Het gesprek was aangenaam, ik voelde den beiden geneegen.

donderdag 29 oktober

Reegen. ▫ Nu ziet het er naar uit of we op het keerpunt zijn. De woedende aanval op Duinkerken en Calais is mislukt, een groote neederlaag der Duitschers in Polen, de opperbevelhebber ziek.

Om Joffre begint zich dat aureool te verbreiden dat de menschen in zulk een tijd zoo noodig willen zien. Een andere groote figuur zien we nog niet.

Als een merkwaardige complicatie: oproer in Zuid-Afrika. Zoo krijgt Engeland toch de straf voor zijn vergrijp. Hetzelfde wacht Duitschland voor België.

Ik heb bedacht dat het verschijnsel der ‘perfidie’ dat Engeland zoo sterk heeft getoond, en dat nu ook in Duitschland voorkomt een natuurlijk gevolg is van het Imperialisme. Men wil de eigen individualiteit op anderen ooverbrengen, maar dat wil men door instinct, door aandrift, maar men weet dat niet en beweert het teegendeel. Omdat ieder het een slechte eigenschap vindt, als hij het van anderen ondervindt. Dus zegt hij ook: ik wil enkel recht en reede. Omdat hij van anderen alleen recht en reede verdraagt, maar geen agressie. Intusschen blijft hij agressief, en komt zoodoende tot leugen, bedrog, huichelarij, en inconsequentie.

Ik bedacht ook dat ieder individu imperialistisch is, en dat niet wil erkennen. ▫ Persoonlijk ben ik daar, geloof ik, een voorbeeld van. Ik ben van nature met een zeeker imperialisme begaafd maar wil dat beslist niet. Als ik dan mezelven niet zeer goed waarnam en bedwong, kwam mijn imperialisme aan 't licht, en scheen te strijden met mijn eigen woorden en bedoeling. Dan werd ik ook perfide en huichelachtig genoemd - terwijl ik in vollen ernst eerlijk wilde zijn.

zaterdag 31 oktober

Guur en grimmig. ▫ Ik ben tamelijk rustig en tevreeden, zoover dat in deezen tijd moogelijk is.

Ik ben voldaan oover mijn stuk. Het heeft de kenmerken van goede inspiratie. Het is gaaf en wat ik noodig had stroomde mij van zelve toe. Ik behoefde niet te tobben of te zoeken. En het is goed gebouwd, van zelf, van uit innerlijke noodzaak. Morgen ga ik het Royaards voorleezen. Gister en eergister las ik het thuis. Giza was er ook en brengt herrie en leeven in huis. De kinderen zijn dol op haar en hebben pret.

Ik moet nu weer leezingen houden, waar ik teegen op zie. Vooral om 't werk. En ik moet het redactie-werk voor de Groene voorbereiden. Ik wil dat gebruiken voor een internationale beweeging. Wij moeten hier in Holland het cosmopolitische leeven gaande houden. Wij zijn er voor aangeweezen.

donderdag 5 november

Zondag las ik de Heks voor, bij Royaards. Zij waren onder den indruk, en ik las goed. Maar het laatste bedrijf beviel hem niet, en ik voelde wat hij meende. Werkelijk heb ik daar den oovergang tot wat ik eigenlijk dramatisch wil doen, in later werk, te snel gezocht. Poëtisch is het 't beste van 't stuk, maar in begrijpelijken zin dramatisch is het dat niet. Het is te agressief, te imperialistisch, terwijl de eerste twee bedrijven objectief-rechtvaardig zijn. ▫ Nu ben ik aan 't omwerken en dat gelukte mij terstond. Ik voel het goede werken, bevreedigend.

Eergister was ik in Den Haag met Eduard van Nierop, en bezocht minister Loudon in 't ministerie. Een groot, stil, voornaam, stijlvol huis. En daarin de groote, steevige, rustige en voorname persoonlijkheid van Loudon die zijn geweldige verantwoording met een kalme veerkracht draagt, die werkelijk imponeert.

dinsdag 10 november

Guur. ▫ In een paar dagen tijd werkte ik het derde bedrijf om. Ik vind nu zelf ook dat het veel beeter geworden is. ▫ Curieus dat bij mij zulk een creatie altijd vizueel moet beginnen. Ik liep twee dagen rond zonder te weeten hoe ik de gezochte verandering moest aanbrengen - totdat ik de

aant.

figuur zag van den grooten beedelaar of rattenvanger, met de hooge muts en de lange graauw-groene mantel. Toen was alles terstond in leeven en gang. En nog moet ik steeds aan die Rembrandtieke figuur denken. Een en twee is Hals, drie is Rembrandt. Ik werk half als schilder, half als poeet.

Het gemartel van den oorlog houdt nog steeds aan. Maar de wolk komt al zwaarder oover Duitschland. Ik bemerk hoe Gutkind en Geldmachers meer ‘kleinlaut’ worden. Turkije is geen vriend om mee te pralen. Het verlies van Tsing-tau is gevoelig, en het succes ter zee weegt er niet teegen op. ▫ Nu hangt veel van den Balkan af. Als daar de volken zich teegen Turkije en Oostenrijk keeren, dan moet Italië wel meedoen. Dan is Oostenrijks uur geslagen en staat Duitschland alleen. En dan zal de geldelijke last zelfs voor dat sterke, rijke land te zwaar worden.

Ik zag Vrijdag een stuk van Shaw. Fanny's first play. Het voldeed wel, het is brutaal en geestig. Maar het is duidelijk dat de Hollanders er in missen wat zij toch behoeven. En dat is juist wat ik hen nu in de Heks zal bieden. Ik verlang er naar het stuk gemonteerd te zien. ▫ Zou het ditmaal beeter gaan dan met Circe, waarvan ik ook goede verwachting had? ▫ Men wil ernst zien, waarin men gelooven kan. Dat mislukte in Circe.

Van Rolland ondervind ik warme toenadering. Dat is mijn grootste aanwinst in deezen oorlog.

Ik heb nu de handen vrij, en ga hard werken. ▫ Patria cara, carior libertas, veritas carissima.

donderdag 12 november

Wild, guur weer. ▫ Gister bracht ik Royaards de omgewerkte 3^{e} acte. Ik verwonderde me oover den leevendigen geest en de fut van deezen man, ondanks zijn gestadige zware inspanning. Hij heeft Orenda, Bedwingkracht.

Ik at bij Jaap de Haan die Hebreeuwsch sprak met een Poolsch-russische Jood, vluchteling uit België.

Daarna redactie-vergadering van ‘de Groene’ bij van Hamel. Eerst schaamde ik mij een beetje, - want het was heel anders dan de Forte-Kring. Dit waren zakenlui (de jood Warendorf), journalisten, professoren - ik zat vrijwel onder de filistijnen. Maar ik voelde geen onrust. Inteegendeel. Ik voelde goed te doen. Het was een sterke groep, energieke menschen, zonder kleingeestigheid. ▫ Ik wil van 't blad ook een tribune maken voor 't buitenland. En voor de Vrije jeugd.

vrijdag 13 november

Guur, storm. ▫ Gisteren telegrafeerde Royaards me: 3e bedrijf uitmuntend, gelukgewenscht met gelukkig slagen. ▫ Ik heb tot nog toe steeds te hoog of te laag gemikt. Te laag voor eigen voldoening (Student thuis) te hoog voor 't publiek (Broeders, Lioba, IJsbrand). Torribio is wel goed, maar ik wil toch óók anders. Minnestral was een poogen in het rechte midden te treffen. Ook Circe. Maar beide lieten zich afleiden van hetgeen ik mooi vind eeven goed als 't publiek. En zulk een gemeenschappelijk mooi bestaat voor ons publiek en mij. Dat geloof heb ik behouden. Nu zal ‘de Heks’ daarvan de proef op de som zijn. En dan zal men later stukken als de Idealisten en Kenterend Getij ook wel aanvaarden. Terwijl mijn nieuwe werk niet meer behoeft te transigeeren, als de Heks slaagt dan is mijn weg zuiver aangeweezen.

zondag 15 november

Nu is het winter geworden, op eenmaal, op zijn onaangenaamst. Natte sneeuw en koude storm. Hoe kort geleeden schijnen de zoomerdagen, toen ik zwom in de bloementuin, en fietste langs Vecht en Angstel.. ▫ Ik schrijf aan Schijn en Weezen. En ik prepareer de redactie-arbeid aan de Groene. ▫ Het meest bezwaard ben ik door de leezingen. Het is me als heb ik er geen stof genoeg voor. Dat is schijnbaar, dat weet ik uit ervaring. Maar het is een beklemmend gevoel. En toch moet ik het doen. Het is onafwijsbare plicht.

In den oorlog geen groote gebeurtenissen in de laatste week. Hoe lang kan die gespannen toestand duuren? Nu lijkt het weer of alles nog zeer lang duuren zal. ▫ Maar Duitschland is al geweldig geknauwd. Tsing-tau verlooren, de Emden gezonken, de Russen op komst, geen voortgang in België. ▫ Mariatti verwacht een groote plotselinge actie van zee-vloot en luchtvloot. ▫ Iets van dien aard moet gebeuren.

Ik was Vrijdag met de Rijkensen, met Martha, Hans en Marietje bij de Midzomernachtsdroom van Royaards. Een vrij goede voorstelling.

Ik lees ‘la Crépuscule des Dieux’ van een jonge Franschman, Elemir Bourges.

maandag 16 november

Koude storm. ▫ Snel vlieden de dagen, men zoekt de warmte in huis en is blij als 't avond is. ▫ Als ik hoor spreeken van ‘chaos van opinies’ dan voel

ik gerust. Bij mij is 't geen chaos. Inteegendeel. Ik weet precies wat ik wil, en mijn meeningen zijn eenvoudig en klaar. Mijn beklemming komt door het gevoel dat het alles al zoo bekend en eenvoudig is. Er wordt zooveel verstandigs gezegd in ons land tegenwoordig. Ik voel mij als 't ware belemmerd in 't spreeken door de oovermaat van voor de hand liggend argument.

donderdag 19 november

Vroeg invallende winter. Sneeuw en vorst. Bizonder naargeestig weer. Het is me alsof het lugubere er van sterker op mij inwerkt dan vroeger.

De lieve kleine Vera, Carry's blond dochtertje, plotseling gestorven. Een engelachtig kind, dat eens zoo bedroefd was toen ze te laat aan de Zondagsschool kwam en de kinderen hoorde zingen: ‘en ze zullen God zien’ want ze vreesde dat zij God nu niet zien zou omdat ze te laat was. Een fijn, diepdenkend kindje, met haar mooie gezichtje en lichtblonde zijïge haren. ▫ Ik hoop dat Paul haar vinden en helpen zal.

Ons electrisch licht is uit. Nu is 't alles petroleum. Zoo was 't ook een maand lang voor een jaar. Maar nu zal 't wel langer duuren.

Ik was met Borel in Amsterdam. Plannen beramend voor de groene. Ik was ook met Giza in Bloemendaal bij van Vrieslant, die in haar huis woont. Rijke, goedhartige jooden. De zoon met literaire aspiraties. Ook was er een blonde jongen uit den Haag, Becht, student aan de Vrije Universiteit. Maar een, die niet aan de toekomst van het Christendom gelooft.

Morgen de eerste voordracht van 't jaar.

vrijdag 20 november

Strenge vorst en veel sneeuw. Gister liep ik oover de besneeuwde hei naar Blaricum heen en terug, en ik zag het doode kindje, en de arme moeder.

Het dreigt een strenge winter te worden, nu reeds zoo koud. Zou dat den oorlog bespoedigen?

maandag 23 november

Steeds vorst. ▫ Ik sprak Vrijdag in Purmerend voor een vol zaaltje, en het ging goed. Morgen in den Haag, waarvoor de zaal reeds uitverkocht

is. Gisteren bezoek van Simon B. Stokvis die kwam solliciteeren voor medewerking aan de Groene. Ik heb nu een druk, werksaam leeven. Dat helpt in deezen wintertijd. Ik at Vrijdag bij Royaards en zag de repetitie voor de Gijsbrecht. De Heks gaat reeds deeze week in studie. Ella noemt het stuk een ‘Volltreffer’ en Norlind spreekt ook van een ‘machtigen indruk’.

Ik ben benieuwd of ik dat redactiewerk er goed afbreng. Zou ik nu ‘wijs’ genoeg er voor zijn?

zondag 29 november

Het was een week van opgewekt leeven, waarin ik het zeer druk had en mij eeven gezond, energiek en veerkrachtig voelde als op een tournee in Amerika. Dat kwam door het tooneelstuk, door de leezingen in den Haag en in Enschede, en door het werk voor de Groene redactie, waar wij plotseling moeten invallen. En een diepe indruk kreeg ik ook van mijn bezoek aan de belgische soldaten in Amersfoort, aan Joors en zijn verloofde Magda Peeters.

Ik praatte ook een heelen middag met Krah, en ontmoette zijn mooie jongere zuster.

Gisteren zakte mijn stemming, na de leezing van mijn stuk voor de acteurs. Ik begreep hoe ver we nog van elkaar stonden, Amsterdammers en ik. Het stuk goed te bezetten is reeds ontzachlijk moeilijk, en ik heb nu al alle illuzies omtrent een groot succes van me weg gedaan. ▫ Mij interesseeren geldzaken niet, en den Amsterdammers interesseeren ziels-zaken niet.

In Amersfoort toen ik de belgische kaerels zag voorbij gaan, die allen in het vuur geweest zijn, toen voelde ik oover hen een waardigheid - die het Hollandsche leeger mist en mag benijden. ▫ Heel Amersfoort was uit zijn burgerlijke kleinsteedschheid opgcheeven. Ik zag de ontmoetingen tusschen moeders en zoonen, vrouwen en mannen, zusters en broers - tranen en omarmingen. ▫ Magda Peeters deed mij verhalen van haar vlucht uit Antwerpen, terwijl haar geliefde met het leeger oover de Schelde trok, hoe ze een etmaal aan de kade stond met haar moeder, en niet weg kon, omdat er geen plaats was op de booten. Nu en dan omgeworpen door de luchtdruk van de houwitsers. ▫ Zij was mij sympathiek, de roodblonde Vlaamsche, met duitsch en Amerikaansch bloed.

Gister was ik nog vol geest en zelfvertrouwen. Vandaag voel ik weer mijn ontoereikend vermoogen, mijn te ver weg staan van mijn meedemenschen, mijn gemis aan detail-kennis, omtrent hetgeen mij niet interesseert. Zou ik als redacteur deugen?

aant.

maandag 30 november

Grijs, storm. ▫ Een goed stuk van von Molo hief me weer wat op - omdat het de internationale rubriek kan oopenen. Maar ooverigens gaat het weer als van ouds. Slecht. Geldzorg, geen verwachting meer van mijn drama, geen uitzicht in den oorlog. Yperen verwoest.

dinsdag 1 december

Eeven somber. Alles ziet er laag en leelijk uit.

vrijdag 4 december

Het is nog niet beeter, en nu spant het weer erg met geld. Daarbij nare berichten, hinderlijk. De Wet gevangen, oproer in 't Belgenkamp.

zaterdag 5 december

Gister avond bij Royaards gepraat, en weer meer moed gekreegen voor mijn stuk. Ze hadden hem ook oover 't Paleis van Circe gesprooken.

zondag 13 december

Reegen. Gister kreeg ik een zeer heevige bui van depressie. Dan ziet alles er zoo volkoomen hoopeloos uit. ▫ Ik heb 7 December in Amsterdam gesproken voor de S.L. Ik at bij Jaap met een paar jongelui. Dinsdag zag ik het thuis voor dakloozen, rondgeleid door Jonker. ▫ 9 December sprak ik in Rotterdam en was de gast van Victor van Vriesland, de jonge fransche Nederlander, vrij wel decadent, Jood, Zionist, groot-steedeling, maar niet zonder talent, en mij welgezind.

Ook was er Hendrik Beek, zich noemende Krede ben Heik. Een goedhartig type, sympathiek, doodarm, en niet voorzien van veel goeden smaak, maar braaf en eerlijk.

Ik sprak goed in Rotterdam, voor de Ver. voor 't belang der Vrouw.

Ik zag Krah des middags en hoorde zijn sonate. Hij heeft melodie.

Ik las Arnold van Gennep, Algérie.

De Heks uitgesteld tot Januari.

Geldnood. Buber en Landauer willen den Kring bijeenroepen. Bjerre wil koomen.

aant.

dinsdag 15 december

Gisteravond Schäfer avond, die Brahms speelde.

Met toeneemende beezigheid ook toename van het wegraken van papieren, brieven of manuscripten. De aandacht is meer inwendig gekeerd en vergeet duizend kleine details van het actieve leeven. Soms is het spookachtig. Maar altijd zeer lastig en onaangenaam.

woensdag 16 december

Reegen. ▫ Gister met Giza bij Versluys, en 's avonds redactie-vergadering. Die bevallen mij goed, die vergaderingen. Er is samenwerking, en geest, en activiteit.

vrijdag 18 december

Guur, grijs weer. ▫ Zeer laag gestemd, weer last van mijn oogen. Ik schrijf nu weer in de hut - maar vind niet genoeg in mijzelven. Ik zoek dan inkeering en vind wel een zeekere rust, maar alles ziet somber - en de schoonheid van mijn leeven is zoek en schijnt een hersenschim geweest. Ik troost mij dan door het hier neer te schrijven. Daardoor is de voorstelling hier te ongunstig - omdat ik de blije momenten niet neer schrijf. ▫ Ik hoor niets van mijn drama. Royaards schijnt ziek.

De Serviërs versloegen de Oostenrijkers en namen Belgrado. De Duitschers versloegen de Russen weer, en Berlijn vlagde. De Duitsche vloot hield Engeland wakker, door een kust bombardement. Een domme taktiek teegenover een volk als het Engelsche.

Ik kreeg een brief van Spitteler, met zijn portret. En een zendbrief van Rang. Deeze laatste is wel de meest-beteekenende gebeurtenis van deeze dagen, omdat hij toont dat de Kring ongebrooken blijft. ▫ Ook Gutkind en Rolland schreeven. Ik heb Rolland's vriendschap, een groot bezit. Gutkind is nog steeds dezelfde Engelschen-hater en Mantschoe-knecht.

zaterdag 19 december

Wat zonneschijn. ▫ Gisteren schreef ik een gedichtje op het Kerstkind. Het deed mij aan en ik moest schreien toen ik 't aan mijn vrouw voorlas.

aant.

maandag 21 december

Graauw en somber. ▫ Het staat vast, er kan maar één waereld zijn ... en die waereld is de mijne. ▫ Ook al nam ik aan dat er veele waerelden zijn, veele cosmoi, dan behooren die toch weer tot één zelfde - en dat is weer mijn waereld. Dit is het allerdiepste wat ik zeggen kan. Het kan niet anders - en toch is het weer absurd. ▫ Het Heelal is volmaakt - deeze uitdrukking is al pleonastisch. ▫ De vreugde is het meest werkelijke - ook dit is pleonastisch.

Alles wat is, ben ik, moet ik zijn, er is niets anders als ik. Er is nooit iets anders geweest en kan nooit iets anders zijn.

dinsdag 22 december

Guur en nat. ▫ In den oorlog is een toestand van meer en meer vastloopen. Verdeediging oover en weer. Nergens beslissing. Dit alles is voordeel voor Engeland. Er is een sterke gisting in Italië, teegen Oostenrijk. Ook Hongarije en Polen zijn beezig.

maandag 28 december

Het vroor een paar dagen, op Kerstmis. Toen was het weer stil en zonnig, 's nachts koud. Nu is het weer zoel, storm en reegen. Het beste van de laatste dagen was weer een brief van Rolland. Ik ben reedelijk goed, maar niet hoog gestemd. Ik voer niet veel uit. Kleine artikelen voor de Groene, en correspondentie. Zuster Toosje is bij ons. Met Kerstmis was er Jaap de Haan. En Henriette Roll.

Ik lees een boek van Daguerches: le Kilomètre 83.

De oorlogvoerenden koomen steeds meer vast te zitten.

> ‘Als herten wier gewei
> vasthaakte in kamp.’

De patriottische stemming in Frankrijk neemt toe. Ook Engeland gaat het meenen. ▫ Zou het niet zaak zijn, nu reeds een samengaan der neutralen te bepleiten. Als zij eensgezind zijn en hun kruit drooghouden, kunnen ze dan niet op 't eind, teegen dat de strijders verzwakken, een beslissende stem krijgen?

Kunnen ze niet eischen: *Zelfstandigheid der kleinere staten, vermindering der staande leegers, openbaarheid der diplomatie?*

woensdag 30 december

Gister woedde een heevige storm. Maar wat die voor schade deed is miniem bij de schade die de menschen elkaar doen. ▫ Het gaat mij niet best. De demonen schijnen bij Krah machtiger dan ik. Ik heb zijn vertrouwen verlooren. ▫ Alleen mijn droomen zijn niet slecht. Maar toch ook niet schoon en verheeven. ▫ Ik voel mij in droeve hechtenis.

donderdag 31 december, oudejaar

Gisteren bleef ik zeer somber. Ik moest spreeken voor de Chineezen in Amsterdam en ik dacht daardoor, zooals altijd, weer opgewekt te worden. Maar ondanks een goede, krachtige reede en een dankbaar gehoor, bleef ik eeven somber. Ik zou kunnen zeggen: mijn meester toonde zich niet, ondanks dat hij door mij sprak. Ik was diep droevig. ▫ Maar van morgen werd ik verligt wakker. En nu voel ik ook weer veel hoopvoller en krachtiger. Ik droomde bijna helder.

Einde van het bloedjaar 1914. Het volgende laat zich nog niet beeter aanzien. Er zullen geweldige evenementen plaatsvinden. Want geen volk is voorbereid op een neederlaag, en toch zal een volk aan 't kortste eind moeten trekken. De natuurlijkste splitsing zou zijn: Oostenrijk, Rusland en Duitschland teegenoover de rest van de waereld. En dat zou beteekenen een vreesselijke kamp - en binnenlandsche revoluties in die drie landen.

Voor mij was het het jaar van den Forte-Kring en Juni het glanspunt. Toen was het accacia tijd. Daarna kwam de waereldbrand. Maar ik voel dat de kring gespaard blijft.

Sirius II verscheen en werd beeter ontvangen dan ik verwachtte. Ook in Duitschland.

Ik schreef de Heks van Haarlem, de vierde zang van Schijn en Weezen II en wat artikelen en een paar verzen. Verder brieven aan den Kring. Ook de brochure ‘Voor de vrije jeugd’.

De bundel Studies verscheen niet, door den oorlogstijd.

Opgevoerd werd alleen: de Student thuis. Maar de Heks is in studie en gaat oover 14 dagen. Ik ben op alles voorbereid, ook op échec.

Ik won de vriendschap van Romain Rolland. ▫ Ik deed een reis naar Weenen en sprak daar drie of vier malen en sloot vriendschap met Von Molo, Heller, de Gombrichs, Elly Heim, Wasserman, ontmoette Grete Wiesental. ▫ In Juni was ik in Berlijn en hernieuwde de kennis met den

voortreffelijken Marshall von Biberstein, die nu helaas gesneuveld is.

Behalve in Weenen hield ik voordrachten in Antwerpen, Gent en Brussel. In Amsterdam sprak ik minstens vier malen. Voor Kunst aan 't volk (2 ×), voor de Vrouwen, voor de studenten en voor de Chineezen. Verder in Brielle, Purmerend, Deventer, Rotterdam, Den Haag, Groningen.

[1915]

nieuwjaarsdag 1915

Na een zeer somberen dag kwam gister morgen onverwacht de verligting. Zonder naspeurlijke reeden. ▫ Ik voelde in mij weer het ritme, de groote Schoonheids-dans van het Al. Ik begreep beeter, ik vertrouwde mijnen Meester. Ik vreesde niet meer zoozeer het schaduw-bestaan na het sterven. Ik voelde de vastheid van mijn ik - ook als ik alles zou loslaten. Ik was bereid tot alle ontbeering.

Nu zie ik ook niet meer op teegen die vier voordrachten. Ik zal ze maken: eenvoudig en oprecht, principieel. Eerst de wijsgeerige vastheeden, het intellect en het gevoel, de oriënteering en het Ik-Nu. De aesthesis, het bewonderen als weezen en doel in zichzelf. De dans des leevens, die wij verrichten en bewonderen teevens. Het afnemen der handeling en het toenemen der aanschouwing. Het veranderen van het tijdsbesef. De onsterfelijkheid en het lijden. Het lijden onontbeerlijk voor de vreugd. Maar de Schoonheids-vreugd het allerwerkelijkste, het duurzaamste en het sterkste. ▫ Dit alles in 't licht der oorlogsvlam.

Dan de praktijk des leevens - in de tweede reede - en de gerechtigheid. De vrijheid, het goed zijn, het eerlijk, rechtvaardig en liefdevol zijn. De sociale veranderingen. Het imperialisme en het socialisme.

Dan de derde reede - wat er in en na den oorlog gebeuren zal.

De vierde - wat er onmiddellijk gebeuren kan. Hollands taak en roeping.

Voor dit jaar heb ik als opgave: Sirius, Schijn en Weezen, het oopenluchtspel - het geloof - Arria. Of ‘het Skelet’. De zesde bundel Studies. ▫ Maar alles afhankelijk van de groote waereldgebeurtenissen. Sirius kan niet voltooid worden eer de oorlog tot een besliste wending gekoomen is. Een snelle duurzame vreede is niet denkbaar. Maar zeer waarschijnlijk is een gedeeltelijke vreede, gevolgd door innerlijke beroeringen, in Oostenrijk, Rusland en Duitschland. ▫ Ik voel nu zeer productief. Er koomen misschien nieuwe verzen. Mijn werk aan de courant is goed - en ik zal ook de Kring bijeenhouden. Als ik maar zoo kon blijven voelen als nu, dan vrees ik ook de geldmoeyelijkheeden niet.

Ik denk wel dat het een uiterst gewigtig jaar wordt, want al komt er geen volkoomen oplossing, toch zal zeeker de toestand zich klaarder afteekenen en een duidelijk keerpunt toonen.

Kerstmis en oudjaar waren rustig en kalm in kleinen kring. Moeder, mijn schoonzusje, Obbes mijn dochtertje. ▫ Het eerste wat van morgen kwam was een vriendelijk telegram van Royaards. Een goed omen.

vrijdag 8 januari

Steeds zacht weer. ▫ Van morgen bericht dat het stuk wordt uitgesteld tot Februari. Verdrietig! - ik moet mij voorbereid houden op alle decepties.

In de Groene heb ik een korten strijd gevoerd, waarbij ik voet bij stuk hield, en dan ook het gewenschte verkreeg. De werksaamheid daar blijft me voldoen.

Van Hugo Heller een sympathieke brief. Hij wil ook een internationale uitgave gereed maken. Met Spitteler, Shaw en mij. ▫ Ooverigens uit Duitschland niet veel goeds.

Van avond voordracht in Alkmaar.

maandag 11 januari

Als ik mijzelven soms onverwacht in een spiegel zie moet ik lang en verwonderd denken: ‘hoe kom ik in dien kaerel? Hij is me niet eens sympathiek. Ik moet zelfs altijd een zeekeren teegenzin ooverwinnen om hem te bezien. Het kost mij moeite.’ ▫ Ik ben meestal zeer somber en het leeven valt mij zwaar. ▫ Af en toe fonkelen kleine lichtjes van fijn/ ontzachlijk fijn en frisch geluk. Maar terstond komt de neevel weer. ▫ Obbes heeft zware influenza en ik vrees voor mijn oude moeder. Holdert heeft het oovergebracht, op mijn kinderen en Obbes. Dat is wel zeeker.

Ik zie geweldig teegen den dag op, 's morgens. Ben ik in actie dan gaat het weer. Maar ik word met alle macht weer tot heiliging gedwongen.

Het ‘ik-gevoel’ verlaat mij nooit meer. Eeuwig herhaalt het: er kan geen ander ik zijn dan dit ik. Dit ik, mijn ego is volstrekt uniek, het is alles de heele waereld. Het is natuurlijk onvergankelijk, want ‘alles’ kan toch niet vergaan, en ‘alles’ is volmaakt. ▫ En dan denk ik weer: er *moeten* toch andere bewuste ego's zijn, die eevenzoo voelen als ik. En dan weer: ‘neen! alleen *ik* kan zoo voelen als ik. En waarom dan juist deeze onsym-

pathieke kaerel?' ▫ Was ik nu maar geheel onbeduidend/ dan zou het raadsel minder tergen, al bleef het eeven raadselig. Maar die onsympathieke kaerel is toch zooiets als een grootheid, maar in 't geheel niet de Grootheid die zou oovereenkoomen met dit ik-besef.

zaterdag 16 januari

Storm, veel reegen, zeer hoog water. ▫ Toen ik eergisteren zeer somber was, door allerlei kleine reedenen, kwam er plotseling een gedachte in mij op, die mij tot nu toe vervult. ▫ Ik dacht dat de laatste groote wending van mijn leeven, my last move, daarin zal bestaan dat ik, als mijn gezin mij niet meer strikt noodig heeft, mijn intrek neem in het te huis voor dakloozen, de stichting van Jonker. ▫ Ik heb daar dan de strenge discipline die een oude man behoeft, en teevens de geleegenheid tot hoogste liefdewerksaamheid. Als dat niet de oovergang is tot een beeter leeven, wat dan? ▫ Ik zou mijzelven niet noodeloos kwellen. Ook mijn vrijheid houden tot uitgaan en mijn eigen hoekje, met schriftuur en boek. ▫ Maar afstand doen van geld en goed, aan mijn verwanten, strikt sober leeven, eeven als de verpleegden, en trachten goed te doen aan allen die er koomen. ▫ Er was troost in de gedachte. Ik zag ook schoone landschappen in den droom. ▫ Door deeze gedachte gaan ook de angsten weg - want die loopen altijd oover geld en goed en ziekte en dood, natuurlijk.

Ik lees Uppie's Sylvia. Het is niet goed. ▫ Ik corrigeer 'de Heks'. Ik zie op teegen mijn voordrachten in Amsterdam, ik ben er nog niet mee klaar.

maandag 18 januari

Door het werken aan de eerste voordracht ben ik beeter geworden. Niet meer zoo somber. Ook is er meer sereeniteit in de lucht.

Ik lees Willem Mertens door van Oudshoorn. Dit is nu wèl kunst - wat Uppie niet was. Het is diep en vaardig. Het is zuiver op eigen boodem gegroeid. Speciaal Hollandsche kunst. Voortzetting van Viator, de Koele meeren, Frank Roozelaar, een Zwerver verliefd en Heleen. Ik wil er oover schrijven, als oover de echt oorspronkelijk Hollandsche schrijfkunst, - van gelijke beteekenis als onze schilderkunst.

Het is een waan dat er zoo iets is als 'het Verleeden'. *Er is geen Verleeden*. Er is alleen nu, de eerste persoon presens. ▫ Maar in dat nu zijn bekende dingen - herinneringen - en onbekende, die nieuw schijnen.

zondag 24 januari

Ik heb het zeer druk. Bijna ooverstelpend. Ik heb moeite mijn psychische rust te bewaren. Toch wil ik dat. ▫ Donderdag de zoozeer gevreesde leezing in Amsterdam, die zeer goed verliep. ▫ Vrijdag die in Edam. ▫ In beide plaatsen gelukte het mij de menschen zoozeer in stemming te krijgen dat get was als een gebed. Zooals ik dat in Boston voelde en op de Kringverhadering. ▫ Het was een klein kerkje in Edam, waar ik sprak en 't waren veel eenvoudige menschen. ▫ Ik stond den volgenden morgen nog met donker op en zag het stadje in de morgenscheemer, en met de tram het Noord-Hollandsche waterland. Het was mooi en eigenaardig. Broek, Buiksloot, Nieuwendam.

Toen de eerste repetitie van de Heks - waarbij ik bijna meelij voelde met de heftige, energieke Royaards, die zijn krachten uitput om zijn idee van het stuk door te zetten, met zeer middelmatige speelers.

Tusschendoor weer geld-zorgen, steeds wil men mij weer plukken. Dan denk ik maar aan het tehuis voor Dakloozen, mijn ultimum refugium.

dinsdag 26 januari

Stil, zacht, grijs weer. ▫ Gister weer een repetitie, waarbij ik eigenlijk een ooverwinning behaalde. Royaards erkende de kracht van het 3^{e} bedrijf en daardoor voelde hij de ziel van 't stuk, en nu wil hij ook Cousaert speelen, zooals ik altijd bedoelde. ▫ Ik schreef ook met voldoening aan mijn tweede voordracht. ▫ Deeze dingen gaven mij rust. Alleen de geldkwestie, het nutteloos uitgeeven van wat ik met moeite win, dat bezwaart me. ▫ Kon ik maar de behoefte beperken.

Vandaag is mijn lieve Hugo zes jaar. Hij en zijn moeder zijn mij nog eeven dierbaar als toen hij kwam, voor zes jaar, de kleine Sirius.

woensdag 3 februari

Zeer druk bezette dagen. Ik hield de tweede cursus avond in Amsterdam, en denk er oover ze alle vier deugdelijk te herschrijven en dan uit te geeven: ‘in 't Licht van de Oorlogsvlam’ (Studies zesde reeks).

Ik sprak den 26^{en} in Den Haag en weer gelukte mij de eenheid te krijgen. Loudon was onder mijn gehoor. Ik logeerde bij Borel en lunchte bij Loudon. Toen ik hem sterkte wenschte in zijn zware taak zei hij: ‘U helpt me ook daarbij.’

Zondag las ik ‘de Heks’ voor in 't huis van Loudon, ten aanhoore van bijna de heele Nederlandsche regeering, Cort van der Linden, Rambonnet, Ortt, Bosboom - en hun dames. Ik las goed en vond het aangenaam. Mevrouw Loudon is een lieve gastvrouw en ik voelde mij er thuis. Ook Borel en Toosje Everts waren er. De gastvrouw zong de liedjes van Estella en Berg-op-Zoom. ▫ Na afloop ging ik eeten met Borel, Toosje en Goemans de pianist. ▫ Ik had gehoord dat Cort van der Linden een zoo buitengewoone man was. Maar die indruk kreeg ik niet. Ik vind alleen Loudon als mensch buitengewoon. Ik voel warm en vriendschappelijk jeegens hem, bijna zoo als jeegens Hjalmar. Die twee moet ik samenbrengen.

Gisteren weer repetitie. Ook redactie-vergadering. Curieus is dat de voorige maal, de eenige maal dat ik er niet bij was, de platen beide zeer laf waren. Nu zijn ze weer beeter, hoewel ik ze toch niet bedenk. Het is mijn kritiek, mijn smaak die er invloed op heeft, zonder dat dit in 't oog valt.

vrijdag 5 februari

Heerlijk voorjaarsweer. Gister plukte ik het eerste viooltje. ▫ Ik sprak voor 't Nut in Amsterdam. At alleen bij Kras. ▫ In Berlijn, in 1906, had ik een verfijnd genoegen in het eeten alleen, in een voornaam restaurant. Dat genoegen is langsamerhand verdweenen. Uit sleur bestel ik nu nog het gewoone eeten, maar ik zou liever iets zeer eenvoudigs hebben. ▫ In Berlijn voelde ik ook een vreugde door het actief worden op een wijder gebied. Daar hoorde een zeekere weelde bij. ▫ Nu is dat anders. Mijn grootste vreugden zijn de momenten dat ik eenheid breng bij mijn toehoorders. ▫ En ik verlang naar de emoties van den Kring. Ik kreeg een mooye brief van von Molo.

maandag 8 februari

Zonnig weer. Zaterdag droeg ik bij Rijkens de Heks vóór. Het maakte veel indruk. Vrijdag sprak ik in Haarlem en at bij de familie Orobio de Castro. Een juffrouw kreeg weer een toeval/ zooals mij dat herhaaldelijk gebeurd is, onder de voordracht.

Ik zou gaarne iets maken dat geheel voor voordracht geschikt is. De twee best geschikte verzen zijn ‘Toen ons kindje glimlachte’ en ‘Stem van génerzijds’. Die maken altijd indruk, en ik doe het goed. ▫ Maar ik zou iets kunnen maken dat een heelen avond vult en toch geen toneelspel is.

aant.

Iets als ‘Rosalind and Helen’ of ‘Locksley Hall’. ▫ Ik weet nu hoe het zou kunnen - ik zou Ellen kunnen neemen.

Ik kreeg een merkwaardig stuk van Bjerre. Daarin komt precies hetzelfde denkbeeld dat mij al lang vervult, n.l. het Geld als de eenige macht tot reorganisatie der menschheid. ▫ Ik symboliseer het door het hart en het bloed. Het geld is het bloed der menschheid - de bloedlichaampjes hebben zelfs den vorm van geld - en er ontbreekt nog een *hart* dat het voortstuuwt. Dat denkbeeld wil ik ook in Sirius verwerkelijken.

Sirius, nadat zijn vader hem de positieve natuurkennis heeft bezorgd, de oriëntatie, keert terug door de oorlogvoerende volken - en leert geld hanteeren. Als hij dat kan vormt hij den Bond van het heilige Hart. Het Hart dat de bloedsomloop - geldomloop - der menschheid reegelt.

Ik voel inderdaad zeer productief. Ik voel dat ik ook weer verzen maken kan. Als ‘de Heks’ slaagt, dan zal ik ook nog wel sterker tooneelstukken maken. ▫ Tegelijk duidelijk, concreet, vol handeling, en vol idee. Zeer apert en zeer diep.

Voor mijn laatste voordracht in 't Nut ben ik nu wel gereed. Dan ga ik ze eerst omwerken tot een boekje: ‘Bij 't Licht van de Oorlogsvlam’.

dinsdag 9 februari

Zonnig, winderig. ▫ Gister sprak ik in Haarlem, voor ‘de Middaghoogte’. Ik reekende op een klein publiek, met veel cultuur, maar ik vond een groote zaal, stampvol met bijna duizend menschen uit allerlei stand. Dat bracht mij wel niet van mijn stuk, maar het maakte toch dat ik niet zoo vast en zoo rustig sprak als anders. Ik had momenten dat ik de gedachte-draad verloor, - maar ook weer momenten van veel grooter toenadering, zoodat ik het eenheids-experiment, het gebed in Christus, veel moediger waagde dan ooit. Het slaagde, maar ik voelde toch alsof ik mezelf te zeer had gegeeven, alsof ik er nu een zeekere vaste gewoonte van maakte. ▫ Ik sprak met dominee Hartog, den bekenden reedenaar, die zeer bescheiden en hartelijk was - ik vond hem eerlijk, zonder dominees- of volksreedenaarsallures. Maar hij spreekt altijd in filosofisch jargon. ▫ Ik voelde alsof ik moet terug koomen.

zondag 14 februari

Reegen. Het gaat mij vrij goed, ik heb de vier Nutsleezingen er goed afgebracht. Een zeer groot succes was het. Ik voelde mijn positie krachtiger

worden. ▫ De Heks weer uitgesteld, maar ik ben er nu zeer rustig onder.

Ik zag ‘Grompie’ een zeer knappe creatie van Royaards. Maar hij misbruikt zijn krachten. Zijn stem is gebrooken en hij is moe. Het is een slecht stuk, en het publiek deed onnoozel.

Voor 't eerst vandaag weer een volkoomen rustdag. Nu ga ik het boekje oover den oorlog schrijven. ‘In 't licht van de oorlogsvlam’. ▫ En ook een artikel voor ‘La revue des Nations’. Dat eerst. ▫ Er verschijnen verbazend veel brochures. Men moet geduld hebben om in dat rumoer gehoord te worden.

De bakkerij wordt eindelijk geliquideerd. Maar ik heb wat contant geld en maak mij dus geen zorgen. De oorlog blijft dreigend. Als herten wier gewei vasthaakte in kamp.

Ik kreeg een uitnoodiging om met eenige anderen in Amerika voordrachten oover den oorlog te houden. Het is eervol en ik nam het aan. De scheiding van huis zal mij veel leed kosten, en de lange reis is niet aanlokkelijk, vooral nu niet. ▫ Maar ik heb toch niet geaarzeld en ik hoop maar dat God mij zielsrust en geduld zal geeven.

maandag 15 februari

Altijd maar reegen. ▫ Rustig, rustig - ben ik.

zondag 28 februari

Eindelijk weer een morgen van recueil, een aandachts morgen, in de hut. ▫ Gisteravond kwam de gezeegende neerslachtigheid. De opvoering van de Heks is achter den rug, en ik kan tevreeden zijn. Het is beeter geslaagd dan eenig vroeger stuk. Ik voel nog de weerstand van een koud en dom publiek, zelfzuchtig en frivool. Maar ze gaan toch mee, en welligt zal het stuk zich handhaven. ▫ De generale repetitie was een marteling. Ik kon niet rustig blijven. Het doen van Royaards maakte mij enorm ongeduldig. Zijn krachtverspilling, zijn verkeerde methode. En mijn onvermoogen om iets in 't midden te brengen. ▫ De première was een feestelijke avond. Dat mijn oud moedertje er bij kon zijn was heerlijk. Zij genoot en was gelukkig. 's Avonds waren we bij van Hamel - er waren ook Borel, Couperus, Giza, Jaap de Haan. ▫ Het derde bedrijf was een succes en werd toch door Royaards zeer slecht gespeeld. Al door rekken, rekken, en valsche gebaren. ▫ Maar ik blijf hem trouw, en verdeedig hem teegen de aanvallen, en hoop

gaandeweg invloed op hem te krijgen. ▫ Gister at ik bij hem en wij praatten vertrouwelijk. Hij vond mijn voorreeden slecht, en ik verdeedigde ze niet. Toch heb ik volstrekt geen spijt van die voorreeden. Ik moest ze zeggen, naar mijn aard. Ik *wilde* ze niet onderdrukken.

Den dag na de première kreeg ik het denkbeeld voor een nieuw stuk. Ik schreef het op maar het kladje is zoek geraakt. Misschien ten goede. ▫ Ik wilde een modern stuk geeven, uit deezen oorlogstijd, waarin het nationaal-gevoel bedroogen uitkomt. Een jonge man, in een Hollandsch gezin opgevoed, die zich voor een Duitscher houdt en dus Duitsch voelt, gesteund door een Duitsche geliefde, die dus ook spionneert en heimelijk teegen Holland ageert. ▫ En die dan tot de ontdekking komt dat hij van zuiver Engelsch bloed is - een Engelsche vader en moeder heeft. ▫ Daarin figuuren als Gutkind, als Rang, als de Hollandsche pacifist van Mierop en de Duitsche goede jongeling Gorssemann, ook Arie Reezelman, de halve gare profeet. ▫ Het stuk zou in Noordwijk kunnen speelen, op een villa aan zee. Het mooye land en de zee, en het kerkhofje.

Maar gisteren kwam de depressie. Waarschijnlijk omdat de toeloop naar de Heks nog niet zeer groot is. ▫ Nu moet ik eerst weer geheel mij verdiepen in mij zelven. Vrij van alle ambitie. ▫ Ik sprak eergisteren in Aalsmeer, in een klein cafeetje. En ik heb er een lieve herinnering van. Het waterland, alles water en modder, - en de groote bloemkweekerijen, alles bloeiende seringen in serres. Wat een eigenaardige herinnering. ▫ En de oovertuiging dat ik ook daar goed deed, de menschen rust gaf en troost. Zooals men mij ook schreef uit Deventer.

Ik werd in Aalsmeer ontvangen door de pastoor en de dominee. De pastoor der Oud-Katholieken, en de meniste-dominee Kuilinga. ▫ Ik logeerde op de kamers van een zeekeren Ritsema, die bij een kruidenier inwoont. 's Avonds zat ik in het kruideniers-gezin. De man was jarig en we aten tulband. Wonderlijk was het contrast tusschen de salon van den kruijenier, vol wansmaak, en het vertrek van Ritsema, waarin ik logeerde en waar alles van fijnen smaak getuigde. Foto's van Maris, van del Sarto, mooie japansche houtsneeën, aardige meubeltjes. ▫ Ik voer met de stoomboot terug, met veel bloemen voor thuis.

De scènes van de Heks zijn fraai. Alles een oogenlust. Dat is het werk van het sympathieke echtpaar Lensvelt-Brongers. ▫ In den Haag was ik er niet bij, en daar stuurden de Loudons een krans.

De Amerikaansche tocht blijft dreigen. De oorlog blijft op 't doode punt. De Russen worden verslagen, maar het baat niet veel.

aant.

Jaap de Haan was bij de première zenuwachtiger dan ik. Hij toonde al zijn goedheid en liefde. ▫ Couperus, dien ik voor 't eerst van mijn leeven ontmoette, trok mij eerst niet aan, door zijn precieuze verwijfdheid. Vooral zijn vrouw vond ik anti-pathiek. Maar ik bespeurde spoedig het kind in hem, zijn kinderlijke, teedere manier. En dat bond mij terstond aan hem. Ik zal hem bezoeken in den Haag.

maandag 1 maart

Eindelijk weer in de heilige maand. Er ligt sneeuw en modder, het is guur. ▫ Ik was zoo tevreeden in mijn gezin. Het is zoo lief en dierbaar. De twee jongetjes en mijn lieve vrouw. Uwe, de kinderjuffrouw en Johanna, het knappe dienstmeisje. En bloemen en zon in huis. Het is een gelukkig geheel. ▫ En toch moet ik bereid zijn alles te verlaten, - zonder daarom het moment minder te genieten.

Het was ook een genoegelijke avond, van de première, en heerlijk dat Truida het zoo genoot. Ook het logies in Americain en het ontbijtje.

maandag 8 maart

Zeer guur. N. wind. Deeze week een feest-avond in Haarlem bij de opvoering van de Heks. Den volgenden morgen in Amsterdam, gezwommen in de zwem-inrichting, H. weg. Ik kan nu wel voldaan zijn. Er zijn nog wel vijandelijke stemmen, zuur-zoet kleineerend zooveel ze kunnen - maar die schaden nu mijn invloed niet meer.

Ik kreeg een briefkaart van Spitteler, dat mijn lof hem meer waard is dan een ridderorde.

In den trein, reizend naar Amsterdam, met Royaards en zijn vrouw, Van Hamel en de Castro, voer Royaards heftig uit teegen Borel. Zoodat ik me voor Royaards schaamde. Het is een moeyelijke verhouding met zulk een prikkelbaar mensch. Toch zal ik hem trachten vast te houden. Hij doet veel voor onze kunst.

Vrijdag sprak ik in Heerde, en logeerde bij de familie van Riemsdijk. Den volgenden dag dronk ik koffie bij Henriette en haar moeder, en praatte oover de oude Haarlemsche tijd. ▫ Van Riemsdijk is een aardige heereboer, die liedjeszanger worden wil, in Veluwsch dialect.

Ik woonde een voordracht bij van Borel, oover den oorlog in het Oosten. Hij heeft een leuke wijze van spreeken, en zegt veel deegelijks, waardoor

hij altijd boeit, al is hij geen oratorisch talent.

Krah speelde mij zijn nieuw trio voor, dat ik zeer mooi vond.

Nu ik een beetje minder geldzorg heb, word ik bijna gierig - uit vrees er weer in terug te vallen.

donderdag 11 maart

Stil maar nog zeer koel. Er zijn voorjaarsstemmen, lijsters en meezen. Gister kreeg ik een knauw, doordat Holdert zei dat Royaards hem gezegd had dat het stuk ‘valt’. Vermoedelijk onder de indruk van een slechte recette. Welke beteekenis het heeft is nog onzeeker. Voor mij beteekent het in elk geval voorbereiding op teleurstelling. Ik moet weer inkeeren tot mezelven. Dan zal er wel weer iets goeds voor den dag koomen.

zondag 14 maart

Beginnend voorjaar, de eerste viooltjes. ▫ Eergister sprak ik in Meppel, in een kerk, mijn reede afgewisseld door muziek voor orgel en cel. Het beviel mij zoo zeer goed. Er waren veel menschen, van allerlei richting. Ik logeerde bij een dominee, Beyerman. Het stadje is niet groot of interessant, maar een bloeyend plaatsje - door handel in turf en graan. In deezen oorlog wordt er veel geld verdiend.

Gister morgen was ik gelukkig en voelde het voorjaar vreugdig in me. Ik droomde ook goed. Maar des avonds kwam de schaduw weer.

dinsdag 16 maart

Zacht, stil, grijs weer. Ik sprak gisteren voor de Vereeniging voor vrouwen kiesrecht. Een volle feestavond in Bellevue, juist zooals ik verwachtte. De leiding in handen van jodinnen, die goed hun woord kunnen doen. Magda Peeters was er, en Henriette Roll. Ik vond het vreemd te bemerken hoe ik een zeekere populariteit bij die Amsterdamsche meenigte verkrijg. Men applaudisseert als ik mij vertoon, en men reageert op al wat ik zeg. Ik vind daarin iets pénibels, iets raars. Ik zou ze willen beduiden hoe ik heelemaal de persoon niet ben voor zooiets, zoowel door bescheidenheid als door trots. Het past mij niet - ik ben niet geschikt voor een populaire figuur. Daarvoor ben ik eigenlijk niet oppervlakkig en niet eerzuchtig genoeg. Zooiets is goed voor Roosevelt of Keizer Wilhelm, - niet voor mij.

zondag 21 maart

Zonnig weer, lentebegin. ▫ Donderdag was ik bij mevrouw Weltersde Guasco, een vrij armoedig boovenhuis, en daar heeft ze me de hand geleezen, de kaart gelegd en me van haar spiritistische ervaring met prof. Stokvis verteld. Ze is van Italiaansche afkomst, ouden adel.

Ik voelde eerst weerzin om er heen te gaan. Maar ik werd er zeer rustig en had er geen spijt van. ▫ Ze verzeekerde dat ik ‘ontzettend rijk’ zou worden en zeer oud. Ik zei dat ik hoopte dat de rijkdom geestelijk bedoeld was, want dat ik in geld-rijkdom niet veel goeds zag. Maar ze bedoelde wel geld. En hoewel ze dit alles belangeloos deed, had ze toch wel een Italiaanse vereering voor geld. ▫ Ze beweert ook dat ik Zuidelijk bloed heb. Het bleek nu dat de dwaze brieven die ik van haar kreeg, automatisch geschreeven zijn.

vrijdag 26 maart

Buyig koel, gister een warme dag. ▫ Ik was drie dagen in Ede en reed er paard met Willem. Ik was weer onrustig toen ik er heen ging - en het nam weer eenigen tijd eer ik mij vrij en moedig voelde. Ik moet er nog langer blijven tot ik geheel gewend ben. Ik was moediger en rustiger teegenoover de kans om met de vliegmachine op te stijgen. Maar de aviateur wilde mij nog niet meenemen, omdat zijn toestel nog niet voldoende beproefd was. ▫ Wij reeden door de woeste hei, met de recruten, oover duintjes en door meertjes heen en door bosch. In een meer ging een van de paarden rollen, met zijn berijder, tot groot vermaak van de heele colonne.

Jotie speelde 's avonds, de variaties van Mendelssohn, en Bach, en Rameau.

Willem praatte veel met mij oover zijn huuwelijks begrippen. Hij wil dat niemand trouwen zal, die niet eerst een echte liefde liaison gehad heeft. Zijn zoon is rein gebleeven omdat zijn eerste verliefdheid tot een verbinding voerde, met een hoogstaand meisje, en dat hij dus de sexualiteit nooit anders als van de mooiste kant leerde kennen. ▫ Voor zijn dochter verlangt hij hetzelfde.

Willem gaf mij een boek ‘du Mariage’ van Leon Blum. ▫ Daarin werd deeze stelling met veel talent verdeedigd, dat man noch vrouw moet trouwen eer de echte verliefdheidsroes geheel is uitgevierd. En ieder moest tot dit laatste de vrijheid hebben. ▫ Ik vind dat op 't oogenblik de toestand

zoo onzuiver en zoo abnormaal is, dat zulke beschouwingen ernstige aandacht verdienen. Ik zie ook in 't huuwelijk van alle jonge, onervaren menschen een gevaarlijk spel, eigenlijk een roekeloos beginnen.

maandag 29 maart

Koud, helder, zonnig. Het is een ongunstige morgen, vooral omdat Holdert mij meedeelde dat de voorstelling van gister avond slecht bezocht was. Dat wil dus zeggen dat de élite die het stuk waardeert te klein is om de massa mee te krijgen. Dat bewijst niets teegen het stuk en ook niet teegen het succes op den duur, oover een jaar of tien. Maar het stelt de kentering weer uit. En ik moet weer ‘terug gaan’ eer ik vorderen kan.

Gisteren was Giza hier, doller dan ooit, ze wil hier koomen woonen. Ik wandelde 's avonds oover de Meent met Obbes, in de maneschijn. Het was mooi, maar vinnig koud.

Ik schreef brieven aan Gutkind en Geldmacher om ze te prepareeren op een verbreeken der postverbinding. De Duitsche regeering tergt en dreigt ons en er is een heevige spanning in 't land. Zij schijnen tot elke dwaasheid in staat.

Ik nam eergister afscheid van Valborg bij Mary van Eeghen aan huis. Ik vond er zelfs de vrouwen krijgszuchtig en vol verontwaardiging. Het aantasten van onze vloot vooral ergert en grieft ons nog, als van oudsher.

woensdag 31 maart

Steeds koud en zonnig. Ik begreep dat de Amsterdammers het stuk niet willen zien, omdat ze er niet in gevleid worden, maar in hun zwak geraakt. Juist de hoogere rangen, de handelskringen koomen niet. En toch wordt er hun zwak in verdeedigd, als ze maar konden verstaan.

Ik was gisteren op het atelier van juffrouw Beyerman, de beeldhouwster, en zag er het merkwaardige werk van van Ost de teekenaar uit Mechelen. Welk een meenigte talenten koomen er op in België, door deezen schok. Meesterlijk zijn zijn teekeningen en karikaturen. ▫ Twee uuren lang heeft van Ost met ons zitten ‘razen’. Een kostelijk type. Hij doet denken aan een figuur uit de Fransche kunstenaarswaereld ten tijde van Gavarni, van Hugo en Balzac, Daumier en Delacroix. Hij wou weer naar het front terug. Hij sprak ook oover het futurisme, en gaf in een paar teekeningen op zeer duidelijke wijze aan hoe men er toe komt. Men wil een super-expressie geeven,

aant.

het ontoereikende van een stilstaand beeld aanvullen, door verdubbeling en herhaling. ▫ Maar hij verzwakte zijn betoog door telkens te moeten zeggen, bij 't zien van zijn eigen teekeningen: ‘hoe was 't ook weer? 't Is te lang geleen! 't is te lang geleen!’ ▫ Hij was 't dus *vergeeten* - bewijs van intellectueel werk, dat explicatie behoeft. Dat mag niet bij een verwerkelijkt ding, dat moet onmiddellijk werken.

zaterdag 3 april

Een voorjaarsdag. ▫ Er is wel een vroolijke stemming in huis, en er zijn bloemen en er is leeven. Holdert is er, het is een actieve leevensperiode, ik ben voorlopig uit de ergste geldzorgen, er gebeurt veel in de waereld en we hebben grootsche plannen. ▫ Het denkbeeld een Hoogeschool voor vrije wijsheid te stichten, te Amersfoort/ is onlangs door Borel en mij besprooken.

Mijn vrouw was weemoedig vanmorgen, omdat haar kinderlijk Jezusgeloof, de menschgeworden God, gestorven voor ons en opgestaan, nu aan 't verzwakken was. Ze bemerkte dat ik de zang van het A capella Koor niet zoo kon gevoelen, en er iets onbevreedigends in vond. Nu kon ik toch om harentwil, al zou ik haar nog zoo graag gelukkig zien, niet toegeeven aan wat ik een illuzie vind. ▫ Ik was ook droevig van morgen, ondanks feestdag en bloemen. Vooral hinderde mij een briefkaart van Borel, waarin hij schreef een langen brief van Gutkind te hebben met de opdracht ‘den rasenden v.E.’ te kalmeeren. ▫ Dat grieft mij zeer en is om duivelsch te worden, van iemand die in reuzenrazernij bevangen ligt.

donderdag 8 april

Buyig weer, maar toch voorjaar. ▫ Ik lees het beesten boek van Long (School of the Woods) en kom weer in mijn contemplatief leeven, met wat gepruts in den tuin, houthakken, bloemen plukken, veel slapen, weemoed en gereegelde productie. Ik schrijf het Licht van de Oorlogsvlam eerst af.

De Heks is blijkbaar van 't repertoire af en bij Royaards is een zeer prikkelbare stemming - zeeker door zijn moeijelijkheeden. Maar ik ben er gelaten onder. En ik denk, er zal een nieuw tooneelstuk koomen, in onzen tijd. Ik voel sterke neiging dezelfde dictie in moderne menschen te brengen. Ik ga ook weer aan Schijn en Weezen, en zal een paar Duitsche en Engelsche artikelen schrijven.

aant.

Chuzska schreef me dat hij wel vreesde ik zou ‘Deutschland grollen’. Maar toch bleef ik voor hem de Meester, de Leider.

Als ik in een half-donkere kamer kom, zie ik soms iets, lichtglanzen, kleuren, een omtrek, waarvan ik niet terstond begrijp wat ze beteekenen, welk voorwerp ze zijn. Dan verwondert mij dat, het geeft mij een zeekere geruststelling dat de waereld toch niet vizionair is, want het is zeeker dat die onsamenhangende indrukken toch ten slotte een of ander voorwerp beduiden. Ik neem dan dat onbegreepene lang en aandachtig waar, en de gewaarwording is zeer subtiel.

vrijdag 9 april

Storm en reegen. ▫ Gister avond een séance met een medium gehad, die mij echt en serieus voorkwam. Het medium was een bediende in een manufacturenzaak, Barel, vrij onontwikkeld en van eenvoudige Amsterdamsche familie. Het was bij mevrouw Welters aan huis, niemand er bij behalve mevrouw Welters en ik. Zij had een gebed opgeschreeven dat ik niet ridicuul vond, om te verzoeken dat alleen professor Stokvis zich mocht manifesteeren.

Het medium ging na tien minuten in trance, met kleine schokjes en een gevoel van speldeprikken oover 't heele lichaam. ▫ Toen kwamen eerst andere, vreemde geesten, een met een uitheemsche naam en een monnik (Triar). Die weezen we met kracht terug. Toen kwam Stokvis, en hij drukte me hartelijk de hand. De indruk was eeven sterk en oovertuigend als indertijd bij mrs Thomson. De blijdschap dat ik hem verstond. Hij beduidde me met veel moeite dat hij mij een middel zou mededeelen teegen een ziekte van het ‘cerebellum’. Het duurde lang eer ik hem begreep, tot hij bij mij wees waar het cerebellum zat. De ziekte kwam vooral voor in oorlogstijden en niet enkel bij soldaten. De symptomen waren koude rillingen, verhoogde temperatuur, hart-uitzetting, moeheid. ▫ Het geneesmiddel moest zijn poeder van Ramboetan en sap van de Doerian. Toen ik dit laatste woord niet gaauw verstond, wees hij den vorm aan van de vrucht en zei: ‘punten’ zoodat ik begreep dat hij de Doerian bedoelde. ▫ Het middel moest onderhuids worden ingespooten, in den arm. Het was ook goed teegen slaapziekte. ▫ Toen ik hem vroeg iemand te noemen die we beiden kenden zei hij: van Rees. En dit is ook de eenige die ik er oover zou kunnen spreeken. ▫ De dosis en verhouding van het middel kon hij nog niet zeggen. ▫ Hij sprak oover de groote moeite die het kost tans door de ruuwe stof die de aarde

omgeeft, te dringen. Er zijn veel booze demonen in de weer. ▫ Hij beloofde mevrouw Welters te blijven helpen in haar rechts-kwesties. En hij beloofde mij, al in mijn droomen, een denkbeeld te geeven van het lichaamlooze leeven. Hij zou mij bijstaan, zei hij, zoodra ik ‘ontwaakte’ opdat ik helder bewustzijn zou hebben en daar terstond van zou kunnen profiteeren. God zeegen je, zei hij. ▫ In het geheel was geen enkel woord dat reeden gaf tot argwaan of twijfel.

Het medium kwam gemakkelijk weer bij, en voelde zich verfrischt en gezond. Zijn hoest, die hem voor de trance erg kwelde, was terstond opgehouden. ▫ Ik was zeer rustig en voelde me geheel meester van de situatie.

Vandaag kreeg ik een langen brief van Royaards. Goed gemeend, hoewel bijna geheel onjuist. De Heks wordt niet weer gespeeld vóór 't volgend seizoen met andere bezetting. Ik verdroeg de teleurstelling vrij gemakkelijk.

donderdag 15 april

Het is heerlijk voorjaarsweer, en ik ben zeer stil en down. Ik moet vanavond spreeken in Zutphen en ik heb keelpijn. Ik was deeze week in Nieuwendam en kocht een bootje en had er berouw van.

Toen ik in Amsterdam langs de zonnige bedrijvige kade liep, dacht ik: als ik hiernamaals maar zóó helder kan observeeren, wat zal ik dan gelukkig zijn. ▫ Maar des middags was dit blije gevoel al weer weg. Nu ben ik zeer stil en zeer down. Het oorlogswee drukt.

zondag 18 april

Heerlijk lenteweer. Steeds koel, maar stil en zonnig. ▫ Ik ben nog steeds zeer vreugdeloos. Ik moet nog in eenzaamheid tot mezelven koomen. ▫ Gister dotterbloemen geplukt, op een wandeling met zusje Obbes.

woensdag 21 april

Zondagmiddag maakten wij de voorjaarswandeling naar 't Polderhuis, plukten veel dotterbloemen. Het was koel maar zonnig, opwekkend.

Maandag sprak ik in Bussum voor de Ver. v. Vr. kiesrecht. Vooraf was ik diep neerslachtig. Maar de reede ging goed, en ik werd beeter. Mijn moeder was er en die was roerend dankbaar dat ze me gehoord had. Haar geheugen werkt slecht, ze verwart de tijden en plaatsen, maar in emotie en gevoel,

als 't mij betreft, is ze bizonder fijn en sterk. Haar poogingen om aan de conversatie mee te doen zijn soms zeer ontoereikend. Men zou willen dat ze er maar royaal van afzag. Maar ze gevoelt alles toch zeer intensief en is nog vol leevensvreugde, hoewel geheel verzadigd. ▫ Ik zie het goede element de ooverhand krijgen bij haar. Ze gelooft, waar ze vroeger nooit ernstig beschouwde, en sceptisch was. Ze is verdiept en vatbaar voor hooger. ▫ Meer en meer zie ik duidelijk de strijd, als een kamp van booze machten teegen het Lichte en Goede. Duisternis teegenoover Licht. De poel teegenoover den Heemel.

De arme Niel Vogel is het slachtoffer geworden. En ik had hem juist uitgezocht om mij te helpen in den strijd teegen de duisteren die Krah bestooken. En nu hebben ze hem ten onder gebracht. Ik vermoedde er niets van.

Ik had zelf één moment van geweldige depressie, Maandag. Maar nu is het weer beeter.

Krah is nog in 't vreesselijk conflikt. Maar hij hoort de schoone muziek en voelt de verlossing koomen.

Ik schreef oover da Costa, en zal ook oover van den Bergh van Eysinga schrijven. Ik schrijf nu iets voor de Friedenswarte.

vrijdag 23 april

Gister avond weer een séance. Stokvis kwam onmiddellijk. Hij sprak pompeus, wat rhetorisch en zalvend, maar niettemin was er inhoud in alles wat hij zeide. Het klopte alles, het was geen onzin, en ook geen hol gepraat à la Steiner.

‘We hebben zoovéél namen gedragen’ zei hij ‘wat doet die eene naam er toe’. Hij spreekt dan wel van ‘Voorwaar zeg ik u!’ en ‘den groffelijken lijf’ (bedoelend ‘het grofstoffelijke lijf’). Maar dat is niet zoo vreemd als men denkt dat hij de hersens gebruikt van een ongeletterd man. Daarbij gaf hij zeer passende antwoorden op al wat ik vroeg, en toondc zich zeer goed op de hoogte van pathologische kwesties. De wijze waarop hij de gevoelsfijnheid in de huid onderzocht was precies die van Stokvis - met de kop en de punt van een speld (naald). Hij gaf nu ook de dosis op en de verhoudingen van het middel teegen vlektyphus en slaapziekte. Ramboetan en Doerian. Het wit-schuimende sap, door persen verkreegen en het zeer fijn gewreeven poeder van Ramboetan, met water gemengd in de verhouding van 6 gram op 150 water. Men kan het ook zonder inspuiting

aant.

aanwenden, als wrijfmiddel op rug en achterhoofd. Dan stijgt de temp. tot 40 of 40.2 er komt transpiratie, en de bloedlichaampjes ondergaan verandering/ de parasieten koomen door de huid naar buiten, ook met de defaecatie. Ze worden door de mond ingeademd. ▫ Toen ik vroeg of ik het van Rees mocht zeggen, knikte hij en zei: 'die zal dadelijk zeggen: dat heeft hij van een hadji. En zoo is het ook.' Eerst na zijn oovergang had hij het gehoord. ▫ Hij beloofde ook andere, goede, geesten tot ons te laten spreeken. Hij zelf zou de leiding neemen aan géne zijde, en wij aan onze zijde.

Ik had den voorigen avond in Tiel gesprooken en des morgens het kleine stadje aan de groote rivier bekeeken. Gelogeerd bij de familie Daniels-Vijgh, die ik ook in Almelo als gastheer had. Ik had goed gesprooken.

Ik at met Hans en Joti bij Americain. Maar het was toch een slechte sfeer waarin ik verkeerde. Ook nog na de séance, helaas. ▫ Ooveral slechte invloeden. In huis waren er moeyelijkheeden met meid en juffrouw. Holdert was lomp en onhebbelijk geweest tegen mijn lieve vrouw. Ikzelf voelde niet rein en niet sereen. Ik moet daarteegen toch ernstig strijden. Krah schijnt ook weer in een geweldigen strijd verwikkeld. ▫ Hij is in de diepste somberheid, antwoordt naauwelijks, elke uiting is een kreet van lijden, telefoneerde Holdert mij.

Ik had een artikel van Lodge geleezen waarin hij zegt weetenschappelijke zeekerheid te hebben van de echtheid der communicaties van zijn afgestorven vrienden.

maandag 26 april

Het is heerlijk lenteweer en het gaat mij beeter. De waereld moet goed en volmaakt zijn, en kan niet buiten mij. ▫ Ik was bij Krah en vond hem beeter dan ik verwachtte. Hij was al te gaauw gaan leeven alsof hij hersteld was. Toen zakte hij weeder in.

Labberton schreef een brochure, waarin weer hetzelfde bedriegelijke is als in zijn Ameide-verzen. Een groote knapheid en een klein, zwak karakter.

3 mei

Scheveningen. Koel, noordelijk weer. Ik ben hier met mijn lieve vrouw bij mevr. Boon. Zeekant, uitzicht op zee. ▫ Vrijdag 30 April gingen we hierheen.

Donderdag haalde ik mijn bootje van Nieuwendam, met Hans en Zuster

Obbes. Wij zeilden oover het IJ, het Merwede-kanaal in, bij prachtig weer. Toen een kort oponthoud in Weesp, en daarna weer gezeild, de Vecht op, de Loodijk, tot Walden toe. Het was ideaal weer, zonnig en frisch, en ik vond het een heerlijke dag, zooals men die alleen in Holland hebben kan. Het lekkere water en de bloemenrijke landen, het keurige sloepje, Hugo, dat zoo makkelijk te hanteeren is. Ik was nu toch blij het gekocht te hebben.

Zaterdag was ik bij Krah. Ik blijf hoop behouden, hoewel zijn toestand zeer aandoenlijk is. ▫ Des avonds zag ik de andere lijder. De violist Harper, sints een jaar halfzijdig verlamd en sprakeloos. Zijn arme moeder zag uit op mijn komst als op die van den Messias, zeide ze. Haar dankbaarheid was grenzeloos. De verlamde was al dien tijd verpleegd in een sanatorium bij een ongevoelige doctor, die weinig aan hem deed, hem vrijwel verwaarloosde. Een antipathiek, grof, hebzuchtig persoon.

dinsdag 4 mei

N. wind. ▫ Ik zie Borel hier iederen dag. Gister lunchte ik met mijn vrouw bij de Loudon's waarmee wij iedere maal meer bevriend worden. Het is zulk een zeldsaam type, kinderlijk en toch zeer mannelijk en wilskrachtig, verfijnd en gedistingueerd en toch zeer forsch, een reus. Diplomaat en toch zeer oprecht. Artistiek en dichterlijk voelend.

De zee heeft de kleuren van een visch, blauw, groen, bruin, zilver. Truida speelt Tosti beneeden me.

Gister wandelden we in 't lichtgroene bosch. Onderwijl gaat het stomme gemoord maar door. Nu met chloorgassen!

Eergisteren een lang gesprek met Sosro Kartono, den broer van R. Kartini. Een sympathiek, zeer ontwikkeld Javaan. Hij was volstrekt niet geslooten of terughoudend. Dat is een praatje, van den ongenaakbaren Oosterling. Het komt er maar op aan werkelijk vertrouwbaar voor hem te zijn. Zooals Borel zegt: hun intuïtie is zeer fijn, en zegt hun terstond wie ze niet vertrouwen kunnen.

woensdag 5 mei

Heerlijk zoel meiweer. Stil aan zee. Ik wandelde op de pier van morgen, met Truida.

Nu wordt alles weer duidelijker. De leidingen en wijzingen. Dat is de hoofdzaak, dat ik de wenken van mijn Leider voel. Gister morgen was ik

aant.

uiterst neerslachtig. Wel geduldig, en ook niet in 't oog vallend somber. Maar leeg, dof, naar. Alles zag er vaal uit. Het leek alsof ik niet meer zou kunnen zijn als vroeger, werksaam en actief. De morgen ging snel om, in nutteloos gepeins. ▫ Toen kwam, teegen den middag, de kentering. Ik lunchte alleen, toen was het er nog. Daarop wandelde ik naar den Haag, door de mooye, lichtgroen-bebladerde oude Scheveningsche weg. En ik hoorde Miss Addams spreeken in een Haagsche Kring, bij Repelaer van Driel. Daar was ook Anna Lindthagen, en ik maakte kennis met mevrouw Schoemaker, mevrouw de Smet van Alphen, vrienden van de Loudons, en de oud minister van Tets. Ik sprak ook met Jane Addams, haar reede was goed. En ik voelde onderwijl de booze invloeden wijken.

Toen ging ik de arme Arthur Harper verlossen uit de handen van den doctor. Het ging alles vlot, en om 5 uur was hij goed en wel bij juffrouw van Bemmelen aan huis. De moeder in een extase van dankbaarheid. 's Avonds kwam Jelgersma en onderzocht hem.

En nu eindelijk, deezen nacht, kwam voor 't eerst, sints den oorlog, de gezeegende droomsfeer terug. Ik zag weer het magische zonlicht, de schaduw van mijn voet op 't zand. Duinlandschappen, zeer diep onder mij, waarin ik kon needer zweeven. Dat kan nu toch wel niet anders zijn dan een wenk.

Ik hoorde ook dat Krah zich beeter voelde.

Ik schreef voor Fried een Artikel: Der Weise und der Krieg.

zaterdag 8 mei

N. wind, zonnig, koel maar mooi, goed lenteweer. De peeren zijn bijna uitgebloeid, appels beginnen. ▫ Weer begon de droomsfeer iets beeter te worden. Maar ooverdag zijn er nog veel slechte invloeden. ▫ Uit den Haag koomende, was de séance bij Welters niet gunstig. Professor Stokvis spreekend door het medium klaagde dat hij ‘ontzettend leed’ blijkbaar door herinnering aan iets dat in Juli 1888 gebeurd was. Ook sprak hij van een boek waarin een los vel lag, door hem beschreeven. Maar hij kon den titel ‘er niet dóór krijgen’. ▫ Hoewel ik in den Haag zooveel goeds had gedaan, en zooveel vereering en dankbaarheid vond bij de goede madame Harper en haar zoon, - zoo voelde ik toch de lage stemming alom. ▫ Ik sprak met Jane Addams, met mrs Andrews en met Frans van Cauwelaert. Juist degeenen die ik moest hebben. Borel zag ik veel, en een avond was hij met zijn vrouw bij mevrouw Boon. Daar was ook Sosro Kartono, de bescheiden Javaan, met zijn schrander gezicht. En ik voelde deezen meer

aant.

‘mijn’ natie/ mijn ‘volk’ dan het zoodje Europeeërs dat in Scheveningen boemelt.

Gisteren roeiden we in mijn nieuwe boot. En de oude moeder roeide ook. Het was aardig en vroolijk, met de kinderen, aan 't Polderhuis.

Van morgen bericht dat de Lusitania getorpedeerd is. Zal er nu nog geen algemeene actie koomen? Hebben de booze machten nu gansch vrij spel? ▫ Borel was neerslachtig, Jaap de Haan is diep ongelukkig, schreef hij. Ook Truida is droef.

In de séances begin ik beeter terstond de onechte van de echte meededeelingen te onderscheiden. Als het medium begint zalvend te praten en vlot, dan komt er niet veel echts. De echte dingen koomen met moeite, afgebrooken, en bevatten feiten. Bij het zalvende en vloeyende spreeken mengt zich blijkbaar de persoon van het medium zelf, of woorden en associaties van zijn hersenen, bekende banen.

De vrije jeugd beweeging neemt toe, in België zelfs.

Ik kreeg ook mooye verzen van een jong dichter. Perk-inspiratie.

dinsdag 11 mei

Het heerlijkste Meiweer. Walden op zijn mooist. ▫ Het verdriet van Jaap de Haan berust daarop dat hij weer orthodox joodsch wil worden. Hij voelt er zich toe gedreeven. En dat zou insluiten dat hij zich van zijn vrouw zou laten scheiden omdat ze niet-joodsch is. Dat vindt hij zelf heel akelig, maar het hoort er bij, het is 't voornaamste. Hij voelt wroeging en spijt, dat hij ooit van de joodsche wet is afgeweeken die het gemengde huuwelijk als de ergste zonde beschouwt. ▫ Ik tracht deeze neigingen, die mij dweepzucht schijnen, teegen te gaan.

Ik krijg aandoenlijke brieven van Arthur Harper en zijn moeder, oovervloeyend van dankbaarheid en liefde.

donderdag 13 mei, hemelvaartsdag

Vandaag koud en reegen. Gister sliep Borel in mijn hut. Het koor van voogels des morgens verrukte hem.

zondag 16 mei

Koel, bewolkt. ▫ Ik ben vervuld van het boek ‘J'accuse’. Dit is eindelijk

aant.

de vervaarlijke aanklacht, het vreesselijke requisitoir, dat wat koomen moest. Dit is het keerpunt in den oorlog. Dit geeft hoop, het is een lichtstraal. Alleen een Duitscher kon het zoo doen. Van andere zijde zou het niet die beteekenis hebben. ▫ En het beteekent: revolutie. ▫ Het is geen zakenman die het schreef, zooals ik eerst dacht. Het is een rechtsgeleerde, vermoedelijk een Jood. ▫ Nu is Duitschland gered. De wending is gekoomen. Er moet nog zwaar geleeden worden, maar de uitkomst is nu zeeker.

woensdag 19 mei

Koel, bewolkt. Maandag ging ik naar Harlingen, oover Enkhuizen. Op de boot reisde ik met Margareet Meyboom en Schaper het S.D. Kamerlid. We praatten oover coöperatie. ▫ Ik sprak in Harlingen, maar niet naar mijn zin. Ik was er uit. Een paar malen verloor ik den draad, en ik zei ook wel eens holle dingen, zooals 't mij vroeger wel ooverkwam, toen ik begon. ▫ Ik logeerde bij den industrieel Tjallingii. Vader, moeder en volwassen dochter. Met de laatste wandelde ik den volgenden morgen langs de zee. Het was stormachtig - het vlakke land lag zoo deemoedig en toch zoo vasthoudend teegenoover de zee. De grillige toorenspitsjes van die kleine Noord-Neederlandsche steeden zijn zoo kenmerkend. Een uiting van leevenslust in harde, guure omgeeving. ▫ Ik zag de zoutziederij - een primitief bedrijfje. En de plateelfabriek van van Hulst, waar een artiest ontbreekt. Ik zou geneigd zijn dat strafbaar te stellen. Zulk een fabriek zonder kunstenaar. ▫ Op zee was het ruuw, en men was zeeziek. Ik was 't niet en ik geef er ook niets om. Maar toch werkt ruuw weer op zee veel meer op mijn onrust dan vroeger. Het maakt me nerveus.

's Avonds ging ik met Orobio de Castro naar de 2^{e} Mahler symphonie. Weer vond ik het grootsch, eeven als de 8ste. Ik werd getroffen en meegesleept. Niet bij het eerste gedeelte. Maar van af het tweede.

Maar vreesselijk hinderde mij nu weer de zaal, de menschen, het geloop met potten en pannen in 't orkest, het handklappen enz.

vrijdag 21 mei

Warm, de eerste zoomerdag. ▫ Gisteren en eergisteren was Borel hier met vrouw en kind.

Gister avond een veel belangrijker séance bij Welters. Ik wist vooruit dat het beeter zou gaan. ▫ Vooreerst leerde ik dit, dat Stokvis feitelijk niets

aant.

weet van de conditie van zijn zoon. Hij lijdt nu nog onder die gebeurtenis, maar weet niet hoe het nu gaat. Toen ik zei dat hij, naar mijn weeten, in goeden doen en in aanzien was toen zei S. verheugd: dus hij is niet in de ‘beslootenis’? Meenend dus dat hij in de gevangenis was, en het woord niet willende uitspreeken. Verder werden als vrienden genoemd ‘van Lennep’ en Philip de Kempenaar, Dreef te Haarlem. Ook omtrent hen wilde S. blijkbaar ingelicht worden. In zijn sfeer kwamen er tot nu toe geen die hem konden inlichten. ▫ Toen kwamen de Oosterlingen, en er werd geheel in den vorm gesalaamd. De naam Tjoba werd genoemd en Angora. Tijdsbepaling gelukte niet. Ik kreeg dank en erkenning voor hetgeen ik gedaan had. Blijkbaar werd mijn werk oover Tagore bedoeld. ▫ Toen kwam een Arabier Abder rachman. Hij sprak geen Engelsch zooals de voorigen, maar iemand fungeerde voor hem als tolk, een zeekere Hoolboom. Hij verstond Arabisch, Hoog-maleisch, Oud-Javaansch. De reede van Hoolboom was merkwaardig. Ze waren expresselijk gezonden. Ik werd beschouwd als hun bondsbroeder. ▫ Vooral trof mij de uitdrukking dat hun harten ‘poeti’ waren. Ik meende mij te herinneren dat poeti = wit beteekende. Het medium sprak ook Maleisch, waarvan ik alleen het woord ‘kapalla’ (hoofd) verstond. Hij wees ook naar zijn hoofd. ▫ Treffend was de meededeeling dat de duizenden die nu uitkwamen - de gesneuvelde soldaten - niet begreepen dat ze gestorven waren, en nog wilden dóór-vechten.

donderdag 27 mei

Gisteren de warmste dag tot nu toe. Maar heeden weer guur en koud. ▫ De Pinxterdagen waren droog, zonnig, winderig. Van Hamel en Orobio de Castro waren bij me. En 's middags Elly Ney en Willy. Ik had hen den voorigen Zaterdag in Blaricum bezocht, en hun het gedicht ‘An meine Freunde in Ost und West’ gegeeven. Dat was mij den voorigen dag in 't hoofd gekoomen. Het is wel goed dat het in 't Duitsch kwam. ▫ Het waren mooye zoele lentedagen. Alles prachtig in bloei, appelboomen, meidoorn, brem, wistaria, veronica. Gisteren ging ik met mijn lieve vrouw in de boot, in de weilanden, en zwom. Het was heerlijk, zoomersch en zonnig. Het weiland vol booterbloemen en orchideetjes.

In Fried's tijdschrift heb ik een stuk ‘der Weise und der Krieg’.

zaterdag 29 mei

Koel betrokken weer. ▫ Sints gistermiddag diep bedroefd. Ik had Joti van Warmelo toegestaan in mijn hut te logeeren maar Truida wilde het niet. Ik was ook 's morgens driftig geworden op Hugo en vond dat akelig. Hij kan dan zoo aandoenlijk vertwijfeld roepen: ‘Oh! Oh! Oh!’ ▫ Toen werd ik 's middags hoopeloos neerslachtig, tot niets in staat. Hoewel ik des nachts in heldere sfeer was geweest. ▫ Het is heeden nog niet beeter. Mijn geld vliegt weer weg. Holdert ergert me door zijn willekeurig doen, zijn bedisselen en wegblijven. En afschuuwelijk is het moedwillig liegen van Bethman-Holweg in den Rijksdag. Ongeloofelijk. Na ‘J'accuse’ is het maar al te duidelijk. Wat een inferieur mensch is dat. ▫ Op mijn gedicht heeft nog geen Duitscher geantwoord. Ook Gutkind heeft niet geantwoord op mijn hartelijk en dringend schrijven. ▫ Alleen de brief van Spitteler was opbeurend.

zondag 30 mei

Koud en guur. Ik schrijf artikelen, maar ik verlang naar dieper werk. De tijd vliegt zoo snel.

Joti is hier en woont in de hut. Ik ben nog niet tot rust, kan niet werken. ▫ Ik wil dramatisch werken, maar er komt niets. Ik heb geen rust genoeg. Ik wil een modern tooneelspel geeven. Dat eerst. Dan weer een groot drama. Maar hoe zal ik de noodige rust er voor krijgen?

Mijn droomen worden wel beeter, maar ik verval ook weer in groote somberheid. Een brief van Rang. ▫ De accacia-tijd komt nu weer. Ik laat niets los.

Het Oorlogsdagboek van Fried is uitsteekend. Een der eedelen is hij.

Ik lees Vorstengunst van Adèle Opzoomer. Borel zei dat er een prachtig drama van te maken zou zijn.

vrijdag 4 juni

Heerlijk zoomerweer. De framboozen bloeyen, de bijen vliegen druk. ▫ Gister avond weer séance bij Welters. Er waren merkwaardige dingen. Stokvis gaf zijn identiteitswoord: ‘Spinneweb’. ▫ Ook drong hij aan op het beproeven van zijn middel, en hij verzeekerde dat er in zijn waereld beslooten was mij te helpen, en te leeren mijn krachten geneezend aan te

aant.

wenden. Daarvoor moest ik dan eerst een patiënt op de séance brengen. Hij sprak ook veel van de schoonheid van het licht in zijn waereld, en de lichtblaauwe licht-gestalten om ons heen.

Toen kwam Laurillard en sprak oover Rome en Dordt, oover het plan van Oostenrijk om de Paus als waereldlijk vorst te herstellen. ▫ Binnen weinige dagen, zei hij, zal er een nieuwe bijeenkomst plaatsgrijpen in Rome, en dan zal de Paus kleur moeten bekennen.

Het medium werd gewaarschuwd dat hij niet rooken mocht. Omdat rooken de werking van de geesten verlamt. Ik vroeg of dat ook op mij toepasselijk was en kreeg ten antwoord dat ik zelf het beste wist wat al of niet goed voor me was.

Van Mevrouw Welters, die altijd aankomt met haar erfenis, met de romantische bizonderheden uit haar geslacht, hoorde ik toen iets van de bokkenrijders, die in Limburg hun hoofd hadden in Dr Kerkhofs, een gezien en schatrijk man. Verscheidene duizende roovers, door een geacht en gezien man georganiseerd en geleid.

Wat een prachtig geval voor een nieuw tooneelspel. Zoodoende krijgt het ontwerp ‘het Skelet’ plotseling leeven en kleur. ▫ Dr Kerkhofs is de rijke, geleerde man - die ik in Lord Rodolf e.a. zocht - die het skelet op zijn kamer heeft.

De zoon van die Kerkhofs was verliefd op een tante van mevr. Welters. Die tante had tien broers, die dreigden den pretendent dood te ranselen, omdat de reputatie van zijn vader algemeen hem als hoofd der rooverbenden noemde.

Het stuk speelt in 't laatst van de 18^{e} eeuw. In Limburg. Kerkhofs is de sterke, slimme, vrije atheïst, die lacht om alle moraal. Zijn zoon is een weeke, goedhartige, fijne, decadente filosoof, braaf en zwak, occult-mystiek. ▫ Het skelet speelt een rol - is afkomstig van een vermoorde. Kerkhofs lacht om de vrees van zijn vrouw en zoon - maar ziet op een avond het skelet - onder een doek - naderbij koomen.

Als het waar is dat ik sterke geneezende kracht krijg, dan is dat het mooiste wat ik wenschen kon. Er werd gezegd dat ik mij ervoor moest gereed maken, door meditatie in afzondering, en door vertrouwen.

zaterdag 12 juni

Goed, warm weer. Deeze week was ik weer een dag in 't veld, elf uuren te paard, hitte en dorst, een mooye dag toch. De groote akkers met blanke

aant.

rogge. De paardjes onder de groote schaduwboomen. ▫ Ik was vooraf wat gedeprimeerd, maar het klaarde in mij op. Ik genoot het rennen en springen. Ik bracht ook rust in een tamelijk gespannen gezin.

Ik las het boek van den spion Graves. Een oopenbaring van de perfidie en gemeenheid der regeeringen.

Het is een warme zoomer. Mijn neus kwelt mij nu en dan sterk. Maar ik ben toch gerust, vooral door steeds sterker vertrouwen in de onzienlijke toekomst en mijn geleiders.

Borel is hier. Ik werk op 't zolderkamertje. Ik lees het aardige boek: Van een dood bankiertje. De goede Hjalmar stuurde weer een check.

Ik zie uit naar Revolutie, het eenige wat uitkomst belooft.

maandag 14 juni

Koud, 55°, guure N. wind, grijs. ▫ Een zeer slechte morgen. Mevrouw Welters schreef dat het medium Barel niet meer koomen wilde, hij had een D^r^ van den Berg gesprooken/ een theosoof, die hem het had afgeraden. En hij was ook misschien gekrenkt omdat we hem niets mededeelden. ▫ Zoodoende voel ik me nu plotseling fel teegengewerkt, juist nu ik iets zeer bizonders verwachtte. ▫ Misschien is het alleen te doen geweest mij dat idee voor een nieuw tooneelspel bij te brengen. Dit denk ik soms. Omdat dit nu het eenige rustpunt voor mijn gedachten is. Ik voel dat ik dit schrijven *moet*. En verder denk ik aan niets met voldoening.

De gesprekken met Borel zijn wel goed. Maar hij heeft nog vaak iets jongensachtigs, iets plagerigs. Toch doet het mij goed als hij er is.

woensdag 16 juni

Goed zoomerweer. ▫ Ik was met Borel bij Krah. Beiden uiterst fijngevoelig en artistieke menschen. En dat schoot absoluut niet op. Er was een sterk antagonisme. Krah zei onzin oover muziek en Borel was gereserveerd. De zaak interesseerde mij - maar het gevolg was dat mijn kijk op Krah minder voordeelig werd. Een universeel genie zou Borel heel anders begrijpen. De Gutkinds bewonderen hem al te zeer. Maar Krah ziet niets van hem.

Gister avond diner bij Guépin, met de Groene redactie. Ik voel altijd met een zeekere verbazing dat ik er iets te zeggen heb. Ik voel dat het mij maar aan wat heerschzucht, wat aanmatiging en wat activiteit ontbreekt om er

een eerste viool te speelen. Maar dat is in 't geheel mijn bedoeling niet. Maar het is een voor mij ongewoone gewaarwording.

Ik las de eerste boekjes oover Dr Kerkhofs en de Bokkerijders. De stof is schitterend. Ik *wil* er iets goeds van maken. De goedige pastoor, jarenlang bevriend met den chirurg, die dan gewoon door hem wordt beroofd. ▫ Het eind is de galg. Het laatste tooneel, het doek valt als hem de strop om de hals wordt gelegd.

Ik hoorde met voldoening dat mijn verblijf in het gezin Warmelo allen had wel gedaan en de spanning verdreeven.

Ik schrijf nu eerst gereegeld het boek oover den oorlog af. Dan voltooi ik het drama. Ik hoop nog dit jaar. ▫ Dan in 1916 - vermoedelijk na 't eind van den oorlog - hervat ik Sirius en Siderius.

donderdag 17 juni

Steeds droog weer, meestal zonnig, frissche Noordewind, niet drukkend. Ik zwom gister in de vaart in de weilanden, van uit mijn bootje. In Duitschland is het warm en droog, de oogst bedreigd.

Gister zaten we voor moeders huisje, met Giza die bij ons logeert, Borel die in de hut woont, Holdert die ook bij ons is, René de Clercq die in Bussum woont, de vlaamsche dorpeling met zijn groote baard, verder Truida, zuster Obbes, moeder en mijn jongens. Een vroolijke kring. Er was ook een meisje uit Indië, Loes Gallois, halfjavaansch, 17 jaar, joolig en vrijmoedig, met een aardig gezichtje en prachtig zwart haar. Zij maakte een Semba, op de wijze der Javaansche ronggengs dansend, op het grasperk. Dat was zoo gracieus, en ook zoo plechtig-mooi dat mij de tranen in de oogen kwamen.

Borel is een onuitputtelijke bron van dwaasheeden, Giza brengt ook een groote drukte en leeven, de mooye Holdert wordt steeds geplaagd, het is een gestadig geschermutsel, veel geest en veel leeven.

vrijdag 18 juni

Roozen en aardbeien. ▫ Ik begrijp nu het antagonisme tusschen Krah en Borel. Krah zag Borel aan voor een theosoof, en werd geërgerd door zijn uitdrukking dat wij zelven scheppers van zonnestelsels kunnen worden. Dat ergerde hem omdat hij vroeger zooveel theosofische onzin had gehoord, terwijl hijzelf zulke grootsche dingen had ondervonden, en nu absoluut

onmachtig was om er oover te spreeken. Ik vond zijn ergernis en antipathie onbillijk, maar verklaarbaar. Borel speelde gister. Holdert zong.

woensdag 23 juni

Steeds droogte en N. wind. ▫ Lemberg werd hernoomen door de Duitschers. Ooverigens weinig voortgang. Gister in Haarlem en Amsterdam. Den Hout mooi en vreedig. Amsterdam druk, leevendig, kleurig, veel toiletten, sensueel leeven.

Ik at bij de Haan. Hij stond te bidden toen ik kwam met zijn gebedscalotje op. Hij schrijft nu zijn dissertatie oover Significa/ naar het hart van Lady Welby.

Ik lees oover de Bokkerijders en Steven Doodrijk. Die laatste is mijn man. Maar ik ben nog zeer laag gestemd.

donderdag 24 juni

Onweer. Het begon gisteravond. Wij wandelden met de kinderen naar de Gooische Boer. Ik ben zoo stil en strak. Ik heb geen gedachte die mij rust geeft. Het Pruissendom zeegeviert en maakt zich dik. Ik ben nog niet vast aan 't werk.

vrijdag 25 juni

Na veel reegen is 't nu warm en zoomersch. ▫ Gister was ik met Truida bij mevrouw Welters en de séance slaagde zeer goed. Barel, het medium, was bereid de zittingen voort te zetten. Hij wilde er geen geld voor. Dat T. mijn vrouw was werd niet ontdekt, wel dat zij organisch gezond was, maar alleen leed aan haar zwaartillendheid en zwaarmoedigheid (eigenlijk moe-heid). Er werd mij geweezen hoe haar te behandelen en er werd zeer goeden raad gegeeven, die ik volkoomen beaamde. Uitzicht op spoedige beeterschap werd gesteld. Het was heerlijk met haar door den zoelen zoomernacht terug te wandelen, eerst in de stad waar alles leevendig was en de menschen buiten zaten en de trottoirs vol, toen buiten in Bussum bij de omfloerste maan. De donkere grachten van Amsterdam waren prachtig. Wij waren beiden gesterkt en mijn lage stemming was weg.

zaterdag 26 juni

Reegen, 70°. ▫ Gister avond en van morgen was ons eevenwigt weer gestoord. Ik doe mijn best, en nu herstelt het zich. Het is met geestelijke inspanning zoo moeyelijk gesteld, omdat men *niet ziet wat men doet*, eevenals bij een slechte schrijf-machine waarbij men niet ziet wat men schrijft. De waarneemingen zijn zoo subtiel, zoo onduidelijk. Als men zegt: ‘vouw de handen’ of ‘fixeer den blik’ dan is dat duidelijk, maar het voorschrift: ‘houdt onreine gedachten weg’ of ‘concentreer uw geest op hooge en goede dingen’ dan is dat veel minder waarneembaar. En toch is het reëeler.

Ik geloof nu stellig dat ‘magnetiseeren’/ z.g. passes, werksaam is. En toch moet ik me eenigszins zelf ooverwinnen om het niet ‘mal’ te vinden, omdat men de uitwerking niet zien kan. ▫ Ik doe het nu bij mijn vrouw, en tracht mijn gedachten op haar in groote innigheid gericht te houden. Des morgens gaat zij naar buiten, voor 't ontbijt, om geestes rust en harmonie te zoeken.

Mariatti zeide dat hij bezoek had gehad van een vriend die verslaggeever was voor de Frankfurter Zg. Uit zijn gesprek maakt hij op dat Duitschland, nu een zeer kritieke tijd doorstaat, en dat er ernstig voor de vreede gewerkt wordt.

zondag 27 juni

Heerlijk warm zoomerweer. Het gaat beeter. Gister wandelde ik naar de groote kei die men op de hei bij Hilversum heeft blootgegraven. Zusje Obbes ging mee.

En mijn poogingen voor het herstel van mijn lieve vrouw zijn niet geheel vruchteloos. De uitwerking is al ligtelijk merkbaar. En ook innerlijk voel ik mij sereener. Ik heb weer hoop op mijn nieuw werk.

zaterdag 3 juli

Warm zoomerweer. ▫ Ik heb mezelven weeten oover te halen tot een tocht per fiets naar Barneveld en die is zeer geslaagd en deed mij enorm goed. Ik vertrok Donderdag morgen 11 uur en kwam om half twee bij de familie Obbes te Barneveld die op mij wachtten. Ik zag nog het dorp, de cementen Jan van Schaffelaar en het huis waar ik voor veertig jaar logeerde bij burgemeester Nairac. 's Avonds reeden we naar Oud-Leusden

en daar was het prachtig. Ik sprak oover het Universiteitsplan en het was alsof de groote machten daar al invloed hadden. De breede allee naar den heuveltop, het uitzicht oover de verre bosschen en heiden. Het leevendige stadje, vol soldaten, Belgen en Hollanders, het kamp - alles gaf een indruk van grootsche voorbereiding.

Den volgenden dag fietsten we oover Nieuw-Leusden en Zeist terug. Het kerkje van Oud-Leusden is verdweenen, alleen de tooren staat nog, en de plaats waar de kerk stond is kerkhof gebleeven. ▫ Het weer was ideaal, er waren zware reegenbuien gevallen, maar wij bleeven vrij en het was warm, geurig, met stofvrije weegen. ▫ Om 11 uur waren we bij 't Huis ter Heyden, om 12 uur op de lage Vuursche/ om half twee thuis. Ik was nu weer geheel in eevenwigt en geduldig.

Van morgen ging ik met Borel naar Suze kijken, het veulen. Het is een schitterend zoomerleeven, en ik heb geen geldzorg op 't moment.

Maar met den oorlog is het treurig, een gestadig martelen, zonder uitkomst zichtbaar. Ik maakte de volgende spreuk voor Betsy's hut.

> De brooze wooning kwam tot stand
> te midden van den waereldbrand
> doch daar het Licht volgt op den Nacht
> zoo noemden wij haar ‘Vreede-wacht’.

maandag 5 juli

Warm. ▫ Het schijnt me alsof de zoomer nooit zoo compleet en liefelijk was als dit jaar. Nooit droog of dor, ook des nachts warm, gelijkmatig, zonder uitersten.

Gisteren was Schoenmaekers hier en hij zette ons - Borel en mij - zijn leer uiteen. Ik werd spoedig geboeid en het verheugde mij. Ik meen te zien dat er iets groots en dieps in schuilt. Van uit geestelijke beginselen, door enkele technische woorden aangeduid, komt hij tot de mathematisch-physische waarheeden. Hij leidt de wetten van Keppler af uit de mystische eigenschappen van ons denken. Hij doet de leevensverschijnselen tegelijk weetenschappelijk en dichterlijk-religieus verstaan. Hij verklaart, uit de eigen ziel, waarom het kristal hoekig, de droppel rond, het ei ellipsoïd is. ▫ Toen ik hem hoorde dacht ik: daar zou vader Goethe plezier in hebben. Hij neemt ook de draad op die Keppler en Newton hebben laten vallen. ▫ Hij is de rechte leeraar voor onze Academie voor hoogere Wijsheid.

woensdag 7 juli

Eergister avond ging ik naar Noordwijk oover Piet-Gijs. Aan zee was het stil en luw, ik voelde sterk de bekooring. Ik sliep goed, baadde 's morgens vroeg. Het was koel en zoomersch. ▫ Het strand was leeg en ook de groote hotels. Geen vlaggen, geen Duitschers. ▫ Ik fietste naar Haarlem, langs den mooyen weg, met blaauwe *echium* gegarneerd.

> Het is een zacht geluk met zoekend zinnen
> op rijm en maat stil door den dag te gaan.
> den blonden weg met kleurig garnituur
> van geel en blaauw gebloemt

Ik hoorde 't orgelconcert in de kerk te Haarlem, zocht mevrouw W. op in Amsterdam, lunchte met Valerie bij Brinkman, dat vol zat van de heeren van de Provinciale Staten. Ik at met Hans bij de Haan. Toen redactievergadering.

Holdert irriteert me omdat hij hier de huisselijkheid zoekt, in plaats van om het werk te koomen, terwijl hij zijn eigen huishouden ontloopt. Hij is niet diskreet, en hij heeft de onbetrouwbaarheid van een Katholiek. Dat wil zeggen dat hij een zeekere idealiteit wil bezitten en meent te bezitten, zonder voldoende eenheid met zijn geheele weezen.

Ik kreeg een stuk van Borngraben dat mij zeer sympathiek is. Al weer een zelfstandig Duitscher. Hij schreef dat Paul Wiecke ook den Deutsch-Wahnsinn heeft. Dat verwondert mij niet.

vrijdag 9 juli

Heerlijk, frisch zoomerweer. ▫ Gisteravond weer séance met Truida. Het was zeer indrukwekkend. Ik beloofde den jongen Dr Stokvis te bezoeken. Tot mij sprak mijn beschermgeest, mijn Geleider, en zeide mij toe dat ik de heelkracht zou krijgen. Ik blijf daarbij koel en kritisch, maar toch voel ik de innerlijke steun, hoeveel grond ik ook mag hebben voor kritiek - de werking is reëel. ▫ Ook op Truida was de werking sterk. Zij vroeg naar Jezus, en het antwoord was waardig en juist. Zij was er zeer mee vervuld, en dankte mij, dat zij dit had moogen bijwoonen. ▫ Het deed mij veel goed. Maar ik voelde mij nog steeds onwaardig. Het verbaasde den Geest dat ik mijn Geleider niet terstond herkende. Ik heet bij hen ‘onze Groote Broeder’, bij de ‘Witte Broeders’ zooals zij zich noemen.

Toch is het waar dat ik Krah zoo goed als geneezen heb. Hij maakte een Volksliedje en ik gaf er woorden bij

> Geen Engel, rondgezonden
> naar Waerelds schoonste stee,
> heeft schooner grond gevonden
> dan 't lage land aan zee.

Ik schrijf nu weer in de hut, en het is er frisch en rustig - een reine sfeer.

zaterdag 10 juli

Frisch, lekker zoomerweer. Gisteren gefietst naar Loosdrecht, met Mopje, en gezwommen. ▫ Weer in de hut, waar ik mijn rust terug vind. ▫ Schrijf aan Schijn en Weezen. Gisteren het Volkslied van Krah gehoord, met mijn woorden. ▫ Ik moet nu maken ‘Het Skelet’. Het heeft nog geen vorm, maar ik voel dat het moet.

Botha heeft het Duitsche leegertje in Z. Afrika gevangen. Hier is toch iets bevreedigends in dat het Hollandsche element aan de goede zijde vecht, met volkoomen succes. ▫ En ik voel iets als een keerpunt. Duitschland is nu op 't hoogste punt. Het heeft al zijn militaire kracht getoond - en nu ...

maandag 12 juli

Buyig, reegen en wind. Gisteren gezeild met moeder en de kinderen. Ik was zeer down en slaperig.

dinsdag 13 juli

Goed weer. ▫ Otto Borngräber zond mij zijn ‘Bergpredigt’. Een prachtig stuk. Ik wenschte dat ik het geschreeven had.

donderdag 15 juli

Storm. Gisteren waren we in Artis met de kinderen. Het was een prettige dag. ▫ Het aardigst vonden we de chimpansee die met zijn oppasser vrij rondliep. ▫ Hij sloeg zijn lange armen om Evert en Hugo en wilde met hen wandelen. Er was iets zeer aandoenlijks in, als hij bedroefd scheen omdat ze bang voor hem waren. Ze vertrouwden hem echter gaauw. ▫ Ik kon

uuren naar dit weezen zitten kijken. Het is duidelijk dat hij de mensch als een superieur weezen voelt, en vooral kinderen zoekt omdat die meer op hem lijken. Hij wil zoo graag mensch zijn. ▫ En er is goedhartigheid in de wijze waarop hij andere apen nootjes geeft, waarop hij zijn oppasser bekijkt en kust, ernstig en vertrouwelijk. Hij toont schaamte en berouw als hij berispt wordt. Hij verstaat ook veel van wat er gesprooken wordt. En vooral de ernst, de diepe ernst is aandoenlijk, waarmee hij luistert en rondkijkt. ▫ 'In de wildernis gebooren - en hij verstaat plat-Amsterdamsch' zei Truida. ▫ Wij aten bij Jaap de Haan met ons allen.

Dinsdag fietste ik naar Vijverhof aan de Vecht, waar van Hamel woont. Een mooi oud park, het huis ruim maar leelijk, neegentiende eeuwsch. Wij vergaderden buiten, en aten toen in huis. Er was iets leevendigs en grootscheeps in. Van Hamel's vrouw heeft iets fijns en liefs. Hij is pas 34. Hij kan het nog ver brengen. ▫ Ik fietste in den nacht terug. De weg voert tusschen de meeren door. De dijkjes begroeid met witte winde en paarse wikke, het water klotst teegen den weg.

maandag 19 juli

Goed weer, frisch. ▫ Gisteren kwam ik van de zeiltocht terug. Ik ging Vrijdag aan boord, toen het jacht nog in de haven lag. Ik dwaalde door de Haarlemmerdijkbuurt alsof ik in een vreemde stad was. ▫ Bij de Oranjesluizen kwamen van Hamel, de Castro, van Tienhoven en Laan, de eigenaar. Wij voeren bij goed weer tot Volendam, het was bijna stil.

Volendam maakte een diepen indruk. Het was een geheel nieuwe sensatie. Door de aanraking met het volk. Met de twee jonge vrouwen, zusters, Hille en Leist (Liesbet) die de vijf heeren ontvingen met een gemak een savoir vivre en een natuurlijke waardigheid die mij zeer eigenaardig roerden. Hille was getrouwd en wachtte haar eerste, de man was in 't leeger. Leist was 24, Hille 20 jaar. Leist had een betrekking in Amsterdam en had blijkbaar een ongelukkige minnarij gehad. Hille was goedhartiger, mooyer, een zware sterke vrouw, Leist ook forsch, maar schalkscher en schranderder. Leist wil hooger-op, kan goed met de pen terecht, en wil iets zijn in de waereld. Hille is tevreeden in Volendam. ▫ Het mooye van 't geval was de prettige, volkoomen zuivere verhouding, met haar vrienden, de steedsche, rijke jongelui - die ze ontvingen op den voet van volkoomen gelijkheid. Er was geen sprake van flirtation ('sjoegen' op zijn Volendamsch). Ook geld speelde absoluut geen rol. En ze waren hun conversatie waard, we

zaten er uuren te babbelen, en telkens dwaalden we weer in de kleine huisjes, bij den vader, de zusters, of bij vrienden. En toch zijn ze voor vreemden, niet vrinden, geheel ongenaakbaar. ▫ Jansje Vioen van Noordwijk heeft eenige oovereenkomst, maar die is toch meer ondergeschikt, lager in stand. Leist spreekt het zuiverste Hollandsch, alleen de h's laat ze wel vallen. De vrouwen behouden hun eigen naam, Hillie heet nog Hille Baap (Hille Babbe!) hoewel haar man Kwakman heet. Er was ook een Hille Butter, een mooi, aardig vrouwtje, met twee kinderen, gelukkig getrouwd met een varensgezel. ▫ Ook onder de mannen waren aardige typen. De oude Baap, die op de grond zat, met zijn oolijke gezicht en grijze hoed.

En prachtig waren de huisjes en buurtjes, hel-kleurig, blaauw en groen - met de groen-bekroosde slooten en vaarten er tusschen door en de blaauwe ophaalbruggetjes. En ooveral de aardige kindertjes met hun klompjes en mutsjes. ▫ Nu begrijp ik de bewondering der Amerikanen voor dat oord. Het is werkelijk een echt stuk Hollandsch oerleeven. ▫ En alles slentert daar en babbelt, neerhurkend aan den dijk of voor de huisjes. Er wordt visch aangebracht en geveild. Er tusschendoor dwalen de vreemden, artiesten en sportslui, door de inboorlingen getolereerd zonder eerbied en ook zonder minachting, een zonderlinge mengeling.

In 't hotel Spaanders ooverweegt de steedelijkheid en de decadentie. De hotelhouder en zijn dochters leeven van de bezoekers en houden het met hen. Op de inboorlingen zien ze neer. Maar daar is het alles minderwaardig, geld en flirtation - ver beneeden de gezonde sfeer van de dorpelingen. ▫ Ik zou er lang oover kunnen schrijven.

Zaterdag morgen zwommen we in de Zuiderzee en zwalkten den ganschen voormiddag in het dorp rond. Het jacht was des nachts doorgezeild naar Hoorn en kwam eerst 's middags terug. Toen zeilden we bij vrij goed weer naar Enkhuizen waar we 's avonds met reegen aankwamen.

Des nachts harde storm. Om zes uur op. Ik dacht dat we niet zouden kunnen varen, maar de schipper durfde het wel aan en toen zeilden we weg in den storm. Ik was vooraf rustig en gelaten. Maar toen we in de ruuwe zee waren en den storm, kwam een moment van heevige beklemming. Ik had dit nooit beleefd en was onuitspreekelijk droevig. Ik was innerlijk niet angstig, maar zéér zéér onrustig, met het gevoel niet meer terug te kunnen, onherroepelijk te worden meegesleept in de wilde omgeeving. ▫ Niemand merkte het aan me en na een half uur werd het beeter. Ik zat op dek en de uuren vlooden vrij snel voorbij. Als jongen zou ik het heerlijk hebben gevonden - nu moest ik de zwakte van mijn zielskracht (zenuwen,

zou men zeggen) pijnlijk bespeuren. Bij Uitdam ankerden wij en aten. Een jonge matroos was zeeziek geworden. De zeeën sloegen vaak oover 't dek en we hadden allen oliejassen aan. Ik had twee jassen oover elkaar aan. Het was mooi en imposant. Jammer dat ik de weerstand niet meer heb. En toch zal ik het weer doen, als de geleegenheid komt. Ik moet leeren den dood kalmer in het gezicht te zien. De wilde natuur mag mij zoo niet meer verschrikken. ▫ Om vijf uur was ik thuis, vol onverwerkte impressies en emoties. Ik las in Schoenmaekers 'Nieuwe Waereldbeeld'.

Nu moet ik vanavond in Amsterdam spreeken, wat mij niet aanlokt. Maar ik zal het doen. Ik heb mijn zielsrust nog niet terug. De jammerlijke oorlog kwelt mij ook. ▫ Nu wil ik eerst weer mijn eevenwigt.

woensdag 21 juli

Zoomerwolken-weer. Frisch. ▫ Maandag de rumoerige vergadering met het fiasco der militaire vertooning, en de opposant<e> herrie der socialisten en pacifisten. Mijn voorgevoel kwam precies uit. Maar het was toch weer goed dat ik het gedaan heb. Ik voelde mij volkoomen kalm, er waren geen booze invloeden, ik was innerlijk vrij en rustig. Ik had met de arme menschen te doen. Ik kreeg een groot gevoel van deernis, en met dubbele kracht het inzicht dat hier een jammerlijke katastrofe noodig en bijna onvermijdelijk is.

Van Hamel hield zich goed. Hij heeft een politieke toekomst. Hij is flink, moedig, energiek en actief. Ook eerlijk en ambitieus. ▫ Ik denk er aan hoe hij van het jacht af in zee sprong, bijna roekeloos, voordat er zeekerheid was dat wij hem weer konden oppikken. ▫ En nu, teegenoover de lawaayende massa, hield hij zich krachtig en kalm. Hij is een man.

Door mijn spreeken op die rumoerige avond heb ik weer twee jongelui tot mij getrokken, Johan van Herwijnen en Lodewijk Bosch. ▫ De eerste een schilder, zoon van een kelner en een boerenvrouw die niet leezen of schrijven kan. Hijzelf een fijn aristocratisch type, van het Blaricum-soort. Maar niet week of sentimenteel, wel zonder zelfkritiek, - zoodat hij b.v. direct de diepste filosofie te pas brengt en ook op de vergadering wilde spreeken, in den waan indruk te kunnen maken.

Lodewijk is een felle, hooghartige jongen met vuurige oogen, vol zelfgevoel en zelfs heerschzucht. Hij begon met het woord van Gutkind, oorspronkelijk van Frederik de Groote: Alles vóór het volk, niets dóór het volk. ▫ Hij geloofde niet aan de weerbaarheid van Holland omdat de opperbevelhebber onbekwaam is. Men moet niet willen verdeedigen, men

moet willen ooverwinnen, zei hij. Hij beweerde onmiddellijk, zelfs aan een portret, te kunnen beoordeelen wat een mensch beteekent. Hij is 21 jaar en heeft zuidelijk bloed, vermoedelijk Fransch. ▫ Ik heb nooit een Hollander van zijn jaren gezien met zooveel vuur en élan. ▫ De twee jongens interesseerden mij. ▫ Bosch is van een familie die rijk was doch door speculaties alles verloor. Nu zijn ze doodarm. Doch hij zag er netjes uit. Hij woont met zijn moeder en drie broers op een booven-achterkamer.

zondag 25 juli

Mooi zoomerweer. Na die rumoerige vergadering ben ik meestal somber geweest. Alleen 's avonds was het wel eens wat beeter. Ik ben niet aan een nieuw werk beezig, de tijd gaat razend snel, en laat geen ruimte voor illuzies. Ik slaap veel. Giza is in de hut, wat mij ontrieft.

Donderdag was ik met Truida op de séance. Ik vind het heerlijk en aanbiddelijk dat het voor haar zulk een troost is. Zij vroeg naar haar geleider.

Men bood mij aan voor de Telegraaf hoofdartikelen te schrijven. F 50. - per artikel. Zoodoende kan ik nog wel F 100. - per maand bij verdienen. Ik voel wel dat ik meer en meer invloed krijg. Maar ik ken die onreedelijke veelbesprookenheid.

dinsdag 27 juli

Zoel, bedekt weer. ▫ Gisteren was er een conferentie bij mij aan huis van Schoenmaekers, Reiman/ Borel en ik. Wij bespraken het plan tot oprichting eener Hoogeschool voor universeele wijsheid te Amersfoort. Een Universiteit, waarlijk vrij, dat wil zeggen niet onder invloed van een of andere sekte of partij, maar volstrekt universeel, de eenheid zoekend in alle godsdiensten en de natuurweetenschap aanvullend en verdiepend met al die functies van den menschelijken geest die tot nog toe aan de Westersche Universiteiten niet methodisch worden beoefend. Dus ook mystiek en occultisme, filosofie der godsdiensten en der z.g. schoone kunsten. En dit alles in onmiddellijk verband met het praktische leeven. Een school voor leevenswijsheid dus, waaraan alle persoonen die in de maatschappij een min of meer belangrijke rol moeten speelen, uiteraard behoefte hebben. ▫ De Hoogeschool zou worden gevestigd te Amersfoort, en het gemeente bestuur van die stad heeft zich bereid verklaard de stichting krachtdadig te steunen en den grond voor het gebouw gratis ter beschikking te stellen. ▫

De bespreeking slaagde zeer goed en wij zijn oovertuigd dat wij tot een resultaat zullen koomen.

Na afloop was het weer een vroolijke en gezellige thee-partij voor het huisje van mijn moeder. Giza en Obbesje en een jong dichter Goedewaagen en een jong meisje met literaire aspiratie - een aardig gezelschap, waarvan ieder de leevendige attractie voelde. Borel is dan vol dwaasheid en grappen.

Zondag lunchte ik bij Schoenmaekers in Blaricum, en sprak daarna op de bijeenkomst van G.G.B. ▫ Joti van Warmelo was er, en luitenant Alma uit Ede, en ik sprak met Stuten, Clara's vader, en ik zag mijn oude vrienden uit de beweeging. ▫ Ik was zeer somber maar het spreeken deed mij goed.

Ik kreeg een mooyen brief van Bjerre. En Hjalmar is op komst.

woensdag 4 augustus

Reegenachtig. ▫ Hjalmar kwam Donderdag morgen en ging 's middags met mij naar Amsterdam, met Giza en Zusje, die een mooye donker blaauwe japon kreeg, voor de verjaardag. Vrijdag fietste ik naar Abcou met Hjalmar, daar namen we een zwembad en lunchten op Meerlust. Toen langs de Vecht naar Vijverhof waar we van Hamel vonden die juist uit Berlijn terug was. Toen voeren we in van Hamel's motorboot de Vecht op en neer van Breukelen tot Vreeland met van Hamel en zijn vrouw. Het was prachtig en ik was blij met mijn lang Zweedsch vriendje.

Zaterdag gingen wij naar Volendam oover Marken. En ik bezocht mijn vriendinnen daar Hille Baap en Hille Butter. Het slaagde alles heerlijk. Het is verbazend zooals dat plaatsje mij boeit, met het Hollandsche oer-ras, dat er nog in krachtigen bloei verkeert. Marken is te arm en te klein, de menschen zijn ook niet zoo geestig en zoo karaktervol. Maar Volendam is nog sterk en vol eigenwaarde. ▫ Oover Edam en Monnikendam terug. Hjalmar was de eenigste buitenlander.

Zondag fietsten we naar 't slot te Muiden, en hadden 's avonds diner in 't Hotel Bredius. Ook hier slaagde alles en de oude moeder genoot. Giza was uitgelaten en praatte oover niets dan oover liefde en zoenen. We reeden in een groote wagen 's avonds terug door het drukke dorp. ▫ Nooit zag ik zooveel fietsers als op den zonnigen weg naar Muiden. Vrouwen in 't wit, alles in 't wit. ▫ Ik zei teegen Hjalmar: ‘Als je den Duitschen Keizer ontmoet zeg hem dat het jammer zou zijn ook dit kleine, mooye, vreedsame landje te verwoesten’. Hij zei: ‘Ik zal het Sven Hedin zeggen’. ▫ Sven Hedin is een ijdele, belachelijke hooveling.

Maandag was er bijeenkomst op Walden oover de nieuwe Universiteit, met Reyman, Schoenmaekers en Borel. ▫ 's Middags fietste ik met Reyman en Hjalmar naar Amersfoort en wij zagen den grootschen aanleg op den berg. Toen aten we in de keurige villa van Reyman.

Om 10 uur nam ik afscheid van Hjalmar. Het waren heerlijke dagen met hem, door prachtig weer gezeegend.

Gister een drukke dag met allerlei besognes in Aerdenhout, Haarlem en Amsterdam.

Een mooye brief van Landauer kwam van morgen in gelijken geest als die van Borel. De kring blijft, en de nieuwe Hoogeschool komt.

Ik slaap goed, maar ik moet nu eerst een tijd op mijn verhaal koomen. In stilte en eenzaamheid.

donderdag 5 augustus

Ik sliep goed, maar ben heeden verbazend gedeprimeerd. De eigenlijke zielsvreede ondervond ik in langen tijd niet. Wel was ik werksaam en opgeruimd - maar niet de diepe, innerlijke rust.

vrijdag 6 augustus

Gister avond séance bij mevr. Welters. Ik was daarna wel iets opgewekter, en sliep goed. Maar heeden morgen ben ik weer eeven somber. Het zijn de slechte berichten uit Rusland, in 't algemeen de duistere machten, en daarbij het moeten spreeken van avond - dat alles doet mij innerlijk zeer droevig en onaangenaam voelen. Ik kan aan niets met genoegen of rust denken.

maandag 9 augustus

Zoel, bedekt. ▫ Ook die mijlpaal is voorbij gevloogen. ▫ Ik sprak Vrijdag avond op een drukke rumoerige vergadering, met D. Nieuwenhuis en Schermerhorn. De eerste zwak, de tweede een gevaarlijk demagogen-type. Het was goed dat ik sprak. Het was stampvol en ik voelde mijn positie sterk en onaantastbaar, de meerderheid was natuurlijk teegen me, maar ik heb de beste minderheid steun gegeeven.

Ik sliep in Victoria-hotel, had een heerlijke nacht en ging den volgenden morgen naar Wijk aan Zee. Daar baadde ik in een prachtige onstuimige zee,

aant.

bij zonnig weer. Het was er vol en vroolijk. ▫ De inzinking kwam niet, ik was en ben nog veel beeter.

Gister avond las ik - voor 't eerst van mijn leeven - Ellen voor. Toosje was er, Holdert, Giza, moeder en Truida. Het maakte diepen indruk. Ik zelf werd getroffen door de éénheid van het werk, de gedachte die alles samenbindt er in. En welligt draag ik het nog eens voor. Ik heb het zelf nooit zoo goed begreepen.

donderdag 12 augustus

Gister avond waren we bij de zoeklichten aan de Keverdijk, waar Hans bezig was. Een mooye nacht, ik was met Martha/ Obbes, Marietje Brunner en Toosje. Aan alle kanten lichtten de kanonschooten. Om tien uur gingen we terug.

Dinsdag was ik met Truida in Amsterdam, een van onze prettige tochtjes.

Ik kreeg bezoek van een Duitsche, Frl. Stein, verstandig en vrij van nationalitis.

Ik schreef in de Telegraaf, en had daarmee succes. Mijn positie wordt vaster.

Ik kreeg een brief van den schrijver van J'accuse, met zijn initialen.

Ik ben gevoelig en somber.

De Duitschers trekken steeds verder in Rusland. Zullen ze vreede krijgen te midden van een gunstige situatie? Ook dan nog beginnen hun moeyelijkheeden pas. Zullen ze ook nog hun andere teegenstanders verslaan? En eerst daarnà tot ontnuchtering koomen? Of zal de omkeer van uit Rusland beginnen?

Ik schreef oover Eysinga en Oudshoorn.

woensdag 18 augustus

Reegenweer. ▫ Gisteren met de auto van Amsterdam naar Nieuwersluys, bij van Hamel gegeeten, toen naar Walden terug. Ik ben niet bizonder gedeprimeerd en niet bizonder opgewekt. ▫ Ik schrijf journalistiek. Aan het tooneelspel doe ik niets, maar ik heb het gevoel alsof ik het toch wel, in korten tijd, zou kunnen schrijven. Ik begin niet aan Sirius eer het drama af is.

vrijdag 20 augustus

Reegen, koud weer. ▫ Gisteren met Truida weer op de séance.

'*Ik moet bloemen verkoopen*'. ▫ Dat zei het jongetje, dat met een hondje

in zijn arm, een mandje met roode dahlia's naast hem, teegen het gebouw de Bijenkorf lag. Truida wees mij zijn gezicht - het is nu al een week of langer geleeden. Het was de meest compleete expressie van vermoeide vertwijfeling die ik ooit zag op een kindergezicht. ▫ Wij vroegen wat hem scheelde en hij zei niets als: ▫ 'ik moet bloemen verkoopen'.

Gister, toen ik naar Amsterdam ging was ik somber. De weemoed werd al dieper en zwaarder. Eindelijk voelde ik precies als het jongetje. En ik zei: 'ik moet bloemen verkoopen.' ▫ Ik heb er geen ambitie in, en geen genoegen, en geen voldoening - maar ik moet, men heeft het mij bevoolen. ▫ Zoo voel ik het bevel te leeven, en ik zal het doen, als ik kan. Maar ik ben niet gehouden meer te doen dan ik kan. ▫ Ik zocht het droeve jongetje, maar hij was er niet meer.

Ik voelde nu alle geneigdheid om naar het tehuis voor dakloozen te gaan. Maar ik moet nog zorgen, voor vrouw en kinders, voor moeder, voor Walden, voor de Amersfoortsche school, voor mijn volk, voor de waereld, voor de toekoomende maatschappij ▫ Ik moet bloemen verkoopen.

De séance was goed - de voorige maal was ik niet voldaan, toen leek het mij of er onechte dingen tusschen kwamen. Maar nu was het weer goed. Er werden zeer wijze en goede dingen gezegd. ▫ Geen wonder dat het medium nog te veel de uitingen influenceert. Eevenals de aphatische patiënt bij iedere pooging tot spreeken hetzelfde zinnetje uitspreekt, zoo brengt natuurlijk elke impuls in de hersenen van het medium vaste cliché's van zinnen en woorden te voorschijn (Voorwaar ik zeg U! - Zoo gij een blik kondt slaan, enz.). Dat bewijst nog geen onechtheid, al schijnt het zoo.

Er werden mij allerlei groote en wonderbare dingen voorspeld. Er zou zich een kring vormen, van twaalf, daarin zouden geneezingen plaats vinden, en menschen zouden toestroomen van alle windstreeken, en ik zou aan het hoofd staan als leider. ▫ Ik vroeg of ik daarvoor moeite moest doen, zeggend dat ik mij er volkoomen ongeschikt voor voelde. ▫ Het antwoord was dat het zich alles van zelve zou wijzen. ▫ Goed, dacht ik, dan zal ik bloemen verkoopen.

Truida merkte op dat de uitdrukking van mijn gezicht, terwijl ik luisterde naar het medium, eene was van vriendelijke hulpvaardigheid en aandacht, maar volstrekt niet van kritiekloos en geestdriftig vertrouwen. ▫ Dat vond ik juist gezien, en het is goed zoo.

Ik bracht wel hetgeen ik op de séance hoorde in verband met de Amersfoortsche hoogeschool. ▫ Zeeker, als er op die school door mij psychotherapie gedoceerd werd, en er hadden geneezingen plaats, dan zou het

er toestroomen uit alle heemelstreeken, en het zou onbereekenbare gevolgen hebben. ▫ Maar ik glimlach schouderophalend oover zulke vooruitzichten. Ik loochen ze niet, ontken ze niet. Alles is mogelijk. Maar ik voel ook niet de flaauwste juichende geestdrift of iets van dien aard. ▫ Ik voel alleen gelatenheid. Ik zal bloemen verkoopen, als het mij bevoolen wordt. Zonder geestdrift, zonder bitterheid. ▫ Wat kan men meer van mij vergen? Zou het niet huichelarij of blindheid zijn dit leeven te prijzen, al werden al die idealen verwerkelijkt? ▫ Maar het moet dienstig zijn voor een beeter leeven. Dat staat vast, daarom zal ik geduldig en gehoorzaam zijn. Het Al is schoon en volmaakt - maar ik, zooals ik nu ben, kan het niet als zoodanig erkennen. En ik zal er niet om liegen. Ik zal bloemen verkoopen.

Woensdag waren we bij Reyman bijeen. Van den Bergh van Eysinga, Blok, Denier van der Gon, Graaf van Randwijk, Borel, Reyman en ik.

Mijn blik is wijder, mijn begrip is vaster - maar ook mijn oprechtheid is toegenoomen en daarom zal ik niet zwetsen oover blijdschap en geluk, waar mijn leeven toch maar zoo armzalig is - en toch nog een van de beste leevens van deezen tijd. ▫ Arme, droeve menschheid.

zaterdag 21 augustus

Schaamteloos houdt de Duitsche Rijkskanselier al zijn oude beweeringen vol, en de Rijksdag juicht hem toe. ▫ Rathenau noemde hem, teegen van Hamel: ‘ein dummes Luder.’ ▫ En dat dumme Luder prijst nu Nederland en noemt zich beschermer van de kleine Staten. ▫ Het is duidelijk dat hem veel geleegen is aan de neutraliteit van Nederland. ▫ Het is nu vrij zeeker dat Amerika er niet buiten kan blijven. Duitschland gaat voort met torpedeeren.

Van nacht sliep ik veel en diep. Ik droomde van zweeven, veiliger en makkelijker dan anders. Ik was gisteren den ganschen dag zeer neerslachtig en deed weinig of niets. Ik ben nu wel iets sereener.

zondag 22 augustus

Gister zeer nat en koud. Vandaag beeter. ▫ Ik ging met Borel naar den schouwburg, en zag mevrouw Frenkel in een slecht stuk van Bataille, het kind der Liefde. Het was vol. Ik sprak den zoon van mevrouw Frenkel, die er uitzag als een millionair uit Chicago. Hij zet bioscopefilms in elkaar.

woensdag 25 augustus

Prachtig weer. ▫ Gisteren lunchte ik met Van Hamel en Graafland, den man die in Atjeh de marechaussées organiseerde. Het was een merkwaardig gesprek. Graafland, een nerveus en energiek man van 61 jaar, helder en beslist in zijn uiteenzettingen - ooverdreeven fel in zijn oordeel en zijn antipathieën. Hij ziet er uit als een leeraar, met een bril en kort grijs haar, niet martiaal, maar scherpzinnig en doortastend. ▫ Hij had tien jaar lang bijna dagelijks gevochten. Het had hem enorm goed gedaan. Hij vindt de uitwerking op ieder heilzaam. ▫ Ons leeger deugt niet, zegt hij, want de hoofdleiding deugt niet. De opperbevelhebber is fatsoenlijk maar onbekwaam. De generaals zij dom en weeten niets van hun vak. ▫ Hij zou kans zien het leeger in eenige maanden te reörganiseeren. Op 't moment is 't een janboel.

vrijdag 27 augustus

Prachtig weer. ▫ Ik zag eergisteren Sydow en haar leerlingen dansen. Het was een groot genot. De oopen lucht, de muziek, de heerlijke zon, de kleuren en de mooye beweegingen, het was prachtig. Het is alsof ik er nooit genoeg van zou krijgen.

Ik ben eigenlijk zeer slecht in conditie. Ik schrijf journalistiek en ik kan niet beeter doen. Ik heb weinig initiatief en ben traag. Toch voel ik mij niet zwak. Mijn positie is sterk en ik heb nog veel te zeggen. Maar het gaat traag. Ik heb geduld noodig en verdraagsaamheid jeegens mezelven.

De Duitschers winnen nog steeds op de Russen, en snoeven verbazend.

Ik lees Couperus' reis-indrukken, met genoegen.

Gister avond weer séance. Wij aten bij Joop. Hij is zeer pessimistisch oover den oorlog.

28 augustus

Heerlijk zoomerweer. ▫ Nooit waren er zooveel vruchten op Walden. Gister zwom ik in Loosdrecht.

De Duitschers willen nu vreede. Maar ik zeg met Joop: liever dood dan duitsch! geen vreede!

vrijdag 3 september

Wijk a/Zee. ▫ Wij zijn op Marezathe, moeder in een pension. Het weer is bewolkt en koel maar windstil. ▫ Dinsdag was ik in den Haag bij Loudon.

Ik lunchte bij hen op hun buiten te Wassenaar en deed een wandeling met hem door de duinen. Prachtige duinbosschen. ▫ Wij werden meer bevriend en intiem. Hij sprak oover het inkeeren van den geest tijdens den slaap, in een grooter leeven. Door het gesprek begreep ik sommige dingen beeter. Vooreerst dat de geest uit dat leeven geen herinnering mee kan brengen, omdat ons bewustzijn daarvoor niet geschikt is. De droomen die herinnerd worden zijn dus per se, in dit bestaan, niet uit het Hoogere. ▫ De geest vindt - zoo waren Loudon's woorden - terugkoomende de hersenen weer, als een gereed liggend instrument. De droomen zijn 't gevolg van de schok van dat weervinden en verloopen in zeer korten tijd. De geest is dan gesterkt door het verblijf in hooger waereld - maar brengt geen kennis er van mee terug. ▫ Nu ik dit schrijf komt weer de eeuwige vraag: Waarom ben *ik* het dan, die al het bestaande constateert en constateeren moet? ▫ Dat blijft eeven raadselig. ▫ Voor het Hoogeschool plan was Loudon natuurlijk zeer sympathiek gestemd.

Ik reed van Wassenaar in Loudon's rijtuig naar Borel en praatte toen veel met hem. Hij gaf mij Mintâ Râgâ/ het Javaansche drama. ▫ Ik voel dan hoe ik mijn drama veel vrijer en fantastischer maken wil, zonder mij aan historie of legende te houden. ▫ Maar toch hetzelfde idee. De cynische zelfzucht, de vader, en de zoon als geestelijk idealist.

zondag 5 september

Vrij goed, zonnig weer. Gisteren begon ik aan het tooneelstuk.

's Avonds kwam een brief van Landauer die mij zeer pijnlijk trof en deprimeerde.

maandag 6 september

Wijk aan Zee. ▫ Er lag een glorie oover dit zeedorpje - herinneringen uit mijn gelukkige liefde-tijd, toen wij - mijn lieve vrouw en ik - voor 't eerst hier in één huis woonden, toen ik Dante las en ‘Zelfschouw’ schreef - alles vol eigenaardige bekooring, het grazen van de koeien voor ons raam, het leelijke pensionnetje dat wij mooi vonden. Vooral Dante en het Purgatorium - de eerste canzonen als zij Cato ontmoeten. En later ook dit huis, waar ik de Nachtbruid schreef - en de wandelingen naar Beverwijk - alles is vol zoete herinnering - maar nu grijnst er melancholie en het is alsof de toover er af gaat en er niets ooverblijft als een naargeestig/

aant.

armzalig, leelijk zeedorp, bij guur weer. ▫ Dat beteekent niet dat onze liefde is verminderd. Het is een persoonlijke zwakte van mezelven.

Ik begrijp nu eerst pas waartoe de Forte Kreis dienen moest. En hoe het ook mooge gaan, in Sirius zal ik de idee op grootsche wijze uitbeelden.

woensdag 8 september

Wijk a/Zee. ▫ Het gaat weer beeter, het weer is stil en warm. Ik ben weer thuis hier, en ik heb de moed om een nieuw toneelspel te schrijven nog niet opgegeeven. Het Skelet.

De zee licht des nachts - en ook is het prachtig als de lichtjes rondom opgaan/ gezien van het Paaschduin.

donderdag 9 september

Zonnig, maar koele wind. ▫ Gister middag bij Julia Culp geweest, die hier is met Mertens. Zij zong mijn volksliedje. Bep Rijkens was er ook. Zij zijn fel pro-duitsch. Ik hield het gesprek echter binnen vreedsame grenzen. Het was zoel weer en ik voelde rustig en vreedig. Beeter dan in langen tijd. Vandaag is het weer koel. Ik corrigeer de proeven van Elsa Barker's Brieven van Generzijds. Soms doen ze mij ook onbevreedigend aan. Alsof er nog een veel beeter uitkomst moogelijk is.

maandag 13 september

Heerlijk warm weer. Een dag met sombere vlekken. Een brief van Buber die de Kreis een ‘phantom’ noemt. En toch weet ik beeter - ik laat die heerlijkheid niet los.

Een man viel hier op de straat van ons huis van zijn fiets - aangereeden door een wildrijdende jongen. Hij krijgt een scheedelbreuk en is op slag dood. ▫ Hoe snel is de oovergang soms. Dit kan mij iederen dag ook gebeuren. Ik droeg het lijk naar binnen. Ik dacht aan al die gesneuvelden in 't oorlogsveld.

Ik schreef oover Couperus. Met ‘het Skelet’ gaat het langsaam. Ik heb te veel te doen, te veel afleiding.

Ik baadde gister en vandaag van uit een tent die we op het strand opslaan.

Juul Culp zong voor ons gisteren. Mahlerliederen. En Rijkens was bij me, vriendelijker dan ooit.

Zaterdag was ik op Walden.
Mellie von Auw is nu hier.

dinsdag 14 september

Bries oover zee, zonnig, niet koud. ▫ Nu hief een brief van Gutkind aan Borel mij op. Hoeveel machtiger is toch de liefde dan het verstand. Rang houdt ‘glühend fest am Kreis’. Buber en Landauer laten los.

woensdag 15 september

Van morgen neevelig en reegenachtig, maar stil. 's Middags brak de zon door. Ik baadde, van uit de tent. Maar ik kon niet in de goede stemming tot werken komen. Ik ben nu nog zeer gedeprimeerd.

donderdag 16 september

Zoel vochtig, graauw. ▫ Het leeven is zoo onzinnig raadselachtig. De somberheid wijkt zeer traag. Ik voel groote behoefte aan strenge eenzaamheid. Misschien dat dan het eevenwigt kwam. Maar ik voel ook weer dat het goed is gezin en maatschappij te dienen. De ‘Brieven van génerzij’ lees ik met aandacht. En het merkwaardige journalistieke werk van Couperus. Dat is hoogere journalistiek.

vrijdag 17 september

Prachtig weer. Maar helaas innerlijk is het niet goed. Gisteren een heerlijke tocht naar Beverwijk, die ik zeer zou genooten hebben als ik goed gestemd was. Het lieflijk duinlandschap, waar we rustten.
Vandaag weer een brief van Gutkind. Wat baat liefde als er verdwazing is.

zaterdag 18 september

Motreegen. ▫ Van morgen iets beeter. Van nacht het denkbeeld: als ik zoo geheel buiten het waereldbewustzijn kan leeven, dan kan ik er ook buiten blijven, ondergaan, vernietigd worden. Dan heeft het mij niet noodig. Hoe kon het er nu anders zijn terwijl ik er toch niets van gewaar word. ▫ Het angstige gevoel van de waereld te zijn en toch alleen gelaten,

iederen nacht weer in vergeetelheid zinkend. ▫ Dit zal wel een demonische gedachte zijn. Ik voel nu vrijer.

Gisteren waren hier van Hamel en de Castro. We waren bij Juul.

maandag 20 september

Gisteren en heeden echt Septemberweer. Koel, stil, zonnig. ▫ Ik scheen gisteren nog zeer slecht. Maar toen begon ik aan S. en W. te schrijven - en daarmee werd ik beeter. De hooge stemming kwam terug. En ik voelde weer alles. Toen zong Juul voor mij - en daarmee bereikte ik een heerlijke hoogte. Ook de zonsondergang sprak weer tot me. Ik voelde ook in staat het drama af te schrijven. ▫ Het moet zoo zijn, dat ik wakker word. Het ontwaken, dat is het eind der raadselen. Zijn de droomen ook niet vol onzinnig en verward bedrog? En toch komt het ontwaken. ▫ Ik moet nu zeggen - geduld! tot het ontwaken komt.

Vreemd is nu voor mij de vereering en geneegenheid van vrouwen. De zusjes Culp kussen me en zeggen mij allerlei liefs. En Giza maakt het mij zelfs benaauwd. ▫ En daarbij voel ik mezelf bedroefd en glimlachend afweerend. Ik vind het wel lief en ben er niet ondankbaar of ongevoelig voor - maar ik begrijp het niet best. Ik ben nu toch oud en veel triester dan vroeger.

woensdag 22 september

Steeds zonnig en koel. ▫ Gisteren vergadering voor de Amersfoortsche Hoogeschool.

's Middags redactie-vergadering.

's Avonds bij Giza gegeeten met Truida. Ik was veel opgewekter.

zondagmorgen 26 september

Frissche wind uit W. Zonnig, nog zoomersch. Wij hebben steeds mooi weer. ▫ Woensdag wandelden wij naar het ‘monument’ door het allerliefste land van struikgewas en kreupelhout. Donderdag baadde ik nog in zee. Vrijdag was ik op Walden en verhuurde de fabrieksgebouwen. 's Avonds at ik met de Rijkensen en de Loudon's bij Juul in 't Amstelhotel. 's Avonds zong zij ons veel voor. Ik logeerde in 't hotel. Het was alles zeer

weelderig. Ik genoot wel, maar ik was toch zeer ernstig en niet opgewekt.

De brieven van génerzijds vervullen mij. Soms schijnen ze mij niet echt, maar ze zijn altijd zeer buitengewoon en diep.

Ik heb oover Couperus wel wat haastig en wat al te mooi geschreeven. Hij geeft toch ook heel zwakke dingen. De hoofdzaak ontbreekt hem - en hij krijgt een gevaarlijke populariteit.

Gutkind schreef nu een zeer goede brief. Ik weet toch dat alles weer bijeen komt.

Ik verlang nu zeer naar Italië. Naar Spitteler en Rolland. Vooral Spitteler. ▫ Zoodra de oorlog voorbij is moet ik er op uit. Dat thuis blijven maakt beneepen.

maandag 27 september

Vrij goed weer. ▫ Gister las ik in ‘Life Science’ door Loomis/ een echt Amerikaansch-theosofisch geschrift, dat toch veel goeds en merkwaardigs bevat. ▫ Het is zoo waar dat alle natuurweetenschap neerkomt op het bestaan van vibratie - anders niets. Trilbeweeging - niet stof, maar beweeging in slinger-vorm, met golven. Het kan dus niet anders of onze gedachten beantwoorden aan de vibratie-wetten. Dat kon een uitgangspunt zijn voor nieuwere psychologie. Alle theosofische geschriften hebben het oover ‘trilling’.

woensdag 29 september

De omkeer is eindelijk gekoomen, met N. wind en kille reegen. ▫ Gisteren was ik onuitspreekelijk weemoedig. Ik wist geen raad en kon tot niets koomen. Mijn tooneelstuk kon ik niet vervolgen. Het creatie-gevoel kwam niet en dan is het niets gedaan. Ik zag er maar van af, in plaats van, zooals vroeger, dóór te zetten.

Ik ging naar Den Haag en bezocht Monnier Harper, de arme jongen die smachtend naar mij uitziet. Hij werd juist geopereerd en ik stond weer eens tusschen de witte jassen. Het was niet zoo repulsief als soms wel eens. ▫ Maar ik voelde als een afgemarteld dier - dat vriendelijk behandeld wordt. Ik was in een diepte van weedom, waarin het schijnt of er geen daling meer moogelijk is. Zoo verlaten, zoo zonder eenig uitzicht op verligting. ▫ Ik dacht al, teegen Borel te zullen zeggen: ‘het loopt mis met me.’ Maar zoover kwam het niet. Ik zag Borel niet. Henriëtte Roll speelde voor

67 P. Bjerre

mij en ik begon te schreien. Dat was mij in lang niet gebeurd.
Ze hebben toen Krah's trio gespeeld. Hijzelf hoorde het door de telefoon. Ik vond het prachtig werk. Zoo goed als van Mozart of Brahms of Schubert.
Ik was toch verontwaardigd op Juul die dat liedje niet wou zingen. En zich aan <een> Groningsche reporter oover politiek uitlaat.
Mijn nacht was goed, hoewel niet veel slaap. Nu ben ik bevrijd. Alleen kwelt mij een furunkel in den nek.
Een brief van Bjerre - de beste dien ik mij wenschen kon. De Kring is géén fantoom.

zondag 3 oktober

Weer in de hut op Walden. Prachtig October weer. ▫ Ik ben wat traag en moe. Maar meer getroost. Aan ‘het Skelet’ werk ik voorloopig niet meer.

maandag 4 oktober

De Duitschers zijn in Rusland vastgeloopen. Nu wordt Bulgarije in den brand gesleept. De omkeer kan nu nog alleen maar koomen door uitputting van Duitschland. ▫ Niet eer, waarschijnlijk, dan na de val van Constantinopel. ▫ Daar zal nog wel een wintercampagne mee gemoeid zijn.

zaterdag 9 oktober

Druilig. Ik las in het Doodenboek, de papyrus van Ani - en ik voelde weer de verwantschap, alsof dat alles mij zoo eigen is, dat Egyptische leeven. Vooral dat onveranderlijke, dertig eeuwen lang, die vastheid van geloof en van stijl - die zuiverheid, exactheid, preciesheid. Geen beschaving zou ik liever meegeleefd hebben. ▫ Daarbij is het teegenwoordige zoo rommelig, vaag, leelijk en verward.
Ik droomde weer demonisch, van lijken. Gisteren teekende Van Raemsdonck me en ik schrok toen ik zag hoe hij het demonische weer gegeeven had. Dat is nu Haverman, Lebeau en Raemsdonk die alleen het demonische in mijn gezicht weergeeven. De eenigen die mij teekenden. Wat beteekent dat? ▫ En intusschen word ik veel meer geliefd, vereerd en zacht gevonden dan vroeger. En toch had ik vroeger niets demonisch in mijn uiterlijk. Wat een vreemde verschijnsels!

De lieve jongens zijn weer thuis. Mooi, gezond en vroolijk.
We richten een ander huisje voor mijn moeder in.

zondag 10 oktober

Bedekt, herfstkleuren, de gouden October. ▫ Oovervloed van appelen. Er staan boompjes op Walden, zoo volgeladen van roode, groote appelen dat het haast schooner is dan lentebloesem.
Ik heb ‘het Skelet’ niet opgegeeven, het komt misschien wel. Maar ik moet een andere laag bereiken - het stratum deugt niet.
Ik las in Sirius II en weende.

maandag 11 oktober

Mooi herfstweer. Boompjes vol roode appelen. ▫ Ik bracht mijn zoontje voor 't eerst naar school deezen morgen, oover de hei, langs denzelfden weg waarlangs we Paul's lichaam ten grave droegen.
Het kwam in mij op dat ik verbannen ben op deeze aarde - van een vreemde, verre planeet. ▫ Mijn leeven is lijden, en de uitkomst - al zal die er wel zijn, omdat God rechtvaardig is - ligt buiten mijn gezichtskring of verbeeldingsmacht. ▫ Ik voel het koomende geluk niet, ik voel enkel weemoed. ▫ Maar ik zal ‘bloemen verkoopen’. ▫ Ik ben goed gezond, ik heb niet te klagen. De weemoed komt van ondoorgrondelijke verten.
Ik corrigeer de proeven van de brieven. Ze zijn vol meesterlijke gedachten. Als ze niet echt zijn, zijn ze toch geniaal. Mijn weemoed is juist dat ik ze niet gelooven kan.
Er zijn nu weer dweepers die mij haten en beschimpen omdat ik de weerloosheid niet goedkeur. ▫ Dat hangt samen met het niet-begrijpen en beschimpen van het stuk: de idealisten. Men kan een vrij en ruim karakter niet ooverzien en maakt een bekrompen beeld. Als dat dan niet uitkomt met de werkelijkheid, dan schimpt men.

vrijdag 15 oktober

Prachtig weer. ▫ Ik ben voor niets ongevoelig. Er is geen verdooving van gevoel, eer verfijning en verhoogde intensiviteit. Ik heb ook lust in allerlei sensaties, eevenals vroeger. Ik geniet het zinneleeven eeven als gewoonlijk. En toch een enorme weemoed, achter alles. ▫ Gister begreep ik die

als ‘contritio’. Ik moet niet trachten er uit te koomen, maar inteegendeel er steeds dieper in te gaan. Dan komt een zachte gelatenheid, een volkoomen passiviteit en toegeevendheid. En daaruit wil ik niet. Dan ben ik echter zeer somber en stil.

zaterdag 16 oktober

Gisteren avond droeve spanningen. Ik sta dan groote kwellingen uit, als mijn ernst en mijn leed niet begreepen wordt. Er koomen dan weer impulsen tot woeste, ruuwe daden. De aanweezigheid van mijn moeder hield mij nog het meest daarvan terug.

Ik vind het mooi 's morgens mijn Hugo naar school te brengen. De heileeuwerik zingt weer. Het mystieke schelletje hoog in de lucht.

dinsdag 19 oktober

Ik kreeg een brief van een oude Engelsche geleerde met verzoek een ingeslooten brief aan een Duitsche boezemvriend te stuuren. Het was mooi en aandoenlijk zooals hij oover die vriendschap schreef. De ‘meest oprechte, trouwe, ruimhartige vriend’ schreef hij.

Ik kreeg ook een brief van een Indiër Ananda Coomaraswamy met een artikel van hem. Dat artikel bracht mij op de gedachte dat wij ons niet behoeven te verwonderen dat onze maatschappij droevig is en verward, daar wij toch veele eeuwen lang, uit voorbarig idealisme, hebben gepleegd wat de wijsste menschen - de Indische wijzen - een hoofdzonde noemen, n.l. kastenvermenging. ▫ Hoe duidelijk voel ik het lijden, in mijzelven, van mijn gemengde natuur, half adellijk, half burgerlijk, verfijnd en toch met ruuwheeden, in mij dragend de erfenis van geslachten die maar trouwden zonder bij elkaar te passen. Dat zijn als lange strooken van erfelijke eigenschappen die alles behalve in harmonie zijn, en door elkander loopen in verwarring.

Sociale reorganisatie is onmoogelijk zonder wijsgeerige opvoeding. Want de oovertuiging dat wij al of niet zullen voortleeven na sterven beheerscht al ons sociaal handelen. Wie aan reïncarnatie gelooft zal zich geheel anders gedragen als de ongeloovige. Alleen wijsgeerig inzicht maakt ons geduldig, verdraagsaam en liefderijk. Er is geen orde denkbaar zonder een universeele, door allen erkende wijsgeerige oovertuiging.

vrijdag 22 oktober

Prachtig weer. ▫ Gister at ik met Borel bij professor Brouwer, de mathematicus. Een sympathiek man, met de aardige kinderlijke manieren van een geniaal mensch. ▫ Wonderlijk is het dat zoo vaak mathematische begaafdheid samengaat met vrijheid van oordeel en eedel karakter. ▫ Een fijne, schrandere, vergeestelijkte kop, gladgeschoren, met jonge rimpels. Hij is pas 34 jaar. In een wit linnen pak gekleed. In het gesprek gaat hij soms, als in gedachten, op den grond zitten. Hij had in zich reeds het idee van den Forte-kring gevormd. ▫ Zijn vrouw een fijn type, met hoog voorhoofd en kleine bruine oogen, als een model van de primitieven. Van van der Weyden of Metsijs. ▫ Een pleegdochtertje aan huis, geen eigen kinderen. ▫ Wij spraken vrij, oopen en onbevangen. Borel was weer vol geest en deed ons veel lachen. Het was een mooye namiddag. ▫ Ik fietste in den maannacht naar huis.

zaterdag 23 oktober

Gisteren receptie van de Groene. Mijn lieve vrouw had er zich op verheugd en ze was vroolijk en opgewekt. Ze vond het erg aardig. ▫ Ik sprak met Raemaekers, en wij beslooten, met Borel, een protest op te stellen en in 't buitenland te publiceeren, teegen de laauwheid van onze regeering.

dinsdag 26 oktober

Koud, flinke nachtvorst. Ik leed van de kou en voelde geestelijk en lichamelijk verkleumd van morgen.

Zondag een vergadering voor de Amersfoortsche Hoogeschool. Brouwer presideerde. Hij was soms verregaand naïef in zijn plannen. Maar het werd toch goed. Dit is reeds een uitwerking van de Kring.

Gisteren lunchte ik bij Ramaekers, en wij bespraken het protest. ▫ Maar wat mij dieper trof was het ontwerp van R. voor een serie teekeningen die de neederlaag van Europa's boozen geest en de triomf der nieuwe menschheid uitbeeldde. ▫ De dwangmacht, de hebzucht en de heerschzucht prachtig getypeerd. De glorie der usurpatoren, der schijn machten, de strijd daarteegen en de ooverwinning van den nieuwen jongen reus. ▫ R. had er graag een tekst bij en toen kwam de gedachte in mij op, of dit niet kon zijn het laatste stuk van Schijn en Weezen. Ik wist toch altijd dat

ik dat moest eindigen met een scheppend tooneel, een aanduiding van het groote werk dat gedaan moet worden.

Ook dacht ik aan een groot, simpel drama - mystisch en verheeven eenvoudig. Een mysterie-spel.

Ik zei dat het mij een groote eer zou zijn, die teekeningen in woord te brengen. Als ik maar zeeker kon zijn van mijn scheppend vermoogen. ▫ Dat zou een waardige climax vormen van de Heks van Haarlem.

vrijdag 29 oktober

Koud en nat. ▫ Gisteren was ik bij den dentist en ik voelde mij zwak teegenoover pijn. Ik dacht: hoe kan daar ooit in berust worden. ▫ Ik dacht aan Brouwers verzeekering dat er stellig geen absoluute tijd is. Dat men zelfs recht heeft te zeggen dat Jezus *nu* gekruisigd wordt. Dat alleen kan ons gevoel van recht bevreedigen. Pijn en Smart kunnen nooit door *opvolgende* vreugd vergoed worden. Alleen door gelijktijdige vreugd.

Ik dronk bij mijn nichtje Joti koffie. En sprak toen anderhalf uur met een Duitscher oover den oorlog (Adolf Teutenburg). Ik at toen met mijn vrouw bij Roll en had 's avonds een séance waarbij ook de zoon van prof. Stokvis en diens vrouw aanweezig waren.

zondag 7 november

Kil en stil. ▫ De voordrachten zijn begonnen. Eerst Amsterdam, toen Haarlem, eergisteren Alkmaar. Ik logeerde een nacht bij Giza, en een nacht bij de V's in Bergen. Ik werd zeer verkouden en dacht: misschien is het een wenk om op te houden. Maar mijn stem bleef volkoomen helder. Morgen moet ik in den Haag spreeken. Een concert-bureau wil een tournée met mij maken. Zoo zou ik tot het virtuozengilde gaan behooren. ▫ Maar ik voel dat ik moet doen, wat mij geld opbrengt. Ik voel het als plicht.

Ik was ook in Bergen aan Zee. Het was er zéér stil. Maar ook zuiver en ordelijk. Heel anders dan in Wijk a/Zee. Welk een plechtige stilte was er, de leeuwerikjes piepten weer in het helm, zoo verwaaid en ijl.

Het treft ze zoo goed als ik ‘Ellen’ voordraag. Terwijl ik toch mij niet herinner die verzen *ooit* te hebben voorgeleezen. Ik sprak er nooit oover en las er nooit uit voor. Maar de klank er van zit muurvast in mijn hoofd, hoewel het meer dan vijfentwintig jaar geleeden is dat ik ze schreef.

aant.

maandag 8 november

Zacht en stil weer. ▫ Ik heb de schaduw weer oover me. Ik zal die wel ééns begrijpen. Het is diep, diep, diep - en zeer somber. ▫ De nachtdroomen zijn niet slecht, ze hebben iets moois, hoewel de heldere droomen al sinds langen tijd niet meer voorkoomen. ▫ Maar ik heb een gevoel van genoeg te hebben en weg te willen. Ik kan het niet leevens moeheid noemen. Ik ben niet moe en niet verzadigd. Maar hier op aarde ... neen, toch niet. Ik voel alleen: ‘ik moet bloemen verkoopen.’ Ik zal volhouden, maar ik kan niet met vreugde werken. Ik ben ontzettend droevig.

zaterdag 13 november

Zeer nat, stormachtig. ▫ Maandag sprak ik in den Haag, de eerste maal door een concert-bureau, dus als spreekvirtuoos, in den trant van Juul Culp of Elly Ney. Het was vol, en dus een finantieel succes - vooral voor den impresario. Ik wist dat het zoo zou gaan. Den volgenden dag sprak ik in Lisse - at bij de familie Kingma-Keukenmeester en ging 's nachts met een auto naar Noordwijk en logeerde op pension Johanna. Ondanks verkoudheid blijft mijn stem altijd helder.

Donderdag at ik met Truida bij moe de Jong - en had 's avonds een séance. Ik vond mevrouw Welters zulk een totaal ongeschikt persoon, dat ik nooit geloof dat er uit dien kring iets goeds wordt. Dat is onmoogelijk. Het eenige wat mij goed doet is mijn lieve vrouw er bij te hebben. En haar doet het goed. Maar ik kan het toch niet doorzetten. Er *kan* geen goede sfeer daar ontstaan.

Ik las mijn dagboeken oover en vond bijna niets als lijden en verdriet. ▫ En toch ben ik gezond en krachtig en voel ik mijn invloed toeneemen. ▫ Maar het is toch een jammerlijk bestaan en een droeve waereld. ▫ Zoo voel ik het - en toch ben ik het teegendeel van een pessimist. Pessimisme is onzin. Het Al is Volmaakt.

woensdag 17 november

Ik schrijf in de stations wachtkamer te Zwolle. Ik kom uit Enschede en ga naar Kampen. Maandag sprak ik in Epe en logeerde in Hotel Betlem. Het was er zeer nat en somber. Ik zag de ‘Gemeente-wooning’ van dominee Prins. Leeszaal, concertzaal, vergaderzaal in een fraai, eenvoudig, goed verwarmd gebouw.

Ik lunchte bij Henriëtte Valeton. Wij wandelden in het dennebosch. Er was iets drukkends en sombers in haar sfeer. Ik had wel neiging oover den ouden tijd te praten. Onze verliefde tijd, mijn eerste liefde. Maar het gebeurde niet. Het eenige wat makkelijk ging was onze humor. Dat maakte de toestand dragelijk. Ze was grappig en leuk. Maar ze is ook heel leelijk en kleedt zich ontzettend smakeloos.

Van Apeldoorn ging ik naar Enschede. Daar werd ik ontvangen door den rijk geworden koolen-handelaar Weevers, die mij als gast opnam in zijn nette, behagelijke wooning. Hij vertelde met eerlijk genoegen dat hij in 14 jaar tijds dat mooye huis verdiend had, want hij was met niets begonnen. Ik vond het er niet onaangenaam, beeter dan in 't hotel te Epe, en bij Henriëtte. Ik zie graag voorspoed, in alle richting. ▫ Weevers is een type, zoo kaal geschooren als een Bonze. Groote ooren en mond, druk, vrijzinnig - maar niet protzerig. Hij vond de Duitschers in zaken niet ‘reëll’, niet betrouwbaar.

Van morgen zag ik met hem de katoenspinnerij en weeverij van van Heek. Een van de firmanten, de jonge van Heek, begroette mij. Een zeer bescheiden, zeer eenvoudig jong man, die ik voor een klerkje aanzag. ▫ De indruk van de fabriek was weer enorm. Bij het zien van de geweldig groote, wijde zaal, waar 1200 weefgetouwen staan, met het rijke, warme boovenlicht, het geraas, en de bedrijvige vrouwen en mannen, ben ik altijd diep getroffen. ▫ Ik vraag me weer af: wat betekent dat? Wat zie ik eigenlijk? Hoe sta *ik* daar tusschen, ik, die naauwelijks de explicatie volgen kan, van de toedracht der bewerkingen. ▫ Wat al vernuft - en opgehoopt, geaccumuleerd vernuft! Wat is er al niet noodig geweest aan gedachte, aan energie, aan zwoegen en werken - eer dit ontstond. En ieder alleen is machteloos. Mijn besef kan bijna niets er van bevatten. En toch is het *mijn* waereld, waarin ik leef, die *ik* ben. Het is ontstellend, en ook droevig stemmend. De activiteit, het lichte, warme lokaal, de prachtige machines, dat alles wekt mij op, doet mij goed. Maar dan komt weer de eigen weemoed en machteloosheid. Het verstandelijke zal mij begeeven, naarmate ik meer in het moment leef, in 't Ik-Nu. ▫ Als jongen voelde ik dat ik alles zou kunnen wat ik aanpakte. Maar ik heb nu gekoozen en moet al die kennis mij zien ontgaan. Daardoor verzwakt ook mijn oude weetgierigheid. Ik kan het immers toch niet alles meer bevatten.

Ik ben niet zeer neerslachtig, en de voordrachten gaan goed, als altijd. ▫ Maar de oude pret heb ik niet meer in deeze campagnes. Het is plicht. Ik verheug me op het thuiskoomen. ▫ Nu schijnt de zon oover Zwolle.

18 november

Heerenveen. Gister avond in Kampen geleezen. Gelogeerd bij de familie Kramers, een houthandelaar. Een flinke, goede man met een jong lief vrouwtje en twee kleine kinderen. ▫ Van Kampen een mooye indruk. De ligging aan de groote rivier, de drie fraaye poorten, het mooye stadhuisje met de oude zaal uit de 14^{e} eeuw. Door die dingen kwam er ook een glorie oover het stadje. Van oudsher. Nu nog naspeelend in herinnering. ▫ Enschede is moderne welvaart. Kampen heeft nog iets van de oude, pittige en toch huisselijke pracht uit de middeneeuwen. ▫ Wij wandelden na de voordracht het stadje heelemaal rond, in de heldere maannacht. ▫ Er zijn werkelijk gekke dingen gebeurd, een tooren gebouwd zonder trap er in, en een postkantoor zonder brievenbus.

Ik kreeg een lieve brief van mijn vrouw, die mij veel goed deed. Ze heeft gelijk - het zuure leeven is schijn, en de beetere werkelijkheid wacht. ▫ Maar ik worstel nog maar in het zuure leeven.

19 november

Bolsward. Goed, zonnig weer. Van nacht logeerde ik bij de familie Beekhuis-Kranenburg, een docter, met vrouw en drie kinderen. Een groote praktijk, een oud groot huis, twee auto's. ▫ Van morgen kwam ik achter in den tuin en keek oover de schutting en zag plotseling de weiden voor me, met jong vee, alles groen en vreedig en stil. Toen voelde ik een oogenblik bijna weer gelukkig als in vroeger tijd.

Ik bezag het stadje, de twee kerken, het raadhuis. Niet zoo mooi als het Kampensche. Weinig is er maar oover uit den ouden, mooyen tijd. Geen geeveltje, geen poort, geen brug. Toch is het een oud stadje, met oude rechten als Hanzestad. En er woonden ook kunstenaars, graveurs. De kerken zijn verbazend ontsierd door witkwast en verf, en door houten banken

Ik vind het altijd onaangenaam, den morgen nade leezing in de stad te. worden opgemerkt. Maar ik kon bemerken dat mijn goede gastvrouw niets liever deed dan met mij door haar stadje wandelen, zoodat haar stadgenooten het goed konden zien. De neuzen plat teegen de ruiten.

Ik weet van Vondel en van Generaal Booth, dat ze teegen 't eind van hun leeven zeer somber werden. En toch zou men dat juist van deeze beiden niet verwachten. Wat zou het beduiden?

dinsdag 23 november

Neevelig, dooi, nat. Ik ben weer thuis en reedelijk tevreeden. Er koomen wel lichtere momenten, en ligter uuren. Van nacht voor 't eerst in de heldere sfeer geweest, en opgemerkt hoe de gedachten het psychisch lichaam weer naar de aarde terugtrekken.

Ik sprak Vrijdag avond in Leeuwarden, voor een groot publiek (700 menschen) en logeerde in ‘de Nieuwe doelen.’ ▫ 's Morgens weer vroeg weg. Oover zee naar Amsterdam. Bij Joti koffie gedronken en Spoor's teekeningen van de Indische poppen gezien. ▫ Zondag gewandeld met Henriëtte, Obbes en Joti.

Ik heb beloofd op 1 December in Amsterdam Ellen voor te dragen - en daar heb ik nu spijt van. Ik zie er teegen op.

Ik heb toegezegd tien voordrachten te houden teegen f 100. - per avond. Aan de impresario. Ik vind het soms wel aardig - maar soms ook heb ik neiging er den brui van te geeven.

woensdag 24 november

Gisteren bij Jaap de Haan gegeeten. Ik had een warm gevoel van vriendschap. Hij is een trouw vriend. De eenigste aan wien ik nooit met ergernis gedacht heb. ▫ En nu ben ik weer zoo ontzachlijk verdrietig. Ik waar rond en vind geen troost.

zaterdag 27 november

Sneeuw, helder vriezend weer. ▫ Een paar dagen rust. Woensdag sprak ik in Amersfoort, oover Oost en West. Ik logeerde bij Reyman. Den volgenden morgen zagen wij het terrein bij Oud-Leusden, voor de zoomercursus van de academie. We zullen trachten er een voorloopig gebouw te zetten, en huisjes voor de studenten, als ze geen tenten hebben.

Ik reisde af met Brouwer. Hij is een groot beminnelijk kind, in zijn gesprek vol onverwachte wendingen en diepe geest. Ik voel zeer tot hem aangetrokken. Hij is een van de weinige menschen. Hij hoort in den Kring.

's Middags was ik nog in Amsterdam op de drukkerij. Ik dronk thee in den Haag bij mevrouw Loudon, en sprak 's avonds in Diligentia (Vrouwenkiesrecht). Er waren niet zooveel menschen, maar ik vond het toch, juist

daarom, een succes. Want ik sprak goed, ondanks antipathieke menschen. Ik verwon ze.

Des avonds stortte Borel mij zijn hart uit. Ik begreep hem wel, en ik vond het een zeer merkwaardig en niet onheuchelijk geval. Wat gaat er booven een dergelijk geraakt en geslagen zijn? ▫ Maar hij heeft geen zelfbeheersching genoeg om het *waardig* te dragen.

Ik sliep zeer goed in het leelijke huis. Ik droomde mooi. Borel, en een heerlijk bosch of park. ▫ Borel's vrouw vind ik niet erg sympathiek. Ze is altijd wat gemaakt, en haar dochtertje eevenzoo. Het kind is nooit eenvoudig geweest.

Gisteren, Vrijdag, was ik 's morgens bij Boon, toen bij Monnier Harper, lunchte bij Loudon, waar ik deeze maal veel politiek praatte.

Met Harper en zijn moeder praatte ik rustig en lang. Hij kuste mijn handen. Ik sprak oover een gedachte van mrs Harper, dat het kind, bij zijn geboorte een moeder vindt die het liefheeft, koestert en verzorgt, en dat dan ook wel zeeker, bij ons verlaten van dit lijf en de weedergeboorte daarna, wij ook een moeder zullen vinden, die ons verwacht en ons helpen zal.

Ik schreef aan Schijn en Weezen VI. Ik ben nu wat gewend aan den winter, en wat energieker.

Ik sprak in den trein een oorlogscorrespondent, Samson, een bekend type uit de socialisten-beweeging. Hij was nu aan 't front geweest en liet mij niet los, als een prooi, om alles aan te vertellen. Een pilo-pak, schorre stem, en de gladheid en brutaliteit van zijn ras. Vroeger als reedenaar bekend, nu met alle succes de bladen van oorlogsnieuws voorziend.

zondagmorgen 28 november

Strenge vorst. Het is te koud om het warm te krijgen in de hut. Wel schijnt de zon, maar het vriest 's nachts hard en ik kom niet tot arbeid in den morgen. ▫ Hoe zal ik ooit tijd en rust vinden om weer een goed, groot werk te voltooyen?

maandag 29 november

Iets minder koud. De winter is zeer leelijk deeze maal. Het opstaan 's morgens is misère. Ik breng Hugo naar school en dat wekt wel wat op. Maar verder kou - geen goed-verwarmd vertrek, ook mijn hut kan ik niet warm krijgen.

De ‘Brieven van Generzijds’ gaan er in naar mij toeschijnt.

dinsdag 30 november

't Is weer zoel geworden en daardoor is mijn geest ook wat ontdooid.

Ik had Landry bij me, die er zeer ongelukkig aan toe is, zijn stem door een chronische katarrh bedorven, en geen geld. Zijn geest was wat beeter.

Hij zag in mijn verzen (S en W III) het uiterste van scepticisme. ▫ Dat is totaal mis. Ik voel alles leeg en dood en miserabel - maar ik *weet* beter. Het onzinlijk weeten, het geheugen houdt mij oovereind, verlaat mij nooit. ▫ Ik weet hoe de waereld mooi en volmaakt is. Ik gevoel niets dan het teegendeel.

donderdag 2 december

Zoel weer, 50°. ▫ De voordracht van Ellen is goed geslaagd. Ik at bij Fine Rappel, mijn geweezen patiëntje, die nu zelf een pension houdt voor jonge meisjes. Een aardig, prettig thuis, waar ieder zijn werkkring heeft en de meid als gelijke deel neemt in 't gezin.

Mevrouw van Eeghen-Boissevain sprak.

En ik sprak Ellen uit. Ik denk soms dat ik mijn spreektalent beeter had kunnen cultiveeren en methodisch volmaken. Zoodat ik alles uit het hoofd zeide, zonder kleine fouten of haperingen. Dan zou ik tot iets bizonders in dat werk zijn gesteegen. Ik voel een groote gemakkelijkheid in het spreeken, en alleen het zelf-observeeren en de auto-suggestie belemmert me nu en dan. Ik spreek nooit geheel uit het hoofd. Maar ik voel hoe ik het meester ben, en door studie en oefening het perfekt had kunnen maken. Maar dat hoort weer niet bij mijn weezen. Ik ben geen virtuoos en wil en kan dat nooit zijn. Ik spreek tot de menschen uit liefde, alleen uit liefde.

Onzegbaar somber was ik gisteren, het gezicht van elk mensch deed me pijn - ze zijn ook allen zoo leelijk, zoo grof, zoo poenig. Ik was bij Krah, en dacht dat ook muziek mij niets baten zou, - maar het deed mij toch wel goed. Na de leezing was alles beeter. Dat spreeken is een heilzaam ding.

Van morgen dacht ik weer oover ‘Irene in ballingschap’. Ik wil dat nu toch neerschrijven. Het leeft in mijn hoofd - en ik kan toch heusch mijn tijd niet beeter gebruiken. Als ik volhoud en doorzet, komt het er zeeker.

vrijdag 3 december

Nabij vorst. Goed weer.

Gisteren weer met Truida op de séance geweest. Deeze gaf mij nog van

aant.

alle het meeste vertrouwen. ▫ Vooral omdat er gesprooken werd van ‘het Zoomerland’ waar een geliefde ziel dwaalde, en daarmee werd Paul bedoeld. Ik zou binnen-kort bericht van hem krijgen. Het schijnt mij stellig onmoogelijk dat het medium, een persoon als Barel, deeze woorden zou zeggen omtrent het ‘Zoomerland’ en Paul. ▫ Van morgen vertelde mij zuster Obbes dat ze van Paul gedroomd had en hem gelukkig had gezien, te midden van bloemen. ▫ Het bezoek aan de séance doet ook Truida altijd goed. En ik zelf voelde den last veel verligt.

dinsdag 7 december

Gisteren vergadering bij Brouwer, voor het Amersfoortsche Instituut.

‘Vernieuwde waardebepaling der leevens-elementen van individu en maatschappij.’

Zo luidde zijn grondbeginsel, en het kwam oovereen met hetgeen Rathenau zei omtrent ‘Wertung’. Wie de waardebepaling wijzigt, wijzigt van zelve den gang der menschheid.

woensdag 8 december

Gisteren sprak ik te Schiedam, in een kerk. Vol. Ik sprak niet zeer goed. 's Nachts om 2 uur kwam ik in stroomende reegen weer op Walden.

Ik at bij den heer van Meurs, leeraar aan het doofstommen-instituut te Rotterdam. Hij vertelde mij dat het moeyelijkste van 't onderwijs was het leeren van de taal. De nuancen van de taal leeren ze nooit omdat ze de intonaties niet hooren. Daardoor krijgen ze nooit volleedig taalgevoel. ▫ Een leerlinge zei aan de juffrouw dat ze gedroomd had dat ze de juffrouw niet kon verstaan. ‘Uw mondje was zoo klein dat ik er niet van kon afleezen.’ ▫ Een jongen, feitelijk doofstom, was toch instaat op de viool een door de piano gegeeven toon te vinden. Ook kon hij enkele woorden en zinnen verstaan, met groote inspanning. Maar hij las veel liever van de lippen.

Ik schreef een brief aan Schröder, uitdrukkend mijn wensch om in zijn plaats te koomen. Er heerscht groote opwinding oover zijn arrest.

vrijdag 10 december

Zoel, nat. 52°. ▫ Ik schreef een brief aan Brouwer, oover zijn geschriften. Die vervullen mij zeer. ▫ Zijn Delftsche reede is een oorlogsverklaring, een

brutaal revolutionaire daad, - en ondanks dat maken ze hem professor en academie-lid. Het geschrift is esoterisch - maar niet harmonisch en compleet. Het lijkt op Schopenhauer, hier en daar - er zijn onzuivere invloeden in. Het is ook niet ooveral echt. ▫ Ik had ook, eeven als hij, de neiging te zeggen ‘Zoo is 't’ als ik eigenlijk behoorde te zeggen: 't Zal wel zoo zijn. Ik sprak vaak als een machthebbende, terwijl ik toch niet meer was dan een geloovige. Zoo doet hij ook.

vrijdag 17 december

Ik sprak Dinsdag in Brielle, en logeerde bij Echten tot Wissekerke. Het fijne vrouwtje en de twee bevriende echtparen die elkaar het leeven in het kleine stadje dragelijk maken.

De reis er heen werd verkort door de tweede bundel brieven van Elsa Barker en rechter Hatch. Ik was er zeer door vervuld, en de schaduw trok nagenoeg geheel weg. Ik sprak ook zeer goed in Brielle.

Ik kwam terug met de boot, oover Vlaardingen. Ik vond dat stadje geheel veranderd - ik dacht aan oude tijden, mijn bezoeken aan het Nieuwland, de verliefde Daatje Hoogendijk - die jeugdindrukken zijn nog zeer sterk.

Gisteren moeyelijkheeden met Borel en de groene.

Ik was weer bij Welters, het medium Barel geeft het op. Het was ook een zeer inferieur instrument. Nu liet ik de dochter van mevr. Welters automatisch schrijven en wij kreegen vrij spoedig contact met Stokvis. Hij ‘schreef’: ‘ik blijf bij U allen.’ En in Januari zou hij duidelijker kunnen zijn. Het deed mij goed dat dit gelukt was.

10 December ben ik nog weer in Aalsmeer geweest. Ik logeerde bij den pastoor en zag den volgenden morgen de bloemen en kassen, ondanks gestadigen reegen. Met Duyvens de broer van mijn tandarts.

Ik droomde van een ontmoeting met Paul waarbij ik mijn vuurige liefde voor hem uitte en hem omhelsde. Ik zag zijn oogen niet, wel zijn hals. ▫ Dit kwam oovereen met wat bij Welters gezegd werd (van het Zoomerland).

Het wegtrekken van de schaduw beduidt zeeker verligting van de demonische druk, zooals ook Hatch verzeekert. Het pleit is in hooger sfeer al beslist.

vrijdag 24 december

Twee gewigtige gebeurtenissen, blij en droevig in mijn leeven. Mijn paardje Suze is gisteren plotseling gestorven en de schrijver van de Brieven

aant.

van Generzijds heeft door het medium in Amsterdam, juffrouw Welters, tot mij gesprooken. ▫ Het verlies van dat jonge paardje voelen wij allen hier heevig. Het was nu 1½ jaar oud, mooi en zoo mak dat het ons allen kende, en hinnekend antwoordde als een van de kinderen hem toeriep van uit de kinderkamer. Het beestje was als een onmisbaar weezen op Walden en ik liet juist den stal voor hem in orde maken en geheel opknappen. Zulk een lief, mooi dier krijg ik nooit terug. ▫ Mijn vrouw barstte in tranen uit toen ze hem zag wegvoeren op een wagen, de vier pooten stijf gestrekt. Ook de kinderjuffrouw schreide, en Dirk de tuinman, die hem verzorgd had.

Ik kwam juist uit Amsterdam, waar wij weer een séance bij Welters gehad hadden, nu met de dochter als schrijf-medium. Er is nu geen argwaan meer, het meisje is intelligent en vertrouwbaar. ▫ Er zijn nu drie personen die door haar schrijven, Stokvis, ‘onze vriend’ zooals wij zeggen, met het teeken ✻ de man van mevrouw Welters, met het teeken △ en rechter Hatch met het teeken +. ▫ De meededeelingen koomen vlot, en maken den stelligen indruk echt te zijn. ▫ Toen rechter Hatch kwam en mij, op een vraag, verwees naar de passage uit zijn boek (oover de Witte Broeders), - waarvan het medium onmoogelijk iets weeten kon daar er nog maar één exemplaar van dat boek in Holland is en dat in mijn handen - toen was het niet moogelijk te twijfelen. ▫ Dat maakte mij zeer verheugd en getroost. Toen kwam thuis de droefenis van het paardje. ▫ Curieus was het dat er in het Engelsch spelfouten waren (‘safed’ voor ‘saved’) die de schrijfster zelf beeter wist.

Ik sprak Dinsdag in den Haag. Het was niet vol en ik had moeite, maar het ging toch. De impresario zal er nu wel genoeg van hebben.

Ik logeerde bij Atie van Gennep, Martha's nichtje, in een mooi huis. Ik kende haar uit ouden tijd, en we spraken oover Mijnsheerenland. ▫ Een dochter van haar lijkt zoo precies op haar tante Sally, dat ik er sterk door getroffen werd. Er loopen toch als 't ware *erfelijke eenheeden* door de geslachten. ▫ De dochters geleeken niets op elkaar. Een was mooi, elegant, vrij onbeduidend, de andere had het groote, leelijke gezicht en de geestige goedhartige expressie en manieren van haar tante Sally. Precies. Een derde dochter geleek weer op haar tante van moeders zij. Meer waereldlijk en geestig, maar wat ondeugend.

Bij Borel is het zeer treurig. Zijn vrouw heeft den duivel in haar getoond. Ik kon haar nooit recht lijden met haar knip-oogende liefdoenerigheid.

Nu ik haar afschuuwelijke jaloezie en woede weet, nu is mij dat alles ondragelijk. Ik zal er wel niet meer koomen.

Bij Harper was het ook droevig. De jongen scheen mij nagenoeg stervende. Hij is nu met zijn moeder bij Boon aan huis. Maar de twee vrouwen kunnen nu elkander weer niet verdragen. En moeder en zoon snakken naar een eigen huisje. ▫ Dit verlangen gaf hem plotseling kracht tot spreeken, hij zei: *my own mother, home*! ▫ Het kwam mij voor alsof hij dat alleen doen kon door de nabijheid van den dood. Nu nam, als 't ware, het astraal-lijf de functie oover van de verwoeste hersendeelen, en liet hem spreeken, zooals de afgestorvene de organen van het medium gebruikt. ▫ Ik zeide hem: you will have your *home*, my boy! ▫ Maar ik bedoelde het 'Home' aan géne zijde.

zaterdag 25 december, 1e Kerstdag

Het is mooi zacht weer. Maar er is iets zeer sombers en gespannens in deeze Kerstdagen, door het aanhouden van den oorlog, terwijl ieder het funeste einde er van begrijpt, zonder uitkomst op winst of victorie. De ellende komt achteraan. Misschien helpt de moreele verligting, als ieder dankbaar is voor de vreede. Misschien komt er een vlaag van hulpvaardigheid, van berouw en schaamte.

dinsdag 28 december

Storm. Zoel, 50°. ▫ Er zijn kleine waarneemingen, gemakkelijk door iedereen te doen, van de allergewigtigste beteekenis - en die toch nooit zijn opgemerkt met begrip van die beteekenis. ▫ Bij voorbeeld het onmiddellijk gevoel van genot als men, vermoeid zijnd, een kop thee drinkt. De snelheid waarmee dat wordt waargenoomen maakt alle physisch-chemische verklaringen onmoogelijk. Men voelt, oogenblikkelijk, dat het geheele lichaam die verkwikking verlangt en goedkeurt. ▫ Een andere merkwaardige waarneeming is dat slecht-riekende stoffen van het lichaam, alleen slecht rieken als ze van een ander koomen. Voor het eigen individu zijn die slechte geuren *niet* onaangenaam. ▫ Dat bewijst hoe volkoomen geestelijk onze keuze is. Precies dezelfde geur is aangenaam of onaangenaam al naar wij *weeten* dat ze van onszelven of van anderen komt. Ook dit is physisch geheel onverklaarbaar.

De Kerstmis is rustig voorbijgegaan. De twee kinderen liggen met influenza in bed. Wij zijn allen meer of min verkouden.

aant.

Zondag morgen sprak ik voor de religieuze socialisten, oover het zuivere socialisme. Het was zeer vol, en ik had mij weinig voorbereid. Maar ik wist wel dat het goed zou gaan. Ik sprak zeer goed. Eigenaardig is de intuïtieve manier waarop ik *weet* dat een reede min of meer zal slagen. Ik behoef dat niet te ooverdenken. Ik voel het. ▫ Ik ben mij gevoelsmatig - in het Ik-Nu - bewust dat ik het onderwerp voldoende meester ben, en ook ongeveer hoe lang ik er oover spreeken kan. Dat komt altijd uit.

donderdag 30 december

Gisteravond lag ik op de rustbank te luisteren naar de Liebes-Walzer van Brahms, die Toosje speelde. Ik voelde als in Devachan, leevend in diepe droomherinneringen, zalig en diep. Ik zag een vrouwefiguur dansen, op de wals-muziek, een elegante, wat mondaine, maar schrandere superieure vrouw. Het was intiem en zalig.

vrijdag 31 december, oudejaar

Gister avond weer séance, waarbij Hatch berichten gaf. Toen ik oover mijn raadsels sprak, vooral over het gevoel het midden der waereld te zijn, en toch een arme stumper - toen zeide Hatch met veel nadruk en groote schriftletters: you *are* the centre of the world and *not* a poor mite. ▫ Ik weet dan dat hij gelijk heeft en ik weet ook alles wat hij verder zegt. Maar door zijn verzeekering *voel* ik het ook.

Hij zeide ook Paul gezien te hebben. Paul was gelukkig en nog in het droomland zijner waerelddagen (Devachan).

Heeden nacht bij ons ingebrooken.

1915. Het somberste oorlogsjaar, nog geen uitzicht op Vreede.

Mijn werksaamheid dit jaar was vooral als journalist en als reedenaar. ▫ Aan Sirius kon ik nog niet beginnen. Maar ik voel het leeven in mijn hoofd.

De Heks van Haarlem dat een succes scheen te worden, werd toch een mislukking door gebrek aan goede krachten. Royaards is te zeer Reinhardsch. Mooye insceneering, goede regie, maar slecht begrip van het dichtwerk. ▫ Een nieuw drama wilde niet ontstaan. Ik beproefde het in Wijk aan Zee maar bleef steeken. Toch voel ik de lust en de kracht het dóór te zetten. ▫ Van ‘het Skelet’ zal ik toch iets maken, en ook van Irene

in ballingschap. ▫ Het moet nog eenvoudiger en stoutmoediger geestelijk. ▫ Als boekwerk had de Heks succes.

Ik deed de ‘Brieven van Génerzijds’ vertalen en ontving het tweede deel. ▫ Het eerste deel kwam uit en werd goed ontvangen.

Het boek ‘bij 't Licht van de oorlogsvlam’ verscheen en ik bespeurde veel teekenen van belangstelling en bewondering. Het zijn de vier reedevoeringen in Amsterdam, uitgewerkt in artikelen in de Groene.

Ik schreef bijna iedere week in de Groene en had veel satisfactie van dat werk. Mijn positie is aanmerkelijk versterkt. De literatoren koomen gaandeweg tot mij oover, en mijn vijanden zijn nagenoeg tot zwijgen gebracht.

Ik schreef den vijfden Zang van Schijn en Weezen, en ook dat werd meer gewaardeerd dan vroeger.

Ik sprak in veel plaatsen: Alkmaar 2×, Amsterdam (negen maal, 4 voor 't Nut, 1 voor de Chineezen, 1 voor de studenten, 2× voor de vrouwen, 1 voor de religieuze socialisten), Edam, Den Haag (vijf malen in Diligentia), Aalsmeer (twee maal), Heerde, Meppel, Zutphen, Bussum, Tiel, Enschedé, Kampen, Epe, Bolswart, Leeuwarden, Amersfoort, Brielle, Schiedam, Lisse (34 maal in 't geheel).

Ik publiceerde ook een voorreede voor ‘j'accuse.’ ▫ Ik verwacht dit jaar de Vreede. Maar geen afdoende vreede. Duitschland zal buigen en de anderen zullen dan moeten toegeeven. Maar dan zal Duitschland toch weer beginnen, tot de revolutie komt.

[1916]

dinsdag 4 januari

Steeds zacht, oopen weer. ▫ Zondag avond speelde Toosje bij Martha aan huis en ik luisterde weer en bekeek tegelijk Egyptische platen, de tombe van Yua. Toen ontstond een nieuwe sensatie. Een heerlijk fijn samenstemmen van de muziek (Brahms, de Bussy) met het weezen dier oude Egyptische beschaving. Iets zooals ik reeds in Johannes Viator beschreef, muziek en de dansende kinderen. ▫ En ik behoefde niet *mooye* dingen te zien. Er waren wel mooye dingen, koppen en meubels en mummies - maar ook de leelijke - de bavianen - wekten de schoone sensatie, in harmonie met de muziek. ▫ Dit zijn eigenlijk veel belangrijker dingen dan veldslagen en uitvindingen.

Harper is gestorven. ‘Home’.

aant.

dinsdag 11 januari

Een rijke week achter den rug. ▫ Donderdag 6 Jan. sprak ik in Joure. Ik had daar eenige ellendige uuren. Het was er somber, nat, stormachtig en ongezellig. Niemand wachtte mij op. Een saai en suf hotel. Ik was diep en gruuwelijk neerslachtig. Ik had geleezen in de ‘grondslagen der Wiskunde’ en ook dat deprimeerde me, omdat ik het niet volgen kon. Ik voelde onmachtig om te reizen en van huis te zijn. Het spreeken ging goed, als altijd. Ik zag het dorp, den volgenden dag en dronk koffie bij den apotheeker Rensing. Het stormde en reegende, het land lag onder water. Een droevig, troosteloos land.

In Sneek was het beeter. Daar was ik bij een vroolijk gezin, in een groot huis, Dr Bouma. Een knappe huisvrouw en twee lieve, knappe dochters. Ook de spreek-avond was fleuriger en druk bezocht. Ik reisde den volgenden dag oover land terug. De storm-zee schrikte mij af.

Zaterdag at ik bij Royaards, met Top Naeff. Het was er heel genoegelijk. En wij bespraken de reprise van de Heks, en oover andere stukken. ▫ Maar Top Naeff deed mij niet sympathiek aan. Daarmee zal ik niet opschieten.

Ik kreeg bericht dat Bjerre en Norlind meekwamen met de Ford Expeditie. En ik ging hen begroeten in den Haag.

Des middags hadden wij séance hier bij mij op Walden. Hatch kwam weer en zijn gesprek met mij voldeed me. Ik zie niets anders als echtheid. Oover de Ford-expeditie sprak hij zeer sceptisch. De toestand der waereld vond hij zeer zorgelijk. ▫ Het verkwikte en sterkte me.

's Avonds was ik in 't Hotel Wittebrug en vond er Borel. Het was een tamelijk onbeteekenend gezelschap, precies een bal of danspartij. Borel vroeg of ik mijn bal-boekje al vol had. ▫ Die menschen eeten en leeven als rijke lui, in de misère rondom. Ooveral zijn de neutralen in goeden doen. Ze verdienen en maken pret.

Gelukkig vond ik eindelijk Bjerre en Norlind. Norlind omhelsde me onstuimig, midden in de zaal. ▫ Bjerre bracht me naar den trein en vertelde dat hij zulke heftige brieven van Landauer had gekreegen. Ook die schijnt zijn eevenwigt te verliezen.

Zondag morgen was Brouwer bij me geweest. Ik ben zeer sterk door dien man getroffen en van zijn weezen vervuld. Hij schijnt mij de meest geniale mensch dien ik tot nog toe vond. ▫ Ik heb hem lief en voel ook dat hij mij begrijpt en liefheeft. Hij is voor mij, door zijn genie, als een beschermer. Ik kan zijn intellect niet volgen, eevenmin als ik de vaardigheid

van Elly Ney of Schäfer begrijp. Dat is voor mij iets onbereikbaars, ongeloofelijks. ▫ Maar hij erkent het bijkomstige van dat talent, en de voornaamheid van het karakter en het gevoel, dat ons bindt.

Gisteren hadden wij een vergadering van de Amersfoortsche zaak. Brouwer presideerde, maar werd door de vergadering gedwongen zijn plaats af te staan aan Reyman. Nu is Reyman een dwerg bij den reus Brouwer en deeze verwisseling was belachelijk. ▫ Het kwam daardoor dat er een meerderheid was van middelmatigheeden. Door Reyman er in gehaald. Beste, beschaafde menschen, die ook menschen van beteekenis heeten in ons land. Maar absoluut ongeniaal, on-spontaan, zonder begrip van de Kring-idee. ▫ Nu kwam de zaak tot klaarheid voor ons, voor Brouwer, Borel en mij. Wij verlieten de vergadering, en zijn van plan al die anderen los te laten. Wat Reyman nu doen zal is onzeeker. De vraag is of hij zien zal dat hij er met die anderen nooit komt. Ik denk van wel. ▫ Uit al die poogingen en machteloosheeden groeit de *Kring*, als het eenig sterke. Die er bij hooren, vinden elkaar, en groeyen aaneen. Die niet er bij hooren vallen af, van zelve. ▫ Ik denk vaak om Rathenau. Ik geloof dat die er bij hoort. Het prachtige woord van Norlind geeft den toestand: Als Rathenau in de hel komt, mag de duivel wel oppassen! ▫ Wij zijn nu met ons vijven, in Holland: Bjerre, Norlind, Brouwer, Borel en ik. ▫ Er is nog geen van de anderen die ik opgeef. Ook Rang niet, noch Däubler, noch Landauer - Buber zal de moeyelijkste zijn. ▫ Als op de grens staan: Upton, Hjalmar, Romain Rolland, Rathenau.

zondag 16 januari

Stilte na heevige stormen. ▫ Dinsdag at ik met de Groene redactie bij Holkema. Van Hamel deed meededeeling van een bezoek dat hij kreeg van een zeekeren Wiertz, een spion voor de Entente, die aan de Groene aanbood foto's van documenten uit het bureau van de Toekomst, door hem gestoolen, waaruit bleek dat ‘de Toekomst’ wel deegelijk, ondanks de pertinente ontkenning van professor Sleeswijk, door Duitsch geld is omgekocht. Een staaltje van verraad en knoeierij zonder weerga. Zooiets gebeurt alleen in zeer bewoogen tijden.

Woensdag avond hield ik de feestreede voor het afscheid van Christine Poolman. Ik bleef tot half twee, danste met Rika Hopper, werd gezoend door de dames, door Poolman en mevrouw Mann - en dronk wijn. ▫ Ik sliep in American, zeer kort en was 's morgens in een ligte, lichte stemming, fijn en schoon, zeer gelukkig.

Donderdag nam ik deel aan het diner van de Ford-expeditie en hield een reede, die wel indruk maakte, na al de banaliteiten die er waren geuit, maar die mij toch niet bevreedigde. Ik maakte echter met goede lui kennis. Met Selters een vriend van Upton, met de vrouw van Josef Fels, met den rechter Lindsey en zijn vrouw.

Ik logeerde bij Borel, mijn teegenzin teegen zijn vrouw ooverwinnend. Het stormde vreesselijk en er zijn veel plaatsen dien nacht ooverstroomd.

Den volgenden morgen was ik nog bij een vergadering van de Expeditie, en merkte op hoe handig en vlug ze konden vergaderen, discussieeren en besluiten. Dat doet democratische opvoeding.

Ik reisde met Royaards terug, en hij kwam los en wij schooten beeter op dan vroeger. Hij wil mij weer aan 't werk hebben. In modernen tijd moet ik schrijven meent hij. Maar ik blijf toch aan mijn denkbeelden vasthouden - aan ‘het Skelet’ en de 18^{e} eeuw.

Ik was een uurtje thuis en ging toen weer met Zusje Obbes naar de comedie. Wij zagen ‘das Teufelsweib’ van Schönherr, voortreffelijk gespeeld door Magda Janssens. Dat is weer eens een kranige actrice. De beste die ik in langen tijd zag. Het stukje is verwonderlijk knap, omdat vijf bedrijven door drie persoonen worden gedragen zonder een moment van verveeling. Maar het groote dramatische element ontbreekt. Het is het gegeeven van Macbeth, maar daar volgt de wroeging, die noodwendig is. Hier wordt geen dieper slot gegeeven. De hechtste zuil voor het gebouw ontbreekt.

Gisteren, Zaterdag, kwamen de Zweeden. Ze lunchten bij mij en wij gingen toen naar Blaricum. Het was een recht goede middag. Brouwer is mij zeer lief. Ik voel zijn geniale geest en vermoogen als een noodzakelijke bescherming voor ons dichters. Ik zou graag elken dag met hem praten. ▫ Norlind voelde zich blijkbaar gelukkig. De scheemering in het huis van Brouwer deed hem goed. Brouwer zat in zijn wit-katoenen pak, met den ulster er oover heen. Daarbij sprak hij oover zijn weetenschap, in voortreffelijk Duitsch, met groote welspreekendheid. ▫ Bjerre was bedachtsaam en droomerig als altijd, maar toch vol helder vuur en vol kracht. Physiek is hij niet sterk en ook Norlind niet. Het zijn beide zware mannen, maar zonder veel physieke waarstand. Ik voelde mij sterker, hoewel zooveel ouder. ▫ Ik ben zeer wel, na al die drukte, en heb meer lust in het volbrengen van mijn drama dan in langen tijd.

aant.

maandag 17 januari

Goed, zonnig weer, en een weinig rust. ▫ Ik las in oude dagboeken. Steeds herhaalt zich mijn vóórtijdige bewondering. Deezen zoomer nog weer met Schoenmaeckers. ▫ Ik las ook in een boek van een vrijmetselaar ‘Signs and symbols of primordial man.’

vrijdag 21 januari

Nog steeds buyig en stormachtig. Een winter van storm en reegen. Met zacht weer. Ik heb nu een warme kas met bloeyende seringen. Daar ga ik gaarne heen.

Dinsdag kreeg ik bericht van Aletrino's dood. Mijn goede Sam. Ik schreef iets oover hem. Ik heb zoo dikwijls aan zijn dood gedacht, omdat hij er zoo bang voor was. Hij had leelijke zwakheeden - vooral in zijn gedrag teegenoover Jaap de Haan - maar hij had een groote liefde voor mij, en hij liet mij de beste herinnering na uit mijn studenten tijd. ▫ Daarmee wil ik niet zeggen dat mijn verloovingstijd met Martje niet vol moois en liefs was - maar dat was in Haarlem. Amsterdam en mijn studentenleeven dáár had weinig wat mij nu nog bekoort in herinnering. Alleen de middagen bij ‘tante Betje’ met Sam.

Dinsdag 18 ging ik weer naar den Haag, met mijn artikel aan de Ford menschen. Ik sprak nog met Bjerre en Norlind. Op de vergadering in Hotel Wittebrug, met de Hollandsche commissie was ik zeer rustig en gelukkig. Ik ga niet voor die zaak naar Stockholm.

Gisteren weer séance. Hatch beloofde dat ik een teeken zou krijgen van zijn identiteit vóór de volgende bijeenkomst op Zondag 30 Januari. Er was een stoornis, omdat een persoon aanbelde die mee wilde doen, een die vroeger de slechte séances met Barel bijwoonde. Toen werd er door allen slechten invloed gevoeld, door △, + en ∗. ▫ Hatch zeide ook dat de oorlog niet lang meer zou duuren, en dat er groote gebeurtenissen op til waren.

Ik voelde weer zeer gesterkt en innerlijk rustig. Ik schreef een republiekeinsch artikel voor de Ford-lui, en publiceer dat in de Groene. Het zal veel teegenstand ontmoeten, maar het is toch goed. Ik voel dat de vijandschap teegen mij voortduurend wijkt. Het eenige wat ik nu nog wensch is dat dit drama tot stand komt. Dit is als een dood punt, waar ik ooverheen moet. Dan ga ik met groote lust aan Sirius verder. Ik zal tevreeden zijn als ik dit jaar dat drama afkrijg - en aan Sirius begonnen ben.

donderdag 27 januari

Druilig. ▫ Het oogenblik wordt intensiever, maar ik moet meer moeite doen om mij te herinneren wat er kort geleeden gebeurde. De tijd gaat snel voorbij, en de gebeurtenissen zijn daardoor minder distinct. Ik weet dat ik een zeer drukke week achter den rug heb - en toch, nu ik het gebeurde zal noteeren, nu schijnt het niets.

Ik sprak Zaterdag 22 in den Haag. Juist zooals ik dacht, met weinig voldoening. Ik droeg een acte uit de Broeders voor. Ik had het thuis gedaan, zeer goed, omdat ik voelde begreepen te worden. Maar hier snapte niemand er iets van, vrees ik. ▫ Ik logeerde bij Ati.

Zondag was Brouwer en zijn vrouw bij ons. Zij bleeven tot neegen uur. Het bleek mij nu hoe uiterst sensitief hij is. De persoon van Reiman maakt hem ziek. Hij heeft er vizioenen door, en schreeuwt soms ‘Reiman!’ om hem kwijt te raken.

Maandag hadden wij bijeenkomst in Amsterdam. Borel, Brouwer, Bloemers, Van der Gon, Reiman en ik. Ik ging Reiman maar wat forsch te lijf, en het was goed. De man is de dupe van zijn al te groote ideeën. Hij kan ze niet dragen. Hij voelt zich een uitverkoorene, een werktuig Gods, en wordt daardoor fanatiek, en stuurt alles in de war. Wij zullen ons nu geheel van hem losmaken en zelf doorgaan.

Dinsdag ging ik naar Veendam. Ik had er niet veel plezier in, en het begon ook niet goed. Maar het viel mee. Ik werd afgehaald door Boerma, den onderwijzer, en door den heer Mijenhuis een fabrikant. Het was des avonds vol, en een goed publiek. Het is een van die bloeyende plaatsen in Nederland, zooals Boskoop, Aalsmeer, Lisse, en de Twentsche stadjes, waar hard gewerkt en veel verdiend wordt, en men dus allerlei aspiraties krijgt en mee wil doen. Er was op de gezichten een zeekere voldoening door de welvaart, den bloei van de plaats. Comfortabele huizen - hoewel smakeloos - electrisch licht, park-aanleg. De plaats zelf een Vaart, eindeloos lang, met lage huizen aan weerszijden. Weinig of geen armoede. Fabrieken van aardappelmeel en stroop, en stroopapier. De gezonde welvaart, eer de luxe begint. ▫ Ik reed in de auto van een ander fabrikant - Ubbo Wilkes - naar Assen. Een mooye tocht 's morgens vroeg.

Gisteren was Hugo jarig, en had vriendjes te spelen.

maandag 31 januar$_i$

Kil, om het vriespunt. ▫ Gisteren waren de dames Welters er, en hadden wij een zitting. Het merkwaardigste er van was, dat de drie persoonen

aant.

✻, △ en + zich vereenigden door een cirkel er om heen ten teeken dat ze beraadslaagden. En dat er toen werd gezegd dat ik moest voort-gaan aan het ontwerp dat ik ‘na den zoomertijd’ was begonnen.

De gunstige verwachting in het waereldgebeuren was weer verdweenen. Het uitzicht somber. Ook mij wachten nieuwe zorgen. Mijn kinderen zouden een gelukkiger leeven hebben dan ik. Maar de victorie voor mij is zeeker. ‘Poor dear friend’ zei +. Hij zou mij helpen zooveel hij kon. Het teeken (de brief van mrs Barker) is niet gekoomen. Ik moet die eerst afwachten, zei +.

Ik word nu weer aangevallen, en bemerk hoe de vijandelijke geest er nog is.

Het ongewoone en voor geleerden irritante in de beschouwingen van + is het toekennen van een persoonlijke willekeur, persoonlijke eigenschappen, hartstochten en impulsen aan niet-menschelijke dingen. Het beschrijven van demonen en geesten als persoonen met wil, gevoel en fantasie. En toch is daar weetenschappelijk niets teegen in te brengen. Ook de natuur-wetten zijn willekeur van den Hoogste. ▫ Het groote raadsel laat me niet los en toont zich telkens weer onder andere aspecten. ▫ Hoe een zelf, een individu opgaat in andere individuën en tot een eenheid versmelt als droppel in de zee dat zien we in onze menschelijke ontwikkeling. Wij voelen meer en meer vóór anderen en met anderen. Dat is een klein begin, maar duidelijk. ▫ Maar mijn Zelf, mijn ik-gevoel is onmisbaar voor het bestaande. ▫ En toch moet ik aanneemen dat er oneindig veel bestaat zonder dat *ik*gevoel van mijzelf. ▫ En het kan niet! Mijn zelf is onvernietigbaar en voorwaarde van al wat is. ▫ Maar als er hooger of ander bewustzijn bestaat - andere menschen - zonder *mijn* bewustheid, dan is het mijne ook niet noodig, niet onmisbaar. ▫ Maar deeze beschouwing, en het bestaan der andere ego's heeft toch weer *mijn* erkenning noodig.

woensdag 2 februari

Gisteren naar Haarlem, de bank, de huurders/ Valérie bezocht. Toen bijeenkomst met Brouwer bij Bloemers. Op deeze wijze kunnen we opschieten. Daarna de promotie van Joop de Haan bijgewoond, als paranymf. Het was een aardige plechtigheid. De aula vol, veel bekenden. Men stond op toen de professoren binnentraden. Ik zei teegen Truida dat deeze eerbieds-betooning een van de weinige echte was. Van Hamel en Brouwer opponeerden en Joop sprak duidelijk en welbeheerscht. ▫ Op de receptie

zag ik Verwey, en tal van anderen. Ik zag ook de schilderijen van de professors en vond er veel mooye, van Veth en van Israëls. ▫ Daarna redactievergadering van de Groene, ook vlug en gemakkelijk. ▫ Om 7 uur gedineerd bij Hoek, met ons tienen, Joop en zijn vrouw, van Hamel en zijn vrouw, Giza, de Castro en Dr Frets, een vriend van Joop. Het was er warm en gezellig en vroolijk.

Hugo nam dikwijls een appel mee voor zijn schooljuffrouw. Maar nu was hij bang dat ze er buikpijn van kreeg, en hij nam een gulden uit een mandje met geld dat op tafel stond en bracht die voor haar mee, dan zou ze eerder rijk zijn. ▫ Ik vond dit aardig. Als de guldens eenmaal zoo oovervloedig zijn als de appelen dan bestaat er geen diefstal meer.

vrijdag 4 februari

Steeds voorjaarsweer. Winderig, zoel. De meezen zingen, de seringen hebben dikke knoppen, de narcissen staan in knop.

Gister in Amsterdam, ik was blij dat mijn hoofdartikel goed was en ook door de anderen goedgevonden werd.

Heyermans wil Torribio speelen. Dat verheugt me. Bouwmeester wil mij tot voorzitter in zijn jubileer-commissie hebben. Dat heb ik er nu van dat ik het voor mevrouw Poolman deed, nu wil een ander het ook, en dan kan ik aan den gang blijven.

Hein Boeken, de dichter, zit gevangen, weegens moord op zijn vrouw. Zij was altijd digt bij den waanzin, en nu voelde ze dat ze naar 't gesticht terugmoest. Toen nam ze laudanum en hij hielp haar. En toen de laudanum niet genoeg werkte heeft hij haar geworgd. ▫ Arme man - ik weet wat zulk lijden is, en waartoe men komt. Ik dacht aan den gruuwelnacht met Paul. Maar ook hoe dankbaar ik was dat Paul nog eenige uuren bij ons was gebleeven, en dat zijn lijden *niet* was verkort.

Welk een droevig leeven. Twintig jaren huuwelijk, altijd bedreigd door het spook van den waanzin. En eindelijk verlossing op deeze wijze. Zij was gelukkig toen ze wist dat het nu uit was. Ze had het al zoo vaak beproefd. En hij was volkoomen kalm en blij dat het nu zoover was.

Gister bezoek van Tine Gobius, een nichtje van Truida, dat eerst getrouwd was met de Kruyf, een zakenman, toen met van Aalst, een dominee. Beiden worden nu door haar vervloekt, en voor egoïsten en ploerten uitgemaakt. De dominee was de ergste, een huichelaar, een drinker en vloeker, een speculant die haar om haar geld trouwde. Maar zij *wilde* hem hebben,

aant.

hoewel ze wist dat hij onoprecht was. ▫ Alles slaat dus op haar terug, want door hem te kiezen, neemt ze al zijn gemeenheid ook op zich. ▫ Maar zij bekent alles eerlijk. En hij staat nog iederen Zondag van liefde te feemelen op den kansel. ▫ Wat schijnheiligen en schavuiten zijn er nog!

Gisteren brandde ons electrisch licht weer, voor't eerst sints 16 nov. 1914. De Firma Croes is nu geinstalleerd in de geweezen bakkerij. Het ziet er alles netjes en voorspoedig uit.

zaterdag 5 februari

Heerlijk voorjaarsweer. Meezen en lijsters. ▫ Ik kom wat tot rust. Maar van werken is nog geen sprake.

zondag 6 februari

Ik ben en blijf opgewekt. Ik ben vast voorneemens door te werken aan ‘het Skelet’. Het komt er niet op aan in welken vorm. ▫ Ik had een gelukkige droom, en voelde dat als teeken.

Het spant nu zeer tusschen Amerika en Duitschland. Komt er een breuk dan is Duitschland's zaak verlooren.

Ik kreeg bezoek van den student L. Baas Becking, die gedichten maakt, botanie gaat studeeren en in 't propagandacomité voor de Academie zit.

maandag 7 februari

's Morgens prachtig weer. 's Middags komt wind en reegen. ▫ Nu ben ik tot vastheid gekoomen. Ik maak toch het Skelet af, dat eerst. Dan begin ik aan Sirius III, daarna Irene in Ballingschap. Dit alles zal ik doen als een gegeeven taak, die *moet*.

Ik las in mijn dagboek van 1910.

‘Dit zoete, weemoedige gevoel van smartelijk vertrouwen, ondanks alles, dat is het groote wat ik te zeggen heb.’ ▫ Ik ben veel verder dan in 1910. Ik heb meer vastheid omtrent het voortbestaan. En ik heb nu drie vrienden in Holland. Brouwer, Joop de Haan en Borel. Een groote veiligheid. ▫ Ik ben niet meer zoo eenzaam en verlaten in mijn land.

8 februari

Buyig weer, met hagel. Soms ook helder, prachtige wolken. ▫ Gisteren reisde ik met Brouwer naar Amsterdam. Hij zei dat het uiterlijk van Joop

aant.

hem zoo was teegengevallen. Hij kon niet gelooven dat hij zulk een echt mensch was, als ik denk. Hij zag er in mijn gevoeligheid voor vereering, en vond dat ik mij wat verneederd had, op die promotie. ▫ Ik was daar teegenoover volkoomen gerust en zeeker. Ik zeide dat ik Joop nog meer echt en innerlijk oprecht vond dan Borel. Terwijl ik beiden toch twintig jaren lang ken, wel vijfentwintig. ▫ Ik vertrouw Joop nog meer dan Borel, al doet hij ook soms onbesuisde, rare dingen. Bij Joop ben ik altijd volkoomen op mijn gemak. Meer dan bij iemand anders.

Maar bij Brouwer voel ik nu hetzelfde vertrouwen, en ik verheug me die twee bij elkaar te brengen. ▫ Brouwer zei ook dat professor de Boer de heele dissertatie onweetenschappelijk had gevonden en dat hij ze nooit zou hebben aangenoomen, en zeeker niet met lof. Persoonen als Lady Welby en Clifford Albut achtte hij buiten de weetenschap te staan en niet au sérieux te neemen. Alleen door de verdeediging van Brouwer was het ‘cum’ er doorgekoomen.

Gisteren hoorde ik de leezing van Lindsey. De echte, Iersche Amerikaan, humorist en moralist.

woensdag 9 februari

Stil, koel, betrokken. ▫ Gister in Amsterdam bij een dame die een Belgische jongen in huis had, Jozef Jonker, die medium bleek te zijn. Een vriend van die dame, voor drie jaar gestorven, gaf berichten door Jozef. Het merkwaardige was dat de gestorvene blind was geweest sints zijn derde jaar, en nu schreef: ‘ik kan je zien.’ Er kwamen ook gewoone gezegdetjes, onverwacht, b.v. op een concert waar hij zei: ‘ik heb meegeluisterd.’ En bijnamen, woordjes, die het medium stellig niet weeten kon. ▫ Men zou hier alleen nog teegen kunnen werpen dat het het onbewuste van die dame - mevr. Winkelman - was, dat op voor haar geheel onbekende wijze den jongen dingen laat opschrijven, die haar waarschijnlijk voorkoomen. ▫ Maar de indruk van echtheid was hier weer zeer sterk. Ik zal den jongen bij Welters laten koomen.

Krah is nu in Amsterdam, door toedoen van Jetje Roll.

Ik sprak een jonge acteur-dichter, Charles van Iersel, wiens handschrift zoo volkoomen op het zeer karakteristieke handschrift van Borel gelijkt, dat ik het voor een mystificatie hield. Ik meende dat Borel mij werk van hem onder een schuilnaam wilde doen toekoomen, om een onpartijdig oordeel te krijgen. Het bevreemdde me alleen dat hij dan zijn handschrift

niet veranderde. Ook de verzen geleeken op het werk van Borel. Nu bleek het wel deegelijk een echte naam te zijn, behoorende aan een jongen van 19 jaar, die Borel wel kent en met hem correspondeerde en sprak, maar die nooit de oovereenkomst van het handschrift opmerkte. De jongen geleek ook iets op Borel's oudsten zoon.

Plotseling koomen mij soms plaatsen te binnen, waaraan ik in veele jaren niet dacht, opdoemende beelden van landschappen die ik herken, met een bizondere stemming er aan vast, maar die ik sints hun gebeuren niet meer in mijn herinnering kreeg. ▫ Een weiland bij Goes, waar ik wandelde met van Deventer in 1887. ▫ De Kleverlaan bij Haarlem op een koude winterdag, waar ik wandelde met mijn fransche juf, en ronde stukken hars verzamelde uit pijnboomen die daar aan den weg lagen, en een flanellen zakje waarin ik de hars deed. ▫ Dit doemde op, zonder eenige naspeurlijke associatie, zeer leevendig. Ik had er nooit meer aan gedacht. ▫ Zoo is dus wel alles in ons geheugen opgeteekend.

vrijdag 11 februari

Gister avond séance. Ik vroeg naar Aletrino en naar Monnier Harper. De ✻ had de eerste gezien en + de laatste. ‘He rests’ werd van de laatste gezegd - en met A. stond het goed. ▫ Er kwam een Engelschman, Gordon Gray, die zeer verbitterd was omdat hij in den oorlog wreedheeden had moeten pleegen, dat hij had moeten moorden, teegen zijn gevoel en zijn wil. Hij schreef Hollandsch en ‘haatte de maatschappij’. Het schrift werd zeer wild en onbeheerscht. Een vriend wou mij ook spreeken en zei ‘je suis votre ami’ en toen Jean. Eerst werd de naam Muralto genoemd. De jonge Belg kreeg advies omtrent zijn ziekte. ▫ Eerst uit zeer veel waarneemingen zal een conclusie getrokken kunnen worden. Er is nu nog te weinig verband. Wij weeten niets omtrent onze eigen samenstelling, wij kunnen zelf een psychisch lijf hebben dat voortduurend meedoet en ingrijpt, zonder dat wij het merken. Het kan ook zijn dat alle z.g. ‘onbewuste’ werking van den geest willekeur is van andere weezens. ▫ En daarbij weeten wij niets van de conditie der afgestorvenen, en van hun waarneemingswijze.

zaterdag 12 februari

Slecht weer, reegen en sneeuw. ▫ Gister morgen zette ik weer het eerste woord aan 't vervolg van ‘'t Skelet’. Ik wil nu toch doorgaan. En toen

kwam ik, het dagboek van 1910 herleezend, weer aan het plan van de groote comédie, de ‘Hoogheilige Walvisch’. En ook dat trok mij aan en leek me uitvoerbaar. ▫ Ik zag het heuvellandschap, met een stad aan een meer in 't verschiet. Op den heir-weg ontmoeting van de twee demonen, Waan en Haat (en Zotheid!). En dan wachten ze daar de burgers op en brengen hen tot bijgeloof en tweedracht.

Schuster stuurde mij 750 mark. Mijn boeken blijven ‘gaan’ in Duitschland.

maandag 14 februari

Zoel. ▫ Gisteren den heelen dag bezoek van Jaap de Haan en Brouwer. Een dag vol leevendig en diepzinnig gesprek. Eerst bij mij aan huis, toen in 't huisje van Holdert, toen bij mijn moeder, en eindelijk na 't eeten bij mij, de wandeling naar de Gooische Boer.

Een van de mooiste momenten was voor mij dat Brouwer zei dat hij altijd des nachts rustiger sliep als hij mij gesprooken had. Dat ik hem den indruk gaf van kalmte en vreede. Dat vond ik zoo wonderlijk maar ook zoo versterkend en verheugend. Het toont me dat ik toch voortgang maak, zonder het zelf te weeten.

Het droevigst van den dag was dat ik driftig werd op mijn ongezeggelijke kinderen. Jaap wist ze toen beeter te leiden.

Bij Holdert werd het een twist-gesprek. Er waren vrienden van Brouwer, de Langhouts, en Jaap kon die niet verdragen. Zij verdeedigden de stelling dat de kunstenaar lijden moet en in de benauwdheid zitten om goed werk te maken. Maar Langhout deed dit hyper-idealistisch, met de ooverdrijving van een oppervlakkig mensch. En Jaap kon niet veelen dit te hooren van iemand die hij als luilak had hooren kenschetsen door Brouwer zelf. ▫ Hij beweerde terecht dat zonder rust en weelde geen kunst denkbaar was, al is het maar de weelde van vrijen tijd om te bidden.

Ik vond, den heelen dag door, dat Jaap's figuur de sterkste en diepste was. Zelfs teegenoover Brouwer. Jaap laat zich nooit een rad voor de oogen draaien. Hij staat steevig. En zelfs zijn volhouden van de Joodsche ritus vind ik eerbiedwaardig. Het is hem een geestesoefening, waardoor hij in eevenwigt blijft. Ik houd veel van hem. Het is een mooye vriendschap. ▫ Het ging toch ook heel goed tusschen Brouwer en hem. Eerst stonden ze als vreemden teegenoover elkaar, durfden elkaar naauwelijks aankijken. Maar het duurde niet lang. En bij onze avondwandeling was het zeer goed

aant.

en vriendschappelijk. Ik begrijp nu veel beeter hun beider posities. En ik geloof dat Brouwer ook nog wel wat van ons dichters te leeren heeft.

dinsdag 15 februari

Sneeuw, natte sneeuw. ▫ Een droevige dag, omdat ik bij Holdert een ruuwe, onbeschofte weerstand vond. Hij beleedigde mij, door op Jaap de Haan te schimpen. Hij is gisteren bij Brouwer geweest, zonder mij er van te vertellen. Ik kan op die manier geen helper houden. Ik ben niet streng genoeg en kan zelf niet genoeg optreeden. Op die wijze kan het niet doorgaan. Omdat Holdert niet genoeg onder de plak zit, wordt hij ruuw en onbeschoft, zoowel teegen Truida als teegen mij. En ik kan moeyelijk zonder een secretaris, en al zou ik al ligt een ander vinden - ik vind het ellendig als <ik> hem moest opzeggen en een ander zoeken.

woensdag 16 februari

Storm. ▫ Ik lijd zeer. Het bevestigt zich wat Hatch mij voorspelde, dat ik nog weer nieuwe moeyelijkheid zou ondervinden. Gisteren had ik hoofdpijn, maar die trok weg aan tafel bij Joop. Ik bezocht Krah, die vol is van zijn concert, - maar teevens de juiste opmerking maakte, dat in een stad, in de zoogenaamde muziekwaereld, de muziek geen zuiveren grond heeft. Ze ontstaat niet uit het leeven, ze wortelt in een waereld die weer van muziekmaken afhangt, een waereld waarin alles leeft van muziekmaken en denkt aan muziek-belangen, concerten, virtuoozen, recensies, uitvoeringen en zoo voort. Dat treft hem nu - en terecht. ▫ Ik ging met Joop's vrouw Hans naar een concert van Roll.

Ik zag ook het nieuwe gebouw van van der Mey, voor de Scheepvaartmaatschappij, dat Mauve zoo mooi vond. Een zonderling gewrocht, met allerlei looden versiersels en uitsteeksels waarvan de bedoeling onbekend blijft, en dat geen harmonischen indruk maakt. Maar sommige vondsten zijn interessant en origineel, zooals b.v. de ruige baksteenbouw.

vrijdag 18 februari

Stil, beeter weer. ▫ Woensdag avond sprak ik in Utrecht voor de studenten. Truida was er en om haar sprak ik zeer goed. Maar er was niet de sfeer die ik verlang, en dus had ik ook de voldoening niet. Ik soupeerde

met de studenten, zeer chic en vormelijk waren ze. Gunstige, beschaafde fysionomieën, jongens van goeden huize - maar zonder eenig geestelijk fut of fonds. Ik deed stil en correct mee, en liet mij zeer weinig gelden.

Wij logeerden bij mijn goede nicht Christine en de mooie stad, des morgens in de zonneschijn, was een genot. Wij zagen nog Christine's moeder, die stervende meende te zijn. Ik trachtte haar geestelijk op te houden en tot herleeven te brengen.

's Middags werd ik getroost door de beide Brouwers. Ik zag de vrouw het eerst, en begreep dat zij de heele toestand doorzag, met fijne intuïtie. Zij erkenden dat Langhout, de vriend van Holdert en Brouwer, een kwaadstooker is, omdat hij niets te doen heeft. Hij had zich beroemd op zijn welgeslaagde intrige.

Ik denk veel oover het vegetariaat en zoek er weer toe te naderen. Vooral sints ik zag hoe de dieren gekweld moeten worden om aan allerlei eischen van verwende menschen te voldoen. Kalveren die maanden in 't donker worden geslooten in een naauwe kist, waarin ze zich niet beweegen kunnen om het vleesch wat witter en malscher te maken, en zoo meer.

Als ik daarenteegen Brouwer zie, met zijn scherpe trekken en uitgeteerd lijf en slappe huid en dikke aderen dan houd ik mijn hart vast, en wilde dat hij maar weer vleesch wou eeten.

zaterdag 19 februari

Koude, guure N. wind. Grijs. ▫ Het was gisteren een mooye dag, de beide Brouwer's, man en vrouw, waren hier, en de invloed van zijn goedheid, en haar fijn gevoel, werkte als een zeegen oover de heele plaats. Ik heb niets anders gedaan dan met hem gepraat tot 's avonds kwart voor neegen. (In het café Vlietlaan ten slotte). ▫ Ik las 's middags verzen voor, van Joop en van Verwey. En die van Joop roerden mij diep en bleeven ook niet zonder uitwerking op de Brouwer's. Hij blijft zijn physieken teegenzin voelen teegen Joop, maar toch gaat hij hem waardeeren.

Zijn vrouw zei mij dat hij mij zeer liefheeft, en ik voelde heel oude, teedere vriendschapsgevoelens. Dit is een groot voorrecht.

maandag 21 februari

Gevrooren. ▫ Gister weer séance. Er zijn twee brieven van mrs Barker onderweg. De eerste zal mij niets zeggen, maar de tweede wel. ▫ Binnen

aant.

eenige weeken zal er door Duitschland een wapenstilstand worden aangebooden.
Wij aten bij van Nierop, met Jolles, moeder en Truida.
Half Maart is de regeerings voorraad vet in Duitschland ten einde.
Heeden voor drie jaar ging Paul van mij.

dinsdag 22 februari

Ik ging met Zusje Obbes naar het kerkhof. Sneeuwklokjes bloeiden er. Het was vreedig koel weer, eeven als voor drie jaar. Ik las nu berichten door mevrouw Welters opgeschreeven. Het is nu zeer duidelijk dat gemis aan kritiek ook de oorzaak is van onbetrouwbare berichten. Waar een al te goed geloof is, daar wordt er terstond misbruik van gemaakt. Het meeste wat zij opschrijft is nonsens, voedsel geevend aan haar fantasie, haar geldzucht en erotiek. Het eenige wat mij trof waren korte beschrijvingen van een landschap: ‘avondneevel zoover het gezicht reikt’ en een meer waarbij menschen knielen in afwachting.

woensdag 23 februari

Sneeuwstorm, koude N. wind. ▫ Weer een heldere droom. Maar de *afstand* van het dagleeven is zoo groot. Veel grooter dan men in de helderheid denkt.

maandag 28 februari

Vrijdag avond las ik in Rotterdam, in de remonstrantsche kerk. Het was vol, en ik sprak oover Kabir en zijn verzen, die ik pas van Tagore ontvangen had.

Ik at met van Vrieslant, en vond na de leezing bij hem thuis logies. Het meisje Reeser, dat ik er al vroeger ontmoette wachtte ons op. Ze zat te leezen in een kimono, met loshangend haar, daar ze zoo uit 't bad kwam. Er is iets wonderlijks in deeze volmaakt onschuldige schijn van iets dat toch een liefdes-verhouding moet zijn. Ik kon niet eens zeeker uitmaken, wie van de twee broeders nu haar minnaar is.

Zaterdag kwam ik thuis, de sneeuw lag hoog. Ik was nog bij Krah die mij zijn muziek voorspeelde of hij teegen mij sprak. Ik was ook éven op de Kon. Academie, om Brouwer te spreeken.

Gisteren was ik bij Brouwer, mijn broertje, die 35 jaar werd. Hij vertelde mij van de voordracht van Lorentz, die nu de samenhang heeft gevonden tusschen de graviteit en de electro-magnetische verschijnselen. Een gebeurtenis zoo gewigtig als de wetten van Keppler. ▫ Ik begrijp er wel iets van. De ‘waereld-lijnen’ beschreeven door het ‘ding’ dat zijn eigen tijd altijd meeneemt en dus geen snelheid heeft. En de snijding dier lijnen is wat wij waarneemen. ▫ Ik praatte tot half zeven met hem. En telkens dringen mij de tranen naar de oogen, door het gevoel van dankbaarheid voor zijn begrip, voor de ruimte die hij mij geeft.

Ik werd tot de Gooische Boer gebracht door een troepje jonge menschen/van Vrieslant, Hana de decor-teekenaar, Clara Macdonald de teekenares, Rika Reeser.

's Avonds in de tram was ik zeer week en gelukkig gestemd, denkend aan mijn nieuwen vriend, dien ik al zoo lang schijn te kennen. ▫ Ik ben nu nog week en weemoedig.

dinsdag 29 februari

Een heerlijke voorjaarsdag. ▫ Ik ben nog zeer neerslachtig, gisteren ook. Ik heb beloofd naar Ede te gaan, om te rijden en nu zie ik daarteegen op en wenschte het maar niet gedaan te hebben. ▫ Ik zoek dan steeds rust in de uiterste deemoed. Laat alles maar gebeuren, het allerergste.

Er is weer een wanhoopige strijd gaande bij Verdun. Zoo nutteloos! - en dat alleen om het ‘prestige’ van een zoogenaamden ‘Keizer.’

donderdag 2 maart

Mooi helder weer. ▫ Ik ben zeer droevig. Ik zou morgen naar Ede gaan, maar zie er teegen op. Hugo ligt te bed.

Er zijn geen ‘dingen’, niet an sich of aan iets anders, er zijn alleen Weezens. Die alleen zijn ‘weezenlijk.’ ▫ Een physisch punt is een contradictio in terminis. Het heeft óf uitgebreidheid en dan is het geen punt óf het heeft er geen en dan is het niet physisch.

Dat wat de waereldlijnen beschrijft zijn psychische punten, weezenseenheeden.

De waereld is de snijding van mijn ego met Brahma (Tao, God).

Alles wat ik ken *is* door de snijding van mijn eenheid met de eenheid die de natuurwetten maakt.

*63

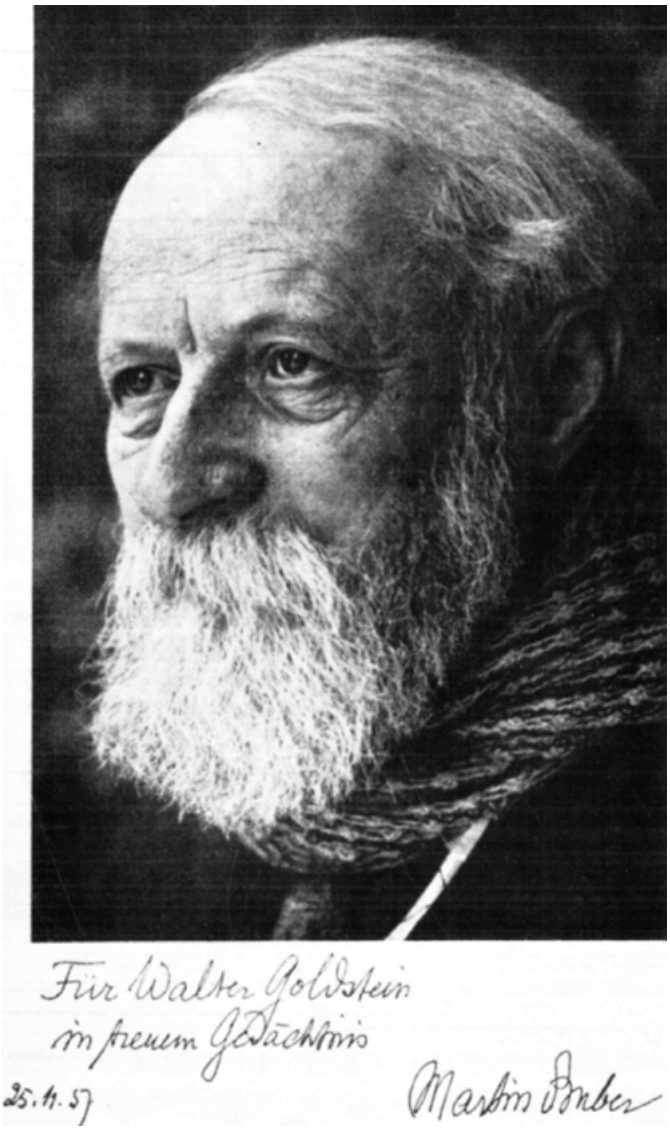
Für Walter Goldstein
in treuem Gedächtnis
25.11.57
Martin Buber

70 M. Buber

Met de eenheeden die mijn meedemenschen heeten en ik, is geen snijding. Het raadsel voor mij is hoe zij kunnen *zijn* zonder mij. Aangezien al wat *is*, snijding is met mij.

Het bestaan van andere weezens, behalve mij en God, is een vermoeden. Hun waereldlijnen snijden ook Gods lijn, maar niet de mijne.

Ik leef in den Kosmos der veertien betrekkingen: In dien Kosmos heb ik geen snelheid. Maar wij vermoeden ook het bestaan van andere waerelden, en ten opzichte van *die* heb ik wel snelheid.

Wij hebben een denkvermoogen dat booven onze eigen waereld uitgaat. Ja, dat door negatie, in het oneindige zijn waereldlijn beschrijft. Wij snijden dus alle andere waerelden, ook die van *n* betrekkingen.

zondag 5 maart

Ede. Na veel lijden ben ik nu weer in een ligter stemming. Ik wist wel dat het zoo koomen zou, maar de misère die voorafging was ellendig. Ik wist niet of het soms beteekende dat ik alle poogingen moest opgeeven, en mij maar geheel terugtrekken in contemplatief leeven. Maar het gelukte alles zoo gemakkelijk, ik kwam zoo spoedig en zoo compleet weer in de rechte physieke krachtige stemming, het paardrijden ging zoo goed en viel mij zoo ligt, dat ik toch niet kan denken dat het nu reeds afscheid zou beteekenen. Ik ben niet voorneemens het op te geeven. Ik zal die afschuuwelijke depressies toch weer trotseeren. Het vreemde is dat de herinnering er aan niet eens zoo luguuber is. Ik weet alleen dat ik nooit iets ondervonden heb wat mij op 't oogenblik der gewaarwording zelf zoo ondragelijk scheen. ▫ Het komt 's ochtends terug, is teegen den avond iets beeter. Op 't oogenblik, 's morgens 11 uur is 't geheel weg. Ik zit te schrijven in de huiskamer bij mijn neef.

Ik sprak eergisteren avond oover leeven na sterven voor een klein gezelschap officieren.

Ik reed twee dagen uit, en gister maakte ik nog een lange wandeling met Joti. ▫ Het dorpje Lunteren lag in de roode gloed van de ondergaande zon, en de ruitjes van de hoeven flonkerden. Het was een heerlijk, vreedsaam gevoel. Alsof ik op reis was en alle last afschudde. Hoe zal ik mijn eerste reis, na den vreede, genieten. ▫ In het gezin hier is veel vreede gekoomen. Dat vindt zijn oorzaak in de goede en hooge lectuur die mijn neef kiest. Ook de ‘Brieven’ versterkten hen allen.

maandag 6 maart

Onze heilige dag. Het is zeer stil, zeer koel, met klaren zonneschijn.

De somberheid kwam gisteren spoedig terug. De kinderen en mijn moeder lagen allen met influenza. Truida ook zeer verkouden.

Ik sliep goed en droomde mooi. Maar van morgen is de schaduw er weer. De leezing in Haarlem gaat niet door, weegens gebrek aan belangstelling. Dat zijn altijd bedenkelijke teekenen. Dan is de nieuwsgierigheid voldaan. Zoo zal het ook wel met Couperus gaan. ▫ En ik kan geen enkele batige post op mijn budget missen.

dinsdag 7 maart

Gister eerst conferentie met Brouwer en Bloemers bij Kras, waar we de principes der Academie bespraken.

Des avonds het concert van Krah, dat booven verwachting slaagde. ▫ Ik was er met de Haan en zijn vrouw en schoonzuster. Het was een gebeurtenis. Krah zat achter een scherm op 't podium en werd aan 't eind door Jetje Roll voor 't publiek gesleept. ▫ De menschen genooten van de blijde, klare, zonnige muziek, die toch van zoo nobel gehalte is. Alles sloeg in, de liederen niet het minst. ▫ Na afloop was er receptie bij Krah op de kamer. Hij was zeer gelukkig en opgewekt. Henriëtte Roll dood-af, maar ook gelukkig. De ouders, Krah, zusters en broer, - er waren massaas bloemen. ▫ Ik kan nu wel zeggen dat ik hem aan de waereld teruggegeeven heb.

Ik vertaal Kabir's verzen.

vrijdag 10 maart

Afschuuwelijk weer, sneeuw en koude N.O. wind. ▫ Hoe ontzettend is het leeven, als het met zooveel fijnheid en intensiteit geleeden wordt. Ik zit nu in een influenza aanval hoewel ik nog iederen dag buiten ben geweest. Maar het lijden is enorm, juist omdat ik besef heb van zooveel meer en beeter, omdat ik weet hoe gelukkig men *kan* zijn. En het baat niet, het troost niet, te denken: later zal het beeter worden. Mijn besef is maar zoo gering, het is maar een puntje, en dat gaat nog 's nachts uit in verwarring. Wat is er dan? en wie en waar is het? Ik ben vreesselijk neerslachtig. Alles is zoo leelijk, zoo doodsch, zoo saai. Veel erger dan ooit.

zaterdag 11 maart

Deze dagen zijn als van akeligheid doortrokken. En toch sprak ik gisteren weer zeer goed in Apeldoorn, met vastheid en helderheid, ondanks mijn verkoudheid. Ik logeerde bij mevrouw Rauws, een lieve frissche oude dame van 77 jaar, nog geheel valide. Een comfortabel huis in't bosch, twee gezelschapsdames en een net meisje. Geen vleesch komt er in huis.

Het boekje van Fernau ‘Grad weil ich ein Deutscher bin’ verschijnt in Hollandsche vertaling onder mijn toezicht. Dit is er weeder een, die tot inzicht komt. Ook Stilgebauer zond een stuk in denzelfden geest, voor de Groene.

Nog steeds eeven koud, ik sliep slecht. Ik word weer gebrutaliseerd in couranten. Nu door een ventje dat nog niet lang geleeden bescheiden en beleefd zijn opwachting kwam maken.

zondag 12 maart

Het leed is niet alleen te heevig, maar ook te leelijk voor expressie, het is verlammend. Het dwingt tot een zeekere vertwijfelende onverschilligheid, een neerzitten en afwachten of er nog iets ergers komt.

maandag 13 maart

Onveranderd. Het suist in mijn ooren, en ik voel volkoomen ellendig en rampzalig.

woensdag 15 maart

Ik ben nog niet beeter. Ik hoorde van een bericht van Paul. Het is nog steeds graauw en kil. Ik moet spreeken en ben moe.

zaterdag 18 maart

Nu is het zoomerweer, zonnig en stil en warm. Gister was ik met Truida in Blaricum en praatte lang bij Betsy. De schaduw ging niet weg. Nu nog is er bijna niets van de oude lente-sensaties, ondanks het volmaakte lenteweer, de eerste voogels en de eerste bloemen.

De afgeloopen week bestond in een verdrietig en onrustig hangen en

aant.

doelloos rondloopen ooverdag, - en dan 's avonds een krachtige, vlotte reedevoering voor een overtalrijk publiek. ▫ Hoe wonderlijk! En nu nog ziet alles graauw en leelijk. Ergst van al het Duitsche onheil - dat griezelig is van leelijkheid. Wanneer zijn er zulke koude, antipathieke, valsche booswichten en moordenaars aan 't hoofd van een groot volk geweest.

woensdag 22 maart

Weer koud en nat. ▫ Zaterdag kwam Brouwer en at bij ons. Het deed mij goed.

Zondag was er weer séance, hier aan huis, maar wij werden weer bedot. Er werd ons gezegd dat vóór het ondergaan der zon een teeken zou koomen en een bewijs van hun teegenwoordigheid. Ik begreep al terstond dat het *niet* zou koomen, en ik was dus niet erg teleurgesteld. Maar toch was er iets ergerlijks in zulk een totaal noodelooze en op niets uitloopende toezegging. Wat beteekent zooiets? Zijn al die persoonlijkheeden ficties? Zijn het anderen dan ze vóórgeeven? Zijn het ‘onderbewustheeden’? Maar wat kan het motief zijn voor zulk een rare wijze van doen? ▫ Willekeurig bedrog van het medium is uitgeslooten. Maar *wie* is het dan die ons bedriegt? En wat is er nog echt aan?

Maandag ging ik naar Hardenberg. Het was nog warm weer. Ik vond veel moois in het landschap - het wilde bosch, dennen, wit zand - dan de hel-groene rogge-akkers. Het kasteel te Rechteren. Het stadje Hardenberg in de bocht van de volstroomende Overijsselsche Vecht. Ik deed een wandeling met den postdirecteur en at en sliep bij die goede menschen met hun drie aardige kinderen. Ik voelde of ik ze zeegenen kon, in dank voor hun gastvrijheid. Laat ik toch Christus in mij doen spreeken.

Den volgenden dag reegen. Ik at bij de Haan, met den dichter Bloem. Het was er druk, koomen en gaan en telefoongeklingel.

Vandaag weer barre kou en natte sneeuw. Kort duurde de zoomervreugd.

Ik dacht aan een gedicht dat ik zou willen maken. De muziek er van heb ik al veele jaren geleeden gehoord:

> Zij stond op eenen heuvel en bezag...

Misschien word ik nog eenmaal met meer oovertuiging gezeegend, zoodat ik spreeken kan ... als een machthebbende.

zondag 26 maart

Guure wind, natte sneeuw. ▫ Ik ben een paar dagen thuis en schrijf oover Jet Holst.

In Duitschland begint de oneenigheid. De scheuring in de sociaal-democratie. Het tempo der gebeurtenissen zal nu wel sneller worden. Er moet echter zoo veel gebeuren.

maandag 27 maart

Zonnig, buyig. ▫ Ik lees het boek van Havell, oover Indian Art. Ik ben weer wat aan 't werk. Vertaalde de prospectus van de Academie in 't Engelsch.

dinsdag 28 maart

Wat zachter, nog buyig. ▫ Ik heb rugpijn. Gister avond schaamde ik mij, dat ik zoo rustig en gemakkelijk thuis zat, en dacht dat ik naar Stockholm had moeten gaan, met de Ford-menschen. ▫ Ik geloof het toch eigenlijk niet.

woensdag 29 maart

Koud en nat. ▫ Ik zat gister in den trein met mevrouw Janssen, de rijke tobster. Ze zag er uit om een cent te geeven, reisde derde klasse. Ze begon met mij oover den oorlog te praten. Ze was hartstochtelijk, en zag er diep aangegreepen uit. Ze praatte soms in zich zelf - en wierp het hoofd achteroover als in trotsch volhouden. Ze was trotsch dat ze tot het Duitsche volk behoorde. Dat ik zoo dacht als ik deed vond ze erger dan alle bloedstorting. Ik had diep medelijden met haar. Zulke dupes hebben ze noodig, die van Potsdam.

Ik was bij Krah en sprak oover muziek en dramatiek. Ik at bij Jetje Roll.

vrijdag 31 maart

Heerlijk weer. ▫ Ik sprak eergisteren avond in Nijmegen en logeerde bij de familie Strootman, Kaptein der infanterie, de vrouw een baronesse Slingeland. Resten van mooye familie-zaken, oud blaauw en een goede schilderij uit de school van Reynolds of Gainsborough. Verder veel wansmaak. Een lange zoon en een lief dochtertje van 12 jaar met een Oud-Hollandsch fijn gezichtje. Type Willem de derde, koning van Engeland, maar schalkscher.

Ik sprak goed. Mooi was Nijmegen in den Zonneschijn, den volgenden dag. En Rhenen, met de statige tooren, aan de rivier.

Gisteren gesprooken met Brouwer en Bloemers, en 's avonds séance.

Daar werd het wantrouwen toch weer grootendeels weggenoomen. De zaak is, onmiddellijk uit taal en stijl te herkennen dat er minderwaardigen aan 't woord zijn.

maandag 3 april

Een heerlijke zoomerdag. Het is warm buiten en zonnig. ▫ Mijn hart is rustig. Ik kreeg veel bloemen en bewijzen van hartelijkheid. Van Borel, en van Giza en van Valborg en Valerie en Moe de Jong en Jetje Roll. ▫ Het was heerlijk in moeders tuintje aan 't water te zitten. Ook Martha kwam en Marietje.

Er zijn berichten van oproer in Duitschland. Dat is erg, maar de eenigste weg tot een spoedige en duurzame vreede.

Ze oogsten daar nu wat ze gezaaid hebben. Met ooverwinnings berichten houdt men geen volk in bedwang, als het er honger bij moet lijden. Ze hebben anderhalf jaar van ooverwinningen gehoord, nu willen ze ook geen honger lijden. Als Napoleon ooverwon volgde er oovervloed in 't land.

dinsdag 4 april

Nog goed weer. ▫ Het was een prettiger verjaarsfeest dan ik mij in langen tijd herinneren kon. Om 12 uur kwam Brouwer en zijn vrouw, en 's middags wandelden we in de lichte zonneschijn naar 't polderhuis en oover Ankeveen terug. Aan 't eeten kwam Jolles en daarna Henriëtte Roll en Joop de Haan. Henriëtte speelde Bach, Beethoven en Krah. Ik vond niets melancholieks in mijn 56 jaar worden. Ik vond het raar, die 56, onwaarschijnlijk, onwaar zelfs.

woensdag 5 april

Gister kwam er zeevlam. Maar nu is 't weer zonnig en mooi. ▫ Gisteren at ik in Amsterdam bij Henriëtte Roll. De tijd vliegt snel en ik krijg nu een zeekere gelatenheid. Ik ben in een periode die gelijkt op die na mijn eerste huuwelijk, en ook nog vroeger, ik zou zeggen van 1885 tot 1892. Toen verwachtte ik niets meer van mijn werk. Ik geloofde niet dat ik ooit weer verzen zou maken. Dat duurde tot de Ellen-tijd. Toen deed ik doctors-werk en psychologie. Nu doe ik journalistenwerk. Maar ik ben nu rustig en tevreeden, veel meer dan voor eenige weeken. Ik voel dat ik geen

haast heb, dat de eeuwigheid in mij is. Dat maakt de ‘kommer zoet’. ▫ Mijn macht is toegenoomen, hoewel niet zoozeer als men kon verwachten. Ik ben wel een ‘man als’. Maar 't is toch niet eevenreedig aan mijn kracht. Ik had met dezelfde inspanning veel meer kunnen bereiken, door wat geluk of wat meer beleid. Maar misschien is het beeter zóó. Ik had toch alle gegeevens voor het maken van een paar goede tooneelstukken, eeven goed als die van Hauptmann. Dan had ik volle kracht geoefend. Maar dat is steeds mislukt.

maandag 10 april

Frisch, noordelijk, zonnig weer. ▫ Vrijdag ging ik naar Goes, sprak er en logeerde bij het gezin van D^{r} van der Harst, een jong gezin, met een teer meisje van vier jaar. Ik was zeer gedeprimeerd, maar sprak goed en verliet het stadje met achterlating van dankbare menschen. Toen ik het jonge vrouwtje verliet had ik meelijden met haar achterblijven in het kleine stadje, alleen met haar dochtertje - de man ziet ze maar eenige minuuten per dag om zijn drukke praktijk. Ik voelde mijn taak om ooveral wat leeven en licht te verspreiden in mijn land, en het vonkje van leeven aan te blazen. Is dit geen goed werk? Hoe kan ik er dan zoo teegen op zien? En er zoo weinig lust in hebben. ▫ Ik was blij toen ik weer terug was oover den Moerdijk. Ik moet veel denken oover de moogelijkheid van te moeten uitwijken als de Duitschers ons land binnentrekken. Ik zou 't best naar Zweden gaan, als 't kon.

In Goes herinnering aan mijn tocht daarheen naar van Renterghem, toen ook van Deventer er was, hetgeen de wending in mijn praktijk ten gevolge had. Het kleine stadje heeft ook Borel en van Logchem geherbergd. De kerk heeft veel moois, maar jammer genoeg, geen tooren.

Zondag morgen sprak ik in Odéon. Ik was uiterst neerslachtig, onuitspreekelijk beroerd, toen ik er heen ging. ▫ Maar nu had ik nog meer voldoening dan de eerste keer. Ik sprak oover ‘de nieuwe menschheid’, en ik bemerkte dat men diep onder den indruk was. Er werd ook muziek gemaakt. ▫ Hoe vreemd dit alles! (terwijl ik dit schrijf komt het gevoel: ‘dit alles heb ik reeds nogmaals doorleefd.’).

Met mij terug ging Piet Pijl, de jonge poëet die met ophef als een tweede Dante werd aangekondigd. ▫ Een goede, eerlijke jongen, die medicijnen studeert. In literaire zaken nog geheel groen. Hij rijmt er maar op los. Maar hij was sympathiek en vatbaar voor raad.

aant.

's Middags séance, waar ik de oproep kreeg van Logan ‘whom I promised to help.’ Ik was er door ontsteld. Als de lieve jongen maar gezond en wel is! ▫ Ook de meededeeling dat Holland in oorlog komt, maar dat ik op Walden veilig zal blijven, en dat de Vreede nog ver weg is. ▫ Aan deeze profeties hecht ik niet veel, omdat ze al zoo vaak beschaamd werden.

woensdag 12 april

Een guure reegendag. ▫ Maar innerlijk veel beeter. ▫ Gisteren in de Nic. Maesstraat gegeeten. Een bezoek bij de familie Wijdeveld, waar het danseresje, van Keekum, aan huis is. Weer een van die persoontjes, van burgerafkomst, met gratie en artisticiteit, die hartstochtelijk verlangen te dansen, in den eedelen dans.

donderdag 13 april

Stormachtig. ▫ Ik dacht aan Christus deezen morgen en voelde iets als zijn troost. Ik wilde het vasthouden. Elke minuut.

vrijdag 14 april

Nog buyig. ▫ Gisteren aten we bij de Haan, met de Brouwers en Roll. Het was een zeer vroolijke middag.

zaterdag 15 april

Ik kreeg het verzoek Vasantasena te vertalen. Ik moet het wel aanneemen.

maandag 17 april

Steeds ellendig weer, guur en nat. ▫ Gisteren Truida's verjaardag. Ze genoot er zoo lief kinderlijk van. Het was aardig, met veel bloemen. Jetje Roll kwam en speelde.

Ik las in ‘het leemen wagentje’ en het trekt mij wel aan. Misschien moet ik dit werk juist nu doen.

woensdag 19 april

Nog steeds buyig. ▫ Ik heb een krachtig opgewekt gevoel, zooals ik het in langen tijd niet gehad heb, sints het uitbreeken van den oorlog niet.

Ik sprak eergisteren in Brielle en logeerde bij de Egtens tot Wissekerke.

aant.

Het soepele, gracieuze vrouwtje met de onreegelmatige trekken en de spreekende oogen.

Ik was gevraagd door een juffrouw Muller v.d. Graaf om voor hooger burgerscholieren den Kleinen Johannes uit te leggen. Maar daaraan ontsnapte ik.

Het was maar een klein publiek, en ik sprak niet zeer goed. Toch vond men het prachtig. Ik ben blij dat het de laatste leezing was van 't seizoen.

Ik reisde met de Bazel en sprak met hem oover het veelbesprooken gebouw voor de Zeevaart, van van der Mey. Het was volgens hem virtuoziteit zonder diepe grond, geniaal, zonder oovertuiging. (Ik zou zeggen: zonder Bhakti).

Ik reisde terug met de jonge Tourniaire en zocht Royaards op. Er wordt toch steeds gedacht oover opvoering van mijn stukken. 't Zit in de lucht.

Ik las het leemen Wagentje, en weifel nog of ik het doen zal. Ik moet er nog met Royaards oover spreeken.

's Middags lang met Brouwer gepraat. Oover ‘burgerlijkheid’. Een kwaliteit die hij niet waarneemt. We zaten bij Coerten en dronken thee en aten gebak. Daarna nog weer Groene-vergadering en wat muziek bij Roll. Ook bezocht ik Joti en at daar. Ik mag haar graag. Ik had een goede dag.

Er zijn steeds vreedes-geruchten, maar niemand kan zeggen waarom.

vrijdag 21 april

Nog koud. ▫ Gister avond belangrijke séance. Eerst werd gezegd dat Villa nog leefde, en den naam genoemd van wie hem verraden had. Toen kwam de verklaring van mijn droom oover Aletrino, die mij terstond juist voorkwam. Ik had zijn boek oover Napoleon eenzijdig en ooverdreeven genoemd, en hem dus feitelijk den bril van den neus genoomen. Ook werd de datum 20 April belangrijk genoemd voor mrs Barker.

Royaards denkt nu weer oover IJsbrand.

President Wilson's geduld is eindelijk uitgeput. Hij handelde precies als Lincoln. Mijn vertrouwen in hem was niet misplaatst.

Wij hadden van daag naar Utrecht per auto zullen gaan om de oude tante Kee, de eenige zuster van mijn moeder nog te bezoeken. Maar 't is nu te laat. Ze is niet meer bij kennis.

zondag 1e Paaschdag

Eindelijk zon en lente. ▫ Gisteren at ik bij Royaards, en we spraken oover

‘het leemen Wagentje’ en ‘IJsbrand’. Het was er zeer aangenaam. Ik voel dat mijn zacht geduld zijn heftigheid ooverwint.

Van morgen voel ik mij physiek zeer behagelijk, ‘frais et dispos’ en ook goed gestemd. Maar te veel werk op handen.

donderdag 27 april

Nu op eenmaal zoomer. Het is warm, bijna 70°. Alles ontbloeit. En in mij is het zeer vreede-vol. Ik las ‘het Antwoord’ oover en was getroffen dat ik dat geschreeven had. Nu is er ook licht, diep in mij. ▫ Ik voel mij gansch anders in de waereld staan. Meer ‘jenseits Gut und Böse’. Vol liefde en met mijzelven niet meer ooverhoop. Ik leer mijzelven verdragen, het tweede stadium.

Ik deed een heerlijke lente-wandeling van Bloemendaal naar Aerdenhout. En hier op Walden zijn de avonden en nachten ook zoo mooi. Ik ben vol jeugd-herinneringen. ▫ Ik ga nu met mijn lieve vrouw naar den Haag voor een paar dagen.

29 april

Den Haag. Statenlaan 122 bij Tine van Aalst. Het is schitterend zoomerweer. Ik heb goede dagen. Wij deeden gisteren een Autotocht naar Noordwijk. Het was frisch, zonnig - en de felle kleuren van hyacinthen en tulpen gloeiden teegen een fijn grijzen horizont van duinen en weiden. Tine ging mee en Borel, en de laatste was uiterst spraakzaam en geestig.

's Morgens zag ik bij hem het werk van den schilder de Winter. Wonderbaar werk, démonisch en planetarisch, zeer machtig en origineel. Sfeeren waarin ik wel geweest ben, maar niet vertoeven wil. Dit is nu geheel anders als cubisten en futuristen. Want dit is niet bedacht, maar gevoeld - en het geeft onmiddellijke emotie. Hierbij vergeleeken is Kandinsky niets.

De ‘heks’ is aangenoomen in Frankfort. Zou er dan al vreede zijn? Alleen in dat geval kan ik er heen.

maandag 1 mei

Koeler en winderig. ▫ Weer op Walden, in vier dagen alles groen geworden en bloesemend. Wij hadden drukke rijke dagen in Scheveningen. Vrijdag maakte ik een langen autotocht naar Noordwijk, met Borel en

moeder en dochters van Aalst. Zaterdag lunchten wij bij Loudons en gingen met hen naar hun buiten te Wassenaar, waar de nachtegaal zong. Het was strak, zonnig/ warm weer. Loudon was frisch en rustig als altijd en ik kan bij hem vrij uitspreeken.

Zaterdag avond een telegram dat Paul Geldmacher in Holland was. Hij kwam Zondag koffiedrinken en deed mee een auto tocht. Het deed mij genoegen dat de goede, beminnelijke man gekoomen was en door ieder werd gewaardeerd, het was als een verzachting van het Duitsche onheil - hij deed zoo zijn best te laten zien dat niet alle Duitschers verblind zijn. En er heerschte een blije stemming.

Zondagavond sprak ik de Winter en het was een allermerkwaardigste ontmoeting. Er is geen spoor van pose bij hem, en hij heeft gevoel voor humor. Hij spreekt volkoomen eenvoudig, en zegt daarbij de ongeloofelijkste dingen. ▫ Toen wij Donderdag zijn werk bekeeken had hij bezoek van een kleine demon, een vingerlang, bontkleurig weezentje, met zwarte borsteltjes, dat zeer droevig scheen. ▫ 'Wat scheelt er an, jochie?' zei de Winter. 'heb je verdriet?' 'Ja, omdat jij onze sfeer gaat verlaten. Die smeerige Chinees (Borel) en die oude Hindoe (van Eeden) trekken je van ons af. We hebben je wel geplaagd maar dat konden we niet helpen. Ik heb me klein gemaakt om je niet te verschrikken, maar er staan er een meenigte achter me.' ▫ Winter vertelde ook hoe zulk een monster hem telkens bezocht, beedelend om te worden uitgeschilderd, zoodat hij eindelijk maar toegaf, en hem portretteerde. ▫ En toen ik zei, dat ik te grof bewerktuigd was om ooverdag die weezens te zien, zei hij, met zijn kalme ernst: dus u ziet ook niet die zwarte daar naast u, met zijn roode oogen?

Borel en ik moesten soms geweldig lachen om zijn leuke, rake verhaaltrant van de meest onwaarschijnlijke dingen. ▫ Hij is 32 jaar, spoor-ambtenaar, sjoofel maar toch niet zonder waardigheid. Hij is een zeldsaam mensch, ik voelde zeer tot hem aangetrokken ondanks iets plats in zijn weezen. Ik was geheel van hem en zijn werk vervuld. Wie weet welke wonderen hij nog geeft, en hij is echt.

's Avonds werd er veel gemusiceerd. Ik was zeer voldaan oover mijn bezoek aan den Haag. Alleen Couperus zag ik niet. En het weer was heerlijk, glorieus.

vrijdag 5 mei

Warm zoomerweer. ▫ Het tempo der dingen gaat snel. 't Is nu de volle mei-weelde. Bloemen, warmte, zoele nachten.

aant.

Woensdag fietste ik met Zusje naar Hans. Het was de ouderwetsche heerlijkheid van een fietstocht door mijn land. Ik was rustig en gelukkig en voelde de zorgen niet. Ik had de wording van het nieuwe drama in mij en dat gaf rust. Ik breng er nu in de twee motieven, het wankelend ongeloof van den booswicht, en de felle liefde, wèl-weetend, juist voor den slechtaard - die het meest liefde noodig heeft. Daarbij de brave, altijd vergeevende en het goede verwachtende Samuël. Als verbinding tusschen hen de goedhartige, vroome en wijze pater, Samuël is de leerling van Rousseau. Steven Kerkhoffs is de heeren-natuur, sterk en schrander. Zijn vrouw, de pronklievende, zelfzuchtige, kleine, conventioneele vroome. Vera's moeder niet veel beeter, deeze twee vrouwen felle vijandinnen. ▫ Samuël is Gorseman. Geurt de Lamme is een min of meer geheimzinnige figuur, met vermoogens als onze schilder de Winter. Hij bevordert Vera's liefde, als een metafysische noodzaak. Voor Vera gaf Tine mij de gegeevens.

Gister séance, waarbij wij niet verder kwamen. Ik begrijp dat aan géne zijde reekening wordt gehouden met onze zwakheeden. Er is iets teeders en liefdevols in die zorg. Ik drong aan op ‘vrij uitspreeken’ maar ze deeden het niet. En ik vind nu dat ze gelijk hadden. Ik ben nog niet ver genoeg.

zaterdag 6 mei

Veel koeler, reegenachtig. ▫ Gister avond zaten we met de lamp buiten tot half elf. Bij mijn moeder zaten we aan 't water. Het huisje krijgt nu een serre en wordt een recht lieve woning met den tuin aan 't water.

Maar er komt nu depressie. Dat is niet erg. Ik moet nu veel slapen en veel in de hut zitten.

maandag 8 mei

Guur Meiweer. ▫ Gisteren was het nog mooi, en ik zat aan 't weiland bij Boekestein onder de groote dennen, en 's middags op de Meent, en praatte met Tine Gobius. 's Avonds muziek (Pfingstcantate, menuet van Mozart, Blumenstück).

In een brief van de Winter aan Borel staat het verhaal van het kleine duiveltje, daarin heet Borel ‘de leelijke Chinees’ en ik ‘de vroegere radjah’.

dinsdag 9 mei

Wat zonniger, koel. Gisteren wandelde ik met mijn moeder op Bantam, in het mooye park, waarop ik een der drievoud-zangen maakte. De zon scheen door het lichte beukengroen, nat van reegen.

aant.

Ik ben zeer rustig en opgewekt. Blij om het voorjaar, en den koomenden zoomer. Alleen vliegt alles zeer snel voorbij. Ik heb een aardig, trouw hondje, Loki, een hollandsche herdershond. Ik heb in dat beestje nog geen leelijke of onvriendelijke gemoeds beweeging ontdekt. Gehoorzaam en altijd vroolijk.

woensdag 10 mei

Guur, slecht weer. Ikzelf ook minder.

donderdag 11 mei

De duuveltjes zijn aan 't werk. Mijn stukje oover Reinhardt was weer een ‘gaffe’. Ik liep er in, en bezorgde mij weer onnoodig moeyelijkheeden. Gelukkig dat de duuveltjes zelf erkennen dat ze toch niet teegen ons opkunnen.

zaterdag 13 mei

Koel. ▫ Gisteren een prachtige dag. Ik fietste met Zusje naar Utrecht. We rustten in het mooye landschap aan de Hollandsche rading. Toen lunchten we bij Lebret, en gingen bij Dr Doeschate de schilderijen van de Winter zien. We kwamen in de lente om de winter te zoeken. ▫ Daar kwam ook Brouwer en we hadden een kostelijken middag. Brouwer en ik op den grond, en de schilderwerken door de Winter zelf toegelicht. Nu kreeg ik het vaste geloof in hem, en ik kon de taal leezen die hij schrijft. Ook Brouwer was diep getroffen. Ik vind dit eeven belangrijk als Vincent van Gogh. In meenig opzicht is het meer. ▫ Ik verstond onmiddellijk de taal van een aura, die slecht was, - en het kwam geheel uit. En dan waren er wonderprachtige landschappen. Onbeschrijfelijk grootsch en teer. ▫ En gedachte-vormen, en situaties in kleur. En hartstochten. ▫ We beslooten nu een tentoonstelling te organiseeren. Dat kan een groot evenement worden. ▫ de Winter zei dat als deeze laatste pooging van hem niet geholpen had, dan had hij alles opgegeeven. ▫ Zeer sympathiek was ons ook de oogarts zijn vriend Doeschate. ▫ Het is een gebeurtenis die alles in mij ooverstraalt. Ik zou alles wat ik heb willen wagen om dit werk te doen waardeeren. Het maakt zoo gelukkig. En dat voelde Zusje ook.

Het leeven wordt hoe langer hoe meer wonderbaar.

aant.

maandag 15 mei

Reegen. ▫ Gisteren was het een merkwaardige dag op Walden. Het was prachtig mei-weer, zonnig en stil, maar niet te heet. Zonder toeleg, als door een geheimzinnige ordening waren er een meenigte menschen hier bij elkaar. Borel logeert in de hut. Orobio de Castro kwam met zijn auto, teegen koffietijd. Mevrouw Welters en haar dochter, het medium kwamen voor de séance, van Hamel en zijn vrouw kwamen wandelen van 't station. Na de séance kwamen Brouwer, met zijn vrouw en zijn twee pleegdochters, en met de Winter, en zij brachten een groote portefeuille met teekeningen en een rol schilderstukken mee.

De séance was interessant, vóór Brouwer en de Winter kwamen werd er oover hen geschreeven. En het mooiste moment van den dag was een meededeeling van iemand die zich Samaritaan noemt, die Hollandsch schrijft door de ∗, en die zeide tijdgenoot van Jezus geweest te zijn. Hij had hem gesprooken tusschen zijn 12de en 30ste jaar, waaroover niets bekend is, en hij zal ons daarvan meer vertellen. Het waren de schoonste herinneringen van zijn aard-bestaan. Ik voelde een heerlijke, innerlijke emotie bij die woorden en zal dankbaar zijn als ik aan den historischen Jezus toch gelooven mag. Ik hoor het nu van zoovéél zijden.

Na de séance werd het werk van de Winter bekeeken, en het bleek dat de indruk op allen, ook de minder sensitieven, groot genoeg was om een succes te verzeekeren. Het was een gelukkig moment. De Welters en van Hamels gingen met de auto van de Castro terug, Winter alleen bleef bij mij eeten, en het was heerlijk dat hij, ondanks zijn min of meer platte spraak en taal, en zijn armelijk voorkoomen, de harten verooverde door zijn eenvoud, zijn gemis aan poze, zijn naïeveteit en zijn talent.

Truida vond hem zoo goed en lief en met de kinderen speelde hij als een jongen. Zijn intuïtief inzicht in karakters is ongeloofelijk, bijna feilloos, al na eenige minuuten kennismaking. Ik voelde zeer bevriend. Nu krijgen wij langsamerhand een zeer sterke groep, Borel, Brouwer, de Winter en ik. Ik kan er de Haan ook bij reekenen, hoewel die niet zoo digt bij de anderen staat als bij mij.

vrijdag 19 mei

Een koele, zonnige meidag, met N.O. wind. Ik zit in de groote studeerkamer en voel wel innerlijk rustig, maar mij ontbreekt nog de voortgang

in een werk dat ik goed vind. Borel is hier, en des avonds speelt hij in moeders huisje, en amuseert ons zeer. Ik schreef een artikel oover ‘Staatsmansgrootheid’ en R. Rolland vertaalde in mooi Fransch proza mijn vers aan vrienden in Oost en West.

zondag 21 mei

Warm zoomerweer. ▫ Ik werk nu thuis, en gister kwam er wat gang in het drama. Ik ben stil en gelaten, innerlijk rustig. De schilderijen van Winter brengen nog steeds kleine wrijvingen, maar ik blijf stil mijn gang gaan.

dinsdag 23 mei

Heerlijk frisch en zonnig. ▫ de Winter poogt telepatisch Truida te helpen, en het effect is merkbaar. De waereld vertoont steeds meer wonderen. Hetgeen eigenlijk ook niet zoo wonderlijk is. Maar het is aangrijpend als de zoolang betwijfelde dingen gebeuren.

Ik bespeur ook het toeneemen van mijn invloed. Men luistert nu en neemt serieus, wat men vroeger bespotte en negeerde. Gister kreeg ik bezoek van de representant van een nieuwe politieke partij, die mijn steun zocht. En gister morgen sloeg ik ‘the Forum’ op en vond het boek van Ferguson ‘the great News’ dat zoo merkwaardig oovereenkomt met mijn denkbeelden. Het finantieweezen in gemeenschapshanden. Het grondbezit beperkt.

donderdag 25 mei

Gereegend, zoel, groeizaam.

Gister avond piano avond met Henriëtte Roll hier op Walden. Brouwer was er met zijn vrouw en twee dochters en Jaap de Haan met zijn vrouw, en de Winter, die ik 's middags in Utrecht had opgezocht. Ik had met zijn hoogste chef gesprooken, om verlof voor hem te krijgen. ▫ Het was een mooye, vroolijke avond. Jetje speelde op haar best en was vol grappen.

Ik begin nu op te schieten met ‘het Skelet’. Ik krijg er plezier in. Het wordt een draak, maar ik hoop een mooye draak.

vrijdag 26 mei

Koel. ▫ Gisteren belangrijke séance. Wij krijgen nu gereegelde meededeeling van een Samaritaan die leefde in Jezus' tijd. Hij vertelt zijn leeven, de genootschap van broeders waartoe hij hoorde, zijn woonen in de woestijn, de wijze waarop hij het bericht van Jezus' geboorte hoorde. ▫ In 't begin koomen er steeds vreemde indringers, die vleien en dreigen, om maar gehoord te worden. Maar wij laten ze niet toe en wachten tot onze vrienden er zijn. Er is niets wat reeden geeft tot wantrouwen.

zaterdag 27 mei

Reegen. ▫ De mei-periode is afgeslooten. Het was een mooye maand, met intensief lente-sensatie, of liever vóórzoomer. De tocht naar Gorkum, de wandeling naar Aerdenhout, de tocht naar Utrecht, de Hollandsche Rading, het groepje boomen bij de akkers en weiden. En de vier dagen in Den Haag - de ontdekking van Winter, de tocht naar Noordwijk, en Paul Geldmacher. Bij ons aan huis twee bijeenkomsten, de eerste om de Winter, de tweede om Henriëtte Roll. Alles bijeen een rijke Mei. Ook omdat ik weer aan 't werk kwam. Nu wordt het loover al donker, en de bloesems vallen af.

maandag 29 mei

Prachtig weer. Eergister waren de broeders de Winter hier, uitzoeken voor de tentoonstelling en lijsten brengen. de Winter had hetzelfde idee als ik, een samenwerking met een architect, en een huis of publiek gebouw zielvol decoreeren, zoodat er beteekenis en waarde is in alle vormen en kleuren. ▫ Ook vormde ik een plan voor een boekuitgave, met gekleurde lithografieën, waarin hij al zijn kleur-expressies verklaart. Door mijn tusschenkomst is nu ook zijn verlof al toegestaan.

Gister heb ik gezeild.

donderdag 1 juni

Heemelvaartsdag. Het is nog steeds koel meiweer, maar mooi en zonnig. De eerste roozen. ▫ Eergisteren reeden we met de auto van Castro van Amsterdam naar Utrecht en bezochten de Winter. Hij was verheugd. Wij

waren met Plasschaert en Salomonson en later kwam Castro en van Tienhoven. Er is een scherp onderscheid tusschen de menschen die de landschappen verkiezen en zij die de aura's interessanter vinden. Plasschaert hoort tot de laatsten. Maar hij fluisterde mij al heel spoedig toe: ‘het is alles echt!’

Gisteren was ik in Haarlem.

zaterdag 3 juni

Koel. 's Morgens een weinig booven 50°, 's middags in de 60. ▫ Na een maand van tamelijke opgewektheid begint nu de ellende weer. Geldzorg is dan weer de eerste aanleiding. Het is feitelijk mijn onmacht om goed en streng op geld te letten en mijn toestand in dat opzicht te ooverzien en te beheerschen. Ik heb behoefte aan mildheid en ruimte van middelen, al verlang ik voor mijzelven geen weelde. En ik mis de neiging tot geldverdienen. Door die twee reedenen kom ik altijd plotseling te kort, al heb ik voldoende inkomsten. Tot nu toe ben ik op wonderlijke manier steeds rondgekoomen, terwijl mijn uitgaven steeds stijgend zijn. En nu tob ik door de moogelijkheid dat de inkomsten plotseling zullen verminderen. Ik leef veel te duur en ik zie geen kans om in te krimpen.

Nu hebben de Duitschers weer succes op zee gehad, en de Oostenrijkers in Italië. Dat verlengt den oorlog en vermeerdert het vertrouwen weer van hen die toch op den duur moeten toegeeven. ▫ Uit het innerlijk der volken zelf moet de verandering koomen.

Ik ben diep somber. Ik voel mijn zelfvertrouwen niet. Ik ben maar zulk een klein, onweetend, telkens te verwarren vonkje besef. En wat is er méér dan dat? Al het andere is er niet voor mij. En als het er *voor mij* niet is, hoe is het er dan? En wat baat mij dat ‘zijn’, dat voor mij geen ‘zijn’ is?

Gisteren was ik met Truida in Zeist. Het was wel lief en dierbaar. Zij is mij zoo dierbaar. Daaraan kan niets veranderen. ▫ Op de bijeenkomst morgen verheugen wij ons beiden. Voor 't ooverige heb ik geen uitkomst, als gelatenheid. Ik moet geruime tijd hier weer rustig kunnen werken.

zondag 4 juni

Koel en zonnig.

De sombere tijd treedt weer in. Ik ben stil en kan niet anders doen dan

dulden en afwachten. Ik blijf aan 't werk, zonder veel voldoening, en zonder veel vertrouwen er in. Elk moment doorvoel ik diep, maar ik lijd onder mijn vreesselijke onmacht. Het is alles onduidelijk, raadselig, wankel.

Ik schrijf aan de eerste acte van ‘het Skelet’.

maandag 5 juni

Koud en reegenachtig.

Gister séance met Winter, die zeer merkwaardig was. Want alles werd bevestigd en kwam uit. Er was niets wat den indruk gaf van onechtheid. Hij is thuis in een waereld waarvan wij allen nagenoeg niets weeten of bemerken. ▫ Hij had een goeden invloed op ons allen. En hij zeide - eevenals Hatch in zijn brieven - dat er om onzen kring een magischen zilveren ring was getrokken, waar geen macht doorheen kon breeken zonder toestemming, al was het Satan zelf. Het medium schreef dingen en maakte figuuren die Winter verklaren kon.

woensdag 7 juni

Zware reegens.

Gister was ik met de Winter in Amsterdam en bereidde de expositie met hem vóór in het Stedelijk Muzeum.

We hoorden Bach, de Bussy en Beethoven, bij Joti. Winter werd door de Bussy het meest bekoord. Bach verstaat hij niet.

Het ging alles, alsof het beschikt was. De drie kunstkoopers waren of niet thuis, of konden niets doen voor een expositie. Bij het Stedelijk Museum was de directeur Baart allervriendelijkst en zei dat er juist ‘toevallig’ een expositie was afgezegd en dat er daardoor wel vijf zalen oopen kwamen.

Ik at bij Jaap de Haan, die zijn vriend Victor verlooren had, gestorven in 't hospitaal in België.

Kitchener stierf en Joean-Shi-Kai. Men gaat zeer luchtig oover zulke gevallen denken en spreeken. Er geschiedt zooveel.

Winter hield met groote beslistheid vol dat ik nog groot werk doen zal. Het eerste occulte drama. ▫ Ook droomde hij dat iemand hem zeide dat ik Edgar Poe'sche novellen moest gaan schrijven. Ik zei dat ik nooit novellen schreef, en weinig meer verwachtte te zullen doen. Maar hij weersprak me beslist. ▫ Ik schreef aan het Skelet, waarvoor ✻ mij Zondag goeden

raad gaf. Het was juist wat hij zei oover de ‘gevoeligheid’ der menschen voor sommige dingen, waarin ik ze bruskeer.

zaterdag 10 juni

Reegen.

Gisteren weer séance, met Brouwer. De ‘samaritaan’ ♁ verhaalde van Jezus' geboorte. De plaats was Nazareth, en niet in een stal, maar in de wooning der ouders. Wel was de moeder Maria - de schoonste bloem van Nazareth, de bloemenstad - in waarheid Moedermaagd. Na de geboorte bereikte het bericht Herodes, en werd naar het kind gezocht, vooral in Bethlehem. Toen had de vlucht naar Egypte plaats. ▫ De Wijzen (koningen) uit het Oosten kwamen geschenken brengen voor het genootschap - en booden die geschenken als hulde aan het kind. Bij de vlucht werd echter alles achtergelaten. ▫ De schrijver zegt: ik weet het van Jezus zelf. Hij sprak ook van de *mislukking* van Jezus' zending. Misschien door de onbekwaamheid der apostelen, misschien door de gesteldheid van de aarde, die wel niet de ongelukkigste maar toch een zeer ongelukkige ster is. ▫ Een nieuwe Christus komt niet. De groote verandering die nog komt is wat ‘het laatste oordeel’ genoemd wordt.

De avonden bij Welters zijn ons een groote troost. Mijn arme, lieve vrouw heeft een moeyelijke tijd. Zij ondervindt veel vijandschap, niet geheel zonder schuld, maar toch zeer onbillijk. Want ze wil goed en heeft een liefderijk, ooverteeder hart. Haar zwak lichaam doet haar zwaar leeven, en dan is ze wel stuursch en prikkelbaar en niet altijd taktvol teegen anderen. ▫ Maar ze blijft mij de dierbaarste die 't leeven mij gaf en ik doe mijn best haar te steunen, wat niet altijd makkelijk is, omdat ikzelf zulk een strijd innerlijk te voeren heb. Ook ik leef zwaar, al word ik sereener. Ik word ook stiller en ernstiger. ▫ Maar de séances verheugen ons beiden en maken ons steeds verlicht en gelukkiger. Dat is geen illuzie.

maandag 12 juni

Tweede Pinksterdag. Zeer guur, reegenachtig en stormachtig. ▫ Een zeer slechte dag. Borel verbeeldt zich mij vriendschap te bewijzen door hatelijke en kwetsende brieven te schrijven. Nu wordt Truida aangevallen op dezelfde wijze als ikzelf vroeger, in den Emons-tijd.

Tine van Aalst is hier met haar kinderen. Gister avond speelden ze trio's, met D^{s} van Geuns en juffrouw van Gorkum.

Gister aten wij bij Brouwer, met de Winter en zijn vrouw, en Truida. Ik schreef de eerste Akte van het Skelet af. Ik ben nog vervuld van de gedachte aan de vloek deezer ongelukkige aarde, en den troost van Christus. Het is alles droevig, maar door gelatenheid te dragen.

dinsdag 13 juni

Nog slecht koud weer. Er is nog allerlei onaangenaamheid hier. Met zusje, - die altijd vijandig teegenoover Truida staat en nu dreigt weg te gaan. Borel die ooveral door taktelоosheid of zucht naar gebabbel vernieuwde onaangenaamheeden sticht.

Ik had een heerlijke droom van mijn jongen. De eenige troost. Verder niets als geldzorgen en ruzietjes. ▫ Sints mijn jeugd wist ik al het gevaar van kleingeestige en bekrompen woord-opvatting. En nu na vijftig jaar leef ik nog te midden van menschen die daar nog niets van begrijpen.

woensdag 14 juni

De toestand is nog eeven droevig. Gisteren sprak ik met den dramaturg van Verkade, oover 't paleis van Circe. Hij heet van der Velde, een Vlaming uit Gent, en heeft zeer goede inzichten.

donderdag 15 juni

Ik werkte gisteren het 2^{e} bedrijf van Circe om. ▫ Het is steeds guur en koud.

vrijdag 16 juni

Het weer verbeetert. ▫ Ik ben weer onder druk van geldzorg. De reuzebeer van het opknappen van de fabriek f700, -

Borel schrijft steeds brieven en ingezonden stukken. Ik antwoord maar niet. Het ontbreekt hem aan smaak, aan zelfbeheersching, aan takt, aan reserve/ aan discretie, en ook aan liefderijkheid. ▫ Als ik hem vergelijk met mijn vriend Joop de Haan, dan is 't niet in zijn voordeel. Joop komt nooit zonder een teeken van liefde en hartelijkheid. Hij heeft geschenken voor

de kinderen, bloemen voor mijn vrouw. Nooit heeft Joop mij één onaangenaam moment bezorgd, nooit was er wrijving of spijtige correspondentie, nooit kribbigheid of pedanterie, nooit vermaning of scherpte in zijn brieven. Ik ben altijd welkom bij hem en hij is 't bij mij. ▫ En toch is Joop geen ‘weeë aanbidder’, geen slap of onbeduidend mensch.

zondag 18 juni

Steeds koud, 50°, een grijze lucht, als een kille kelder. ▫ De kou verkleumt mijn ziel. Ik vorder langsaam. Ik las de eerste akte voor. ‘Reuze’ zei Truida. Het kost mij moeite den moed en het zelfvertrouwen te bewaren. Het is me of ik nooit meer verzen zal kunnen maken. Ik herlees het leeven van Jezus door Renan, om te kunnen vergelijken met het bericht van ♁.

zaterdag 24 juni

Gisteren de eerste warme dag, heeden zoele reegens. Veel roozen en aardbeien. ▫ Van morgen schreef ik het tweede bedrijf af. Er is een rustig makende werking in het idee dat ik nu mijn maatschappelijke plicht doe en het werk verricht waarvoor ik bestemd ben, en waarvoor de maatschappij mij ook beloonen wil. Als ik één goed drama per jaar schrijf en het slaagt, dan kan ik hier blijven woonen en mijn gezin onderhouden. Wat ik nu schrijf: het Skelet, geeft mij voldoening en zal toch ook wel de menschen boeyen. Het is pakkend, en toch niet hol.

Hjalmar stuurde mij weer een check met een lieven brief. Hij is alleen ‘sceptisch’ omtrent de spiritistische onderwerpen van de Winter.

De Winter schreef een wreevelige spijtige brief. Vermoedelijk opgestookt door Borel.

zondag 25 juni

De oplossing van mijn drama kwam gisteren van zelf. De macht en grootheidswaan vermoordt zichzelf - omdat ze geen houvast heeft - ze wil een kosmos scheppen waarin ze zelf baas is, daardoor gaat ze onder. Ze erkent niet den Oer-Kosmos, het eerste beginsel, en wil er zelf voor in de plaats treeden. ▫ Kerkhoffs voelt zich de krachtmensch, die uit eigen recht oover alles beschikt, die een eigen ethica mag hebben. ▫ Maar door het onzienlijke wordt hij er toe geleid zichzelve te verraden. ▫ Die noodwendigheid voelde ik terstond bij 't begin van 't derde bedrijf.

maandag 26 juni

Ideaal weer. ▫ Het gonst weer in mijn ooren. Gisteren muziekfeest bij Henriëtte Roll. Er waren de Brouwer's, Jaap de Haan en zijn vrouw/ mijn neef Marie van Warmelo, de acteur. ▫ Ze speelden variaties van Saint Saëns op Beethoven, en van Brahms op Haydn. Ik vond dit als een mystiek huuwelijk tusschen de twee geesten. Het oerthema is als een grondvorm, monumentaal, en als oovergroeid met een nieuwe vegetatie. Een huuwelijk tusschen fransche en duitsche geest - waarbij Beethoven door Saint Saëns minder werd ooverschaduwd dan Haydn door Brahms. Maar daardoor leek juist de veréé̈ning mij inniger. ▫ Wij genooten de muziek zeer, en het was er vroolijk en feestelijk, vrij en lustig. Er was veel dierbaars bijeen.

donderdag 29 juni

Gister weer guur en nat. Vandaag wat zonniger. ▫ Een vervaarlijk slechte dag gisteren. Ik had geen geloof in mijn werk. Er kwamen berichten uit Amerika, die niets bevestigden. Logan heeft mij niet geroepen, Elsa Barker schreef niets bizonders. Een briefkaartje.

Bij mijn moeder bemerkte ik, hoe ze ondanks haar heldere geest, alles verwart en niet meer weet hoeveel kleinkinderen ze heeft. En ikzelf kreeg een bezoek van Margareet Meyboom, die kwam spreeken oover de G.G.B.-tijd en de Pionier. En toen bleek me hoeveel ik al vergeeten ben. En hoe slecht ik dien tijd geregistreerd heb. Ik kon geen enkel exemplaar van de Pionier meer vinden. ▫ Dan bevangt mij zulk een droevig gevoel van onmacht en ik denk: mijn kosmos gaat uit als een nachtkaars, een hooger bewustzijn bereik ik niet. ▫ Nu ik dit schrijf vind ik het dwaas en onmoogelijk. Maar in de somberheid komt het weer booven als moogelijkheid.

Eergister was ik in 't Steedelijk museum met de Winter. De indruk van zijn werk was enorm. Het is niet denkbaar dat het een mislukking wordt. Het is een evenement van den eersten rang.

vrijdag 30 juni

Weer reegen en kou. ▫ Het suist erg in mijn ooren en ik ben gedeprimeerd door het weer, de kou, en mijn onmacht.

Gisteren weer een goede séance die ons allen zeer opwekte. Er was zooveel consequentie, zooveel natuurlijke eenvoud in de meededeelingen, ook

aant.

zooveel liefde, zachtheid en fijngevoel. Wij hoorden hoe Jezus op twaalfjarigen leeftijd - volgens de Joden volwassen - in den tempel te Jeruzalem een van de Witte Broeders vond, en met hem een ganschen dag sprak - en dat toen zijn moeder hem vond, zooals ook in Lucas 2 staat, en Jezus zei: 'Wist ge dan niet dat ik in het huis mijns Vaders zijn moest?' ▫ Zijn uiterlijk werd ook beschreeven, als vol zachte schoonheid en zachtmoedigheid, met blaauwe oogen en bijna zwart/ golvend haar, en later een langen zwarten golvenden baard. Geen gelijkenis met zijn ouders.

Vooral interessant zijn de stoornissen in de berichten. Altijd als er namen koomen, en ook als legenden moeten teegengesprooken worden. Dat doen ze niet graag. Ook weigerden ze te zeggen, wie van hen elk onzer begeleidde.

+ berichtte mij oover Logan, die toch in gevaar moet zijn.

donderdag 6 juli

Nog steeds koel, geen zoomerwarmte. ▫ Sints Zaterdag 1 Juli heb ik niet gewerkt. Ik sprak op de Winter-expositie, en at daarna met Truida en Henriëtte Roll bij Polman. Het was een succes en er was behoorlijk verzet van de kant der officieelen. Therèse Schwartze, de vrouw van Hettinga Tromp, en later in de couranten Dake, en Maria Viola(?). Het curieuze is dat ze het geval Vincent schijnen vergeeten te zijn.

Zondag had ik van Warmelo bij me. Maandag was ik in Haarlem, bij Valerie en Kik Krah, dronk koffie bij Giza.

Dinsdag was ik bij Betsy in Blaricum. Daar is de atmosfeer ook heel wat frisscher geworden.

Gisteren tocht naar Noordwijk, de blaauw-en-geel omzoomde weg, langs de duinen, heerlijk. ▫ In Noordwijk Wijnanda Dekker bij Jansje Vioen. De eerste een drukke maltoot, de tweede een lieve burger vrouw, die niet burgerlijk is, en niet gecultiveerd maar goed en geestig. ▫ Ik genoot in Noordwijk, om den ouden tijd. Wij gaan er 14 dagen heen.

vrijdag 7 juli

Goed, koel, zoomerweer. ▫ Gisteren weer séance. Verhaal van de ontmoeting van Jezus met onzen berichtgeever, die hoofd was van een groep in tenten woonende broeders. Zeven tenten, met dertien Broeders en Jezus. Bij hen bleef Jezus ongeveer twintig jaar, totdat de Joodsche wet hem ver-

oorloofde op te treeden. ▫ Onze vriend ♁ was zijn meester en zijn leerling. ▫ Er kwam een stoornis waarvan gezegd werd dat de Winter ze veroorzaakte en er werd een antwoord gegeeven in mystieke teekens. ▫ Steeds weer treft mij de rustige consequentie, de eedele zachtmoedigheid van den bericht geever. ▫ Maria heeft geen kinderen gehad, behalve Jezus, ook waren er geen vóórkinderen van Jozef.

dinsdag 11 juli

Steeds koel. ▫ Het is alsof mijn dieper zelfbesef mijn arbeid belemmert. Ik kan niet meer zoo onwillekeurig, zoo onbewust werken, - niet meer de poorten van het onbewuste oopen stellen, ik moet er steeds bij denken, eeven als een reedenaar die op zichzelf gaat letten en daardoor niet meer spreeken kan.

Ik schrijf aan het derde bedrijf en was gisteren zoover dat ik het geheel in mij ooverzien kon, en zeeker voelde van de voltooying.

In den oorlog schijnt de krisis aangebrooken. Het eevenwigt is bijna verbrooken, de balans wankelt en gaat doorslaan. Ik voel in mij de radeloosheid die de massa bevangen zal als ze weeten bedroogen te zijn - en de sombere koppigheid der verantwoordelijke leiders - Nooit - ook in Napoleons tijd niet - was zulk een katastrofe te wachten. ▫ Maar de débacle is nog niet begonnen. Het wankelt nog.

vrijdag 14 juli

's Morgens stortreegen bij 50°. Nu wordt het stil en zonnig. O. wind. ▫ Ik ben vervuld van de leelijkheeden die Borel mij aandeed. Het blijkt nu dat hij opzettelijk liegt en draait en stookt, met bepaalde lage bedoelingen. Hij wil dat ik de Winter geld geef om dan zelf met hem te kunnen gaan fuiven. En hij ziet mij dan op een belachlijk lage wijze, en verwijt me dat ik onrechtmatig geld vasthou en dat ik als een paus wil behandeld en gesoebat worden. En onderwijl stookt hij de Winter op, en vertelt hem allerlei leelijks van me - wat hij zelf beeter weet. ▫ Het is afschuwelijk, en ik voel dat ik niet te streng teegen hem zijn kan. De Winter kwam hier om de zaak te bespreeken. Hij zei ook dat ik te zacht ben geweest en ruuwer met Borel moest omgaan.

Des avonds was er weer séance, en er kwam de mooye parabel van den knaap die door een woestijnstorm zijn ouders verlooren had. Waarlijk, ik

aant.

zou niet weeten wie in staat is zulk een parabel te verzinnen. En er is juist het naïeve, eenvoudige in van een 15-jarige. De parabel is nog niet zoo diep en zoo fijn als de latere, en toch is hij volkoomen in accoord met den ganschen Jezus. ▫ Maar toch was ik droevig. Misschien om een uitdrukking ‘het leeven is kort’/ mij toegevoegd toen ik vroeg naar mijn bewustzijnstoestand na den dood. Het klonk als een maning dat ik nog maar kort te leeven heb. Misschien ook niet. Ik weet het wel, maar voel dat ik nog niet gereed ben. Ik ben nog recht droevig.

zondag 16 juli

Noordwijk a/zee. In mijn geliefd zeedorp, - maar nog al droevig en weemoedig. In plaats van het ruime, geriefelijke huis te Wijk a/zee of Villa Liesbeth, of het aardige huisje in Bergen - nu een pension, met één kamer, en dan nog duur. ▫ Gisteren brachten we de jongens in Scheveningen. Zij waren lief en vroolijk. Het is grijs en reegenachtig - als ik nu maar werken kan.

maandag 17 juli

Beeter weer, zeer stil. Maar nog koel. ▫ Het ging gisteren al beeter. Het reegende den heelen dag, maar mijn werk vlotte en ik voelde tevreedener.

Ik had een lang gesprek met Jan Musch en zijn vrouw die hier op Sole Mio waren. Dat was leerzaam. Hij vond dat ‘de Heks’ vermoord was door het declameeren en het valsche pathos van Royaards. Royaards heeft geen humor, zei Musch, en kan niet ontroeren. Hij raadde aan la Roche den schout Cousaert te laten speelen. Dan zou alles beeter worden. ▫ Het is wel een moeyelijk parket voor mij. Ik zie Royaards' gebreeken en hoe mijn stukken er door lijden, en toch hang ik van hem af.

Het is hier nu toch zeer genoegelijk, zoo rustig alleen met mijn lieve vrouw.

donderdag 18 juli

Het blijft koud, maar ik baad iederen dag en voel mij lichamelijk zeer behagelijk. Desondanks was de somberheid er van morgen, bij 't ontwaken. Al het subtiele stemmingsmooi der dingen was weg. Wel een bewijs dat deeze somberheid niet van lichamelijk behagen afhangt, want ik voel mij recht lekker. Door 't zeebad en de lucht en de rust.

Julia Culp is hier en lijdt aan heeschheid. Voor haar is dat verschrikkelijk. Zij heeft niet, als Duse, een vroom gemoed dat in zelfverloochening berusten kan.

woensdag 19 juli

Stiller en wat warmer. Gister vergadering van de Groene hier. Ze aten bij mij in 't pension. Er waren Italiaansche muziekanten, het was wel geslaagd.

Ik geloof nu te begrijpen wat de somberheid beteekent. Het is het vlinderlijf dat de cocon verlaat en nog oovergevoelig is.

donderdag 20 juli

Zonnig zoomerweer, nog niet heet. ▫ Bij de zee voel ik altijd de ouderdom der dingen, de eeuwen en eeuwen, waarin de rotsen tot zand werden gemalen. Alle zee-dingen zijn zoo oud. En dan voel ik, hoe ikzelf nog veel, veel ouder ben. ▫ En op die majestueuze ouderdom, het vroolijk, kleurig vertier van menschjes, de ééndags-vlindertjes. Ik voel mij erg onweetend. Goed, dat ik geen professor in Amersfoort ben geworden en er geen cursussen behoef te geeven.

vrijdag 21 juli

Steeds beeter weer, warm en zonnig. ▫ Gisteren schreef ik het derde bedrijf af. Dat voelde ik als het moeyelijkste punt. Nu is de rest gemakkelijker. Men zal zeggen: hier is weinig taalschoonheid. Niets wat met Johannes Viator of Ellen vergeleeken kan worden. En toch weet ik dat het gewigtiger is en sterker werken zal. Ik geef hier karakters in situaties - zooals ik tot nog toe niet heb kunnen doen. ▫ Ik las het Truida voor. Het interesseert haar wel, en zij hoort het met kinderlijke ontfankelijkheid en geloof. Maar het verheugt haar niet zooals mijn verzen haar verheugden. Het is haar te ruuw en te grof. Dat pleit echter niet teegen het werk, want ze zou hetzelfde van Shakespeare zeggen.

zondag 23 juli

Stil, bewolkt, N. wind. ▫ Gisteren een groote fietstocht van hier naar

Velzen en terug. In Velzen geluncht bij de familie Muysken, waar ook Brouwer was en zijn vrouw en Henriëtte Roll. Er werd op een spinet gespeeld, met de fijne, droomerige klank. Rameau, Bach. Het was een prettige zoomertocht, veel bloemen aan den weg en stil, koel weer.

Heyermans vroeg mij ook al om een ‘nieuwe van Eeden’. Dit is naar mijn wensch.

maandag 24 juli

Steeds bewolkt en koel. Gisteren hadden wij séance. De Weltersen bleeven van 's morgens half tien tot 's avonds halfnegen en wij verkreegen met tusschenpoozen veel schrift. Wij kreegen het verhaal van den droom van Jezus, en zijn zoeken naar troost bij de broederschap.

Het was wel een blijde rijke dag, maar toch bleef er van nacht veel weemoed. ▫ Alles wel ooverdenkend - zooals mij steeds werd aangeraden - vind ik de leer, het optreeden, en de figuur van Boeddha toch zuiverder, imposanter, dieper dan van Jezus. In Boeddha is niets ‘mislukt’. En van Jezus wordt steeds gezegd dat hij zijn doel niet bereikte, dat zijn werk mislukt is. ▫ Het is misschien waar dat Jezus ons persoonlijk nader en dierbaarder is. Ik voel die liefde voor hem diep en sterk in me. Maar als hij God was, dan moest hij ook wijs genoeg zijn om te volbrengen wat hij beraamt, en niet te onderneemen wat hij niet volbrengen kan. ▫ Zulke vreemde teegenstrijdigheeden zijn er in 't Boeddhisme niet. ▫ Ook de heemelsche Vader van Jezus, die hem zeegent en laat gaan, weetend dat het een mislukking zal worden, dat zelfs zeggend, is mij een raadsel, en geen troost.

Veel meer komt Boeddha's begrip van het Nirvana oovereen met mijn weeten en begrijpen. ▫ Als aan Truida gezegd werd dat ze dankbaar moest zijn, en zij dat zoo goedig erkende - toen dacht ik er bij: waarom dankbaar? verdient het dank op een vervloekte planeet te worden geplaatst zonder onzen wil? Ik erken wat gaarne dat ik momenten van geluk heb, maar waar erkend wordt dat wij hier onder een vloek leeven, door den wil van een Alwijs, almachtig vader, daar zie ik geen reeden tot dank, veel meer tot verwijt en vraag om licht. ▫ En het wijzen op onzen ‘vrijen wil’ deed mij denken: wat betekent een ‘vrije wil’ zonder wijsheid? ▫ Dat is als de vrije wil van een kind dat met vuur mag speelen. Als het geen onderscheid kent zal het zich natuurlijk branden. En dan verdient het kind geen verwijt, want het wist niet beeter. ▫ En ondanks onze verontschuldiging dat wij niet beeter wisten, dat wij niet wijzer waren -

ondanks dat worden wij gestraft met een vloek, en in deeze verdoemde waereld geplaatst. Is dat billijk en begrijpelijk? ▫ Dit alles lost het Christendom niet op, het Boeddhisme wel. Het Boeddhisme weet niet van vloek en zonde - maar van onweetendheid en blindheid, noodig in de groote harmonie, die booven de tijd uitgaat. ▫ Van nacht lag ik bijna den ganschen nacht wakker, deeze dingen ooverdenkend. ▫ Truida had mijn eersten slaap gestoord omdat mijn snurken haar hinderde. Toen werd ik zeer bedroefd, maar niet boos. Ik vond het niet zelf verloochenend van haar, maar ik dacht toch: welk recht heb ik om daardoor boos te worden? Zij verlangt zelf te slapen en stoort nu liever mijn slaap, dan de hare. Is dat niet natuurlijk? En kan ik daarvan een verwijt maken? ▫ En daarin troostte de gedachte aan Jezus mij niet. Want hij verweet de menschen toch ook wat zij heelemaal niet helpen kunnen. Zij waren niet wijzer, en de driften en neigingen die zij volgen kreegen zij dan toch ook van den Vader. ▫ In Jezus is een niet-goddelijke bitterheid, die in Boeddha ontbreekt. ▫ Toch heb ik hem lief. Juist omdat hij voor ons zoo werkelijk, zoo menschelijk is. Maar de Indische wijsheid moet aanvullen wat in 't Christendom raadsel blijft.

dinsdag 25 juli

Altijd hetzelfde, koel en bewolkt. Gisteren bezoek van Henri Asselin van de Figaro. Een gedistingueerde Franschman met een lief gezicht, Normandiër van afkomst. Met een officieele missie om de weetenschappelijke fransche literatuur in Holland te bevorderen en te onderzoeken. Hij was geestverwant, ook socialist en vriend van R. Rolland.

donderdag 27 juli

Nu heerlijk zoomerweer. Zonnig. Maar steeds N. wind. ▫ Morgen komt mijn drama af, en het is beeter gegaan dan ik dacht. Ik was er soms zeer bij geroerd.

Vandaag was ik met mijn lieve vrouw in Leiden, en het was zoo heerlijk als ik dat van zulk een dag maar verlangen kan. ▫ Ik was intens gelukkig door het zien van de Boeddhistische beeldjes en teekeningen, zoo fijn, zoo eedel van kleur, zoo innig, zoo vol verheeven beteekenis. Ik zou er graag dagen vertoeven en alles nagaan en onderzoeken. ▫ Er is ook zulk een zuivere sfeer. Ik voel dat. Het is de afweezigheid van lagere belangen, van

mercantilisme en frivoliteit. Het stille stadje is een wijkplaats voor kunst en weetenschap.

Daarna waren wij in de Hortus, de fraaie tuin met de mooye bloemen, zonnig en vreedsaam.

Terecht zei Truida dat ze nooit beeldhouwkunst mooi kon vinden, omdat die witte, ooglooze marmerbeelden haar zoo hinderen. Maar dit Japansche en Chineesche werk, met de fijne kleuren, dat vond ze wel mooi. Die witte marmerbeelden zijn oorspronkelijk ook altijd beschilderd geweest.

vrijdag 4 augustus

Vrij goed weer, winderig. ▫ Weer thuis op Walden. Vrijdag 28 Juli schreef ik mijn drama af. Er was een bizonder geluk voor mij in het laatste bedrijf, waarin ik voor 't eerst welbewust de schoonheid aanbracht van een weefsel van fijne situaties. Daarvoor was het noodig dat ik niet in verzen schreef. Want nu kwam alles aan op de situatie, en de taal werd daardoor ook zoo sober en zuiver moogelijk. Werk met situaties en de taal komt van zelf, dat is de leer voor den dramaschrijver. De fijne, teedere situaties van het laatste bedrijf maakten een diep eenvoudige taal vol beteekenis moogelijk. Elk woord gewigtig en van zelf welluidend - zonder zoeken naar klank of ritme.

Zaterdag gingen wij naar den Haag en vonden de kinderen gezond en vroolijk, bruin-verbrand. Des middags was er diner, veel te weelderig naar mijn zin. ▫ Er was ook de Winter. Een echtpaar del Castilio Salomons, Deensche vrouw/ zeer mondaine, man advocaat. Verder een domme officier, een Dr Halbertsma, oud en goedhartig, Dr van Geuns, een mevrouw Snoukaert van Schouwenburg.

Zondag reeden wij met een auto van Den Haag naar Bussum. Een mooye weg, langs den Rijn, Alphen, Zwammerdam, Woerden, Harmelen. Een prettige tocht. Maandag een artiekel geschreeven oover 't socialisme.

Krah logeert op Walden en verrukte mij weer door zijn spel. Ik vind het steeds weer een mirakel, hoe die schuchtere, teere jongen zulke zware, gecompliceerde muziek kan schrijven.

Voorts is hier een jonge Belg, Valentijn van Uitvank, met lang haar en nog al veel inbeelding, schilder, die bij mijn moeder logeert. Hij speelt ook piano en mijn moeder vindt dat prettig.

Dinsdag was er verjaarpartij op Jan Tabak. Mijn moeder werd 83 jaar.

Er waren 15 menschen, ook Hans en Marietje, Henriëtte Roll en Brouwer.

Gister was ik bij Giza en die vertelde mij veel treurigs omtrent Borel, dat hij bij de familie Everts, die hij zelf als geldprotsen minacht, uuren heeft zitten kwaadspreeken en lasteren oover mij en alle anderen hier, en zelfs de nagedachtenis van mijn Paul niet spaarde. Zoo erg, dat Everts teegen Giza zei den volgenden dag: ‘die vriend van je is een vuile smiegt’. Giza was zoo verontwaardigd en bedroefd dat ze schreide. ▫ Nu mag ik toch zeeker niet weekhartig met hem zijn.

Gister sprak ik nog Heyermans in Amsterdam, en raadde hem IJsbrand te speelen. ▫ Hij was zeer vriendschappelijk, en maakte eenigszins excuses oover zijn houding op de meeting in de Geelvink voor 15 jaar. ▫ Zijn houding was eigenaardig. Hij bleef de theater-directeur en de geslaagde dramaschrijver - maar er was iets weifelends, iets tatonneerends, als voelde hij zich teegenoover iemand die hem in een zeeker opzicht de meerdere toescheen, - en van wien hij nog een koomend succes verwachtte. Succes scheen mij toe hem de hoofdzaak te zijn, al sprak hij juist anders, alsof de kunst hem hoofdzaak is. Dat weet hij als de mooiste houding, maar hij voelt het niet, en hij vermoedt dat ik het wèl voel.

Des avonds séance - waarin wij de meededeeling kreegen oover het muziek-instrument, de viool, door Jezus eigenhandig gemaakt, die nog bewaard moet zijn, onder de nu nog leevende witte broeders. Waarschijnlijk in een klein plaatsje, een oase, Eroicam genaamd. Verder werden de ons onbekende plaatsen Tibenthum en Jerobiam genoemd - ook Kapharnaum, Jericho en Kidron, een plaatsje aan de beek van dien naam. Daar zijn de broeders het meest geweest. De nog leevende leider deezer broeders heet Ortalus.

zondag 6 augustus

Steeds koel, noordelijk weer. Gisteren een slechte dag. Onrustig. Hoest. 's Avonds bij Jaap de Haan en Henriëtte Roll.

maandag 7 augustus

Steeds koel, N. wind en grijs. ▫ Gisteren voeren wij in een motorboot naar Amsterdam. Moeder, Truida, de kinderen en ik - de boot hoorde van den heer Bonn, die met vrouw en zoon er een vacantietochtje in gemaakt had en 14 dagen bij Walden lag. Wij sleepten mijn sloep Hugo achter

aant.

ons aan, waarin zaten Holdert, Gerda, Zusje Obbes, Valentijn en kleine Karl. Zij zeilden terug.

Mijn moeder genoot het erg, maar zij verwart dan alles wat plaats en tijd betreft. ‘Hoe kwamen we hier en hoe koomen we terug’ daarin is ze geheel onzeeker. En toch is ze geheel helder van geest.

woensdag 9 augustus

Warm zoomerweer. ▫ Maandag was Brouwer hier met zijn collega Ornstein, de physicus uit Utrecht, Zionist. Een zwaar gebouwde donkerharige jood. Wij praatten oover de Academie, en oover Borel. Brouwer tracht Borel's houding te vergoelijken. Maar daarbij speelt zijn eigen geweeten wel wat mee. Omdat hij ook graag oover menschen praat en geen begrip van discretie heeft. ▫ Borel is blijkbaar in groote onrust, en werpt nu de schuld op de Winter.

Gisteren sprak ik met Jaap de Haan en at bij Henriëtte R. Ik was sints Zaterdag al uiterst somber. Gisteren was het iets beeter. Ik hoest erg.

vrijdag 11 augustus

Warm, zonnig. Heeden morgen kwam Winter bij me en door een gesprek met hem ben ik zeer verligt. Naar aanleiding van het geval Borel zeide ik hem dat ik voortaan twee dingen zal eischen van hen die zich tot mijn vrienden willen reekenen.

1^{e} dat zij noodeloos gepraat vermijden, zich beheerschen en acht geeven op wat zij zeggen;

2^{e} dat zij zich ook in sexueele zaken beheerschen.

deeze beide dingen zijn eischen van tucht en waardigheid. Wie daaraan niet voldoet en er al zijn krachten niet voor inspant, schaadt niet alleen zichzelven maar ook zijn vrienden. In een kring van goeden, koninklijken, past hij niet.

Vrouwen krijgen macht oover den man, die booven hen staat, door hun sexualiteit. Laat de man die macht toe, dan daalt hij, en verliest zijn eigenwaarde. ▫ Een man die toegeeft aan het flirten van een vrouw brengt zijn waardigheid in gevaar. ▫ Voor de massa schaadt het niet, daar zijn de waarden gelijk. ▫ Maar in een kring van Goeden moet ook de vrouw goed zijn. En er zijn vrouwen wier eenige kracht in hun sexualiteit schuilt. Die moeten we ontwijken. Wat onschuldig is bij gewoone menschen, is gevaarlijk onder

goeden en koninklijken. Onder hen moet de grootste kieschheid en kuischheid reegel zijn. ▫ Winter voelde dit als ik, en het is niet alleen aan Borel gericht maar ook aan Brouwer.

zaterdag 12 augustus

Warm zoomerweer. Ik zwem achter de moestuin bij het schuitenhuis.

Ik kreeg gister de compleete copie van het Skelet. Het is wel goed zóó, denk ik.

Ik dacht van morgen aan de voortzetting van Sirius. Want als ik de kring niet in werkelijkheid kan vormen dan zal ik toch de idee achter laten als fictie, in dat boek.

We hebben nu gezien, door Rang, door de Gutkinds, door Borel, hoe moeyelijk het is. Hoe zeldsaam de vereeniging is van kracht, genialiteit, zelfbeheersching en waardigheid, oprechtheid, eenvoud.

zondag 13 augustus

Heerlijk weer. ▫ Ik was van morgen zeer gedeprimeerd en voelde me hoesterig en onbehagelijk.

De dames Welters kwamen en wij hadden drie zittingen, 's middags twee, 's avonds één. We kreegen zeer gewigtige meededeelingen. ▫ Vooral deeze dat een helper op komst is. Een vreemdeling, van Egyptische afkomst, die zich dadelijk zal doen kennen als een die gezonden is. Hij weet ook van Ortalus. Onze vrienden hadden eerst Winter op 't oog, maar vonden toen deeze, en zijn komst is spoedig aanstaande. ▫ Ook ging het verhaal van Jezus voort en we kreegen belangrijke discussies oover aarde, mensch en godheid, oover Boeddha en Jezus en de witte broeders. ▫ De ziekte van Jezus, zijn vriendschap met Lazarus, de kennismaking met Lazarus die onder een kameel was gevallen en bijna vermorseld, en door Jezus gered. Die dus tweemaal zijn leeven aan Jezus dankte. ▫ De plaats waar Jezus zoo lang in de tenten der broeders woonde heette El Karnos hebr. rustplaats. ▫ In zijn ziekte schreef Jezus rollen, en die zijn nog te vinden. Daartoe zal de helper koomen, en ik zal dan de leer weer kunnen herstellen en voortzetten.

Toen werd mij gevraagd naar mijn innerlijke rust, die ik in den laatsten tijd gezocht had, en dat was precies juist. Toen sloeg ook in mij de balans door en ik voelde de ooverwinning en daarmee het wijken van de somberheid. ▫ Ik durf nog niet gelooven aan de komst van dien vreemdeling en ik

vrees iets als de veele teleurstellingen van mevrouw Welters. Maar toch is er al zóóveel oovertuigends. Het indringen van vreemde, wilde krachten zoodra ik den cirkel breek. En vooral de rustige, waardige, consequente toon der meededeelingen.

Het is een prachtige maan-nacht. Gisteren brandde het lampje op 't grasveld voor 't huis en Krah speelde zijn eigen muziek in de donkere huiskamer. ▫ Ik geniet van mijn bloementuintje, geurig van reseda, gloeyend van klaproozen, zinnia, coreopsis, violier, koorenbloem, ridderspoor, chrysanten, dahlia, anchusa, malva.

dinsdag 15 augustus

Lekker weer, met wind en wolken. Het reegende veel, en blijft warm. ▫ Gisteren waren we in Artis met de kinderen en het was een dierbare dag, ondanks mijn hoest, en wat reegen nu en dan, en broertje die vandaag ziek is. ▫ Wij aten bij de Haan. ▫ Het ethnografisch museum trof mij deeze keer het meest. Ik had momenten van groote rust.

Maar ach! hoe moeyelijk is het goede leeven. Beurtelings is men te ongeloovig, en dan weer te goed-geloovig.

Roerend was het toen Hugo sprak van het Kruis, waaraan Jezus hing. Wij waren in de katholieke kerk in de Obrechtstraat, en de intonatie waarmee Hugo het zeide, zoo diep eerbiedig-meewarig, roerde mij tot tranen. ▫ En toen voelde ik het als wat het is, een vreeselijke vergissing, van weerskanten, een droevig misverstand, dat nog door eeuwen droefheid zal brengen op de waereld. ▫ En mij griefde de harde toon, waar Jacob de Haan, in zijn joodsche orthodoxie oover Jezus sprak. ▫ En mijn lieve vrouw wordt dan van haar kant weer een weinig fanatiek en spreekt onverstandig en doet liefdeloos in haren ijver.

El Karnos beteekent niet rustplaats, en daarmee komt de twijfel weer.

Jacob zei ‘dat (de onbevlekte ontvangenis) *moogen* wij niet gelooven.’ ▫ Maar kan men nu geloof gebieden of verbieden? Is dat geestesvrijheid?

woensdag 16 augustus

Veel reegen. Nu weer goed weer. ▫ Ik was gisteren op de Rosenthal bibliotheek, maar vond de plaatsnamen niet. ▫ Karnos kan ook beteekenen ‘stralen’.

vrijdag 18 augustus

Goed zoomerweer.

Ik schrijf in mijn lichte studeerkamer en vertaal Kabir's verzen. De jongens hoor ik speelen in den tuin, beneeden zingt en speelt mijn lieve vrouw met haar teedere, zwakke maar zuivere stem. Buiten snorren vliegtuigen door de zoomerwolken. ▫ Ik ben droevig, maar berustend. Ik hoest nog veel, het gonst in mijn ooren. Ik ben niet ziek, maar voel toch de broosheid van mijn lichaam. ▫ Ik weet alleen dat ik ouder ben en eeuwiger dan aarde en zon en maan en sterren - en dat de Waarheid in mij is. ▫ Anders weet ik zeer weinig. In abstracties kan ik niet veel meer denken, en ook de herinnering beheersch ik niet meer als vroeger.

maandag 21 augustus

Grijs, guur.

Ik voel als een uitgekneepen citroen, waaruit men nog door hard knijpen de laatste droppeltjes halen wil. Ik ben in mijn gansche leeven zoo somber en neerslachtig niet geweest.

Gisteren en eergisteren waren we bij de Loudon's te gast, op Blankenburg bij Wassenaar. Het was er zoo aangenaam als we maar konden wenschen. Een groot buitenhuis, vroolijk, in witte kleur, binnen en buiten, ruim en geriefelijk. Een heerlijke omgeeving, bij de duinen, met een duinvijver voor het huis. En lieve, zeer hoogstaande menschen. Ik las er Ellen vóór, en er werden door mevrouw Loudon fransche liederen gezongen, van Fauré en Duparc. ▫ Van Dyke was er, de Amerikaansche gezant, een niet zeer beduidend manneke, salon-literator. Maar zeer waarderend en hartelijk en belangstellend. ▫ Loudon vertelde veel van Japan en China. Hoe men hem, in het theater, de plek aanwees waar een beroemd acteur gewoon was te bidden (zich in accoord te brengen met het absolute) voor hij optrad. En hoe ook een japansche dame die les gaf in 't bloemenschikken vóór elke les een klein gebed sprak aan de natuur.

Nu ben ik thuis, het zoomerweer is voorbij. Het is guur en ik ben nog steeds eeven verkouden en hoest erg. ▫ Ik ga ook gebukt onder geldzorg. Ik heb nu zooveel verdiend en een betrekkelijk zeer ruim inkoomen, en ik heb niet eens bereikt dat ik zonder geldzorg ben. De uitgaven stijgen altijd nog sneller dan de inkomsten, en ik kan het niet teegenhouden. Het is alles mijn schuld, mijn onberadenheid, en dat maakt het nog erger.

aant.

vrijdag 25 augustus

Zoel, vochtig weer. ▫ Jaap de Haan zei gisteren dat hij zooveel aan mij te danken had. Dat klonk mij zoo vreemd, als men zelf zoo mislukt gevoelt.

Op de séance gisteren weinig merkwaardigs. Toch treft mij telkens de omzichtige, liefdevolle wijze waarop onze vragen beantwoord worden. Nooit wreevel, nooit spot, nooit verwijt.

Ik hoorde uit Homburg dat mijn ‘Skelet’ oovereenkomst heeft met ‘das Fräulein von Scuderi’ en ‘der Andere’. Ik kan niet denken dat die oovereenkomst diep gaat. Ik ken die stukken heelemaal niet.

Ik bezocht Betsy en het trof me/ zoo rustig en vreedig mij dat bezoek stemde. ▫ Ik had de gedachte, dat al de melancholie die ik vroeger bestrijden wilde, bij Martha, bij Betsy, bij Jacob, zich nu op mij wreekt. ▫ Maar als ik bij een van die menschen ben, dan voel ik rust.

zaterdag 26 augustus

Reegen en onweer.

Gister speelde Henriëtte Roll hier met Krah. Ik hoor Krah liever dan haar. Eergister speelde Louis Zimmerman met haar het concert van Beethoven voor mij. Het was uitsteekend - maar ik was niet diep ontroerd. Ik hoor liever Krah zijn eigen muziek speelen. Ik at gister bij Henriëtte en hoorde Gootjens speelen - een flinke, krachtige figuur. Een jongen blijkbaar van burgerlijke afkomst, maar vol sterk leeven. Ik zou zeggen: met zeventiende eeuwsche kracht. Frans Hals waard. Verwant aan Speenhoff. Hij improviseert op de viool, en het publiek hoort hem graag, ook het café-concert-publiek. Hij speelt voor f 20. - per avond in Bellevue. Tien minuuten.

De geldzorgen neemen toe. Een schrikwekkend belastingbillet. De familie in Indië die om geld vraagt (weegens mijn ‘oovervloed’).

maandag 28 augustus

Buyig. Gisteren was ik zeer somber. Ik sliep veel. Vandaag ben ik iets beeter. Maar toch somber. Gister avond las ik in de brochure van Brouwer. Er ontbreekt iets troostrijks aan. Het is hard en bitter.

Het is zoo droevig, te denken dat ik zooveel jaren gewerkt heb, en toch niet geslaagd ben in het vormen van een liefhebbende groep menschen, die

aant.

een waardig leeven leiden. Veel geld verspild, met weinig resultaat. Veel moeite en zorg gehad, en toch zoo weinig bereikt. Veel gaven ... en toch zoo weinig uitgericht.

Zooéven een scène met Holdert. Hij had zich gisteren driftig gemaakt op Truida en nu begon hij mij te beleedigen en uit te schelden. En ik had toch meelij met hem, en ik moest hem zijn betrekking opzeggen.

Hoe moeyelijk is het leeven, dat nog geen vaste vormen en zeeden heeft. ▫ Ik voel in mij de strengheid van de oude maatschappij, die geen schending van de eer duldde zonder bloedige wraak. En ik voel in mij de ruimte en zachtheid van de koomende maatschappij, die geen conventioneele begrippen als ‘eer’ erkent.

woensdag 30 augustus

Reegen. Gisteren met Asselin en Brouwer geluncht in Amsterdam en met Jaap bij Roll gegeeten. Er is een zeer ernstige, droevige sfeer op Walden. Mijn arme, lieve vrouw lijdt er zeer onder. Ik ben ernstig en vervuld van de droevige vloek der waereld. Ik vertaalde Kabir, en begin nu aan Jalalud-din-Rumi.

Ik heb weer 't meeste verdriet van degeenen voor wie ik goed heb willen zijn. ▫ In de ‘War-letters’ staat het zeer juist, - dat het gevaar voor ons soms juist komt van onze goede eigenschappen. De neiging om anderen plezier te doen, en de afkeer om hen te kwetsen heeft mij het meeste leed bezorgd.

zondag 3 september

Heerlijk weer. Geldzorgen drukken nu nog 't zwaarst. Ik tracht vruchteloos tot bezuiniging te koomen.

Royaards schreef mij, dat hij het Skelet gaarne wil speelen. Ik weet dat ik daardoor wat zou kunnen verdienen, maar ik reeken er niet op. Ik zou liever bezuinigen dan meer verdienen. Vooral vereenvoudigen. Ik heb hier feitelijk een hofhouding, met vier gezinnen te onderhouden.

Ik heb deeze opmerking gemaakt, dat er zeekere oovereenkomst is tusschen oude menschen en degeenen die zich manifesteeren als afgestorvenen. ▫ Vooreerst vindt men bij beiden een teegenzin en moeyelijkheid in het herinneren van namen. Zij onthouden beiden veel makkelijker gemoedsaandoeningen, indrukken, stemmingen. Maar namen, plaatsen en ook cij-

fers vergeeten en verwaarloozen ze. ▫ Ook de tijdsverwarringen koomen bij beiden voor. ▫ Een andere oovereenkomst is - bij lagere geesten vooral merkbaar - het onbeheerschte der gemoedsbeweegingen. Ook oude menschen zijn gaauw boos, maar ook gaauw weer goed. En ze kunnen hun prikkelbaarheid, hun praatzucht, hun hebzucht, hun lekkerbekkerij niet intoomen. Dit komt oovereen met verschijnselen in den droom, waarin ik mijn drift niet bedwingen kan - en met de wilde ruuwheid der lagere geesten.

Alles wijst op een desintegratie. ▫ Maar daarteegenoover staat de buitengewoone zachtzinnigheid, ruimte van oordeel, gelijkmoedigheid van de hoogere geesten die zich in onzen Kring oopenbaren. Die zijn steeds eeven geduldig, gelijkmoedig, vriendelijk en goeddenkend. ▫ Met dat verschijnsel breng ik in verband het zachtzinnig en gelijkmoedig worden met den ouderdom dat ik bij sommigen van mijn vrienden aantref. Betsy b.v. is veel, veel zachter, geduldiger, ruimer geworden. En in sommige opzichten mijn moeder ook. En men weet het van sommige filosofen (Epictetus).

woensdag 6 september

Prachtig Septemberweer.

Ik was gisteren in Amsterdam, op de redactie en at bij Roll. Joop was er en Hans kwam ook. Ik ging door Amsterdam in een gemoedstoestand die ik noemde ‘de dood in 't hart.’ Het is ellendig wat ik innerlijk lijden moet - en onder dezelfde omstandigheeden was ik vroeger monter en opgewekt.

Maandag muziek-middag bij ons. De violist Gootjes speelde begeleid door Henriëtte Roll. Zij hinderde mij door haar drukte, haar geflirt en zelf-ingenoomenheid. Er waren mijn moeder, zuster Obbes, Truida, Giza, Valentijn, Lize Brouwer, Louise Pijpers, Brouwer zelf. Ik las hem mijn artikel oover zijn Delftsche reede voor en hij drukte mijn hand.

donderdag 7 september

Goed Septemberweer. De druk wordt ondragelijk. Gister maakte ik een fietstochtje, oover de heide achter Hilversum, en dronk thee aan ‘'t Bluk’. Daar was het ruim en als een ander land, waardoor ik wat verligting voelde. Maar thuis was het toen des te droeviger.

Wat ons drijft zijn impulsen die wij te gehoorzamen hebben. Met het verstand alleen bereiken wij niets. Het zijn de vreugden en de genietingen die ons roepen, en als we niet koomen dan verdorren we. En als we wel

aant.

koomen dan raken we vast in prikkeldraad-versperringen. Ik kan mij nu geen zelfverwijten meer maken. Wat kan ik mij verwijten? Dat ik eedelmoediger handelde dan ik werkelijk was? Dat ik meer liefde wou geeven dan ik had? Dat ik meer wou doen dan mijn krachten toelieten? ▫ Nu nog kan ik niet anders doen dan aan de ellende trachten te ontkoomen. En daartoe krimp ik en krom en wring - en de druk wordt steeds zwaarder. Ik verwikkel meer en meer in het net. En als ik de ellende zoek, dan is het toch alleen om er aan te ontkoomen. Uit verstandelijke ooverweeging en het voorbeeld der martelaren, die rust vonden in pijn. ▫ Ook Boeddha en Sint Franciscus wilden aan de leevens-ellende ontkoomen. Daarom deeden ze zoo teegen-natuurlijk.

zondag 10 september

Neevel. Gisteren en eergisteren mooi en warm. ▫ Ik was twee dagen in Deventer, bij mijn neef van Warmelo. Het heeft wel verligting gebracht. Ik lees het boekje van Kanso Oetsjimoera, en het roerde mij zeer. Die eenvoudige, naïeve Japanner heeft de vastheid bereikt. En toch is hij niet - of bijna niet - dogmatisch of rhetorisch. Ik wist het wel dat dit volk eedele menschen heeft. ▫ En ik kreeg een veel frisscher kijk op het Christendom, en de menschheid. Hij heeft recht als hij zegt dat het Oosten nooit zulke *goede* menschen heeft gehad als de Christenheid. Het is waar dat er in Nieuw Engeland prachtexemplaren van het menschdom woonen. Ik dacht aan Dole. ▫ En het geduldig, geestdriftig streeven naar Waarheid en Godsliefde van Oetsjimoera is voor mij haast beschamend. Ik ben minder naïef dan hij, maar daardoor is hij ook weer sterker in toewijding en zelfverloochening. ▫ Het is ook waar dat Chineezen en Japanners laksch zijn in sexueele reinheid. ▫ Ik ga Oetsjimoera schrijven. Had ik hem maar ontmoet!

Ik heb nog bange uuren gehad in Deventer. Ik voelde dat ik banger was dan vroeger en ik vond het zoo onlogisch, zoo vreemd dat wij, ouder wordend, ook vreesachtiger worden voor leeven en voor dood. Terwijl wij toch geleerd hebben dat vreesselijke dingen niet zoozeer te vreezen zijn, en dat de vrees zelf het ergste en leelijkste is. ▫ Maar de dapperste vliegenier wordt ook na eenige jaren van zijn gevaarlijk werk vreesachtig. Hij kan niet meer moedig zijn. Wat beteekent dat?

Ik heb twee tochten te paard gemaakt om Deventer, met Willem. Ook een fietstocht door Twello. En ik zwom in de IJssel. ▫ Het stadje was aardig, leevendig en bloeyend. Wij zagen in een helderen maan-nacht de oude

aant.

buurtjes, en ik dacht aan het middeneeuwsche ontstaan en leeven van de stad.
Thuis kwamen de zorgen weer. Ik ben nu loom en slaperig.
Ik kreeg een heerlijken brief van mijn lieve vrouw. Een als van ouds.

zaterdag 16 september

Buyig, guur.
In Deventer had ik de laatste mooye zoomerdagen, met eigenaardig diepe indruk. Nu is het herfst en de petroleumkacheltjes branden.
Maandag had ik een lang gesprek met Brouwer. Hij was alleen thuis, en het was rustig en prettig. Hij zei o.a. ‘misschien zijn we alleen op deeze waereld om onze sexualiteit te ooverwinnen.’
Dinsdag at ik met Hans bij Joop.
Gister en eergister heb ik hier gewerkt. De geldzorgen zijn nog zwaar. Ik moet zien een goede tuinman te krijgen, en stukken van Walden te verkoopen of te verhuuren.
Tine van Aalst schreef dat ze hier woonen wil.
Ik schrijf oover Brouwer.
Soms schijnt het me heel makkelijk, nog een laatste wending te maken, en geheel te gaan leeven oovereenkomstig mijn geweeten. Maar het is mij niet moogelijk het te forceeren. Het moet van zelve koomen. Wu Wei.
't Volgend jaar begin ik aan Sirius III. Ik geloof toch dat ik trachten moet in dit huis te blijven. Maar zonder eenige luxe.
In Frankfurt wordt de opvoering van de Heks verbooden. Omdat ik de voorreede van J'accuse schreef.

donderdag 21 september

Koud en grijs. Gisteren zag ik met Hans de electrische Centrale, waaraan hij als ingenieur teekenaar werksaam is. ▫ Ik voel diepe bewondering voor zulk een geheel. Hier is een prachtig funktioneerend orgaan geschapen voor honderdduizenden. Te zien hoe daar alles in elkaar sluit, hoe door vernuftige inrichtingen alles automatisch geschiedt, de koolen worden uitgeladen, opgehoopt, gedistribueerd en in de oovens verstookt, zonder stookers, en hoe dan die ontzaglijke krachten electrisch worden omgezet en uitgezonden oover mijlen, de tramwagens drijven, de huizen verlichten, oooveral licht, kracht en warmte verdeelen - dan voel ik bewondering en stichting - en

het groote gebouw, met de reuze-turbines, die zoo stil en vlot hun duizenden omwentelingen maken in de minuut, het plechtige licht en de ruime frissche zaal - dat is ook aesthetisch schoon. Een schoonheid die een kunstenaar als Heyenbrock voortduurend boeit, ontroert en inspireert. ▫ Waarom zouden wij de wonderbare organisatie van een insectenlijf bewonderen en zulk een geweldige en vernuftige schepping als deeze electrische centrale niet? ▫ Maar we zullen het ondergeschikt maken aan de hoogste schoonheid. Wat nu nog door die kracht gedaan wordt is leelijk en droevig, het leeven in die huisjes van Amsterdam. Maar het heerlijke orgaan is er, en kan beeter werk doen.

Ik at bij Royaards. Hij zal het Skelet niet speelen. Hij heeft te veel op zijn handen genoomen. Ik zal het aan 't Ned. Tooneel aanbieden. Maar onze verhouding wordt er niet door gestoord. We zijn en blijven goede vrienden. Ondanks een heftige uitval van hem, om zijn pro-duitsche gevoelens, teegen Engeland. Hij wond zich geweldig op, zoodat ik er verleegen onder werd, ik bleef doodkalm. En het was er toch prettig.

's Avonds ging ik met Hans naar de comedie. Cesar en Cleopatra van Shaw. Het spel van Bouwmeester viel mij mee. Het is toch een kranige oude man. ▫ Het stuk amuseerde en boeide. Ik had een gevoel alsof ik, met mijn ernst en mijn pathos, daar niet teegen op zou kunnen. En toch vond ik het stuk niet goed. Het schendt klassiek schoone dingen. De vertooning was schitterend. Dat kunnen ze goed, teegenwoordig. ▫ Ik ben benieuwd of ze ‘het Skelet’ willen hebben, - en wat het doen zal.

vrijdag 22 september

Gisteren een voor mij zeer belangrijke zitting. Mijn geloof is nu voldoende gesterkt om de hulp van mijn vrienden aan géne zijde in te roepen tot sterking in mijn strijd teegen zwaarmoed en dorheid, en teegen mijn zwakheeden. ▫ Men *kan* zooiets niet doen als men nog twijfelt. Dan schaamt men zich voor zichzelven en vindt zich belachelijk. Maar er werden zulke verstandige en diepe dingen gezegd, en ieder karakter was zoo waar, zoo consequent en ook zoo nobel en goed, dat twijfel niet meer blijven kon. ▫ De twijfel moet hen grieven, en toch - te goed geloof wordt bijgeloof. Hoe weinigen nog in de waereld zouden hier durven vertrouwen.

Ik bedacht dat ook die chemische en physische inzichten b.v. oover emanaties, oover nieuwe elementen, berusten op uiterst fijne, subtiele waarneemingen. Hoe weet men dat een element als radium bestaat? Uit waar-

schijnlijkheidsooverweeging samengaand met zeer subtiele ervaringen. ▫ En zoo is het ook in de psychologie - de conclusie dat men met een waar, eerlijk en zelfstandig weezen te doen heeft, kan men alleen maken door veel, uiterst fijne waarneemingen.

Het karakter van de vier vrienden is zuiver te onderscheiden. De ster die de leiding heeft, de driehoek, die niet veel zegt maar toch in den kring hoort, het ♁, die ons het treffende verhaal van Jezus doet, en + rechter Hatch, die het meest luchtig, waereldsch - maar ook diepzinnig en ruim is. ▫ En zij beloofden mij te helpen, als ik hun hulp inroep teegen mijn droefgeestigheid. Ik zal hun vragen om onmiddellijk Jezus' hulp te vinden. ▫ De ✻ verweetmij dat ik nog te veel twijfel laat aan de menschen, waardoor ze ongetroost weer van mij heen gaan. ▫ Ik moest ziel en lichaam meer bijeenhouden. Het lichaam nader brengen bij het ziels-ideaal. En het weeten - het blijmoedige weeten dat ik helaas niet gestadig voelen kan - oover het gevoel doen heerschen.

zaterdag 23 september

Ik heb hun hulp ingeroepen, des morgens - en ik heb inderdaad niet meer die dorheid en zwaarmoed gevoeld. Ik was innerlijk rustig en voelde ook werkkracht en wat meer zelfvertrouwen. ▫ Ik weet nu vrij naauwkeurig waarteegen ik te strijden heb, en wat ik wil. ▫ Als jongen had ik ook die perioden van onverschilligheid en van vasten wil tot goed en rein zijn. Maar nu zijn die golven veel dieper en de vrije tijden daardoor machtiger. Ik zal nu kunnen volhouden/ wat de knaap niet kon. ▫ Deezen morgen was het nog beeter, want toen ging ik den dienst bijwoonen in de R.K. kerk voor Helene Biegel, de vriendin van Martha en Jolles, die plotseling gestorven is. ▫ Ik ging er heen om neegen uur, voor ik ontbeeten had en wist niet of het slagen zou. Maar het slaagde geheel, zoozeer zelfs dat ik gelukkige verruimende tranen schreide in het kerkgebouw. Er was niets stoorends, en ik bad voor de ziel van de lieve gestorvene en ik bad tot mijn vrienden, en tot Jezus. En de dag is weer rustig en goed eevenals gisteren. Ik heb het plan een nieuwen tuinman te laten koomen en ik zag alles meer hoopvol aan. ▫ Wel vergat ik niet de min of meer onheilspellende woorden van de voorlaatste zitting, toen gesprooken werd van ‘lichamelijke behoefte’, van ‘de nooden door mensch op mensch’ gestort, van het niet er onder lijden van mijn werk, en van het nu ‘voorbereid’ zijn. ▫ Maar er wordt ook steeds gesprooken van den ‘helper’ die spoedig verwacht kan

aant.

worden, en die een mensch is, en zich terstond zal laten kennen. ▫ Als dat uitkomt dan is natuurlijk alle twijfel voor goed verdreeven.

vrijdag 29 september

Deeze gansche week heerlijk herfstweer. Ik ben werkelijk deeze week veel rustiger en blijmoediger geweest. Ik heb mijn vierde artikel oover Brouwer geschreeven. Ik corrigeer ‘Kabir's Verzen’ en lees in een oud romantisch Duitsch boekje, uit den Jean Paul tijd, kwasi-Oostersch en zoogezegd uit het Sanskrit vertaald. Maar er staan zeer wijze en goede dingen in.

Ik roei ook wel, en het is buiten zeer mooi met de verkleurende bladeren.

zondag 1 oktober

Gisteren begon de weemoed weer, het gelukte me nog die te bestrijden. Maar van morgen was het weer zeer erg. Het is koud, grijs weer, er zijn geen gunstige berichten. Ik voelde weer den twijfel en de machteloosheid. En dan valt het ook weer zoo moeyelijk te bidden en te gelooven. Dat is dus een vicieuze cirkel. Ik wil mij graag oopen stellen, - de vroomen zeggen immers dat God moet vullen wat ik oopen stel, dat Hij nog meer verlangt naar de Vereeniging dan ik zelf. ▫ Maar dan weet ik zeeker niet goed hoe dat oopenstellen moet gaan, hoe ik het doen moet. ▫ Want de twijfel blijft. Zijn die berichten van mijn vrienden waar en betrouwbaar? Ik heb immers nog geen enkel bewijs van identiteit. Ik zie alleen een consequente persoonlijkheid met goede eigenschappen. Maar ik weet immers hoeveel bedrog er moogelijk is, hoeveel illusie, hoeveel zelf-suggestie. Hoe vaak ben ik zelf dupe geweest van mijn goedgeloovigheid. ▫ Dat voorspellen van dien helper, dat juist de troost moet zijn, dat brengt juist den twijfel, omdat het te mooi is om te gelooven. ▫ En zie ik niet die goedgeloovigheid bij menschen als Gutkind, en zelfs bij Brouwer - als een zwakheid. ▫ En dan durf ik den twijfel niet neerschrijven uit vrees van de waarheid te verdrijven en de vrienden te beleedigen. ▫ En ik weet toch hoe onverbiddelijk de Waarheid en de Almacht is. ▫ O mijn Vader, onze Vader, kan ik de aanvangswoorden van uw heil'ge les niet zeggen met volmaaktheid van begrijp? ▫ En kan ik in zulk een gemoedsstemming anderen toespreeken en troosten?

maandag 9 oktober

Steeds vrij goed, zoel, winderig weer. ▫ Ik heb het toch gedaan, anderen toespreeken en troosten. Ik had er geen zin in, - maar vooral de tweede maal, in Dordrecht, voelde ik dat ik beeter sprak, en ook beeter voordroeg dan ooit.

In Apeldoorn logeerde ik bij Henriëtte, mijn jongens-liefde. Het is wel opmerkelijk dat zij, ook nu nog, zoo bemind is door haar kinderen en ieder die haar kent. Ze is niet mooi, en ziet er bijna armoedig uit, maar ze is vol humor en goedheid.

Nog nooit heb ik mijn hart teegen haar uitgesprooken, oover die oude liefde. En ik voel het alles nog of het gisteren was. Ik heb heevige bitterheid teegen haar gevoeld, en soms noem ik het een misdaad, wat ze mij deed, een onrecht. ▫ Ik heb haar geraden Spitteler's Imago te lezen. Dat is een wonder boek, zoo diep en waar. Dat past op haar en het oude geval tusschen ons.

Ik sprak de tweede maal in Dordt en logeerde bij den remonstrantsche dominee Sirks, een ongehuuwd man, jong nog. Wij spraken aan 't ontbijt oover den historischen Jezus. Hij geloofde er niet aan, eeven als Drews, en Bolland, en ik zelf vroeger. ▫ Toen ik er gisteren op de séance oover sprak kwam de verzuchting van ♁ ‘Moeten ze dat Jezus óók nog aandoen?!’ Daarin lag iets zoo echts en aandoenlijks. Na zooveel leed en miskenning ten slotte nog geheel weggeredeneerd te worden!

Wij zijn allen getroffen door het lieve, eedele karakter van ♁ ▫ Mevrouw Welters en haar dochter zijn nog zeer kinderlijke menschen. Misschien is dat juist de bedoeling, om te toonen dat ook *die* deel moogen neemen aan de communie, die Jezus bedoelde. ▫ Voor mij is de opgave nu vrij eenvoudig en duidelijk. Als de helper komt, dan is ook alle twijfel opgeheeven. ▫ Komt die niet - dan ben ik nog niet ontmoedigd, maar volg het innerlijk licht, zooals altijd.

Ik zou zoo graag een dichtwerk maken, dat eeven geschikt was ter voordracht als Kindje's glimlach, en een avond vulde. Als ik goed voorbereid ben dan kan ik ook zeer goed voordragen. ▫ Physiek voel ik mij altijd zeer versterkt na een voordracht.

Ik was in de comedie van Heyermans, op een matinee, waar ze ‘de Spaansche Brabander’ gaven. Er werd goed gespeeld en het was een goede vertooning. ▫ Maar de grofheid van het stuk hinderde me zóó, dat ik weg liep. ▫ Hoe veel hooger staat een stuk als Vasantasena!

aant.

IJsbrand is in studie.

Des middags dineetje bij Roll. Zoogenaamd vegetarisch, maar zeer weelderig, met veel lekkers en Champagne. Het hinderde me dat Brouwer daarin zoo toegaf. Dat is een zoo hooge, geestelijke natuur onwaardig. En ik voel alsof ik Henriëtte Roll niet kan verdragen tusschen hem en mij. Ze werkt ongunstig en ik voel mij niet oprecht teegenoover haar. Ze is me nog te sterk. Ik was van plan *niet* mee te doen aan haar fuif, - wel er bij te zijn, maar geen wijn te drinken en vroeg weg te gaan. Maar bij 't zien van haar versierde tafel en haar plezier gaf ik toch weer toe.

Mijn nichtje Meta, uit Indië, oudste dochter van mijn broer, kwam onverwachts. Een teer, kinderlijk, goedhartig, hulpeloos, zwak Indisch vrouwtje. Ik leende hen f 200. - want ze waren erg onbeholpen. Ze had een jongetje van 8 jaar van haar eersten man, waarvan ze gescheiden is. De tweede schijnt mij goed, Fransche afkomst, maar nooit uit Indië geweest.

vrijdag 13 oktober

Vandaag het gevoel van een gewigtige dag. Ik ben rustig. Gisteren repeteerde ik IJsbrand. Het zal wel gaan, maar ik heb er geen bizonder plezier in. Heyermans fatsoeneert het naar zijn ideeën, en ik moet weer als minder theatraal geroutineerd, toegeeven. ▫ Ik verheug mij wel op Minnestral. Dat wou ik toch graag gespeeld zien. ▫ De mensch IJsbrand vind ik nu minder wijs, minder diep en beminnelijk dan vroeger. Ik zou het nu zoo niet meer schrijven.

Ik zag in mijn dagboek van 1908 de groote plannen die nog leeven in mijn hoofd, en neem mij voor nu voortaan reegelrecht aan het beste en grootste te gaan wat ik wil, of ze nu ‘het Skelet’ speelen en bezoeken of niet.

Eergister kwam een Brief van Bjerre waarin hij mij uitnoodigt namens een geheim comité in Stockholm, naar Parijs met hem te gaan, ter wille van de Vreede. Hjalmar wil ook mee. ▫ Ik schreef hem heeden dat ik natuurlijk tot alles bereid was wat tot zulk een einde kon voeren, maar dat ik sterk twijfelde aan de moogelijkheid nu reeds.

Ik vond vandaag iemand wel bereid hier Walden's exploitatie te behee-ren, beeter dan tot nu toe.

Ik las de diepe versjes van Angelus Silesius.

zondag 15 oktober

Nog storm, guur. ▫ Gisteren weer lange zitting. Er kwam terstond een passend antwoord op mijn vraag naar den brief uit Zweden. ▫ Wij waren

allen onder den indruk van de buitengewoone beminnelijkheid van onzen vriend en broeder ♁.

woensdag 18 oktober

Guur en reegenachtig. ▫ Gisteren een dag in Amsterdam. Met Roelvink en Riemsdijk oover het Skelet gepraat. Ik moet ‘omwerken’ en daar heb ik geen plezier in. Ze hebben geen ongelijk, maar het zal mij veel moeite kosten mij weer geheel op dat stuk te concentreeren. Het zat goed in elkander, maar het effekt is twijfelachtig omdat de groote scène te vroeg is aangebracht. Die moet ik nu verplaatsen en daarmee ontwricht ik mijn eigen bouwsel. ▫ En dan al die koomende drukte. De voordrachten, de repetities, de vreedesmissie. God helpe me!

Ik was bij Bep Rijkens. En ik at met Hans in Americain.

zondag 22 oktober

Hard gevrooren, helder zonnig. ▫ Deeze vlek op mijn dagboek is wel symbolisch. Mijn vulpen scheen het te weeten. ▫ Tusschen Woensdag en heeden liggen de zwartste dagen van mijn leeven. Een voordracht te Nijmegen, waar ik mij al God-verlaten voelde, en waar ik ook niet goed sprak. Het duitsche meisje Hildegard Dünker, dat ook in huis was genoomen door mevrouw Strootman. Ze roerde mij door haar vermagerd gezichtje en ingezonken oogen, oogen toch leevendig en aardig, waarmee ze alles vol belangstelling waarnam. Een slachtoffer weer van de vervloekte pruissische bende.

De repetitie van IJsbrand ging goed - en ik voorvoelde geen kwaad. Maar Zaterdag werd het afzichtelijk duister in mij. Ik werd zoo ellendig en oovergevoelig als ik nog nooit geweest ben. Als dat ooit nog erger wordt, wat dan? Ik heb veele malen mijn vrienden gebeeden, ook Jezus, maar het baatte niets. Ik zag eerst nog al wat publiek koomen, maar toen het leeg bleef, zonk ik geheel en al in. ▫ Is dit dan de uitkomst na zooveel jaren kamp, dat Amsterdam nog geen paar honderd menschen heeft die belangstelling voelen voor zulk werk? ▫ De goeye Heyermans trachtte mij op te fleuren, maar ik nam lafhartig de vlucht. Ik kon het laatste bedrijf niet uitzien. Ik zat in de koffiekamer, met mijn handen voor de ooren. Mijn lieve vrouw was goddank bij me en samen gingen we stilletjes naar huis.

Van nacht werd ik telkens wakker, en dan zag ik het leeven dat ik weer

aant.

zou moeten beginnen den volgenden dag als een afschuwelijk vooruitzicht. Hard/ schrijnend, onverbiddelijk, dor en leeg. ▫ Ik ben niet ziek, maar zoo somber als een gezond mensch maar zijn kan. ▫ Een oogenblik dacht ik dat ik mijn lijden begreep. Ik vond het stuk IJsbrand niet goed meer. Die man is te hard, te liefdeloos, te gewelddadig. Ik heb er geen liefde genoeg in gebracht. ▫ Ik zou het zóó niet meer kunnen schrijven. Minnestral is beeter. En ik had ook al gezegd dat ik mij nu meer verheugde op de opvoering van Minnestral. ▫ Maar ik weet niet of dit wel de oplossing is. Het gaf maar een korte verligting. En de totale afweezigheid van mijn vrienden in mijn geest, deed mij ook weer twijfelen. Waarom sterkten ze mij niet? Ik heb toch mijn best gedaan? Ik heb ze geroepen, ik heb toch gesprooken zoo goed ik kon. Waarom lieten ze mij zoo martelen? ▫ En nu schaam ik mij, om mijn lafheid. De acteurs kreegen ovaties en ik liep weg. En dit maakt alles nog erger.

woensdag 25 oktober

Helder weer, maar koud. ▫ Het pijnlijkste is nu voorbij, maar de schaduw is niet weg. Ik hoorde Zondag dat de opvoering een groot succes was, en Heyermans schreef vriendelijke brieven. Morgen gaat het in den Haag.

Maandag zou ik met de Amsterdammer redactie naar Haarlem gaan, om voor een film te poseeren. Ik zocht besluiteloos naar een uitweg, omdat ik er geen lust in had. Ik wilde afseinen, toen wilde ik in Amsterdam ontsnappen, maar de auto stond te wachten. De auto-rit was prettig - maar in Haarlem zag ik die filmvoorbereiding en de comedie die we moesten speelen en toen werd het mij te machtig. Ik vond een achterdeur oopen en ontsnapte. ▫ Het geeft toch altijd moeyelijkheeden als zulke verschillende natuuren samenwerken. Van Hamel met zijn activiteit en ambitie, weet toch zijn zin door te drijven.

Dinsdag week de melancholie wat en maakte plaats voor een zoeter weemoed, meer week en droevig. ▫ Zoo kon ik bijna schreien, en ik dacht aan de twee groote tranen die uit Paul's oogen gleeden toen hij hoorde dat hij longontsteeking had. Hetgeen hij terecht verstond als zijn vonnis.

‘Beklaag mij om mijn tranen niet, geheiligd kind.

Ge weet dat in dien vloed mijn hart zijn vreede vindt.’

Ik kreeg een brief van Logan's moeder waarin ze schreef hoe mijn waarschuwing goed effect had gehad. Ze had nog van drie andere psychisch gevoeligen eenzelfde waarschuwing gekreegen. ▫ Logan had veel geschreid

en teekenen van diepe smart gegeeven. ‘I must do this thing’ had hij steeds geroepen en ook: ‘Mother, why have you born me *now*?’

Gisteravond las ik Minnestral. Ik wou het toch graag zien speelen. ▫ Nu werk ik Het Skelet om.

Henriëtte Valeton was Zondag hier. We deeden een groote wandeling.

vrijdag 27 oktober

Guur. ▫ Ik sprak eergisteren avond in Delft en at en logeerde bij Frans Waller, mijn eenige schoolvriend. Hij is nu een groot man in zijn vak, machtig industrieel en schatrijk.

Ik sprak voor een volle zaal, en het was iets beeter dan in Nijmeegen. Maar ach! het is zoo anders als vroeger. Ik schijn wel meer indruk te maken, maar ik voel veel minder plezier in het werk, ik zie er teegen op, ik heb er weinig voldoening door.

Gisteren hoopte ik op de séance, maar Truida was te moe om te koomen. Toen was ik natuurlijk nog droeviger. We hebben allen zooveel behoefte aan die zittingen, aan dat verkeer met onze vrienden van génerzijds.

Ik kon prettig met Frans praten. Hij is een krachtig type, en ik vind hem toch ook beminnelijk. Ik houd nog van hem, net als vroeger. Ik heb hem wat vermeeden, vooreerst om mijn tweede huwelijk, dan om mijn geldnood waarin ik hem niet vragen wou, en hem wat kwalijk nam dat hij niet hielp, en waarin hij ten slotte toch een paar duizend gulden offerde - maar met teegenzin. ▫ Zijn vrouw Clara is een echt Hollandsche, lieve, verstandige vrouw. Hij heeft goed gekoozen, vrouwen-vijand als hij was. ▫ Zijn oudste zoon is bijna blind, maar een zeer bekwaam en schrander man, die zich merkwaardig weet te redden.

Ik ben droevig en kleinmoedig. Waller vertelde mij hoe geweldig we tusschen Duitschland en Engeland in de klem zitten. Leeveren we geen suiker aan Duitschland dan krijgen we uit Duitschland geen koolen en geen ijzer meer, leeveren we wèl suiker, dan krijgen we uit Engeland geen lood graan meer. ▫ En Roemenië, dat nu weer verpletterd dreigt te worden!

zondag 29 oktober

Zonnig en koud. ▫ Met inspanning dwong ik mij gisteren middag naar Amsterdam te gaan om de acteurs te bedanken, Lobo een krans te geeven. Ik was en bleef zeer droevig en het is nu nog zoo. ▫ Een gesprek met de

aant.

vrouw van Heyermans en met de Rijkens en met Lize Brouwer beurde mij wat op. ▫ Het succes was weer groot. Maar de schouwburg was zeer slecht bezocht. Ook in den Haag was het bezoek slecht geweest. Ik was niet erg teleurgesteld, ik verwachtte het.

Het schijnt me dat als ik wat opgebeurd ben dat ik dan ook kreegel en strijdlustiger word. Dan komt de bitterheid tot uiting, na al wat ik geleeden heb.

Gisteren vond ik mijn naam booven aan de lijst van de commissie voor het jubilee van Jan C. de Vos. Ik heb me weer laten bepraten. En toen dacht ik, als ik daar dan toch spreeken moet, dan zal ik ze hun vet geeven. Zóó, dat niemand er oover denken zal mij weer in een commissie te vragen.

Van middag weer séance. O, ik heb geen woorden voor de weemoed van mijn hart.

Gister daagde weer het Gedicht in mij. Het geluid is van de epische verzen uit Minnestral.

> Zij stond op eenen heuvel en bezag
> het aardsche land dat bloeyend voor haar lag.

maandag 30 oktober

Storm. ▫ Gisteren een lange zitting, waarop wij de teekening van Jezus kreegen. ♁

De groote lijn het door den Vader uitgezonden leeven, de boogjes, de perioden van het menschelijk leeven, dat terugkeert tot den Vader. Zeven tijdperken. De groote lijn altijd digt-bij. ▫ Ik werd bedankt voor mijn werk en zeer opbeurend toegesprooken. Ze hebben mij in een nieuw boogje gebracht en dat gaat met smart. Ik was aan 't eind van den dag veel verligt. ▫ Maar hoe kon een zoo kinderlijk en kinderachtig persoon als mevrouw Welters tot ooverbrengster worden gezocht? Ze zegt telkens de malste dingen, en denkt steeds oover geld. ▫ Ik las, in een brief van haar dochter, dat Tagore in Amerika is, en welk een diepen indruk zijn voordrachten maken. Ik hoop, dat hij naar Europa komt.

Ik schrijf nu een nieuw - derde - bedrijf van het skelet. Ik durf nu beeter, gesteund door mijn vrienden.

'Ik ben uw broeder,' zei ♁ toen ik hem dankte. En ik was tot tranen geroerd. ▫ Mevrouw Welters stelde een 'gedachtevraag' zonder te spreeken, en er kwam onmiddellijk een beslist antwoord. ▫ ♁ zeide: de mensch houdt vast aan het tijdsbegrip omdat hij er behoefte aan heeft; wij - in het

aant.

onaardsche leeven, hebben er geen behoefte aan. ▫ Mijn leed en depressie is geen ongunstig teeken. Ik moet nog veel doen, zei ♁ en mijn broeders zouden niet toelaten, dat het mij *te* zwaar werd.

donderdag 2 november

Zoel reegenachtig. ▫ Nu is het herfstschoon eerst recht begonnen, de glorie van het gouden loover in 't bosch. Gister scheen de zon er op.

Dinsdag was de eerste oopenbare les van Jaap. Het was vol, en hij sprak rustig en vast, zelfs wat afgemeeten. Maar zijn reede was diep en rijk. Er waren veel bekenden, de Brouwers, van Suchtelen, Giza, Martha - Brouwer vond deeze toespraak veel beeter dan zijn dissertatie. Jacob weet de dingen zoo stellig en nauwkeurig hij omvat ze door zijn groot geheugen en zijn scherp intellect, en hij kent toch, als dichter de intuïtieve waarheeden. Brouwer zei dat hij wel een sterke strooming[en] zal veroorzaken.

Ik was recht droevig, zooals gewoonlijk - maar het deed mij toch zeer goed. Het luisteren en het bijwoonen van het vroolijke maal, bij Jaap aan huis. Ik had gevraagd: geen vleesch en geen alcohol. Maar het was toch een rijk maal, en ze waren allen zeer joolig. Brouwers en Henriëtte en een paar vriendinnen van Hans de Haan. Truida helaas niet.

Gisteren was ik in Haarlem.

vrijdag 3 november

Neevelig en koel. ▫ Hoest en verkoudheid - en bij alles minder draagkracht, minder veerkracht.

Moeijelijkheeden in ‘de Groene’ waar Top Naeff de brutaliteit had een schampere bespreeking van IJsbrand te stuuren, die al gedrukt was toen ik aan de drukkerij kwam. ▫ Ik sta daar alleen in die redactie. Ze doen hun best mij te ontzien, maar ze begrijpen me niet, en dan koomen er toch botsingen. ▫ En ik kan niets missen.

Gister avond séance - waarin de zevenvoudige leevens-perioden werden nader aangeduid in volgorde.

1 zielsinzicht
2 het naderkoomen tot den Vader
3 het voelen van 't verschil tusschen waereld en hiernamaals
4 het leeven naar den Vader
5 het samen leeven der ziel met het lichaam, door den geest

aant.

6 het zoeken naar God
7 vergeestelijkt leeven

Truida voelde zich erg ziek en moe, en daardoor kon de zitting niet zoo lang duuren. Ik voel nog steeds zeer droevig. Ik kan niet voelen wat ik weet. Het is of ik de ellende, die stellig koomen moet, de verzwakking en vereenzaming, niet zal kunnen dragen. En ik zie niet hoe het vergoed zou kunnen worden. Zoo erg is het. Aan dit bedrog kan ik mij niet ontworstelen.

Eergister liep hier een jonge vrouw, een vriendin van Herman Gorter door het bosch te gillen. Men zegt dat ze ooverspannen is geworden door de ziekte van Wies Gorter. Ze gilde en gebaarde, en haar haren hingen los. ▫ Zoo is de waereld.

zaterdag 4 november

Zoel en stil, 55°, zeer donker. ▫ Ik hoest veel. Maar ik voel me niet ziek genoeg om in bed te blijven. Ik moet nu maar zorgen dat ik Dinsdag spreeken kan, - en Woensdag. ▫ Geestelijk voel ik me nog ellendig - en dit wordt versterkt door lichaamsmisère en het gevoel dat er geld moet zijn. ▫ Ik voel uiterst teeder voor mijn lieve vrouw.

Gister had ik nog al wat energie. Ik schreef aan het Skelet, aan de toespraak in den Stadsschouwburg, en een aantal brieven. Maar het kan mij weinig scheelen. Het Skelet, de omwerking, is weer zoowat blijven steeken. Nu geef ik er niet meer zooveel om. Ik weet niet of er nog wat van komt.

zondag 5 november

Helder weer, niet koud. ▫ Nameloos ellendig was ik heeden. Een booze brief van Dr Plotke die zoo dapper mijn zaak wou verdeedigen, maar mij nu afvalt. Ook omdat ik zijn brief heb gepubliceerd.

Een brief van Jaap, heel hartelijk - maar toch niet mooi om de vinnige duivelsche wijze waarop hij oover Top Naeff schreef.

Ik kan het leeven niet meer aan - en mijn strijdbare ideeën blijven toch dezelfde en willen een uitweg. Dan bezorg ik mij moeite en ellende die mij te zwaar is. Het schijnt zulk een wreedheid mij te dwingen tot een taak die mij te machtig is, waarvoor ik geen veerkracht en weerstand meer heb. ▫ En toch is God niet wreed, en Jezus vol liefde. Hoe kunnen ze die ellende willen en hoe vind ik hun helpende hand? Heb ik niet *alles* beproefd?

aant.

vrijdag 10 november

Mooi, zonnig herfstweer. ▫ De voordracht te Kampen is achter den rug en ook de toespraak tot Jan C. de Vos in den Stadsschouwburg. Teegen deeze laatste had ik gruwelijk opgezien, en het was een zware lijdens-avond. En dat waar alle anderen het blijkbaar mooi en prettig vonden.

Ik had een vinnig antwoord aan Top Naeff geschreeven, en de heele redactie was verontwaardigd omdat ik volhield haar artikel niet te willen plaatsen. ▫ Ik zag haar 's avonds in de comedie, achter tusschen de coulissen. Een mooye vrouw, goed gekleed, met een arrogant lachje. ▫ Ik voelde me zoo ver en vreemd van alle menschen. Een sombere eenzame.

De toespraak ging wel, hoewel ik er in 't geheel geen voldoening van voelde. Een troostwoord was de verzeekering van de Vos - en van anderen - dat ze blij waren dat ik dat gezegd had. de Vos liep zelf rond met een plan voor een waarlijk nationaal theater. (dit bleek later alles leugen en comedie).

Ik sliep in Americain. Eenzaam. Ik lunchte alleen, en ging toen naar de redactie die mij wachtte. Ik had het daar moeyelijk, en deed niet anders dan zwijgend toehooren. Maar ik kon niet toegeeven. Wel beloofde ik een onderhoud te willen met Top Naeff en Castro; Castro deed mij sympathiek aan, hoewel hij het krachtigst teegen mij opponeerde. Maar zijn code van journalistieke eer was er mee gemoeid, en dat zei hij op mij heel sympathieke en mij treffende manier.

Van daag is alles dorre ellende. Ik bedacht of ik niet door de groote liefde tot mijn vrouw mij uit de droefheid kon heffen. Maar ik kan niet tot zulk een inspanning koomen. Ik voel me innerlijk verlamd. Aan mijn stuk kon ik niet werken, aan mijn verzen eevenmin. Wat ik las van mijzelven van vroeger, leek mij onbeduidend.

> Ik ben in dit rampzalig oord gezet
> tot kwijting van mij niet bewuste schulden.

Dat voelde ik nog als echt en juist. ▫ Ik zie ook niet hoopvol uit naar de zitting van morgen. Het is alles nu ooverdekt met de graauwe schaduw. ▫ En toch weet ik het vreugdrijke leeven vlak naast mij. Maar het is alsof ik er van ben afgesneeden.

Mijn droom was oover het Noorden/ oover ijs en sneeuw. Maar niet zoo dor en droef als de dagelijksche ellende. ▫ En m'n lieve kindertjes en mijn arme, teedere vrouw!!!

Ik zag dat Romain Rolland en Heydenstam de Nobelprijzen hebben en

het interesseerde me bijna niet. Ik wist het wel, en ik gun het R.R. graag. ▫ Maar als het zoo voortgaat kan ik niets meer doen. Dan moet ik ziek worden. Ik dacht soms al aan een hospitaal bed, als een rustplaats, waar alle verantwoording ophoudt. ▫ Maar ik zal strijden zoolang ik kan, tot ik beslist niet meer kan.

Ik zag gisteren de schilderijen op St Lukas. Een wonderbaar mengelmoes. Maar toch meer leeven en kracht dan vroeger. Veel portretten, maar zeer weinig goede. Twee mooye Heyenbrocks.

zaterdag 11 november

De slaap en de droomen waren vrij goed. Maar toen het waakbesef kwam, griezelde het mij, om den dag die weer te wachten stond. Het is hier zoo dor en zoo leelijk, wij zijn zoo hulpeloos en zoo stumperig. Ik heb niets om op uit te zien, als troost of verkwikking. Ik heb geen zelfvertrouwen meer, en daardoor geen lust in mijn werk. De toekomst is duister - ik heb niet genoeg gezorgd - Ik word veel minder produktief, en kan onder deezen druk heelemaal niets.

Van Hamel sprak van mijn ‘pessimisme’. Ik vond dat woord in 't geheel niet juist.

Hier in de hut vervolgen mij de harmonica's van de soldaten hier achter. Parmentier moet veel te veel geld hebben om de zaak rendabel te maken. En ik weet niet hoe ik rond kom.

Ik ben mijn leeven lang een optimist geweest en ben dat nog. Dat wil zeggen: ik geloof in Gods volmaaktheid en liefde. ▫ Ik heb mijn leeven lang getracht mij voor te bereiden op alle leed en teegenspoed - en ik waande mij gewaarborgd teegen dit leed, juist omdat ik mijn hoop nooit stelde op lager vreugde, op succes of uiterlijke voldoening. ▫ Maar nu vind ik het een noch het ander. De leevenszorgen drukken eeven zwaar, en van binnen uit komt geen licht. Inteegendeel, het wordt steeds droever en somberder.

Tagore spreekt in Amerika. Teegen het nationalisme. Hij heeft gelijk, maar daar begrijpt men hem niet. ▫ Ik heb een flauwe hoop dat hij hier komt. Wij Hollanders zouden hem het best van al begrijpen.

Ik was van morgen op 't kerkhof, en bad en schreide op het graf van mijn jongen.

zondag 12 november

Vrij luuw herfstweer. ▫ Wij gingen zonder veel hoop naar Amsterdam, doch wij werden beschaamd - want onze lieve vrienden hielpen ons merk-

baar. Truida voelde de uitwerking van hun kracht zeer duidelijk. Zij kreeg ontspanning en verligting. Ook ikzelf voelde iets van meerder vreede en berusting in mij koomen. Wij kreegen het verhaal van den Oosterschen hoofdman, die Jezus ‘als een schoon voorwerp’ bewonderde.

Ik ben vandaag veel beeter. Hoewel die beeterschap nog ver beneeden de blijmoedigheid blijft van oude dagen.

Ik kreeg een raadgeeving die nog tamelijk raadselig klonk.

maandag 13 november

Heerlijk, zoel zonnig weer. ▫ Ik zou beeter worden als ik hier rustig ongestoord aan 't werk kon blijven. Maar ik moet voordrachten houden, en op redactie-vergaderingen zijn - en mijn stuk vordert daardoor niets. ▫ Dat is wel een zware beproeving dat mijn dramatisch werk zoo zonder effect blijft. Ondanks het succes, doet IJsbrand het blijkbaar niet. Ik hoor er niets meer van. En Royaards houdt zijn woord niet - en van Torribio hoor ik niets en de Frankforter opvoering is voorgoed verkeeken. ▫ Ik ben reedelijk. Maar ach, nog zoo ver van de vroegere sereniteit. ▫ In den nacht, in de droomen is de zwaarmoed weg, of minder sterk. - Démonen zie ik nooit meer. ▫ Maar vroeger was de dag blijder dan de droomnacht. Nu zie ik teegen den dag op, terwijl de droom hetzelfde is als vroeger.

vrijdag 17 november

Vorst - 28°. ▫ Ik sprak Dinsdag avond in Deventer voor een volle zaal. Het ging vrij goed - ik voelde wel gesteund. Maar er ontbreekt toch nog iets aan. Willem van Warmelo zei/ ik moest ze zóó toespreeken dat ze schreiend elkaar in de armen vielen. Maar hoe kan ik zoo spreeken, zoolang ik zelf nog in de schaduw leef? Ik praatte lang na met Willem, en hij sprak zijn hooge verwachting omtrent mij uit. Ik kon, als ik wilde, de Leider zijn, die de menschheid behoeft. Zoo sprak hij. Hij wist maar één mensch die een waar drama kon schrijven, en dat was ik. ▫ Ik luister in zulke gevallen met een geheel effen gezicht, en laat spreeken. Ik wacht af, spreek niet mee, noch teegen. ▫ Het hangt immers alles af van mijn geleiders. Ik ben bereid, zoodra ik de kracht voel. Maar hoezeer heb ik niet geleerd mijzelven niet te ooverschatten. ▫ Als ik moet, als ik mijn taak duidelijk zie - dan zal ik niet weifelen. Ik voel dat de toespraken die ik houd onvolkoomen zijn. Daarom zie ik er ook telkens teegen op. Ik voel ook dat ik nog kracht

aant.

in me heb, en gelukkig zou zijn als ik die terecht aanwendde. ▫ Maar ik heb de rechte uitweg nog niet gevonden, en ik kan niets geforceerd doen.

Willem zei ook dat het ongeluk der menschen was hun vrees voor den dood. Hij gelooft dat de dood de hoogste verrukking kan zijn - en hij verbond dit met de hoogste liefdesextase van de vrouw, die dan ook zegt: 'je meurs!' ▫ In sexueele zaken is zijn intuïtie niet betrouwbaar. Ook zijn blinde vereering voor Schoenmaker gaat zeeker te ver. ▫ Hij waarschuwde mij voor den invloed van Borel, en ook van Brouwer. Hij zeide te weeten dat veele menschen het jammer vonden dat ik zooveel om Borel gaf. Ook hierop zweeg ik.

Den volgenden dag deeden wij een heerlijke rit te paard, met een langen galop, buiten Deventer. Ik kwam verfrischt en gesterkt thuis.

Gisteren was ik een middag met Tine de Kruyff in Amsterdam. Ik had er teegen op gezien, uit vrees dat ze mij zou verzwakken, daar ze sensueel en pretlievend is. En ook rijk en weelderig. ▫ Maar het kwam beeter, en ik voelde gesteund door mijn vrienden. Ik sprak ronduit met haar, en toonde mijn afkeuring van het gedrag van Borel en van haar sensualiteit en zwakte. Toen voelde ik bevrijd en wij spraken nog aan het station - om acht uur gingen we uiteen.

Ik vertaalde een reede van Tagore in Japan. Nu moet ik eerst het Skelet afmaken.

zaterdag 18 november

Straffe vrieswind uit het Oosten. Het weer is ellendig. De vrieskoude waait door 't heele huis, dat toch al tochtig is. De tocht naar school met de kinderen was bar, oover de hei. Hoe moet dat gaan als het Januari is, en de brandstof zoo duur, en de inkomsten zooveel minder dan verleeden jaar. ▫ Toch ben ik van morgen energieker en actiever.

Gisteren las ik met aandacht het verslag van de laatste zitting. Het trof mij weer door de samenhang en het mooye karakter. ▫ Ook las ik een artikel van Valborg oover Michel Angelo. Ook dat trof mij zeer, en ik gedacht hoe de Gutkinds altijd zeiden dat ik op M.A. geleek. Ik vond nu kracht weer aan het Skelet te schrijven.

De aarde is graauw en dor, maar ik voel alsof ik een tunnel graaf dag in, dag uit, en het doorbreeken naar het licht verwachten kan. ▫ Ik voel werkelijk meer steun.

zondag 19 november

Somber, koud weer. Temperatuur bij 't vriespunt. Barometer 740. Storm bedaard. ▫ Ik schrijf aan 't Skelet. Gister herlas ik Kl. Johannes II en III.

vrijdag 24 november

Koud en winderig. ▫ Maandag schreef ik ‘het Skelet’ af, in de omwerking. Ik was eerst matig tevreeden, later beeter.

Dinsdag ging ik naar Zierikzee. Het was een mooie dag, en ik voelde de morgenvreugd van het op reis gaan in den vroegen morgen. Alles licht en helder en actief. Ook het spreeken in Zierikzee was goed, ik voelde veel steun. De reis was lang, maar mooi, door 't heldere weer. Vooral de bootreis op de Zeeuwsche stroomen. Ik logeerde bij den notaris Nouhuys. Goede menschen. Groot kleinsteedsch huis. Volwassen kinderen die niet thuis waren. Ik maakte ook kennis met den Waterstaats-ingenieur de Vos van Nederveenkapel. Hij was getrouwd met een dochter van mijn intiemste schoolvriend, mijn eerste vriendschap, Henri Ekama. Ik herkende in het lieve gezichtje van die dochter haar moeder die ik 't laatste zag als kind. Ik herinnerde mij een kinderbal, waar zij was, en Henri Ekama was toen al haar vrijertje, maar hij vond goed dat ik haar een zoen gaf.

Het stadje Zierikzee was prachtig den volgenden morgen. De mooie poorten, de haven, de stadsgezichtjes, het raadhuis. Prachtig. En ik vertrok zeer tevreeden en rustig. Beeter dan in langen tijd. Ik voelde mijn vrienden.

In Rotterdam had ik een droeve inzinking. Maar ik sprak nog bizonder goed. Ik zag ook dat IJsbrand er weer gespeeld werd.

Ik sprak voor jonge menschen oover Kl. Joh. II en III. Ik zal dat meer doen. ▫ Ik kwam nog 's nachts om een uur thuis.

Gisteren séance in Amsterdam. Ik was eerst bij Henriëtte Roll geweest. Ik voelde vrij goed, maar van morgen was 't weer minder. ▫ Op de séance werd ons gezegd dat binnen vier maanden onze helper met mij in verband zou koomen. ▫ De vrienden waren zoo goed voor ons en spraken zoo mooi. ▫ Twee dingen brachten wat stoornis in mijn sereniteit. Ten eerste het hooren dat mijn vijanden nog eeven fel teegenoover mij staan, zooals bleek uit een lezing oover literatuur door Herman Robbers. Onze vrienden zeiden dat oover zulke ‘insinuaties’ in den kring niet gesprooken mocht worden. ▫ Een weinig droef maakte mij het antwoord van ♁ op mijn

aant.

vraag of ze ook kleuren waarnamen. Ik had verwacht: oneindig veel nieuwe kleuren. Maar het antwoord was: géén kleuren meer, omdat er geen behoefte aan was. Er was grooter schoonheid. Maar dan het Zoomerland, en het blaauw? Ook zeide ♁ dat de ziel na het scheiden geen lichaam had, van welken aard ook. De ziel heeft geen leeftijd, en geen lichaam. ▫ Maar het lichaam waarin Jezus opstond, was een vergeestelijkt lichaam. Dat zich op meer plaatsen tegelijk kon manifesteeren. ▫ Jezus' stoffelijk lichaam verdween, zooals het ontstaan was, door Gods macht, voor ons geheim. ▫ Toch wordt steeds herhaald dat de brieven van + niet in teegenspraak zijn met de woorden van ♁.

Vandaag naar Schoonhoven. Ik zal bidden om kracht.

zondag 26 november

Reegen en hagelbuien, maar mooye wolkenluchten. ▫ Schoonhoven was ook een goede avond. Het stadje fraai aan de groote rivier de Lek geleegen. Een poortje van 1601. Een kerk die jammerlijk verminkt en bedorven was. De tooren hing scheef en drukte de geheele kerk op zij. De kerk schandelijk gepleisterd en geschilderd, de ramen, alles even leelijk. Het stadhuis was van ouder metselwerk. Witte groote steenen - eevenals het mooye stadhuisje van Gouda, dat ik op de heenreis bekeek.

In Zierikzee was de teegenstelling tusschen de oude bouwstijl en de neegentiende eeuwsche wel het sterkst, in den tooren en de potsierlijk afzichtelijke kerk er naast, kwasi-grieksch. En dat gebouw kostte nog f 150.000. Een monsterachtig gewrocht.

In Schoonhoven ook dezelfde ontaarding en gemis aan smaak. De goudsmidskunst bestaat er nog. Misschien is de prachtige miskelk van Jacoba van Beyeren er wel gemaakt. Maar de smaak is totaal verdweenen. De goudsmeeden werken er voor namaak antiek, en voor de boeren - die oorlogswinst maken. De arbeidscondities zijn allertreurigst. ▫ Ik logeerde bij Dominé Miedema. Klein gezin, één meisje, de vrouw erg gedesequilibreerd. Ik deed al mijn best haar rust te geeven. Door mijn sterke oovertuiging dat alle neurosen van uit de ziel - van uit het goddelijke en van daaruit alleen - kunnen geneezen worden. Dit is de nieuwe weg voor de psychiatrie - en daarom gaf ik mijn praktijk op, en zocht dieper wijsheid en een vaste leer. ▫ Ik sprak bizonder goed en was ook vrij opgewekt. Ik ging naar Utrecht en zag de Winter en at bij mijn goedhartige nicht Lebret. Later telefoneerde ik met Truida en hoorde dat er een brief van Bjerre

gekoomen was, mij uitnoodigend tusschen 7 en 15 december in Londen met hem samen te koomen.

Dat bezwaarde mij zeer en ik viel in. Ik at bij Joop en hoorde 's avonds het Concert van Henriëtte Roll. Maar ik was en bleef droevig. De Brouwers waren er ook. ▫ Het zou een schande voor mij zijn als ik de kans om iets voor de Vreede te doen, liet voorbijgaan. ▫ Maar ik voel in 't geheel niet de kracht en de weerstand, om zulk een missie te volbrengen. Ik ben veel te teer. Een tocht langs het front zou ik kunnen doen - maar een storm op zee, een schipbreuk, een gevangenneming - zelfs een ruw of despotisch optreeden zou ik niet kunnen verdragen en doorstaan. Ik moet wel als eisch stellen dat we met ons drieën zijn - naar de raad der Vrienden - en dat Hjalmar me hier afhaalt. ▫ Toen ik wakker werd van morgen voelde ik het als een donker en bang vooruitzicht. Ik moet heimelijk hoopen dat ik voor die taak niet deug.

maandag 27 november

Mooi weer. ▫ Het is nog slecht met mij. Het gaat slecht op 't oorlogsterrein. En ik voel me beklemd. Ook de geldzorgen drukken me. Gisteren bezoek van Frits Hopman die een biografie van mij wil schrijven.

dinsdag 28 november

Neevel, witgevrooren. ▫ Ooveral somberheid en ellende. Er zal langsamerhand wel gebrek koomen. En de militaire partij in Duitschland triomfeert door het neerwerpen van Roemenië. Dat is een van de leelijkste fazen uit den oorlog. Het echec van een der kleine landen, na ruim twee jaren oorlog, dat den moed had om in te grijpen aan de kant der Geallieerden. ▫ Dat geeft de bruute kracht meer hoogmoed dan al hun voorige successen.

En voorts is de winter innig somber, en mijn veerkracht is weer verdweenen. Ik ben kleinmoedig, zie op teegen geldzorgen, teegen voordrachten, - schrik van de moogelijkheid dat ik zou moeten reizen.

Ik heb het omgewerkte ‘Skelet’ opgestuurd. Ik vind toch in elk geval goed dat het gespeeld wordt. IJsbrand heeft ooveral ... leege zalen, ondanks gunstige bespreekingen en succes.

O mijn vrienden, mijn Vader, mijn liefste Jezus - hoe lang nog?

Van middag naar Apeldoorn.

vrijdag 1 december

Graauw en koud. Ik lijd zeer onder de kou, omdat die alles naargeestig maakt. Het opstaan des morgens in de koude slaapkamer is ellendig, en alles is als verkleumd. En toch is 't nog maar een begin.

In Apeldoorn had ik een sterke ontroering, toen ik bij Henriëtte logeerde. Eindelijk - voor 't eerst in veertig jaren - sprak ik oover de oude tijd, de voor mij heilige oude tijd van mijn zuivere en sterke jongelingsliefde. ▫ En toen beweerde zij dat ze eigenlijk nooit begreepen had dat ik haar tot vrouw wilde. En ook dat zij toen volstrekt niet zoo godsdienstig was, en dus dat geen reeden kon geweest zijn tot scheiding. ▫ Een oogenblik nam ik dat ernstig op en toen barstte ik in tranen uit, bij de gedachte dat het werkelijk alleen dááraan zou geleegen hebben, en dat ik duidelijker had kunnen zijn en dan het leed niet zou geleeden hebben. ▫ Het was onzin, en ik riep ook onder 't schreien: ‘'t is te gek! te gek!’ Maar ik was geweldig ontroerd, en Henriëtte was er verleegen mee. ▫ Maar ik wist heel spoedig dat er niets van aan kon zijn. Ik herinnerde mij alles veel te goed. En ik vond in mijn oude dierbare dagboekjes ook de teegenspraak. ‘Ik wil je niet als man, nooit.’

Ik sprak toen nog, dienzelfden avond, en niet slecht. Maar 't gebeurt nu al twee malen dat ze mij geen geld geeven.

Ik sprak eergister in de Beemster, en logeerde bij dominee van Meurs. Lieve menschen. Een groot, koud huis. En zeer gemengd maar zeer aandachtig en dankbaar publiek. Een nare reis in een koude, langsame tram. Een vee- en kaas-dorp in een vette polder.

Ik ben innig naargeestig en zie uit naar Zondag, als de vrienden spreeken.

Het geld plaagt en verveelt me. Steeds nieuwe eischen, en geen einde aan de zorgen te zien.

maandag 4 december

Reegen. ▫ Donderdag was ik met mijn lieve vrouw in Amsterdam om wat voor Sint Niklaas te koopen. Vrijdag bleef ik thuis en schreef weer oover Brouwer. Zaterdag lunchte ik bij Loudon en zette hem het plan van Bjerre uiteen. Hij toonde veel belangstelling en hielp mij direct met introductie bij den Duitschen gezant Dr Rosen. Een beminnelijk en ruim Duitscher, met wien ik een tamelijk lang gesprek voerde. Hij verdeedigde het duitsche standpunt, en ik wilde daar niet op ingaan. De hoofdzaak was

aant.

of hij onze vreedespogingen bevorderen wou. Hij beloofde terstond naar Berlijn te schrijven. En ik schreef aan Hjalmar en Bjerre. Ik kreeg het idee oover Zwitserland te gaan, en van daar naar Parijs. Dit denkbeeld gaf mij meer rust. De vraag is nu of het moogelijk is. En of ik niet te teer en te zwak ben om het uit te voeren. Want ik ken mijn machteloosheid als ik gedeprimeerd of onrustig ben. ▫ Als ik menschen vind als Dr Rosen dan kan ik iets doen. Ik ben toch in belangrijke opzichten wijzer dan zij en heb de oovertuiging dat zij nu verstandig zouden doen vreede te maken. Er is genoeg geleeden en de oovermoed van Duitschland is wel gebrooken, met al zijn ooverwinningen. ▫ De volken moeten zichzelf hervormen. ▫ Ik schreef dat ik zonder Hjalmar niet reizen zou. Ik weet dat zijn bijzijn mij rustig en opgewekt zal maken, en in staat - zoo ooit - avontuuren te trotseeren. ▫ Het lijkt mij niet onmoogelijk dat Berlijn mij helpt. De grootste moeite zal Engeland geeven.

Gister weer een lange séance. Ik vroeg (mentaal) raad omtrent het plan, en mij werd geraden krachtig door te zetten. ▫ Er werd ook verhaald van het oproer in Damascus, waar Jezus alleen door zijn verschijning en zijn gewaad rust bracht. Zijn voldoening toen hij in Elkarnos verslag uitbracht, en meende dat het door zijn gewaad kwam. Maar zij wisten beeter. ▫ Ook hoe Jezus Rome meer liefhad dan Damascus of Jeruzalem, omdat Rome niet huichelde in zijn verdorvenheid. Het verblijf der vroomen in de katakomben werd verklaard door de neiging om God onder de aarde te zoeken - hetgeen een diepe beteekenis heeft.

woensdag 6 december

N.O.-wind. Neevel. ▫ Gisteren met de kinderen Sint Niklaas gevierd. Ook moeder en Valentijn. Ik ben reedelijk opgewekt. Alleen teegenzin in 't opstaan 's morgens. ▫ Ik vergaderde met de Groene, en het voelde als bevreedigend en voldoend. Ik moet daarin blijven.

Ik sprak met Joob en hij meende dat een oovertocht naar Engeland wel spoedig weer moogelijk zou worden. ▫ Ik zal echter met de Engelsche gezant niet oover het plan spreeken, maar alleen een pas vragen. ▫ Het gaat slecht met de geallieerden. Misschien is dit noodig om tot vreede te komen. ▫ Ik kreeg gister de goede gedachte om Walter Page in het geheim te nemen. Hij moet ons plan voorstaan en is zeer invloedrijk.

aant.

donderdag 7 december

N. wind. Grijs en sneeuwig. ▫ Ik schreef oover Brouwer en de vrouwen. Een belangrijk punt, waarin ik nu helderder begin te zien. ▫ De sexueele kwestie, waarin ik zoo onzeeker stond, krijgt nu vastheid. Ik keer terug tot de idealen van mijn jeugd. ▫ Vooral wat ♁ zei oover die grenstoestand vol gevaar, als de jonge mensch de ziel in zich gaat voelen, dat leerde mij veel. Dan voelt hij God in zich, maar meent dan ook dat hij vrij is om te doen en laten wat hij wil. Dat is het moment waarop hij gered kan worden of verdoolen kan. Hier komt oude en nieuwe wijsheid treffend samen.

Boekarest is genoomen. De duitsche generaals hebben een goeden tijd. Hoe ver af schijnt nog de verheldering. ▫ De Engelschen zijn in onrust. Ze voelen dat ze er misschien niet koomen. Dan konden ze nu ook wel Vreede maken. Het groote werk moet toch na de Vreede gedaan worden. In deeze ruuwe geweld-tijd is geen hervorming moogelijk.

zaterdag 10 december

Vrij goed koel weer. ▫ Zaterdag weer bij Loudon geluncht. Er waren van Dijke, de Amerikaansche gezant, en Gandolphe die de Fransche expositie leidt, en de dames Taets van Amerongen en Smeth de Naeyer. Ik sprak <over> spiritisme en Fransche kunst. Ik hoorde dat de zoon van Lodge zich aan zijn vader oopenbaarde.

Van Dijke geeft zijn functie op. Hij had geen lust meer langer zijn tijd te verdoen met kwesties oover lijnzaad en dergelijke artikelen, zei hij.

Loudon was het met me eens dat in de eerste weeken geen vreede-stemming van Engeland kan verwacht worden. ▫ Ik seinde naar Hjalmar, maar hoorde niets.

Gister avond weer vrij lange en rijke séance. ▫ Ik formuleerde het onderscheid tusschen weedergeboorte en reïncarnatie. Onze vriend ♁ sprak mij lang teegen, maar op eenmaal begreep hij mij en uitte daaroover zijn vreugde. ▫ Weedergeboorte komt voor elke ziel maar eens, één geboorte - uitgaan van den vader - en één weedergeboorte - terugkeer tot den vader. Al wat daar tusschen ligt is minder belangrijk al waren het veele reïncarnaties. Niemand kan weeten of hij voor de eerste maal in een lichaam leeft. Voor onze vrienden aan géne zijde is het lichaam zoo onbelangrijk. Wij, die de wondere samengesteldheid er van trachten te doorgronden achten het veel kostbaarder. Maar voor God is het scheppen van een

lichaam niets - en het vergaan er van onbelangrijk. Dat bedenken wij niet. ▫ Reïncarnatie, een nieuw lichaam vormen, wordt dus erkend als bestaand - maar het is iets geheel anders als de mystieke weedergeboorte.

Er was ook voor 't eerst eenig verschil merkbaar onder de spreekenden. ★ wilde iets zeggen - (dat het ons niet verontrusten moest als ons leeven niet volgens Jezus' leer was) - maar ♁ vond het niet goed. Hij trachtte ons echter dringend te oovertuigen dat er geen strijd was tusschen hen.

+ (rechter Hatch) schreef nu Hollandsch, en verklaarde nu de dingen geheel anders te zien. Hij was in een andere sfeer gekoomen - bij de vrienden ♁ en ★ - en was daar als de 'Schoone Verschijning'. ▫ Wat hij in zijn eerste boek schreef zag hij nu geheel anders in. ▫ Hij zou dit ook aan mrs Barker zeggen. ▫ Ik vroeg of het een soort droomleeven was geweest. Maar hij verzeekerde toch dat de beschreeven feiten zoo waren geschied. Dat dus ook werkelijk de geest van Nietzsche met hem gesprooken had.

Ik lees Jan Luyken, en voel mij reedelijk sterk. Ik ben gezond. Ik zal trachten geduldig vol te houden.

Mariatti en ik verwachten beiden een crisis binnen een maand of drie, in den oorlog. Als de dictatuur van Lloyd George zonder uitwerking blijft. ▫ Onze poging moet dus nog een paar weeken wachten. Woensdag hoop ik Dr Rosen weer te spreeken.

vrijdag 15 december

Stil weer, vrij goed. ▫ Ik heb veel reeden tot dankbaarheid.

Maandag vertrok ik naar Goor, en op weg naar 't station kwam de postbode me tegemoet met een lang telegram van Hjalmar. Hij hoopt teegen Kersttijd te koomen. Ik begreep nog niet of hij hier zou koomen of mij in Engeland afwachten. Ik seinde gisteren terug, dat ik beslooten was oover Engeland te gaan, dat de bootdienst hersteld was en dat ik hem hier wacht.

In Goor logeerde ik bij de familie Thooft, een oude fabrikant met twee dochters, een ongehuwd, een gehuwd met den heer Poortman. Goede Hollandsche vrouwen, de ongehuwde al grijs. Eene die haar hooger moederschap is begonnen, door toewijding voor de menschheid. De gehuwde een lieve, zachte vrouw. ▫ De oude heer zeer oud, met hoest en knokkeljicht, en doof. Maar niet ontevreeden, niet bitter of geemelijk. ▫ Een groot huis, met teekenen van langduurige, deftige weelde. Een ledekant met groene gordijnen. Men vroeg me of ik nog iets miste, ik zei: ja! de beddekwast uit tante Séréna's huis. ▫ De leezing was zeer goed. De menschen

zaten om tafeltjes, op ieder tafeltje een plantje of bloemstuk. Vrouwelijke zorg. ▫ Den volgenden dag zag ik maar weinig van 't stadje. Een oud plaatsje, maar zonder ooverblijfselen van den ouden tijd. Een fabriek van netten. Een mooi twentsch landschap. De Regge stroomt er door.

Ik ging door naar den Haag en lunchte bij van Dijke, de Amerikaansche gezant. Hij was mij nu sympathieker. En we spraken oover het plan. Hij raadde ten stelligste eerst naar Engeland te gaan en den Nederlandschen gezant Mareez van Swinderen te raadpleegen. Die kon nog meer doen dan Page. ▫ Ik praatte met den zoon van van Dijke oover Amerika, en voelde weer sterk mijn liefde voor dat land. Ik was als in een Amerikaansche sfeer. Als die barre Oceaan er maar niet tusschen lag.

's Middags ging ik naar Tine, het warme, gezellige nest, waar ze feitelijk in gevangen zit. Ik was opgewekt en vol goeden moed, - en bleef dat tot nu toe. We spraken veel oover Borel, die ze nu heelemaal niet meer aardig vindt, om zijn egoïsme en zijn praatjes. Hij is in een slechten, gevaarlijken tijd - en ik vraag of ik hem soms te hulp behoorde te koomen. Ik zal 't morgen aan de vrienden vragen.

Voor Tine ben ik een steun, dat voel ik. En ook voel ik en zeide ik, dat ik dat alleen kan blijven als er geen spoor van lagere sensualiteit tusschen komt. Haar charme en haar geld zijn voor haar gevaarlijk, want ze trekt mannen aan die haar niet waard zijn, en ze is te week-goedhartig om ze van zich af te houden.

De voordracht over Kl. Johannes was druk bezocht. En het was een groot succes deeze maal. De impresario wou direct nieuwe contracten maken, maar ik stelde uit en wees af, met het oog op de reis.

Ik sprak weer met den Duitschen gezant, en ik vond hem nog sympathieker dan de eerste maal, eenvoudig en eerlijk. Ik zei: ‘laten we niet praten oover hetgeen ons scheidt, maar alleen oover wat ons vereent.’ ▫ Hij beloofde alle tegemoetkooming van zijn regeering. Hij raadde te reizen oover Engeland en Frankrijk naar Zwitserland, daar zou ik verdere hulp vinden om door Duitschland terug te koomen.

‘Ihre Deutschfeindlichkeit ist Ihr à-tout’ zei hij. ▫ Ik voelde mij rustig en moedig. De Zeeland-booten varen weeder. Ik wacht nu Hjalmars komst af, of ten minste het geld - want ik kan niet op eigen kosten reizen, en ik heb ook Hjalmars steun en advies noodig. Onderwijl maak ik al toebereidselen en schrijf brieven naar Londen en Parijs.

Toen ik van Tine afscheid nam, vroeg ik haar iets te speelen. Ze speelde een stukje van Schumann en het was voor mij een gebed. Ik voelde Jezus

in mij en dankte hem en mijn vrienden. Ik zei teegen Tine: ‘ik dankje, je hebt voor mij het woord gedaan.’ Zij begreep daar niets van.

zaterdag 16 december

Neevelig. ▫ Brief van Hjalmar. Ik voelde niet meer zoo moedig. Maar ik ben toch vast beslooten. Ik zou mij eeuwig schamen als ik deeze kans niet waagde.

Gisteren een zeer drukke dag. Groote betalingen in den tuin. Dirk de tuinman die zich nu pathetisch beklaagt nu hij strenger gecontroleerd wordt. De Indische familie die zonder geld hier komt woonen/ blijkbaar om op mij te teeren. Johanna het dienstmeisje dat weg wil omdat ze meent dat Holdert haar opzettelijk plaagde door zijn gordijnen niet te sluiten toen hij zich verschoonde ... en zoo meer.

Een groote brievenpost. En daarbij dat reisplan.

Vandaag de lieve vrienden van génerzijds. Heer, geef mij moed!

zondag 17 december

Stil, neevelig. ▫ Het ziet er uit of het plan door zal gaan. Ik ga dan maar met één doel. Lloyd George spreeken en hem vragen wat hij er teegen zou hebben een vertrouwd persoon, niet-officieel en in strikt geheim naar Holland te stuuren om met een representant van de Duitsche regeering te spreeken. ▫ Voor de rest beoog ik niets, al zal ik graag mijn oude vrienden ontmoeten. ▫ Ik neem dus ook volstrekt geen papieren mee. Niets als mijn pas.

Gisteren een zeer mooye zitting. Aan 't eind was het medium zelf aangedaan en kuste schreyend haar moeder. Eerst het verhaal van de afgunstige knaap die Jezus beleedigde door naar zijn geboorte te vragen. De verontwaardiging van Jezus die dagen duurde. ▫ Daarna veele wijze woorden oover de zachtmoedigheid en de trots die niet mag toelaten dat de ziel verwond wordt. ▫ Toen de ontmoeting na de opstanding. Het woord van Jezus bij 't scheiden: ‘Meester, wacht mij in het huis van Lazarus, maar niet eer mijn taak volbracht is.’ En toen het bezoek van Jezus in zijn verheerlijkt lichaam. Eindelijk de heemelvaart. Het werd alles zoo eenvoudig gezegd. ▫ Van mijn reis werd gezegd dat ze misschien nog onnoodig zou zijn. Er was een onzeekerheid. ▫ Truida werd gesterkt. En ik voel ook vrij rustig en moedig. Al lijkt het afscheid mij nu nog zeer beklemmend.

maandag 18 december

Mist. ▫ Hjalmar seinde dat hij telegrafisch geld gestuurd had. Ik schreef eenige brieven ter voorbereiding en wacht nu verder af. Is mijn tocht ooverboodig, des te beeter. Maar ik tracht mij innerlijk er op voor te bereiden dat ik gaan moet. Het zal er trouwens in elk geval wel van koomen, omdat Hjalmar toch ook in elk geval gaan wil. Ik kan dan te laat koomen, de conferentie zal dan reeds bepaald zijn. Des te beeter. Ik heb mij dan toch niet te schamen, en mijn goeden wil getoond. ▫ Ik schreef ook aan Lodge.

dinsdag 19 december

Gisteren kwam het geld, f 1000. - en toen voelde ik beklemd, dat het nu toch gebeuren moest. Maar het duurde maar kort, toen kwam de moed weerom. En ook mijn lieve vrouw was rustig en moedig.

Het is me of ik nooit haar zóó bemind heb als nu, - en niemand anders ook. Ik ben wel hartstochtelijker verliefd geweest, maar daarbij was illuzie, en het was voorbijgaand. Bij deeze liefde is geen illuzie, ze is niet meer voorbijgaand, het is geen vlaag, maar een gelijkmatig licht, en ze hangt niet af van stoffelijk-zinnelijke toestanden.

Ik houd nog van de vrouwen waarop ik verliefd ben geweest - maar ik houd niet zooveel van hen als van mijn lieve vrouw. Van de verliefdheid is dus wel iets oovergebleeven - maar dat ooverblijvende haalt niet bij hetgeen ik nu voor mijn vrouw voel, en al was de verliefdheid geduurende zeekeren tijd heftiger en zinnelijker, bij die anderen.

Wat ik, als knaap, voor Henriëtte voelde, laat mij nog de mooiste herinnering, en komt het digtste bij mijn liefde van thans.

Wel heb ik eerbied voor de vrouwen die mij liefhadden, zooals Martha, een eerbied zooals men voor zijn moeder voelt.

Nu wacht ik op de brief van Hjalmar. De Zweeden zijn niet vlug en praktisch. Ze laten me te veel in 't onzeekere.

woensdag 20 december

Graauw en koud. ▫ De brief is gekoomen en ik ben beslooten Vrijdag 29 naar Londen te gaan. Ik maakte alle toebereidselen. Pas, foto, kredietbrief, brieven naar den Haag, Londen en Parijs. ▫ Als ik eenmaal in beweeging ben in een bepaalde richting, dan bemerk ik dat ik nog veel energie en

doorzet-vermoogen heb. Maar ik moet dan ook de hoogere leiding voelen. ▫ God behoede me. Ik ben zoo teer, en kan alleen voort als Hij mij steunt.

donderdag 21 december

Heeden nacht diep ingezakt - ik werd om 5 uur wakker en sliep niet meer in. Toen was alles weer eeven ellendig als ooit. Ik zag op teegen de reis, ik wantrouwde mijzelven, ik zag geen uitkomst en ik zag van de Alziel alleen zijn geweldige onverbiddelijkheid. Wat heb ik gedaan, dacht ik, om zóó gestraft te worden. Ik poogde alles, ik boog mijn geest zoo diep ik kon, ik bad - maar wat hielp het? Het bleef alles hetzelfde. Ik wilde toch zoo goed en ik heb mij toch niets te verwijten in den laatsten tijd. Ik houd mij zoo strikt moogelijk aan wat ik voel en begrijp als het beste. En dan toch die oovermachtige, onwrikbare beklemming waarteegen ik machteloos ben. ▫ En nu moet ik me, met dat teedere, oovergevoelige gemoed in die kolk van oorlogshartstocht begeeven.

En dan twijfel ik ook weer aan onze vrienden van génerzijds. Aan de betrouwbaarheid van hun verzeekeringen, aan hun macht om te doen wat ze beloofden. ▫ Werden niet eeven stellige beloften gedaan door andere stemmen, die geheel bedriegelijk bleeken. ▫ Het spijt me, ik wil het niet, maar het dringt zich aan me op. Hoe kan ik dan toch anders zijn dan ik ben. ▫ Ik moet mijn ziel kennen - maar die uitdrukking is toch ook maar vaag en onvoldoende. Hoe kan ik dat doen? Broeders, bewijs me dan toch uw aanweezen, door gehoor te geeven aan mijn roepstem. Wat kan ik anders doen?

Het is zoo hoopeloos graauw en somber. Honderd kleinigheeden verzwaren mijn leed oneevenreedig. Goede berichten wekken mij niet op. De vreeselijke reis dreigt grimmig. Ik heb geen initiatief.

Mijn hondje is ziek. Mijn arme bloedverwanten uit Indië beedelen mij om geld, terwijl ze geheel zonder vooruitzichten leeven, zonder een cent. Ons dienstmeisje zegt den dienst op, om een nonsens-reeden en Truida heeft geen fut om een nieuw te zoeken.

Gister was ik bij Betsy. Het was een prettig bezoek. De oude vrouw, nu bijna zeeventig, heeft nog haar liefdes-geschiedenissen. Een jonge, getrouwde man verliefde op haar. ▫ En ze heeft ook nog altijd haar sensueele charme. ▫ Carry haar dochter, met het kleindochtertje is een beeld van bloeyend, gelukkig moederschap. Prachtig waren ze om te zien. En van Suchtelen wordt dieper en ernstiger. Hij eindigde zijn boek ‘de Stille lach’ met een mooi gedichtje.

Het Ned. Tooneel neemt ‘het Skelet’ aan.

Zou het ooit nog weer lente en vreede worden? Zou er weer rust koomen in mijn ziel? ▫ Vader, Vader!

Mijn eigen gezicht, op de foto, is mij onuitstaanbaar. Wie er zóó uitziet, heeft ook nog niet de rust en vreede in zich. En ik wil toch zoo vuurig!

vrijdag 22 december

Begin van den winter - maar ook van 't lengen der dagen. Het is niet meer zoo koud.

Gisteren was ik wel iets beeter, en van nacht was het ook minder erg, maar nu is het toch weer slecht.

Gisteren aten we, de vier redacteuren, bij de Castro. Toen zei Brugmans, de historicus: ‘nog nooit in de geschiedenis is een vreede geslooten door oopenbare reedevoeringen of discussies of conferenties - altijd begon het met geheime onderhandelingen. Stellig heeft Duitschland al deezen of geenen geheime opdracht gegeeven. Zoo alleen kan het tot iets koomen.’ ▫ Hij moest eens weeten, dacht ik, dat hij naast zoo een zit. ▫ Men zegt ook dat Duitschland vreede wil à tout prix. ▫ Van morgen telefoneerde mij van Nierop dat Wilson bemiddeling aanbood. De beurs zakt, hetgeen vreede beteekenen moet - omdat dan de oorlogswinst ophoudt. Is 't geen schande!

Intusschen blijft mijn reisplan vast-staan. Vandaag oover acht dagen. Gaandeweg, langsaam, maak ik mijn toebereidselen. Ik dacht gisteren avond: ‘ik dacht dikwijls dat ik wel mijn leeven zou willen geeven als het doel maar groot en waardig was. Nu, kan ik mijn leeven ooit voor een waardiger doel wagen dan het einde te bespoedigen van deezen oorlogsjammer? Dat is geen ligtzinnigheid.’ ▫ Als ik maar sterk genoeg ben. Ik zal bij den oovertocht vreeselijk lijden denk ik, door nerveusheid en ook beklemming. ▫ Ik dacht ook gisteren, dat het lijden in den nacht van gisteren, ontstond door het inkrimpen, klein worden van den lichtkring in de ziel, waardoor dan de ziel zelve in zijn waarde en grootheid onzichtbaar wordt. ▫ Ooverdag, in verkeer met anderen, of in meditatie, breidt de lichtkring zich weer uit en wordt de ware ziel weer zichtbaar. Dat is het rechte ontwaken, en bij het sterven van 't lijf moet dat nog veel sterker zijn. Daarom is het droomleeven zoo ontoereikend om een denkbeeld van het hiernamaals te geeven. Want in het droomleeven is de kring eng en ongestadig - het waakleeven is dan veel schooner.

Ik kreeg Zweedsche vertalingen van mijn boeken. Dat doet me plezier.

Morgen naar de fransche gezant.
Hjalmar seinde dat hij Woensdag vertrok.
Physieke pijn vernauwt den lichtkring tot een gloeyend punt.
Wij zijn in Gods handen.

zaterdag 23 december

Storm en reegen, zoel. ▫ Het baat niet, al weet men het. Deeze nacht was niet minder erg dan die van eergister. Ik word vroeg wakker en dan lijd ik vreeselijk onder nerveuze beklemming en somberheid.

Ik was gister op de consulaten en bij Cook, en ik griezel er nu van. Het is als een verstikkende sfeer van wantrouwen waar ik in moet. Er zijn zooveel formaliteiten dat ik zeeker Vrijdag er niet mee gereed kom, omdat ook de Kerstdagen er in vallen. Ik ga nog dóór, maar flauwtjes. Ik weet niet of ik op 't laatste moment nog zal terugdeinzen. Ik schaam me, maar ik kan mij niet sterker voordoen dan ik ben. Ik *wil* niet laf zijn, maar het is zulk een geweldig oproer in mijn gemoed, dat ik zelfs iets voelde als verlangen naar ziek-zijn, of een auto-ongeluk. ▫ En vroeger was dat alles zoo anders. Hoe verzwakken wij dan zóó, - terwijl ik toch mijn geest steeds heb trachten te oefenen in 't verdragen van leed en droefheid? ▫ Maar de ouderdom is onverbiddelijk en neemt den moed weg. Waarom? Het moest juist andersom zijn, zou men denken. Naarmate het lichaam vervalt, moest het ons minder zorg baren, en de geest moest machtiger er oover zijn. ▫ De waereld lijkt mij zoo onzegbaar luguuber. ▫ Alleen mijn lieve vrouw gaf mij wat verzachting.

maandag 1e Kerstdag

Sneeuw en reegen. ▫ Gisteren was de dag helder en stil. Wij zijn den ganschen dag in verkeer geweest met onze vrienden aan géne zijde. ▫ Ze hebben mij vermaand en bemoedigd en getroost. Nog altijd leeft de twijfel in mij, gevolg van mijn opvoeding en mijn studie. Het weetenschappelijk-kritische dat altijd weifelt en meer bewijs verlangt. ▫ En die twijfel moet hen krenken, en toch voel ik er in een goede trouw aan de waarheid, en niets dan de waarheid. Het wordt mij ook nooit euvel geduid.

Veel is er nog dat uiterst raadselig is. Vooral de verhouding van het gebouw der natuurweetenschap, en de daarop gegronde mystiek, en de Kerk - de gemeenschap der geloovigen. ▫ Het leeven in die kerk geeft

aant.

allerlei voordeelen en vergemakkelijkt de benadering tot God. Maar toch word ik, die er buiten leef en er nooit in treeden zal, ook getroost en gered.

Wij zaten van 's morgens half elf tot 's avonds neegen in den kring, met korte pauzen. En nog hadden wij niet genoeg. Mijn beklemming week, en ik voel nu veel rustiger en moediger. Ik werd zeer aangemoedigd. ▫ Van Jezus werd verteld hoe hij oover de aardsche liefde sprak en verklaarde waarom hij geen gezellin in zijn leeven kon hebben. ▫ De 'vrije en gelukkige weezens' betuigden ons hun liefde en vriendschap en bescherming. Ook werd gesprooken oover de communie en het priesterschap.

Mijn lieve vrouw is zeer vervuld door dit geestelijk verkeer. Het is haar onmisbaar. En nu zal het toch eenige weeken moeten staken. ▫ Ik zal nu of Maandag 1 Jan. of Woensdag 3 Jan. gaan.

De vlagen van pijn en depressie wisselen af met betrekkelijke rust. Eenmaal hoop ik nog in dit leeven tot de vreede te koomen waarin ik alles geduldig en zorgvuldig zal opschrijven. Tot baat der anderen.

Te denken dat elke beweeging van elk atoom bewust is gewild en berekend! ▫ Welk een oneindige afstand dan tusschen onzen geest en die Geest!! ▫ En toch kunnen we tot dien Geest inkeeren.

Mijn reis zal een voorbereiding zijn voor Sirius III. ▫ In dat derde boek zal hij zijn vader ontmoeten, de gestrafte, verbitterde, in wien alle twijfel en pessimisme is opgehoopt. ▫ Dan zal hij door de vechtende volken trekken. En dan Jezus vinden. ▫ Hij zal de terechtstelling van zijn vader bijwoonen - en ook dan nog zijn vrees en twijfel ooverwinnen. ▫ Hij zal zijn in de loopgraven en bij de krijgsgevangenen. ▫ Daarna zal hij de heiligende kerk van Jezus stichten. Hij zal de woekeraars en geldhandelaars bestrijden en beheerschen - en in de bestaande kerken het reinigende vuur brengen van Jezus' liefde. Op die wijze dat het van binnen uit komt. ▫ Hij sticht dan de kern, onzen Kring en de kring van Potsdam, met de verschillende leeden, klaar en scherp geschetst. ▫ Daarin wordt de groote communistische organisatie gevormd - die de blijvende vreede onder de volken moogelijk maakt.

Mijn vriend Hatch (+) zei dat ik de glans van mijn eigen ziel misschien niet zou verdragen.

dinsdag 2e Kerstdag

Mooi, zacht weer. Van morgen hoorde ik dat ik Maandag kan gaan. Maar ik moet eerst Loudon spreeken.

Gister avond was het vroolijk bij ons door Toosje en Tine. Zij speelden mijn geliefde Brahms-walsen, en ik had er de fantasie bij dat ik een Engelsch officier was, met Kerstverlof thuis. ▫ Ik was rustig en kalm, zonder teegenopzien voor het vertrek. Er werd veel gelachen, maar ik had de ernstige gedachte aan Jezus steeds in mij.

Ik herlas in Sirius het gesprek met de zes Wijzen - en wat Christus zei teegen Jezus van Nazareth. Toen ik het schreef bedoelde ik dat ze *niet* één zijn. Eén en toch niet een. ▫ Nu zou ik dat zoo niet meer schrijven - en misschien breng ik het later weer terecht. ▫ Wie ik daar den Christus noemde is wel dezelfde die ♁ Jezus noemt

vrijdag 29 december

Heevige storm, en Hugo had 39.9. Ik had eenige uuren van de grootste beklemming en verslagenheid. Dan is het alsof ik mij nooit zoo volkoomen ellendig voelde.

Ik logeerde twee nachten in den Haag. Gisteren ging het mij vrij goed - en alles vlotte. Ik sprak Loudon tweemalen en hij moedigde mij aan en noemde mijn reis een ‘eedele daad’. Zulk een woord van een man wiens karakter ik zoo hoog stel is mij schatten waard. Het is als een vastheid in mij. Ik weet nu zeeker dat ik goed doe - en zulk een zeekerheid geeft kracht en troost.

Toen was ik bij den franschen en den Engelschen gezant en werd krachtig voortgeholpen. Ik noenmaalde met Asselin, die mij zeer sympathiek bleef. Toen nam ik nog afscheid van mevrouw Loudon.

Daarna sprak ik nog met Gandolphe, een veel minder sympathiek type. Ik besloot in den Haag te blijven om den volgenden morgen mijn pas in Rotterdam te laten vizeeren en dan bij den Engelschen gezant te lunchen.

's Avonds hoorde ik het bericht van mevrouw Boon's dood, en hoorde telefonisch dat Hugo nog steeds veel koorts had. Toen zakte ik in, en bleef ellendig tot heeden middag toe.

Ik moet wel aanneemen dat men des nachts, in halfslaap of droom verder af is van de ziel. Dat zag ik vroeger wel anders in. Ik sliep zeer weinig. De droomen waren niet onrustig en ik had ook geen nerveuze vizioenen. Maar ik voelde vreeselijk ongelukkig, en ook bevreesd en bitter. ▫ Eerst nu, teegen den avond begon ik tot rust te koomen. De storm verschrikte mij nog het meest. Nu voel ik dat ik mij zal onderwerpen, aan nerveusheid en angst,

aant.

aan zeeziekte, en beklemming - weetende dat ik mijn plicht doe, al moest ik er bij ondergaan.

Mijn lieve vrouw, zwak als ze is, is sterker, rustiger dan ik, in zulke uuren. Nooit heb ik mijn liefde voor haar zoo sterk gevoeld. Het is heerlijk met haar te praten, oover onze vrienden van geenerzijds.

Ik nam het tweede deel van Schijn op, en sloeg oopen bij 't volgende:

Heb nu geen vrees, dit leed wordt u gezonden
dat gij 't als wijzing neemt en stil verwint.

't Is waar dat juist mijn physieke nervositeit, die mij zoo geweldig kwelt, ook meer waarde geeft aan mijn daad. Voor mijn genoegen ga ik zeeker niet.

[1917]

25 januari

Ik zeide op 22 December dat ik vreesselijk lijden zou - op deeze reis. En ik heb vreesselijk geleeden.

Nu ben ik terug en zit weer in mijn huis bij mijn lieve vrouw. Maar de beproeving is zoo heevig en aangrijpend geweest - dat ik het nog lang niet te booven ben. Ik gevoel me afgemarteld, het was te erg, het verhief mij niet maar maakte bitter. Ten minste nu - misschien kom ik het te booven. In Londen had ik een paar zeer korte momenten van verheffing en bevrijding. Vooral eens in Westminster abbey, bij den dienst. ▫ Toen had ik gehoord, dat ik mijn doel bereiken zou.

Het is vandaag 27 Januari, en de diepe schaduwen beginnen te verdwijnen: ▫ Ik herstel me na de angst en het leed. ▫ *Ik heb mijn doel bereikt*, en dit is voldoende al mijn ellende goed te maken. ▫ Ik heb een lang, rustig en intiem gesprek met Lloyd George gehad. Hij heeft me op de lunch genoodigd en er is een warm, hartelijk gevoel tusschen ons ontstaan. ▫ Hij heeft toegegeeven dat een geheime conferentie noodig was, en zeeker ook zou plaats hebben. En hij gaf te kennen dat hij graag van mijn bemiddeling zal gebruik maken. ▫ Maar hij heeft geen haast. Op dit moment achtte hij de bijeenkomst nog ‘premature’.

Ik kreeg een zeer gunstige indruk van Lloyd George als een niet alleen sterk, maar ook eenvoudig en beminnelijk man. Hij was volmaakt natuurlijk, en sprak geheel vrij en onbevangen. Zoo zonder dwang of spanning alsof hij niet in 't bizonder met de heele toestand van Europa te maken had. Na zijn geweldige werksaamheid sprak hij zoo vroolijk, zoo vrij en oopenhartig - dat het niet te gelooven was dat deeze man die last van verant-

woording droeg, en den voorigen dag uit Italië was gekoomen. ▫ Wel herkende ik in hem den advocaat. Alleen wanneer hij naar de bedienden keek - die hij blijkbaar niet recht vertrouwde - wat hun discretie betreft, - dan hadden zijn oogen iets schuuws. ▫ Imposant was de sooberheid en de eenvoud van zijn omgeeving. Een vrij klein, hoogst eenvoudig huis. Een eenvoudig maal zonder veel omslag - een dienstmeisje diende.

dinsdag 30 januari

Nog zeer koud. ▫ Gisteren was ik in den Haag. Ik was tweemalen bij Loudon en twee uuren bij Dr Rosen, den gezant. ▫ Het was een eigenaardig gevoel, te denken dat ik hier betrokken was in het laatste bedrijf van de groote tragedie. ▫ Bij Lloyd George had ik datzelfde gevoel, toen wij oover Europeesche toestanden praatten alsof het ons niet aanging, zoo losjes en ongedwongen. ▫ Maar gister, bij Dr Rosen, was ik door en door rustig en kalm, en in hem bespeurde ik de nervositeit en de diepe emotie. Ik moest hem een harde boodschap brengen. Lloyd George heeft geen haast. Ze bereiden zich voor op een geweldige aanval. ▫ Rosen is een goed en eerlijk man. Ik kreeg een gevoel van meelijden. Ik begreep dat de toestand in Duitschland zeer slecht is. Bij ons eerste onderhoud trachtte hij me weer te oovertuigen. Maar ik verzocht hem alle discussie oover politiek op te geeven, en alleen te spreeken oover de moogelijkheid de verbinding aan te houden - het dunne draadje dat ik gesponnen heb te versterken en er dikkere koorden mee oover te trekken. ▫ Het blijkt dat ik werkelijk de eerste en de eenigste was die verbinding bracht tusschen de twee hoofdvijanden. ▫ Toen ik om vijf uur terugkwam had hij iets opgesteld - maar dat moest ik afkeuren, daarmee zou niets bereikt worden. Toen gebruikte hij het woord ‘hoffnungslos’. En ik bad hem dat niet te zeggen. ▫ Toen zei hij: ‘de laatste hoop voor mij is mij uw persoonlijkheid’. En toen sprak hij hartelijke en vleiende woorden. Ik vond dit aandoenlijk. ▫ Maar ik was dankbaar dat ik door mijnen Vader in staat ben gesteld dit kleine, maar toch zoo gewigtige werk te doen. Dit is een groote gunst en heerlijk voorrecht, ook al zou ik niet slagen. Maar de bestuuring is zóó duidelijk dat het mij zeer verwonderen zou als de gang van zaken weer geheel werd afgebrooken. ▫ Ik voelde mij rustig en gelukkig, ondanks de felle kou, en ondanks de donkere vooruitzichten.

31 januari

Steeds zeer koud. 10 graad C. vorst. ▫ Mijn lieve zoontje is weer thuis. Met zijn fijne geestige gezichtje - dat ook zoo boos kan kijken. De operatie is goed geslaagd.

Ik moet nog de geschiedenis van die drie weeken in Londen schrijven. Mijn brieven aan Truida koomen nu eerst binnen. En ginder kon ik niets schrijven.

Ik ging den 1^{en} Januari, en eerst den 18de had de lunch plaats in Downingstreet. Ik hoopte dat binnen een week te bereiken, - maar onze gezant, van Swinderen, schreef te vergeefs. Hij beloofde mij de audiëntie maar het gelukte niet. Vooreerst was de heele regeering toen juist in Italië.

Hjalmar verliet mij den 5e Januari, en liet mij in 't Waldorfhotel achter. Wij hadden samen een lunch bij Page gehad, en een diner bij Harris. Maar hij wilde naar Parijs, en ik liet hem gaan, al vond ik het ellendig. ▫ Maar toen hij gegaan was zocht ik andere vrienden op en kwam bij Raemaekers terecht. Toen ik eenige dagen bij hem was, bemerkte hij wat mijn oogmerk was, de audiëntie bij Lloyd George, en hij zeide dat van Swinderen die niet verschaffen kon, maar hij wel. Het gelukte hem ook nog denzelfden dag. Ik sprak den particulieren secretaris, Sutherland, en gaf hem een idee van mijn bedoeling. Daarop volgde onmiddellijk een invitatie voor 't ontbijt, die echter door de gebrekkige telefoonverbinding mij niet bereikte. Toen werd de invitatie van dag op dag uitgesteld, van Vrijdag op Dinsdag (16) en toen op Donderdag 18. Toen was ik weer naar Percy Harris verhuisd, om digter bij te zijn, en meer in de stad. ▫ Zoowel bij Raemaekers, als bij Harris werd ik met de grootste hartelijkheid ontvangen en verzorgd.

Toen ik Donderdags naar Downingstreet reed, kreeg ik juist een telegram van huis dat den indruk gaf als was er iets niet in orde thuis. ▫ Denzelfden dag kwam er weer zoo een. ▫ Toen voelde ik, na afloop van de lunch, met groote zeekerheid, dat ik nu recht had zoo spoedig moogelijk naar huis te gaan - en dat ik niet naar Frankrijk behoefde te gaan. Dat verligtte mij enorm.

Toen kwam de teleurstelling toen ik eerst hoorde dat ik niet vóór Dinsdag kon gaan, en daarna, des morgens in de bladen, dat de Prins Hendrik naar Zeebrugge was gebracht en de dienst gestaakt. ▫ Toen deed ik pogingen om oover Hull te gaan, met de Batavier lijn, of de Holland Amerika - totdat ik bericht kreeg van Cook, dat de Prins Hendrik klaar lag.

De oovertocht was het allerergste van de gansche reis. Het scheen mij

aant.

alsof ik, als het nog erger werd, mijn verstand verliezen zou. Spanning, onrust, beklemming, die niet wijken wilden. ▫ Ik vond de kastijding en beproeving te erg - en niet heilzaam voor mijn ziel, maar beperkend en verbitterend. ▫ En ik geloof, dat het de booze elementen in mij waren, die mij er toe brachten, dat stukje oover het tuchtelooze Holland te schrijven. Er was iets veel te vinnigs en heftigs in. Ik was er later spijtig oover. Nu ik weer zooveel rustiger ben. ▫ Vooral deed mij goed een tocht op schaatsen van Bussum naar Amsterdam.

Zondag hadden wij weer een séance, en ♁ gaf schoone dingen. Zooals de parabel van het woestijnzand waarin de wind speelt.

maandag 5 februari

Nog steeds eeven fel koud. Gisteren was het 6° Fahrenheit. ▫ Donderdag was ik in Haarlem en reed op schaatsen naar Amsterdam terug, oover de ringvaart. Maar het ging slecht, ik had teegenwind, was moe en viel herhaalde malen. Ik dacht in 't vervolg te moeten opgeeven. ▫ Maar gisteren, Zondag 4 Februari, heb ik weer een heerlijken tocht gemaakt oover Weesp, Muiden en Naarden. Het ging goed en ik was er door opgewekt. 's Avonds gaf een heet bad heerlijke rust.

Het is ooverigens een vreesselijke, kritische tijd. Met de koude gaat samen gebrek aan brandstof, aan koolen en petroleum. Bij mijn oude moeder was niets meer in huis, en zij moest van ons leenen. ▫ Ik sta angsten uit of zij deeze koude tijd nog goed dóór zal koomen. Daarbij worden onze graanscheepen getorpedeerd, en dreigt de geweetenlooze duikboot oorlog.

Amerika heeft eindelijk gehandeld en de betrekkingen verbrooken. Nu moet het toch kritiek worden in Duitschland.

Zaterdag hadden wij een lange, mooye séance, en kreegen de wonderbare parabel van het woestijnzand nu geheel uitgewerkt. Het is een allermerkwaardigst stuk. In zich zelf, door zijn grootschen inhoud, al evidentie genoeg. Wie zou dit kunnen nabootsen!

dinsdag 6 februari

Nog steeds felle vorst. Van morgen 8° Fahrenheit. Strakke onbewolkte lucht. N. wind. ▫ De toestand blijft nijpend, maar ik voel tamelijk veerkrachtig en wij doen allen wat wij kunnen. Vooral gaf het mij een zeekere rust dat er op Walden een massa hout staat dat tot brandstof kan dienen.

Er wordt nu voortdurend gehakt en gezaagd. Moeder krijgt een kacheltje er bij, zoodat zij het dan ten minste warm zal krijgen. Wij stooken nu nog maar in één kamer en in de gang, zoolang het hout strekt, en 's nachts antraciet om het vuur aan te houden. ▫ Petroleum is niet meer te krijgen. Ook zijn wij op broodrantsoen gesteld. Maar het koude weer heeft toch een zeeker opwekkend vermoogen. Vooral als het weêr stil en zonnig is.

Gister avond was ik bij Louis Bouwmeester, met Roelvink, om het Skelet te bespreeken. Zij toonden zich er zeer mee ingenoomen. ‘Een prachtig stuk’ zei Roelvink, en de oude acteur, jong en leevendig nog, had er plezier in.

Onder ons gesprek hoorden wij gejoel buiten, en naar buiten ziend zagen wij de Leidsche straat vol menschen. Duizenden. Met banieren en borden ‘teegen de duurte’. Ze konden ook wel zeggen: ‘teegen de koude’. Of wel in Berlijn gaan demonstreeren. Het arme volk lijdt ooveral. En in Duitschland wel het meest. ▫ Het is als een straf des heemels, deeze barre koude, dit onverbiddelijk strakke weer. ▫ Ik dacht aan de parabel van Jezus, aan de ‘adem Gods’ die ‘koud en stijf’ werd, met een geluid als van ‘de leeuwen die hier woedend rondloopen’. En de hoogmoedigen die Gods heerschappij willen bestrijden, en de neederigen die er door in verdrukking koomen. Het vriendje met het stemmetje.

vrijdag 9 februari

Onveranderlijk, felle vorst. ▫ Ik hak hout op Walden, om te stooken. We zullen het daarmee moeten rekken tot het gaat dooyen. En hoe lang kan dat nog duuren! ▫ In de couranten niets als ellende. Honger oproertjes ooveral, gezonken scheepen, koolen nood, strenge koude. Het wordt wel, zooals het op de séance heette, ‘algemeene verschrikking’.

Eergisteren reed ik nog schaatsen op de Ankeveensche plassen. Bond op bij 't huisje van moeder en kwam daar weer terug. ▫ Moeder heeft het nu ten minste warm. Het was prachtig, op 't ijs.

Ik hoor niets uit den Haag, ik denk dat ze in Berlijn het effect van hun duikbooten moordenarij willen afwachten.

zondag 11 februari

Gisteren begon het te dooyen. ▫ Het is nu stil dooi-weer. Het water staat op 't ijs en men verademt. Het is toch jammer van het aardige ijs-leeven.

aant.

Ik deed vier tochten. Maar er werd zeer geleeden. De schoolen hier zijn geslooten weegens gebrek aan brandstof. Ik liep met mijn vrouw door 't dorp, een petroleum-kan in de hand, maar kon geen droppel krijgen.

Gisteren séance bij Welters, op het boovenhuisje. Wonderlijke mengeling van leelijke, burgerlijke en verheeven, grootsche indrukken. Omtrent mijn politiek werk, mijn vreedes-bemoeyingen, werd gezegd: 'Wij zien méér licht'. ▫ De houding van Amerika werd door + niet bewonderd. Hij vond het geen krachtige houding. Als Amerika voor het recht op komt dan had het dit terstond moeten doen, na de Lusitania-moord.

Ik corrigeerde de proeven van het 'Skelet'.

donderdag 15 februari

Mooi, stil zonnig weer. 's Nachts nog vorst. ▫ Gisteren morgen was ik weer diep gedeprimeerd. Ik had een slechte avond in Amsterdam gehad. Ik at bij de de Jongs en had een gesprek met Jan Sol en zijn vrouw, die gereegeld samen séances houden. Onze vrienden hadden gezegd dat ze zich manifesteeren zouden, en hun teeken geeven. ▫ De séances bij Sol hebben plaats door het houten kruis dat ze met hun vieren vasthouden. Wat ik er van las, leek mij niet slecht. De sfeer was goed, maar ik vertrouwde den 'Beschermgeest' Johan toch niet. De manifestaties van haar zuster scheenen wel echt. ▫ Ik beproefde mevrouw Sol te laten schrijven en ze kreeg de zinnen

> God is goed en groot
> God is groot en goed

Dit was in zeekeren zin een teleurstelling. Zooiets kan men altijd zeggen, zonder dat het evidentie geeft. Ik was daardoor weer twijfelend en zeer ongelukkig door allerlei zorgen.

Maar gister avond klaarde het op. Mijn moeder was beeter en kwam weer bij ons eeten. Ik had zelfs den moed aan een herhaling van mijn reis, en een bezoek aan Parijs te denken.

Van morgen een brief van Sol, dat zich nu de beschermgeest van Frederik van Eeden had gemanifesteerd. Maar geen enkel bewijs er bij. Dit is droevig.

maandag 19 februari

Sinds dien middag bij Sol is het mij slecht gegaan. Ik ben toen in een

aant.

lage sfeer gekoomen en daarvan tot nu toe niet bevrijd. Niet gedeprimeerd en niet neerslachtig, maar laag en grof. Ik ben liever somber.

We hadden een séance, die aanving met twijfel. Het is die twijfel die terstond omlaag haalt. Er was alle reeden tot twijfel. Het was alsof wij voor den mal gehouden werden. Er werd gezegd: 'Wij zagen alles' - (op de séance bij Sol). Maar het flauwste bewijs dat ze werkelijk iets gezien hadden, ontbrak. ▫ Nu kan ik nog steeds wel aanneemen dat er een verklaring is voor die zonderlinge onwaarschijnlijkheid - maar daarvoor is veel goede wil noodig, al te veel. Zoodat het goed-geloovigheid zou worden. ▫ En dat is het tergende, dat als de twijfel gegrond is, en de meening dat we op de een of andere manier bedroogen worden, juist is, - dan kunnen we voor niemand gelijk krijgen. We kunnen niet zeggen: nu is onze twijfel toch gerechtvaardigd, nu zijt ge toch ontmaskerd, nu was ons wantrouwen toch gegrond - want .... dan hebben we met fantasieën te doen en niet met weezens die ons gelijk moeten geeven. Dan hebben we ons zelven bedroogen en vinden geen houvast hoegenaamd.

Ik sprak Zaterdag in den Haag en logeerde bij Tine. 's Ochtends bezoek van van Eysden die Torribio een jaar wou uitstellen, wat ik weigerde.

Zondag middag sprak ik in Diligentia en oopenbaarde de zevenvoudige ontwikkeling en mijn tien gebooden, die ik 's morgens had opgeschreeven.

zaterdag 24 februari

Stil, neevelig dooi-weer. ▫ Ik sprak Woensdag weer in den Haag voor de remonstranten. Het was een groote kerk, en geheel vol. Er waren 1200 menschen. Ik voelde zelf bijna geïmponeerd door zulk een teeken van populariteit. Het was de derde voordracht in den Haag in één week. Die in Diligentia was de minst aangename, omdat er reclame en hooge entreegelden bij waren. ▫ Ik spreek liever voor een publiek als dat in de kerk.

Den volgenden dag sprak ik voor de protestanten bond, ook in een kerk/ te Schiedam. Ook geheel vol. ▫ Ik sprak er goed, oover 'de nieuwe Menschheid'. Mijn tien gebooden, de zeeven stadiën en de anti-these. ▫ Ik logeerde weer bij Tine de Kruyff. Vrijdag ging ik naar Noordwijk en huurde kamers voor ons, voor Juli. ▫ Het was grijs en stil in Noordwijk. Maar wel dierbaar. Ik liep naar Piet-Gijzenburg.

Morgen moet ik in Amsterdam spreeken, waar ik teegen op zie.

Er zijn zeeven Hollandsche scheepen getorpedeerd. Zullen wij ons dat alles nu nog laten welgevallen?

aant.

Ik was Donderdag morgen bij Loudon, en vroeg hem of hij mij raadde naar Dr Rosen te gaan. Ik ging toen, op zijn raad, ook inderdaad. Ik bleef bij Rosen lunchen en maakte kennis met zijn vrouw en zoon. ▫ Het was somber en navrant, de vrouw is een Engelsche, en de zoon moet nu in 't Duitsche leeger strijden teegen zijn Engelsche verwanten. ▫ De vrouw zag moe en droevig. Ze liet ons spoedig alleen. De zoon was student in Oxford geweest. Er was iets pijnlijks ook in de situatie van den Gezant, die zijn regeering moest verdeedigen en dat ook met veel ijver deed - maar moeite had zijn eigen beeter inzichten te ooverwinnen. ▫ Niet te verbergen - want hij sprak niet onwaarheid - maar nu en dan kwamen er toch teegenstrijdigheeden, en bleek zijn eigen gezindheid anders dan die van zijn regeering. ▫ Hij begon met te zeggen dat hij mij niet geroepen had omdat de bootdienst tusschen Engeland en Holland toch gestaakt was. Maar dat was een smoesje. Men had hem blijkbaar van Berlijn geschreeven dat men van plan was eerst Engeland door de duikbooten toegeevender te maken. Wat ik hem zeide te zijn een onverstandige verwachting. ▫ Drie uuren lang heb ik met hem gepraat. Ik bedwing mij zeer, en zeg niets wat hem krenken kan. Maar het is moeyelijk.

vrijdag 2 maart

Koel en stil. ▫ Zondag sprak ik voor de Vrije Gemeente in Amsterdam. Ook zeer vol, en ik kreeg meenige dankbetuiging. Ik sprak oover het socialisme.

Woensdag sprak ik in Hilversum, wandelde heen en terug, in den maannacht door 't bosch. Bij de leezing moesten veelen worden teruggeweezen.

Donderdag avond sprak ik in Lochem, en was de gast van den ouden Rotterdammer patriciër Crooswijk, die zijn jaren nu eenzaam slijt in een groot huis in Lochem. Zijn vrouw liep op 63-jarigen leeftijd van hem weg. Zijn dochters verlieten hem en laten hem alleen. Hij noemde zijn leeven droevig en mislukt, alleen de godsdienst hield hem nog op. Hij heeft zoo kleine baantjes, secretaris van 't Nut, en zoo. Hij is een type. Zeer rijk geweest en nog met sterk standsgevoel. ▫ En hij heeft bizonder sterk het typische van den Hollandschen vrijzinnigen maar zich voor godsdienstig houdenden burgerheer, den liberaal van S. van Houten, die schuchter zich vóór braafheid en deugd erkent, en toch nog wel eens grove uien tapt en geducht van lekker en fijn eeten en drinken houdt. Navrant waren zijn naïeve poogingen om te doen zien hoe hij toch ook geletterd was en niet

zoo erg schuchter en prozaïsch. Voor mij een pijnlijk gezelschap, omdat zulke heeren niet eenvoudig zijn.

Van morgen was ik drie uuren in Zutphen en zag de stad en de kerk. Ik verheugde mij er oover dat deeze kerk ten minste goed onderhouden werd en niet zoo schandelijk bedorven als veele protestantsche kerken. Ik zag de teekening van de plattegrond in de vorm van een mensch, en de plaats van de preekstoel oovereen koomend met de plaats van het hart, onder de linkerarm. Want de godsdienst moet uit het hart koomen, niet uit het hoofd. ▫ Ook trof mij de oude oopenbare leeszaal, met de prachtige incunabelen, een uniek instituut in ons land. ▫ Ik zag het stille, vreedsame stadje, aan de blanke rivier, waarin de Berkel stroomde als zij-rivier, en het was prachtig, en mijn hart vervuld van de vroomheid der Kerk bouwers. ▫ Ach, wat zijn wij van hen afgeweeken.

Ik sprak zeer goed in Lochem, beeter dan in Hilversum. Fijn en zuiver. ▫ Maar op 't effect heeft dat weinig invloed. Dat was in Hilversum eeven groot.

Bij Crooswijk waren aan 't souper Ds Vermaas en zijn vrouw, die al zeer weinig van een dominee had, en vrij los in den mond was. Maar daarom toch nog wel ernstig.

zondag 4 maart

Koude O. wind. ▫ Ik ben zeer belemmerd door het heengaan van Holdert, mijn secretaris. Het ging nu juist zoo goed, en ik mis hem deerlijk. Hij is zoo vaag en wispelturig, onderheevig aan stemmingen.

Gister weer séance. En ik werd nu, bij herleezing van het voorig verslag, geheel met hen verzoend en vertrouwd. Maar ik vrees toch steeds dat wij teleurgesteld zullen worden, ten opzichte van den helper. En toch heb ik zooveel van hen geleerd. Wat is het alles wonderbaar en onzeeker.

Een belangrijke zaak is het wel onderscheiden van ziel, geest en lichaam. ▫ Het lichaam is de beschutting van de ziel, de geest is de middelaar tusschen ziel en lichaam. ▫ De ziel is het goddelijke, tijdelooze en werkelijke in ons. De geest is in den tijd, en een dienaar van de ziel. Alle gevoel is ziel, alle verstandswerk is geest. ▫ Als het lichaam afsterft, blijft de geest bij de ziel. ▫ De ziel kan nooit direct op het lichaam werken, alleen door middel van den geest. De geest is het weeten, de ziel het zijn. Alle verdooling ontstaat door het zich losmaken van den geest van de ziel. ▫ Ook alle decadence in kunst,

alle hoogmoed-zonde. ▫ Ook de ziel weet, maar door den geest. De ziel moet heerschen, geest en lichaam moeten dienen.

Duitschland heeft zich hoopeloos geblameerd door het complot teegen Amerika. ▫ Ik nam mij voor krachtiger teegen den gezant op te treeden en met geheele publicatie te dreigen.

donderdag 8 maart

Steeds koude, Noorder-storm, sneeuw, bevrooren grond. Het gras ziet als verschroeid, bruin en vaal. Dit zal de ellende nog verhoogen, want er kan nog niet gezaaid worden en niets kan groeyen.

Door het ongerief kan ik weinig of niet werken. Ik moet hout hakken, en brandstof sparen - En de leezingen verstooren mijn arbeid. ▫ Toch ben ik niet zeer gedeprimeerd, ondanks de sombere tijden.

Ik heb 1916 nog niet gerecapituleerd. Maar voor dit jaar heb ik de opgave van het derde deel van Sirius (als het vreede is) en het nieuwe gedicht dat ik telkens wat duidelijker hoor. ▫ Kleine lyriek komt niet. Maar het versje ‘de eerste glimlach’ slaat steeds het diepste in, en 't is toch nagenoeg het laatste wat ik maakte, bijna acht jaar geleeden. ▫ Ik vond ook Schijn en Weezen III goed. ▫ Het boek oover Jezus komt dan. De stof er voor ligt gereed. ▫ Een nieuw drama komt zeeker niet eer Minnestral gespeeld is.

Voor het nieuwe heb ik nog geen naam. Ik dacht aan Livarda (Livarda, dijne boete is om!). Het moet de versvorm hebben van de ‘eerste glimlach’ maar een episch verhaal vormen, dat zich op één avond zeggen laat.

Ik moet ook een zesden bundel studies gereed maken.

Verleeden jaar verscheen niet veel van me. Kabir, en de brieven van generzijds II. Vertalingen en herdrukken. Alleen ‘het Skelet’ werd voltooid, als oorspronkelijk werk. ▫ En ik hield veel leezingen of liever toespraken. Oover Leeven na sterven, Het zuivere socialisme, de Nieuwe menschheid, Oostersche en Westersche wijsheid, de Kleine Johannes.

zaterdag 10 maart

Nog steeds koud, maar stil. Ik sprak gisteren avond in Schagen. Een oud plaatsje in N. Holland, bekend in de West-friesche geschiedenis. Er zijn nog twee toorens van een oud slot. De kerk is onlangs verbrand en weer opgebouwd in zeer goeden Hollandschen stijl. ▫ De menschen heeten er waereldsch en materialistisch. Ik voelde het. ▫ Ik logeerde bij de familie Mei-

huizen, den kantonrechter. Drie kinderen, meisjes. De vrouw hupsch en leevendig, een fraai, modern huis.

Mijn hart slaat soms vreemd. Ik denk dan dat ik wel aan een hart-euvel bezwijken zal, iets waar ik niet erg bevreesd voor ben. Liever dan de meeste andere ziekten.

zondag 11 maart

De eerste voorjaarsdag. Van nacht reegende het een weinig, en om negen uur werd het zoel. ▫ Ik fietste naar Blaricum en had een gesprek met Brouwer en de Winter. We spraken oover de gebrooken vriendschappen, Brouwer en Henriëtte Roll, Borel en ik.

Ook oover de omkeerbare en niet omkeerbare processen, oover de entropie en de inspiratie die plotseling de entropie weer verdrijft en doet omkeeren.

Ik zei Brouwer dat mijn vriendschap voor hem er onder leed dat hij zoo weinig zeeker was van zijn discretie en stilzwijgendheid. Men kan niet een vol gemoed bij een vriend uitstorten als men vreezen moet dat het weer verder gaat. ▫ Ik begreep echter zeer goed zijn gevoel dat die stilzwijgendheid eigenlijk een inferieure deugd is, niet noodig in een ideale gemeenschap. Ik voelde dat zelf heel vaak.

De Winter zag er goed uit. Hij moet mooye dingen maken, volgens Brouwer. ▫ Wij waren allen zeer verheugd door het voorjaarsweer. Ik zelf was echter stil en ernstig. Ik las het ‘Pneumat-energetisch monisme’ van F. Ortt.

vrijdag 16 maart

Gisteren nog vorst. ▫ Heeden het eerste bericht van de revolutie in Rusland. ▫ Welk een zeegen. Nu komt er eindelijk klaarheid in den toestand. Ik vreesde steeds dat de autokraten van Rusland en Duitschland gemeene zaak zouden maken. ▫ Nu is Duitschland nog het eenige land dat de reactie steunt - en de gansche waereld heeft het teegen zich. Ook de twee groote republieken Amerika en China. Nu is het groote pleit der democratie zoo goed als beslist.

Maandag sprak ik in Nieuwe Niedorp en logeerde er bij Ds Schermerhorn, met wien ik vroeger wel debatteerde. Een fanatieke dienst-weigeraar en geheel-onthouder. West-Fries, niet musisch, met een predikanten stem.

aant.

Wij keeven echter niet, gingen elkaar voorzichtig uit den weg, om mijn optreeden niet te bederven. ▫ Een vooruitstreevend dorp, waar sterk merkbaar was den invloed van een man als Schermerhorn.

Dinsdag doorkruiste ik Nederland per spoor en was een uur stil in Zwolle, doch verzuimde de kerken te zien, omdat ik te lang aan 't eeten bleef. Dat speet me.

In Dalen waar ik 's avonds sprak was het primitief en moest ik in een hotelletje logeeren. Het was er erg gehoorig en er kwamen gasten naast mij logeeren die tot laat discussies voerden oover mijn reede. Ik had oover Leeven na sterven gesprooken, en mijn buuren verhaalden elkaar natuurlijk spookgeschiedenissen. Het was of ze in mijn kamer praatten. Eindelijk werd ik ongeduldig en bonsde teegen 't beschot. Doodelijke stilte en toen ‘ben je erg geschrikt?’ ‘wil je een glas water?’ ▫ Ik ga daar niet meer spreeken.

Woensdag avond sprak ik in Winterswijk en nu haalde ik in Zwolle mijn schade in en zag de fraaie ‘hallen-kerk’ de St Michiel, en de katholieke hoofdkerk met de gekleurde ramen. De Sint Michael heeft zijbeuken, eeven hoog als het middenschip wat zeer ruim en imposant staat, maar te groote druk op de muuren geeft. ▫ De Katholieke kerk had veel leelijke moderne beelden en versieringen, maar toch was het altaar-gedeelte zeer mooi.

In Winterswijk logeerde ik bij den directeur der H.B.S. Landman. Een ongehuwd man in een saai huis. Dat is altijd navrant. Maar het was toch alles goed.

Mij interesseerde zeer de resultaten van een booring daar in Winterswijk waar men niet alleen steenkool, maar een dikke laag klipzout heeft aangeboord. Op duizend meeter diepte, en de laag honderde meeters dik. ▫ Ik zag het opgedolven zout en de zandsteenlagen, en dacht oover de aeonen noodig om ze te doen ontstaan.

We bezochten 's avonds een oud academie kennis van me, Koch. Hij vertelde van zijn reis in Nieuw Guinea, en van de papoea's. Hoe die hun jongens in de puberteitsjaren opsluiten en van vrouwen weg houden. En hoe ze ook na het huwelijk gescheiden leeven, mannen en vrouwen ieder in een apart huis.

De vrouw van Koch had Monnier Harper gekend.

In den trein las ik ‘de geest van China’ uit.

zondag 18 maart

Nog koud. ▫ Gisteren was ik weer bij den Duitschen Gezant. Ik had meelij met den man. Hij verbeeldt zich te gelooven dat Duitschland er nooit

zoo mooi voor heeft gestaan. Ik trachtte tot zijn ziel door te dringen, maar dat gelukte niet. ▫ Ik beloofde niettemin toch geduld te hebben. Hij wees mijn hulp niet af, maar beweerde dat elke vaststelling van eischen door Duitschland op dit oogenblik den oorlog zou verlengen. ▫ Ik noenmaalde bij Loudon, en voelde als altijd weer de verligting bij eedele menschen te zijn, met vrijen geest.

Gisteren weer séance. ♁ was beminnelijk en liefdevol als altijd. De vrienden hielden vol, dat alles ging zooals zij het wenschten, met den helper. En dit is toch de laatste week van de door hen opgegeeven tijd. Hoe vreemd is dat alles.

Ik heb veel teegenspoed met mijn tooneelstukken. Nu wil Roelvink weer niet.

zondag 25 maart

Nog steeds koud. Het is een late, barre lente. Het vroor de laatste nachten nog hard. En er viel sneeuw. Op Walden wordt echter nu druk gewerkt. Ook door soldaten, die hierachter in kwartier liggen.

Ik sprak den 19e, Maandag, in den Haag, voor Oefening kweekt Kennis. Het was vol en ik sprak oover ‘de Broeders’. ▫ Ik heb nu in den Haag deezen winter wel zes maal gesprooken en steeds volle zalen gehad. De Duitsche gezant was er ook, met zijn vrouw. De laatste zei dat ze nooit zoo mooi een taal had hooren spreeken. Ze beweerden het geheel te kunnen volgen.

Ik lunchte bij Loudon. Hij was vrijer, aardiger, makkelijker in zijn houding dan ooit. Ik kon mij begrijpen hoe bemind hij was als knaap, Johnny. Ik bemerkte hoe hij in groote moeyelijkheeden zit, door het dolzinnig gedrag der Duitschers. ▫ Maar voor Cort van der Linden heeft hij nog denzelfden eerbied.

Woensdag sprak ik in Eindhoven, en logeerde bij de familie Haansbergen, sigarenfabriekant. Eindhoven is een zeer bloeyende plaats, waar de fabriekanten prachtige huizen bouwen. Philips is er de machtigste, met zijn 3500 werklieden. ▫ Ik zag de nieuwe katholieke kerk, door den ouden Cuypers gebouwd. Een groot gebouw, maar er ontbrak toch ziel aan, al volgde het goede modellen. ▫ Ik zag ook de sigaren fabriek. ▫ Na de toespraak kwamen nog een paar vrienden napraten. Een belgisch schilder Alfons Blomme. Een sympathiek en grappig type, uit Roesselaere.

aant.

De groote revolutie schijnt voltooid, en de nieuwe orde schijnt stand te zullen houden. Misschien wordt het wel een republiek. Dat zou prachtig zijn. ▫ Nu is Duitschland het achterlijkste groote volk van de waereld. En het is een natie van misdadigers, van moordenaars en vernielers geworden.

Ik kreeg een zeer goede brochure van Fanoy, die de rechte oorzaken peilt - en het valsche Kristendom aanwijst als de schuld. ▫ In Rusland verklaart nu de Heilige Synode dat de revolutie een godgevallig werk is geweest. Hier komt de kerk weer achteraan hinken.

maandag 26 maart

Dooi-weer, vochtig graauw en kil. 40°. ▫ Broertje jarig. De kinderen zijn nu weer gezond en zullen spoedig weer naar school gaan. Maar ik zelf ben nu weer in de echte, sombere Walden-stemming. Ik slaap veel en goed. Acht uuren aaneen. Maar ik voel mijn hart nog en er is de twijfel, de verantwoordelijkheid voor de menschen hier, het gebrek aan brandstof, de slechte berichten. Bouwmeester weigert nu in mijn stuk te speelen, opgestookt door Roelvink, omdat er een onhebbelijk stukje in de Groene heeft gestaan, dat er buiten mijn voorkennis en zonder mijn goedvinden in gekoomen is.

Mevrouw Welters schreef een kleingeestige booze brief, en wij voelden dat het op die wijze niet gaan kan.

Ik heb het koud en voel geen energie meer. Ik las gisteren het reis-verhaal in N. Guinéa, oover de Papoea's.

dinsdag 27 maart

N.O. wind - maar wat zon. ▫ Gister het ouderwetsche ganzebord gespeeld met de kinderen.

De papoea's interesseeren mij zeer, zooals ook de menschapen mij interesseeren. Hun leeven dat al eeuwen en eeuwen zoo voortgezet is - hun kinderlijkheid, vroolijkheid en blijmoedigheid, hun kracht en handigheid - en dan hun ongevoeligheid, - wat is dat alles leerrijk en merkwaardig. Het zijn eigenlijk weezens van vóór het paradijs, of liever vóór den zondenval, want ook de schaamte kennen ze niet of nauwelijks. ▫ Daarom is ook de weetenschappelijke belangstelling in hen zoo groot.

vrijdag 30 maart

Buyig en koud. ▫ Het ging mij weer bitter slecht. Ik sprak in Rotterdam voor een groote zaal vol menschen. Maar ik had met van Vrieslant ge-

geeten in een duur restaurant en onder mijn reede voelde ik mij verlaten en verward. Met moeite kwam ik weer op dreef. Ik was zeer ontevreeden op mezelf. En gisteren kwam bericht dat Bertha zich niet meer beschikbaar stelt. Dus zijn we van onze vrienden afgesneeden, nog eer de twijfel geheel is vernietigd. Het is een droeve tijd. Mijn arme lieve vrouw is er zoo bedroefd onder. Ze schreide in den nacht. Het was voor haar zulk een steun. En wij weeten niet hoe we op nieuw contact zullen krijgen. ▫ Van de ‘helpers’ bemerken wij nog niets. Wat is het alles vreemd en raadselig.

2 april

Zonnig, koud weer, nachtvorst. ▫ Ik zit in de hut en kom langsaam tot meer rust. Ik lees Omar al Raschid, das Hohe Ziel der Erkenntniss.

Met onze séances zal het wel ten einde zijn. Ik voel ondanks al het mooye wat wij daar kreegen, dat er toch in mij een Waarheid is, die hooger gezag heeft. ▫ Die ‘vrienden’ waren beminnelijk en gaven ons veel, maar ik voelde toch juist, toen ik als vrij zeeker wist dat hun beloften niet verweezenlijkt zouden worden. Ze gaven ons geen bewijs van hun identiteit, van de waarheid van hun bestaan en hun verzeekeringen. Wat en wie zij zijn? - Ik weet het niet. Het zijn geestelijke eenheden, maar of zij een bestaan hebben, vrij en onafhankelijk en precies zoo als zij het ons zeiden - dat blijft onzeeker. Het is een ontzachlijk raadsel. ▫ Maar mijn geloof en vertrouwen in de waarheid en in Gods Liefde en hulp is niet verzwakt.

4 april

Guur, buyig weer. ▫ Gisteren, bij mijn verjaardag, waren er Jaap de Haan, Henriëtte Roll, Moeder, zuster Obbes en Gerda Holdert.

Truida is droevig door 't gemis van onze vrienden. Ik ben ook bedroefd, maar voorzag het. ▫ Ik houd vast en vertrouw op den Vader.

Wilson hield een prachtige reede, de mooiste die ik van een leevend staatsman hoorde of las. Nu zal het pleit wel spoedig beslecht worden.

6 april

Goede Vrijdag. Het vriest nog steeds des nachts. ▫ Eergisteren sprak ik in den Haag. Het was saai omdat ik geen tehuis had zooals anders. Ik voelde ook nog beklemd/ denkend aan de slechte reede te Rotterdam. Het ging

aant.

wel beeter, maar ik had toch oogenblikken van belemmering. Ik houd ook niet van die avonden met entree gearrangeerd door een concert-bureau.

Ik ging 's avonds nog naar Noordwijk. Daar was het heerlijk, den volgenden morgen. Een stille, koele, zonnige morgen. De zee vlak en blank, de lucht verkwikkend, de bloemen in knop op de bloemvelden en in de tuinen. ▫ Ik verkreeg toen een buitengewoone sereeniteit. O hoe kalm is Het! Hoe verheeven! ▫ Ik kreeg de gedachte, die mij niet geheel vreemd was, dat het toch wel waar is dat mijn Zelfbesef is het hoogste besef, dat zich tijdelijk, vrijwillig in mij heeft geïncarneerd, uit lust om te lijden en dan van lijden weer tot zaligheid te koomen. Een daad die wel gelijkt op hetgeen ik satan tot Jezus laat zeggen, uit welverwarmde kamer stappen in een ijskoud douchebad. ▫ Het raadsel, dat dit dan juist mij zou gelden, mij, de nietige worm op een kleine planeet, wordt oplosbaar gemaakt door de gedachte aan de oneindigheid - wie oneindig veel tijd heeft kan zich veroorloven ook de allergeringste/ het allernietigste te bezoeken. ▫ Ik heb den tijd - ik kan afdalen in de duisterste diepte, vrijwillig, om de grootste jammer en ellende te ondergaan, want ik kom weer terug tot het tijdelooze en vind dan alles vereenigd, en daardoor schooner en zaliger. ▫ Ik geloof nu ook dat dit gevoel uniek is, in het gansche Heelal. Er kan niemand voelen wat ik gevoel. En het Heelal bestaat niet zonder dit gevoel van mij. ▫ Deeze gedachte, die den schijn kan hebben van grootheidswaan, zooals die van den krankzinnige die zichzelven voor God houdt, en toch beedelt om een sigaar - deze gedachte gaf een wonderbare rust en vreede. ▫ Ik ben de Vader zelf, in een vrijwillige ballingschap. En ik *heb den tijd*. Al mijn lijden is vrijwillig en niet anders dan de ligte smart, die niet meer is dan ooverwonnen angst en moeite, van een gezonde man die een koud bad neemt. Het is een weinig onaangenaam, maar toch weer aangenaam, als de reactie volgt. ▫ Zoo is ook mijn leed, ik wil het en het dient mij tot grooter zaligheid. Het moet er zijn, omdat ik anders de vreugde ook niet zou kennen, omdat de volmaaktheid niet kan zijn zonder de uiterste ellende. ▫ Ik gevoel dat ik de troost alleen in mij zelven kan vinden, en wel langs deezen weg, Tao. Neen, niet eens Tao - ook niet de Vader - dat zijn gedachten die van buiten af koomen - in mij alleen, in mijn eigen weezen moet ik den troost en de waarheid vinden. ▫ Zoo voelde ik ook alle verneedering, alle onwaardigheid als goed - hoe gering ik ook ben, ik heb den tijd, en voor wie geduld heeft is alle zaligheid bereikbaar.

Ik bezocht de groote nieuwe Bavo-kerk in Haarlem. Een machtig gebouw. De Jezus beelden waren omhuld met violette sluyers. Om de Paasch-

aant.

dagen. Het was er mooi en goed. Mijn Huis.
Ik logeerde in pension Johanna, en bezocht Valerie.
Ik bezocht ook van Hamel. Een geschil met hem, omdat hij zich teegen mijn republiekeinsche oovertuiging verzet. Hij ziet in mij alleen een ‘letterkundige’. Dat zal hem niet zoo glad zitten.
De geldzorgen beginnen weer.

maandag

2e Paaschdag. Kil. Sneeuwbuien. ▫ Gister was het een mooye dag, hoewel nog koud. Wij wandelden naar 't melkhuis.
Willem van Warmelo, de kapitein, kwam bij ons logeeren, de paaschdagen.

dinsdag 10 april

Sneeuw en hagel. Koud. ▫ Gister was ik met vrouw en kinderen in de katholieke kerk, die versierd was om de Paaschen. Hugo had er op aangedrongen. Hij moest ook de schilderijen van den kruisgang zien, en hij bekeek ze alle met groote aandacht en eerbiedig fluisteren. Hij vroeg of zij die Jezus kruissigden dan geen geloof in Hem hadden. ▫ Het was heel stil in de kerk, en mooi. De zon scheen op het altaar en de bloemen. De gedachte kwam in mij op of ik de kinderen niet zelf zou kunnen doopen, in die kerk. ▫ Onze vrienden hechten veel aan den doop, en zeiden ook dat ik het wel doen kon. ▫ Maar van de priesters moet ik het niet hebben.
Ik schreef oover Heyenbrock's schilderijen en oover Aletrino's Napoleon.

vrijdag 13 april

Nog buyig. ▫ Gisteren sprak ik in Utrecht voor een groote volle zaal. Mijn laatste toespraak van 't seizoen. Ik zag er weer teegen op en was somber gestemd. Maar het ging bizonder goed en ik voelde de hulp van Jezus en de vrienden. Dat wil zeggen dat ik onder het spreeken aan hen dacht en dan gesterkt werd en vrijmoediger en krachtiger sprak. ▫ Wij aten bij Christine Lebret, met de Winter en zijn vrouw. Het was er recht gezellig. De Winter schreef op, wat ♁ hem dicteerde, oover zijn kunst. ▫ Na de toespraak was de heele waereld voor mij veranderd. Ik was gerust en gelukkig.
Ik verheugde me oover de toespraken van Walter H. Page en Lloyd

George/ gewisseld aan een lunch in de American Club. Beiden spraken voortreffelijk, zonder phrasen, naar mijn hart. En ik vond het aardig te denken dat het beiden vrienden van mij zijn. ▫ Maar het ergerde me een weinig dat ik zoo weinig mee kan doen, en deelnemen aan den grooten strijd. Ik voel mij nu als Amerikaan, en zit hier in dit lakse neutrale land.

En mijn taak, waartoe ik geroepen scheen, vordert niet. Ik hoor nog niets van Rosen. Ze moeten blijkbaar nog harder klappen hebben.

zondag 15 april

Eindelijk wat zachter. ▫ Ik was Vrijdag bij Brouwer en bij Betsy.

Vandaag kreeg mijn vrouw een zeer grove beleedigende brief van moeder Welters, die in haar ijdelheid gekwetst is. Ik heb steeds mij verwonderd dat wij zulk een onderzoek konden uitvoeren en voortzetten, met zulk een mal, ijdel, hartstochtelijk mensch als meedewerkster. En toch is zij de aanleiding en de drijvende kracht geweest. Hoe vaak is er in mijn leeven actieve invloed op mij uitgeoefend door malle en slechte menschen.

Bertha Zimmerman, Reens, Emons, Else Otten, Etha Fles, - en nu weer Henriëtte Roll/die mij ook in haar kleinheid teegenstaat. En ook Borel heeft me tot allerlei gebracht, ondanks zijn slap en vies karakter. En hoe weinig waarlijk eedele en hoogstaande menschen kon ik om mij groepeeren. Hoe weinigen vond ik er in mijn studenten tijd. Wat vuile en onoprechte menschen had ik om mij heen. Welk een verdorvenheid in Kloos, van der Goes, van Deyssel! Hoe zwak waren de vrouwen, hoe klein en onbeschaafd de mannen.

maandag 16 april

De verjaardag van mijn lieve vrouw. De jongens en ik met geschenken aan haar bed. Het weer zonnig.

In de bladen het bericht dat Oostenrijk aan Rusland vreede aanbiedt. Dit is natuurlijk een onoprechte streek, want als de Centralen vreede wilden zouden ze Rosen niet verbooden hebben mijn voorstel te aanvaarden. Ze willen eenvoudig het verbond der Geällieerden verzwakken, om Engeland te kunnen weerstaan.

dinsdag 17 april

Koude N.W. storm. ▫ Gisteren was Brouwer bij ons. Hij was vroolijk en geestig en wij amuseerden ons wel. Maar toch kwam weer het onuitputtelijk kwaadspreeken en betichten, oover allerlei menschen: Holdert, Lang-

hout, Borel - allen moesten weer oover den heekel gehaald. Hij geniet in het wroeten in zielen, die van anderen en ook van hemzelven. Men kan het hem niet euvel duiden, en toch is het niet mooi, niet waardig. Hoeveel noobeler is toch de houding van ♁ en onze vrienden. Die spreeken nooit kwaad, van niemand.

Ik voel mijzelven zeer onwaardig en gering. Ik ben moe van mijzelven en mijn gebreeken. Hoelang worstel ik nu met dit onwaardige weezen, waarmee ik opgescheept zit.

Truida kreeg een lieve brief van Romain Rolland.

woensdag 18 april

Sneeuw. ▫ Gister bezocht ik Hans in zijn nieuwe wooning. Morgen trouwt hij.

Er schijnt nu toch een groote omkeer in mij te gebeuren. Ik ben zeer weemoedig. Maar ik wil waardig zijn. Ik zoek de waardigheid, en de vreugde die alleen voortkomt uit een waardige wijze en houding. Alsof ik tot beeter besef kom van de schoonheid mijner ziel.

vrijdag 20 april

Nog altijd is het koud en buyig. De wind blijft gieren door de struiken voor mijn hut.

Gisteren trouwde Hans. Er was een feestmaal bij Martha. Truida was er ook. Het is altijd penible, een trouwpartij, van begin tot eind. Maar Hans was recht vroolijk.

Ik corrigeer de proeven van ‘de Wassende Maan’. Het verbaast mij, zoo teer en fijn als het is. Die zoo uiterst eenvoudige proza-gedichtjes. Ik vertaalde ze zoo onder de hand, vlotweg. Bijna zonder te beseffen hoe mooi en teer het was. Er is zoo iets zeldsaams in dat eenvoudige Indische dorpsleeven, door enkele trekjes scherp geteekend, en daarbij de verfijning van cultuur. Het is tegelijk primitief en hoogbeschaafd. Waar vindt men nog zooiets, elders op de waereld.

Ik schreef aan een gedicht. Ik zette er den naam Livarda booven. Het bevreedigde me. Het wordt vol gebeuren, maar ik weet er nog niets van. Het komt geheel zonder voorafgaand ooverleg. Ik maak het van reegel op reegel, en weet niets vooruit. Voor mijzelven eeven verrassend als voor den leezer.

aant.

zaterdag 21 april

Koud en stormachtig. ▫ Gisteravond was de Winter bij ons. Ik vond het aangenaam. Hij is een van de weinige mystiek aangelegden die ik vertrouw, ondanks zijn gebrekkige cultuur. Ik houd van hem, en hij sprak zeer hartelijk teegen mij.

Hij liet zich door ♁ dicteeren en wat er kwam was wel niet evidentieel, maar toch ook niet het teegendeel. Merkwaardig genoeg.

Ik schreef aan Romain Rolland dat een tweede reis in 't oorlogsland voor mij zou klinken als een doodvonnis. ▫ Van morgen kwam de brief van Bjerre waarin hij oover die tweede reis spreekt.

Vandaag kwam ook het verzoek van de Alg. Staatspartij, of ik een candidatuur voor de tweede kamer zou willen aanneemen. ▫ Het klonk mij als een grap. Ik weet wel dadelijk dat dit geen zaak is voor mij. Maar naderhand koomen er gedachten of ik toch niet iets goeds daar zou kunnen uitrichten. Ik zou er zeeker een ‘enfant terrible’ worden. En is dat niet soms gewenscht? ▫ Of heb ik hier te doen met gestreelde ijdelheid, met de voldoening van nu erkend te worden als een kracht in 't land?

maandag 23 april

Zonnig en stil, maar frisch. ▫ Gisteren concert in Amsterdam, van de zusters Roll. Ik at met Truida bij Jaap, die uitbundig dol en grappig was. ▫ Hij raadde mij de candidatuur wel aan te neemen. Het is een protestcandidatuur, en ik heb geen kans om gekoozen te worden. Des te beeter, dacht ik. Als ik het nu aanneem, ondanks mijn teegenzin, met het gevoel dat ik voldoe aan een opdracht ten gerieve van veel menschen, en met de kans het goede woord en de heilige Leer ook in een Parlement te willen brengen, dan heb ik er vreede mee. ▫ Ik vrees dat ik veele en verveelende uuren er aan zou moeten geeven, en veel onaangenaamheeden trotseeren.

woensdag 25 april

Koud en grijs. ▫ Gister een slechte dag. Botsing met van Hamel, waarbij ik zwak en stumperig optrad en mij door hem op zij liet dringen. Den ganschen dag laag en zonder zelfvertrouwen.

vrijdag 27 april

Steeds koud en grijs. ▫ Heeden zeer naargeestig, des morgens. Mijn oude tante Kee, Moeders eenigst<e> zuster, is gestorven. Nu is moeder de laatst oovergebleevene van dertien kinderen. Zij was zeer bedroefd.

Op mij oefent het vooruitzicht van die Candidatuur denzelfden druk uit als dat van de reis naar Engeland. Ik vind het ellendig. In plaats van een ongestoord, productief buitenleeven, een herrie van vergaderingen, en als het lukt, dagen en weeken achtereen in een dompe vergaderzaal, in het antipathieke den Haag. ▫ Maar ik voel dat ik alleen bedanken zou, uit *lafheid*. En zoover is het nog niet met me.

zondag 29 april

Heeden wat stiller en zachter. Gisteravond was het mooi weer. ▫ Gisteren séance. Er waren stoorende gemoedsaandoeningen. Een van ons die zich bitter beklaagde en zich beleedigd en gekrenkt voelde. Maar het was toch heerlijk weer van de vrienden te hooren. Hun bemoedigende woorden ook hun vermaning. + die zeide - geheel naar zijn aard - dat hij nog genoeg gevoel voor humor had, om ons te zeggen dat we ons voor hen schamen moesten. ▫ Wat mij het meest trof was de uitdrukking: *geloof en vertrouwen in het ongeziene en onbewcezene*. Dat is wat wij noodig hebben. ▫ Het verstand kan dat niet hebben, dat eischt bewijzen. Maar de ziel moet het hebben. En de vrees dat het misplaatst zou zijn behoeft ons niet te kwellen. Want de *aard van het vertrouwen* is teevens de veiligheid. Wie eerlijk en oprecht vertrouwt en gelooft komt nooit bedroogen uit, al schijnt het zoo. Want wie zulk een vertrouwen niet verdient kan er ook niets mee uitrichten.

dinsdag 1 mei

Gisteren kwam de lente, en vandaag is het geheel zoomer. De groene kleur der weiden is verrassend mooi, na het langduurige vaal. De kroosjes bloeien nog niet, de viooltjes wel. Er zijn nachtegalen te hooren en kikvorschen des avonds. Ik was gisteren op de begrafenis van mijn tante in Amersfoort. Het was ernstig en eenvoudig, niet naargeestig. De vrees voor den dood is nog maar gering in mij. Mooge die nog minder worden. Ik ben nu minder neerslachtig, en zie ook niet zoozeer op teegen die dreigende candidatuur. Ik begin nu te vermoeden dat ik, ook al word ik deeze maal

aant.

niet gekoozen, dan toch waarschijnlijk het volgend jaar er aan moet. Omdat er dan wellicht eevenreedig stemrecht is. Dus mijn vooruitzicht is en blijft den Haag. Ik had het nooit gedacht, en het zou mij vroeger afschuuwelijk hebben gescheenen. Maar nu zal ik het geduldig opneemen, en er gebruik van maken om te *getuigen*. Dat is 't eenige wat ik er kan doen. ▫ En de vacanties zullen des te heerlijker zijn.

Er was een vergadering waarin ik van Hamel te lijf ging. Maar het wordt toch altijd anders als ik wilde. Er komt dan een soort verzoening die mij niet bevreedigt. Ik was ook bij Jaap, die uitbundig verheugd was oover een signifisch artikel van den Amerikaan Bowman. Van Hamel lapte hij aan zijn laars, omdat die hem geen professor maken wou.

Zierikzee is door bommen getroffen. Een stomme Engelschman? of een perfide Duitscher?

zaterdag 5 mei

Gisteren en heeden mooi weer. Wij roeiden en zeilden met Remko, die Woensdag in functie trad. Gisteren plukte ik dotterbloemen achter Boekestein, met mijn lieve vrouw. Vandaag reeden wij met Moeder naar het melkhuisje en aten daar ons brood, met de kinderen. Het was zoomersch weer. Nu wordt het weer koeler en winderig. De kroosjes bloeien gelijktijdig met de perziken, de prunus pisardi en de peeren.

Ik zie weer zeer op teegen Woensdag als ik spreeken moet voor de A.S.P. en mijn verkiezing.

maandag 7 mei

Zonnig, maar koel. ▫ Gisteren avond séance met een medium uit Utrecht, van Dorpe. Een fijn man met sympathiek gezicht, wat bleek en ziekelijk van teint. Hij schreef niet, en was ook niet geheel in trance. Hij hoorde en voelde de persoon, en gaf zijn woorden weer. Eerst sprak Truida's moeder, en toen, door haar ingeleid, de lieve Paul. Hij sprak Fransch. ‘Je vous adore mon père. Pourtant je vous adore’. ▫ Hij noemde de plaatsen Montreux en Berlin. ▫ Alles paste. Er was geen valsche noot. Geen woord kon argwaan wekken. Hij was het stellig. ▫ Ook zijn uitdrukking, toen ik vroeg naar iets wat hij en ik alleen wisten: ‘de liefde kan niet van één kant koomen.’ ▫ Het maakte mij gelukkig, en hem. Je le suis deux fois.

woensdag 9 mei

Steeds koude wind, en zonnig. Ik ben vervuld van Paul, maar teevens neerslachtig en bekommerd. Ik zie heevig op teegen het spreeken heedenavond. Ik weet wel dat het zal gaan als andere avonden - maar dat weeten neemt het lijden niet weg. Mijn gevoeligheid is zoo groot. En mijn zelfvertrouwen is zwakker, omdat ik de situatie van machteloosheid ken, die soms oover mij komt.

Het ‘je vous adore’ was mij zoo zoet. Ik was aan zijn graf van morgen, zooals vaak. De witte bloemen bloeyen er. Het zag er liefelijk.

Met den oorlog gaat het nog slecht, zoo langsaam, onbeslissend. Hoe moet dat gaan teegen den winter.

zaterdag 12 mei

Verjaardag van Hans. Ik was Maandag 7 Mei op een huldigingsfeest voor Verhaeren. Het was heel slecht. Rhetorische toespraken en verveelende liederen en malle vertooningen. Ik had gehoopt iets meer waardeering te leeren voor Verhaeren. Maar dat gelukte niet. Ik vond ook zijn verzen niet mooi. Er was niets bij wat mij waarlijk ontroerde. Er is geen treffende eenvoud in, en ook geen aangrijpende grootheid. Het is vaak bedacht en gezocht en omvat geen diepe waarheeden, als Tagore.

Mijn verkiezings toespraak Woensdag gaf mij voldoening. Ik was tevreeden het gedaan te hebben, en de verbazing en afkeuring van sommige mijner vrienden kan mij daarvan niet afbrengen. ▫ Ik doe mijn plicht teegenoover de menschen, en ik voel mij sterk door de vastberadenheid om van Jezus te getuigen. Daarteegen kan toch niemand op.

Zusje Obbes is plotseling vrij ziek geworden. Het staat in verband met haar toestand. Zij wacht een kind van Valentijn. ▫ Het heeft veel onrust en verdriet gegeeven. Vooral omdat de jongen met een dochtertje van Tine zich verloofd heeft. Maar een huwelijk met zusje Obbes werd door geen van beiden gewenscht. En zoolang hij gevoel toont en voor Obbes en haar kind doet wat hij kan, zal ik hem geen verwijt maken.

Het is nu volop Mei en prachtig warm weer. We zaten nog laat buiten gisteren. De perziken koomen in blad en er bloeyen kroosjes, perzikken, peeren tegelijk. Er wordt nu hard gewerkt op Walden. Maar de rust is weg door de soldaten hier achter. Toch is de nachtegaal weer gekoomen.

Heeden nacht is mijn viets gestoolen. Ik zwom gisteren op de Meent met Remko.

zondag 13 mei

De meest ideale lente-dag. Van morgen onweer en reegen. Nu schijnt de zon. Het is warm, 70° en alles bloeit en de beuken staan in 't volle loover van teer licht groen. Het kon niet mooyer. ▫ Maar die pracht is toch niet in staat mij gelukkig te doen voelen. Ik heb te veel zorgen. De oorlog, de ziekte van zuster Obbes, mijn moeder zonder gezelschap, ons dienstmeisje een oogziekte, mijn viets weg, het ellendige vooruitzicht van die verkiezing. Al die kleinigheeden, zonder den troost van een goed poëtisch werk, die neemen de vreugde uit mij weg. Ik voel de heerlijkheeden vlak bij, maar toch onbereikbaar.

Gister at ik met Hans-Marietje, en Martha, in Amsterdam. Hans was jarig. Het was er zoomersch, wij dronken de koffie voor Trianon op 't Leidsche plein.

dinsdag 15 mei

Zondag avond séance, waar ik voor 't eerst de radioscoop van Crookes zag stilstaan onder invloed van het magnetisch fluïdum. Dus die kracht dan toch eindelijk gedemonstreerd en zelfs meetbaar gemaakt. ▫ Paul sprak veel tot ons, en het was zijn eigenaardig weezen, geheel en al. ▫ Zijn vreugde toen hij hoorde waartoe zijn lijden had gediend, hoe duizenden door hem getroost waren.

woensdag 16 mei

Het is veel kouder. Maar mijn toestand is beeter. Paul hielp me. Het verslag is zeer mooi. ▫ Nu voel ik ook weer in staat het gedicht te voltooyen. Laat ik dit goed onthouden. ▫ Er is een oplossing - en er komt een leeven waarin we die zullen kennen. Dat is het thema van mijn gedicht. ▫ Een afgezant des heemels komt onder de menschen en verspreidt dit geloof, kampend teegen twijfcl en vrees. ▫ Sirius wordt de praktische held. ▫ Maar Livarda het geestelijk weezen dat boete leert doen, en de weegen vinden.

zaterdag 19 mei

Ideaal zoomerweer. Gisteren werd het warmer. Brouwer en ik zwommen op de Meent. 's Avonds kwam een onweer. Vanmorgen is het warm en vochtig, geurig. Een prachtige Mei-morgen.

aant.

zondag 20 mei

Steeds eeven mooi. Volop zoomer. Gister had ik een ongekend rustige arbeids-middag. Ik werkte aan mijn Gedicht, en aan mijn artikel teegen Lotsy. Er was iets zeer vreedigs in me. Ik las de Friedenswarte, een voortreffelijk nummer. Vooral interessant de bespreeking van Harden's ommekeer.

dinsdag 22 mei

Prachtig weer. Seringen in bloei en de brem en de appelboomen. Meidoorn nog niet. ▫ Wij genieten de lente volop. Het spijt me dat ik geen logees heb, die er van mee genieten. Het duurt maar zoo kort.

Gisteren samenkomst bij Brouwer, met Borel, en een student de Ridder, aanhanger van Brouwer. Het ging oover de academie. Ik zag Borel voor 't eerst sints veele maanden. Het was geen bepaalde verzoening. Het ging alsof er niets gebeurd was. ▫ Wij aten bij Brouwer, en fietsten toen naar Walden, waar we ter Laan als secretaris installeerden.

Ik word nu weer besprooken in de kranten door die candidatuur. De misère van vroeger, die ik voor goed voorbij achtte, herhaalt zich. Ik heb niet de harde huid van Troelstra, of Kuyper of van Hamel. Het grieft me bitter, als een vent als Wijnkoop me voor een ‘smeerige demagoog’ uitscheldt. Juist om de allerzotste onreedelijkheid. Ik krijg nu van alle kanten, liberalen, sociaal-democraten, S.D.P. En toch voel ik niet de minste aggressiviteit of ambitie. Ik doe precies wat ik kan doen, om mij niet voor mezelven te schamen. En toch schaam ik mij al, omdat ik mij niet in staat voel om weer een oorlogsreis te trotseeren. Terwijl menschen als Troelstra en Vliegen heen en weer reizen.

woensdag 23 mei

Neevelig, opklarend, mooi stil weer. ▫ Nu heeft men mij mijn koe ontstoolen. De soldaten hierachter schijnen een dievenbende. Ik ben zeer gedeprimeerd.

donderdag 24 mei

Gisteren warm en stil. Van nacht heerlijke reegen. Nu aangenaam frisch, atlantisch wolkenweer. ▫ De koe is gevonden. Maar de herinnering aan de depressie, door zoo'n kleinigheid te weeg gebracht, gaat niet weg.

Ik voel nu de bittere teegenstelling tusschen de kracht van mijn ideeën en de zwakheid van mij zelven. Als ik nu nog de weerstand had van mijn jeugd, dan zou ik veel kunnen uitrichten, want ik word niet meer genegeerd als vroeger, en ik heb getrouwe aanhangers. Maar nu voel ik dat ik ooverschat word, mijn geestkracht/ mijn kennis, mijn activiteit. Ik kan niet meer wat ik vroeger kon. Ik voel niet vermoeid, maar machteloos. Ik kan niet meer als vroeger elke tak van weetenschap aanpakken, eeven als elke sport. Een kleinigheid verlamt me.

Oover die kamer-candidatuur krijg ik brieven van afkeuring en goedkeuring, van spijt en van bewondering. ▫ Maar het zal mij wel bespaard blijven. Ik moet Sirius schrijven.

vrijdag 25 mei

Heerlijk, frisch, zonnig Meiweer. Ik lees des avonds een novelle van Theodor Storm, der Schimmelreiter, Oost-friesch. Ik slaap veel.

zondag 27 mei

Vrij sterke O. wind, droog en warm en zonnig. ▫ Gister avond weer séance, ditmaal geheel zooals vroeger, in vreede en harmonie. Wij hoorden nog oover Jezus' laatste jaren in de broederschap. Hoe ze hem naar Jeruzalem brachten, 7 uuren door de woestijn. Hoe ze in vier groepen liepen, en hoe Jezus' gestalte in elke groep afwisselend aanweezig was en opviel. Hoe ze allen met hem mee wilden, maar hoe hij hen allen terugwees, daar hij zelfstandig wilde staan, en zij door gelofte verbonden waren.

Er werd ook gesprooken oover mijn politieke taak, alsof die werkelijk zou gaan beginnen. Terwijl ikzelf de overtuiging heb dat er niets van koomen zal.

Gister voelde ik opgewekt en rustig. Van daag weederom zeer bedroefd en zwak.

Wij zeilden met Hans en Marie.

woensdag 6 juni

Drooge Oostewind, zonnig en frisch. ▫ Ik ben thuisgekoomen na zeeven dagen fietsen met Brouwer. Ik voel zeer slap en zwak. De tocht was prachtig en volkoomen geslaagd. Ik had steeds heevig te kampen met depressie,

angst, tobberij en verlangen naar huis. In mijn herinnering nu was het alles heerlijk. Het mooye weer, het prachtige land, en de lieve, goede vriend.

Wij bezochten eerst de Warmelo's in Ede en aten daar, om 5 uur. Toen hadden we een klein ongeval, waarbij Joti haar kleeren scheurde. Daarop een heevig onweer, met bliksemslagen vlakbij. We werden nat, maar droogden weer, en reeden langs den Rijn naar Elst en Nijmegen.

Dinsdag zagen we de H. Landstichting, die niet meeviel. Een waereldtentoonstelling gebouw. De witte nonnen waren nog het meest indrukwekkend, in hun aandacht. Het verheugde me toen Brouwer's band sprong. Zoo weinig plezier had ik in den tocht. In Gennep was ik geheel en al moedeloos. Het is een leelijk plaatsje. De wind was ongustig en guur. De weg één lange, sombere zwaarbeboomde laan. ▫ Ik werd teegen den avond beeter en we bereikten Venlo. Ik was in de kerk en bad daar. Het deed me goed. Het werd mooi, stil weer. Ik voelde dankbaar.

Woensdag ochtend vertrokken we uit Hotel Zwijnshoofd en bereikten Roermond, daar zag ik ook de mooie Kathedraal. We bezochten een oudassistente van Brouwer's apotheek.

In Sittard, waar we in hotel de Limbourg aten, hoorden we steeds oover smokkelen praten, zagen we een renaissance kerkje. We reeden toen oover Heerle, bij prachtig weer, naar Kerkraede. Zagen de eerste groote mijninstallaties. ▫ Logeerden bij Hochsterbach.

Den volgenden dag wandeling in het boschrijke ravijn bij Kerkraede. ▫ Daarna naar Rolduc, waar we door professor de Guasco hartelijk ontvangen werden. We zagen daar ook de eerste Duitsche soldaten, grenswachten. Wij aten zeer oovervloedig en kreegen wijn en bier. Het was een warme dag. In Kerkraede zag Brouwer een oude schoolkameraad en wij bezochten den post-directeur met zijn jonge vrouw en de zuigeling. ▫ In de kapel van Rolduc zagen we de veele muurschilderingen, een van Derkinderen. ▫ Ik zag het kasteeltje waar de bokkenrijders gevangen zaten, en waarbij ze gehangen werden. Het landschap kwam geheel oovereen met mijn voorstelling.

Des avonds, kort nadat wij afreeden kwam de reegen, en we kwamen dóórnat te Epen aan. Daar was het echt landelijk en primitief. Ik soupeerde in pyama terwijl mijn goed in de keuken gedroogd werd. ▫ Mijn onrust nam toe in den reegen, maar ik sliep toch goed en waardeerde het mooye. Den volgenden morgen was het nog warm, en ik voelde zeer loom. We reeden om neegen uur af en oover Valkenburg en Schin-op-Geul door het heerlijke Geul-dal. In Schin op Geul het aardige bezoek aan den ouden

71 Tagore

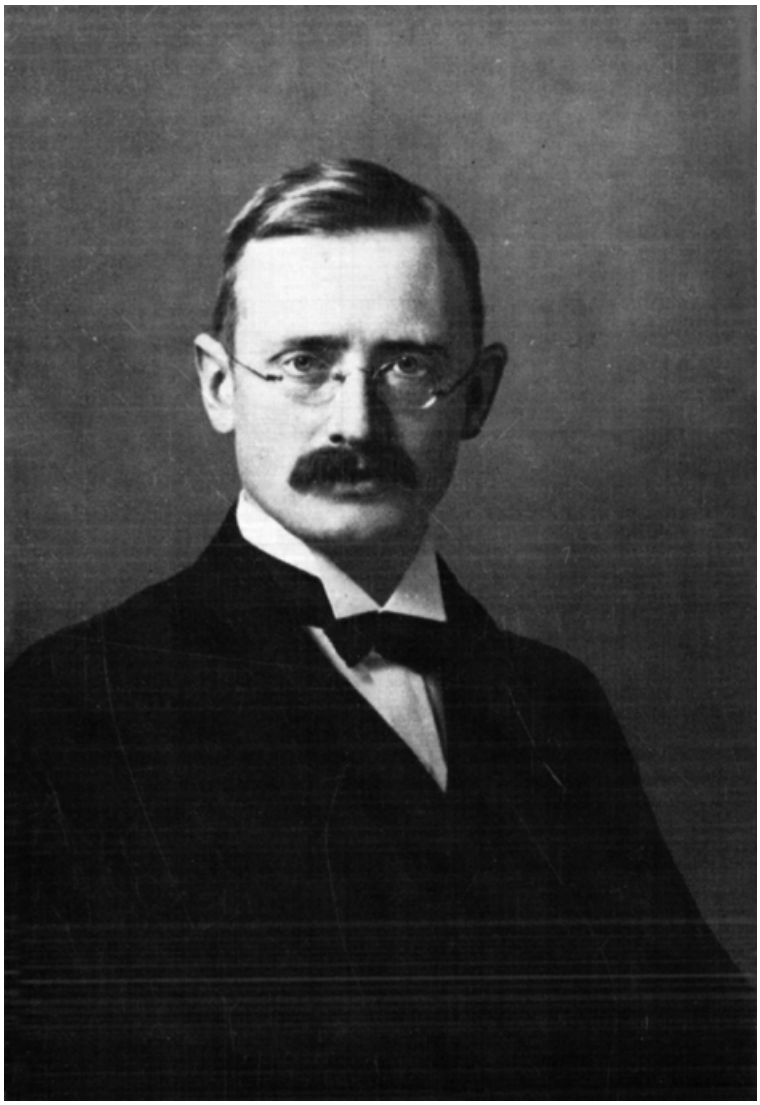

72 Hj. Wijk

klompenmaker en zijn gezin, dat Brouwer kende. Echte eenvoudige menschen, met natuurlijke beschaving. Uit zulk een gezin zijn de grootste menschen voortgekoomen. ▫ Brouwer en ik voelen gelijk op, in die dingen. Hij is alleen twintig jaar jonger en vrij van mijn zwaartillendheid en teegenop-zien, - eeven als ik vroeger.

We gingen toen oover Sittard naar Maasbracht, door de heerlijke Maasvallei, bij warm, vochtig weer. ▫ Bij Maasbracht werden we oover de Maas gezet, en om 8 uur waren we in Weerth. Daar was het als een Italiaansche nacht, we zaten nog laat buiten op het pleintje teegenoover de groote kerk. Het is een reuzengebouw met zijbeuken eeven groot als 't middenschip, eevenals in Zutphen.

Zaterdag oover Heeze naar Eindhoven waar we noenmaalden bij den sigaren-fabriekant Haansbergen. Ik had daar ook gelogeerd bij een voordracht den afgeloopen winter.

Van daar naar 's Hertogenbosch, waar wij de St Jans Kathedraal bezochten - wel het mooiste kerkgebouw in Nederland. We logeerden in het hotel Noord-Brabant. Het kamertje leek op een cel, met boovenlicht. Het zag er luguber uit, maar het bleek vol goede invloeden. Ik had veel aan Paul gedacht, en sliep zeer verkwikkend. Toen wilde ik Zondag per trein naar Utrecht gaan. Maar het weer was mooi en de wind gunstig, toen reeden we toch oover Heedel en Kuilenburg naar Utrecht, zochten de Winter, die echter niet thuis was en fietsten toen voor de wind naar Hilversum. ▫ Toen was ik toch voldaan en verheugd het zoover gebracht te hebben, ondanks zwaarmoed en angst.

Brouwer was mij steeds eeven dierbaar en beminnelijk. Op de heele reis had hij maar ééns, éventjes zijn goed humeur verlooren, toen hij in Nijmegen zijn jas scheurde en een omweg moest maken, terwille van margarinepaleizen die de waard van 't hotel ons wou toonen.

donderdag 7 juni

Het is zeer heet. Maandag was ik uiterst somber. Gisteren in Haarlem.

Vandaag bezoek van Verkade, die mij beloofde een stuk van mij te zullen speelen, vóór 1 Februari 1918.

Ik ben vandaag weer wat mans. De verkiezings-toespraken zitten mij nog zeer dwars, maar ik durf het weer aan. Ik heb veel rust noodig om mijn energie terug te vinden.

Het is de warmste dag, 80°. Een zwaar onweer is op komst.

aant.

zaterdag 9 juni

Tropisch weer. Vochtig warm en stil. Groeizaam. De gewassen staan goed op Walden, en voor 't eerst ziet alles er goedonderhouden en voorspoedig uit. Aardappelen, kool en fruit belooven veel. Tot nog toe schijnt de nieuwe bedrijfsleider bereekend voor zijn taak.

Het gaat reedelijk. Ik leef onder een druk die mijn normale toestand schijnt te worden. Ik zie zeer op teegen de toespraken. Ik heb geen zelfvertrouwen.

Ik lees Boltzmann's popula<i>re geschriften en die lectuur bevalt me, hoewel ik soms nog veel moeite heb de abstracties te volgen. Ik kan mij daarvoor niet meer inspannen, ik lees en herlees, zonder te begrijpen. Alhoewel de kern van de zaak mij wel duidelijker schijnt.

Waarschijnlijkheid is het begrip, waarom alles draait. En wat is waarschijnlijkheid? Het is een gevoel dat gebeurtenissen voorspelt, met gebrekkige zeekerheid, uit gebeurtenissen die er niet meer zijn, maar waarvan de herinnering alleen nog bestaat. Herinnering en vóórzien worden aan elkaar verbonden en dat noemt men waarschijnlijkheid, probabiliteit. Men verwacht het meest waarschijnlijke, en de mathesis is een begripstoestel dat vaststelt wat het meest waarschijnlijk is. Maar het onwaarschijnlijke is nooit onmoogelijk. En ook de mathesis moet voortduurend een beroep doen op het intuïtief gevoel, en vragen: acht ge dit niet waarschijnlijker dan dat? Het antwoord is altijd onbewijsbaar en onverklaarbaar.

De onomkeerbare processen gaan steeds van het onwaarschijnlijke oover tot het waarschijnlijke. Al wat wij in de buitenwaereld waarneemen doet datzelfde. Maar het meest onwaarschijnlijke is toch altijd moogelijk, en het is er eens geweest, het moet er geweest zijn, omdat alles anders dood en stil zou zijn. Alles daalt dus af van de meest onwaarschijnlijke hoogten, van het wonder, en moet er dus eenmaal op geweest zijn, en er ook op worden teruggebracht.

Het wonder is het uiterst onwaarschijnlijke, maar niet het onmoogelijke. Het onmoogelijke bestaat niet, en ons begrip er van is zinleedig.

Praktisch omkeerbaar is geen proces, maar het verschil in entropie kan zóó gering worden gedacht dat het feitelijk op omkeerbaarheid neerkomt. Een eevenwigt met minimaal verschil.

De Scheppingsdaad kan genoemd worden het groote omkeerbare proces, het minst waarschijnlijke en toch moogelijke en noodzakelijke. Het groote wonder.

Misschien voltrekt het zich voortduurend. Misschien ook ritmisch, als uit- en inademing. Alle onomkeerbare werking zou dan uitademing zijn, daarom lijkt die ons waarschijnlijk omdat wij er in leeven, en dus geen andere waarheid kennen.

Het terug loopen van den tijd is wel voor ons het minst waarschijnlijke. Maar wij kunnen niet koomen tot het besef van onmoogelijkheid.

Alle waarschijnlijkheid berust op ons oordeel. Maar wij kennen geen volstrektheeden, alleen grens-waarden. Dus zegt ons oordeel ook, dat dat oordeel zelf nooit volkoomen zeeker kan zijn.

Het leeven zelf verricht steeds werkingen die onwaarschijnlijk zijn. Het ontstaan van een menschelijk oog is reeds een van de grootste onwaarschijnlijkheeden. Evenzoo de nabootsing van bladeren door insekten. Het wandelend blad dat zich beweegt in een stroom van mieren en een bladdragende mier nabootst, is een uiterst onwaarschijnlijk geval. Uit de oneindig veel moogelijke vormen wordt deeze juist gekoozen.

Het gebooren worden van een mensch zonder paring is iets zeer onwaarschijnlijks. Maar daarom nog niet onmoogelijk.

Men stelt wetmatigheid teegenoover willekeur. Maar de menschelijke willekeur, op zich zelf reeds ten hoogste onwaarschijnlijk is toch een ervaring. En de volstrekte wetmatigheid kan eevengoed willekeur genoemd worden. Een zichzelf begrenzende willekeur.

Wij kennen, als ervaring ook geen andere wetmatigheid. Als wij iets ‘wet’ noemen bedoelen wij steeds een door menschen verrichte keuze. Een wet wordt steeds ‘gesteld’, is dus een leevensverrichting, waartoe noodig is een oordeel, een besef, en een welbewuste begrenzing.

Als wij door ervaring vaststellen dat de natuurprocessen een richting hebben, die steeds voert van het minder waarschijnlijke tot het meer waarschijnlijke, en daardoor tot een blijvend eevenwigt, dan constateeren wij daarmee iets wat toch ook willekeur kan genoemd worden, want die richting is één van oneindig veel moogelijke richtingen. Er kan geen andere reeden zijn voor het kiezen van die ééne richting onder oneindig veel moogelijke richtingen, als willekeur, de hoogste willekeur van het al-omvattende Weezen.

Teegenoover die willekeur die de anorganische werkingen in die ééne richting stuurt, staat dan de willekeur van het Leeven, van het organische weezen, van den mensch, die ook de anorganische werkingen tracht te stuuren.

Dat gelukt ten deele, en het menschelijk oordeel voelt zich, juist door dat

min of meer gebrekkige welslagen, ondergeschikt aan een hooger oordeel, met hooger willekeur, dat zoowel de anorganische processen als de organische bestuurt.

Te midden van de steeds groeyende entropie der natuurverschijnselen voelt de leevende mensch zich bewust van een teegenoovergestelde richting, want hij zoekt wel de rust, maar vreest den dood. Hij zoekt het wonder dat voor hem, als stoffelijk weezen de hoogste onwaarschijnlijkheid heeft, maar dat hij toch als Geestelijk weezen niet anders dan noodzakelijk moet erkennen. Want zonder dat wonder dreigt de Dood en een tot stilstand koomend eevenwigt.

Hij leeft dus op de kentering, in de omkeer van het ritme. Zijn willekeur verzet zich teegen de wet der anorganische verschijnselen, dat is dus de willekeur Gods. Maar dat verzet voelt steeds de onvermijdelijke oppermacht der hoogere willekeur, en hij acht zich dus gedwongen tot het veréénen van de eigen willekeur met de allerhoogste.

Zijn verzet, zijn kleine willekeur is dus ook begreepen in de hoogere willekeur, die zoowel het anorganische als het organische gebeuren bestiert.

Naarmate zijn besef, zijn kennis toeneemt en hij de wetmatigheid der natuur als onweerstaanbaar erkent, volvoert hij teevens den Wil der Almacht die door hem werkt tot verbreeking van het eevenwigt, tot totale opheffing der bereikte entropie, tot ooverwinning van den Dood, tot herbegin van een nieuwe phase in het ritme.

Daarom zoekt hij tegelijk de *rust*, het omkeerbare proces, dat eevenwigt is, en het *wonder*, dat een nieuw begin beteekent van alle gebeurtenissen, een schepping, die tegelijk de hoogste onwaarschijnlijkheid en toch de grootste zeekerheid en noodzakelijkheid is.

Waarschijnlijk is wat waar *schijnt*. Het menschelijk oordeel erkent echter dat de eenige zeekerheid daar ligt waar het zelf den schijn van onwaarheid ziet.

De mathematische physica gaat steeds te werk door het ontwerpen van gedachte-beelden die nooit geheel waar zijn. Er staat b.v. men denke zich een volkoomen geslooten vat met onveranderlijke temperatuur en volkoomen zwarte, ondoordringbare wanden.

Nu kan men zich wel zooiets denken, maar niet vervaardigen. Zulk een vat heeft nooit bestaan en kan niet bestaan. Eevenzoo zegt de mathematicus: men denke zich een cirkel of een bol of een keegel - maar die dingen hebben nooit bestaan en kunnen niet bestaan. En toch leidt men dan uit zulke

gedachte-beelden allerlei andere dingen en figuuren af, en herhaalt steeds de vraag aan het oordeel: ‘Schijnt u dit niet het waarschijnlijke? Volgt niet, naar uw waarschijnlijkheidsgevoel, daaruit deeze nieuwe waarheid?’ En uit zulke gevolgtrekkingen, steeds vergezeld door het goedkeurend oordeel, wordt het gansche gebouw van mathesis en physica samengesteld.

Ware het waarschijnlijkheidsoordeel minder gewillig - zooals voor kan koomen bij waanzinnigen of beschonkenen - dan ware ook het gansche gebouw niet te construeeren.

En toch is er geen enkele goedkeuring van het oordeel moogelijk zonder voorbehoud - want de voorgestelde dingen en figuuren zijn niet alleen geen ervaringen geweest, maar ook als ervaring erkend onbestaanbaar.

Daardoor is het voor de mathesis moogelijk geworden dóór te redeneeren tot het geheel absurde - tot oneindige staven, rechte cylinders, waarvan begin en eind elkander ontmoeten, tot driehoeken met grooter hoek-inhoud dan twee rechte, en zoo voort. Want de gegeevens behoeven niet ervaringen en zelfs niet bestaanbaarheeden te zijn.

Hierdoor is het menschelijk oordeel van zelve genoopt geworden aan de eigen autoriteit te twijfelen en te berusten in de aanname van een hooger autoriteit, van een wet en een willekeur waaraan de eigen wet en willekeur van den mensch, als geestelijk weezen, zich volslagen ondergeschikt voelt.

Dat de wiskunde steeds door een beroep doet op ons gunstig oordeel blijkt uit elk bewijs. B.v. het bewijs dat er eevenwijdige lijnen zijn. Men moet dan toegeeven dat als men zich een vlak denkt gesneeden door een rechte lijn, en die lijn gesneeden door twee lijnen onder rechte hoeken, en men denke zich dat vlak omgevouwen om die lijn, er nooit een snijpunt rechts van de beide snijlijnen met een snijpunt links zou kunnen samenvallen, omdat de linker en rechter helft van het vlak geen enkel punt gemeen hebben.

Hierop kan men zeggen: zeeker! zoo moet het zijn. Maar men kan ook zeggen ‘welneen! dat erken ik niet’. Ik kan dat nu wel ‘denken’ maar een ervaring er van heb ik niet. Ik heb alleen het denkgevoel van onmoogelijkheid. Dat gevoel schijnen wel alle menschen gemeen te hebben, maar als er één mensch het ontkent - en een waanzinnige kan dat doen - dan is ook de zeekerheid gebrekkig, onvoldoend.

Het woord ‘postulaat’ beteekent een gevolgtrekking .... (hier kwam Brouwer).

vrijdag 15 juni

Prachtig weer. Eergister oovervloedige reegen. Het is een gestadig tropisch klimaat, doch niet ooverwarm. ▫ Ik heb een zeer rustig, voldaan gevoel, na mijn deelname aan de verkiezingsbeweeging. Ik vond mijn zelfvertrouwen weer en zag de dingen scherp en zei ze goed. ▫ Nu behoef ik mij niet voor mijn houding te schamen, wat er ook gebeure.

Ik sprak eergisteren in Wageningen en vond het aangenaam. Het zijn geen volle zalen met honderden zooals op mijn wintertoespraken. Maar het voldeed mij toch. ▫ In den nacht reed ik in een oopen wagentje van den heer Burgers, van Wageningen naar Oosterbeek, waar ik op Johanna hoeve oovernachtte. Den volgenden dag zag ik de groote ontginning die 800 H.A. omvat. Moestuin, hengst, stieren, vee, maïs- en gierst-akkers, boschaanplant.

Burgers is een kleinzoon van den 1^{en} president van de Transvaal, die ik nog als jongen gekend heb.

zaterdag 16 juni

Zeer heet, de warmste dag. Op de koelste plaats nog 80°. ▫ Het was een heerlijke dag gister. We waren met ons vieren, Brouwer, Corrie zijn pleegdochter, Joti en ik. We fietsten naar Abcou, zwommen daar en aten in het prieeltje aan 't water. 't Was alles echt zoomersch Hollandsch, en ik voelde me gelukkig. Zelfs als ik aan de verkiezing dacht voelde ik me gelukkig, zoodat ik begon te denken dat ik wèl gekoozen zou worden. Ik dacht er niet veel aan, en was benieuwd of de uitslag mij verdrietig of blij zou stemmen, als hij negatief was. En toen ik een telegram kreeg met de negatieve uitslag, was ik *niet* verheugd, eer het teegendeel. Want ik had het gevoel dat ik nu de zaak wou uitvechten, nu ik er begrip van kreeg en de truc doorzag. ▫ Ik weet nu goed hoe de zaken staan, en hoe het geknoei in zijn werk gaat. Het is niet zoo ingewikkeld. Maar de onbeschaamde valschheid komt nu ook aan 't licht, en het goede recht van de oppositie. Nu zal ik daarbij wel blijven behooren, en 't volgend jaar er toch in moeten. Psychologisch is de zaak zeer interessant. Ik was net zoo goed dupe als het heele volk. En de eersten die zich verzet hebben en de slinksche streek doorzien, waren Amsterdammers van de middelklasse en arbeidersstand. Een man als professor Scholten loopt er glad in. Een Amsterdamsche arbeider of middenstander voelt de zaak zuiver, ook al kan hij het niet formuleeren. Zelfs het gereegeld

leezen van de Telegraaf had mij niet genoeg op 't spoor geholpen. ▫ Het is eenvoudig wets-ontduiking in anti-democratischen zin. De grondwet eischt dat elke wijziging zal onderworpen worden aan een proef, waarbij de oorspronkelijke vertegenwoordigers zich op nieuw laten verkiezen, om hun werk nogmaals te doen bevestigen door een volks-uitspraak. De vrees dat het volk iets zou afkeuren mag daarbij natuurlijk geen rol speelen. Dat is eeven valsch als een jury te kiezen met opzettelijke vermijding van de kans dat ze iets zullen afkeuren. Als de aftreedende Kamer correct in den geest van de Grondwet had willen handelen had ze zich *niet herkiesbaar* moeten stellen, om de zaak door een frissche groep menschen te doen herkeuren. Maar ook al ware dit te veel gevergd dan hadden ze toch zeeker geen complotten moogen smeeden, onder elkaar, om zooveel moogelijk elke stemming te voorkoomen, de zaak buiten het volk om te bekonkelen, en daarmee een schandelijk misbruik te maken van de bekende onverschilligheid en laxheid van ons volk in politiek opzicht, die reeds door het kiezen bij kandidaatstelling, zonder stemming, zoozeer wordt in de hand gewerkt. ▫ Er blijkt mij nu dat reeds dat kiezen bij candidaat-stelling een euvel is, en oorzaak van verwording en degradatie, een bevordering van lauwheid en gemakzucht.

zondag 17 juni

Nog heeter dan gister. In huis omtrent 90°. Het onweer dreigt in de middag uuren, maar komt niet neer. Van nacht om vier uur ging ik in pyama's door den tuin wandelen om de frischheid te genieten. Het was toen 63°. We zaten tot elf uur voor 't huis, wat bijna nooit moogelijk is.

dinsdag 19 juni

Nog steeds zoomer, in vollen zin. Gister met de jongetjes gebaad op de Meent. Joti met haar broers is hier. Ik schreef een krachtig stuk teegen het politiek gekonkel. Vandaag dreigt weers-verandering. ▫ Ik zit weer in geldzorgen, als vanouds. Maar het gaat mij toch vrij goed. Het is prettig als de jongens het leeven hier zoo genieten. Hugo is steeds vervuld van de mooye tuin en het buitenleeven.

donderdag 21 juni

Opgekoeld. Frisch zoomerweer. ▫ Natuurlijk weer een wrijving met van Hamel. Hij wil de politieke leiding houden. Maar hij heeft er het ver-

aant.

moogen niet voor. Hij heeft geen diepgaand inzicht en geen sterke oovertuiging. Ik schreef een artikel teegen parlement en regeering. Hij dorst het niet ronduit weigeren, maar zet er een protest booven, waardoor hij natuurlijk het gekke figuur slaat.

De geld-zorgen neemen weer toe, eeven als 't voorige jaar. Ik kan niet zuinig zijn, behalve in dingen die weinig helpen. -

dinsdag 26 juni

Zoomersch wolkenweer. Maar des avonds stil, zoodat we buiten kunnen zitten. De hooi koorts plaagt mij heeden. ▫ Gisteren een tochtje naar Zeist met Truida. Dat is altijd een groot genot, door het samenzijn. ▫ Zij leeft ook nog maar geheel op 't verkeer met onze vrienden, in 't generzijds. Ze voelde iets wat naar verliefdheid zweemde. ▫ Datzelfde teere, fijne, geestelijke had ik na Pauls heengaan. ▫ Met niemand die ik ken zou ik zulk een ziele gemeenschap kunnen hebben als met Truida. Wij gaan daarin geheel gelijk.

woensdag 27 juni

Mooi, frisch weer. Ik heb recht moeilijke en droevige dagen. In de Groene heb ik conflict met van Hamel. Op Walden met zusje Obbes. Zij wil haar bevalling afwachten bij mijn moeder in het huisje. Ik heb dat liever niet. Giza noemt het een schandaal en wil niet koomen als dat gebeurt. Obbes wordt dan vinnig, werpt de schuld op mijn vrouw en beroept zich op beloften van mijn kant. Ze wil niet erkennen dat ze goedheid van mij ondervonden heeft. Dat is hard en onbillijk.

Ik heb hooi-catarrh en ben zeer gedeprimeerd. Veel geldzorg.

vrijdag 29 juni

Bewolkt zoomerweer. ▫ Gisteren was ik bij Brouwer. Joti speelde en wij lagen in het boschje bij zijn hut. ▫ Het was er wel aardig, met de drie meisjes Corrie, Louise en Joti, en Brouwer en ik. Hij zeide, dat als hij mij een week niet gezien had, hij een zeeker gemis voelde. Dit klonk troostrijk voor een die zoo klein en kleinmoedig voelt als ik.

Vandaag Giza hier en pijnlijk gehaspel oover zuster Obbes. Giza heeft gelijk en Obbes is dwaas en ondankbaar - maar ik voel altijd nog wat zij

voor Paul geweest is, en ik mag en zal haar niet aan haar lot ooverlaten, zoolang ik kan. ▫ Maar ik heb zooveel op mijn armen, en ik voel niet elastisch.

woensdag 4 juli

Steeds mooi zoomerweer. ▫ Ik kwam gisteren zeer ellendig thuis. Laat in den nacht. Ik was bij Reyding geweest en had gehoord dat men bij Heyermans er niet op gesteld was het Skelet te speelen. Ik was toen bij Rijkens, en at bij Jaap. Deeze weifelde oover een plan, waarbij hij voor reekening van de Telegraaf naar Rusland en Bagdad zou gaan. Hij zei ‘ik ga niet. Ik heb nu mijn significa’. Maar ik moedigde hem aan, want het schijnt mij goed voor hem en de moeite waard. Het is nog niet zeeker wat hij besluiten zal. De handhaving van zijn religie is er hoofdzaak bij.

Ik ben zelf helaas, nog zoover niet.

Het was redactie-vergadering, waarop het conflict met van Hamel moest worden uitgevochten. Hij was breedsprakig en onoprecht en ik verliet Amsterdam volslagen moedeloos. ▫ De stad was leevendig en druk. Er was oproer in sommige wijken. Er was iets aantrekkelijks en opwindends in den luuwen zoomernacht, met het leeven vol emotie. ▫ Op mij werkte het zoo pijnlijk, dat ik radeloos voelde.

vrijdag 6 juli

Zonnig, koel. N. wind. Zeer droog. ▫ Eergisteren avond toen ik den ganschen dag zeer gedeprimeerd was, kwam plotseling Jaap aanzetten, 's avonds 8 uur om mij te beweegen direct naar van Hamel te gaan in Nieuwersluis, en mijn stuk terug te vragen. Brouwer had Jaap opgebeld en hem gezegd dat het nu uit moest zijn, en dat ik van mij af moest bijten. ‘We moogen niet toelaten dat v.E. een trap krijgt’ had hij gezegd, en hij was er vol van. ▫ Ik liet mij ooverhalen, omdat het mij ook goed voorkwam, en ik uit mijn apathie wilde koomen. Wij fietsten samen den langen weg naar Nieuwersluis, vonden van Hamel, zeiden waar het op stond, en dat ik mijn stuk in de nieuwe Groene zou plaatsen, als hij bleef weigeren. Om tien uur 's avonds reeden wij weer terug, zonder lantaarns, het was nog licht. ▫ De warmte van hun vriendschap - van Jaap en Brouwer, deed mij goed. ▫ Gister was ik in Amsterdam en hield voet bij stuk. Het artikel zal nu bij Wiessing verschijnen. ▫ Jaap was kostelijk. Vol grappen en vol ener-

gie. Hij zag geen bezwaren en tastte dóór. 's Middags kwam Brouwer nog hier, het was alles troostend voor mij. Ik schreef een brief aan Kanso, en kreeg van morgen weer een hartelijken brief van Hjalmar. Wij blijven toch onzen bond vormen oover de waereld.

Ook van de Winter kreeg ik een hartelijken brief. Hoe jammer dat ik nu zoo vaak machteloos voel en verblind, zoodat ik mijn beste Zelf in 't geheel niet meer zie, nu en dan.

zaterdag 7 juli

Steeds zoomer, en zeer droog. ▫ Het kind van Edgar Valentijn van Uytvank en zuster Obbes is heeden op komst.

Ik ben rustiger en tevreedener oover alles. Het artikel in de Nieuwe Groene is nog al aardig. Gelukkig, want het wordt natuurlijk veel geleezen. Mijn positie teegenoover van Hamel zal daardoor veel sterker worden. Tenzij het hem gelukt mij er uit te werken, en dat is onwaarschijnlijk.

maandag 9 juli

Een reegendag. ▫ Gisteren kwamen wij aan zee. Hugo, Truida en ik. Het begon een weinig gejaagd, maar werd een vreedige, rustige dag, met ons zoontje, dat er trotsch op was met zijn vader en moeder als een groot mensch uit te zijn en een eigen kamer te hebben. Ik voelde tevreeden. Er was een telegram uit Stockholm of ik in Kopenhagen koomen wou, ‘voor de vertaling van een boek’. Maar dit motief scheen mij een voorwendsel. Ik antwoordde dat ik zonder nadere toelichting niet beslissen kon.

Nu is het een echte reegendag, gelukkig voor al het gewas, want het was zeer droog. En ik ben toch tevreeden gestemd.

Ik las het Nieuwe Testament gisteren. En het kwam mij nu alles anders voor. Veel reëeler, omdat ik de persoon van Jezus zooveel menschelijker heb gezien, zonder daarbij aan zijn wonderen te twijfelen. ▫ Ik zag hem tevooren òf als mensch - maar dan zonder wonderen - òf als mythe en dan onweezenlijk. Maar nu zag ik hem als mensch, mèt zijn wonderen. En dan treffen mij toch bevreemdend sommige daden en reedenen van hem. Zooals b.v. de verdorde vijgeboom, gevloekt uit een onreedelijke en min of meer kleingeestige opwelling. ▫ De eerzucht der discipelen lijkt precies op die van mevrouw Welters. Die zou ook vragen om aan de rechterhand te moogen zitten in de heerlijkheid. ▫ De toelichting oover het ingaan in het

aant.

Koninkrijk Gods van de rijken, lijkt mij ook onbevreedigend. De discipelen begrijpen niet Jezus' afkeuring van den rijkdom. In plaats van nu te wijzen op de onrechtmatige oorsprong van den rijkdom, zegt hij alleen: ‘God zal het verhelpen, bij Hem is alles moogelijk.’ Dat verklaart niets, en toch was een verklaring zeer goed te geeven.

dinsdag 10 juli

Noordwijk a/Zee. Heevige N.O. storm. Ik liep met Hugo langs zee en wij werden dóórnat.

woensdag 11 juli

Het weer is stil geworden en zacht. Ik zit in de loggia zooals in 't voorige jaar en begin eindelijk wat rust te voelen. Gisteren in Amsterdam leed ik zeer. Innerlijke onrust, slechte gedachten en een onaangename vergadering. Ik voel dan dat het leeven mij geen andere vreugde meer geeven kan als het innerlijk weeten van de eeuwige toekomst, en dat dan nog zoo vaak verduisterd. ▫ Gelukkige uuren kan ik dan niet meer wachten.

donderdag 12 juli

Mooi, stil, zonnig weer. ▫ Gisteren schreef ik aan mijn gedicht en kreeg een bericht oover de opvoering van Torribio. ▫ Ik was toen gelukkig en rustig. Ik vond het hier prettig, met mijn lieve vrouw en lieve blijë Hugo.

vrijdag 13 juli

Warm en stil. ▫ Heeden brief uit Tumba oover de vreedes bemoeyingen. Het verheugt me dat er weer iets gebeurt, en dat het mij toch bespaard wordt weer op reis te gaan. ▫ Maar het kan daarom nog wel noodig worden.

Het leeven hier vind ik altijd toch prettig. Het felle, lichte zoomerleeven, de kleurige kostuums, de koele zee en de drukte bij het baden - het is alles weelde - maar wanneer ik daarbij schrijven en dichten kan, ben ik rustig en verdraag ik alles goed. Het werk begint wel mooi, maar ik ben nog niet vast op slag. Het moet iets worden wat ik voordragen kan, deezen winter.

zaterdag 14 juli

Meer betrokken en reegenachtig. ▫ Ik bemerk nu dat het Johannes Evangelie het eenige is wat mij bevreedigt en het meest echt toeschijnt. De drie andere hebben iets dors en onvoltooids.

aant.

zondag 15 juli

Heedennacht zwaar onweer en storm uit Z.W. Nu nog harde Z.W. wind, maar zonnig en niet koud. ▫ Gisteren bij zwoel, drukkend weer naar Leiden, met Hugo, om Evert en de juffrouw af te halen. Wij zagen de schilderijen in de Lakenhal. Vannacht kwam Hugo bij ons om 't onweer, en de reegen drong in de kamer door.

Ik las in ‘die Tat’ den voorslag van Abbe, om alle rente tot belasting te maken. Dat wil zeggen alle rente komt den staat toe. Dit strookt volkoomen met wat ik oover rente gezegd heb. De rente behoort aan de gemeenschap.

maandag 16 juli

Atlantisch wolkenweer. ▫ Gisteren een goede dag, omdat ik wat opschoot met mijn gedicht. Ik bemerk nu eerst wat het worden gaat. De engel, gezonden door Jezus, om in den oorlog van thans, de waarheid te handhaven. ▫ Ik moet daartoe de dictie zoo eenvoudig moogelijk houden. Niets van de mooi-makerij van Boutens of de onhoudbare verfijning en bizonderheid van Gorter. Gewoone menschentaal, die ik gemakkelijk kan voordragen. ▫ De helper, die in 't vierde Evangelie beloofd wordt, de geest der Waarheid.

In het weekblad schrijf ik dan nog beschouwingen oover Denken en Zeggen, en oover Doen en Laten.

dinsdag 17 juli

Zeer mooi weer. ▫ Ondanks het heerlijke weer, en weinig ernstige bezwaren ben ik innerlijk nog somber. Mijn werk gaat langsaam. Ik ben er wel mee vooruitgegaan, maar ik voel nog niet de rustige arbeidsvreugde. Het is niet zooals vroeger. Wij spreeken veel oover het Geloof, Truida en ik.

Ik heb gisteren tennis gespeeld. Ik tob oover de weelde waarin ik hier leef, en ben ongerust oover Walden, vreezend dat ze zullen inbreeken.

Engelschen hebben Duitsche scheepen op onze kust beschooten, de neutraliteit schendend. Truida zei: ‘ik kan het hen vergeeven.’ Maar het spijt mij voor de stemming in ons land.

woensdag 18 juli

Heeden reegen en wind. ▫ Ik was in den Haag en lunchte bij Loudon.

Gisteren las ik mijn werk voor. Ik noem het de Helper, en de hoofdper-

aant.

soon noem ik Aleteia. Ik geloof nu toch wel dat het goed is.

Men zal wel zeggen dat die Helper al gekoomen is, bij de apostelen, als Heilige Geest. Maar het is duidelijk dat de Geest der Waarheid iets anders is. Iets dat gewerkt heeft in alle revoluties en hervormingen, in natuurweetenschap/ in wijsbegeerte, in socialisme en democratie. Iets dat ik daarom wel vorm en gestalte geeven kan, zonder aan Jezus woorden te kort te doen.

donderdag 19 juli

Stormachtig weer. ▫ Och arm! Ik ben zoo droevig. Ik heb alles wat mij vroeger gelukkig gemaakt zou hebben, en ik kan het niet genieten. Nu en dan komt éven een vleugje, dan is het alles weer somber en doodsch in me.

Langsaam vordert mijn werk. Steeds met lange buijen van onmacht en twijfel.

zondag 22 juli

Mooi, zonnig weer, maar koel. ▫ Snel vliegen de dagen. Hoe spoedig zal de winter weer koomen met zijn verschrikking. Ik heb gebaad en getennist en draag mijn lichte zoomer-kleeren.

woensdag 25 juli

Mooi, warm weer. ▫ Het is nu beeter met me. Het is zulk een prachtige tijd. Zondag deeden we een tochtje naar Katwijk met de kinderen. Het was vroolijk en zonnig.

Gisteren fietste ik des morgens vroeg naar Haarlem. Het was tooverachtig mooi. Ik heb nooit zoo intensief de zoomerschoonheid in Holland gevoeld. De Leidsche-vaart-weg met het door boomen omzoomde kanaal, in de neevelige morgenzon, was verrukkelijk. Ik voel dan wel dat ik iets gewonnen heb. Maar ik ben zoo uiterst oovergevoelig geworden, dat alles in een moment tot leed oovergaat.

Ik was op Walden en vond het er keurig in orde, zoo net en wel onderhouden als nooit te vooren. Hoe heb ik toch steeds met luiaards en dieven en knoeyers moeten tobben. Nu brengt de eene deugdelijke kracht den andere aan.

Giza was bij mijn moeder, en mijn hondje was uitbundig blij mij weer te zien.

Des middags vergadering van de groene, zonder stoornis. Des avonds

aant.

vond ik hier Rosika Schwimmer, met haar vreede's opdracht uit Stockholm. Haar berichten uit Rusland waren zeer slecht. Kerensky is zwaar ziek, heeft niertuberculose.

donderdag 26 juli

Neevelig, stil. ▫ Gisteren een heerlijke dag met de kinderen in Leiden. In Zoomerzorg koffie gedronken, toen het Oudheidkundig museum gezien. De mummies en de beelden, Egypte, Griekenland en praehistorisch Nederland. ▫ Daarna het Raadhuis met de mooye zalen en de gobelins. ▫ Toen een kerk en eindelijk de hortus met de mooye bloemen. ▫ Dan mengt zich het ligte zoomergevoel en de zee, de oude zee, met het oude cultuurleeven van Egypte, en het moderne zee-badplaats-leeven. Een wonderlijke versmelting, maar vol bekooring. Vooral om de kinderen.

Er kwam weer een cheque van Hjalmar. Maar ook doemde er een groote onweerswolk op. De mooglijkheid dat men mij weer naar Engeland wil hebben. ▫ Telkens moet ik mijzelven geruststellen: het is nog niet beslist. Ik behoef niet te gaan. Niemand kan mij dwingen. ▫ Maar dan weer het gevoel: het zal er weer op neerkoomen. Ik moet toch altijd het ergste ondergaan. De voorige loutering heeft niet genoeg gebaat. ▫ Rosika heeft 's avonds met mij zitten praten om alles te ooverweegen. Ze acht het nu het psychologisch moment.

Na een zeebad voel ik mij altijd opgewekter en moediger. Ik durf nu ook weer denken aan een tocht naar Engeland. ▫ Dit bewijst mij dat ook de depressies onder zuiver lichamelijken of stoffelijken invloed ontstaan. Anders kon de invloed van zeewater en ozon hen niet wegneemen. Daarin is de troost dat het lichaams-ontbinden ook de depressie kan doen verdwijnen, tenzij ze van anderen aard worden, en ook die gevoeligheid voor uitwendige invloeden moet dan gansch veranderen.

vrijdag 27 juli

's Morgens neevelig. ▫ In spanning door de opdracht van het Comité. Ik moet allereerst Loudon om raad vragen. En mijn werk begon zoo goed op te schieten.

zaterdag 28 juli

Prachtig zoomerweer. ▫ Gisteren was ik bij Loudon, en bij Rosika. Ik bepraatte de groote kwesties en kwam daardoor in beeter, sterker stemming.

aant.

Er zijn drie soorten van aandoeningen waardoor de ziel wordt bewoogen. De laagste zijn het heevigst en het moeyelijkst te bekampen (1) Dat is de inferieure genotzucht, die ook in een vrouw vooral het sexueele ziet.

Dan is er een hooger en fijner genotzucht (2) die verlangt naar het schoone rustige gelukkige leeven. Naar de schoonheid van de zee, de heerlijke stemmingen, het eevenwigtige leeven. Deeze is niet oneedel - maar verzet zich toch teegen heroïsche daden en zelfverloochening.

Eindelijk de door mij maar zelden bereikte hoogte van eedele geestdrift (3) die al het voorige minderwaardig acht. ▫ Het weeten van haar bestaan doet ons haar toch volgen, al is 't soms met teegenzin. De stemmen van een en twee zijn meestal luider en bepleiten voortduurend de zorg voor eigen welzijn.

Ik geniet nu zeer aan Zee. Maar zoolang ik hier (in Noordwijk) ben vrees ik zeer de stoornis en zie ik geweldig op teegen een moogelijke reis naar Londen. Gisteren in de sfeer van Loudon, en de hoogere belangen, was ik rustig en sterk, en de vrees weg. Nu ben ik er weer door beklemd.

Morgen gaan wij naar Walden terug, en we verheugen er ons op. Ik ook - hoewel het droevig is dat het mooye alweer voorbij is. Het vluchtige der schoonheid bedroeft, zoolang men in de tweede stemming is.

donderdag 2 augustus

Onafgebrooken reegen sints Zondag. ▫ Het was een heerlijk zoomerverblijf aan zee, met veel zon en prachtige avonden. ▫ Nu nadert de herfst al weer snel. ▫ De kinderen zijn gezond en vroolijk. Ikzelf ben weer ingezonken. Oorsuizen, loomheid. Ik had het zeer druk en was in Amsterdam en in Haarlem.

Bij den nieuwen huurder, baron van Asbeck, zag ik een ingelegde speeltafel, in Damascus gemaakt, van een verbazende prachtige arbeid.

Gisteren 84ste verjaardag van mijn moeder. Feestmaal bij Hotel Bosch van Bredius. Het slaagde goed, ondanks het slechte weer. Jolles was er en Jaapje.

Ik heb veel reekeningen betaald. Van de Engelsche reis zal wel vooreerst niets koomen. Op Walden worden de aardappelen gerooid. Moeyelijkheeden met Mariatti die ik nu uit zijn huisje moet krijgen en Parmentier die erin wil.

Zaterdag avond at ik bij de Loudons in 't Oranje Hotel te Scheveningen. Ik miste den trein en kwam laat thuis.

aant.

Ik ben dagen lang in zeer lage stemming geweest. Een vrouw op straat in den Haag voegde mij een paar woorden toe en dan kan zooiets mij dagen lang vervolgen. Het is wel, zooals Jan Luyken zegt, Satan die ons met vuil gooit. Maar 't is bij mij erger dan bij de goede Jan Luyken. Het sterke physische leeven aan zee gaf ooverwigt aan mijn lichaam/ en geest en ziel werden verdrongen. ▫ O bitter waren mijn dagen!

vrijdag 3 augustus

Reegen! Reegen! ▫ Ik zit weer in de hut. Eindelijk. Nu blijf ik er werken tot ‘de Helper’ af is. De Geest der Waarheid.

Het is recht Augustus weer, nat en zoel. Met daarmee gepaard gaande ingewands-stoornissen. Niet erg.

Telegrammen van Bjerre, van Rosika, van de vrouw van Raemaekers wier man in America zit.

Royaards wil nu toch een reprise maken van de Heks. Ook Heyermans denkt nog oover Minnestral. Verkade moet vóór 1 Februari een stuk speelen. Torribio zal nu gaan bij de Rotterdammers. En het Skelet is nog bij hen ter beoordeeling. Eindelijk heeft het Ned. Operagezelschap iets in den zin, maar ik weet niet wat. Zou er nu van dit alles iets terechtkoomen?

zaterdag 4 augustus

Hier op Walden komt de séréniteit terug. Ik voel mij waardiger en beeter. ‘Leid ons niet in verzoeking en verlos ons van den booze’. Rosika Schwimmer is hier en wij verzonden gister een brief en telegram naar L.G. in Engeland. Nu is het weer opgeklaard en een groote berg arbeid wacht me.

zondag 5 augustus

Het dondert den geheelen dag. ▫ Ik schreef een artikel oover Borel.

maandag 6 augustus

Het weer is warm en vochtig. Drukkend. Ik dacht dat het een goeden dag zou worden, maar het valt niet mee.

woensdag 8 augustus

Goed weer, neevelig. ▫ Gisteren gesprek met Chrispijn oover don Torribio. Ik werk nu in de hut. Ik ben somber, slaap goed, maar ben dof en zwaar in 't hoofd. Op Walden groote oogst van aardappelen, kroosjes, appelen.

vrijdag 10 augustus

Af en toe reegen, toch goed zoomerweer. ▫ Gisteren waren wij met de kinderen in Artis, Truida en de juffrouw en Giza. ▫ Daarna wees ik de kinderen het Rijksmuseum. En ze zochten schilderijen op van P. de Hooch, die zij kenden. ▫ De zeeslagen en scheepjes boeiden hen. De portretten vonden ze vervelend. ▫ We aten bij Jaap de Haan. Het was een goede zoomerdag. We zaten op 't pavillioen van 't Vondelpark, en ik dacht aan mijn studententijd. Het gevoel van na een examen uit rijden te gaan en daar koffie te drinken na het eeten.

Thuis vond ik een langen brief van Mariatti, die mij zeer antipathiek was en droevig stemde. Had ik hem vroeger beslist afgeweezen, dan waren we nu nog goede vrienden. Omdat ik toegaf aan zijn smeeken en dringen moet ik nu terug neemen en verlies zijn vriendschap. Ik ben nog niet zeeker omtrent zijn karakter. Het is meer en meer waarschijnlijk dat hij geen hoog staand karakter heeft en eigenlijk graag geneigd is op anderen te teeren en misbruik te maken. Een gebrek aan discretie dat ik steeds weer ondervind en dat verergerd wordt door mijn weifelende en toegeevende houding. Het kwaad spreeken oover zijn vrouw, het schelden op Parmentier, het brutaal eischen van drie jaar huur, en het dreigen met zijn pen, om mij zwart te maken bij mijn vrienden - dat zijn leelijke dingen. Ik heb nu met hem gebrooken.

Het gaat mij weer zeer slecht.

zaterdag 11 augustus

Steeds zoel en vochtig weer. ▫ Diepe, diepe schaduw. ▫ Ik werk en lijd voor iets dat ik niet waarneem. Geloof alleen moet mij ophouden. Ik kan ook niet streeven naar het geluk dat meede-menschen en vrienden mij konden aandoen. Naar erkenning en vertrouwen. ▫ Maar onder het nageslacht zal ik geen vijanden hebben.

zondag 12 augustus

't Zelfde weer, wolken. Gister avond had ik een uitbarsting van radeloosheid, waarbij ik als een dwaas met mijn deekens wild in 't rond sloeg. Ik lag pas in bed en mijn lieve vrouw had het ongeluk te zeggen: ‘je moet niet zoo oovergevoelig zijn’. Toen riep ik: ‘je moet maar! je moet maar!’ Waarmee ik zeggen wilde dat men 't niet voor 't zeggen heeft, en het weinig baat te zeggen ‘je moet’. ▫ Mijn arme vrouw verschrok erg. Ik zelf had maar een gedachte, niemand leed te doen en niets te vernielen. Ik sliep daarna onmiddellijk in en had een langen goeden nacht. Dit was net als de keer dat ik haar bloese verscheurde.

Van daag kwam Rijkens en onderzocht Hugo.

dinsdag 14 augustus

Gisteren wandelde ik met mijn twee lieve jongens naar Hilversum, door 't bosch. Dat gaf mij veel rust. Wij gingen naar den docter die Hugo geöpereerd had deezen winter. Wij liepen door het drukke dorp met de mooye winkels.

Ik kreeg toen de gedachte dat mijn leed eenige gelijkenis had met barensweeën. Soms laat het na, en dan zie ik hoop, dan aanvaard ik het als nuttig en goed - Maar als dan de wee terugkomt dan verschrik ik en ontzet, en durf niet doorgaan en wil terug. En ik weet dat ik toch alles moet loslaten, en het donkerste moet ingaan. ▫ En ik heb mijn leeven lang getracht mij voor oogen te houden dat er al veel zwaarder geleeden is, en hoeveel harder anderen het hebben. Maar dat heeft niets gebaat.

woensdag 15 augustus

Elken dag reegen, en een temperatuur van 60 à 65. ▫ Gisteren in Amsterdam, met Rosika Schwimmer en Giza bij Polman gegeeten. Ze praatten druk Hongaarsch.

Ik ben iets beeter. De redactie-vergaderingen zijn weer aangenaam.

donderdag 16 augustus

Reegen, reegen, onweer. ▫ Gisteren avond kwamen Jaapje en Brouwer en Lize Brouwer in een auto. Ik reed met hen terug naar Blaricum. Het was een prettig einde van den dag. Jaap was vroolijk en druk. Brouwer was niet zoo vrij en rustig als op onzen tocht.

aant.

zondag 19 augustus

Nog elken dag reegen. ▫ Gisteren was ik met mijn lieve vrouw in Hilversum en we kreegen een stortbui en schuilden bij ter Kuile, Truida's vrienden. Het was toch prettig. Ik voelde wel iets beeter, vooral de schaamte oover mijn zwakheeden. Als ik die voel is er al gewonnen.

Ik was ook éven naar den Haag om met Loudon en Rosika te spreeken. Geen nieuws nog uit Engeland.

Ik lees Mauthner, Kritik der Sprache, en bemerk tot mijn verbazing dat het niet is een taai, droog, geleerd boek - maar een vuurig, leevendig zelfs dichterlijk werk, met zeer diepe, nieuwe denkbeelden. ▫ Hij is een individu, een vrije denker, geen taalgeleerde. ▫ Ik vond bij hem de bittere waarheid uitgesprooken dat het moment steeds smartelijk is, voor elk die fijne zinnen heeft - maar de herinnering is blij, ook van het droevige. ▫ Daaruit hoort men den dichter.

maandag 20 augustus

's Morgens neevelig. ▫ Gisteren zeilde ik met mijn jongens en Ilonka. Het gaf mij rust en voldoening. Des avonds las ik voor, bij mijn moeder.

Giza weet mijn moeder zoo aardig te behandelen. Zij lachen samen zoo veel en dan koomen er allerlei aardige, lieve dingen in moeder booven, die ik mij niet herinner, en die opkoomen door de gulheid en vrijheid van Giza. Zoo zingt ze dan een Duitsch liedje ‘Schlaf, mein Herzenssöhnchen’ dat ik mij niet herinner ooit van haar gehoord te hebben. En toch heeft ze het zeeker honderden malen voor me gezongen, toen ik klein kind was.

Ze waren getroffen door mijn werk. Het Heldengedicht, zei Giza. Ik weet nog niet hoe het heeten zal.

dinsdag 21 augustus

Elken dag reegent en onweert het, dan wordt het des avonds mooi, stil weer. Ook de morgens zijn helder. Maar het wordt al koel des nachts (50°). ▫ Ik schreef oover Kapitaal en rente.

woensdag 22 augustus

Heerlijk zoomerweer. ▫ Ik sprak Paul Cronheim die voor kort in Duitsch-

land was. Hij verzeekerde dat de algemeene gezindheid totaal veranderd is, en dat het de laatste krachts-inspanning is van de militaire partij, die zich nog met al hun taaiheid en kracht poogen te handhaven. De nieuwe rijkskanselier is nog een creatuur van hen, en kan niets goeds uitrichten. ▫ Onder die omstandigheeden is het toch beeter nog geen vreede te zoeken, eer die partij in discrediet gekoomen is. Hetzij door eenige neederlagen, hetzij door den aandrang van Oostenrijk.

vrijdag 24 augustus

Gisteren was het warm en drukkend. Deezen nacht zware reegen en nu koeler, met harde wind. ▫ Gisteren was ik bij de Welters in Amsterdam. Heeroom was er, de priester uit Rolduc. Ik vond hem beminnelijk en waardig. Toen hij weg was, spraken de vrienden tot mij, door Bertha. Wat zij schreeven was aan mij gericht. En ik voelde dat ik het alleen verstaan kon. Maar dan was er iets in mij, dat mij als 't ware in den twijfel wilde houden. En die twijfel kwam uit mijn lager zelf. Want als het geschreevene echt is, dan gaat het recht teegen mijn lager zelf, en er was dus directe botsing tusschen mijn neiging om het als echt te gelooven en mijn lagere neigingen. Het was zoo volkoomen juist om mij te waarschuwen dat ik dieper zelfbewust moest zijn, dat was ook hetgeen ik mij zelven had voorgehouden. Het geschreevene kon alleen zin hebben, als het niet uit Bertha kwam, en recht gericht was teegen hetgeen ik alleen weeten kon. ▫ Het verheugde mij dus zeer, maar toch bleef de demon zich verzetten en werkte het gif van de bedorven stad nog op mij.

maandag 27 augustus

Guur en buyig. ▫ Zaterdag was Heeroom bij ons, wij praatten veel oover het doopen en het geloof. Hij is een eenvoudige, goedhartige, waardige man. Het was een aangename dag. Wij waren het hierin eens, dat de individualiteit van den priester de hoofdzaak is, en er geen goede religie kan zijn met slechte priesters. Ik sprak vrijmoedig, en hij was bescheiden en ruim. Hij komt bij ons blijkbaar in een voor hem geheel vreemde sfeer. Ik zelf vind het altijd interessant, met een Roomsch priester te spreeken. Een fijne sensatie in de vertrouwelijkheid met zoo een, en een behoefte hem mooi en waardig te zien.

Gisteren geroeid en gezeild met de jongens. Ook daarbij neemt mijn

vreesachtigheid, mijn bezorgdheid mijn genoegen weg. Toch was het een dag vol lieve nabeelden.

woensdag 29 augustus

Gisteren een zware storm uit Z.W. Tal van appelen afgewaaid, allen doen mee aan 't appelenrapen. Het is een drukke neering op Walden, door verkoop van fruit, groenten en aardappelen.

Gisteren en eergisteren séances. Een in Amsterdam, één hier. Het was afscheid voor geruimen tijd. De vrienden willen een tijdlang zwijgen. Allen waren wij droevig en ernstig gestemd. Uit ons huis zijn nu de booze invloeden weg. Het is er vrij, als lang geleeden. ▫ Gisteren spraken de vrienden prachtig, alle vier. Mevrouw Welters was voortduurend in tranen. Mijn lieve vrouw sprak zoo mooi en zuiver, dat ik mijzelven er bij onwaardig voelde. Ik was somber en zelfs bitter nu en dan, maar wist mij toch goed te houden, en niets stoorde de verheeven stemming en de liefdevolle verstandhouding. De drie vrouwen omhelsden elkaar, en de vrienden zeiden ons allen te omhelzen. ▫ Onze gedachten werden door hen beschreeven als dikke, witte wolken, helder stralend, en daarbij gewuif van gouden sluyers - alles zich vereenigend tot een schoone beweeging, met schoonheid zonder weerga.

Hoe mooi en eenvoudig kinderlijk is de ziel van Truida.

Eén ding kon ik met een goed geweeten zeggen: dat namelijk mijn geloofvaster is geworden, vaster dan ooit. ▫ Ik weet met volkoomen zeekerheid dat de Vader oneindig goed is en het Al volmaakt. Dat moet zoo zijn, het kan niet anders. Maar ook twijfel ik minder aan de Vrienden, ook al ontbreeken alle bewijzen. Ik geloof zonder te zien, en zonder bewijs.

donderdag 30 augustus

Steeds stormweer en reegen. Des morgens weer zeer geplaagd door mijn neus. Wij slapen op een andere kamer die pas nieuw geschilderd en behangen is. Ik lees de talrijke inzendingen voor een prijsvraag. De zoomer schijnt voorbij.

vrijdag 31 augustus

Wat zonneschijn. ▫ Antwoord van Wilson aan de Paus. Hij heeft gelijk,

en de zaak der Pruissen verzwakt. Wij hadden een jong Duitsch deserteur op 't koffiemaal. Breithaupt. Hij verzeekerde ons dat de jeugd wel revolutionair is, maar het Duitsche volk ‘absolut unpolitisch’. Het prestige van den keizer daalt. Breithaupt was bekend met Max Ermers en Bernfeld. Dat deed mij genoegen. Ze hebben in 't geheel geen leider in Duitschland, de jonge lieden. Ik zeide dat ik voelde wel leiding te kunnen geeven, maar dat niet te willen zoeken. Wil men mijn waarheid volgen zoo is 't mij wel. Maar ik doe er geen moeite voor.

maandag 3 september

Gisteren nog heevige reegen en zwaar onweer. Vandaag is 't beeter. ▫ Ik wandelde gisteren met de jongetjes naar de Gooische Boer. Als ik met de jongens en de hond wandel, heb ik rust. Dat zijn mijn genoegelijkste uuren. Wij speelden op wip en schommel.

Eergisteren had ik bezoek van Henk Giltay, en ik vond het van alle jonge menschen die mij als vereerders of volgelingen kwamen opzoeken, de meest beloovende. Hij scheen beminnelijk en begaafd, en mij van harte geneegen. Hij componeert en dicht. Hij is juist in de rechten gepromoveerd. ▫ Hij schreef een goed gedicht ‘de Mensch’ dat de eerste zuivere Drievoudzang is die ik van anderen zag. Van den Bergh van Eysinga probeerde ze te imiteeren, maar dat leek nergens naar. Dit gedicht was geheel zuiver in de vorm.

Remko ter Laan, mijn teegenwoordige secretaris is een goede jongen, met veel ijver en niet zonder talent. Maar hij heeft de slordigheid van een journalist en volksman. En heel fijn onderscheidt hij niet. Als secretaris was Holdert eigenlijk beeter. Fijner en accurater.

De muziek van Giltay leek op die van Krah, en deed mij zeer sympathiek aan. Ik hoor het liefst eigen werk speelen door de componist zelf.

Ik schreef teegen het beleedigen van president Wilson.

woensdag 5 september

Gisteren en vandaag schitterend Septemberweer. ▫ Ik was in Haarlem. Ik liep in diepe meditatie. Het doorbooren tot het werkelijke zelf. Het inniger zelfbewust worden. Het bracht nog geen ‘liefelijke zoetheid’, maar een bijna beklemmend gevoel, als bij het intreeden in vreemd element.

Ik kreeg een brief van Heeroom de Guasco die mij genoegen deed. Ons onderhoud had hem getroffen en zijn horizon verruimd.

aant.

vrijdag 7 september

Prachtig September weer. Gisteren was ik in Blaricum, bij van Suchtelen en bij Betsy. Willy was er.

maandag 10 september

Goed herfstweer. ▫ Ik breng 's morgens de kinderen naar school en ga dan vaak even naar Paul's graf en bid daar dan, een kort gebed. Het helpt wel, maar niet veel.

Gisteren bezoek van een jong man, een tweede luitenant, Moerman. Ook hij zoekt iemand die richting geeft aan zijn energieën.

Ik schreef oover Upton. Het gedicht vordert maar zeer langsaam.

dinsdag 11 september

Schitterend September weer. Groote beweeging in appelen, kool, aardappelen en hout.

Gisteren onverwacht bezoek van de Haansbergens uit Eindhoven, en van de Loudons. Ik had moeite om behoorlijk de honneurs waar te neemen. 's Avonds fietste ik nog even naar Bredius om met Loudon te praten. Hij is sympathiek als altijd, maar ik vind hem slecht geinformeerd. Hij moest beeter op de hoogte zijn van wat er in 't land omgaat. Hij hangt te veel af van wat men voor hem uitknipt. Hij is enorm plichtmatig en ook onverzettelijk daarbij. Maar hij is voor zijn post misschien niet ambitieus genoeg. Een organiseerend genie doet anders en is hartstochtelijker. Loudon zou wel een goede president zijn, in de positie van Poincaré, maar niet in die van Lloyd George of Wilson.

Zweden heeft zich geblameerd. Een kwade complicatie voor het Vreedescomité. Nu is er voor mij niet veel samenwerking met de Zweden moogelijk.

donderdag 13 september

Koel en betrokken. ▫ Gisteren bijeenkomst van het Internationaal Instituut voor Wijsbegeerte. ▫ Het was bij Brouwer, in de apotheek op de Overtoom, en aanweezig waren: Brouwer, Borel, van Eeden, Mannoury en de

Haan. Daarbij Remko ter Laan als 2e secretaris toegevoegd. ▫ Ik was er oover verheugd. Vooral om de warme waardeering van Brouwer voor Jaap de Haan. Hij steunt hem met groote oovertuiging en schreef een prachtige brief om zijn professoraat aan te beveelen aan de faculteit. ▫ Mannoury was uitsteekend. Praktisch en voortvarend. En hij zei van Jaap: wat die heeft aangesneeden is wel de ware koek. ▫ Ik voelde alsof nu door deeze samenwerking van de meest vrije en sterke geesten van ons land iets zeer bizonders was bereikt. Een burcht of bolwerk van wijsheid. Niet van enkel intellect. ▫ Maar teevens geweldig sterke koppen. En het was mij als een troost, dat ik het reusachtig abstractie-vermoogen van de twee wiskunstenaars, en het fenomenale geheugen van Jaap nu als 't ware tot mijn steun had, alsof dat nu tot mijn weezen behoorde, omdat er ook een liefde-band is. ▫ Ik zelf voelde niet anders te kunnen aanbrengen als wat gevoel en wat liefde, en wat vrijheid. Ze zijn alle vier heel wat knapper dan ik. Ik ken nauwelijks de tafel van vermeenigvuldiging meer, laat staan de integraalreekening, die voor Brouwer de tafel van vermeenigvuldiging is. ▫ Met Borel voel ik mij op een kalme afstand. Ik hoor hem graag en kan ook oover alles spreeken. Maar ik voel nog altijd weer die eigenaardige weerzin, zoodra hij oover zijn zwoele weezen begint. Ik schuuw hem nog, en bemerk ook zijn achtergehouden aandoening. Hij kon niet best veelen dat Jaap in het instituut kwam. Maar hij kon het niet verhinderen.

Ik heb nu iets heel moois bereikt. Iets dat nog minder begoocheling is dan de kring te Potsdam, die door de vuurproef is uiteengespat, ten minste vooreerst. ▫ Hier is veel hechter vriendschap, veel grooter vrijheid van geest. En niet minder verstand.

Weer een slecht bericht oover Torribio. Het zal toch wel een moeyelijke winter worden. Weinig leezingen? geen tooneelspeelen? ▫ En toch zullen we er wel door rollen zooals Truida zegt.

vrijdag 14 september

Veel kouder, winderig. Beeter berichten uit Rusland. Kerensky schijnt den toestand meester te blijven.

zaterdag 15 september

Mooi weer. ▫ Gisteren met de koude en den wind, was ik niet lekker en daarbij vreesselijk somber. Het is nu iets beeter, maar de toekomst is

aant.

vol schrik en ellende. Ik werk wel aan mijn gedicht, maar ik kan niet voelen - zooals de rechte literator - dat ik daaraan genoeg doe voor mijn plicht, en er al het andere aan mag opofferen.

Ik kreeg een brief van Kanso verzonden 8 Juli. Het Zweedsche comité blijft actief en verlangt van mij activiteit. Maar ik voel er niet toe geneigd.

maandag 17 september

Het is goed zoomerweer. Niet koud, wat winderig, nu en dan zon. ▫ Gisteren deed ik een heerlijke wandeling met Hugo. Eerst naar Naarden, waar wij de kerk oopen vonden, en een concert hoorden, voor viool, orgel en zang. Het maakte indruk op Hugo. Toen zaten wij in het cafeetje aan de weg naar Muiden, en wandelden terug naar 't fort aan de Karnemelksloot en van daar oover de Meent naar Walden, waar we om vijf uur aankwamen, na drie uur loopen. ▫ Vooral het laatste gedeelte was heerlijk, en de lieve jongen vond het ook recht prettig. ▫ Dan ben ik het rustigst. Toen ik thuis kwam was er weer stoornis door de appelendieven, die mij brutaliseerden en een gek figuur lieten maken. Dat deprimeerde terstond weer.

Het was heeden weer geheel mis. Er is niets aan te doen. Het lijf begeeft me, en de ziel is nog niet in zeekerheid. Inspanning baat niet. Ik schrijf en dat is wel verligting. Maar ik weet zoo goed hoe het anders kon.

woensdag 19 september

Zoel en stormachtig. ▫ Gisteren was ik bij mevrouw Welters. Welk een grof, belachelijk bijgeloof is er nog in haar. Alles draait om geld, in haar wenschen. Ze heeft een ‘neuvaine’ voor de H. Antonius gehouden, om een prijs op haar lot in de loterij te trekken. ▫ En dan schimpt ze op haar man en de andere vrienden, omdat die haar niet daarin helpen.

Ik at bij Jaap, en vond hem in volle actie voor zijn professoraat. Brouwer helpt daarin met geweldige energie. Zijn invloed en prestige schijnt groot. Mannoury zei: na Christiaan Huyghens hebben we zoo'n man niet gehad. ▫ Ik was dankbaar voor hetgeen ik bereikt heb, door die twee samen te brengen: Jaap en Brouwer. Het zijn beiden intellektueele reuzen, en boovendien dichters met een groot, vuurig gemoed, alle twee. ▫ Dat is mijn organisatie, zulke menschen samen te brengen.

Blijmoediger ben ik daarom nog niet.

De zesde zang van Schijn en Weezen, en de eerste van Aleteia zijn heeden af.

22 september

Nu is de zoomer weer voorbij. Een vrij gunstige zoomer, vruchtbaar. Nu begin ik weer door geldzorgen beklemd te worden. Ik zie geen extrainkomsten en een reusachtige schuld, voor mijn doen, door het opschilderen en onderhouden van de huizen.

Gisteren vergadering in Americain. Mannoury hield een goede reede. Brouwer en zijn vrouw noenmaalden bij Jaap. Jaap was vroolijk en druk, tevreeden door de steun en waardeering die hij ondervond, - ook al bleef zijn professoraat nog voorloopig uit. ▫ Op de vergadering waren de Winter, en Giltay en Breithaupt en nog eenige jongelui. ▫ Deeze geestelijke strooming acht ik minstens eeven belangrijk als de N. Gids - en zeeker veel mooyer en waardiger. ▫ Deeze eenheid van ons vijftal, en de waardeering van elkanders werk doet denken aan de mooiste beweegingen in Frankrijk, of Duitschland of Engeland. ▫ Aan de Weimar-tijd, de tijd van Samuel Johnson, aan de encyclopedisten. ▫ Want zeeker is het werk van Jaap, van Brouwer en Mannoury, eerste rang. ▫ En merkwaardig is ook onze eerste opgaaf: een woordenboek.

Ik kreeg door een medium een brief die van Paul heette te koomen. Ik moet er echter nog sceptisch teegenoover staan. Niet alleen omdat zijn geboortedatum verkeerd is opgegeeven, maar ook omdat er niets in staat wat niet langs gewoonen weg te weeten zou zijn, en hetgeen men allereerst zou verwachten/ een toespeeling op de séances met van den Dorpe ontbrak. ▫ Hoe moeyelijk is de juiste middenweg tusschen scepsis en geloof.

maandag 24 september

Prachtig weer. ▫ Gisteren fietste ik naar Utrecht, en noenmaalde bij de Winter. Ik ontmoette er de jonge Goudoever, de cellist, en ook Pijper, de componist. Het was een druk verkeer, omdat zijn tentoonstelling geoopend werd. Zijn werk was verfijnd in kleur, en er waren ook sommige nieuwe motieven. Ik verlang dat hij tot hooger weezens nadert, hooger dan planten, paddestoelen of dieren. Ook in zijn landschappen moet nog meer menschelijks koomen. Dan zal hij iets zeer hoogs bereiken. Hij is een echt, trouwhartig werker.

dinsdag 25 september

Mooi weer. ▫ Wij hoorden gisteren wanhoopig snikken in het bosch. Truida ging er dadelijk op af en vond een jongen in een boom zitten en heevig schreien. Met moeite kwam eruit dat hij weggeloopen was van zijn ouders en zijn patroon, omdat hij vijf centen verduisterd had en dat ontkend. Hij was 16 jaar en behangersleerling. De goede Truida rustte niet voor ik naar zijn ouders was gefietst en een goed woord bij zijn vader gedaan. Onderwijl kreeg hij zijn vijf centen en een maaltijd bij ons aan huis. Hij was naar Muiderberg geloopen en toen weer terug. Voor de vijf centen had hij een sigaar gekocht.

woensdag 26 september

Mooi weer, soms neevelig, gisteren was het warm, 75°. ▫ Het is wel duidelijk dat Wilson eigenlijk nog te goed oover het Duitsche Volk denkt. Alfred Kerr heeft voor vijf jaren al de waarheid gezegd. Het is een groote begeerte naar weelde en macht die Duitschland vervult. Hun vreedelievendheid is loogen. Ze willen tot het uiterste volhouden, om hun droom van profijt en macht toch te verwerkelijken. En door hun ooverwinningsberichten zijn ze als 't ware steeds meer daarop afgericht. Nog gelooven ze Hindenburg, en denken dat het beloofde koomen zal. Nu komt de onvermijdelijke botsing. De regeering weet wel dat de belofte nooit vervuld kan worden, en stuurt aan op de onvermijdelijke 'Verzicht-Frieden'. De All-Duitschers geeven de hoop niet op, en vinden natuurlijk steun bij de meenigte, zoolang die niet ontgoocheld is. ▫ En zoolang de ooverwinningsschijn behouden blijft, zoo lang zal men 't rekken. ▫ Maar wee, als de Verzichtfrieden moet doorgezet worden, en de gouden droomen in rook vervliegen. ▫ Dan komt de furor Teutonicus, in andere richting.

donderdag 27 september

Prachtig nazoomer weer. ▫ Menschen als von Tirpitz zijn wel de grootste schavuiten die de aarde draagt. Hun leugens zijn zoo reusachtig en kosten zooveel bloed.

vrijdag 28 september

Steeds goed, warm weer. ▫ Gisteren was ik met mijn lieve vrouw in Amsterdam - kocht een mantel voor haar.

aant.

Er is vreedes-verwachting - maar bij mij nog niet. Het zal nog zeeker een jaar duuren, misschien langer. Ik voel ook niet geneigd naar een vreede nu, zoolang als de Tirpitzen en zijn meede-bandieten aan het woord worden gelaten.

woensdag 3 oktober

Nog steeds zoomer weer. Gisteren was het recht warm, ook eergisteren. ▫ Maandag was ik in Haarlem, wandelde in den hout. Zondag wandelde ik met mijn jongens heen en weer naar Valkeveen.

Gisteren zag ik ‘de Kleermakers van Marken’ als Hollandsche opera. Een duidelijke navolging van de Meistersinger. Eigenlijk een flauwe poppenkasterij, die ook niets met muziek te maken heeft.

vrijdag 5 oktober

Buyig, koel. Gisteren geweldige stortreegens en storm. ▫ De zoomer is nu voorbij. Bij mijn moeder brandt de haard.

Gisteren verzachtte mijn verdriet tot weemoed, en ik was in een weeke teedere stemming. Maar dat was goed, de tranen kwamen spoedig en ik bad dat het zoo mocht blijven. ▫ Maar wij herinneren ons beste zelf te weinig. Wij vergeeten weer. ▫ Ik las in mijn dagboek van 1911. Dat was nog in 't begin van de droefheid/ maar de schaduw was er reeds.

Den geheelen dag voelt men het dreunen van het geschut in Vlaanderen.

dinsdag 9 oktober

Storm en reegen. Ik stook in de hut. ▫ Zondag was de Winter hier, met zijn vrouw. Het was koud. Wij aten in de keuken. Des avonds ging ik mee naar Utrecht en had een zitting bij van den Dorpe. Eerst toonde hij mij zijn proeven met de radiometer. ▫ Toen gebruikten wij het kruis, om woorden te spellen, met ons beiden. Er kwam een zeekere Isak, aan van Dorpe bekend. ▫ De schoonzuster van v.D. die medium is, was in de kamer er naast, met zijn vrouw. En zij voelde zeer sterken invloed, en het kruis zeide dat zij meede moest aanzitten, ook met de vrouw. Wij deeden dit en toen werd gezegd het kruis weg te leggen. Toen ging de schoonzuster in trance. Eerst sprak haar vader, en toen kwam plotseling - nadat ze diepei in trance was gegaan het fransch van Paul ‘c'est assez!’. Hij sprak niet veel

maar de hoofdzaak was dat hij naar zijn moeder vroeg. Je vous adore, zei hij weer. Je vous adore tous deux. Ook ‘je me réjouis’. Ik beloofde hem toen spoedig weer te koomen en zijn moeder mee te brengen.

Gisteren oratie van Mannoury. Ik was somber en eenzelvig en voelde mij eenzaam in die academische waereld. En toch was ik recht verheugd dat er nu die samenwerking is en Lady Welby's groote bedoeling door mijn initiatief benaderd. ▫ Het was er vol. Jacob en Brouwer natuurlijk, en Gerda en Lize en Hans van Maarsseveen. Het was een zeer geestelijk leevende omgeeving. ▫ Mannoury is geestig en pittig. Niet zoo diep als Brouwer, maar een vrije geest. Alleen dat hij Kollewijn's spelling oovernam schijnt mij een zwakheid van hem. ▫ De professorale kleedij heeft toch wel een sterke invloed. Het zijn andere menschen, veel waardiger en imposanter, juist door hun kleeding. Hoe mooi koomen hun koppen uit. De omgeeving was wel leelijk en somber. Maar de koppen waren mooi.

vrijdag 12 oktober

Storm en regen. Het wordt kouder. 40°. ▫ Gister vergadering van het Instituut, bij Jacob de Haan. Borel, Brouwer en Mannoury. Het was een prettige bijeenkomst, waar het leevendig en toch waardig toeging. Hoe anders dan in de N. Gids tijd!! Dit is een vast gebouw, met het cement van vriendschap verbonden. En wij allen hebben daar het dankbare gevoel in de kring te zijn waar wij thuishooren, en het besef dat wij, naar ons speciaal vermoogen, de menschheid dienen en leiden. We vormen een wijsgeerig centrum dat stellig voor geen ander achterstaat, en van waaruit het geestelijk leeven beheerscht wordt.

Des avonds was ik op een séance bij Amsterdamsche jongelui, die ik niet kende. Er was een medium, Frank, waarvan de Winter mij verzeekerde dat hij eerlijk en betrouwbaar was. Hij had mij een brief laten stuuren die Paul aan mij gericht zou hebben. Die brief zelf was al niet zeer betrouwbaar, en wat ik dan gisteren direct hoorde door het medium verdreef mijn twijfel niet. ▫ Bij van den Dorpe kreeg ik stellig den indruk met Paul te spreeken, ook bij v. den Dorpe's schoonzuster als medium. ▫ Maar bij Frank stellig niet. Vooral niet omdat hij van de voorige samenkomst in Utrecht niets bleek te weeten. En wat hij zeide kon door iedereen zoo gezegd worden. Het was niets kenmerkends voor Paul.

Er is iets zeer bedroevends in het bemerken van zulke onbetrouwbaarheid. Het is wel geen opzet, en het medium is te goeder trouw. Maar hij

bedriegt zichzelf, gedreeven meestal door eerzucht, door het gewigtige van de zaak. Zoo was het ook bij Barel. En daarbij komt steeds het gezondmaken, door den geest van een of ander docter of professor. Ditmaal was het prof. van der Mey. ▫ Maar er komt nog het pijnlijke bij van het allerteerste in mij op die manier nagebootst te hooren, het heilige vervalscht, en daarbij de vrees, ik mocht mij toch eens vergissen, het mocht eens waar zijn, en hoe zou ik dan den afgestorvene niet bitter krenken. ▫ Ook de vrienden voelden zich gekrenkt als ik hun echtheid betwijfelde, en toch gaven zij er vaak aanleiding toe, b.v. toen ze niets konden zeggen van de séance bij Jan Sol, waar ze tocb zeiden geweest te zijn. ▫ De radiometerproeven van v.d. Dorpe werden door de physici als door warmtestraling verklaarbaar getoond.

zaterdag 13 oktober

Af en toe zonneschijn. Ik had gisteren een vrij goeden dag. ▫ Vandaag weer alarmeerende berichten in de courant, dat Holland steeds meer in de klem zit. Ik beproefde weer aan mijn gedicht te schrijven, maar van daag is het zelfvertrouwen weer verdweenen, en het zal mij verwonderen als het ooit af komt.

maandag 15 oktober

Zonnig weer, koel. ▫ Gister middag kreeg ik een uitnoodiging, telefonisch, om in Dordrecht te spreeken. Ik nam het aan en het deed mij goed. Ik wenschte de eerste zang van het Nieuwe voor te leezen, hoewel ik nog geen titel heb.

Gisteren avond waren bij mij de componist Pijper met zijn verloofde, juffrouw Werker, en de Winter. Hij speelde een symfonie voor, die geinspireerd was door de Kleine Johannes. Het laatste gedeelte is de Dood van Pan. ▫ Hij is zeer modern en zijn muziek vol dissonanten. Ook had ik soms een demonischen indruk. Ook Truida voelde dat. Maar het is zeer knap werk.

Wij hooren weer de kanonnen van Haigh waarmee hij in Vlaanderen de Duitschers vervolgt.

dinsdag 16 oktober

Koud weer en guur. ▫ Nu moet ik morgen al spreeken in Amsterdam en oovermorgen in Dordt. Hoewel ik me nog weinig voorbereid heb, zie ik er toch niet teegen op. Veel minder dan 't voorig jaar.

aant.

Ik wandelde gister nacht oover de duistere hei naar Hilversum en bezocht den architect London, om kennis te maken met een medium Annie Bosch. Ik kreeg van hun kring een zeer gunstigen indruk. Ze vormen den kring met hun drieën. London is de leider hier en Emilie Zola aan gene zijde. Ook Douwes Dekker kwam nu en dan. Ik zei dat ik al van 't vooren kon zeggen wat hij had meedegedeeld. Ik was er zeeker van dat hij bekeerd was en nu vroom, en vol godsvertrouwen. En zoo was het ook. Hij had een ‘Gebed van een Weetende’ geschreeven, dat een teegenhanger zou zijn van het gebed van een onweetende, en dat was werkelijk zeer diep en mooi.

Er waren allerlei punten van oovereenstemming met onzen kring. Het was ook begonnen met allerlei dwaasheid en frivoliteit maar door de leiding van London was het alles nu ernstig geworden en kwamen er geen frivole interrupties meer.

Er was ook weer een doctor geweest, Dr Doeschate, die hen adviezen had gegeeven, waarbij ze zich zeer wel hadden bevonden.

London, de architect van een huis in Hilversum dat ik al meenigmaal had bewonderd, in franschen stijl, - had nu grootsche plannen voor een ‘Waereldhuis’. Daarin werd hij gesteund door zijn vrienden van Génerzijds. ▫ Hij is een uiterlijk vrij ruwe man, zonder eenige uiterlijke verfijning, maar naar mij voorkomt, echt, oprecht en talentvol. Hij had iets van de manieren van Heyenbrock. Willem Bauer vond hij de eenige die hem onder zijn vakgenooten sympathiek was. ▫ Zijn vrouw een knappe, eenvoudige Hollandsche. Het medium een fijn, geestig meisje, met literaire aspiraties. ▫ Wij praatten anderhalf uur en het was aan weerszijden zeer bevreedigend. ▫ Zijn ruwheid noemde hij maar een pantser, om zijn teerheid te beschermen. ▫ Ze zullen spoedig eens op Walden koomen.

woensdag 17 oktober

Zonnig en winderig. ▫ Gisteren at ik bij Royaards en had een lang gesprek met hem. Het leeverde niet veel op, en ik verzuimde de redactievergadering. Daardoor was ik zeer ontevreeden en mismoedig. Ik kwam moe en verdrietig thuis.

Men heeft in Parijs een Hollandsche vrouw doodgeschooten, weegens spionage. De danseres Mata Hari. Zooiets geeft mij een grooten afschuw. De Duitschers zijn met zulke daden begonnen, maar dat neemt niet weg dat ik het verfoeyelijk vind ze na te doen. Daar schuilt nog weer de oude fransche wreedheid der revolutie. Ik voel het als zoo iets misdadigs en ver-

schrikkelijks, dat ik in zulk een waereld haast niet ademen en leeven kan. Men straft met den dood wat niet als misdaad kan gevoeld worden door de gestrafte. Hier uit zich dus reedelooze, rechtlooze haat, zonder eenige ridderlijkheid of eedelmoed.

De troost van eergisteren is al weer verdweenen. Ik moet spreeken van avond en zie er niet teegen op. Maar ik ben zeer down en moe. Van tooneel-opvoeringen zie ik ook niet veel koomen.

zaterdag 20 oktober

Mooi Octoberweer. Zonnig en zoel. Met Octoberpracht. ▫ Ik sprak Woensdag in Amsterdam voor de Vrijmetselaars, en logeerde bij Dr Leendertz. De vrouw was een Bussumsche, een oude kennis. Haar moeder heb ik bijgestaan toen haar zuster gebooren werd. Loman. Er waren drie kinderen, een gegoed gezin.

Ik droeg de eerste zang van ‘de Geest der Waarheid’ voor, en het slaagde wel.

Ik ging toen naar Delft en noenmaalde bij Hans. Hij toonde mij de groote kabelfabriek, waaraan hij nu zijn werkkring heeft. ▫ Het was een prachtig gezicht, de electrische machines, die den kabel bekleeden met papier en lood en hars en jute en teer. En Hans beproeft met zijn electrische toestellen de kabels. Ik verwonderde mij er oover hoe ze een duidelijk beeld behouden van die electrische verschijnselen, terwijl ze toch nooit iets direct er van waarneemen. Ze voelden zich thuis in Volts en Ampères en Ohms en Watts, en weeten toch in 't geheel niets van het weezen der zaak. Ik kon de toelichting van Hans nauwelijks volgen.

Ik sprak 's avonds in Dordt, voor een groote, volle zaal, beeter dan in Amsterdam, en de verzen van de Geest der Waarheid sprak ik ook veel beeter. Het sloeg in en pakte. Dat was voor mij een groote voldoening want nu was mijn opzet toch gelukt - des zoomers iets te maken om 's winters vóór te dragen. Wel is het nog niet àf, en vult geen avond, maar dat behoeft ook niet. Ik maak het nu toch af, het zal wel te lang worden voor één voordracht. Maar het is goed, en geschikt tot voordracht.

Ik logeerde bij de familie Oubron/ een jong paar met twee kinderen. Vegetariërs. De man longziek geworden door te streng dieet. ▫ Ik zag nog een glasbranderij van Bouvy, in Dordt, waar de gekleurde ruiten worden gemaakt. De techniek is eeven ver, maar de goede smaak en het artistieke

*67

Dr. Frederik van Eeden, de Nederlandsche Tolstoi

26 Juni 17 A.v.E. Teekening voor „de Amsterdammer" van George van Raemdonck

Mijn specialiteit is het algemeene. En mijn opgave is met alle kracht vast te houden

schoon is treurig verlooren gegaan. Dordt en Delft zijn beide bloeyende industrie-steeden, ongeveer 50000 inwooners elk.

Ik kwam vrij voldaan thuis, en neem een leezing in den Haag ook aan. Ik werd wat gedeprimeerd door kleine physieke bezwaren en door het steelen dat ooveral moet voorkoomen worden. ▫ Ook door de politieke toestand. De Duitschers nu weer voorspoedig met hun inval in Rusland, en met hun vloot. Dat beteekent rekken van den oorlog.

maandag 22 oktober

Neevelig, druilig. ▫ Gister wandelde ik met de kinderen door Spanderswoud. Het was in prachtigste herfstdos. Vooral het zanderijtje met de vijvertjes in de kleine wildernis.

Des avonds ging ik met Martha naar Utrecht om bij van den Dorpe van Paul te hooren. Er waren zeer ontroerende momenten. Het teerste stemgeluid dat ik ooit van Martha hoorde, beezigde zij om tot hem te spreeken. ▫ Hij zeide weer niet veel, maar er was ook weer niets bij wat onecht scheen. Alles maakte den indruk van echtheid. Het was echt Paul, zooals Martha ook opmerkte. Toen ik vroeg waarom hij nu weer juist Hollandsch sprak, hoewel ik zijn fransch zoo aardig vond zei hij: ‘toujours au contraire’. Een echt gezegde voor hem.

woensdag 24 oktober

Heedennacht onweer, nu reegen. ▫ Ieder jaar vergeet ik weer hoe mooi de herfstkleuren zijn, en den tijd waarop ze zich vertoonen. Nu is het weer in volle pracht. Paarse asters en gouden linden en kastanjes. Vreemd dat de Amerikaansche eiken hier hun roode verkleuring langsamerhand verliezen. De jonge boompjes hebben het nog, maar de oude boomen worden niet meer zoo mooi rood als in Amerika. Het is stellig een klimaat-invloed. Misschien de felle winterkou.

Maandag waren we in Amsterdam, en hoewel we er stellig niet op reekenden hadden we toch hoop iets te hooren. En we zijn ook niet teleurgesteld. De vier vrienden hebben ons liefdevol toegesprooken. ▫ Eigenaardig is dat zij blijkbaar niet goed begrijpen welk gewigt de evidentie voor ons heeft. Ze zeggen: ‘wat doet het er toe *wie* tot je spreekt, als je maar ziet dat wij als vrienden voelen en helpen. Onze aardsche namen herinneren wij liever niet’. ▫ Ze hebben natuurlijk zelf niet de minste behoefte aan

bewijs of oovertuiging, en voelen daarom niet ons heftig verlangen naar zeekerheid dat zij het werkelijk zijn. Zij kennen den twijfel daaromtrent niet, en voelen niet dat wij zoo streng naar Waarheid moeten vragen, omdat wij midden in de leugen leeven.

Gisteren was ik in Amsterdam, bij Giza, bij Jaap en bij moe de Jong en op de Groene vergadering.

De vrienden hebben mij zeer op 't hart gedrukt ook mijn politieke taak vol te houden, en te bedenken dat ze op me vertrouwen. Ik zie nu mijn werkkring vrij vast voor me, vooral door het gelukken van mijn dichtwerk. Nu ik weet dat voort te kunnen zetten, en er succes mee te hebben op voordrachtsavonden, nu heb ik een vaste functie die mij bevreedigt en in mijn stoffelijke nooden voorziet. En die mij tijd laat voor politiek en journalistiek werk. ▫ Nu ben ik ook niet zoo afhankelijk van tooneel-directies. Ik krijg uitnoodigingen tot spreeken. Komt er een stuk op de planken, des te beeter. Zoo niet dan zal ik het door leezingen goed maken. ▫

Ook het Kamerlidmaatschap kan mij dan niet zoo uit mijn werk brengen. Ik zie er nu niet zoo teegen op. Ik kan ook daar eenige jaren nog goed werk doen. Vooral door mijn vriendschap met Loudon. Ik zal hem helpen als ik kan en kan ook op zijn hulp reekenen.

donderdag 25 oktober

W. Storm. ▫ Gister middag kwamen hier Jaap London en zijn vrouw en Annie Bosch. Wij hadden een séance bij ons in de eetkamer, die voor mij zeer interessant was. ▫ Annie Bosch schijnt mij een zeer goed medium. Zij gaat niet in trance maar schrijft, en spreekt teevens uit wat zij schrijft. Het schrijven gaat zeer snel en het schrift is nagenoeg onleesbaar. Maar zij ontcijfert het. Er moest eigenlijk nog een stenograaf bij. ▫ Het is opmerkelijk dat in de twee beste kringen die ik ken, die van ons en van de London's, de methode ongeveer gelijk is. Geen trance maar schrift, leiding door één persoon, een man, aanweezigheid van vrouwen. ▫ Een leidende persoon aan géne zijde. Bij ons is het tot nog toe alleen Emile Zola. ▫ Annie Bosch las ons eerst voor wat Zola had meedegedeeld, zijn ‘waereld-mandaat’. Een lyrisch betoog in rijken stijl, en zeer zuiver en diep in beschouwing. Zola staat nog nader aan de aarde dan onze vrienden, hij wil nog niet het verlangen wekken naar hooger omdat hij dit aardsche werk wil voltooid zien. Mij was dit sympathiek. Zijn optreden en spreeken had iets zoo rustigs

en voornaams, dat wij terstond aan onze vrienden herinnerd werden. Ja, dit is de sfeer van gelijkmoedige, liefdevolle aandacht die ook wij kennen. Ook Truida, die toch zoo loyaal en trouw aan onzen kring hecht, voelde de oovereenkomst en de zuiverheid van deezen kring. Nu zou Zola trachten in contact te koomen met onzen kring en hij vroeg mij de vrienden daarop vóór te bereiden. Ik doe dat bij deezen. Ik kon de brug vormen tusschen de beiden.

Jaap London bleek de bouwer te zijn van al die aardige gebouwen die in de laatste jaren mijn aandacht trokken. Het gemeente huis te Halfweg, te Wijk aan Duin, het fransche huis aan de Soestdijkerweg en veele villa's in Aerdenhout. Hij is niet de eerste de beste, en daarom zijn zijn groote aspiraties niet belachelijk.

Mooi was het gelaat van het medium als ze de berichten ontving. Rustig, en toch vol aandacht, zonder eenige poze of aanstellerij. Zij is een fijner geest dan Bertha of mevrouw Bouwman. ▫ Morgen oover acht dagen koomen ze weer. ▫ Voor mij was het bezoek zeer opwekkend en troostrijk.

vrijdag 26 oktober

Nog buyïg. ▫ Gisteren een politieke bespreeking. Ik wil wel optreeden, maar alleen als ik een goede kans zie wat uit te rigten. Ik schreef nu oover het jeneeverstooken uit graan.

Truida en ik praten steeds oover de séances. Ik las Zola's ‘waereldmandaat’ de opdracht om een waereldhuis te bouwen, aan Jaap London. ▫ Opmerkelijk is weer de oovereenkomst met andere kringen. Eevenmin als de docter en de geneezingskracht ontbreekt/ zoo ontbreekt ook niet de groote waereldhervormende gedachte. Een nieuwe godsdienst, een centrum van geneezing, een nieuwe leer, een waereldhuis - altijd komt er zooiets in deeze kringen. ▫ Dat kan beteekenen dat zij aan de ooverzijde de noodzaak en de moogelijkheid daarvan beeter inzien, dat de sfeer daar er mee vervuld is, en dus iedere geleegenheid om het te verkondigen, wordt aangegreepen. ▫ Er is ook groote oovereenkomst tusschen het plan van Jaap London en het vizioen van Johannes in 't derde deel. Ik vind het vizioen mooyer, poëtischer, maar het plan van Jaap - dat hij al bij zijn leeven wil aanvangen - sluit misschien beeter aan bij hetgeen men in onzen tijd wil hooren. ▫ Het komt mij voor dat zulk een tastbaar, concreet gebouw eerst zal verrijzen als de omkeer in de harten een feit is geworden. Als dus de menschen eerst verzoend en verbroederd zijn. London zal zeggen dat het

zichtbare gebouw de verzoening juist zal bewerken. ▫ Meest waarschijnlijk zal het gelijk opgaan. In elk geval schijnt mij Jaap London een man die wat kan doen en niet bij plannen alleen zal blijven. Als hij maar wil luisteren naar kritiek.

zondag 28 oktober

Mooi Octoberweer, met vrij strenge nachtvorst. Dahlia's zijn bevrooren. ▫ Henriette Valeton logeert hier, de vrouw die mijn jongensliefde, die zoo groot en mooi was, verwierp, en daarmee mijn leeven een blijvende schade deed. ▫ Ik was voor eenige maanden bij haar en barstte toen uit in tranen omdat zij zei dat het een misverstand geweest is, en zij nooit had begreepen dat ik bedoelde haar te trouwen. Ik stuurde haar toen mijn dagboekje uit dien tijd, waarin haar woorden die duidelijk toonden dat het geen misverstand kon zijn. Zij zag mijn lijden en sprak toch zonder omweegen duidelijke taal. ‘Wensch niet dat ik uit meelijden anders spreek, - ik kan je vrouw niet worden.’ ▫ Toen heeft zij zelf zeer geleeden, dat begreep ik. Maar hoe zij nu kon zeggen dat ze mijn bedoeling niet begreep dat was me een raadsel. ▫ Nu heb ik alles, door een gesprek, begreepen. Als ik aangehouden had, als ik meer als heerscher was opgetreeden dan had ze toegegeeven. Ze zegt nu, dat ze er niets van begreep en nog de zaak niet begrijpt. Maar de zaak is duidelijk. Ze sprak zelf het bevrijdende woord door te zeggen dat de man die ze getrouwd heeft meer ‘masterful’ was dan ik. Ze hield niet méér van hem dan van mij, en ze zeide teegen hem precies wat ze teegen mij zei: ‘ik weet niet of ik genoeg van je hou om je te trouwen.’ Op dat woord liet ik af en vertwijfelde. Maar de ander zei: ‘dat doet er niet toe, *ik* houd *wel* genoeg van je’ en toen gaf ze toe. ▫ Wat ons uiteen dreef was dus het ideaal dat zij noodig vond om tot een huwelijk te besluiten. Later erkende zij dat dat ideaal voor een huwelijk niet noodig is, en dat zij genoeg van mij hield om mij te trouwen. Maar toen had ze mij al ongelukkig gemaakt en afgeweezen, tot haar eigen groote smart. Terwijl de ander zich niet af liet stooten, maar ‘masterful’ zei: ‘dat doet er niet toe. Ik wil je hebben.’ ▫ Zij had dus een tik met de zweep noodig om haar veeleischend idealisme te bedwingen. ▫ Zij begreep niet, en begrijpt nog niet, wat er in haar gebeurd is en hoe het zoo moest koomen. Nu voelt ze als schuldig teegen mij en vroeg vergeeving. ▫ Ik zeide dat mijn grooter bitterheid van thans méér vergeeving meebracht dan mijn zachtzinnig geduld van vroeger. ▫ Ze noemt zichzelf ‘niet-hartstochtelijk’. Maar zoo

noemde Ella Geldmacher zichzelf ‘niet-erotisch’. Een vrouw ziet vaak haar driften en daden zoo onjuist. Henriette meende dat een huwelijk met haar mij wèl zou beveiligd hebben teegen alles wat mijn leeven later vergiftigd heeft. Maar ikzelf ben daar nog niet zoo zeeker van. Het zou te droevig zijn.

De ouders hebben in ons geval een zeer slechte rol gespeeld. Door nooit vrij uit te praten, en stilletjes in de richting te drijven die ze in hun kortzichtigheid voor 't verstandigst hielden. ▫ Henriette hield zooveel van haar moeder en scheen zóó intiem met haar. Maar nooit heeft die moeder het geval met mij vrijelijk met Henriette besprooken.

maandag 29 oktober

Stil, reegenachtig weer. Een slechte dag. Het Italiaansche leeger schijnt totaal geslagen. Dit beteekent of verlenging van den oorlog, of een onvoldoende vreede. Het is moeyelijk te begrijpen hoe dit ten goede kan meewerken, en toch is het moogelijk.

Abram Kuyper wordt gehuldigd. Ook dit is een tijdelijke triomf van het kwade. Die man verdient geen hulde, omdat zijn gansche leeven één eerzucht, heerschzucht en onoprechtheid is geweest. Geen wonder dat hij nu aan de Duitsche zijde staat.

dinsdag 30 oktober

Zonnig, maar koude Z. wind. Eeven als in den Boerenoorlog schijnt nu het onrecht te triomfeeren. Nu is dat erger dan toen omdat het antagonisme zoo krachtig is en het onrecht zich voor zooveelen als recht weet voor te doen.

woensdag 31 oktober

Stil weer. ▫ Ons bokje is gestorven, het zachtaardige dier dat aan ons gehecht was en waarmee de kinders speelden. Het beest had een eentoonig leeven, steeds aan een ketting op het grasveld, den heelen winter in de donkere saaye stal. Maar het kende ons en onze toespraak was hem welkom. ▫ Ik moet nu denken aan de kleine geestelijke lijn door dat leeventje getrokken en onvergankelijk als al wat geestelijk is, en noodig in het al. ▫ Ik hoorde zijn klagelijk antwoord toen we hem nog riepen, van morgen, en dacht aan zijn lijden.

maandag 5 november

Goed, stil weer. Zacht. Ik ben wel vooruitgegaan deeze week. Vrijdag hadden wij weer eene séance met London, Truida, Annie en London's vrouw. Er werd een kring gevormd, in den trant van onze vier, met ♁, - nu van Zola, Victor Hugo, Douwes Dekker en Donna Manna, een weezen dat als vrouw leefde in de 17e eeuw in het Zonneland (Italië) een discipel van Zola, vroeger nog met aardsche zonden belast, nu in zuivere sfeer. Zij spraken alle vier tot ons, en er was geen enkele reede tot wantrouwen. ▫ Zoo is het, wij vragen geen bewijzen maar de evidentie komt van zelve uit de veelheid van waarneemingen. ▫ De heele séance deed mij bizonder goed, en mijn eevenwigt voel ik toeneemen. ▫ Voor Truida is het alles niet zoo sterk als voor mij, om haar groote trouw aan ♁. Ik blijf niet minder trouw aan onzen eigen kring, maar toch ondervind ik zeer den invloed van deezen nieuwen kring.

Donderdag was ik in Haarlem. De novemberdag was prachtig in het bosch.

Gisteren was Jaap de Haan bij ons. Het is heerlijk een goeden vriend te ontvangen.

Uit Weenen schreef men mij: ‘die Wiener Jugend erinnert sich Ihrer.’

woensdag 7 november

Guur.

Gisteren bezocht ik met de Castro eenige gebouwen in Amsterdam. Het Walenweeshuis, een groot luguber gebouw uit de achttiende eeuw, waar een dozijn weezen en een paar dozijn oude vrouwtjes worden geherbergd. Er waren enkele goede portretten van oude Amsterdammer réfugiés, Serrurier, Godin, Beaufort enz. Daarna zagen wij het Deutzen hofje. Dat was mooi, door het stemmingsvolle binnenpleintje, en de prachtige regentenkamer. Het fraaiste zilverwerk en porcelein en delftsch. En ook goede portretten door Miereveld. ▫ In die kamer smulden dan de regenten na hun vergadering. Ik zag ze.

Ik werd zoo diep getrokken in de sfeer van dien tijd - vooral door een fijn, voornaam, geestig portret van een zeekeren de le Becque en door het fraaye tafelgerei, dat ik op straat koomende, de geheele teegenwoordige situatie vergeeten was en dacht: o ja! het is twintigste eeuw, in den grooten oorlog. ▫ Het komt mij voor dat bij 't ouder worden zulk een totaal los-

maken van het teegenwoordige makkelijker is, en dat het in verband staat met het sneller gaan van den tijd. Het is alsof 't gewricht tusschen lichaam en geest losser is. Ook inslapen gaat sneller, ik leg mijn hoofd 's avonds niet neer of ik slaap al.

Wij zagen ook het bestelhuis voor den boekhandel, en het magazijn van Gerzon. Wonderlijk is de in 't oog vallende weelde, en het opkoomen van bloeyende zaken en firma's in deezen tijd. Er zijn geen gebouwen genoeg voor de groote kantooren. ▫ Daarbij is alles eeven duur. Ik kocht een paar schoenen voor f 26. - die vroeger vijf of zes gulden zouden gekost hebben.

We aten bij Castro met van Hamel en Holkema. Erg lekker. En ik maakte weer de opmerking dat ik den volgenden morgen merkbaar opgewekter en gezonder voel als ik den voorigen dag wat wijn gedronken heb. Een curieus effect. Van het onmiddellijk effect bemerk ik niets.

zaterdag 10 november

Grijs, koud. ▫ Eergister ging ik naar den Haag, om te spreeken. Het was een dag met halve onheilen, die toch goed afliepen. Ik bereekende mijn tijd slecht en kwam een uur te laat op de lunch bij Loudon. De goede menschen hadden gewacht. Ik sprak veel en intiem met Lydia Loudon, die zeer bekommerd is oover de antipathie die in Amerika teegen Holland wordt gekweekt. Er is Fransche invloed bij, Tardieu schreef teegen Holland en vertrok toen naar Amerika. Lydia was vol bewondering voor haar man, wiens zware taak hem alleen moogelijk is door zijn streng rechtschapen karakter. Om zijn zuivere bedoeling, zijn eenvoudig volhouden van het recht is er geen verwarring geen teegenstrijdigheid in zijn ziel, daardoor ook geen vermoeyenis/ geen ooverspanning. Hij doet zijn werk graag, en doet het daarom goed.

Ik werd hartelijk ontvangen bij Ati met haar drie aardige dochtertjes.

Des avonds sprak ik in Diligentia, waar ik al zoo vaak sprak en was recht dankbaar een zeer volle zaal te zien. Nu is daar in den Haag de gezindheid wel voor mij gewonnen. Ik heb daar blijkbaar trouwe aanhangers, al heb ik er nagenoeg geen vrienden of kennissen. Ik sprak vrij goed, en ook de Geest der Waarheid sloeg in. Het ging steeds beeter. ▫ In de pauze bezocht mij een zeekere Rooseboom, pas uit Amerika gekoomen.

De berichten uit Rusland waren zeer ontstellend. De teegenrevolutie heet met Duitsch geld gesteund te worden. Lenin wordt door Kerenski een verrader genoemd, en vice versa. In Kerenski zien ze den Napoleon. ▫

Mijn intuïtie was deeze dat er toch uit dit kwaad al vrij spoedig het goede zou volgen. En van morgen werd dat gevoel versterkt. Het scheen nu alsof niet de toeleg der Duitschers zal gelukken om Rusland te verzwakken, maar of inteegendeel de russische revolutionairen er in slagen zullen de duitsche leegers van den revolutie geest te doordringen. ▫ Zóó toch moet het eenmaal koomen. Zelfs de beste Duitsche generaals moeten met den geest hunner mannen reekening houden. Op Italië lieten ze zich aanhitsen. Maar zullen ze het ook teegen Rusland laten doen, Rusland dat hun de woorden Vrijheid en revolutie toeroept?

Onderwijl veroovert Engeland het heilige land, en gaat Amerika rustig maar snel met zijn toebereidselen voort.

Het is toch geen toeval dat de groote successen der Centralen juist behaald worden teegenoover naties waarvan men in Duitschland zegt dat ze een verradersrol hebben gespeeld. Eerst het Tsaristische Rusland, Engeland, en toen Roemenië en nu Italië. ▫ Maar zal men den duitschen soldaten ook wijs kunnen maken dat de russische revolutionairen verraders zijn? Terwijl ze door Duitschland worden gesteund? ▫ Wat zal er gebeuren als de verbroederingspoogingen van twee kanten koomen? Als Duitsche soldaten - die toch óók wel eens van Vrijheid en revolutie hebben gehoord - samen moeten gaan met Lenin en zijn mannen. ▫ Voor de duitsche Autokratie is alleen een volledige contra-revolutie, met een nieuwen keizer of koning, wenschelijk. En daar ziet het toch niet naar uit. Lydia Loudon zei dat Engeland met leede oogen aanziet hoe Amerika het meer en meer het heft uit handen neemt.

woensdag 14 november

Neevel. ▫ Zondag middag was er séance bij Martha aan huis. Paul sprak door mevr. Bouman. Het meest treffende was hetgeen van den Dorpe deed, die onder het gevoel van dwang door Paul opstond en in de halfdonkere kamer met zijn hand langs de boeken ging als zoekende, en er toen zeer beslist een klein boekje uit haalde en dat mij gaf, zonder den titel te zien. Ik hield het boekje bij 't licht en zag den titel: ‘Aufstehung aus dem Grabe’. Die titel was stellig niet te onderscheiden waar het stond, en van den Dorpe was nooit in Martha's huis geweest. ▫ Wij vroegen later naar de beteekenis van dat boekje. Ik dacht dat het om den inhoud te doen was, en dat ik het leezen moest. Maar dat was niet zoo. De inhoud kwam er niet op aan, zei Paul. Het was om den titel te doen, en die beteekende dat hij, Paul, nu als

opstond uit het graf, nu hij tot zijn moeder was doorgedrongen. ▫ De belemmerende ring was ‘kapot’ zei hij met grooten nadruk. Maar nu was er nog een ring die het ‘heilige der heiligen’ afsloot, en dat was bij mij, in mijn hut, of in mijn ziel. Dat kon ik niet precies begrijpen.

De inhoud van dat boekje was meer rationalistisch dan mystiek. Het doelde op Kant, die verkeerd begreepen was. Alleen de titel was van belang voor Paul. ▫ Dit is zeer typisch en lijkt op hetgeen in droomen gebeurt (Traumarbeit). ▫ Ik kreeg nu heeden nog een bericht in spiegelschrift van Paul: ‘Waarom het mooiste plekje van mijn huis hem ontzegd was.’ ▫ Ik begrijp dat niet, want ik ontzeg den lieven jongen niets. ‘Ik kan niet door den muur’ schreef hij.

Gisteren weer vergadering van 't Instituut bij Mannoury. Wij praatten van twee tot vijf oover het Instituut, de academie en het woordenboek. Het was een leerrijke middag.

donderdag 15 november

Mooi, zonnig weer. ▫ Gistermiddag séance van de London's en Annie, bij ons. Voor mij zijn die séances zeer heilzaam. Ik voel alsof mijn schaduw en zwakte er voor wijkt. En nu was het heerlijk gisteren te bemerken hoe die werking op mijn lieve vrouw ook oovergaat. Dat kwam omdat wij door onze vrienden van den London-kring iets hoorden oover onzen Bertha-kring. ▫ Wij kreegen bericht van V. Hugo en D. Dekker dat ze in contact waren geweest met onzen kring, en ze brachten ‘liefdevolle groeten’. Vooral aan Truida, en ze lieten haar manen tot geduld. Er werd gesprooken van ‘hem die ze een ster noemt’ dus duidelijk onze vriend ✻ en van ‘de groote’ waarmee eeven duidelijk ♁ werd bedoeld. Ook de beschrijving van zijn karakter kwam precies uit. Zoo ‘stil en zuiver’ was zijn sfeer. Toen gebruikte Truida het woord een ‘heilige’ en dat verheugde D. Dekker zeer, en hij herhaalde het met welgevallen. Hij is een ‘heilige’. ▫ Van ✻ werd gezegd dat hij in een zeer gelukkige oovergang was.

Toen spraken wij veel oover ons beider taak, Jaap London en ik. En de vrienden aan de ooverzij, E.Z., V.H. en D.D. spraken mee, en luisterden toe ‘met genot’. ▫ Het verheugde mij ook dat D.D. oover deezen oorlog sprak als iets heerlijks dat ‘het rotte’ opruimde.

Ik beloofde oover ‘Significa’ te spreeken. Het schijnt mij een moeyelijke opgaaf.

woensdag 21 november

Zoel, reegenachtig N.W. ▫ Zaterdag was mevrouw B. hier in de hut met Martha, en Paul sprak door mevr. B. Hij was nu waar hij weezen wilde, in de hut, het ‘heilige der heiligen’ het ‘mooiste plekje in mijn huis’. Hij sprak lief en teeder teegen mij, en zeide dat hij een voogeltje voor mij zou laten zingen, en bij mij zou zitten in de hut, als ik werkte. Ik was zeer gelukkig door deeze aanraking met hem.

Zondag kwam de Winter en zijn vrouw. Wij wandelden in Spanderswoud.

Maandag kwam Henriette Valeton.

Gisteren was ik bij Rijkens en hoorde een duët van Bep en een leerling. Ik at bij Joop. Vandaag moet ik naar Amsterdam en dan drie dagen weg, Winschoten en Groningen. Ik zie er niet teegen op.

zondag 25 november

Koude storm. Het is zeer ruuw weer. Van nacht vloogen de ramen van de zolderkamer oopen, en gierde de storm door het huis. We waren allen op. Er zijn dakpannen afgewaaid en veel ruiten in de broeikas. Er koomen telkens zware buijen.

Ik zit in de hut te schrijven, maar het reegent in. Ik kwam gisteren van het Noorden terug, dankbaar na goed volbrachten tocht. Vandaag is alles natuurlijk zeer somber, door het woeste weer.

Woensdag sprak ik oover significa voor de Vrijmetselaars. Het was zooals ik voorzag, moeyelijk, om het subtiele onderwerp, maar het ging toch goed. Jaap de Haan was ook aanweezig. Ik at bij Leendertz maar sliep in Victoria hotel.

Den volgenden morgen vertrek bij scheemering, wat ik altijd zoo mooi vind. Maar de trein was oovervol rookende heeren, en veel Duitschers. ▫ In Groningen kwam I. Hudig bij mij met zijn vrouw, en wij spoorden samen naar Winschooten. Hudig een sympathiek man, met poëtisch temperament, directeur van het landbouw laboratorium en proefstation. Zijn vrouw ook een lieve, zachte vrouw.

Wij logeerden bij Dr Wartena, die vroeger dominee was in Winschoten, en nu rector aan het gymnasium. Een fijn en schrander man, hoewel niet musisch. Zijn vrouw een goede huisvrouw en verstandig en vrijzinnig. Ze hebben één volwassen zoon. Het zijn friezen. Geen kunstsmaak, maar wel wijsgeerig inzicht en zeer ethisch.

Er was ook te gast mevrouw Koning uit Wedde. Een notaris-weduwe die op het oude slot te Wedde woont. Zeer Groningsch, maar met wat zwier en voornaamheid, hoewel ze boeredochter is. Een goede burchtvrouw. Ze vertelde veel van de legenden en historie van het slot. En ook dat zich bij hen in een medium manifesteerde een vroegere bewooner van het dorp Wedde die alles nog zeide te weeten van slot en dorp. Hij had ook gezegd dat er zich nog een schat bevond in een verborgen plaats van 't kasteel. Ze zou die wel vinden als ze hem noodig had. ▫ Zij beweerde teegen ons dat ze niets van die manifestaties geloofde, maar eigenlijk betrof dat alleen die schat. ▫ Daaraan geloof ik ook niet, maar het is weer zeer karakteristiek. En dat het alles bedrog was, dat meende zij volstrekt niet.

Ik sprak voor een zeer volle zaal in Winschoten, en het ging goed. Den volgenden morgen deed ik een autotocht naar Bellingwolde, met een heer Bontkes/ een rijke landbouwer, nog jong en met allerlei plannen voor landbouworganisatie.

Ik verbaasde mij oover de groote hoeven en het welvarende land. De landbouwers woonen er in kasteelen, groote huizen met zes ramen aan den weg, en groote spiegelruiten. Enorme schuuren er achter. ▫ De auto kon niet verder en we reeden met rijtuig terug. We zagen het Duitsche land. Ik vond ooveral de vrouwen zeer anti-duitsch, veel feller dan de mannen. ▫ 's Middags terug naar Groningen. Ik bezocht het gezin Hudig, met de twee meisjes en het invalide jongetje, dat geheel lam is, blind en stom, op zijn vierde jaar. Zijn gehoor alleen is zeer fijn, als hij slaapt onderscheidt hij toch de voetstap van zijn moeder. Hij houdt ook van muziek. Het was aandoenlijk. De moeder heeft het kind zeer lief, en wij spraken oover het zieltje, dat wel niet lijdt, maar zooveel mist.

Ik sprak voor de geheel-onthouders. Het was zoo vol dat veelen terug moesten. Ik sprak beeter dan ooit, en voelde een groote sympathie.

Ik logeerde bij prof. Cohen, bij het aardige, gelukkige gezin en het vroolijke leevendige vrouwtje. ▫ Dankbaar kwam ik thuis. Maar nu behoef ik al mijn kracht, teegen de kou, de brandstofnood en den storm.

Onderweg las ik het boek van Couperus/de Comedianten.

Ik voel wel alsof mijn vrienden aan de ooverzij mij helpen. Ook die van de London-kring, en ook Paul. ▫ Maar het is moeyelijk in die kou en somberheid te kunnen gelooven dat er toch een sfeer toegankelijk is, van rust en vreede en stilte - een zoomerland.

woensdag 28 november

Na een heevigen storm en koud nat reegenweer is het nu weer zoeler en stiller geworden. Grijsbetrokken lucht. ▫ Gisteren was ik in Amsterdam en at bij Rijkens. Verkade wil toch wel het Skelet speelen. Ik was ook bij Jaap en op de Groene-vergadering.

Zooéven bezoek van een oude kennis uit mijn jongenstijd Henriette Wolterbeek, weduwe van de Vries, gescheiden van Wilbers. De eerste man een Hollandsche tabaksmakelaar, de tweede een typische moderne Duitscher. Dezelfde bizonderheeden als bij de Geldmachers, zich minder voelend in beschaving teegenoover ons Hollanders van ouder cultuur, maar zich meer voelend door ijver en intellect. Daarbij de macht van het geld gaan voelen, zich losmaken van kerkelijke en ook moreele banden, en leevensgenieters wordend zonder scrupule.

Henriette Wolterbeek - steeds Henriette's in mijn leeven - een mooye, lieve vrouw van echt-hollandsche beschaving. Haar oudste zoon verwilderd, onder invloed van den stiefvader, heeft geschooten op den aartskwakzalver Bolten, den geldwolf, die ook Monnier Harper in zijn macht had. De jongen is nu vier jaar in het gesticht op den Dolderschen weg. ▫ De moeder zelf was zes maanden in een Duitsch gesticht omdat de man van haar scheiden wou. Door zijn geweetenlooze brutaliteit kreeg hij dat gedaan. Toen de scheiding voltrokken was, werd haar gezegd: nu zijt ge vrij! ▫ Een geval dat me interesseert en misschien vorm geeft aan het dramatisch beeld dat in mij fermenteert. ▫ Nu zal ik eerst den jongen zelf moeten kennen. En dan roep ik mijn kamaraads te hulp in den strijd teegen de psychiaters. Dat zijn stumperts die een macht hebben gekreegen waartoe ze volkoomen onbevoegd zijn. ▫ De oude van Hamel zei eens teegen haar: ja, eerst moeten de Pausen worden ooverwonnen, dan de Keizers en dan de psychiaters. ▫ Jaap en Bertus moeten mij helpen. Niet enkel geweetensvrijheid, ook zielsvrijheid is een eisch. Een vrijheid, alleen te verkrijgen door onderschikking aan den Vader.

zondag 2 december

Guur en stormachtig. ▫ Donderdagmorgen was ik in Amsterdam en sprak Verkade. Hij was zelf blijkbaar niet goed op de hoogte en liet het gesprek oover aan zijn dramaturg, Stelwagen, die mij nu niet zeer sympathiek voorkwam. Ik dronk koffie bij Henriette Wolterbeek.

Des avonds ging ik naar Utrecht en logeerde bij Christine Lebret. Vrijdag ochtend ging ik naar Limburg, werd aan 't station Nuth afgehaald door de vrouw van den ingenieur van Nes. Toen op een koolentreintje naar de mijn Emma. Wij noenmaalden bij van Nes. Zijn moeder was er, een nicht van D^{r} van Nes uit Noordwijk. Zij herinnerde zich ‘Odootje’ van Vloten, die invalide was en naar 't strand moest gereeden worden. Het ingenieurs gezin, met een dochtertje, in een spik splinter nieuw comfortable huis, met moderne prentjes en snuisterijen - typisch voor een bloeyend bedrijf. De man geen tijd om aan dingen van comfort en smaak te doen. Bestelt alles maar bij den huis-inrichter, uit een ruime beurs.

Na het noenmaal daalde ik in de mijn af, en besteedde een uur onder den grond. Ik vond het bizonder aangenaam en voelde mij ligt en gezond daaronder. Ook het geheel van kleeding verwisselen en het bad daarna deed mij bizonder goed. Zoodat ik blij was het gedaan te hebben en nogmaals dien sterken indruk te hebben gekreegen.

Ik sprak voor een gehoor van ongeveer honderd menschen, in een kleine zaal. Allen bijna waren Hollanders, ingenieurs en directeurs met hun vrouwen, meest niet-katholieken. Want de geestelijkheid verbiedt het bijwonen van Nutsleezingen. Omdat Jan Nieuwenhuyzen een vrijmetselaar was. ▫ Ik was niet zeer tevreeden oover mijn spreeken. Er waren te veel momenten dat ik absent raakte, en oover een woord struikelde. Maar het effect was er niet minder om. ▫ Ik logeerde bij den directeur van Iterson, wiens vrouw een dochter is van professor Rotgans, mijn tijdgenoot. ▫ Ik merkte op dat zij de tweede vrouw was, die eeven als mijn vrouw, niet meedeed aan de mode van schoenen met hooge hakken. Dat schijnt veel zelfstandigheid te vereischen. ▫ Bij van Iterson ook een lief, driejarig meisje. Hijzelf een aardig sympathiek man met een schijnbare lijzigheid in zijn spreeken, maar een sterke geest.

Van Heerle ging ik naar Nijmeegen, en las onderweg Uppie's King Coal. ▫ In Nijmeegen - waarop ik mij zeer verheugd had - was ik bij de Weltersen en zag met blijde herkenning de leelijke plaatjes en beeldjes en pronkjes van de Nassaukade. Wij hadden nog een welgeslaagde samenkomst. Waarin mij verzekerd werd dat er zeegen op mijn werk rustte, - en ook dat de sfeer lichter en zuiverder werd. ▫ Na een koude, zeer verveelende reis was ik om 9 uur in mijn gezellig en warm te huis.

woensdag 5 december

Winter. Sneeuw en strenge vorst bij stil helder weer. Er waren twee

heftige, koude N.W. stormen. ▫ Nu begint de kamp teegen den winter. Ik kreeg bericht van Paul, door een brief van van den Dorpe. Hij vroeg of het voogeltje nog zong bij mij. Maar het voogeltje was stil geweest al veele dagen. Hij zeide ook dat hij soms makkelijker spreeken kon als ik er niet bij was. Door mijn aanweezigheid wordt de emotie zoo sterk, en belemmert zijn uiting. ▫ Hij sprak ook oover mijn zoontje Hugo, en liet mij dat weeten. Hij ziet in Hugo zoo veel gelijkenis met hemzelven en drong er op aan dat ik het kind vooral liefderijk zou behandelen, en veel aandacht geeven. Hugo vereert mij, zei Paul. ▫ En ik voelde sterk de verplichting dat kind nooit in mij teleur te stellen. ▫ Dit alles trof mij zeer, want het is zeeker geheel juist.

Gisteren waren de London's bij ons, en door het bericht van Paul en door de zitting met de Londons werd ik veel beeter, en hoopvoller. ▫ Wij kreegen bericht van Victor Hugo en Dekker. Wij hoorden dat er nu werkelijk contact was met de andere kring, en dat de Groote, zooals zij ♁ noemden hen onderrichtte. Wat Hugo neerschreef was prachtig, en het bleek dat de invloed van ♁ machtiger was geworden en dat zoowel Dekker als Zola op weg waren naar hooger wijsheid. Zoo had Zola nu anders begreepen het verband tusschen werken op aarde en stijging in hooger sfeer. Hij wist nu dat het laatste het eerste niet behoefde te schaden, integendeel. ▫ Victor Hugo sprak oover het Kerstfeest en wilde dat wij dan bijeen zouden koomen, de dagen vooraf ernstig zouden zijn en geen triviale afleiding zoeken. ▫ Ook hier, eevenals in Nijmeegen, werd gesprooken van het licht dat doorbrak, en het koomende Vreedes-jaar. Deeze maand zou een hooger vreugde op ons allen neerdalen.

Ik begrijp nu dat het stellen van test-conditions, het zoeken naar evidentie/ juist de evidentie belet. Het bewijs moet koomen uit de veelheid van waarneemingen. Het steeds zoeken naar bewijs is als het onderzoeken van spijs en drank als men te gast is genood. Het wordt ons vergeeven omdat er zoo vaak vergif in 't eeten was, maar het is niet minder pijnlijk daarom voor hen die te goeder trouw zijn.

Ik krijg nu een samenhangende indruk van al die vrienden aan génerzij, van ✳ en ♀, △ en +, van Zola, Dekker en V. Hugo. Er is een geheel, dat geen aanleiding geeft tot eenig wantrouwen. En de uitingen op verschillende plaatsen met verschillende mediums gekreegen, die elkaar niet kennen, vaak ook bij mijn afweezigheid - kloppen met elkaar, zijn in accord. ▫ Ik zie nu geheel af van evidentie-vragen en kritiek - ik wacht af en begin met vertrouwen en geloof. Daardoor koomen de uitingen vrijelijk en

geeven door hun samenhang de beste evidentie.

zondag 9 december

Grauw, motreegen. Ik lijd kou en zie zeer op teegen den winter die nog beginnen moet.

Ik sprak eergisteren in Wageningen, en vond er onder de studenten aardige jongelui. Thung, de Chinees, van Doorn met zijn interessant gezicht, J.H. Smit. Wij praatten na afloop in de societeit, oover hooge onderwerpen. ▫ Ik sliep in Hotel de Wereld, en reisde met Kleerkooper, die schor was van de reede die hij in't lokaal naast mij gehouden had.

maandag 10 december

Mooi weer, stil en zonnig/ niet koud. ▫ Het ziet er slecht met mij uit. Ik heb geen andere uitkomst als een soort passiviteit. Het gevoel alles maar op te geeven, en zoo den dood af te wachten. Ik lijd kou en kan niet werken. Mijn linkeroog wordt slecht en vertoont vreemde vlekken en kleuren. Ik ben bezorgd niet rond te koomen met de brandstof, de winter is nog niet begonnen en er is al zooveel verstookt. Ik leef in angst voor mijn moeder, al is ze nu nog gezond. Ze is zoo oud en de slag moet toch vallen. En zoo is 't bij ons allen. Onze pogingen blijven te vergeefs, alles begeeft ons. En Hij die ons niet begeeft onttrekt zich toch aan onze waarneeming. Hij is in alles, maar ik zie zijn schoonheid niet. Ik vind alles zoo saai, zoo droevig, zoo leelijk. En ik voel hoe niets mij baten kan. Niet de sympathie van menschen. Niet actie of productie. Zoo somber als heeden ben ik geloof ik nooit geweest. En waar is Paul, die bij mij zou zitten en een voogeltje doen zingen? Ik hoor het niet.

dinsdag 11 december

Kouder, N. wind. ▫ Nu is er nog een neuskatarrh bij gekoomen. Zoo een als er mij vaak plaagt. Heevige prikkeling en slijmafscheiding, zonder dat ik mij ziek voel, en die op eens weer oover is. Uiterst deprimeerend.

vrijdag 14 december

Het is beeter geworden. Vooral na een zitting met de London's hier aan huis.

Woensdag sprak ik in Amsterdam, in de ‘Werkende stand’. Het was

een zeer geslaagde avond. De groote zaal was vol en de Haan de impresario was in zijn schik. Er waren veel bekenden, Jaap en Lize Brouwer en Rijkens en Jolles. Het was een eerste deegelijk succes, dat een steevigen achtergrond had. Ik had meer groote, volle, dankbare gehooren, maar dan voelde ik nog niet de vaste basis, dat was nog meer nieuwsgierigheid. Maar nu voelde ik te staan voor een erkenning die niet voorbijgaand was, en die vasten boodem vindt in het werk dat ik gedaan heb. Men kan dit succes onderzoeken en kritiseeren en men zal er geen voosheid in vinden en vooral omdat het in *Amsterdam* was.

Wat mij nu feitelijk nog ontbreekt is het theater - ook daar moet ik doordringen zooals ik persoonlijk nu ben doorgedrongen.

Ik logeerde bij Henriette Wolterbeek en praatte veel oover haar zoon Piet, den opgeslooten IJsbrand.

Gisteren, Donderdag, waren de London's hier. ▫ Het was een heerlijke middag, eeven troostrijk als die op de Nassaukade. ▫ Wat nu tot mij kwam, door het meisje Annie Bosch, de verhandeling oover de Katholieke Kerk, door Zola en Hugo was prachtig. Het was in zichzelf al volkoomen oovertuigend. Zoo kan alleen een groote geest denken en zich uiten. En het kleine, gehoorzame, eerbiedige en eerlijke meisje, dat alles ooverbracht, is het beste werktuig dat ik nog gevonden heb. ▫ Ik begrijp nu dat het steeds zijn *Signifische Vertalingen*. Daardoor wordt de taalkwestie verklaard. Soms struikelt de schrijfster oover een moeyelijk woord (Eucharistie) en ze maakt ook haar spel-fouten. Maar de gedachte komt wonderbaar diep en zuiver oover. ▫ De volgende bijeenkomst zal op Kerstmis zijn.

Ik ben nu gereed voor een tournee van acht dagen.

zondag 16 december

Apeldoorn. Sneeuw, stil weer. Ik heb een groote wandeling gemaakt door het stille winterweer en het besneeuwde landschap. Het was prachtig en ik ben diep onder den indruk. Ik schrijf nu maar alleen om dezen datum vast te houden. Ik voel iets als een keerpunt in mijn leeven en een onverwachte uitkomst.

Eergister sprak ik in Amsterdam voor de vrijmetselaars. Na afloop souper bij Leendertz. Oesters en champagne en een paar Amsterdammers uit de zakenwaereld, Lulofs en van der Horst, mijn achterneef. Het weelderige souper deed mij geen kwaad. Inteegendeel. Ik sprak den volgenden dag, Zaterdag, in Arnhem, en zoo goed als ooit. Het was weer een groot gehoor

en een volle zaal. ▫ Ik logeerde bij het schoolhoofd Eymers/ het eenvoudige, vroome gezin met het veertienjarige dochtertje, en de oom uit Amsterdam, een winkelier.

Nu ben ik hier - in Apeldoorn - en het doet mij goed. Wij wandelden naar Eikendal en dronken er chocolade. Morgen vroeg naar Veendam. ▫ Het bosch was volkoomen stil, ik zag de spooren van veel herten. Duizend oude herinneringen doemen op. Tan zong liederen, en ik las verzen. ▫ Zou de Vader zoo goed voor mij zijn en mij toch bijstaan, en de groote schaduw van mij afneemen?

woensdag 19 december

Geldermalsen. Prachtig maar koud winterweer. Het vroor 14°. Maar het is zonnig en stil. ▫ Ja, de Vader is goed voor mij geweest, en ik voel nu zijn liefde, en begrijp zijn wenken. ▫ Ik ben in veele jaren zoo gelukkig niet geweest, ondanks kou en ongerief. Ik ben vol hoop. Misschien - zei ik van morgen - kan ik mijn leeven nog triomfantelijk eindigen. Maar ik weet wel hoe alles langsaam gaat.

Ik sprak Maandag in Veendam en logeerde bij den rijken fabrikant N. Wilkens. Een lief gezin met twee kinderen, de jongen acht, het meisje tien jaar. Lieve mooye kinderen. ▫ Ik dronk koffie bij de twee oudjes Boerma, het geweezen schoolhoofd.

Deezen nacht logeerde ik weer in Apeldoorn. Gisteren werd ik door Henriëtte in Deventer afgehaald met een fiets. Wij reeden toen van Deventer naar Apeldoorn door het prachtige winterweer. 's Middags nog een lange wandeling door de bosschen. ▫ Ik zit nu te wachten aan het kleine station waar ik twee uur oponthoud heb. ▫ Ik ben diep dankbaar en tevreeden. Ik voel kracht en heb vertrouwen. Ja, dit is iets van het gouden licht dat de vrienden voorspelden dat oover ons zou koomen.

Ik begrijp nu hoe het komt dat gestorven kunstenaars nooit meer waardige uitingen meededeelen in hun kunst. Zij die hier dichters waren geeven door de mediums geen verzen, die toondichters waren geen muziek. Als er zulke dingen koomen zijn ze meestal minderwaardig en niet echt. ▫ Dat houdt verband met de signifische vertaling. Het geeven van taalharmonie is hun zaak niet meer. Daartoe behooren stoffelijke hersens, zenuwen en spieren. Wat zij geeven is signifische waarheid, in de terminologie van het medium. Die is dan nog wel dichterlijk en van hooge waarde, maar de taal-harmonieën zijn er niet in. Het produceeren van talen die het

medium niet kent gelukt eevenmin als het geeven van kunst, die het medium niet eigen is. ▫ De génerzijdschen communiceeren niet in taal, maar signifisch, op onbekende wijze.

vrijdag 21 december

Ik zit in Bergen-op-Zoom bij de goede menschen, de familie Breedveld. Eergisteren sprak ik in Gorcum en logeerde bij de fam. Panhuys. Ook al eeven hartelijke en vriendelijke menschen. In Gorkum was het niet zeer vol, maar hier wel. Nergens heb ik zoo het effect gemerkt van mijn woorden als hier. Men was zoo ontroerd en getroffen. Ik geloof nu wel dat onze vrienden hierbij in 't spel zijn. Misschien nog hooger vriend. Ik ben steeds zeer gelukkig. Van nacht lag ik een tijdlang wakker van geluk, en ik sprak ook zeer goed.

Ik verheug me op 1e Kerstdag.

Op die kleine plaatsjes is Couperus ook vaak vóór mij geweest, en dan denken de menschen dat ik net zulke pretenties heb als hij. Zoo stond er in Gorkum een groote zware club-fauteuil op het podium. Ik wist niet wat dat beduidde tot ik hoorde dat Couperus dat zoo gewenscht had, om er naast te kunnen poseeren.

Maar ik voel nu heel iets anders bij deeze reizen. Ik organiseer weer naar den geest. Ik polariseer de zielen. Nu weet ik de richting.

maandag 24 december

Grauw, kil dooiweer, alles beijzeld. ▫ Eergisteren kwam ik tevreeden thuis, van uit Tholen, waar ik de nacht van 21 op 22 doorbracht. Een klein zielig stadje, met een klein publiekje. Maar zeer dankbaar. ▫ Ik logeerde bij den Kantonrechter, de Jong. Een schrander en beleezen man, met socialistische gezindheid, die erg minachtend sprak oover de bewooners van het eiland Tolen. Rijke, domme boeren, veel drank misbruik. Orthodox en zonder eenige geestelijke aspiraties. ▫ Wij wandelden om de stad en het was zeer mooi en schilderachtig.

Ook in Bergen-op-Zoom deed ik een prachtige wandeling door het geheel witberijpt landschap. ▫ Ik ergerde mij zeer aan het verknoeyen van de fraaye kerk. En het niet minder mishandelde Markiezenhof.

Van morgen weer vrees, door de kou en de zorg voor mijn moeder. ▫ ‘Want Hij weet wat maaksel wij zijn, gedachtig zijnde dat wij stof zijn’ zei Henriette. Dat was juist wat ik hooren moest. ▫ Nu is 't weer beeter.

1e Kerstdag

Het is koud, er ligt sneeuw, doch het vriest niet streng. Maar de N.O. wind blaast fel en er hangen vreemde sneeuwluchten. ▫ Het is een gestadig kou lijden ooverdag. Alleen des nachts word ik warm onder de deekens. Het leeven is dus zwaar, maar het zalige uitzicht is niet verdonkerd. ▫ Hij weet welk maaksel wij zijn, en die het Kruis gedragen heeft deed het niet voor niet.

2e Kerstdag

Helder, vriezend weer. ▫ Gisteren hadden wij een heerlijken, zeer geslaagden dag. De London's kwamen des middags en voor 't eeten las Annie ons de ‘Kerstgaven’ voor van V.H. en E.Z. en D.D. ▫ Prachtige stukken proza. Van Hugo oover het Katholicisme en den Kerstdag, van E.Z. oover den heemel<,> van D.D. oover van Duisternis tot Licht. ▫ De maaltijd was vroolijk. Toosje was er en de London's en Annie. ▫ Des avonds kreegen wij nog meer berichten, en een aanraking van D.D. met Toosje, die zoo lang bij zijn vrouw geweest is. Het was een zeer merkwaardig onderhoud.

vrijdag 28 december

Helder vriezend weer, aanvankelijk stil en zonnig, nu steekt een felle N. ooster op. ▫ Gister bracht ik Hugo naar Giza in Bloemendaal. Hij was zeer verrukt van de stad, en het Warenhuis met de groote Kerstboom met roode lichtjes. Maar hij zei toch meer van Haarlem te houden. ‘Weet je waarom?’ zei hij. ‘Omdat jij er gebooren bent.’

Ik schreef een stukje oover mijn voordrachtsreis. Ik zal steeds vijanden maken, maar ze kunnen me hoe langer hoe minder bereiken of treffen. Ik zeg rustig was ik zeggen wil.

zaterdag 29 december

Ik moet mijn werkplan eens bepalen. ▫ Ik schrijf zoo vaak ik kan aan ‘de Geest der Waarheid’ dat blijft. Het worden vier zangen. ▫ Dan schrijf ik voor de Groene een reeks artikelen oover de tien gebooden. Die moeten nog in 1918 in druk verschijnen. ▫ Voor Sirius en Siderius verzamel ik materiaal. ▫ Aan Schijn en Weezen schrijf ik niet voor de G.d.W. af is.

Gisteren sneeuwstorm, nu stilte en dooi.

Een drama schrijf ik voorloopig niet. ▫ Het groote werk met de vrienden

wordt voorbereid. ▫ In 't afgeloopen jaar is er weinig van me verscheenen en ook niet veel verricht. ▫ De wassende maan en Kabir verscheenen. ▫ Verder groene-artikelen. De Geest der Waarheid begonnen. Toespraken gehouden in Wageningen (2 maal) in Amsterdam (eenige politieke toespraken) in den Haag (driemaal) in Arnhem, Veendam, Gorkum, Winschoten, Groningen, Berg-op-Zoom, Tholen, Heerlen, Deventer, Amsterdam (4) Schiedam/ Hilversum, Lochem, Schagen, N. Niedorp/ Dalen, Winterswijk, Eindhoven, Rotterdam/ Utrecht, Dordrecht. ▫ Ongeveer dertig in 't geheel.

[1918]

1 januari

Het is nog koud, met N.O. wind. Wij vierden oudejaar bij moeder, met oesters en champagne, hetgeen ze heerlijk vond.

Ik fietste Zondag naar Jaap London en zag bij hem de teekeningen voor het waereldhuis. Ik voelde dat werk als een steun van al het andere. De kring uit Potsdam, de academie van Brouwer, de cyclus van Raemaeker, en het werk der twee kringen met de vrienden van génerzijds, dat is alles één voor mij. Ook mijn Sirius sluit ik er bij aan. Dat zou mijn leeven eindelijk de waarde geeven die ik verlang. Dan zou ik voldaan heengaan. ▫ Als Jaap London doorgaat met vorm en vastheid te geeven dan kan ik voortgaan met inspireeren. Ik weet nu hoe alles samen loopt. ▫ Maar wij zullen moeten reizen met het plan, met lichtbeelden, en een boek waarin alles afgebeeld en beschreeven is. Hij kan teekenen, en ik kan spreeken. ▫ Zijn forsche, min of meer onbeholpen maar energieke natuur is mij een steun.

Ik begin het jaar vol dankbaarheid, vol hoop en vol moed. Ook Truida en mijn moeder zijn dankbaar. ▫ Ieder verwacht dit jaar de Vreede. Maar dan moet er toch iets onverwachts gebeuren, en het Duitsche volk moet in verzet koomen. Anders zie ik het niet.

Ik moet dit jaar de zesde bundel gereed maken - en de Geest der Waarheid. Ik moet ook de tien gebooden in signifische vertaling publiceeren. ▫ De gedachte aan een comedie komt weer op. Ik voel nu en dan *hoe* die ongeveer worden moet.

vrijdag 4 januari

Sneeuw, vriespunt. ▫ Gisteren sprak ik in Haarlem, voor de vrijmetselaars, en ik verweet hen dat ze geen vrouwen toelieten. ▫ Ik at bij Giza, die

droefgeestig is. ▫ Ik logeerde bij den heer en mevrouw Kooy-van Zeggelen' zij is schrijfster van succesvolle boeken. Oover de vrouw in Indië, enz. ▫ Het was een prachtige wintermorgen/ niet zeer koud.

Vandaag het heuchelijk bericht dat Trotzky den Duitschers het masker afrukt. Dat is veelbeteekenend.

dinsdag 8 januari

Sneeuw, N.W. wind, lichte vorst. ▫ Ik zit in de hut en in de kou. Het werk hoopt zich op en ik kom niet voort. ▫ Ik heb in Rotterdam gesprooken. Veel publiek. Ik mag tevreeden zijn.

Ik at bij van Vrieslant, er was ook Aegidius Timmerman en Herman Hana. Victor is getrouwd met een mooi fransch vrouwtje. Hana is amusant, maar mij eigenlijk vijandig.

Ik logeerde in een zeer verwarmd hotel - den volgenden dag was ik bij Hans, en zag met hem Delft, het prinsenhof en het Lambert van Meertenhuis, imitatie antiek, met niet veel waarlijk mooye dingen.

Gisteren kwam Henriette en wij wandelden door de natte sneeuw, oover 't bosch van Bredius. ▫ Wonderbaar zooals de teere gevoelens van voor veertig jaar weer ongeschonden opleeven na zoo lange verwijdering. ▫ Ik was echter somber, en nu ook is de schaduw nog niet weg. Het is zoo koud en ik heb zooveel te doen.

donderdag 10 januari

Dooiweer, natte sneeuw. ▫ Ik was Dinsdag nog vervuld van de wandeling met Henri. En het sombere leed loste zich op in een zoete weemoed die veele uuren aanhield. Dat is de weg naar de vrijheid en het licht. ▫ Henri zegt dat liefde alle vrees wegneemt. Dan heb ik zeeker nog geen liefde genoeg.

Gister was Jaap London hier en wij legden, in een zeer gewigtige bijeenkomst, de basis - in geestelijken zin, voor het waereldhuis. ▫ Dat stoffelijke werk moet onze geestelijke ontwikkeling steunen. ▫ Het hoort bij al mijn centraliseerende arbeid, de Potsdammer Kring, en de Amsterdamsche signifische academie. ▫ Dat *wil* ik nu te samen brengen.

De stemming teegen Borel bij onze boovenaardsche vrienden was zeer ongunstig.

Merkwaardig was wat Zola oover de droom zei. De *droom is het werken van een knaap die wil doen wat alleen een volwassene kan*.

aant.

Te beginnen met het einde van Maart moeten we gereegeld blijven werken aan het bouwplan. ▫ Ik bracht het in verband met het plan voor Dunfermlin, dat ik eens maakte met Patrick Geddes/ met het plan op den Musschenberg van Eykman en Horrix - en eindelijk met het samenkoomen te Delphi van de Helleensche staten. Dat was in 't klein wat wij voor de gansche waereld gaan beproeven. ▫ Dit plan zal ons kracht geeven. Met den steun van de Leer die ♁ mij opdroeg te verkondigen.

vrijdag 11 januari

Guure storm N.W. Ik schreef gisteren een artikel oover Lenin en Trotzky, waarin ik mijn toeneemend vertrouwen in hen uitsprak.

Ik slaap goed en droom weer schoone Januari-droomen, waarin alles Zoomersch wordt.

Verkade - of liever Stelwagen - schreef een lange brief oover 't Skelet. Ik zie niet hoe we tot een vergelijk koomen. Ik kan alleen in 't laatste bedrijf biecht en absolutie invoeren, dat is moogelijk. ▫ Maar de historische waarheid volgen - die zegt dat Kerkhoffs nooit bekend heeft - dat kan ik *niet*.

zondagmorgen 13 januari

Gisteren een bezoek van Stelwagen. Dat liet een diepen indruk na. Nu eerst voel ik wat de bedoeling is van de weerstand teegen het Skelet. Het is goed - ik ga de laatste acte geheel veranderen. Het einde zal in Liefde zijn, in Liefde, deemoed en berouw. ▫ Ik ben er al mee begonnen.

woensdag 16 januari

Heevige sneeuwstorm. Alles ligt dik onder de sneeuw, het ijzelt/ en sneeuw bij harde Noord Ooster. ▫ Het is een barre winter. Des morgens bij 't opstaan bekruipt mij dan weer de vrees. Waarom woonen we hier, in dit onherbergsame klimaat. Een algemeen gevoel van hulpeloosheid en verlatenheid. Schrik voor de misère, en weeten dat toch altijd misère het eind is. Van de glorie na de misère weet ik dan niets.

Gisteren vergadering van het Instituut met Brouwer, Mannoury, Ornstein en de Haan. ▫ Een eigenaardig gezelschap, de Haan en Brouwer druk en lawaayig, Brouwer op de fiets gekoomen, met zijn lange bruine jas. Mannoury blootshoofds, doet denken aan een monnik. Hij is geestig en

practisch. Ornstein was nog buiten de zaken en luisterde meer toe. Ik was stil en gedeprimeerd.

zondag 20 januari

Na de sneeuwstorm plotselinge dooi. Gisteren was het 50°, alle sneeuw verdweenen. ▫ Ik sprak Donderdag in Zwolle en logeerde bij Bierens de Haan. Ik was niet opgewekt. Na afloop napraatje bij mijn gastheer, met een bankier, Kalf, en een leerares Löhnis. De stad lag dik onder de sneeuw en er was koe-markt. De tooren teegen de fijne blauwe sneeuwlucht was prachtig.

Ik ontmoette in den trein het doove meisje uit Leeuwarden, Janke Posthuma, en vond daar een zeldsame lijderes, geheel doof, en toch geheel tevreeden en gelaten. Spreeken kon zij wel, maar deed het weinig. Zij herkende mij en wij converseerden door briefjes, in den trein. ▫ Zij was niet doof gebooren maar van lieverlee geworden. Ze droomde veel van muziek en concerten. Ook kon zij voelen, somtijds, als er oover iemand gesprooken werd. Dus gedachte-hooren. Lip-leezen deed ze slecht. ▫ Zij was blij mij te ontmoeten, ze had vroeger veel teegen mij gesprooken. ▫ Ik vond hier dat het gebrek vereedelend en verfijnend werkte. Zij miste het dagelijks gebabbel niet, zij kon er buiten.

Vrijdag ging ik naar Apeldoorn en deed een wandeling door het bosch, geteisterd door den sneeuwval. Zware takken afgebrooken. ▫ Ik bleef somber tot den avond. Maar ik sprak goed, en met plezier. Den volgenden morgen was een zeldsame morgen, het was zoel voorjaarsweer, en ik had de fijnste, onuitspreekelijke sensaties of emoties. ▫ Henriette bracht mij tot Amersfoort. Ik wandelde door Spanderswoud naar huis en voelde zeer gelukkig.

De omwerking van 't Skelet is af. Ik geloof nu wel dat het gaan zal.

De tantièmes van Versluys vallen mee. f 3600. ▫ Maar een reekening van f 800 voor Hans, f 1000 nog voor den tuin noodig enz. enz.

vrijdag 25 januari

Steeds zoel weer, neevel. ▫ Ik gaf Dinsdag het omgewerkte vierde bedrijf van 't Skelet aan Verkade. Misschien wordt de titel veranderd in: Trots Verbrijzeld.

Met Top Naef en Cyriel Buysse beoordeelden wij de prijsvraag voor

aant.

novellen. Arnold Saalborn de eerste prijs. We waren het spoedig eens. Ik lunchte bij van Laar. Ik sprak ook Joti en at bij moe de Jong.

Woensdagavond droeg ik Minnestral voor in den Haag en het slaagde prachtig. Zeeker zal dit stuk gespeeld worden, eenmaal.

Ik lunchte bij Loudon. Wij waren het gansch eens oover de oorlogstoestand. Uitkomst is alleen bij Oostenrijk, als dit zich teegen Pruissen wil verzetten. ▫ De taak van von Kühlman is ontzettend moeyelijk. Hij is een sluuwe man, en handig. Maar zijn opgaaf is al te verwikkeld. Hij komt er ook niet uit.

Ik logeerde bij Henriette's dochter, Leontine Ort, en hoorde duetten door de dames Hilly Tibo en Repelaer van Driel.

Ik bezocht ook Cyriel Buysse en zijn gezin, in het deftige huis in de laan van Meerdervoort. Hij is getrouwd met een rijke Haarlemsche, Nellie Dyserink, later mevrouw Tromp. Er was een volwassen dochter, Mary Tromp.

zaterdag 26 januari

Hugo jarig. Het is nog steeds luw weer. Gisteren had ik een prettige rustdag buiten. Hakken en zagen. Ik voelde opgewekt.

maandag 28 januari

Een heerlijk mooye dag, stil en zonnig, met aangename temperatuur. Ik nam een vrijen dag, 's morgens een artikel geschreeven, 's middags op de hei gewandeld, wat met Remko gecorrespondeerd en toen gezaagd en gehakt. Een goede dag.

Zaterdag sprak ik in Leiden. Het was weer niet zeer vol, eeven als in den Haag, en de impresario keek bedenkelijk.

Ik at bij ‘Mouse’, mevrouw de Bruyne Groeneveld, gebooren Grippeling. Een vriendinnetje van Betsy, dat met ‘Mate’ dweept. Ik had haar al in Blaricum ontmoet. Enthousiast, elegant, een weinig ‘showy’ en waereldsch, maar wel lief en bekoorlijk. Nu getrouwd met een chirurg, twee en twintig jaar ouder dan zij. Zij is 23, hij 45. Hij schijnt zeer rijk, en ze woonen in een groot fraai huis te Leiden op 't Rapenburg. Alle comfort en weelde. Misschien dat dit mij hinderde, maar ik had een moeyelijke avond en was niet op dreef. ▫ Mijn publiek merkte het niet en ik kreeg veel lof en hulde - maar ik was niet tevreeden. Mijn gastheer en gastvrouw

waren zeer lief voor mij, en ik vond het er wel prettig, ondanks de weelde. Ze waren zoo hartelijk.

Het Skelet is nu toch eindelijk definitief aangenoomen. Dat is voor mij een troost, want ik ben vrij zeeker dat het sterk effect zal hebben, en mijn andere stukken in de aandacht zal brengen.

zaterdag 2 februari

Gisteren neevel en grauw/ van daag strenger vorst maar zonneschijn. ▫ Donderdag waren de London's bij ons. Wij werden bemoedigd en gesticht. Vooral was merkwaardig hoe Truida zich physiek beeter ging voelen. Zola zeide bij ons te zijn geweest, meerdere dagen. Mijn beklemming in Leiden was niet eigen schuld. Er waren vijf belemmerende persoonen in de zaal. Maar ik had toch ooverwonnen.

Gisteren, Vrijdag, zag ik het schilderwerk van den milicien Lambert Jansen in de kazerne te Haarlem, het luguubere gebouw dat ik wel het akeligste vond uit mijn jeugd. ▫ Ik kreeg een sterken indruk van mooye kracht. Het sombere gebouw herleefde als 't ware van binnen uit. De groote oorlog bracht hier een buitengewoon talent naar vooren. Hij had nu, na veel teegenkanting eindelijk meewerking gevonden.

zondag 3 februari

Prachtig weer, nachtvorst. ▫ Een stemming van sombere gelatenheid. Ik kan niet werken, maar voel den troost van geslaagde arbeid, door het aanneemen van de Bokkerijder. Maar ik ben zoo gevoelig en spoedig bitter en somber.

In hoever kunnen wij iets doen naar eigen vrije keuze? En als we verkeerd kiezen, aan wie is het te wijten?

Steeven Kerkhoffs erkent zijn schuld en heeft berouw. Maar zooals ik hem eerst teekende deed hij het niet, omdat hij gekoozen had naar zijn beste weeten. ▫ Onder invloed van mijn vrienden aan géne zijde en de teegenstand der directies heb ik hem geboogen en zijn trots gebrooken. ▫ Maar wat is waarheid? ▫ Zal men later niet zeggen dat ik zwak was, door toe te geeven? ▫ Zijn die vrienden wel wat zij voorgeeven te zijn? ▫ Ben ik niet gevangen in een net van illuzies? ▫ Kabir en Tagore weifelden niet als ik, en kennen zonde noch schuld noch berouw.

aant.

In een vers van Miss Willcox dat ik onlangs kreeg, wordt gezegd: er is geen vrees, geen schuld, geen zonde.

> ‘only you and me
> only Me’

Mijn Vriend de eeuwige Waarheid, ben ik nu verdoold, en hoe ben ik verdoold/ rechts of links? ▫ En in hoever mag ik vertrouwen op het *Weeten*, dat geen *voelen* is?

maandag 4 februari

Grijs, W. wind. Kil. ▫ Gisteren weer gesprooken met Paul. In Utrecht. Medium mevr. Bouman. Hij sprak oover Hugo, dien ik niet miskennen en veel liefde bewijzen moest. ‘Want’ fluisterde hij mij toe ‘hij vereert je, eeven als ik het doe.’ Hij liet ook groeten brengen aan ‘de dochter van tante’ hij zei ook den naam ‘Truida’.

Ik was zeer somber, en ben het nog. Een korte tijd na de zitting was ik beeter. Maar onderwijl was ik gelaten en somber, oovergevoelig. Ik keerde met Martha terug en dan is er altijd veel aanleiding tot zelfverwijt en wroeging. Maar ik wil zoo wáár moogelijk zijn.

donderdag 7 februari

Storm. 45°. ▫ Eergisteren was ik den ganschen dag in Amsterdam. Ik lunchte met Jolles en praatte met hem oover de vijf jeugdige brandstichters die het kruitmagazijn wilden doen ontploffen. Ik zag het luguubere ‘Gebouw van instructie’, waar hij de lui verhoort.

Ik was zeer somber en oovergevoelig en schreef een echte klaagbrief aan Henriette, omdat ik beloofd had haar oprecht te schrijven, als de weemoed weer zoo machtig werd. Nooit schreef ik zulk een vreesselijken brief.

Gisteren was ik met Henriette W. in het krankzinnigengesticht aan den Dolder, Willem Arentzhoeve. Daar is haar zoon. ▫ Wel twee uuren heb ik met den armen man zitten praten. Ik trachtte te begrijpen. Hij noemt zichzelven Markies van de Vereenigde Staten, Groot hertog der Nederlanden, Koning van Pruissen. Een van de verpleegsters noemt hij de Markiezin, dat is zijn vrouw. Zonder haar goed keuring doet hij niets. Hij is heer en meester in 't gesticht. Dat men hem opsluit daar is hij aan gewend, het is met zijn goedvinden, hij onderwerpt zich aan 't onvermijdelijke. Zijn geheugen en zijn verstand zijn beide uitsteekend. Zijn waanideeën

zijn nooit geheel en al onberedeneerd, hij weet aan alles een mouw te passen, en soms glimlacht hij éven, of hij de comedie wel zelf óók inziet. ▫ Hij wil b.v. geen schrijfmachine gebruiken omdat daarbij rubber te pas komt, en rubber wordt gemaakt door marteling van boomen.

Onder het bestudeeren van zijn waan werd ik getroffen door een oovereenkomst met mijn eigen gedachten, waarmee ik mij troostte in de grootste wanhoop. Het is te vinden op 6 April 1917. Ik voegde mij daar ook in het onvermijdelijke, met de gedachte, dat ik leefde in vrijwillige ballingschap, maar zelf de Vader ben.

Is het niet eevenzoo, dat die arme, opgeslooten man zich keizer en kooning noemt, om daardoor de ondragelijke ellende van zijn bestaan te ontwijken?

Die zoogenaamde grootheidswaan is niet anders dan een spel van fantasieën, waarmee hij zijn vreesselijk bestaan verzacht. Hij wordt door het verschrikkelijke leed als met ijzeren hand gedwongen tot die illuzies, omdat hij het anders niet zou kunnen uithouden.

Op die vreesselijke manier maakt God het lijden van den armen mensch dragelijk. En toch is het al te dwaas hier van goedheid of barmhartigheid te spreeken, bij het zien van zulk een arm, tot waanzin gemarteld mensch. Dat kunnen wij in oprechtheid niet.

Ik zag de portretten van zijn moeder en broers en zusters, de lieve, mooye jonge vrouw, gelukkige moeder met haar vier kindertjes. ▫ En nu ... zij snikkend, en de oudste zoon, een mooye, geestige, gevoelige jongen, zich toetakelend met ridderorden, wonderlijk gekleed, met den lach van waanzin en de stinkende adem van den krankzinnige.

Welk een dag - den ganschen tijd met de ongelukkige moeder - de groote hei, met de leelijke gebouwen, het geluid van sleutels, die iedere deur achter ons slooten. Arme, arme, arme menschheid. ▫ En als hij daar opgeslooten blijft wordt hij dement, idioot in weinig jaren en hij kan nog oud worden. ▫ Hij vond mijn zilveren horloge zoo prachtig, niet mooi, zei hij, maar prachtig. En toen vroeg ik of hij 't van mij wou aanneemen als geschenk en dat maakte hem blij. ▫ Zijn lot is dat van IJsbrand. En ook was het een gewelddaad, waarmee hij zich bevrijden wilde, die hem nu voor goed in den waanzin terugduwde. Hij schoot op een psychiater, die hem met een auto en verpleegers kwam afhalen, en hij gaf een anderen psychiater een slag in 't gezicht. Toen was hij geconfisceerd, eeven als IJsbrand.

aant.

dinsdag 12 februari

Vochtig, reegenachtig, luuw. ▫ Ik was van Vrijdag tot Zondag met mijn lieve vrouw in Nijmegen. Ik sprak er, en sprak goed. Ik voelde mij gesteund. Mijn vrouw ging niet naar de leezing, voor haar was de zitting en de berichten van ♁ hoofdzaak. Zij was in een uiterst licht-bewoogen en religieuse stemming. Zij schreide soms en voelde wat Thomas a Kempis compunctio noemt. Al haar liefde gaat uit naar die lichaamlooze persoonlijkheid die wij ♁ noemen, en zij vreest soms dat ze te veel van hem houdt, en dat hij beeter zou vinden als haar liefde alleen uitging naar Jezus en den Vader. ▫ Het zijn toch goede dagen geweest, al zijn ze in de herinnering altijd mooyer dan op 't moment zelf. Het moment is altijd lijden voor den gevoelige.

Wij wandelden door de oude stad en zagen het Valkhof en de Waal. ▫ De zittingen waren goed, al verbaasden wij ons weer oover moeder Welters, met haar kleinzieligheid, haar egoïsme, haar hartstochtelijkheid en waereldschheid. ▫ Hoe kon nu juist zulk een persoon ons te samen brengen. Daarachter schuilt een mysterie.

Bouwmeester zal nu toch de Bokkerijder speelen. ▫ Ik herlees mijn aanteekeningen voor Sirius III. ▫ Dit is het groote conflict - de Prometheus type (Job, Shelley/ Nietzsche) en de onderworpenen, ♁ en Jezus. Sirius en zijn opstandige Vader. ▫ In het Skelet heb ik de onderwerping gegeeven. Maar daarmee is niet het laatste woord gezegd. ▫ ♁ legde den nadruk op dit punt, dat de geleerden de verheffing en verheerlijking van den mensch bedoelen, en daarom meer op het lichaam letten dan op de ziel. ▫ Het bevreemdt hem dat ik in mijn toespraken op dat punt niet positiever en stelliger ben.

woensdag 13 februari

Steeds reegen. ▫ Gisteren sprak ik met Stelwagen oover de Bokkerijder. Ik weet nog niet wat ik aan hem heb. Hij is scherpzinnig en heeft ook iets fijns en gevoeligs. Maar hij heeft ook een roomsche trek in zijn gezicht, en zijn oude antipathie teegen mij is zeeker nog niet weg. Er ontbreekt nog een weederkeerig vertrouwen. Toch is 't niet onmoogelijk dat dit nog komt. ▫ Bouwmeester was niet onverdeeld ingenoomen met het stuk, en hij moet nog de oovertuiging winnen.

Ik heb nog een drukke tijd vóór me en ik zou zoo gaarne een rust- en werktijd hier buiten hebben.

♁ noemde de scheppingsdaad van den Vader, waarmeede hij het menschelijk lichaam maakt, het grootste mysterie. En hij keurt af het zoeken naar de oorsprong van dat lichaam (evolutie-leer). Hij vindt dat ik nog te veel toegeef aan de neiging der geleerden om den oorsprong van het geslacht te doorgronden. ▫ Dat is voor ons van geen belang, zegt hij. Maar hoofdzaak is de ziel, en het verband van ziel en lichaam, door den geest.

maandag 18 februari

Harde vorst. ▫ Donderdag ging ik naar Gouda, en logeerde bij het gezin van Krimpen, den graankooper. Een prettig echt Hollandsch gezin, met een flinke groote vrouw en vier meisjes, die hun vader erg liefhebben en speelsch met hem omgaan. Twee bakvischjes, en twee kleintjes.

Ik bezocht nog het geboorte huis van mijn moeder, en de kerk met de gekleurde ramen. De kerk zelf erg verminkt.

Dominee Burger leidde de voordrachts-avond. Ik kende hem uit Noordwijk. Wij hadden hem daar voor een virtuoos aangezien, een acteur of pianist. Een pessimistisch, tamelijk ongeloovig protestant.

Vrijdag naar Steenwijk. Gast bij dominee Fopma, doopsgezind, met een groote pastorie, en een lieve vrouw zonder kinderen. Zij is schraal en lang, spreekt zeer beschaafd en doet het heele huishouden alleen. Ze koomen beiden/ man en vrouw, van Terschelling. ▫ Des avonds kwamen nog dominee Kunst en zijn vrouw, van Frederiks-oord en de burgemeesters vrouw van daar. ▫ Ik sprak zeer goed, en maakte gebruik van de lessen van ♁.

Den volgenden dag naar Zwolle waar Henriëtte mij stond te wachten. Wij aten in een restaurant, zagen de twee mooye kerken, de oude roomsche en de groote protestantsche domkerk. Wij wandelden naar Katerveer en zaten aan de vloeyende rivier, de IJssel, in den zonneschijn. 's Middags nog een groote wandeling om Zwolle. Toen naar Apeldoorn, den volgenden morgen liep ik door 't bosch van Hilversum naar huis.

's Nachts had ik vijandelijke invloeden gevoeld in het huis, maar des morgens waren ze weg, en alles goed.

Gisteren een rustige dag thuis. Het is weer zeer koud, maar de zon schijnt, en ik ben niet bezorgd. ▫ Het thuis koomen was prettig. Het is zoo goed als alles naar buiten loopt als ik thuis kom. De hond springt op naar de baas, en de kindertjes juichen en de lieve vrouw kust mij welkom.

Nu ga ik met Truida naar Amsterdam.

zaterdag 23 februari

Zoel, stormachtig. ▫ Maandag gingen wij naar Amsterdam en ik had een lange conferentie oover het Skelet met Stellwagen. We logeerden bij Henriette Wolterbeek, en gingen des avonds naar het concert van de Roll's. Een demonstratie van accuraat samenspel en vingertechniek. Maar geen ontroering. ▫ Den volgende morgen eerst conferentie met Kappeyne, den beroemden - en beruchten advokaat - oover den armen jongen in het gesticht. ▫ Bij Jaap de Haan genoenmaald, met Truida. Er was Borel en Brouwer. Het was weer een leevendige middag. Brouwer was weer zeer on-eevenwigtig, en raasde aan één stuk dóór teegen de Winter, teegen wie hij nu weer een heevige antipathie had opgevat. Eeven als vroeger teegen Reyman, teegen Holdert, teegen Lankhout. 't Zal mij benieuwen of ik zelf ook eens bij hem in 't verdoemhoekje kom. Ik werd erg kalm, door zijn onrust. En Borel trachtte er op zijn manier van te profiteeren, door zelf superieur te doen. Maar de razernij van Brouwer was kinderlijk maar oprecht - terwijl Borel altijd den indruk maakt achterafjes en intrigetjes te hebben. ▫ Truida ergerde zich aan de onwijsheid, van zoo wijs geachte menschen, die zooveel beeter behooren te weeten.

'S avonds redactie-vergadering. Het was recht prettig met Truida in Amsterdam te zijn, bij een lieve gastvrouw.

Woensdag een koude, lange reis naar Bergen-op-Zoom. Maar een zeer warme ontvangst, en een ongedachte belangstelling en geestdrift. ▫ Ik zelf voelde in Amsterdam nog zeer verlaten en laag. Ik verwachtte dus weinig steun en kracht. ▫ Maar misschien hielp mij Paul, in zijn gedenkdagen. ▫ Donderdag was het 5 jaar geleeden dat hij mij verliet.

Gisteren werkte ik nog aan het Skelet, nu voor 't laatst. Ik doe er nu niets meer aan.

Ik ben reedelijk sterk gestemd. Het voornaamste wat mij nog drukt is mijn schuld teegenoover Martha. Zij klaagt zoo vaak dat ze geen geld genoeg heeft om dit huis te bewoonen. Ze wil naar Noordwijk. Dan vind ik dat ik het hier nog te goed heb, in mijn groot huis en grooten tuin.

De Duitschers trekken nu Rusland binnen. Hun oovermoed weer gesterkt door 't vooruitzicht op buit. 't Eenige lichtpunt is de weerstand van Polen.

dinsdag 26 februari

Zonnig, maar koude wind. Zondag ging ik naar Enschedé, en sprak

aant.

daar 's avonds voor een clubje van joodsche rijke fabrikanten. Ik sprak oover het génerzijds en voelde weerstand, zoodat ik ontevreeden was. Later kwam ook een joodsche godsdienst-leraar, die zich er aan geërgerd had dat ik Christus genoemd had als dengéne waar naar alle berichten verwijzen. ▫ Ik logeerde bij de familie Menco-Warendorf. Een prachtig nieuw huis, een ongebruikte weelde, waaraan men blijkbaar nog niet gansch gewend was. Maar hartelijke, vriendelijke menschen. Vier broeders die de zaak drijven. Gezonde, knappe vrouwen. Er werd nog veel nagepraat des avonds. ▫ Den volgenden dag zag ik de spinnerij die bijna geheel stilstond, door gebrek aan materiaal. Toch scheenen de fabrikanten niet ongerust, omdat ze schatten verdiend hadden in de eerste oorlogsjaren. Ze betalen hun personeel ook zonder dat er gewerkt wordt.

Toen ging ik naar Almelo en at bij een schoonzoon en dochter van Henriette Bendien. Ook een groot-industrieel maar een zeer eenvoudig man. Hij woont in een huis van Rueter, aardig en smaakvol, zonder te veel weelde. Hijzelf is zeer eenvoudig gekleed en leest de Tribune. ▫ In zijn fabriek, die hij met zijn vader en broeder beheert werken een duizendtal arbeiders, meest vrouwen, en maken kleederen. De fabriek was in volle werking en er wordt nog steeds veel verdiend. ▫ Het was een mooi, leevendig gezicht, die honderde meisjes en vrouwen met hun vernuftige machines, en de ordelijke administratie. Het gaf geen deprimeerende maar een opwekkende indruk. De reuzenlokalen en het zachte gebabbel en het ijverige vlugge werk.

Henriette was er ook en wij spoorden terug, zij tot Apeldoorn, ik naar Bussum.

In Enschedé zag ik ook de expositie van oorlogs-curiosa, verzameld door den heer Frankenhuizen. Een allermerkwaardigste collectie. De tallooze munten, medailles en ridderorden, de aanplakbilletten, caricaturen, vervalschte kranten, nood-geld, loopgraven-lectuur, de Duitsche voorwerpen met het devies: ‘Gott strafe England’. Zelfs een glazen deur uit een restaurant met dat dwaze opschrift - 't is alles een schat voor den lateren geschiedschrijver. ▫ Het is een beeld van menschelijke verdwazing, waarin de Duitsche waan wel op zijn droevigst en donkerst uitkomt.

Ik at gisteren bij Rijkens. Beppie was boos omdat ik zoo lang was weggebleeven.

donderdag 28 februari

Koel, buyig weer, Maartsch weer. ▫ Een rustige werkdag buiten. Gister

aant.

middag de London's en Annie. Berichten van Dekker en Zola. Mij trof de oovereenkomst in stijl en gezindheid, tusschen de vrienden van de Bertha kring en van de Annie-kring. De mediums kennen elkaar niet. Maar het zou wel eer wijzen op een invloed van mij, daar ik in de beide kringen ben. ▫ Het is toch altijd een ‘lichtdag’ - een troost en verheffing als zij koomen.

Ik sprak 's avonds in Hilversum voor een zeer volle zaal. Ik had bericht van V. Hugo dat ik minder vaag moest spreeken, en dat hij me dan steunen zou. Ik beproefde dit ook en ik sprak goed. ▫ De London's waren er, en in de pauze zag ik het lieve gezicht van Carry van Suchtelen voor me. Ook was er Jo ter Kuile, Truida's vriendin, en nog andere Bussumers, Parmentier de chef van Walden's tuinbouw.

Ik corrigeer Sadhana. Het is mooi/ en nuttige lectuur. Het voldoet Truida niet, omdat Jezus er niet genoeg in geëerd wordt. Maar ik vind dat er beeter oover den Vader in gesprooken wordt dan in eenig ander boek. En de Vader is toch niet minder dan de Zoon.

woensdag 6 maart

Koud en mistig N.W. wind. ▫ Gisteren was het een mooye zonnige dag. Ik hoopte ook van daag op een mooye gedenkdag. Maar ik bedierf het.

Truida en ik waren Zondag naar Nijmegen gegaan. Wij hebben toen des middags nog schrift gekreegen van onze vrienden, vooral ♁. ▫ Den volgenden dag - Maandag - een mooye wandeling om Nijmegen. De mist klaarde op en het werd zonnig en warm. ▫ We zagen de Heiligeland stichting. Er was een Calvariënberg gemaakt, met de staatsies en op iedere steen een text. Booven stond een kruis van donker, bijna zwart hout. Ik kreeg de tranen in de oogen en ik zag dat Truida ook schreide. ▫ Dit verwonderde en verheugde mij, dat wij beiden konden schreien om dat drama van twintig eeuwen her. Het was goed dat er geen beeld aan het kruis hing, enkel het leege kruis. Dat was treffend. Het was alsof het daar gebeurd was. ▫ Het landschap was heerlijk, en we gingen oover Berg-en-Dal terug.

Gisteren reisden we naar huis, en dan is Truida altijd zeer ontroerd, na een paar dagen met de vrienden. ▫ Mevrouw Welters hield vol dat de vrienden den neevel hadden verdreeven, en toen zij hen daarvoor dankte, was het antwoord: ‘Wij danken u voor uw vertrouwen.’ ▫ Toen dacht ik, ‘dat zou ik niet zeggen. Want ik weet dat het onwaar is wat mevrouw Welters denkt. Het is ons al vroeger gezegd dat de vrienden op het weer

geen invloed hebben. Waarom herhalen ze dat niet, en waarom geeven ze toe aan die valsche voorstelling. Het schijnt mij vaak dat zij meer geeven om liefde en vreede dan om waarheid.

Ik voelde een gelukkig moment, toen ik begreep dat mijn fierheid en zelfstandigheid juist was wat de Vader wil, omdat Hij onze liefde wil en niet enkel gehoorzaamheid. Dat is wat ik teegen de Katholieke kerk heb. Wij hebben Vrijheid gekreegen om God uit vrije liefde, door begrip en bewondering te beminnen. En gehoorzaamheid is minder schoon dan vrije liefde en bewondering.

Nu ben ik weer thuis en ik lijd kou en ben somber - als gewoonlijk. Ik veracht mezelven en begrijp niet hoe er zóó iets van mijn werk terechtkomt.

Ik sprak oover significa, en het ging goed. ▫ Gister avond at ik bij Joop, en was op de Groene-vergadering.

Van morgen kocht ik anjers, voor onze gedenkdag.

Ik had Vrijdag nog een gesprek met Stellwagen, dat mij moedeloos maakte. Ik gaf nu weer alle verwachting op.

Ik las Tagore's Sanjasi.

donderdag 7 maart

Koude O. wind. Maar zonnig. ▫ Ik herlees mijn dagboek van 1910. Het is nog vol plannen die niet uitgevoerd zijn. De oorlog is er tusschen gekoomen als een ruuwe stormvlaag. Het ziet er alles nu nog zeer ongunstig uit. De booze demon schijnt te zeegevieren. Maar ik weet beeter.

zaterdag 9 maart

De eerste zonnige voorjaarsdag. ▫ Gisteren sprak ik met den broeder van den opgeslooten P. in den Dolder. Men plaatst mij nu voor het verzoek om eenige weeken met dien geesteszieke in een huisje te woonen, met een broeder als dienaar van den zieke, en verder een goede huishoudster en Truida. ▫ Ik heb niet meer de veerkracht van vroeger, toen ik terstond op zulk een plan zou zijn ingegaan. Ik vrees de spanning waarin het mij brengen zou. Dit maakt mij somber.

Het was niet goed met me, van morgen.

zondag 10 maart

'S morgens neevel, 's middags zonnig en stil. ▫ Donderdag waren de London's hier. Er was een bericht gekoomen van Michel Angelo. Een

forsch en scherp stuk, geesselend de droeve tijd van thans, de onmacht en verdooling in cultuur en kunst.

maandag 11 maart

Heerlijk weer. ▫ Gister las ik de stukken van Trotzki in Demain, en kwam tot het inzicht dat hij niet anders is dan een groote editie van het type Wijnkoop, de bekrompen, haatdragende, gladde en welbespraakte dweeper en demagoog. ▫ Ik voelde toen hoe noodig en belangrijk mijn eigen politieke actie nog kan zijn. Want ik kan spreeken en ik weet den weg uit 't moeras. Is dat niet voldoende reeden voor de vrienden om mij tot actie aan te manen?

En toen kwam van morgen Brouwer's briefje, met zijn inleiding voor mijn reede van oovermorgen. Intuïtieve Significa. ▫ Daar zie ik nu in 't geheel niet teegen op, hoewel ik weet dat ik heftig zal aangevallen worden. Inteegendeel, het bevreedigt me.

dinsdag 19 maart

Goed, zoel weer. Gisteren heerlijke zon. ▫ De avond in Amsterdam van 13 deezer was zeer geslaagd. 's Middags ging ik met Henriette W. naar den Dolder, en praatte met Dr Cox en de patiënt. Ik nam de verantwoordelijkheid op me voor een proefneeming, buiten het gesticht.

Den voorigen dag praatte ik met den burgemeester van Haarlem oover een opvoering van de Heks van Haarlem bij de oopening van den nieuwen schouwburg. Donderdag 14 kwamen de London's weer. Ik vroeg naar hetgeen me vervulde, het in observatie neemen van den jongen door met hem in een huisje te Amersfoort te gaan woonen. Toen ik van verantwoordelijkheid sprak, kreeg ik de sneedige opmerking (van donna Manna) dat ik reeds verantwoording droeg omdat ik wist dat hij kans had op herstel, en niemand anders hem helpen kan.

De significa avond was een groot succes, Mannoury presideerde, en Brouwer en de Haan namen deel aan het debat. Het was vol en geanimeerd.

Vrijdag ging ik met mijn lieve vrouw naar Nijmegen. Ook dat verblijf was goed en deed ons veel goed, al was de laatste leezing niet zeer druk bezocht. ♁ sprak veel tot ons, en moedigde mij aan, zoowel ten opzichte van de patiënt, als van mijn politieke actie.

Wat mij zeer bedroefde en vervulde was de dood van mijn lieve hond

aant.

Loki. Een tuinknecht op Schapenburg schoot hem dood, toen ik afweezig was en hij wat aan 't zwerven was. ▫ In alles hier voel ik nog de herinnering aan zijn vroolijk, trouw en zachtaardig weezen.

woensdag 20 maart

Reegenachtig. ▫ Er is groote opschudding in 't land, omdat Engeland en Amerika ons dwingen tot afstaan van onze scheepen. Ik zelf vind dat zoo erg niet en vrij natuurlijk. Men scheldt nu op Engeland en spot met de beweering dat het de kleine naties zou beschermen. Maar hoe kan Engeland de kleine naties beschermen als het zelf verslagen wordt? Ik twijfel er niet aan of Engeland zou ons teegen Duitschland beschermen, het deed het al - maar daartoe moet het sterk zijn en de duikbooten ooverwinnen. ▫ Wat wil men hier dan eigenlijk? Dat Engeland ons bijstaat ten koste van zijn eigen weermacht? Dat zou een domme eisch zijn. We merken dagelijks de stijgende trots van Duitschland.

Ik kreeg een briefje van Landauer, wiens vrouw gestorven is. Hij schreef dat hij dingen beleefd had gewigtiger dan alle oorlogsellende. Het is waar, enkele geestelijke persoonlijke ervaringen kunnen van meer belang zijn dan groote waereld-historische voorvallen.

Ik sprak Maandag in Utrecht en logeerde bij Christine. Ik was zonder eenige blijheid naar de leezing gegaan, en ik verwachtte weinig menschen. Maar het viel mee, en ik voelde hoe ik gesteund werd. Onder het spreeken vloogen mijn gedachten snel naar de Vrienden, naar Paul, naar ♁ naar V. Hugo. En toch sprak ik gelijkmatig door. En men zeide dat ik veel beeter sprak dan 't voorig jaar. Minder droog, minder matter-of-fact. ▫ Ik was aan 't eind zeer dankbaar.

vrijdag 22 maart

De lente komt. Het is zonnig mooi weer. De prunus pisardi bloeit. ▫ Woensdag sprak ik in Haarlem. Ik was zonder verwachting of opgewektheid. Maar ik kon bidden, eer ik begon, zooals die japansche tooneelspeeler waar London van vertelde. Ik bad aan mijn lieve, lieve Vader, en het steunde mij. Ik sprak nooit zoo vrij en goed. ▫ Ik logeerde bij Kooy-van Zeggelen, en maakte kennis met het jonge paar Altink van Geuzau. Hij een knappe jonge man, M^{r} in de rechten en zeer muziekaal, zij een meisje Barteling. Zij betuigden mij hun innige sympathie met mijn werk. Johannes Viator

vond hij het mooiste. ▫ Hij zong en speelde voor mij, gister morgen, en bracht mij naar de tram. Daar moest ik weer een man helpen die een epileptisch toeval kreeg in den tram. Wij moesten hem uit de wagen sjouwen. En ik dacht met hoeveel menschen dat in deezen tijd gebeuren moest. Verwonden en gedooden. Altijd eeven droef en akelig en verneederend. Een vies, walgelijk, droevig schouwspel.

Op Walden was het heerlijk. De London's kwamen en hij bracht zijn eerste ontwerp mee, de verdeeling in categorieën. Toen voelde ik het werk gebooren. Nu groeit het gereegeld voort. Onze vrienden schreeven door Annie, verheugd, vol geloof en moed. En ik voelde een enorme verligting. Wat er nu ook gebeure, dit werk kan mij steunen tot mijn laatsten adem. Het is de moeite van 't leeven waard. Ook Dekker sprak blij en hoopvol. ▫ Ook al is het alles utopisch en al wordt de werkelijkheid anders, dit denkbeeld is de moeite waard en voor mij voldoende om met volle toewijding aan te werken. ▫ Mijn literair werk zal er mee samengaan. Ik zal Sirius en Siderius in die richting voltooyen. De geest der Waarheid eerst. Dan Sirius. En onderwijl materiaal verzamelen en kennis opdoen. Nu wordt ook mijn zelfvertrouwen weer grooter. Ik heb nog wel de kracht voor dit werk.

zaterdag 23 maart

Een prachtige voorjaarsdag. ▫ Ik erger me oover de houding van mijn volk en hun kranten. Ze toonden zich nu allen verontwaardigd en diep gekrenkt, omdat Amerika een maatreegel neemt geheel en al in ons eigen belang. ▫ Ik sta toch wel ver van die menschen af, en daarom weifel ik, eer ik mij vrij zal uitspreeken in 't oopenbaar.

vrijdag 29 maart

Reegenachtig. ▫ Ik heb moeielijke sombere dagen achter me. Zaterdag begon het groote Duitsche offensief. Ik deed een tocht naar Breukelen door het prachtige voorjaarsweer en het blauwe water. De tooverkracht van het water voel ik al sterker. Het wijde, frissche, blaauwe meer. Wij bezochten - Jaap London en ik de bijenkweeker Matthes te Breukelen. We spraken oover ons plan. De drie steeden in elkaar, als in Pekin, met de Eenheidstempel in het midden. De buitenste stad waar nog handel is, en geld. Beurs, Bank/ industrie. Winkels. Vermakelijkheeden. ▫ De midden-

aant.

stad, waar is Kunst en Weetenschap. *Geen geld*. Lusthooven, muzeums, drama's, theaters en muziek. Wie daar komt is gast. ▫ De heilige stad waar alleen zijn de tempel en de wooningen der vroomen en wijzen, die er de wacht houden en bestuuren. De Eenheidstempel in het midden.

Maandag ging ik weer na den Dolder. Het was een slechte dag. Droeve berichten uit Frankrijk. De psychiater die zich teegen de proef met den patiënt verzette, en zich oovertuigd voelde dat er ongelukken uit zouden voortkoomen. Een Freudianer, die ooveral zijn theorieën uit diagnostizeerde. Piet zou moordlust en incest-neigingen hebben. Ik voelde de vrees op mij oovergaan en mijn energie verlammen. Ik reed ontmoedigd terug.

Dinsdag in Amsterdam. Ik werkte aan mijn leezing oover Viator. Ik hield die Woensdag in den Haag voor een slecht bezette zaal. Het ging wel en maakte wel indruk - maar ik was toch somber en ontevreeden. Ik had gebeeden, maar het had mij niet zoo getroost als in Haarlem.

Ik had bij Hans in Delft koffie gedronken, en bezocht 's middags de Loudon's. Hij was ongesteld en ik zag hem niet. Maar ik praatte drie kwartier met zijn vrouw. Zij voelt sterk patriottisch-Amerikaansch, maar schaamde zich voor haar land, dat onze scheepen nam. Washington zou het niet gedaan hebben, zei ze, en Lincoln ook niet. Ik kon het niet toegeeven.

Ik logeerde bij Ati, in het fleurige gezin.

Het offensief komt vrij wel tot staan. Odessa is herooverd, zegt een bericht. En de dagboeken van Lichnowsky oopenbaren nu de Duitsche streeken wel voldoende.

Gisteren weer Lichtdag. Hugo gaf mij goeden raad. Ik zal deeze paaschweek het Johannes-evangelie leezen, en dan beslissen of ik de proef met Piet zal doorzetten of niet.

Jaap is nu druk aan 't teekenen.

zaterdag 30 maart

Vrij goed, maar nog kil weer. Ik kreeg brieven van menschen die diep getroffen waren door mijn leezing oover J. Viator. Ik begreep die uitwerking niet.

Ik las in het Joh. Evangelie, maar werd niet getroffen. Dat eerste wonder vond ik niet indrukwekkend. En de woorden van Jezus zoo opzettelijk duister, en zoo onvriendelijk. Hij wist toch dat ze hem niet *konden* verstaan als hij zoo zinnebeeldig sprak. Hij is daar niet menschelijk-beminnelijk. Hij kwam toch om tot zich te trekken <,>niet om af te stooten.

aant.

Het rustpunt voor mijn gedachten is het Waereldhuis. Ik zal de stichting er van beschrijven in Sirius. Maar de uitwerking komt apart, met platen en projecten.

maandag 1 april

Tweede Paaschdag. Liefelijk lente-weer. Gisteren, eerste Paaschdag, schreef ik het schema neer van de Eenheids-stad. Met Buitenstad, Middenstad en Heilige stad. En hun samenhang. ▫ Ik voelde een rustig vertrouwen in dit grootsche ontwerp. Het is alsof mijn Leider zegt: zoo is 't goed en hiermee kunnen wij bevreedigd zijn. ▫ De uitvoering verlang ik niet te zien. Daardoor is de arbeid des te rustiger. ▫ Graag wil ik er voor leeven en sterven, omdat het niet mensch-verheerlijking maar Godsverheerlijking geldt. ▫ Geldzorgen zijn daarbij nietig. Het geld komt waar 't noodig is.

dinsdag 2 april

Mooi weer. Kroosjes bloeyen, ook de perziken. ▫ Gister fietste ik met Hugo achterop naar Jaap London, gaf hem mijn ontwerp en bekeek zijn schetsen.

Ik schrijf nu oover Significa.

zaterdag 6 april

Zonnig, frisch weer. ▫ De Lichtdag op Donderdag - onze bijeenkomst, was goed. In het ontwerp werd gewenscht de Kerken van de voornaamste godsdiensten rondom den Dom. Ook de protestantsche - en zelfs de Joodsche. ▫ Wij verheugen ons op de Donderdagen.

Ik sprak gisteren voor 't laatst van 't seizoen in Utrecht, en het kostte mij groote moeite om mijn weerzin te ooverwinnen. Maar het gelukte en toen sprak ik zeer innig en oprecht, en zelfs het vierde evangelie durfde ik bespreeken. ▫ Ik logeerde in het drukke huis, van mijn nicht.

Mijn verjaardag op Woensdag was zeer rustig en aangenaam. Alleen Brouwer was gast, en Martha. 's Morgens kwam ook Jolles mij gelukwenschen. De eenige dissonant was een booze brief van Loudon oover mijn artikel, waaroover ik juist zooveel adhaesie betuigingen krijg. Holland wordt scherp gescheiden in pro- en anti-duitsch. Zoo waren er ook vrienden van den Koning van Perzië in Oud-Hellas.

Ik denk veel aan het waereldhuis. Het is een rustpunt voor mijn gedachten. Ik zie de menschen op de terrassen den tempel ingaan, met witte mantels. ▫ Er moet een strenge orde heerschen. Ook Kloosters moeten er zijn. ▫ En in de middenstad groote parken met dieren, de schadelooze vrij, de wilde zoo vrij moogelijk. ▫ En veel wild gewas en bloemen. ▫ Er zijn bronzen toegangsbewijzen, met aangifte van den ingang die men in en uit gaat en de plaats in den Dom. Men geeft ze weer af bij 't vertrek. ▫ In de buitenstad groote Baden.

maandag 8 april

Vanmorgen koud, N. wind. Nu zonnig en beeter. ▫ Ik ben nu een paar dagen in vacantie. Ik las boekjes oover den oorlog, anders niet veel. En mijn dagboek van 1909. Ik voelde het verlangen naar Wilmington, het zuidelijke land, waar ik zei dat <het> zoo goed was voor den ouden dag, en waar ik mijn gezin wou brengen.

Jan Verwey was bij me, de jonge voogelkenner. Een steevige goedhartige jongen, ernstig en sober. Rood haar en een licht bruinrood pak, en waterlaarzen.

Het plan van van der Leeuw in Leiden schijnt toch te ontwikkelen.

donderdag 11 april

Prachtig lente-weer. ▫ Ach, waarom zal ik al de narigheid opschrijven. Soms lijkt me mijn gansche leeven één mislukking. Op 't oogenblik is het weer iets beeter. De lente is zoo mooi. ▫ Maar het noodeloos gemartel gaat voort. De dwaasheid neemt geen einde.

Dinsdag had ik een zeer slechte dag in Amsterdam.

Gisteren lunchte ik bij de Loudon's in 't Hotel Bosch van Bredius. Hij was eeven hartelijk als altijd, en zij ook, ondanks zijn boozen brief. Er was daardoor een zeekere zwakte in zijn houding teegen mij, waardoor ik dacht: Johnny, je ben toch te week voor een staatsman. Hij moest harder en minder scrupuleus zijn - of ... een genie. Hij is mij zeer lief. Maar juist zijn beminnelijkheid schijnt mij voor zijn taak een belemmering. Hij keek nu ook blijkbaar met meer verlangen uit naar den tijd dat hij zou worden afgelost. Hij wil solidair blijven met de regeering, en de regeering zal waarschijnlijk vallen. ▫ Een groot ongeluk is het dat onze gezant in Amerika blijkbaar aan zware neurasthenie lijdt en terug komt. Dit was nu juist

aant.

zulk een goede keuze, naar ieders meening. Maar de man lijdt aan slapeloosheid en voelt een onbedwingbare neiging naar Holland. Ik kan hem niet veroordeelen, mijn eigen zwakte kennend. Maar het schijnt een groot gemis aan verantwoordelijkheidsgevoel, juist *nu* heen te gaan.

Ik heb mijn troost in de Lichtdagen, in het Waereldhuis, en in mijn lieve vrouw.

zaterdag 13 april

Donderdag was een goede Lichtdag. Jaap London had zijn teekeningen meegebracht, en wij bespraken het plan den ganschen middag. Geleid door Hugo en Zola. Het komt alles prachtig uit. De Dom en de Swastika, met de vier kerken in de oksels van het kruis, en de andere godsdiensten in de uitloopers. De terrassen en het water. Het klokkespel in den grooten koepel. De wooningen der Wijzen bij de akkers met de gebouwen voor devotie.

Gisteren begon slecht, ik was in beklemming en onzeekerheid. Ik wilde naar Amersfoort en Apeldoorn fietsen en vond het toch niet goed. Toen koos ik eindelijk den weg die mij het beste toescheen, en ik werd beloond. Ik at bij Henriette Wolterbeek en zag H.S.O. aan 't station. Haar liefde is groot en onzelfzuchtig. De lieve Tan was er ook en teleurgesteld dat ik niet meeging.

Onderweg ging mijn geest weer werken en ik dacht oover de Wijzen en Kooningen die in de heilige stad moeten heerschen en woonen. Het moeten zijn de eedelsten aller volken. En de vraag is hoe hen bijeen te brengen. De vrije volken moeten hen kiezen, door hun regeeringen. De onvrije buiten hun regeering om. ▫ Als typen voor onzen tijd zouden gelden Tagore, Tolstoy, Gladstone. ▫ Karakteradel en leevenservaring zijn de hoofd vereischten.

zondag 14 april

Koud guur grijs weer N. wind. Ik ben weggerookt uit de hut. Ik kon het er niet uithouden door koude en rook. Het is akelig weer.

donderdag 18 april

Nog steeds eeven guur en koud weer. N. wind, nu en dan reegen, de

gansche week geen zonnestraal. ▫ Ik heb weinig uitgericht. Wat correspondentie. Dinsdag hadden wij vergadering van het Instituut bij Ornstein in Utrecht. Wij bespraken de candidatuuren van Bolland, Landauer, Tagore, R. Rolland, Ehrlich, Spitteler, Mauthner. ▫ Het was een aangename, leerrijke middag. ▫ Ik sprak met Ornstein oover het Zionisme. Er zijn orthodoxen onder, maar niet de meerderheid. Deezen zijn fel gekant teegen Jezus, als een valsche Messias. Zij wachten den echten. Doch deeze behoeft geen krijgsheld te zijn. Er zijn na de verwoesting van Jeruzalem nog meer valsche Messiassen geweest, die ook meer vertrouwden op den geest dan op Geweld. ▫ Onder de Zionisten is de meerderheid voor de orthodoxe leer onverschillig. Er zijn er onder, die welligt het Messiasschap van Jezus zouden willen erkennen. ▫ De orthodoxen willen den tempel niet opgebouwd zien eer de Messias gekoomen is. Denkende oover de prachtuitgave van ons Waereldhuis nam ik het boek van Berlage op en sloeg het oopen bij zijn Pantheon der Menschheid. Hier is weer een uiting van dezelfde verwachting. ▫ Het is ook wel grootsch ontworpen, maar het mist de geestelijke inhoud, Het is de verheerlijking der menschheid, niet de eer Gods, die het beoogt. ▫ Daarom ook de hooge toorens, die als de tooren van Babel zijn, te hoogmoedig. ▫ Ons denkbeeld is de beschermende en veréénende koepelvorm, de Dom waarin men zich deemoedig onder Gods hoede stelt. ▫ In Berlage's Pantheon zijn hallen tot ‘ooverpeinzing’. Zuiver menschelijk en weetenschappelijk gedacht. ▫ Wij willen hallen tot aanbidding en devotie.

Ik was in onrust en weifeling oover mijn politieke actie. Men had ook uit den Haag gevraagd of ik een candidatuur zou aanneemen. En ik had geen zin in die verkiezings reeden. ▫ Maar nu ben ik weer in eevenwigt en beslooten rustig vol te houden. ▫ Het is een groot offer voor me. Maar ik kan het doen, en moet het dus doen.

zondag 21 april

Helder maar koud weer. Het vriest vrij hard elken nacht. ▫ Donderdag een goede Lichtdag. Er werd gezegd dat ik tot ‘slot-accoord’ nog iets zou maken, dat niet is de text bij het bouwplan, maar de Leer zooals die mij door den ‘zilveren ring’ werd ingegeeven.

Ik voelde gisteren ook weer in staat het derde boek van Schijn en weezen af te maken, met krachtig, positief geluid. En ook de Geest der Waarheid.

En dan Sirius. ▫ Dus vier boeken in 't geheel. Behalve kleinere Geschriften oover Significa en oover de tien gebooden.

Het waereldhuis
Schijn en Weezen
Geest der Waarheid
Sirius
Significa

Van het theater hoor ik niets. ▫ Uit Berlijn werd mij onverwacht 400 Mark gestuurd voor de vijfde editie van den Kleinen Johannes. ▫ En van morgen hoorde ik tot mijn genoegen dat van Noppen weer in 't land is. ▫ Dit is de band met America, die ik al verlooren en verslapt achtte.

Ik las ‘der Golem’ uit, van Weiring.[1] Een zeer merkwaardig boek. Uit de sfeer van Dostojewski en Van Outshoorn. ▫ Zeer knap en sterk, vol scherpe satire. ▫ Maar er ontbreekt alle vroomheid, alle vertrouwen op een beschermend en liefhebbend vader. ▫ Het is vol demonisme en joodschen haat.

Vrijdag ging ik met Truida naar Zeist. Ik vond het prettig, als altijd die tochtjes met Truida. ▫ Ik voelde me ook goed en getroost, als door Gods nabijheid. Ik had geen verwachting dat ik de oude tante Mies, de Ruyter de Wild, zou zien. Ze was stervende, zei men, en kon niemand zien. ▫ Maar dat bleek onjuist. Ze wou me wel zien. En toen ik bij haar kwam gaf ze mij vriendelijke namen, en zei ‘lieve, beste!’ Toen begreep ik wat ik doen kwam, en ik zeegende haar en sprak van onzen gemeenschappelijken vriend Jezus. En ze was er dankbaar voor en gaf me nog lieve namen bij 't vertrek. ‘We hebben denzelfden lief’ zei ik. En zij: ‘dat zou ik meenen!’ ▫ Toen begreep ik waarom ik gelukkig had gevoeld bij 't gaan.

woensdag 23 april

N. wind. Warmer. ▫ Beeter in eevenwigt. Gisteren was ik bij de bestuurders van de A.S.P. en ik voelde mij verbonden om politiek te arbeiden. Het is als een offer, de Mei die komt, en ik moet op duffe vergaderingen spreeken.

vrijdag 26 april

Vochtig, groeizaam weer. ▫ Ik ben zeer nerveus en gedeprimeerd, en

1 Meyrink

zie heevig op teegen mijn verkiezingsreede deezen avond in Leiden. ▫ Ik voel alsof ik er niet uit zal koomen. ▫ Ik hoop maar dat ik door mijnen Vader gesteund zal worden. ▫ Het schrikbeeld van den oorlog bedreigt me. Ik ben onrustig en bevreesd. Nu dan, in Gods naam.

zaterdag 27 april

Vrij goed, groeizaam weer. ▫ Het is gisteren zeer goed gegaan in Leiden. Er lag zelfs iets gelukkigs en aangenaams oover de vergadering, al was ze niet zeer talrijk. Ik sprak goed, en na mij een korte, dikke architect met een kalen bol die het heel mooi wou doen. Veel dichterlijker dan ik.

Bij de de Bruïnes was de huisvrouw ziek. Maar ik praatte wat met haar aan haar bed.

Aan de stations hoorde men de menschen spreeken oover het intrekken der verlooven. ▫ En nu blijf ik steeds in groote beklemming. Ik ben echt bang. Ik kan slecht alleen zijn. Dan moet ik aan de schrikbeelden van den oorlog denken en aan de moogelijkheid van de verwoesting van dit plekje en deeze wooning, waaraan ik zoozeer ben gaan hechten, en dat ik nu nagenoeg in orde en voorspoed heb gebracht, na veel jaren tobbens. ▫ En dan mijn oude moeder, en mijn zwakke vrouw, en de kinderen. ▫ De toestand wordt ernstig genoemd. De Duitschers voelen zich nu meer dan ooit, en zullen nu geen gemoedsbezwaren hebben, eevenmin als of minder dan in 1914, als ze het in hun militair belang noodig achten ons aan te vallen.

Van middag bespreeking met Arbous en Hissink oover een nieuw tooneelgezelschap. ▫ Nu zijn ze weg en ik ben weer alleen met mijn vrees. Truida is rustig en mijn groote troost.

zondag 28 april

Heerlijk lente-weer. Ramen oopen. ▫ Ik sliep goed, maar vóór 't ontwaken al voelde ik weer de dreigende beklemming van den dag. Ik zag er teegen op, teegen den dag. En de prachtige lente maakt alles nog droever. Zeeker! ik weet wel dat het mijn onvrijheid bewijst. Ik weet het. God sterke mijn weeten, tot het gevoelen komt.

donderdag 2 mei

Koud weer, maar nu beeterend. ▫ Zondag een heerlijke zeiltocht met

aant.

Jaap London en de kinderen, op de Loodijk. Zonnig en frisch.

De beklemming wordt iets beeter. Het offensief loopt gelukkig weer vast.

Dinsdag in Amsterdam, merkwaardig gesprek bij Jaap de Haan, met zijn dienstmeisje, dat adventist is. Joop zong hebreeuwsch en het meisje begreep wat hij zong, en wist de plaats in Jesaja te noemen. ▫ Ik was een met haar in gevoelen dat Joop nog het nieuwe testament moest leeren begrijpen. Ik zei dat het een der mooiste dagen in mijn leeven zou zijn als hij voor Jezus toegankelijk werd. Ik bewonderde het meisje om haar zuiver en vast geloof. Zij voelde dat ook zij recht had bij het uitverkooren volk te hooren. Maar Joop wou daarvan niets weeten. Hij liep weg, al Hebreeuwsch zingend, en het meisje zei: ‘als hij niets meer weet te zeggen loopt hij maar weg.’ ▫ Het was heel merkwaardig.

Gisteren in Haarlem voor geldzaken. Bij Valerie.

Aanstonds ga ik naar Hengelo. Ik zal Henriette ontmoeten. Zij schreef me dat de gedachte alleen dat ze een paar uur bij mij zou zijn, haar als wijn naar 't hoofd steeg.

Ik voel nu weer duidelijk, dat mijn taak is, het Eeuwig-vreugdevolle te handhaven. De eeuwige pool van ons leeven, zooals Tagore zegt, die staat teegenoover de droevige en zware pool van den strijd. De bloem die zwaar en moeitevol strijdt, en toch de stille rust en schoonheid verweezenlijkt. ▫ Dat is mijn werk en mijn troost, bij de verzwakking van lijf en intellect. ▫ Mijn taak is de ziel te bereiken en vreugde en schoonheid te handhaven.

Ik ga nu beginnen de schoonheid van ons Waereldhuis te boekstaven.

Vier werken wachten me

1 Het Waereldhuis.
2 De Geest der Waarheid.
3 Schijn en Weezen, blij en triomfant.
4 Sirius - de zeegepralende.

zaterdag 4 mei

Warm weer, bedekt. ▫ Eergister sprak ik in Hengelo. Het zaaltje was vol. Ik sprak niet zoo goed als in Leiden, maar het ging toch. Er was politiek debat, en het was als een voorproefje van wat mij in den Haag zou wachten. Maar ik voelde mijn roeping weer. Ook daar - in den Haag - wil ik opkoomen voor de Schoonheid. Ook daar wil ik de liefde en de zaligheid helpen verwerkelijken. Ik heb me nu digter aangeslooten bij de A.S.P.,

en zal ook voor hun blad schrijven. Er is nu veel meer kans dat ik er in kom.

Ik sliep in een hotel - nadat ik eerst nog had zitten praten bij de familie van der Zijp/ een jonge technoloog - staal en machine fabriek van Heeman[1] - met een mooi indisch vrouwtje. Ook was er een ingenieur Wilkens. In het debat traden een S.D.P. man, een vrijzinnig-democraat en een liberaal. Alle drie typisch. De volksschreeuwer, en de meer bezadigde vereerders van een of ander sterk politiek persoon.

Ik stond om 6 uur op, het was prachtig mei-weer. Ik ging naar Apeldoorn en deed een wandeling van vier uur door de bosschen, tot den dassenberg, door de heerlijke beuken, die al in 't licht-groen stonden. We zagen een hert. Op 't laatst van den middag werd ik zeer rustig. Tan zong liedjes voor me. Fransche en Hollandsche, van Gezelle en Rennes.

Het gaat mij nu reedelijk goed. De jongens zijn weer wat ongesteld, en ik voel wat moe.

De algemeene spanning is wat verminderd. Maar hoe het tot vreede moet koomen begrijpt niemand. Het offensief is weer vast-geloopen. Er is wel veel oneenigheid in Duitschland, en de Oekrajiene wordt gebrutaliseerd, - maar kan daaruit voldoende belemmering voor verder vechten uit voortkoomen?

Ik keek weer eens mijn bijen na. Ik heb weer een nieuwe kast vol. Het lijkt nu zulk een rustige, kalme tijd toen ik er den ganschen dag mee beezig was.

zondag 5 mei

Vochtig, reegenachtig. ▫ Gisteren bracht Jaap zijn groote teekening. Het scheen mij een geniaal stuk werk. Onze groote beschermer sprak er oover in diepe en mooye gelijkenissen. Nu voel ik mij in staat, den tekst er bij te schrijven. Eerst het algemeene denkbeeld, dan de details, en de organisatie. Stuk voor stuk.

woensdag 8 mei

Hoe wonderlijk gaat het in mij toe. Maandag zou ik in Zwolle spreeken, en ik had er, tot mijn eigen verbazing, plezier in. Voor 't eerst ging ik naar zoo'n spreekbeurt met een gevoel van plezier en voldoening. Het was mooi mei-weer. ▫ En ziet, het was de meest onplezierige en minst geslaagde

1 Heemaf

avond die ik mij herinner. Er waren zeer weinig menschen, een hol, leeg zaaltje. Een ijskoud publiek, met twee of drie meer sympathiek voelenden. ▫ Ik sprak niet slecht, beeter dan in Hengelo. En ik kreeg weer hetzelfde onhebbelijke debat als twintig jaar geleeden. Een onbeschofte S.D.A.P. man met dezelfde oude domme bestrijding. ▫ Ik logeerde weer bij Bierens de Haan, in het groote weelderige huis, waar van alles nog oovervloed was. De stadstuin was mooi en in bloei. Den volgenden morgen was het stadje in de heldere mei-zon vol vreedsame bedrijvigheid. ▫ Ik voelde uiterst pijnlijk de domheid en achterlijkheid der menschen. Hun uiterlijk kwetste mij, allen zoo grof en leelijk en geesteloos. Zoowel de beschaafden als de onbeschaafden. ▫ Is daar nog te hoopen? Hjalmar schreef mij een moedeloozen brief. Zijn moeder was gestorven en hij was ‘more lonely’ dan ooit.

Hoe vreemd zijn die fijne gewaarwordingen van lust en onlust. Hoe moeyclijk is daarin juist te kiezen en den weg te vinden. ▫ Steeds moet ik denken aan Tagore en zijn gelijkenis van de bloem, die zelf een zware kamp voert vol ellende en dan toch ons weer een aandoening van zuivere schoonheid en vreede bezorgt. ▫ Eevenzoo moeten wij kampen en strijden - dan komt de zuivere vreugde als een wonderbaar bij-product er uit te voorschijn. ▫ Bittere kamp en zuivere vreugde, de beide poolen van ons bestaan. ▫ Dat breng ik in verband met het onbewust schoonheids-genot dat wij als kinderen hebben, als we speelen en op school gaan en eerst *later* voelen hoe schoon het toen was. ▫ Op dezelfde wijze voel ik nu, *achteraf* en als herinnering, de fijne schoonheidslust van mijn bestaan, terwijl ik toch, terwille van den bitteren kamp, de genietingen ontwijk en er teegen in ga. ▫ Het moment is kamp en droefenis, hoe langer hoe meer, naarmate ik ouder word. Het oogenblik is lijden. ▫ Maar, zooals Mauthner ook zegt, de herinnering is schoon. ▫ Dus de Vader moet gehoorzaamd worden in strijd, en beloont ons dan in herinnering, en ook in vóórgevoel. ▫ Dus nu strijden! naar onze beste krachten, en de ellende niet ontwijken, en de voldoening niet zoeken.

donderdag 9 mei

Heemelvaartsdag. Een lieve Meidag. Er zingt een nachtegaal vlak voor het venster van mijn hut, als een vriendelijke boode. ▫ Het leeven is nog lijden, in het moment. Maar ik draag al mijn lijden aan den Vader op. ▫ Ik schrijf de eerste bladzijden van het Godshuis. ▫ Van morgen was ik met mijn kinderen op de bloemenwei, blauw van viooltjes. ▫ Van nacht twee

heevige demoonen droomen, waarbij ik schreeuwend wakker werd. ▫ Dat is geen kwaad teeken. ▫ Ik was in Zwolle in de kerk, en knielde voor Maria. Ik was alleen.

vrijdag 10 mei

Kil en grijs. ▫ Ik ben droevig, zeer droevig. Ik moet aanstonds naar Enschede en ik heb er geen lust in.

Ik schreef aan het Godshuis, een goeden aanhef. ▫ Maar ik weifel nog in zake dienstweigering. Een groot deel - en wel het beste - van mijn volk verwijt mij dat ik Jezus niet volgen wil. Dat is niet waar. Maar ik wil niet liefde preediken, waar ik ruwheid en grofheid en zelfzucht zie. Ik houd niet van propaganda. Wie Jezus volgen wil, moet ook gedoogen, door het volk verguisd en gehaat te worden. Hij moet niet klagen als men hem gevangen neemt en straft. Ik zie in die pacifisten geen ernstige volgers van Jezus. Ik erken dat er ook vroomen zijn onder hen die vechten voor de vrijheid.

Maar de vrees is niet stil in me. Er is weer *angst*. O! dat ik toch den stelligen weg wist om die angst te bekampen.

zondag 12 mei

Die angst is als een dier dat zich niet wil laten verdrijven en zich vastklampt aan iets anders zoodra men het heeft losgemaakt. ▫ Toen de leezing voorbij was en de spoorreis, toen klampte de angst zich weer vast aan den oorlog en zijn verschrikking.

Het was gisteren en eergisteren heerlijk meiweer. Ik wandelde van Hilversum door 't bosch naar huis. ▫ In Enschedé at en logeerde ik bij den rijken fabrikant Menco. Des avonds daar familie-reunie en gesprek oover politiek en occultisme.

Het vergaderingetje typisch, als altijd, een klein troepje, een suf zaaltje, een beetje debat - buiten de groene Mei.

Gister las ik mijn Aanhef voor, voor het Godshuis en de Eenheidstad. Het maakte diepen indruk. Ze hadden tranen in de oogen Jaap London en zijn vrouw. Het was een goeden Lichtdag.

Afschuwelijk is het dan weer te leezen hoe het Duitsche volk éénstemmig den duikbootoorlog wil voortzetten. ▫ Ongelukkige, boosaardige dwazen.

dinsdag 14 mei

Minder koud. ▫ Gisteren bezoek van een Hollander, uit Duitschland, een orkestdirecteur Meyer, vriend van de Geldmachers. Een niet zeer sympathiek of beduidend mensch, en merkbaar Duitschgezind, hoewel hij nagenoeg geen pooging deed om die gezindheid te verdeedigen. Voor die menschen is de vraag alleen: ‘wie zal succes hebben en winnen? Daarnaar richt ik mijn leeven in.’ Deeze geloofde in een Duitsche ooverwinning/ dus ging hij zich in Duitschland vestigen.

woensdag 15 mei

Nog grijs en koel. ▫ Gisteren de vergadering van het Instituut, die altijd een gelukkige middag maakt. Het was bij Brouwer, in Blaricum, in het aardige huisje met de hut. De nachtegalen zongen en het bloeide aan alle kanten. Wij spraken veel, en zaten op 't mos tusschen 't eikenhout. ▫ Er waren Mannoury, de Haan, Borel, Brouwer en ik. Wij begrijpen elkaar steeds beeter en er is een zeer aangename toon en verhouding. Wat vooral bindt is dat ze allen zooveel geest hebben, en zin voor humor. ▫ Des avonds ging ik met Mannoury en Joop naar Amsterdam. ▫ Ik mag dankbaar zijn dat ik het bindend element vorm, en zooveel omvat. ▫ De middag vloog te snel om.

vrijdag 17 mei

Heeden warm. Ik keek de bijen na. Nu dondert het. ▫ De Mei is op z'n prachtigst. ▫ Gisteren Lichtdag. Truida voelt physiek als Zola bij ons is. Dan komt ze tot rust en ontspanning. Het kwam uit met wat Annie, het medium, neerschreef. Onze ‘Viool’ noemen we haar.

Ik las weer eenige bladzijden proza voor. En vroeg kritiek, aan Zola. Toen moest hij eenigen tijd denken, en toen noemde hij bladzij en reegel waarop hij aanmerking had. Dat trof mij weer zeer, omdat het manuscript niet uit mijn handen was geweest, en niemand - ook ikzelf niet - had kunnen opgeeven bladzij en reegel van de bedoelde passage. ▫ Zeer verwonderlijk is deeze wijze van waarneeming. ▫ Op deeze wijze krijgen wij, ongezocht/ veel meer évidentie dan door ‘test-conditions’.

Morgen naar Zeeland. ▫ Ik voel geen vrees voor onweer. Dat maakt mij niet nerveus en laat mij kalm. Maar dat ik morgen weer reizen en spreeken moet vind ik om teegenop te zien.

Jaap maakte een grootsche teekening van de groote ingangspoort van den Tempel.

maandag 20 mei

Tweede Pinksterdag. Ik ben nu beeter dan ik in langen tijd geweest ben. ▫ Het is stralend lente-weer, frisch en zonnig. De meidoorns bloeyen buitengewoon. Ook gouden reegen. En de groote kastanjes. ▫ Zaterdag ging ik naar Goes, en ik deed een wandeling door de heldere zonneschijn naar Katzesveer, waar Justine met de boot aankwam. Wij zagen de groote, vruchtbare Wilhelmina-polder. Eindelooze akkers met fluweel-groen vlas, en geel koolzaad. Het was alles doordringende zonneschijn en wijdte en blauwen heemel. We lagen aan het water. Ik bedacht wel dat het in herinnering zeer schoon zou zijn, maar de schaduw bleef tot des avonds. Toen trok die geheel weg, en is tot nu toe niet teruggekoomen. ▫ Ik sprak goed en het was een wel geslaagde avond. Iemand zei dat ik de menschen niet hervormen kon omdat ze nu eenmaal te zondig zijn. Maar ik antwoordde dat het wijzer is te gelooven in het goede dan in het kwade. ▫ Toen begreep ik wat het zeggen wil dat het Geloof ons behouden zal.

Wij logeerden in het hotel ‘de Zoutkeet’ en zaten tot elf uur op het Marktje, waar de aardig gekleede Goesche vrouwtjes en meisjes pantoffel parade hielden. Het was luw en zoomersch, en wij waren rustig en vroolijk. ▫ Den volgenden morgen om kwart voor zes op, en op den trein, waarin ik eenige uuren zat te praten met Zeno Kamerling. Een nuttig gesprek, oover de A.S.P. ▫ Ik verwacht nu wel gekoozen te zullen worden en ik zie er niet teegen op.

's Middags roeide ik met vrouw en kinderen, en ik zwom in de vaart op de meent. Wij plukten groote boeketten orchideeën.

Vandaag een rustige, zonnige vacantiedag. Wij zaten bij den vijver en voerden de eenden en de kippen. Ik lees Mauthner. Er kwam een zeer prettige brief van Romain Rolland.

dinsdag 21 mei

Prachtig, warm weer. Ik begon de VIIe zang van Schijn en Weezen. Er is meer rust in me.

woensdag 22 mei

Heet en droog. ▫ Ik at 's middags bij Hans en Marietje. Het was een warme dag. 's Avonds sprak ik in Rotterdam, voor een volle zaal. Er was

het typische groot-stads-arbeiders publiek. Cocadorus-redenaars, dweeperige anarchistjes, ook weer een vroome, die weer met de erfzonde aankwam. Ik sliep in hotel Allard en ging Donderdag naar den Haag, met de electrische. Brouwer wachtte me, en wij wandelden naar Scheveningen. Daar aten we bij van Noppen, waar ook een componist was Van de Wal. Daarna gingen we naar Garreth, de Amerikaanse gezant en praatten daar 1½ uur.

Brouwer besprak de moogelijkheid van een conferentie van geleerden, uit alle oorlogvoerende en neutrale landen. ▫ Garreth vertelde, als een voorbeeld van Duitschland's onbetrouwbaarheid, dat onlangs een geheel arsenaal was ontdekt in New York, met o.a. een millioen geweeren. Alles daar verzameld, gekocht en betaald door de Duitsche ambassade, vóórdat Amerika in den oorlog was gegaan.

Des avonds werd het guur en winderig. Van Donderdag op Vrijdag heevige reegens. Ik bracht Hugo naar school en we werden doornat.

Ik zag de militaire voorbereidselen in het bosch teegenoover ons huis, en het sloeg mij ter neer. Ik ben het nog niet te booven.

Ik doe mijn best niet te leeven op hetgeen er te wachten staat. Niet uitzien naar pretjes of toekomstig geluk. Neen, het oogenblik zelf moet me naar den Vader brengen. En alles om zijnentwil verdragen. Het is toch alles goed zooals het is.

Gisteren avond zaten we in de serre, mijn lieve vrouw en ik, en ik las de verslagen uit de seances met ♁. Het is altijd mooi, en vol vreemde en diepe dingen, die mij bij herleezing op nieuw treffen. Het was een mooi uur.

zondag 26 mei

Bewolkt, stil en koel. Het gaat mij slecht, ik kan niet tot werken koomen en worstel met angst en gemis aan zelfvertrouwen. En toch hadden wij gisteren een heerlijke Lichtdag. Jaap London had het fraaye plan geteekend, en onze vrienden steunden en sterkten ons. In de eerste drie maanden komt er groote chaos, maar wij blijven gespaard om het werk te volbrengen, de idee vast te leggen. V.H. zeide ook dat wij tot den Paus moesten gaan. De Paus die op deezen zal volgen wordt de Paus van de Eenheidsstad. V. Hugo zag ons beiden, Jaap en ik, met onze plannen naar het Vaticaan gaan. ▫ De gedachte sloeg onmiddellijk in, bij ons allen. Ook bij Truida, die er de verklaring in vond voor haar vermoedens. ▫ Ik dacht dat ik pater de Groot, in Amsterdam, had willen raadpleegen.

aant.

Heeft ook ♁ niet gezegd dat er op 't Vaticaan veel is wat een zeegen kan worden voor de waereld.

maandag 27 mei

Mooi weer. ▫ Onzeekerheid en weifeling in mijn werksaamheid. Ik ben vervuld van de Kristalstad en wilde daar liefst aan doorwerken. Maar dan komt de Groene en verlangt copie. Letterkunde en zoo.

Het atoom is een kristal, zegt Brouwer. En zoo is ook de teekening van de Eenheidsstad.

dinsdag 28 mei

Mooi weer. Koel en zonnig. ▫ Intensieve depressie. Brouwer was - heel natuurlijk - niet op eenmaal in geestdrift toen ik hem de Kristal-stad liet zien. En dat sloeg mij neer. En ook reuze-belasting billetten, en de oorlog, en het stuk Eponina, dat ik herlas - en dat grootsch en prachtig was, en nu zonder werking daar ligt. Alleen de zelfmoord aan 't eind deugt niet.

Gister in Amsterdam vergaderd met de A.S.P. Van morgen met de Groene. Ik moet den indruk geeven van een frisch, onvermoeid werker. Dat vermoed ik tenminste. Maar soms voel ik mijn broosheid en teerheid met de uiterste pijn en vertwijfeling. Mijn geloof is niet geschokt, maar mijn arme ziel krimpt onder het hardingsproces. Dan bezwaart alles me, en voel ik totaal machteloos.

woensdag 29 mei

Koel en zonnig, goed Mei-weer. Ik las la maison des hommes vivants. Een verzonnen boek, onwaar, en op sensatie geschreeven. Niet zonder talent.

Ik sliep goed, maar de morgen is weer vol zwaar dreigement. Het nieuwe Duitsche offensief.

donderdag 30 mei

Prachtig weer. Ik plukte de eerste roos voor Truida. Gisteren een rustige werkdag, ik schreef aan het Waereldhuis, aan Schijn en Weezen, aan de Geest der Waarheid. Zouden er ooit nog weer kleine, lyrische gedichten koomen?

Het wordt warm. Ik lees ‘the call of the Wild’ van Jack London. Hoe

mild en gemakkelijk schept God het leeven. Elk insect is een wonder van ingewikkelde bouw, en het wordt gemaakt en vernield alsof het volkoomen waardeloos is. Een grenzenlooze weelde, een oneindige schepping en verspilling.

In Finland begint de chaos al waarvan de vrienden spraken. Het Duitsche offensief is nog niet tot staan. Het worden drie verschrikkelijke maanden.

zaterdag 1 juni

Steeds N. wind, goed weer, droog. ▫ Gisteren een lange lichtdag, bij de London's aan huis. Het was aangenaam maar de onrust verlaat me niet geheel. Eigenaardig is het voortduurend meer en meer dringen in Christelijke richting. Het neutrale, vrije, ruime, mij eigen door opvoeding en karakter, wordt steeds meer als 'déïstisch' gekenmerkt en er wordt voor gewaarschuwd. ▫ Hierin begrijpen Jaap London en ik elkaar, daarteegenoover staan Truida en ook Annie, die het strenge Christendom begrijpen en verdeedigen. En die vrouwen krijgen altijd gelijk, van de vrienden van Génerzijds. ▫ Nu is er bij mij de vrees om in bigotterie te vervallen. Steeds nog koomen er gedachten als deeze: Als ze niet zijn wat ze voorgeeven te zijn, ben ik dan niet op gevaarlijken weg? Is het geen onbewuste persoonlijkheid van Annie zelf, een tweede ik van haar dat mij in de bekende godsdienstige bekrompenheid lokt. Verlies ik niet iets zeer goeds en moois, door mij aan den raad der Vrienden oover te geeven? ▫ En dan bedenk ik weer, hoezeer alles oovereenkomt in de twee kringen. En dan schijnt alles toch weer uit mij te koomen. Daar de mediums elkander niet kennen. En dan vind ik mezelven weer kleingeloovig en kleinmoedig en vraag: waarom zou het alles niet echt en waar zijn? Ik lees in den Kring mijn geschrift voor en dan geeven Zola en Hugo - ook Donna Manna - hun opmerkingen, en zeggen: op pg. zooveel, zooveelste reegel. Ikzelf weet dat niet zoo nauwkeurig. ▫ Maar gisteren schreef Zola: pg. 22 reegel zes. Maar ik had niet verder dan pg. 21. Pag 22 lag nog thuis, en daarop was ik maar tot reegel 3 gekoomen. ▫ Is het nu mijn plicht altijd sceptisch te blijven? Of is het mijn plicht aan de neiging tot gelooven en vertrouwen toe te geeven.

De rust van Donderdag is weer weg. Ik zit te schrijven, maar voel me als verlamd.

aant.

zaterdag 1 juni

Droog weer en zonnig. Bezoek van de Winter en zijn vrouw. Hij was terstond getroffen door het Kristal, veel meer dan Brouwer.

zondag 2 juni

Vast weer, zeer droog. ▫ De geldzorgen koomen weer op. Het leeven is zeer duur, en de belastingen zijn enorm.

woensdag 5 juni

Het heeft Maandag éven gereegend. Daarna niet meer. Het is steeds koel en zonnig, met Noordelijke wind. Alles staat zeer droog.

Ik was Maandag op Sandbergen bij Willem Ortt, den broer van Henriette. Ik zag het Kinderenhuis, zijn leevenswerk. Een meisje, waarvan ik hoorde dat ze niet meer geneezen kon, streelde ik oover 't hoofd. Ik voel altijd aantrekking tot stervenden.

Willem Ortt een brave, flinke man, met de beminnelijke oogopslag van zijn Vader, die ik mij uit mijn jeugd als oud man herinner.

's Avonds sprak ik in Groningen, voor een volle zaal, ik sprak goed. De schaduw was Dinsdag morgen even weg. Ik at weer bij Jaap in Amsterdam. De Groene-vergadering was goed. Ik had reeden om tevreeden te zijn, maar de schaduw blijft. Jaap de Haan gaf mij vier cahiers vol verzen van een onbekend dichter, wiens naam hij niet noemde. Hij was wel bekend als filosoof, niet als dichter. ▫ De verzen troffen mij zeer. Ik las ze in den trein en vond het een ster van de eerste grootte. Ik dacht aan Mannoury. Maar die spelt anders. Het handschrift is al merkwaardig. Elke letter staat los. Het is vreemd, fantastisch, vol indische en mathematische wijsheid. Soms al te abstract, maar ook weer zeer plastisch en schitterend en ooveral echt. Het zijn veel sonnetten. Ik dacht niet dat het moogelijk was nu nog zooveel uit dien vorm te halen. En het werk verheugde mij. Ik was niet jaloersch. Het gaf mij rust.

donderdag 6 juni

't Zelfde, drooge, zonnige weer. Koel en dor. ▫ De verzen hebben mij zeer aangepakt. Ik dacht wel terstond dat ze anti-christelijk zouden zijn.

Er koomen dan ook heevige expressies in voor, teegen Christus. En hier kom ik weer in den zelfden strijd. Ik vind die verzen oprecht, en ik begrijp zijn verbittering. ▫ Aan den anderen kant bewonder ik ook weer Truida's kinderlijk Jezus-geloof. ▫ Het conflict maakt me niet droevig. Omdat ik zeeker weet, dat 'Hij weet wat maaksel wij zijn.' ▫ En ik zou als ik Christus was, den verbitterde zoo innig vergeeven en begrijpen. ▫ Zeeker! er is iets om bitter te worden in die voorstelling: onze zonden afgekocht door een offer, gebracht door een schuldlooze. ▫ Dat is om des duivels te worden. Een 'kwakzalvers-wonder' zegt de onbekende dichter. ▫ Voor mij is nu de vraag, die beiden te vereenigen. De vertrouwend geloovige en de onverbiddelijk oprechte. ▫ En die oprechte is zoo geweldig sterk, zoo majestueus in zijn bitterheid. ▫ Is dat de grootheid van Lucifer? ▫ Maar ook de eerwaardige Spitteler spreekt zoo. Ook hij heeft bittere ironie voor den brave en geloovige en bewondering voor den sterke, oprechte - die zegt: ik ben Brahman. 'Ik ben de weg, de waarheid en het leeven. Ik beb geen Christus noodig om mijn zonden te vergeeven. ▫ Ik vergeef.'

Ik bewonder ook versreegels als de volgende, zoo schijnbaar blasfeemisch:

> ''k Ben Brahman, maar we zitten zonder meid.'

En dan die pracht-vizioenen, die aanwending van kleuren, die geweldige fantasieën, die natuur-beschouwing. ▫ Ik moet dien man kennen.

vrijdag 7 juni

Warmer, er dreigt onweer. Van morgen wiedde ik de roozen, als in den ouden tijd. Maar ik heb minder geduld.

Gisteren vergadering van de A.S.P. Kamerling gaat weer naar Indië. Nu zal misschien juist gebeuren wat ik niet wenschte, dat ik alleen kom te staan. Daarvoor heb ik geen zelfvertrouwen genoeg.

zaterdag 8 juni

Nog steeds geen reegen. ▫ Gisteren Lichtdag. Ik was bezwaard en beklemd, de verzen van den Onbekende vervulden me, met hun vrijheid, hun bitterheid, hun eerlijkheid. Ik vreesde dat de stemmen van de ooverzij ze zouden verwerpen en afkeuren. Ik legde ze op tafel, en mij werd te kennen gegeeven dat het door hun toeleg was, dat ze mij waren toegestuurd. Dat begreep ik niet dadelijk. En ik vroeg 'waarom? met welk doel?'

Ik kreeg geen antwoord, en voelde zeer beklemd en wantrouwend. Toen verzochten ze mij er eenige van vóór te leezen. Ik deed het, naar hun aanwijzing. En het waren die sonnetten die Jezus verwierpen. De bitterste. Toen werd mij te verstaan gegeeven dat de man die dat schreef ongelukkig was en mijn hulp behoefde. Toen ging het licht mij op. En ik begreep dat zij ruimer en zachter oordeelden dan ik had vermoed. ▫ Dat gaf een groote verligting. Ik las toen ook dat prachtige, gevoelige - waar hij schreit en zich schaamt dat hij Jezus alleen in de kou laat hangen en zelf de huisselijkheid zoekt. Ik vroeg of D. Dekker er iets van zeggen zou, het is zoo na aan hem verwant. Maar dat werd niet goed geacht. Daarvoor was Dekker nog niet ver genoeg.

Het is een Groot Dichter, die Onbekende. En ik ben ongeduldig, ik wil hem zien en spreeken. Of van hem hooren. Joop zwijgt op mijn brief.

De Lichtdag vertroostte en versterkte ons. ▫ Met groote stelligheid werden uit vier cahiers vol verzen juist die aangeweezen waarop het aankwam. Annie, het medium, bladerde snel en vluchtig door de cahiers, en klopte driemalen op de verzen die ik leezen moest, zooals was aangegeeven. ▫ Als ze dit gedaan had door snelle en vluchtige intuïtie dan zou het al wonderbaarlijk zijn. Ze had de verzen nog geen seconde onder de oogen gehad. ▫ Deeze wijze van waarneeming is volkoomen raadselachtig. Haar vizie is er blijkbaar niet voor noodig.

zondag 9 juni

Heerlijk, maar droog. ▫ Gisteren was ik met mijn oude moeder op de pioenententoonstelling, en we hoorden muziek en zagen jonge paren dansen. ▫ Toen had ik een moment van groote vreede en geluk. Ik had de Brahman-gedachten in mij van den Onbekende, en ik voelde iets van zijn weezen, dat heerlijkheid maakt uit alle ellende. Ik ben Hem, en al wat ik vrees, zie ik dan als gelukkig en niet te vreezen. Ook de groote menschelijke boosaardigheid is maar een kleine wending in het Eeuwige geluk. Het is als een opfrissching/ een prikkel tot nieuw geluk. Ik voelde dat en het ging niet heelemaal weer weg. Het geeft rust en moed.

maandag 10 juni

Het heeft heerlijk gereegend en er is een groote rust in me gekoomen. ▫ Gisteren plukte ik waterleelies met Truida en de jongens, en ik zwom in de vaart, en lag in de zon.

aant.

Des avonds las ik in de verzen. Ik heb een brief van den Dichter, dèr Mouw. ▫ Hij komt Zaterdag hier. Hij moet een pseudoniem kiezen, vind ik. ▫ Ik was verrukt oover de taalpracht van zijn werk, en de diepte en de kracht. ▫ Dit is een groote zeegen, ook rechtstreeks voor mij. ▫ Hier vervolgt de lijn van Vondel oover Jacques Perk en oover mij. Ik zie den invloed op zijn werk, van Perk, en van mij (Ellen, de Broeders). ▫ Van Kloos eigenlijk niet. Hij is booven Kloos, laat Kloos ter zij. Hij vervolgt Perk en mij. Ook van Verwey vind ik weinig of niets. Noch van Boutens. ▫ Daarom is hij een bevestiging van mijn eigen werk.

woensdag 12 juni

Koel weer, nog droog. Gisteren een goede dag. We vergaderden bij Mannoury, en de sfeer is daar goed. Ik voel er mij gelukkig. Brouwer was er, en Joop de Haan en Borel en ik. Nadat de zaken van 't Instituut behandeld waren, las ik verzen voor van Der Mouw, en ze sloegen in. Ze kenden hem, uit filosofisch werk, en Brouwer dacht zoo hoog oover hem dat hij hem als lid van het Instituut wou voorstellen. ▫ Er was een blijde, geestdriftige stemming. Wij voelen allen daar steeds meer als een eenheid. Brouwer zei dat, wat geldzaken betreft, alles bij dit instituut moest achterstaan, behalve het direct stoffelijk noodig<e>. Zoolang wij dus geno<e>g eeten en drinken hebben, komt de eerste gulden die we oover hebben aan deeze zaak toe. Dit als teeken van zijn gezindheid.

Joop was de minst getroffene door de verzen. Waarschijnlijk door conflict met zijn Israelitische leer.

vrijdag 14 juni

Steeds droog, winderig bewolkt. Gisteren een goede lichtdag. Er werd ons gezegd dat wij op de vraag of wij aan spiritisme deeden en séances hielden, ronduit moesten ontkennen. Dat is geen leugen. Ook hier komt significa te pas, zeide Z. ▫ Mij werd aangeraden het boek van Möhler te leezen oover Symbolik.

zondag 16 juni

Gisteren haalde ik D^{r} der Mouw af van den trein. Ik wilde zien of ik hem zou herkennen naar zijn werk. Ik verwachtte een jonge man, en sprak een verkeerde aan. ▫ Toen zag ik een oud, professoraal mannetje met een

aant.

lange grauwe baard en een grijze pet. Ik kreeg een gevoel van teleurstelling. Maar wij spraken al spoedig op intiemen voet. Hij is zeer gevoelig, ook geestig en leevendig. Maar hij is oud en voelt zich oud. Hij vreest spoedig te zullen sterven.

Wij praatten veel en de dag vloog om. Het was geen teleurstelling. Maar ik voelde scherp ons verschil. Ik vond mijzelven frisch en sterk in vergelijking met hem. ▫ Toch kan hij nu lyrische verzen maken van hooge kwaliteit, terwijl ik in allerlei praktische werksaamheid steek, en weinig dicht. Maar ik stelde mij terstond positief op Christelijk standpunt. ▫ Hij spreekt minachtend oover ‘liefde’. Hij erkent alleen bewondering. Daar is zijn zwakte - want wij kunnen dat hooge standpunt voor ons niet handhaven. Wij hebben Jezus te volgen en de liefde.

Wat hij teegen mij had zei hij aldus, dat hij het woord ‘weenen’ niet kon uitstaan, eevenmin als de woorden ‘der’ en ‘dewijl’. Die woorden, zei hij, worden niet door de gemeenschap met werkelijkheid gevuld.

Hij sprak met grooten eerbied oover Dr Hoogvliet, den linguïst. Een man die ik alleen van zijn belachelijke zijde leerde kennen. der Mouw (Kaivalja[1]) was het ook meer eens met Buber dan met Brouwer. Dat klopt. Ook in Buber mis ik de liefde, dienende liefde.

maandag 17 juni

Droog, koel, zonnig. ▫ Gisteren met de kinderen Drosera geplukt. 's Nachts werd broertje onwel en had pijn in 't lijf. Wij waren op. Erg somber voelde dat. Het was schemerlicht. Half drie. Ik ben erg laf in die uuren, schijnt het. Een grauwe lijster begon al te zingen. De morgenlucht was scherp en koel en prikkelde mijn neus zeer sterk.

dinsdag 18 juni

Steeds droog en koel. Ik schreef oover het roode Imperialisme.

woensdag 19 juni

Bewolkt, droog en koel. ▫ Broertje is beeter. Gisteren at ik bij mevr. de Jong en kreeg weer verlangen naar zee. We kunnen altijd in September nog op Marezathe terecht.

1 Later Advaita. (FvE).

zaterdag 22 juni

Zoomerwolken-weer. ▫ Eenige moeyelijke dagen gehad. Een verkiezingsreede in Odeon te Amsterdam, waar ik met luid applaus begroet werd en ook veel bijval kreeg. Het was heel vol, en ik had er niets geen lust in, van te vooren. Ik voelde weer zeldsaam ongelukkig. Maar het ging weer zeer goed, tot mijn eigen verwondering.

Gisteren lichtdag, waarop ik erg had uitgekeeken, maar die toch maar weinig verligting bracht. Ik schreef aan 't Waereldhuis.

Ik ga weer gebukt onder geldzorg. Er koomen ontzettende belastingen en er staan nog reuze-reekeningen. Ik zie geen licht in die geldzaken.

Ik droomde zeer leelijk. Een mof die mij ter dood veroordeelde, door de strop. Mijn strijd om niet laf te zijn.

Een enkel gunstig bericht dat ze in Haarlem de Heks zullen speelen, bij oopening van den Schouwburg.

maandag 24 juni

Gister en eergisteren storm. Nu nog koud en stormachtig. ▫ Ik was gisteren buitengewoon neerslachtig, daarbij sceptisch en weifelend. De Welters zijn gekoomen en logeeren bij ons. Wij werken nu samen, den ganschen dag.

Eerst van daag, op den derden dag begon ik wat minder beklemd te voelen. ▫ Het was zoo erg als nooit te vooren. Ik sleepte mij als 't ware met moeite voort, en slaagde er nauwelijks in mijn toestand te verbergen. Het is een eindeloos dulden en volhouden, waarbij ik inkrimp en mijzelven zoo lijdsaam en nietig moogelijk tracht te maken. ▫ Al wat men doet om mij dan aan te spooren, verbittert maar.

Er zijn merkwaardige dingen gekoomen. Er werd snelle verheldering - schittering zelfs - aangekondigd. Er werd gesprooken van de oude handschriften der evangeliën in het Vaticaan. Dat was ‘van algemeene bekendheid’!!

Omtrent het Waereldhuis was de opinie zooals ik die wel verwacht had. ▫ Alles drijft me naar het zuiver-Kristelijke.

Ik was gisteren in de Kerk en woonde een dienst bij, met de Welters. Maar de indruk was niet sterk, en de pijn heftig. Alleen het kortstondige zwijgen van allen, dat was mooi. ▫ De priester aan 't altaar, groen als een loopkeever, in het gouden koepeltje van het altaar. ▫ Een ergernis waren de afgebrabbelde woorden. Dat is sacrilege.

woensdag 26 juni

Nog ruw en koel. ▫ Wij werken met de Welters, driemaal soms per dag. Ik heb moeite de oppervlakkigheid en dwaasheid van de moeder te verdragen. Het hoort er misschien zoo bij.

Ik ben passief en tamelijk rustig. Des morgens vroeg ben ik zeer somber, totdat ik de jongens gebracht heb.

Ik denk nu weer dat ik toch wel niet gekoozen zal worden. Ik geloof niet dat er 15000 menschen zijn die mij zoo goed kennen dat ze mij kiezen willen. Daarvoor sta ik nog te ver van de menschen af. In elk geval is het oover een week gedaan.

Ik zou het liefst nu leeven als een stille werker, in een hoekske met een boexke. ▫ Ik wilde aan Siderius beginnen - maar de Vreede is nog niet in 't zicht.

Misschien was het zoo bedoeld, dat ik mijn goeden wil toonen zou, maar dat het werkelijk onnoodig is dat ik naar den Haag ga.

Ik heb plezier in het groote plan, en wil dat ook, na de Vreede, aan de menschen brengen. Ik wil er ook wel mee naar den Paus gaan.

Nu er twee stukken van me gespeeld zullen worden - de Heks in Haarlem en de Bokkerijder in Amsterdam - ben ik op dat punt tevreeden. ▫ Ik wil nog mijn verzen afmaken, en het Kristalstad plan en Sirius - En ik ben heel zeeker van Gods liefde en de blijde toekomst. Ook al zouden de berichten niet zijn wat ze schijnen. ▫ Maar ik voel teegenzin in verdere politieke actie.

donderdag 27 juni

Eindelijk wat warmer. ▫ Gister waren de twee kringen bij elkaar. Maar moeder Welters bracht weer stoornis. Ze zei dat nu alles uit zou zijn, omdat ik niet direct toegaf aan ♁ dat mijn bemoeyingen in Significa ooverboodig, en het Tempel-plan te ‘traag’ is. Hij wil alleen ‘de Leer’ en meent dat we daartoe al woorden genoeg hebben en dat de Tempel daaruit moet voortspruiten. ▫ Ik heb met alle geduld verdragen, en mezelven bedwongen tot ik liefde bleef voelen. ▫ Ik beloofde alle geschriften van onzen kring nogmaals aandachtig door te werken, en hen dan weer te roepen. + vond dat wij reeds veel bereikt hebben. ▫ Treffend was de oovereenkomst bij zeer duidelijke verscheidenheid in de Stemmen. Hun streeven gaat bij allen dezelfde richting uit, en toch heeft elke stem zijn vast wel-omlijnd karak-

ter. ▫ Nogmaals werd duidelijk gezegd dat mijn politieke actie noodig was. Welnu, ik zal afwachten of ik gekoozen word. Zoo ja, dan weet ik wat te doen. Zoo neen, dan is het mij ook goed en werk ik rustig door. Het is in Gods handen. ▫ De stemmen door Annie waren zeer hoopvol en bemoedigend. Voor elk onzer lag een schoon geschenk klaar. Ziele-vreede. En het wordt lichter oover de waereld.

vrijdag 28 juni

Bewolkt, wat zachter, 60°. ▫ De samenkomsten met ♁ zijn nu weer voorbij. Ik tracht mezelven te peilen en geheel eerlijk en oprecht na te gaan wat ik omtrent die stemmen meen en voel. Ik heb daarbij geloovige en ongeloovige momenten, maar ik kan absoluut niet uitmaken welke de beste zijn. Wel ben ik blijder en opgewekter als ik geloovig ben/ maar dat is geen absoluut teeken van waarheid en verheevenheid. Ik ben ook nooit geheel ongeloovig - als ik twijfel dan is het alleen zoo, dat ik niet zeeker ben of de stemmen werkelijk zijn wat ze zich voordoen te zijn. Alles kan tot nog toe verschillend worden verklaard. ▫ Daarbij komt de gevoelswerking die door twijfel zou ontstaan - krenkend en beleedigend en dus ook verduisterend. ▫ Het schijnt me nu alsof ik geheel tevreeden en rustig zou gevoelen als ik nu maar thuis aan 't werk kon blijven. Oovermorgen, dan zijn de toespraken achter den rug.

Ik geloof ook wel dat de oorlog op zijn eind loopt. In Duitschland en Oostenrijk wordt meer waarheid gesprooken en werkt een revolutionaire geest.

maandag 1 juli

Mooi weer, maar nog steeds droog en koel. ▫ Het is rustig van morgen. Eergisteren sprak ik in den Haag, gisteren in Amsterdam. En 't was weer als de voorige maal. Toen het voorbij was, waardeerde ik het en ik vond het bijna jammer dat het uit was. Nu is het wel voor 't laatst geweest. Want een volgende verkiezingsactie zal ik wel niet meedoen. Beide laatste toespraken in den Haag en Amsterdam waren goed, maar ik zag er teegen op, en dat vond ik toch achteraf bespottelijk. Er was veel belangstelling en veel waardeering, weinig verzet.

Zeegers de Bijl sprak, een type van den ouderwetschen, rechtschapen, eerlijken en deegelijken Hollander. Een Frans Hals type. Roode kop met

wit haar. ▫ Op de meeting in Amsterdam waren zes spreekers - ‘reuzespreekers’ hoorde ik ze noemen, die allen vlot en met oovertuiging spraken. Het is merkwaardig hoe ze bij elkaar gekoomen zijn. Zij zijn feitelijk allen in mijn richting, en de toekomst is aan hen, zonder eenigen twijfel. Dit is een groote voldoening.

Ik at Zaterdag bij der Mouw en het was een heel prettige middag. Hij heeft een lieve, fijne vrouw en een aardig dochtertje. Hij wordt vertroeteld, eeven als Gutkind. Hij zit precies aan tafel te eeten als Gutkind, in een makkelijken stoel, met zijn neus op zijn bord. ▫ Ik voelde er thuis en bevriend, en ik sprak geheel vrij. Hij las verzen voor, met jeugdherinneringen. Zeer mooi. ▫ Voor hem is Brahman ook al het booze en kwade. Brahman zelf is Judas Iscariot. Hij speelt een spel, met zichzelven. ▫ Dat deed mij veel denken, aan het weezen van humor en ironie. Brahman heeft ook humor, goddelijke humor, en wat wij alleen maar leelijk en slecht vinden daar voelt hij humor in en lacht.

Ik dacht hieroover veel. Het is verheeven oover al het kwade dat ons treft te lachen, het in liefdevolle humor te zien. ▫ Maar toch ook is er weer iets bekrompens in den lach. Als de ploert het verheevene ziet lacht hij ook. En het kind lacht om hetgeen het later als ernst en verheevenheid ziet. ▫ Ironie is wreed, en de ongevoelige lacht om het leed van anderen. Maar de wijze lacht om eigen leed. ▫ Lachen is: zich verheugen. Het is een geluksuiting. Het moet dus een kwaliteit van Brahman zijn. ▫ Ik heb mij dikwijls verbaasd dat nooit van Jezus gezegd wordt dat hij lachte.

In den trein zat ik bij een moeder met een gebrekkig kind. Het was drie jaar en kon niet praten of loopen, het kermde zoowat en was steeds benauwd, soms ook driftig - de moeder zei dat ze het kind gauw verliezen moest. Het kon niet geneezen. En ze was vol teederheid voor het kind, en noemde het haar schat. ▫ Dat bracht de tranen in mijn oogen, de moeder die juist het gebrekkige kind des te meer lief heeft. Ik had het ook gezien bij Hudig in Groningen. ▫ Hoe verheeven is dat! ▫ Ik bracht het te pas in mijn reede. Maar dat was wel wat te fijn voor de menschen.

Gisteren wees Burgers mij op de verzen van Jet Holst, die toonden hoe zeer ze veranderd was. De poëzie heeft haar goed geleid.

vrijdag 5 juli

Vrij goed weer, nog steeds droog en koel. ▫ Het offer is niet aangenoomen. Ik behoef niet naar het Binnenhof. Dat is een opluchting, maar tege-

lijk voel ik het als een tamelijk grievende beleediging dat ons volk menschen als ter Hall en Wijnkoop en Kolthek wel kiest en voor mij geen plaats oopen heeft. Zou dit gevoeld worden? ▫ Het is een duidelijk Gods-oordeel - de vox populi zegt: jou niet! Daarmee wordt beweezen dat het groepje dat mij dan toch aanhangt, dat mijn boeken koopt en de zalen vult waar ik spreek, geen politieke macht heeft, òf te laks, òf te superieur is om zich te doen gelden.

Als er een invloed is van hoogeren aard, een heilige Geest, dan had die nooit beeter op de menschen kunnen werken dan nu. Ze heeft het niet gedaan, en mij daarmee een duidelijke wenk gegeeven. ▫ Een verrassende positieve uitkomst zou mij eenigszins bijgeloovig hebben gemaakt. Nu voel ik ook weer de onwrikbare wetmatigheid, dezelfde die de mast brak in Tagore's scheepje, omdat de brug niet hoog genoeg was.

Ik wandelde gisteren in Hilversum op de hoogte van 't Kruis, met Henriette. Het was wel mooi, zonnig, en vrij. Geele koorenlanden en ruige hei. Ik was droevig en somber, al vroeg. Het was wel prettig met Henriette te praten. Maar ik bleef het gevoel houden: was het alles maar voorbij. Wat heb ik op aarde nog te wachten, en als ik in den dood ga, hoe zal ik ontwaken, en zal ik wel ontwaken? De slaap maakt mij ook tot niets. En nu moet ik al de ellende van oud en gebrekkig worden weer dóór - en dan nog het akelige einde zelf.

Van morgen voelde ik wat blijder maar toen kwam die slag in mijn aangezicht door het volk, dat mij toch wel iets te danken heeft.

Een brief van mijn lieve vrouw. Het is me alsof zij het kinderlijk geloof voor mij verteegenwoordigt, dat ik behoef, de teerheid en de innigheid. Terwijl Henriette meer de nuchtere, opgeruimde verstandelijkheid geeft, met gemis aan diep zelf-inzicht. En die twee vrouwen verstaan elkaar niet en houden niet van elkaar. ▫ Nu is het alsof Truida's vroomheid, in den droeven weemoed, mij meer trekt en meer steun toezegt dan Henriette's blijgeestigheid.

Ik praatte bij de London's, gisteren middag. Zijn vader was er, een oude deegelijke, joviale schipper, met een kinbaardje.

Mijn lieve Hugo is mij zeer dierbaar. Mijn kleine professor, met zijn bril. Hij heeft plezier in schrijven, lange brieven en opstellen. Meer dan mijn andere kinderen. Hans en Paul. ▫ Ik voel mij zeer machteloos, want ik wil mijn somberheid niet uiten, en iets beeters heb ik niet.

zaterdag 6 juli

Grijs en koel, steeds droog. Eergisteren was de groote feestdag voor Amerika. Een prachtige, gedenkwaardige dag. Ik heb toch wel op 't rechte paard gewed, toen ik Wilson steunde. ▫ Een millioen Amerikanen in Frankrijk. Steeds inniger eenheid onder de geallieerden, steeds scherper oneenigheid in Duitschland. De toestand teekent zich steeds duidelijker af.

Gisteren was ik in Hilversum en had lichtdag. Eerst een gesprek met V. Hugo. Daarna een langduurige mededeeling van M. Angelo oover het plan, met wenken en bouwkundige kritiek voor Jaap. ▫ De bouwkundige opmerkingen waren zoo juist en zoo technisch dat alleen een groot bouwkundige ze maken kon. Jaap London was in de wolken. Annie's hand ging oover de heele reusachtige teekening, en ooveral kwamen juiste opmerkingen. Het mag dan werkelijk M. Angelo zijn of niet, het was een bouwkundige en zijn kritiek was juist. Daaraan valt niet te twijfelen.

Ik was en bleef somber, en zoo ben ik nog. Ik voel als ware mijn leeven mislukt. Alles te laat en te vergeefs. Ik kan zoo niet schrijven en ik kan het niet afschudden. En ik *wil* dit niet aan de waereld geeven. Ik wil vreugde geeven.

zondag 7 juli

Warmer, steeds droog. ▫ Het gaat mij zeer slecht. Ik was vroeg wakker en voelde mij zeer ellendig. Het is doodsch in huis omdat mijn lieve vrouw er niet is. Ik voel me tot niets in staat, en voorzie ellende waaraan ik niets kan doen. Er komt gebrek en tekort in geldmiddelen. Mij ontbreekt alle geestkracht op 't oogenblik en ik ben nog onder den pijnlijken indruk van het échec. Hoe weinig beteekent mijn invloed nog in dit land, na zooveel jaren strijd. ▫ Ben ik dan al verwend door die enkele teekenen van toeneemend aanzien? Wat beteekent die meerdere verkoop van mijn boeken en die volle zalen die ik somtijds vond? ▫ En ik kan het werk niet aan, ik kan geen orde houden in boeken en brieven, en het beheer oover Walden is mij te veel. Hoe moet het dan gaan? Terlaan is nu ook weg.

maandag 8 juli

Prachtig weer, maar droog. Gisteren was ik met de jongens bij Martha/ wij aten er en deeden een groote wandeling om Ankeveen. Het was prettig

en het bloemtuintje was mooi. Martha praatte rustig en vrij. Ze was blijkbaar in goede stemming. ▫ Nu kan ik het een prettigen dag noemen, maar ik bleef eeven somber als altijd. Dood melancholiek, zooals ik zeide.

8 juli

Ik dacht aan Martha's melancholie van vroeger, die ik zoo dapper ging bestrijden. Nu is ze vrij en opgeruimd, en op mijn hals zit een heel wat vreeselijker beest. ▫ De stof - het zinnelijk waarneembaar lichaam, wordt machtiger in den ouderdom, terwijl men juist het teegendeel zou verwachten.

O God! ik weet niet waar ik het zoeken moet. Radeloos roep ik om genade. Kan die Groote Liefde dan niets voor mij doen? Een lang leeven van worsteling en goeden wil - en geen verligting!

dinsdag 9 juli

Van nacht eindelijk een weldadige reegen, en vandaag heerlijk luuw, vochtig zoomerweer. Er was wat onweer. ▫ Gisteren tobde ik voort tot drie uur en ging toen fietsen, eerst naar Jaap London, die aan 't werk was, en toen naar Henriette Wolterbeek. De sfeer daar deed me goed. Zij had juist het Skelet geleezen en was er pijnlijk door getroffen. Zij zeide, onder tranen, dat ze uit dat stuk begreep hoeveel ik moest geleeden hebben, maar ze vond het stuk niet goed, er was meer geloof in de Kleine Johannes. Ik hoorde haar verwonderd aan, maar het deed me toch goed. ▫ Het was een mooye avond, die indruk maakte. Ik was zielsmoe van 't lijden. En het bedaarde wat. Wij bezochten nog Magda, die pas met Joors getrouwd was, Ze woonen daar nu in de buurt van haar landgenooten op Elizabeth's dorp. De kamer bij hen nog vol bloemen. De beiden zeer gelukkig. Rondom bedrijvigheid en zoomer.

Ik bracht Truida mee terug. Gelukkig dat ze weer thuis is.

donderdag 11 juli

Van nacht weer reegen. Ruuw stormachtig weer. ▫ Eergisteren kwamen de vrienden van het Instituut bij mij, ook Henri Borel, - het was prettig en leevendig als altijd. Het was te spoedig voorbij, zooals ook Brouwer vond.

aant.

Gisteren morgen ging ik naar Amsterdam, voor de Groene. Ik was nog eeven somber, ook de bijeenkomst had mij er niet uit gehaald. Maar toen ik in Amsterdam in 't Vondelpark zat, een half uur op een bank, kijkend naar de menschen, toen werd ik beeter, het werd tot weemoed in mij, toen tot geluk. Ik voelde mij het eeuwige vreugde-weezen, de zalige. Wel nog afgetobd en pijnlijk, maar toch rustig en bevreedigd. ▫ Ik begreep nu ook het plezier van oude menschen, om stil op een bank te zitten, met een pijp, en te mijmeren, liefst in zonneschijn en met drukte van menschen voor zich.

Toen voelde ik ook weer de neiging tot het maken van een mooi boek. En vandaag kocht ik een dik cahier, met het doel dit boek er in te beginnen, en wel voldoend aan de opdracht van ♁. Jezus' leer en verborgen leeven. Ik wil dan weer zoo diep moogelijk oprecht zijn. Het geloof dat in mij is zal ik geeven, niet meer dan ik heb, maar ook niet minder. ▫ Daardoor was ik vandaag ook bedrijviger en rustiger. De geldzorgen waren ook niet zoo smartelijk drukkend. Als ik goed werk, zal ik ook wel gesteund worden. ▫ Zal ik mijn oude proza-ritmen vinden?

Ik was gisteren ook bij Jaap, die vervuld was van het professoraat in de letteren, dat nu oopen is, en waarin hij Verwey wil hebben. Brouwer en Jaap zijn altijd vol academie-zaken, en verstaan elkaar best. ▫ Ik ben dan stil en voel me onweetend, maar vertrouwend op hun geneegenheid.

Borel moest me toch nog eeven een doorn in 't vleesch steeken, door te vertellen dat Kloos mij ergens heftig aanvalt.

vrijdag 12 juli

Bewolkt, reegenachtig, koel. ▫ Ik ben weer wat werksamer en rustiger. Ik durf nog niet beginnen aan het boek Oover Jezus' jeugd en leer. Ik wil het nu zoo schrijven, als sprak ♁ nu zelve.

zaterdag 13 juli

Gister een zwaar onweer, van nacht reegen, nu buyig, af en toe zon. De linden bloeyen buitengewoon. ▫ Ik ben beeter in eevenwigt, bereid tot werk en zelfs niet afkeerig van de gedachte de politieke actie door te zetten. ▫ Bij de volgende verkiezing ben ik twee-en-zestig. Toch zeeker nog niet geheel aftands. Ik wil volhouden zoolang ik kan, mijn opgaaf is eenvoudig. ▫ Het is niet ondenkbaar dat het vrouwenkiesrecht binnen vier jaren ont-

aant.

staat. Dat zou mijn invloed zeer doen toeneemen en misschien aanleiding zijn tot een verkiezing tussentijds.

Gisteren licht-dag. D.D. kwam terug, volgens zijn zeggen door veel lijden verlost. ▫ Ik las mijn proza tekst voor, bij het Waereldhuis.

dinsdag 16 juli

Onweer en veel reegen. Maar 't is eindelijk zoomer. We zaten gister tot laat buiten, en het is zoel en vochtig. Het gaat nu vrij goed, ondanks zwakheeden. Ik constateerde in het Weekblad de groote omkeer in Duitschland, naar aanleiding van Bjerre, en van het mooye nummer van de Friedenswarte. Ik schreef nu voort aan het waereldhuis, en voelde ook hetgeen ik zal schrijven oover de Leer. Ook aan mijn verzen schreef ik.

Gister was ik in Amsterdam en ooverlegde met de mannen van de A.S.P. We zullen de actie energiek doorzetten.

Zondag een heerlijke wandeling met de jongens.

woensdag 17 juli

Heedennacht weer een zware onweersbui, die warmte bracht. Het is nu warm en vochtig, tropisch weer. De tomaten kleuren. Gister haalde ik een pond of tien honig uit een der twee bijen kasten. Ik was in Amsterdam en at bij Joop de Haan, die nu vervuld is van zijn pooging om Verwey hoogleeraar te laten worden in Amsterdam.

donderdag 18 juli

Lekker zoomerweer, heedennacht weer onweer. ▫ Gisteren zwom ik in Loosdrecht. Het deed me denken aan het Lido. Het warme, vochtige weer en de vroolijke baders.

Jolles ging met me terug en vertelde van donker Amsterdam. Het is er wel een droeve poel van gemeenheid. Er zijn zelfs nog huizen waar jonge knapen te krijgen zijn voor rijke vuiliken. Die worden met een auto gehaald en gebracht. Er zou ook een minister bij zijn, en het bedrijf staat onder machtige protectie. ▫ Ook zijn er nog gewoone bordeelen.

Ik kreeg een boek uit Duitschland/ Jahrbuch der Aktivisten, waarin ze mij vooraan zetten met mijn woorden oover de Koninklijke mensch. ▫ Ik voel nu wel wat eraan ontbreekt. Wat ik nu doe zal beeter zijn.

vrijdag 19 juli

Koel, maar lekker zoomerweer. ▫ Bij nader inzien blijkt mij, dat de schrijvers van het ‘Jahrbuch der Aktivisten’ mij feitelijk als hun leider hebben verkoozen. Dit is een grooter eer en succes dan het tweede-kamer-lidmaatschap. ▫ Het vervult mij en geeft mij nieuwe werkkracht. God geeve dat ik mij deeze aanwijzing waardig maak. ▫ Nu moet ik allereerst het waereldhuis plan voltooyen. Dat zal hen steunen.

zaterdag 20 juli

Heerlijk zoomerweer. De lieve Hugo heeft mazelen en moet in bed en in donker blijven. De arme jongen met zijn sterke genotzucht heeft het moeyelijk.

Gisteren was ik bij Jaap London en besprak met hem de monumenten, die de heilige stad zullen versieren.

zondag 21 juli

Reegenachtig en veel kouder. Van nacht onweer. ▫ Weer een zware geldzorg. Gelukkig zijn de Duitschers in Frankrijk teruggeslagen. Ik ben somber en voel mij niet sterk.

maandag 22 juli

Wat beeter weer. Ik vertrouw.

woensdag 24 juli

Buyig depressieweer. Gisteren was ik in Amsterdam met van Noppen, Brouwer, Theo Molkenboer en mr Paul van de Amerikaansche legatie in American-hotel. ▫ Van Noppen wil de vreedesonderhandelingen in den Haag hebben. Wij moeten ons hier prepareeren.

Ik vergaderde met de Groene, die vergaderingen hebben niet meer de verve en belangrijkheid van den eersten tijd. Dat komt door van Hamel die ooveral min of meer geboycot wordt. Zijn ster daalt. Wel wat gauw.

Toen was ik bij Rijkens die naar Berlijn gaat.

Ik ga vandaag naar Apeldoorn en morgen wandelen.

Het is nog al licht in me. Ik dacht: wat voor ons duldelooze pijn is, is

voor Brahman aangename kriebeling. En daar wij Brahman zijn, moeten wij ook zoo leeren voelen. Wij moeten ons, door pijn gedreeven, omzetten in Brahman.

Ik dacht ook veel oover de voorwaereldlijke dieren. De groote Sauriërs en Dinotheriums. Voor wie was dat natuurschoon uit die tijden vóór den mensch? Voor Brahman natuurlijk. En hij moet het wel gezien hebben zooals wij het zien. Zonder waarneeming is er niets, en onze waarneeming is een deel van Brahman's waarneeming.

Truida wil dat ik mij geheel onderwerp aan de inzichten van ♁. Maar dat kan en mag ik zoo maar niet doen. Want de Waarheid in mij, de Vader zelf, verbiedt het me.

maandag 29 juli

Koud en herfstachtig weer. ▫ Gisteren kwam ik thuis van de voetreis. Het heeft wel voldaan en ik kreeg weer die samenwerking van ziel en lijf, waarbij de geest rustig is en het lichaam zwaar in actie maar met voldoening. Dat wat men ook wel vegetatief leeven noemt, met buitenlucht, dorst en honger en goede slaap. Maar het was toch nooit dat van vroeger - en toch had het weer iets meer. Nu ben ik weer recht somber.

Ik sliep van Woensdag op Donderdag in Apeldoorn. Om 5 uur op en gespoord naar Gorssel, daar de wandeling begonnen. Het mooye bosch van 't huis Joppe. Naar Lochem geloopen, aan den dollen Hoed gegeeten, toen naar de Zwiep en der Mouw opgezocht. We praatten er 2½ uur. Het was een mooi heuvelachtig landschap. Hij woont er bij een molenaar, met een aardig dochtertje. Een bank onder een linde. Alles in den geest van Schubert. Daarna naar Barchem, en van daar naar Ruurlo waar we sliepen. We zagen des avonds nog het kasteel. Den volgenden morgen spoorden we naar Haaksbergen, en wandelden van daar door hei en bosch naar Delden. Ik zag een korhoen, en verscheiden hazen. Prachtige zware eikenboomen en mooye hoeven ooveral. We aten in Delden en wandelden 's avonds door het park van Twikkel. Het is een van Hollands mooiste stadjes met al dat zware hout. Ik dacht veel oover het kasteel en de bewooners.

Het reegende Zaterdag den heelen dag, in het hotel koekeloerden de gasten in de veranda's. Wij zagen het kerkje, met den grafsteen van een ouden heer van Twikkelo, een goed beeldhouwwerk. Toen gingen we naar Zutphen en aten daar, en zagen de groote kerk, met de Librije, waar

aant.

de hondepooten van den duivel in de vloersteenen afgedrukt staan. Ik sliep in Apeldoorn, het was kil en somber, met zware reegen. ▫ Ik had geen goede schoenen en daardoor mijn voeten wond geloopen. Ik had zooveel met diezelfde schoenen gemarcheerd vroeger, maar ze waren nu hard geworden.

Ik vond thuis de introductie van R. Rolland voor de Kl. Johannes, en een vermanende brief van iemand van de Orde van zeven. Truida vond de laatste heilzamer voor me dan het eerste. Ik voel me weer beklemd. Bjerre schreef dat hij door de Engelsche regeering is uitgenoodigd op hun kosten naar Engeland te koomen. Hij vraagt of ik ook kom, maar ik ben niet uitgenoodigd en zie niet wat het nu zou baten.

dinsdag 30 juli

Bedekt, stil, koel weer. ▫ Het woord hielè (*ὑλη*) moet in de plaats komen van stof, en lijf. Ons weezen bestaat uit ziel, geest en hielè. ▫ De hielè is meer dan wat wij stof noemen, omdat het ook zintuigelijk onwaarneembaars omvat. De hielè is niet natuur, maar leevenlooze natuur, voor zoover iets leevenloos kan zijn. De hielè is niet God zelf, maar toch ooveral door zijn wetten beheerscht. Elk atoom van de hielè beweegt naar Gods wet en wil. Dat zijn dus de natuurwetten. De hielè heeft een eigen weezen, geheel en al ondergeschikt aan Brahman, en wordt door Hem onder heerschappij geplaatst van geest en ziel, in ieder individu. Bij het sterven herkrijgt de hielè haar vrijheid.

De hielè kan niet scheppen, maar is de substantie waaruit de ziel schept. Dus het niet-ik. Het leeven schept, en voelt zich meer en meer ‘ik’. Langsamerhand wordt niet-ik tot ik. Dat is dus als een gestadige omzetting van niet-ik tot ik. Als een chemische werking zet zich mensch om tot Brahman.

Dit alles is noodig, voor de oneindige vreugde. Aldus onderhoudt Brahman zijn geluk. Hij schiep de hielè, en schept nu daarin het leeven in oneindigheid van vormen.

De ziel is God in ons, volmaakt en oneindig en zalig. De geest is het wapen waarmee de ziel doet worstelen tegen de hielè. De hielè is de aan God onderworpen substantie, die tijdelijk onder beheer van den Geest wordt geplaatst en waaruit het Leeven, het leevende, scheppende, beschouwende individu - Gods nabootsing van eigen weezen - zich tot zijn oerweezen, zijn ziel moet verheffen.

Wij moeten ons steeds goed van deeze verhoudingen bewust zijn. Dat

aant.

wat ‘ik’ zegt is nu daar dan hier. Soms in de ziel in zaligheid, soms geheel in de hielè verdiept en ellendig.

Maar wat ‘ik’ zegt is altijd Brahman. Zijn aandacht is er in. De herinnering verbindt alles. Er is, zooals Mauthner opmerkt, geen ander weezen als herinnering.

Tot deeze inzichten koomen we door al het theoretische en abstracte te laten varen, en onmiddellijk op de ervaring te letten. Er zijn geen ‘natuurwetten’ omdat wij geen begrip kunnen hebben van een ‘wet’, maar wel weeten we wat een ‘wil’ is. We neemen nooit ‘wetten’ waar, maar altijd alleen wils-uitingen, eigen aandoeningen.

Het eenige doel van alle leeven, van al wat wij zien is ‘Spel tot vreugde’. Iets wat ons in lager sfeer doelloos voorkomt. Brahman moet in zijn volmaaktheid steeds de zaligheid onderhouden. Daarvoor lijden we. Dat alles is spel. Jezus leert ons hoe wij dat spel tot zaligheid moeten speelen. Wij hebben niet genoeg op hem gelet. Hij zegt een boode te zijn van God gezonden. Wij hebben geen grond dit te betwijfelen. Hij is Brahman's liefste kind.

donderdag 1 augustus

Stil, zonnig weer. Heel mooi, maar herfstig. 's Nachts koel, van morgen 53°. ▫ Moeder is jarig. Ik voel dankbaarheid - dat is: gelukkige voldoening, dat ik haar zoo lang mag houden en een recht blijde ouden dag geeven. Ze verlangt niets beeters dan wat ze heeft. Ze is nu 85.

Gister was ik met Brouwer bij Jaap London en wij zagen de plannen. Brouwer praatte leevendig en diep. Hij voelde zich thuis. Dit is een succes voor me, een succes van ‘spiritual engineering’.

Brouwer achtte twee hoofdzaken noodig voor sociale hervorming

1° opheffen der anarchie in huwelijk en voortplanting. Dus trouwen en voortplanten onder controle en goedkeuring van de gemeenschap.

2° het tijdelijk waarde geeven aan geld. Dus de waarde van een bankbillet vaststellen voor een beperkten tijd waarna het waardeloos wordt.

Dit kan naar mijn meening alleen wanneer de stad ook het Bank-monopolie heeft, en dus het credit en debet van elken burger vast-stelt naar recht en billijkheid. ▫ Beide dingen zijn alleen moogelijk in een staat als de Eenheidsstaat, als een laboratorium voor hervormingen, en een kantoor, zooals Jaap zei, voor de zaken der gansche menschenwaereld. ▫ Kostelijk is het te zien hoe het scherpe verstand van Brouwer ooveral onmiddellijk doordringt.

zaterdag 3 augustus

Van nacht reegen. Nu goed weer. ▫ Gisteren was ik in Haarlem, sprak met baron Van Asbeck oover de verkoop van koloniën/ met zijn vrouw oover de Heks van Haarlem.

Ik bezocht Krah, die geëngageerd is met juffrouw Brevet, een zangeres. Het ging hem goed en ze lieten mij liederen hooren die hij gemaakt had. Een wijzang. Zijn muziek is mij sympathiek, maar ik hoorde de liederen niet graag. Hun eenvoudige dictie is mij liever. ▫ Ik vond ook dat Krah in ultra-moderne richting was geraakt.

Ik voelde gisteren alsof het innerlijk conflict tot rust was gekomen, omtrent Jezus en de Oostersche wijsheid. ▫ Het is mij nu wel helder, zoover dat moogelijk is. Helder genoeg om met alle kracht tot expressie te koomen. ▫ De Brahman wijsheid strookt volkoomen met Jezus' leer. Maar het gevaar is dat wij er ons te zeer in verdiepen, dat wij er door bedwelmd worden en geparalyseerd. Het *Ik dat ben jij* is ons nog te machtig - maar het is waar. En die waarheid doet ons alles wat Jezus zeide des te blijmoediger aanvaarden. ▫ Ik neem dit aan en heb er bevreediging bij dat Jezus is een weezen, dat/ op eigen verlangen, is uitgezonden om ons voor te gaan en te leiden. En dat zijn dood aan 't kruis is als een voorbeeld dat ons de oovergang, de omzetting tot Brahman, onmiddellijk leert. Hij is de ‘eenige zoon’ omdat er geen ander weezen hetzelfde gedaan heeft, en hij alleen het doen kon. Ook hij had de vrijheid van Brahman gekreegen en koos het offer om hem weer te vinden en te gerieven. De vrij gelaten menschindividuën stonden voor den stroom en vreesden. Ze riepen, als Tagore zegt, haal mij oover. Maar ze waren bevreesd en bang. Toen kwam Jezus en leerde hoe ze zich in den stroom konden storten zonder vrees, en veilig de zalige oever bereiken. ▫ Dit alles behoort bij Brahman's spel der vreugde en zelf-verveelvoudiging. ▫ Brahman deelt zich, in 't oneindige. Ook Jezus is zulk een deel, maar toch een met hem, en het kruis dragend om ons den weg te wijzen. ▫ Er is geen reeden zijn verzeekering te wantrouwen, en we hebben er genoeg aan. ▫ Wat mij nu, door de stem van generzijds/ omtrent zijn jeugd en leer is bekend geworden, dat is werkelijk voldoende. Het is veel meer dan men wist. Ik las gister het boekje oover ‘het huisgezin te Nazareth’ en verheugde mij dat mijn gegeevens veel rijker en waarschijnlijker zijn. Jezus bleef niet tot zijn dertigste jaar bij Josef en Maria. Dat is ondenkbaar. Hoe zou hij zich hebben voorbereid in die bekende omgeeving? En dan nog wel bij een groot gezin, en het handwerk leerende.

Er was geen groot gezin. Hij was de eenige zoon, en hij verliet zijn ouders om bij ♁ te woonen en te leeren. Dat is begrijpelijk en waarschijnlijk. Josef was al een oud man en stierf vóór Jezus.

zondag 4 augustus

Stil, bedekt weer. ▫ Gisteren sprak ik nog met Brouwer oover het waereldhuis en het tijdelijke geld.

dinsdag 6 augustus

Reegen. ▫ Gisteren deed ik een fietstocht naar Utrecht. Het was eigenlijk heel prettig en toch had ik weer momenten waarin ik wilde omkeeren of per spoor gaan. Het was reegenachtig, maar het ging toch goed. Ik sprak Piet in het gesticht en vond hem sympathiek, ondanks al zijn malle invallen. Ik was erg op mijn gemak met hem, en dat deed mij goed. ▫ Ik kreeg een kop koffie van Piet en noenmaalde toen nog bij van der Hoeve, den psychiater. Een lieve vrouw en zes kinderen.

Om 7 uur ging ik naar Amsterdam voor de A.S.P. Er was natuurlijk ruzie, omdat het geld op was en er schulden waren gemaakt.

Evertje is nu weer ziek, hij nam de mazelen oover van Hugo. Hij spreekt zacht, eet niet en doet lijdend, terwijl Hugo kribbig was en vaak schreeuwde.

woensdag 7 augustus

Reegenachtig, donker weer. ▫ Ik was gisteren zeer slaperig en neerslachtig. Het eenige waar ik met genoegen aan dacht was de krankzinnige die ik wellicht kon bevrijden en helpen. Hij moet door zachtheid en tact geleid worden. Er zijn nog veel ethische gevoeligheeden intact, die moeten worden opgemerkt en versterkt en dan met elkaar en met het actieve mechanisme in verband worden gebracht.

Het is al zoo herfstig buiten. Hoe gauw gaat de zoomer om. Er groeit een bosch van reuzezonnebloemen op Walden, een eigenaardig, uitheemsch gezicht.

De jeugd van Oostenrijk vergeet mij niet. Er circuleeren daar getypte exemplaren van mijn toespraken.

donderdag 8 augustus

Wat zonniger weer. Wij zijn in onzeekerheid, of we nog naar zee zouden gaan en of het te combineeren zou zijn met de proeftijd van Piet.

aant.

vrijdag 9 augustus

Koel, wolkenweer. ▫ Gisteren lichtdag. V. Hugo sprak en Zola. Bemoedigend en verheffend.

Ik voel of er zich een kracht in mij ontwikkelt die tot nog toe ontbrak. ▫ Ik schreef aan mijn verzen. Ik voelde moed, ik besefte meer mijn eenheid met God. Ik had zelfs een gevoel van spijt dat de grote oorlogsbeproeving - en daarmee de groote loutering en verbroedering met meedestrijders - ons volk bespaard werd.

Ik probeerde het eerste woord van Sirius III te zetten. En las het Waereldhuis vóór. Ik kreeg den raad, het een maand niet in te zien, en een slothoofdstuk in meer verheeven toon te schrijven. Vandaag kwam een goede brief van Hjalmar.

zaterdag 10 augustus

Veel warmer. ▫ Gisteren bericht van den dood van Frans Meyer. Ik wil oover hem schrijven.

De krijgskans keert, de Duitschers trekken terug.

Ik voelde gister veel meer kracht. Mijn voeten stonden vast in Brahma.

Ik zal reeds dit jaar beginnen met de voordrachten oover de kristalstad en Jezus' leer.

zondag 11 augustus

Een gelukkige dag. Gisteren vond Truida het gedicht ‘Cadavre’ in de Contemplations van Hugo - en zie! daar was het merkwaardige gezegde van ♁ toegelicht en verhelderd. Prachtig was het en het trof mij diep.

‘Tous les atomes las, dont l'homme était le maître.’

Dit is voor mij merkwaardiger en oovertuigender dan alle bewijzen van persoonlijke identiteit. Hoe komt Hugo aan die merkwaardige gedachte, precies dezelfde die ons door ♁ werd meegedeeld: de bevrijding van de stof door den Dood, als oorzaak van de ‘sérénité formidable’ van het lijk. Dit is een inspiratie, een goddelijke wijsheid. ▫ Het cosmische leeven noemde ik het en ik zag het in het door Rembrandt geschilderde boevenlijk.

Het is nu sereen nazoomerweer. Ik zwom gister in de vaart in de Meent.

De slag in 't Westen keert eindelijk ten goede.

Henriette Valeton begon haar werk als secretaresse.

maandag 12 augustus

Herfstig, stil weer, met een mooye sereene wazigheid. ▫ Gisteren zwom ik met Brouwer in de meertjes bij de Eem. Een heerlijke zonnige dag en een wijd land vol zonneschijn, groen en stralend. Het water frisch en helder, zeer diep.

dinsdag 13 augustus

Mooi weer. ▫ Gister met de A.S.P. vergaderd. Ook daar onbetrouwbaarheid bij lieden die in 't eerst een zeer gunstigen indruk gaven. De penningmeester, een fatsoenlijk beschaafd man, sterk idealist, blijkt mee-gespeculeerd te hebben met de Duitsche firma Erdmann en van Hetty, waarvan het failliet zooveel gerucht maakte.

woensdag 14 augustus

Prachtig weer. ▫ Gisteren weer prettige vergadering van het instituut bij Brouwer. Er heerschte een zeer genoegelijke stemming. Het kleine huis in 't groen, op den zonnigen zoomer dag en de voldoening dat wij feitelijk beezig waren de waereld te verooveren en te beheerschen, met de zeekerheid verkreegen door ons verstand, zonder eenige voldoening van lagere heerschzucht of ijdelheid. ▫ Ieder onzer voelde dat. Wij weeten het weetenschappelijk zeeker, de waereld kan niet gereörganiseerd en beheerscht worden zonder het werk dat wij doen, en wij zijn de eenigen die het welbewust doen. ▫ Ook Mannoury was onder invloed van het bon-stelsel voor leevensmiddelen gekoomen tot het idee van *tijdelijk geld*. ▫ We hebben nu zes candidaten benoemd tot leeden der Academie: Mauthner, Ehrlich, Landauer, Carus, Tagore en Péano. ▫ In bespreking waren nog: R. Roland, Karl Spitteler, H.G. Wells,

vrijdag 16 augustus

Vrij goed weer. ▫ Gisteren was ik in den Haag en lunchte bij Loudon op Blankenburg. Een groot huis met groote, lichte kamers, ongeschilderd wit hout, veel licht, veel ramen, groote bloem-boeketten en hooge paarse bloemen. Alles weelderig, maar toch sober en vooral breed, royaal, ruim. ▫ We aten op 't terras, er was niets te merken van hongersnood. Dezelfde

luxe als altijd. We reeden terug naar Den Haag en spraken met van Noppen. Daarna van Noppen en ik met Garreth.

De Amerikanen hebben toch allen een beeter/ eenvoudiger kijk op de dingen. Met Loudon heb ik steeds het gevoel als of hij naief en min of meer kinderlijk onweetend staat teegenoover allerlei gewoone sociale kwesties. In zijn diplomatie is hij thuis, maar in het volksleeven in 't geheel niet. ▫ De toon van ons Instituut zou hem zeer ongewoon aandoen, door de eenvoud en de rechtuit-heid, door de ironie en de vrijheid van oordeel.

Ik at bij van Noppen met een Engelsche krijgsgevangene Reason, en met Sosro Kartono.

We bespraken met Loudon de vreedesmoogelijkheden. van Noppen meent dat Wilson te ooverreeden zou zijn op een conferentie in te gaan. Als voornaamste voorwaarde acht hij: ontwapening. Het opruimen van de Hohenzollerns komt dan later wel. Maar Garreth, de gezant, ziet niet welke Duitsche regeering werkelijk betrouwbaar is. Hij wil eerst nog doorvechten. ▫ Van Noppen zei dat ze oover drie jaar niet meer kans zouden hebben tot een vreedes-oovereenkomst dan thans.

zaterdag 17 augustus

Goed, warm weer. Bedekt. ▫ Gisteren lichtdag, in Hilversum. Er kwam weer een architectonische kritiek op Jaap's ontwerp, waarmee Jaap zeer verheugd was. ▫ Het was weer een gelukkig samenzijn. Een blije, liefdevolle stemming.

maandag 19 augustus

Koel, bedekt weer. ▫ Dit papier vloeit uit als vloei-papier. Het is oorlogspapier, als met tranen gedrenkt.

donderdag 22 augustus

Eindelijk zoomerwarmte, 70° des morgens in de schaduw. Zoo is 't nog niet geweest in 1918. ▫ Gisteren waren we weer met de kinderen in Artis. Het was een heerlijke dag, beeter dan die in 1917. ▫ Wij zagen de groote slang, die het konijntje bliksemsnel aangreep en omkronkelde en toen langsaam verzwolg. Het was een wreed gezicht, maar ik wilde toch dat de jongens het zagen, opdat zij zouden weeten hoe het toegaat in de wilde waereld.

Wij waren ook in 't rijksmuseum en wij aten bij Joop. De kinderen waren lief en vol vragen. Hugo is goed georiënteerd, Evert toont nog beeter physisch begrip. ▫ We kwamen thuis bij prachtige maneschijn in een warmen nacht.

Ik schreef een stuk oover Breeroo, dat mij nog al voldoening gaf.

Oover 't algemeen ben ik veel rustiger en gelatener. Ik ben het nu met mezelven eens oover de groote vraag Brahman en Jezus. Dat is geen conflict meer.

Ik voel dat er voortgang komt in ‘mes affaires’ zooals Napoleon zou zeggen. Er worden weer stukken van me opgevoerd, en vertalingen zijn in voorbereiding. Een herdruk van Viator in Duitschland. Sirius en de Heks in Engeland. ▫ Dat is voldoende om mij rust te geeven. Ik ben ook voldaan oover mijn tekst bij het waereldhuis. Die blijft nu een maand liggen. Aan Schijn en Weezen kan ik voort. Ook aan Sirius kan ik beginnen zoodra ik tijd heb. Alleen met ‘de Geest der Waarheid’ ben ik op een dood punt.

vrijdag 23 augustus

Goed, warm weer. ▫ Gisteren baadde ik met de jongens op de Meent. Ik las in Gibson's dagboek van een diplomaat, een aardige, boeyende kijk op de eerste oorlogs-tijden in België. ▫ De vreesselijke schuld, toen roekeloos door Duitschland aanvaard, kon worden bedekt door een schitterende ooverwinning - dat is finaal mislukt, en nu is niets anders te wachten als een vreesselijke verneedering.

zondag 25 augustus

Koel, helder, scherp nazoomer weer. Bijt mij in de neus. ▫ Gisteren een echt prettige dag in Amersfoort. Wij wandelden, met de kinderen, naar het monument van dank door de Belgen opgericht. ▫ Toen oover Oud Leusden, waar we de vlag van de Hoogeschool voor Wijsbegeerte van Reyman zagen wapperen. Toen naar het oude stadje, waar wij rustten in de straat.

Ik beloofde nu Piet weer te bezoeken. Dat drukte mij wat.

Van morgen weer depressie. Elken morgen komt de slapte oover me. Tot goed werk kom ik niet.

Een post met allerlei kwelling. Geld, belasting en reekeningen.

donderdag 29 augustus

Guur, slecht weer. ▫ Eenige zeer slechte dagen. Twijfel aan mijzelven, angst en onzeekerheid. Totaal geen productie.

Zondag een prettige wandeltocht naar Weesp, met de kinderen. Het was mooi en zonnig, het stadje, dat ik nog nooit goed bekeeken had, zeer schilderachtig.

Ik ben droevig omdat ik niet meer tot dichten kom. Dat zou mij troost geeven. ▫ Maar hoe weinig heb ik dit jaar geschreeven! Ik heb vier dingen waaraan ik werken kan, en ik richt niets uit. ▫ Schijn en Weezen, Geest der Waarheid, Sirius en het Waereldhuis, en Jezus' leer en verborgen leeven.

Gisteren was ik in Wijk a/Zee met Jet Wolterbeek en Hugo. Het was reegenachtig maar 's middags kwam de zon en ik nam een zeebad, er was sterke branding en het deed me goed. Ik besloot toch maar een paar weeken naar zee te gaan en er ook Piet bij te halen.

Het dorpje, waar ik eenmaal zoo blij en gelukkig was, deed me weemoedig aan.

zatérdag 31 augustus

Reegen, koel, geen wind. Gisteren lichtdag. Brouwer was er bij. Het ging eeven goed als anders. We kreegen de namen van afgestorvenen die ons zouden bijstaan, daartoe bijeengeroepen door onze vrienden. Het waren:

Wordsworth
Jaurès
Leo XIII
Hamilton
Leo Tolstoy
Hadsj il Rama

De laatste was ons allen onbekend. Wij vernamen alleen dat het een Arabier was, die in de achttiende eeuw leefde. ▫ Hamilton was bekend bij Brouwer, die hem een groot wiskundige noemde. Het moet James Hamilton geweest zijn, die in de 19e eeuw leefde. Ik weet alleen van hem dat hij een methode tot het leeren van talen vond. ▫ Toen zagen we nog bij Jaap London, de teekeningen van het Godshuis.

maandag 2 september

Slecht weer, koud en nat. ▫ Gister was dèr Mouw hier. Ik vond het prettig met hem te praten. Het verligt den last van 't leeven. Maar zijn nieuwe verzen vond ik niet mooi meer, met erge leelijkheeden er in, en een gemis aan vuur en intensiteit. ▫ Hij zeide dat Hamilton een filosoof was die oover oorzakelijkheid en identiteit had geschreeven. Welke is het nu?

woensdag 4 september

Tot nog toe zeer slecht weer. Van morgen is 't wat beeter. Maar nu plaagt mij mijn neus weer geducht, zoodat ik niets kon uitvoeren.

Ik las ook den naam Alexander Hamilton/ een socialist die onlangs stierf in Amerika. Misschien is die het.

Maandag deed ik een wandeling met Valborg Isaachsen, op Flevorama, het landgoed van haar vader, waaraan wij beiden zooveel herinneringen hebben. Wij dronken thee bij haar broer Bastiën, die nu rijk-geworden is door de gecondenseerde melk. Een mooi landhuis met fraayen tuin. ▫ ‘En alles eerlijk verdiend’ zei de goede Valborg, met nadruk.

Wij volgen elken dag met spanning den grooten strijd in Frankrijk. Gisteren de doorbraak bij Quéant. ▫ Zullen ze de Vlaamsche kust bevrijden? De Generale Staf in Holland verwacht een opdringen van uit Verdun, om de communicatie af te snijden. Dan zou het Duitsche leeger in België oover Holland moeten wijken, en wij er in betrokken worden.

zondag 8 september

Gister warm, mooi weer. Van nacht heevig onweer. Nu zonnig en aangenaam. ▫ Op de bijeenkomst Vrijdag kwam James Hamilton, en zijn uitingen (Engelsch) waren zeer karakteristiek. Wat onhoffelijk en arrogant, zeer Engelsch, trotsch op zijn filosofisch werk, wat minachtend oover Holland, maar vuurig voorstander van het plan. ▫ Hij werd door Jaap niet zeer gewaardeerd, ook Truida mocht hem niet erg.

Gisteren tocht met de kinderen in Amsterdam. Melk gedronken in 't Vondelpark, waar het zonnig en vreedsaam was. Toen bij Rijkens koffiegedronken, Rijkens zelf was juist in Berlijn geweest en sprak veel oover de eigenaardige toestanden. De weelde naast het gebrek, de onverschilligheid der massa voor den oorlog, maar toch nog vast geloof in de onooverwinnelijkheid. Ik kreeg groeten van Gutkind en Rang.

aant.

's Middags zagen wij het panorama dat mij een diepen indruk gaf, en zeer verkwikte. ▫ Hoe dor en schraal was het land waar de menschgod werkte, hitte, stof en dorheid. Jerusalem was mooi in het zonlicht, maar hoe veel mooyer wordt onze kristalstad!

Toen zagen we de hortus met de Victoria Regia. In snikheete kas. Ik dacht aan dat stille plantenleeven in de heete vijvers om de Amazone.

Eindelijk zaten we op het Rembrandplein in de drukte van Joodennieuwjaar.

Toen aten we bij moe de Jong.

Zulk een dag is een genot en een verkwikking voor mij. Zoo was ik vroeger zoo graag met Hans samen. Maar met deeze jongetjes is het nog aardiger. Hugo is zoo leevendig en geestdriftig, en Evert merkt zoo fijn op.

maandag 9 september

Zeer slecht weer, reegen, onweer. ▫ Een dag thuis. Gelukkig dat we niet in Wijk a/Zee zijn. Gisteren prachtige, woeste zonsondergang. Tot werken kom ik niet, behalve artikelen voor het weekblad.

woensdag 11 september

Steeds koud en buyig. Gisteren een aardige dag in Amsterdam. Geluncht met de Castro, van Tienhoven en Lizzy Ansingh. ▫ Daarna haar atelier bezocht en de schilderijen: ‘de Maagden’ en ‘de oude Vrouwen-moolen’ gezien. Die werken boeyen mij zeer. Ik verkneuter mij er in. Ze zijn vol geest en humor en toch teevens echte schilderwerken. Ze geeven een rijk, harmonisch, veelzeggend geheel. Vol fantasie, en een schoon kleurgeheel. Het werk sluit zich direct aan bij de grooten van oud-Holland, en is geheel oorspronkelijk. De ‘maagden’ met hun schitterende kroontjes, opgaand naar het neevelige tempeltje, waaruit ze komen als zorgende moeders.

Ik was toen bij den Film-man, Theo Frenkel die uit mijn drama's films wil maken. De oude Louis Bouwmeester zat er ook. Een oude rakkert. Ik wist dat hij het Skelet niet had willen speelen en nu recommandeerde hij het als film.

Ik gaf - spreekend - een scenario van Minnestral en van IJsbrand. ▫ Ook de Idealisten, Kenterend Getij en Circe zijn geschikt.

Daarna at ik bij Royaards, die diep in de put zat. ▫ Ik wist wel dat ze achter mijn rug ongunstig oover mijn werk hebben gesprooken, maar ik

aant.

hield mij aan de woorden van de vrienden van generzijds, die zeiden: ‘wij hebben niets gehoord’ toen mevr. Welters leelijke dingen zeide.

zaterdag 14 september

Nog steeds buyig en koud. ▫ Gisteren een ongeluksdag (Vrijdag 13). ▫ De trein die op de mijne volgde, toen ik naar Den Haag ging, derailleerde bij de Merwede-brug. Er waren 32 dooden en 200 gewonden. ▫ Ik hoorde het bericht pas om 5 uur in den Haag. Maar ik was den ganschen dag angstig en somber. Ik had een scherp weemoedig verlangen naar huis. Ik was bij Loudon, bij van Noppen, en probeerde Dr Rosen te spreeken, maar te vergeefs.

Als ik flink geweest was, dan had ik in den Haag moeten blijven en Rosen vandaag moeten spreeken. Maar ik was onrustig en nerveus en verlangde naar vrouw en kinderen. Ik was voor alles bang. Voor de tocht oover Utrecht, voor de eenzame weg naar huis. Hoe zal ik nog ooit iets uitrichten. Ik verlang alleen naar mijn rustige werkkamer en literair werk. En er is nog zooveel te doen.

Bij de Loudons was het aangenaam. De luxe stoorde mij niet, maar ik voel toch steeds de teegenstelling.

Van Noppen ooverlegde met mij de moogelijkheid van een onmiddellijk mondeling bericht, door hemzelven aan W. Page, en door Page aan Wilson.

zondag 15 september

Steeds reegen, reegen. ▫ Alles is vervuld van de droeve bizonderheeden van de spoorwegramp. Het is alsof Holland aldus zijn deel krijgt van de ellende.

Rosen liet mij telefonisch verzoeken mijn verzoek schriftelijk te doen. Dat wil zeggen dat hij mij niet zien wil. Ze zijn dus niet murf genoeg. Nu hebben de Amerikanen ook hun ooverwigt getoond. St Mihiel genoomen. Ik heb mijn vertrouwen in Amerika niet misplaatst.

maandag 16 september

Eindelijk zon en aangename temperatuur. ▫ Er zijn veertig menschen gedood, bij de ramp. Sommigen werden totaal verpletterd, verbrijzeld of

in stukjes gescheurd. Dat leert ons anders denken oover ons lijf. Zoo fijn en kostbaar, en toch zoo week en broos, teegenoover natuurkracht.

Maar hoe verkwistend is de natuur, is Brahman, met de fijnste en vernuftigste organismen. Iedere dier- of plantvorm offert millioenen, zonder effect. Ieder leevend weezen is begaafd met instincten die onmoogelijk te bevreedigen zijn. Iedere zonnebloem doet zijn best om de aarde vol zonnebloemen te doen staan. Dat kan niet gelukken. Zoo kunnen ook onze neigingen niet slagen. En het verpletteren en verscheuren van eenige lichamen beteekent weinig. Het bewuste deel er van blijft en nieuwe lichamen koomen er genoeg.

Een vreedes-aanbod van Oostenrijk. Nu is de beslissende wending gekoomen. De Duitsche arbeiders zullen nu wel tot verzet koomen, vooral nu zij zien hoe de rijken voortgaan rijkelijk te leeven, omdat niemand zich meer aan de wetten stoort. De malle, mooye reedevoeringen van den Keizer bewijzen zijn onrust en vertwijfeling.

Romain Rolland noemde mij, in een brief aan een Engelschman, een der eedelste geesten van Europa. ▫ Geen compliment voor Europa.

donderdag 19 september

Het is zoomerweer. Maar nog steeds buyig en reegenachtig. ▫ De zonnebloem heeft twee doel-einden. Het eene voor zichzelf, het andere voor den Schepper. ▫ Voor zichzelf beoogt de zonnebloem een geweldig imperialisme. Alles moet zonnebloem worden, iedere bloem heeft honderden pitten en die moeten elk weer een plant met groote bloemen worden. Dit is de duidelijke bedoeling, daarop zijn alle zaadjes ingericht, met het grootste vernunft. Vol ernst streeft de zonnebloem naar dat onzinnige doel, en hij acht niet de offers die er vallen, de mislukte zaden, waarvan er misschien één op de honderdduizend kans heeft tot ontwikkeling. ▫ Dat doel nu is onmoogelijk, onbereikbaar, maar toch is het heele leeven van den zonnebloem er op ingericht. ▫ Het andere doel is het doel van den schepper, de aarde bewoonbaar te maken en rijk aan schoonheid en genieting, - met eindelijk hervinden van de andere leevens, ook het zonnebloem-leeven, in zichzelf. Daartoe dient het onzinnige streeven van den zonnebloem. Zoo hebben wij ook onzinnige, onvervulbare neigingen - die toch weer dienen tot een ander doel van God.

Dinsdag bijeenkomst van het Instituut bij Joop de Haan. Ik ontbeet in Utrecht bij Lebret. Het was een zoomersche morgen. ▫ Het spoor-verkeer

is nog niet hersteld en ik kwam en ging oover Utrecht. Ik reisde terug, met Brouwer, staande in een goederen-wagen. Zoo vol was het.

Gisteren George[1] Rueter bezocht, den architect die in een zwaren aanval van melancholie ligt, en naar mijn komst verlangde.

Vandaag las ik dat in Amerika uit het onderzoek van documenten gebleeken is dat de heele Bolsjewiek-beweeging door Duitschland is aangestookt, en dat Lenin en Trotski betaalde Duitsche agenten zijn. ▫ Ik heb die gedachte vaak voelen opkoomen, maar ze weer onderdrukt. Het scheen zulk een gewoone laster-praat. ▫ Maar dit schijnt toch wel waar te zijn, en zeeker is de Duitsche regeering niet te goed voor zulk werk. ▫ En de Duitsche pers, ook de geïllustreerde, is walgelijk van brutale betichting. ‘Die Blutschuld der Entente’. Ja wel.

zaterdag 21 september

Koud weer en harde reegenbuyen. Het is een ellendige zoomer. ▫ Gisteren geluncht met de zusjes Julia en Beppie Culp in het Doelen-hotel. ▫ Ik voel een zeekere schaamte en verneedering, omdat ik zoo'n partijtje prettig vind en vroolijk meedoe met die twee, waarvan ik weet dat ze niet van Truida houden en van mij wel. Ze zijn tamelijk grof, oppervlakkig, en met al haar talent toch niet veel-beduidend. ▫ Ik zeg hun wel eerlijk mijn meening, maar ik moest die gezindheid niet verdragen.

maandag 23 september

Eigenaardig stormachtig weer, weinig of geen reegen, hooge cirrhuswolken en verrafelde cumuli. Koud en guur. ▫ Gister was het nog zonnig en wij maakten een tochtje met de jongens en Jetje Ehrenfeld, naar Muiden, het Muiderslot, Muiderberg.

Ik ben wel niet meer zoo vrij en rustig als vroeger. Ik ben telkens bang voor allerlei, voor storm en reegen, voor te laat koomen, of de jongens te moe maken. Blij als ik weer digter bij huis ben. Ook bang voor ongelukken. Vroeger wist ik daar niets van. Maar ik geniet het samenzijn met de kinderen veel meer dan vroeger. En Hugo zegt dan: ‘Wij genieten het ook!’ Ze zijn altijd eeven lief en vroolijk op zulk een tochtje en wij hebben veel plezier samen. Evert is de botanicus en zoöloog, ook geoloog, hij verzamelt steenen, rupsen, slakken en dieren en planten. Ditmaal deed een groote

1 I. Theo

aant.

bruine slak de reis mee. Hugo is de geograaf en historicus, die weet hoe de treinen loopen en waar de kusten van de Zuiderzee zijn. Op den dijk genooten we van wind en zonlicht. ▫ We zagen het rare vervallen badplaatsje Muiderberg, en hoorden de echo, die altijd nog bestaat, maar weinig meer in aanzien - of aanhooren is. Een oude man van 87 jaar zei het bekende versje op.

donderdag 26 september

Weer iets beeter, maar koud. De voorige dagen steeds reegen en storm. ▫ Ik heb steeds meer moeite, naar het mij schijnt, om de tijdsbepalingen te onthouden, de volgorde waarin kleine feiten gebeurd zijn.

Zaterdag 21 kreeg ik bezoek van Henry Andrews, een fijn-beschaafde, geletterde jonge Engelschman, die mij de groeten van Romain Rolland bracht. ▫ Andrews had drie jaar lang in Ruhleben geïnterneerd gezeeten. Hij was er geestelijk dieper en beeter geworden. Er zijn er ook die achteruitgaan. Ze moesten wel leeren elkander te verdragen, en de kleine vreugden en vriendelijkheeden kreegen hooge waarde. ▫ Dit is wat ik ook in Sirius I poogde uit te drukken. En in het tooneelspel, met het spoor-ongeluk. ▫ Ik spoor nu iederen dag voorbij de plaats van de ramp. Ik wilde er een tooneelspel van maken.

Gisteren repeteerde ik ‘de Heks’. ▫ Laroche is mij liever dan Royaards in de Cousaert-rol. ▫ Maar pijnlijk is het, zoo te zien hoe onverschillig er omgesprongen wordt, door de acteurs, met mijn diepe gevoelens.

De ‘Significa’ wordt mode. Ik heb toch wel iets uitgericht. Een tijdelijke formule tot verder stijging. ▫ De Significa leert ook hoe de afgestorvenen met ons, in onze eigen taal, door een medium kunnen spreeken.

vrijdag 27 september

Van morgen was het buiten rustig en zonnig, en van binnen in mij ook. Nu steekt de wind weer op. ▫ Alle kinderen van alle schoolen zoeken beukenootjes. Eikels en beukenooten worden bij massa's gezocht en wij hebben moeite de dieven van ons erf te houden. ▫ Van nacht in stikdonker kwamen soldaten onze appels steelen. De politie wachtte hen op en er werd met revolvers geschooten. ▫ Wel mochten onze vrienden zeggen dat de chaos tot vlak voor onze deur zou koomen.

aant.

zaterdag 28 september

Weer heevige reegens, storm en onweer. ▫ Het is somber en nat. Maar er zijn lichtpunten. Het eenige wat mij nog bezwaart is het werk in Amersfoort.

zondag 29 september

Beeter weer, zonnig en koel. Ik brand een kacheltje in de hut. ▫ Gister een drukke dag met het afwerken der correspondentie, met goede hulp van Henriet. Ik schreef mijn stuk oover Significa af en een artikel oover Uppie, dat als voorreede moet dienen bij Koning Kool.

De licht-punten zijn de ooverwinningen der Entente. Aan alle fronten zijn de Duitschers en hun bondgenooten geslagen. De Turken in Palaestina, de Bulgaren in Macedonië, de Duitschers in 't Westen - nu zal nog Italië volgen teegen Oostenrijk.

De Bulgaren vragen om vreede. Misschien volgt Oostenrijk nu.

De houding van Wilson is prachtig. Hij weet nu precies wat hij wil. Hij wil het universeele recht in de waereld herstellen, anders niet, maar dat dan ook onverbiddelijk. ▫ En het mirakel is dat het groote volk het begrijpt en meede wil, en er voor strijdt en sterft.

Merkwaardig is ook de uiterlijke stijl. De Engelschen, Franschen, Amerikanen hebben stijl - de Duitschers niet. Er is een bepaalde stijl van den grooten oorlog, die wij nu ook fraai en kranig vinden.

De Duitschers in 1870 hadden stijl, maar een grove, ouderwetsche stijl, de Bismark stijl. ▫ Ook de Boeren hadden stijl - een stijl die voltooid is door de latere Zuid-Afrikanen, de koloniale Engelschen. Zij leerden van de Boeren en namen hun uiterlijke dracht oover.

Nu zijn Franschen en Engelschen en Amerikanen, ieder op oorspronkelijke wijze, fraai van uiterlijk. De Fransche poilu, de Tommies en de Yankees, zij zien er fraai en kranig uit. Daarbij is de Duitscher plomp en grof en smakeloos.

woensdag 2 oktober

Steeds reegen en koude. ▫ Het reegent nu al maanden bijna elken dag. De temperatuur is 42° van morgen.

De opvoering in Haarlem is achter den rug. Voor mij pijnlijke en som-

bere dagen. Ik had immers bij de IJsbrand-opvoering bij Heyermans al zooveel pijn en onrust. ▫ Nu was het weer zoo. Het gevoel van te willen wegloopen, er uit! Alles opgeeven. Alleen zijn. ▫ Maandag middag de scene met Royaards. Die was zelf absoluut onbeheerscht. Hij verzocht mij heen te gaan, toen ik een opmerking wilde maken. Maar daarteegen kwam ik toch in verzet, met al mijn deemoed. ▫ Ook de avond was pijnlijk. De menschen vond ik koel, ze staan vreemd en vijandig teegen mijn werk. ‘Schuw’ zei Thijssen. In die kleine Haarlemsche aristocratie heb ik heelemaal geen plaats. Ze zijn met me verleegen. ▫ In het spel werd veel gebulderd en geschreeuwd. Maar Laroche beviel mij toch en hijzelf kwam mij menschelijk nader. Ook mevrouw Westerhoven. ▫ Het stuk greep mij zelven aan. Ik heb rauw en kras gebeeld, maar het is raak.

Toen kwam die akelige ovatie, na 't tweede bedrijf, slecht gearrangeerd en voor mij uiterst pijnlijk. Wat doe ik met een krans. Ik heb hem niet eens van digtbij gezien. Geld vermorsen.

Ik logeerde bij Kooy. Dat is een aardig, lief mensch.

Toen die invitatie van Juul en Bep, waaroover ik liep te weifelen. Telkens dat gevoel van te willen afwijzen, wegloopen, mezelven ontzeggen. En niet te weeten of dat nu echt en zuiver en natuurlijk is - of ooverdreeven en onnoodig. ▫ Ik heb geweigerd en heb er berouw van gehad en ook weer voldoening.

Ik noenmaalde met Castro, Lizzy Ansingh, Thijssen en Tienhoven. Het was vroolijk. Ik zei Juul Culp af - ondanks de verlokking dat ze zou musiceeren en dat ook Loudon kwam. ‘Te veel weelde’ gaf ik op als motief.

En nu moet ik weer opzien tegen die week in Amersfoort. Is het lafheid of wijsheid? Ik weet het niet.

De zeekerheid van den gek, en de twijfel van den wijze. Ja, het is een machtig tooneelspel.

En daarbij dat natte, koude weer.

Goddank, dat het waereld-conflict ten goede neigt en het eind in 't gezicht <komt>. Die verneedering is goed voor Duitschland, daaroover twijfel ik niet.

‘Je kunt stikken’ was het laatste woord van Julia Culp. Ze zal wel mooi gezongen hebben, daarna.

Thijssen was frisch en blij en actief als altijd.

4 oktober

Amersfoort. Nu logeer ik hier bij Jet Wolterbeek, om den zoon te ontvangen en te observeeren, of hij bevrijd kan worden. ▫ Het is mij hier aangenaam. Een aangename sfeer, ondanks dat ik mij niet gerust voel en niet weet of het plan zal slagen. Maar ik hoop goed gedaan te hebben met de proef en op Gods weegen te gaan. Het kostte mij veel mijn huis te verlaten. Mijn liefste, die alles zoo zwaar draagt, en de kinderen die zoo op me gesteld zijn, en mijn moeder die niet buiten me kan. Hugo vindt het altijd zoo naar als ik weg ga en zoo heerlijk als ik terugkom.

Ik schreef een stukje oover de Haarlemsche opvoering, dat me voldeed.

En hier in Amersfoort heb ik een heerlijke rust om het nieuwe werk te beginnen. Geen brieven en geen stoornis, een prettig huis en aardig gezelschap. Een pleegzuster en een meid in huis, Jet en Mary in 't hotel, koomen aan de maaltijden. ▫ Van middag komt de patient. Hoe zal het gaan?

Zooeeven bericht dat 9000 Duitschers oover de grens zijn gekoomen. Het begint.

maandag 7 oktober

't Weer iets beeter, maar toch onstuimig. ▫ De patient is niet gekoomen en ik ben met zijn moeder naar hem toe gegaan. Na een lang gesprek met hem hoop ik nu toch dat hij zal willen koomen. ▫ Ik was in de gezelschapskamer van het gesticht. Een heel klein oud mannetje zat in een leunstoel teegen de muur. Lang wit haar, lange witte baard. Een zwarte bril. Blind was hij en Piet ging hem voorleezen. Een aandoenlijk gezicht, die twee mislukte menschjes, die elkander hielpen. Als Piet las, gaf het mannetje teekenen van instemming.

Er is iets in een gesticht voor waanzinnigen wat verbazend boeit en interesseert. Het is vreesselijk en toch boeyend. ▫ Ik ging Zaterdag nogal hoopvol naar huis en had een vrije Zondag, met mijn kindertjes en mijn hondje en mijn lieve vrouw.

Vandaag zit ik weer op mijn lichte, vroolijke Amersfoortsche kamer en schrijf aan ♁ in afwachting van de patient.

Het einde komt in 't zicht. Duitschland vraagt om een wapenstilstand, op land, op zee en in de lucht. Wilson zal wel niet te greetig toehappen. Het zou haast niet te gelooven zijn, als Holland er zoo ligt afkwam. Maar zonder revolutie zal Duitschland niet blijven.

woensdag 9 oktober

Eindelijk mooi herfstweer. Nog koel, maar zonnig. ▫ Gisteren deed ik een wandeling door Utrecht met de patient. Het ging goed en ik hoop hem hier in Amersfoort te krijgen.

Het gaat mij goed, ik werk aan ♁. Het treft mij nog sterker, nu ik het orden en rangschik. Het zal zeeker een diepen indruk maken.

De naderende vreede brengt ooveral een scheemer van verlichting. Het is nauwelijks te gelooven.

Ik ben gelukkig, nu mijn werk weer vlot, de drama's welligt een kans krijgen en mijn ziel in beeter eevenwigt is.

donderdag 10 oktober

In de hut. Het weer is nog niet in orde. Gister een mooye dag. ▫ Ik heb goede dagen gehad in Amersfoort. Frisch, zuiver, in een reine sfeer. Werksaam en geregeld. ▫ 's Avonds was het gezellig, als we om de kachel ons schikten en oude foto's bekeeken. Mary de reuzin, altijd luid en druk. De eeven drukke, maar fijnere moeder, met haar lief gezicht en verwarde theorieën. De ernstige, flinke pleegzuster, die weinig, maar verstandig sprak.

En mijn boekje is begonnen, ik maak het zóó, als ik met mijn waarheidsliefde kan oovereen brengen. Het moet waarheid zijn, en kan toch ook voor kunst worden aangezien. ▫ Hierin beslis ik niet. Maar dat het groote uitwerking zal hebben, en veel bestreeden en ook geloofd zal worden, dat is zeeker. Ik geef het aan de menschen zonder aandrang - zij moeten zelf weeten of ze willen gelooven of niet.

vrijdag 11 oktober

Reegen, reegen. ▫ Gister las ik het begin van mijn boek aan de vrienden voor, en ik werd begunstigd door hun goedkeuring en innigen dank. Ik geloof dat ik nu de rechte lijn gevonden heb. Er is veel wat ik nog niet in woorden kan uitdrukken maar mijn begrip is helder en vast.

De ‘Heks’ wordt vriendelijk ontvangen. Eindelijk!

zaterdag 12 oktober

Mooi herfstweer. ▫ Ik wandelde gister op Bantam. Het stille herfstpark.

De spiegelende vijver en de geele esschen bladeren, een laantje met donkere juniperus, oude vreemd gevormde boomen. Het ziet blauwgrijs, oover het water. Het was prachtig.

's Avonds een zitting waarbij niets kwam. Die vrienden van Annie zijn anders, die geeven altijd, zoodra men vraagt. Wij weeten niet wat belemmert, en het voelt dan zoo machteloos. Dan bemerkt men dat we niet met onze gelijken spreeken. De condities zijn te verschillend.

zondag 13 oktober

Stil herfstweer, bedekt. ▫ Gister avond werd gezegd dat wij teleurgesteld moesten worden. Maar ziet: er kwam toch veel meer dan de voorige zittingen.

Wij wachten allen in spanning de courant. Heeden morgen weeten we of Duitschland toegeeft of niet.

woensdag 16 oktober

Het mooye weer is weer voorbij, twee mooye dagen waren er. Nu is het weer woest, met kletterende reegens. Het geele loof dwarrelt door de lucht en de lanen liggen dik bedekt.

De proefdag in Amersfoort met Piet is zeer goed verloopen. Een korten tijd was ik bang, toen hij zoo nerveus en druk deed. Ik dacht: dat zal nooit lukken. Maar hij werd kalmer, speelde een spel schaak met me, en won. De rest van den dag ging genoegelijk voorbij. Het beste moment was aan tafel, toen Piet voorstelde te bidden. Dat een arme krankzinnige mij dat leeren moest, een moordenaar en zieke - dat trof mij diep. ▫ Toen hij weg was, barstte zijn moeder en zuster uit in dankbare tranen, alsof ik het gedaan had. ▫ Ik was natuurlijk dankbaar dat het zoo gegaan was en ik zie wel kans dat hij uit het gesticht blijft. Maar hij moet den hoogmoed wegdoen, en deemoed leeren, en begrijpen dat hij een geneezende zieke en berouwvol misdadiger is. Daarin ligt zijn redding.

Duitschland gaf toe, en Zondag staken de menschen de vlaggen uit. Maar zoo glad zal het niet gaan. Dat verdient Holland ook niet.

Mijn stemming is weer gedaald, vooral omdat er geen gang zit in mijn tooneelspeelen, ik zie de Heks niet aangekondigd, noch het Skelet.

Ook de leezingen, het van huis zijn, drukt me.

Gister Groene-vergadering. Van Hamel is naar Parijs. Ik zie niet recht

aant.

hoe dat met mij en de Groene gaan moet. Holkema is geen man om mee samen te werken. Van Hamel ook niet. Ik moet daar nieuwe menschen hebben.

Ik was ook bij Joop. Mannoury is weer ziek en ik vrees dat het ernstig is. Dat zou een slag voor ons zijn. God geeve hem beeterschap.

Ik was ook bij Rijkens, en dat bezoek was niet goed. De man voelt Duitsch en is in de grootste nervositeit.

Mijn boek oover ♁ is mijn troost.

donderdag 17 oktober

Iets rustiger weer. ▫ Ik ben nog gedeprimeerd. Of liever, ik voel mijn ziel weer verder af, onbereikbaar. Wat ik in dien tijd doe en schrijf in den gewoonen kring van menschen maakt ze vijandig teegen me. Niet zij die mij liefhebben, zooals Truida, Joop, Jaap London, Henriette Valeton, en Jet Wolterbeek, Bertus Brouwer. ▫ Maar het Groene-publiek.

Gister vergadering van de A.S.P. Ik heb niet meer het geduld van vroeger, om lange reglementen en programma's op te stellen.

zondag 20 oktober

Eergister was één mooye dag, gister weer reegen, vandaag ook. ▫ Ik sprak Vrijdag te IJmuiden. De eerste leezing. Ik zag er teegen op en was ook niet tevreeden oover mezelf. ▫ Ik logeerde bij D^{s} Luikinga, die mij ook in Aalsmeer had ontvangen. Hij was nu getrouwd en had twee kinderen. ▫ Ik was zeer somber en neerslachtig. Vooral omdat het met de tooneelspeelen weer niet gaat. Ik heb daarbij ook mijn eigen zaak weer verkorven door mijn stukje in de Groene, oover de Haarlemsche opvoering. ▫ Nu is Royaards kwaad, en laat het stuk liggen. Van Riemsdijk schrijft een onhebbelijk stuk teegen me. Op die manier kom ik niet verder en ik wensch het toch.

Henk Giltay is nu bij me.

maandag 21 oktober

Steeds reegen, en koude N.O. wind. ▫ Het gaat mij weeder zeer slecht. Ik voel geen hoop en ook geen vertrouwen in mijn werk. Dit is het ergste.

De heldere droomen heb ik in jaren niet gehad. Kleine verdrietelijkheeden vervolgen me en mijn kracht voel ik afneemen.

zaterdag 26 oktober

Vrij goed Octoberweer. De boomen in herfstpracht. ▫ De schoolen zijn geslooten, om de epidemie.

Ik sprak Woensdag in den Haag, ik at eerst bij der Mouw. Het was er aangenaam. Hij zegde een van zijn gedichten op: Het hagedisje. Het is uitsteekend werk. Hij sprak oover Kloos dien hij bezocht had. Hij had een prettigen indruk van hem gekreegen en vond hem een ‘goeye man’. (Toen ik Donderdag thuis kwam zag ik iemand Walden voorbij stappen, die precies op Kloos leek).

Het spreeken, voor de Coöperatieve Vrouwenbond, was mij aangenaam der Mouw was er ook, met zijn vrouw.

Ik logeerde op Westerbro, bij de goede Margaretha Mcyboom. Haar vader, de dominee was een man zonder zonde, naar haar verhalen, een voortreffelijk mensch. Een haar eigen leeven is ook één gestadige toewijding aan de ongelukkige menschheid. ▫ Westerbro is nog steeds eeven aandoenlijk en roerend. De vier huisjes, de niet heel goed geëxploiteerde moestuin, de gasten en de welmeenendheid, de soberheid en de aardige verhouding onder elkaar, het is nog eeven als voor vijftien jaar.

Ik wandelde in den nacht van den Haag naar Rijswijk, en den volgenden morgen van Rijswijk naar Delft. Noenmaal bij Hans. Het werd toen wel alles beeter, maar ik was nog onder den druk.

Gister lichtdag, waarbij alles wat opklaarde. De Heks wordt toch in den Haag weer gespeeld, en Royaards publiceert toch de gunstige kritieken.

Op de lichtdag - in Hilversum - kwam Jaurès, en sprak oover ons werk. ▫ Ik vroeg wat zijn moordenaar bewoogen had. Het antwoord was duidelijk en precies. De angst voor Duitschland, door een volbloed nationalist, die vreesde dat de propaganda van Jaurès de weerkracht van Frankrijk zou verzwakken. ▫ ‘Ik neem het hem niet zoo erg kwalijk’ zei Jaurès. ‘Ik was deeze laatste vier jaren liever waar ik nu ben, dan op aarde.’ ▫ Hij was innig verbroederd met Dekker.

Geldzaken drukken mij weer. Ik schreef een krachtig stuk oover de brochure Eureka.

De verwarring in Europa neemt ontzettend toe. Alle volken roepen om zelfstandigheid.

woensdag 30 oktober

Vrij goed weer. ▫ Gisteren een mooye dag. Gewandeld op Bantam, met

aant.

Henriette. Zondag naar Blaricum gewandeld en Theo Rueter bezocht. De arme kaerelis een offer van Eroos, verliefd op een mooye knaap, hij weigert alle voedsel en denkt alleen aan den geliefde. Ik bracht hem er toe, wat wijn en water te drinken, onder de belofte dat ik mijn best zou doen dat hij den jongen weer mocht zien. ‘Ze hebben mij 't mooiste afgenoomen’ kreunde hij. Ik zei: ‘het mooiste kan niemand je afneemen. Maar toon je zelf sterk en waardig.’

Gister handhaafde ik mij in de Groene redactie. Ik schreef oover de brochure van Just Noll S.H. (Slecht Hoorende). En nu weer teegen Jet Holst.

Ik sprak Brouwer Zondag en at gister met Henriette Roll en de jonge dichter Nijhoff bij Joop de Haan.

Maandag bezocht ik Piet, maar ik schoot niet veel op.

donderdag 31 oktober

Reegenachtig, maar luuw. ▫ Ik las gisteren mijn werk voor aan Truida. Zij mist er in wat mijn ander werk kleurig en rijk maakt. Ik kan er niets aan doen. Ik volg de leiding en de gegeevens, onder aanname van waarheid. Ik geef het karakter van ♁ zooals het zich voordeed, ieder mag het opneemen als hij wil. Zoolang ik kan, zal ik het *niet* als fictie beschouwen. ▫ Mijn eigen uiting wordt anders, in Sirius en in Schijn en Weezen. Maar dit werk komt er tusschen door en zal veelen belang inboezemen. Juist de ietwat stijve en stroeve taal teekent mij het karakter van den man.

zaterdag 2 november

Vrij koud, goed weer. ▫ Ik ben zeer moedeloos en bedroefd. Truida verwijt mij dat ik te laks ben. Zij is veel vuuriger geloovig dan ik, en kent geen twijfel ten opzichte van ♁. Maar juist daarom ben ik onrustig, ik voel iets als drang, aanvuuring en dat verdraag ik niet. Ik wil dit werk afmaken, maar mijn vrijheid behouden. Ik wil alleen daar de banden verdragen waar ik liefde en waarheid voel.

zondag 3 november

Stil, bedekt, koel weer. ▫ Gisteren lichtdag, waar Tolstoy sprak. Dat was zeer troostrijk en er was een sfeer van groote rust. Ook Truida voelde het

fysiek. Het was ‘in dit kleine stille vertrek rustiger dan in het heele Vaticaan.’

De chaos in de waereld rondom is nog niet op 't hoogtepunt. Ik verwacht nog de ergste revolutie in Duitschland.

maandag 4 november

Helder weer, vrij koud. ▫ Gisteren wandelde ik met de jongens door Corver's bosch oover de hei naar de Rading. Het was prachtig, en dat zijn mijn heerlijkste uuren. Dan voel ik vrij.

Ik las gister mijn werk voor en vond het goed. Maar ik zie nog zeer op teegen de voordrachten. En mijn werk wordt al moeyelijker, naarmate ik verder kom.

woensdag 6 november

Stil, zoel herfstweer. ▫ Wij hadden slechte dagen, de kinderen waren zeer lastig, en Truida en ik waren niet opgewekt.

Ik dacht deezen morgen bij 't opstaan, dat dit wel een groote teleurstelling in mijn leeven is, dat ik ondanks mijn gestadig vechten, en gestadig zoeken naar oprechtheid, eenvoud en waarheid, toch nu in mijn ouderdom geen diepe, innerlijke rust krijg. Inteegendeel, ik word innerlijk steeds onrustiger en beklemder. Ik zie de dingen somber in, en kort en weinig zijn de oogenblikken van vreede, die ik vroeger zoo rijkelijk, bijna gestadig had. En toch ben ik niet achteruit gegaan in Geloof en Liefde, en ik kan mij ook geen zware zelfverwijten maken. ▫ Hoe is dit dan?

Gister noenmaalde ik met M. Eyquem den Franschen journalist.

Ik was bij Joop en hoorde zijn plan om spoedig naar Palaestina te gaan. De tranen schooten mij in de oogen. ▫ Ik gun het hem van harte en het is goed voor hem. Maar voor mij is het een zware slag.

donderdag 7 november

Reegen en storm. ▫ Des nachts en des morgens is het groote lijden oover mij. Ik moet van avond in Rotterdam spreeken en ik zie er zeer teegen op.

Nu schrijf ik aan het Boek, en voel troost. De stijl er van wordt meer en meer de mijne. De beteekenis er van begrijp ik nu ook beeter. Ik schrijf nu voor anderen, en ik voel hoe het hen helpen zal, al laat het mijzelven

aant.

vaak ongetroost en al is het mij soms vreemd. ▫ Het beteekent een gezuiverd Christendom, een hernieuwde kerk uit zuivere bron. Een gezuiverd Joodendom, een gezuiverd Katholicisme, ernstig en waardig. ▫ God helpe mij! ik moet zelf ongetroost willen blijven, zooals Jezus zelf.

vrijdag 8 november

Reegen, druilig. ▫ Ik sprak gister in Rotterdam, en ik sprak goed. Het viel mij mee. Ik was alleen en zag geen vrienden en sliep in Hotel Allard. ▫ Ik voelde verlicht en rustiger, maar zoodra als de blijheid komt, koomen ook de waereldsche, sensueele neigingen, en de sombere mistige stad versterkte die. Er komt dan weer moed in mij, en lust om te leeven en te genieten. Maar dat verheft mij niet, er komt een luchtige vrijheid in mij. Dan is de angst en de somberheid weg, maar dan wil ik actie en genot. Ik sliep weinig en had des morgens dat vrije lustige gevoel vol fijne emotie. Ik dronk geen wijn, maar weet dat als ik het gedaan had, de morgen nog meer vol fijne emoties van lust en schoonheid zou zijn geweest.

Het ontbijt in 't hotel in de vroege morgen scheemering, was prettig. Alles deed mij aangenaam aan, zelfs de mistige sombere stad, met de vale muuren en de doffe vensters. ▫ Ik zag niet meer op teegen de volgende leezing en ik dacht met genoegen aan de verdere actie. De voordrachten oover de Kristalstad. Ik voelde lust om te reizen, vrij en actief.

Het einde van het groote conflikt is nabij. De revolutie in Duitschland is begonnen en niet meer te stuiten. ▫ Neemen ze de voorwaarden der Entente aan, dan begint de revolutie eerst recht, als de soldaten thuis koomen. ▫ Neemen ze die *niet* aan - wat Clemenceau schijnt te denken - dan komt een militaire débacle, met hetzelfde gevolg van revolutie.

maandag 11 november

Van morgen druilig, motreegen. Gister en eergister mooi weer. ▫ De revolutie zet dóór, Wilhelm, de reuze-haha, zit in Holland. Welk een tooneel! de versufte, vermoeide, moedelooze man aan onze grens met zijn auto's en zijn generaals. ▫ Maar hij kan hier niet blijven. Nergens is zijn leeven veilig. Welk een drama. Volkoomen dramatisch; jammerlijk en toch bevreedigend. Als ze hem nu maar geen verder kwaad aandoen, dat is zijn beste straf. Een eedel martelaarschap verdient hij eigenlijk niet.

Ik ben zeer bevrijd en verruimd. Na een gebed in het artiesten kamertje

in den Haag was ik zeer gesterkt, en ik bleef goed tot nu toe. Ik logeerde bij mijn tante, Coos van Warmelo, en had het goed. Des morgens was het weer fijn en rijk aan emotie.

Gister was Jaap London hier, we fietsten naar zijn huis, met de beide jongens ieder achter op een fiets. ▫ Ik vond zijn teekeningen prachtig, en wij zijn vol geestdrift en goede verwachting. We koomen juist op tijd, met onze plannen. Ik ga December besteeden aan het afwerken van den text, en de vier eerste maanden van 1919 aan de voordrachten door Neederland.

Ik sprak bij London mevr. Grothe Twiss en een oude theosofische dame, Batelt.

Henri Braakensiek maakt mijn portret. Vandaag komt Eyquem.

Ieder is vervuld met het groote nieuws en de koomende vreede. De voorwaarden zijn hard, maar niet onbillijk.

Het was me of ik nu waarlijk bidden kon, zooals de Vader het verlangt.

woensdag 13 november

Koel herfstweer, stil en bedekt, weinig nachtvorst. ▫ De Geallieerde landen juichen. Geestdrift in Parijs en Londen. ▫ Holland in nerveuzen angst voor de koomende revolutie. Troelstra neemt zijn kans waar, maar hij kiest den brutalen, onwettigen weg. Dat is gevaarlijk voor hem.

Gisteren eerst vergadering van de Groene. Ze willen sussen en bedaren. Goed, maar dan tegelijk daden, die voldoening geeven.

'S middags bijeenkomst van het instituut. Brouwer was verontwaardigd oover Joop's wegloopen naar Jeruzalem. Hijzelf voelt blijkbaar de behoefte aan actie. Hij wil de invloed van ons vijven doen gelden. Het was wel een mooye bijeenkomst.

Ik zelf ben vrij rustig, een weinig nerveus. Maar ik laat den band met mijn Vader niet los.

zaterdag 16 november

Koude N.O. wind, vorst. Gisteren en eergisteren in Amsterdam. Eergisteren met Castro geluncht. Wij werken samen aangenaam. 'S Middags bezoek bij Laroche de acteur, dat mij nog al goed deed. Hij is een leuk, rustig man, en voortreffelijk artiest. Het is goed in persoonlijk contact te zijn. ▫ Gisteren sprak ik Louis de Vries, en kreeg de toezegging dat het

Skelet zeeker gespeeld wordt, en wel vóór Kerstmis. ▫ Ik telefoneerde met Heyermans en kreeg bericht dat hij neiging had een stuk van me te speelen.

Gisteren vergadering van de A.S.P. in de Kroon. Het beviel me, er waren flinke, voortvarende en toch bezadigde menschen. Ik zelf hield me op den achtergrond.

De eerzucht heeft Troelstra er onder geholpen, met zijn 'revolutie met acht dagen zicht' zooals ze nu spottend zeggen. ▫ Merkwaardig is de algemeenheid der gevoelens, van spanning en ontspanning. Men ziet nauwkeurig vooruit of de graad van spanning tot explosie zal voeren of niet. Een soort volks-electriciteit. ▫ Eergister middag wist ieder: het gevaar is voorbij, de ontspanning is er. ▫ De uitdrukking: 'de wind is hen uit de zeilen genoomen' werd algemeen gebruikt. Het programma zijn de zeilen, de wind is de nerveuze spanning. De eerzucht en machtdorst veroorzaken die. ▫ Als men aan de loefzij een schip voorbij zeilt, vangt men de wind op en vertraagt den gang van de ander. ▫ Wie dus in hervorming verder gaat beneemt den ander de vaart.

zondag 17 november

Harde vorst, helder weer. ▫ Van nacht stond Hugo om vijf uur op, omdat de maan zoo mooi scheen. Ik hoorde hem en vreesde voor onraad, inbreekers. ▫ De deuren stonden open en ik wist niet wat te doen. Hij was in den tuin geloopen, ondanks de felle kou. Ik was recht boos maar kon hem toch niet verwijten. Het getuigt van zooveel leeven in hem.

De kou is zeer hinderlijk. Ik kan haast niet schrijven.

donderdag 21 november

Vorst. ▫ Dinsdag bezoeken bij Heyermans, bij Reyding, bij Joop de Haan. Het was gisteren prachtig weer en wij hadden lichtdag in Hilversum. ▫ We spraken veel oover onze reizen, en ik werd door de vrienden tot meer actie aangespoord, waarteegen ik verzet voelde. ▫ Jaap London wou met mij het terugtrekkende Duitsche leeger gaan zien. Maar de fut daartoe voelde ik niet. ▫ Er kwamen telegrammen van de Kreis vrienden. Mij werd voorzichtigheid aanbevoolen door de lichtdag vrienden.

De naam van ons werk zal zijn:

'*het Godshuis in de Lichtstad*'

vrijdag 22 november

Helder vriezend weer. ▫ Gisteren bezocht ik een oude katholieke geestelijke van grooten naam, pater de Groot. ▫ Het was een beminnelijke oude man, die zeer hartelijk met me sprak en mij Gods zeegen wenschte bij mijn vertrek.

Ik moet veel denken aan den ex-kroonprins op Wieringen. Het melancholieke oord, de armelijke omgeeving en de verwende, weelde-lievende ongelukkige man. De meenigte die hem uitschold en hoonde. ▫ Ik geloof dat hij beeter is dan zijn reputatie. Hij moet nu wel schrikkelijk lijden.

zaterdag 23 november

Prachtig, helder weer, met nachtvorst. ▫ Ik was van morgen toch zeer bedroefd. Het opstaan is een kwelling, en de waereld ziet doodsch en saai. ▫ En dan heb ik nog al zulk een opdracht die Tolstoy mij benijdde. ▫ Ben ik opgewekt dan geloof ik, ben ik gedrukt dan twijfel ik.

Een arm jongetje, achterlijk, dat in de winkel wilde bij zijn gezonde broertje, bracht mij tot schreien. Dan zoekt opeens al mijn leed een uitweg.

zondag 24 november

Eeven helder stil weer, maar strenge nachtvorst. ▫ De kou deprimeert, in plaats van op te wekken.

Gister weer een slachtoffer gesprooken van de slechte priesters. Een jong meisje, Maria Fermin die totaal ongeloovig was geworden in een Roomsch pensionaat. En haar vader doet in kerkelijke kunst! Afhankelijk van de priesters!

dinsdag 26 november

Mist en stilte. ▫ Gisteren een ellendige middag in Amsterdam. Van Hamel was terug uit Frankrijk en stond op eens weer voor onzen neus. Daarmee was het plezierige werken in de redactie ten eind. Hij ging aan 't doordrijven, om zijn houding als monarchistisch Oranje-klant te steunen. Een koninginne-plaat, waarbij het volk kiest tusschen koningin en republiek. Wat onwaar is. ▫ Verdrietig liep ik weg uit de vergadering. Vandaag stuurde ik een telegram dat ik zou protesteeren in de pers.

Ik at bij Joop, die nu van alle kanten beklemd wordt omdat men de reis naar Palestina voor hem te gewaagd vindt. Bertus was er sterk teegen en schreef hem een krasse brief. ▫ Het was een moeyelijke, pijnlijke avond. En daarbij mijn gedachten laag. Ik denk dan wel dat het is alsof ik slaap, en bij mijn oovergang eerst zal wakker worden. Daarom bid ik dan maar, in de hoop dat het zoo zal uitkoomen. ▫ Ik sliep ook niet veel. Des nachts hoor ik steeds geluiden in huis.

donderdag 28 november

Stil, grijs, niet koud. ▫ Gister lichtdag. Ik besloot met Jaap London naar Parijs te gaan, zoodra de verbinding hersteld is. Ik was echter niet flink of vroolijk. Van daag zie ik alles weer zeer somber. Ik tracht de heerlijkste, blijdste tijden van mijn leeven te herinneren - en vind dat er zoo weinig van ooverblijft, wel bezien. Er is geen tijd waaraan ik met waarachtig genoegen terug denk. Altijd kleine, korte perioden. En wat al leelijkheid en somberheid. En toch ben ik een van de bevoorrechten. En ook mijn werk voldoet mij niet. ▫ In Berlijn had ik gelukkige tijden - en dat is alles mis. Het theater in Berlijn - dat deed mij bevreedigd en actief voelen, toen ik meende daar gespeeld te zullen worden.

Ik las mijn boekje oover Jezus voor. Gisteren vertrouwde ik, van morgen niet meer. Ik ben bitter gestemd. Het conflikt met van Hamel. Moeten de kinderen roomsch worden? Truida drijft er heen.

zondag 1 december

Koud en grijs. ▫ Sints gister is er verbeetering gekoomen. Ik heb de ‘knechten’ in mij gehoorzaamheid opgelegd. Ik wil niet meer ontwijken wat voor mijn huulè misschien niet aangenaam is. Teegen de onnoodige en onwaardige lusten ingaan. ▫ Ik wil het nog maar weer eens met mezelven probeeren of er geen beeterschap te krijgen is. ▫ De oude Adam moet gehoorzamen. En ik moet ook niet zoo laks en vadsig meer zijn. Het ouder wordend lijf is vol pretensies en heeft mij ellendig beet gehad.

Gister was ik eerst bij Holkema en sprak oover van Hamel. Ik vond daar wel meedewerking.

Toen ging ik naar Heyermans en sprak oover Torribio en Minnestral. Hij is nog al zeer hoffelijk en hartelijk. Hij voelt zich niet zeer vast teegen-

aant.

oover me, dat merkte ik wel. Hij peilt me niet en is daardoor wat voorzichtig.

Toen ging ik naar Eyquem en sprak oover mijn tocht naar Parijs. Nu moet ik toch doorzetten. Ik heb niet veel initiatief. Het moet alles langsaam gaan. Dan doe ik wel wat. Gejaagd gebeurt er niets.

Ik noenmaalde bij Jaap, die zeer leevendig en druk was, en woedend, bloeddorstig, oover de pogroms in Galicië. Er was ook een jonge teekenaar de Moor, verdwaald door futuristen.

Toen ging ik naar Mannoury, die te bed lag en rust moet houden, weegens darmbloedingen. We praatten oover zijn stuk in de Tribune, oover het geld-rantsoen. En oover pater de Groot, een oude liefde van hem.

Eindelijk bezocht ik Louis de Vries en sprak oover de Heks. Ze zoeken natuurlijk weer uitstel.

Ik lees Chesterton, Orthodoxy. Een aardig Engelsch-literair boek. De echte essayist. Geestig en beschaafd.

Ik heb mijn vertrouwen weer. Ik schrijf aan het belangrijkste, hoofdstuk XVI.

woensdag 4 december

Het is nu mooi, zoel weer, bijna 50°. ▫ Gisteren was een slechte dag. Het mooye werk, dat mij nu vervult, werd mij gestoord door de treurige hartstocht en hebzucht van mevrouw Welters, wier geldzucht is wakker gemaakt door het idee dat het boekje veel verkocht zal worden en dus goud zal opbrengen. Ze schreef een aanmatigende, dreigende brief, waarin ze eischte een schriftelijk contract, omtrent de verdeeling van de winst. ▫ Waarom moeten er altijd zulke judassen zijn in het hoogste en beste werk? Is dat weer de invloed van de aarde-vloek? ▫ Alleen bij London heeft zich nog niets van dien aard voorgedaan.

Ik wil naar Parijs en schreef aan Loudon en aan van Gennep.

Gister vergadering van de Groene. Van Hamel zit er als een drukkend beletsel voor flink werk.

Ik was ook eeven bij pater de Groot.

Ik schrijf oover het straffen van den ex-keizer. Men moet niet vergeeten wat den man zoo gemaakt heeft. Het monarchisme is schuld, omdat het een verderfelijke leugen is. Hij is geen gebooren misdadiger, maar slachtoffer van een systeem.

aant.

maandag 9 december

Vochtig, reegenachtig. ▫ Gisteren was het een prachtige dag. Ik kwam uit den Haag en Delft. Zaterdag zag ik de kerken in Delft en de praalgraven. Het monument van Elisabeth van Marnix vond ik het mooiste. Werkelijk zeer fraai. Ook het groote praalgraf van Willem de Zwijger door de Keyzer is mooi. Hoe kort heeft die kunst-periode geduurd. De oude kracht der 17^{e} eeuw zat er nog in. Toen ging het hollend naar onder.

Ik sprak in den Haag, en las Lioba. Het was vol en ik sprak wel goed. Daarna zat ik nog tot twee uur bij der Mouw te babbelen. ▫ Ondanks zijn Brahman-wijsheid is hij nog niet doordrongen van het gevoel van eigen onsterfelijkheid en van het voortbestaan der afgestorvenen. ▫ Het was er de echte, wat bedompte, schrijfkamer atmosfeer. Warm, tabaks-rookerig, luye stoelen, boeken, kunstlicht. Niet zeer frisch en vrij.

Gister middag zag ik 'Schakels' in den Hollandschen schouwburg. ▫ Wat een hel van burgerlijkheid, ploertigheid en gekijf. Ontzettend. Er is geen stad die zulke afschuwelijkheeden heeft als Amsterdam. ▫ Wat kan ik verwachten van een publiek dat hierin smaak heeft gekreegen.

zaterdag 14 december

Nat en grauw weer, maar niet koud. ▫ Dinsdag sprak ik in Delft voor Vrije Studie. Ik logeerde bij Hans. Den volgenden dag lichtdag hier op Walden. Donderdag middag weer een gesprek met pater de Groot, wat een zeer zeegenrijke, rust-geevende werking op mij had. Ik gaf hem het eerste deel van mijn boekje van ♁ en vroeg hem mij zijn indruk te zeggen.

Gisteren was ik met Jet Wolterbeek in Nijkerk, en in de landbouwstichting ver op de heide, om een plaats te zoeken voor Piet. Het was grauw en een troosteloos eenzaam land, maar ik had toch plezier in de ontginning van de hei, door jeugdige boefjes, die met lust werkten.

Eergister kreeg ik een telegram uit Parijs dat men er de Heks wilde vertalen om die misschien gespeeld te krijgen.

Gisteren kwam een druk en lang telegram van Else Otten, die nu zich beijvert om don Torribio gespeeld te krijgen, uit Berlijn.

Deeze beide uitzichten deeden mij goed. Ik kreeg weer dat bevrijde gevoel, dat ik in Berlijn kreeg. Ik dacht aan die eerste dagen in Berlijn en Dresden en Frankfort. Ik kreeg weer hoop dat eindelijk gang zou komen in die doode hoop dramatisch werk. ▫ Ik acht dat geen slecht verlangen

in mij, en ik voel iets als stilling van een rechtmatig verlangen, dat mijn werk gekend zal worden en behoorlijk beloond. Maar toch wil ik mij steeds bereid houden om alles weer op te geeven.

zondag 15 december

Zoel en vochtig weer. ▫ Van daag een brief van den notaris in Hilversum die de f 4800. - hypotheek wil opeischen. ▫ Gister ging het mij vrij goed. Van morgen weer nieuwe zorgen.

maandag 16 december

Zoel, reegen. ▫ Gister middag fietste ik naar Tine de Kruyff die in twee jaar niets van zich liet hooren en mij nu geschreeven had. ▫ Een prachtig huis heeft ze laten bouwen: ‘de bijenschans’, met hal en groote huiskamer, met centrale verwarming en houtvuurtjes, een prachtig uitzicht oover de hei, een tuin met terrassen. Zij zelf heeft den bouw ontworpen, wat wel getuigt van oorspronkelijkheid en talent.

woensdag 18 december

Storm, koude reegen. ▫ Eergisteren sprak ik in Nunspeet en las Minnestral voor. ▫ Ik logeerde bij Dr Schut, een oude docter met een goede vrouw en een aardige dochter van 20 jaar, denk ik.

donderdag 19 december

Nog slecht weer. ▫ Van avond moet ik in Utrecht spreeken, de laatste maal oover den Kleinen Johannes. Ik heb er niets geen animo in.

De Weltersen stuurden een mededeeling door hun ontvangen, waarin gezegd werd dat ik geen recht heb mevrouw Welters iets te verwijten, omdat ik ook om stoffelijk belang heb gedacht. ▫ Truida vindt dat zeer onbillijk, en ik ook. Ik voel dat hier de vermaning niet billijk is. Ik verzette mij teegen een leelijk wantrouwen en een leelijke hebzucht. Daaraan ben ik zelf zeeker niet schuldig. ▫ Ik verdraag het makkelijker, omdat ik mij in zooveel andere opzichten wèl schuldig acht.

Gister kwam Jaap London en schaakte met me. Ik schreef den VIIe zang

aant.

van S. en W. af - of niet geheel af, maar stuurde wat ik had naar de Amsterdammer.

Salomonson kwam mij vertellen dat hij de pleegdochter van Der Mouw had leeren kennen en ten huwelijk wilde vragen. Ik vond het een curieuze samenloop. De ‘Spreeuw’ zooals ze genoemd wordt - en Salomonson.

zaterdag 21 december

Mooi, zonnig, zacht weer. ▫ Het lijkt soms wel of mijn bestaan, in plaats van eenvoudiger en klaarder, steeds meer gecompliceerd en confuser wordt. Kon ik mij maar uit die ‘veelzijdigheid’ los maken. Nu heb ik zooveel te ooverzien dat ik in het belangrijkste niet schijn te vorderen.

En toch - In sommige omstandigheeden voel ik mij vaster, krachtiger. ▫ Zoo was ik eergister met Truida bij Pater de Groot. Wij waren beiden getroffen door de rustige sfeer en de lieve, vroome man. ▫ Maar wij voelden ook beiden ons goed recht om anders te gelooven dan hij. Dat gezag der kerk, direct afstammend van Jezus - dat imponeerde ons niet. Ik weet nu veel vaster en zeekerder dat ik nooit Roomsch zou kunnen worden. ▫ Ook al had Pater de Groot gelijk met zijn kritiek op het Jezus-boekje. Hij is er zeeker van dat het gemaakt is, onbewust, door het medium. Dat is dus de gewoone materialistisch-psychologische opvatting. Ook zijn min of meer schampere bespreeking van sommige zaken, vooral van theosofische expressies, toonde zwakheid. ▫ De theosofen waren het moeyelijkst te bekeeren, zei hij. Geen wonder, dacht ik. ▫ Maar Truida en ik hebben dezelfde neiging om hem in geen geval in zijn vroom besef te stooren. Er is niet veel kans op, maar ook die kleine kans willen wij, uit liefde voor den mensch, niet versterken.

Des avonds sprak ik in Utrecht. Het ging goed, de zaal matig bezet. Ik logeerde bij Christine. Ik sprak ook de Winter eeven.

Den volgenden dag bij Piet, die mij voorkwam goed te zijn en niet achteruit te gaan.

Heeden een brief van Ella Geldmacher, dat de Heks in Februari gespeeld wordt, in Frankfurt.

zondag 22 december

Mooi, stil, zonnig weer, niet koud. ▫ Gister was het weer een vreesselijke dag voor mij. Geldzorg, zelfverwijt, moedeloosheid en machteloosheid.

Van morgen laat op. Goede voorneemens! Wat hebben wij anders als goede voorneemens. Maar ze schijnen steeds minder kracht te hebben.

Ik voel echter wel vaster in mijn houding teegenoover het Geloof en het Katholicisme. Ik zal mijn diepste oovertuiging handhaven.

De katholieke kerk, de Roomsche, is niet de kerk van Christus. En haar voornaamste gebrek is juist dat zij den mensch den twijfel ontneemt. ▫ Ze geeft hem een zeekerheid, die hij niet hebben kan en mag. Het tot God naderen in vrije liefde wordt daardoor verhinderd. Men nadert uit angst en uit behoefte naar vreede en rust. Maar God verlangt de liefde uit eigen, persoonlijke vrije wil. Dat is zijn hoogste lust en onze schoonste neiging. Dat heb ik begreepen en dat begrip verlaat mij niet. God zal mij niet verlaten als ik Hem blijf liefhebben, omdat Hij mij schoon en beminnelijk voorkomt. Dat is het diepste gevoel in mij, dat is de diepste waarheid en daaraan zal ik vastklampen.

Ik weet dat ik een arme, berouwvolle, schuldige zondaar ben en niets te wachten heb als onverdiende Genade. Maar deeze woorden zijn alle onjuist - ze drukken alleen mijn beste en veiligste gevoelens uit. ▫ Ik wil mij echter niet blind oovergeeven aan het gezag van een groep menschen, en op deeze wijze een schijnbare vreede en rust verwerven. Want dat is de vreede en rust niet die ik zoek. Ik wil ze onmiddellijk van den Vader, die mij zijn kind noemt en mij niet nutteloos zal laten lijden. ▫ Het is moogelijk dat pater de Groot gelijk heeft omtrent het Jezus-boekje. Dan nog zou dat mijn geloof niet schokken. Er staat zeeker veel goeds en waars in en het is waard te worden geleezen. ▫ Er teegenoover past de houding van den onderzoeker, die niet ‘Ja’ en niet ‘Neen’ kan zeggen. En die houding is de schoonste en beste, zoolang wij als mensch staan voor het ondoorgrondelijke. Alleen voor het allereenvoudigste - ik heb God lief - en vertrouw op Hem - daarbij komt een ‘Ja’ te pas, een volkoomen stellig ja. Al het andere is uit vrees en angst gebooren en niet stellig. De roomsche leer is mooi en makkelijk, maar kan den moedigen waarheidzoeker niet voldoen.

dinsdag 25 december

Gisteren morgen voelde ik de kiem in mij oopenbloeyen van een drama Ik lette er goed op, want het is als een wonder. Maar nu weet ik duidelijk dat het begint met een idee, een gedachte. En ditmaal wel de gedachte van de menschelijke Vrijheid, die hij van God ontving. Al het uiterlijke werk

aant.

komt dan later en is nog geheel onbepaald. Maar de grondgedachte is dat God liever wordt bemind dan gehoorzaamd. Dat Hij juist ons de vrijheid gaf opdat we Hem uit vrije verkiezing zouden beminnen. ▫ Hierdoor wordt het drama meer een mysterie-spel. Het geluk van liefhebben, het meerder geluk van bewonderende liefde, meer dan deugd en gehoorzaamheid. Dus zijn de hoofdpersoonen twee kinderen van een Vader, die uittrekken, door hunnen Vader uitgezonden. ▫ Waar en wanneer dat speelen zal is nog geheel duister.

Ik voelde gisteren sterker. Ik was in Amsterdam en men prees mijn artikel oover de Gerechtigheid en den Ex-keizer.

Ik was met Jaap London en de impressario de Haan en wij maakten een oovereenkomst. Die actie voldeed me. Dan voel ik me ruimer, in vrijer werkkring, minder domestiek. ▫ Thuis is het vol zorgen. Angst voor ongesteldheid der kinderen, voor brandstof, voor geld, zelfs voor voedsel. Ik bracht gister uit Amsterdam drie pond stokvisch mee voor 9 gulden.

26 december

Tweede Kerstdag. Een zeldsaam mooye winterdag met ligte vorst en helderen zonneschijn. ▫ Gisteren hadden wij een eenvoudig kerstmaal, met moeder en Jet Wolterbeek en haar dochter. Ik kon er nog niet toe koomen een gebed uit te spreeken voor het maal. Ik ben bevreesd er spotachtige gedachten door op te weken.

Ik wandelde met Jacob Israël de Haan naar Laren. En alleen terug oover de hei. Ik was recht bedroefd omdat de trouwe vriend mij verlaten gaat. ▫ Ik sprak met hem oover mijn plannen. Het Jezus-boekje en het Godshuis.

Ik heb wel een sterker gevoel van bevrijding. Ik houd mij aan mijn eigen waarheid, aan de stem der waarheid in mij.

vrijdag 27 december

Guur, nat en stormachtig. ▫ Het was gisteren zoo mooi weer en ik wandelde met Truida op de hei bij de prachtige zons-ondergang. Er was een vers in mijn hoofd gekoomen, door het afscheid van Joop. ▫ Maar thuis was het weer weg, en dit voelt zeer pijnlijk. Dan vraag ik: waarom moet het schoonste en het beste geluk mij in den ouderdom begeeven. Van nacht en van morgen, wakker wordend, datzelfde droeve, leege, akelige gevoel van geen verzen meer te kunnen schrijven.

Van morgen klaagden wij beiden, Truida en ik, ons leed, dat wij geen weerstand hebben teegen het leeven, de zorgen en het klimaat. Het opstaan in de kou is ons al eeven ellendig. ▫ En misschien is het Jezus boekje toch niet echt, zoo peins ik dan. Er spreekt een stem zeer diep in mij, die mij weer terugwijst naar de beste waarheid die ik vond. Die in mijn verzen uitkomt. Daarom beangstigt me dan juist het wegblijven van de verzen. Dan is 't of ik geheel op 't verkeerde pad ben.

zaterdag 28 december

Stormachtig zoel. ▫ Gisteren gingen we bij zeer slecht weer naar Hilversum. Truida en ik. Jaap London was het vergeeten en we kwamen onverwacht. Het liep toch alles goed, want we telefoneerden allen bijeen. Ik werd toen wel wat beeter, maar van morgen was ik weer vrijwel radeloos. Ik kan al die zorgen niet aan en ik kan mijn taak niet aan. En toch komt dan telkens het gevoel van bizonderheid. Waarom is de waereld in mij gecentraliseerd? Er kan niets zijn buiten mij.

zondag 29 december

Reegen, zoel. ▫ Wij voelen beiden het leeven zwaar. Truida en ik. Wij leeven hier toch feitelijk te groot en te kostbaar. Ik heb het nu bijna tien jaar uitgehouden, door bizonder geluk. Ik verdiende veel, maar kwam toch nooit rond, en zat altijd in zorg. ▫ En ik kan niet weg. Ik wil hier blijven in elk geval zoolang Moeder leeft. En ik weet evenmin als voor tien jaren waarheen ik zou moeten gaan.

maandag 30 december

Goed, droog weer. ▫ Ik ben ellendig en zie niets beeters in 't verschiet. Gister was ik op de A.S.P. vergadering en ook bij Joop - die al eeven somber was als ik. En toch deed mijn komst hem goed, zei hij.

Het boek van Chesterton over Orthodoxy is goed. Geestig en eerlijk en met diepe waarheeden.

Beknopt chronologisch overzicht van deel III (1911-1918)

1911	jan. - aug.	ontwerpt met E. Gutkind een oproep aan de 'koninklijken van den geest' om te komen tot een 'wereldrijksdag'. voordrachten in Nederland.
	zomer	VanEeden-Colony in North-Carolina krijgt vorm.
	okt. - nov.	tweede en derde lezingentournee in Duitsland.
	versch.	*Welt-Eroberung durch Helden-Liebe* (met Volker).
1912	jan.	spellingverandering.
	29 mrt.	Lady Welby overlijdt.
	apr. - mei	vriendschap met Upton Sinclair. verblijf te Londen met J.I. de Haan, te Berlijn met U. Sinclair, ontmoeting o.a. met Gutkind, Buber en Rathenau.
	juni	reis naar Venetië om Eleonora Duse als psychologisch raadsman bij te staan.
	30 juni	opvoering van *Lioba* op Duin- en Kruidberg.
	aug.	tweede bezoek aan El. Duse, te Ormesby.
	okt.	lezing te Frankfurt. Vriendschap met Ella Geldmacher.
	versch.	*Sirius en Siderius I. De ouders. Happy Humanity*.
1913	12 feb.	Paul van Eeden overlijdt.

	apr.	lezingentournee in Zweden. lezing voor de S.P.R. te Londen: *A study of dreams*.
	mei	ontdekt Rabindranath Tagore.
	juni	rede te Gent: *Nieuwe Nederlandsche dichtkunst*.
	sept.	woont het psycho-analytisch congres te München bij.
	okt.	*Lioba* te Weimar opgevoerd.
	versch.	*Paul's ontwaken.* *In kenterend getij* (1 *De zendeling*. 2 *De stamhouder*).
1914	jan. - feb.	lezingen te Wenen, ontmoeting met Freud.
	10-13 Juni	bijeenkomsten te Potsdam met Gutkind, Buber, Landauer, Däubler, Rang, Bjerre en Borel: stichting van de ‘Forte-Kreis’.
	nov.	redacteur van De (Groene) Amsterdammer. vriendschap met Romain Rolland.
	versch.	*Sirius en Siderius II. Het kind*. Vertaling van Tagore's *Wij-zangen* (*Gitanjali*).
1915		voordrachten in Nederland over de oorlog.
	feb.	*De heks van Haarlem* opgevoerd. begin van regelmatige spiritistische activiteit. vriendschap met L.E.J. Brouwer.
	versch.	*Bij 't licht van de oorlogsvlam.* *De heks van Haarlem*.

1916		voortzetting van de voordrachten en seances.
		vriendschap met de minister van Buitenlandse Zaken Loudon.
1917	jan.	in opdracht van Zweedse pacifisten naar Engeland om bij de minister-president Lloyd George een vredesbemiddeling in te leiden.
	feb.	*De bokkerijder of Het skelet* opgevoerd.
	juni	kandidatuur voor het lidmaatschap van de Tweede Kamer voor de Algemeene Staats-Partij.
	sept.	oprichting van het Internationaal instituut voor praktische wijsbegeerte, later verdoopt in Signifische kring. Vriendschap met G. Mannoury.
	versch.	*De bokkerijder of Het skelet*.
1918		nieuwe reeks seances o.a. met Jaap London, waaruit *Het godshuis in de lichtstad* voortkomt.
	15 juni	kennismaking met J.A. Dèr Mouw (Adwaita).
	nov.	eerste bezoek aan pater J.V. de Groot O.P.
	versch.	*Studies VI*.

Aantekeningen[1]

De eerste symptomen van de slepende hersenziekte die Frederik van Eeden's laatste levensperiode teisterde, vertonen zich al van zijn 56ste jaar af. De depressies zijn talrijker, het wijsgerig denken vervalt aanhoudend tot solipsisme, aandacht en geheugen worden minder gewillig, de stijl van het dagboek verliest aan lenigheid, evenals het handschrift (Pl. 93).

Verkeerd gespelde eigennamen zijn in de tekst consequent onveranderd gelaten (verg. Inleiding blz. 23), maar als Van Eeden een verkeerde naam schrijft of een naam tot onherkenbaarheid toe verhaspelt, wordt de verbetering in een voetnoot gegeven.

Van 1912 af verandert de schrijver naar eigen inzicht de spelling-De Vries en Te Winkel. De vele inconsequenties worden overgenomen omdat ze soms als experiment beschouwd kunnen worden. In veel gevallen echter zijn de afwijkingen van de regels-met-uitzonderingen die FvE in *Onze schrijfwijze* (*Studies VI*, 1) en in De Amsterdammer van 3 en 17 januari 1915 en 21 januari 1922 had neergelegd een terugval in de oude onverschilligheid: voor Van Eeden was de spelling een conventionele afspraak waaraan hij zich vooral in zijn binnenkamer weinig stoorde, hetgeen aan de verstrooidheid vrij spel liet. Zijn belangstelling gold de significa, de taal als middel van communicatie.

De titels van zijn werken worden geciteerd in de spelling van de eerste druk.

Blz.	**regel**	
1911		
1147	28	blijkbaar zijn vertaling van *De klok*, zie blz. 581, 35.
1149	28	historische roman van Dmitri Meresjkowski (1902).
1150	36	in 1799.
1155	8	waarschijnlijk de Duits-Amerikaanse antropoloog Franz Boas (1858-c.1952).
1158	37	zie *aant. bij* blz. 988, 11.

1 Dl. I (1878-1900) bevat blz. 1-500, I-XXIV en Pl. 1-34;
Dl. II (1901-1910) bevat blz. 501-1146, XXV-XLIV en Pl. 35-58;
Dl. III (1911-1918) bevat blz. 1147-1726, XLV-LXVI en Pl. 59-74;
Dl. IV (1919-1923) bevat blz. 1727 en vlg., LXVII en vlg., Pl. 75-96 en het register.

1160	30	N. Gids IX (1893-'94) I, 181 v.
1161	1	prof. G.J.P.J. Bolland schreef in De Samenleving - zie hieronder - een reeks artikelen over H.P. Blavatzky en een reeks ‘Spreuken uit de gehoorzaal der zuivere rede’.

1162	35	in 1910-1911 verscheen de eerste en enige jaargang van ‘De Samenleving. Nederlandsch weekblad’ onder red. van F.H. Fischer. Amsterdam. FvE droeg een zestal artikelen bij. o.a. *Wetenschappelijke mystiek* en *Siderische geboorte*, herdr. *Studies VI*, 171 v. en 184 v.
1163	16	W.v. Kugelchen, *Jugenderinnerungen eines alten Mannes*.
1164	37	*Een rectificatie*: H. Wirth had in de inleiding tot zijn boek *Der Untergang des niederländischen Volksliedes* FvE's *Over woordkunst* zo aangehaald dat het scheen of deze de Nederlandse poëzie in haar geheel ‘dood’ genoemd had. Tegen deze misvatting, waaraan hij toch niet helemaal onschuldig was, kwam vE op.
1166	32	Ella Dusil.
1174	19	‘weer’ slaat stellig op FvE's beëindiging van zijn medewerking aan De Beweging in 1906 nadat de redacteur Verwey een afbrekend stuk van Van der Goes over *De kleine Johannes II* en *III*, in hetzelfde tijdschrift verschenen, op had genomen, verg. blz. 702, 3.

1175	17	*Significs and Language*. 1911.
	37	citaat uit het gedicht *Het gebergte. Dante en Beatrice* 86.
1176	2	‘nu beveelt het lot mij, nog onbezorgder te filosoferen’. Dit zei Zeno (volgens Seneca, *Dial*. 9.14.3) toen hij vernam dat zijn bezittingen verloren gegaan waren.
	37	van Pol de Mont.
1180	24	William Russell, een der leiders van de Whigs in hun strijd tegen Karel II, 2 Januari 1683 terechtgesteld.
1182	3	*Happy Humanity*.
	29	zie *aant. bij* blz. 988, 11.
	31	*Happy Humanity;* de brochure kwam later.
1183	29	in Walter Page's tijdschrift The World's Work verschenen in 1911 I *The essential injustice of society*. II *As Poet and Doctor*. III *How I came to see the essential wrong underlying commercial life - The way out*. Alles bestemd voor *Happy Humanity*.
1184	18	hotel te Bussum.
1185	29	dit was een groep van G.G.B., gevestigd in een door de Bazel ontworpen gebouwtje op Walden.

1186	6	Beweging 1911 III, 91 v., herdr. *Proza II* 198 v.
1191	1	brochure, herdr. *Studies VI*, 44 v.
	15	I.W. Meinhold, *Maria Schweider, die Bernsteinhexe*.
1192	15	*Essai sur les données immédiates de la conscience*.

1194	1	J.V. Jensen, *De gletscher* (oorspr. *Den lange rejse*).
	9	24 september 1911. *Kroniek der gedichten III*, een recensie van *Het lied van schijn en wezen II*.
1198	22	de Vennootschap Electrische Bakkerij Walden, verg. blz. 1210, 26.
1199	3	Acte was een geliefde van Nero, vóór Poppaea.
1200	5	*Schijn en Wezen I*, x, 17-18.
	24	de dichteres Tony de Ridder.
1201	17	redetwisten, aldus in hs.
	23	‘P.’ vervangt een familienaam.
1202	36	Heine, *Bergidylle* 2 vs. 110-112. *Aus der Harzreise*. (*Buch der Lieder*).
1204	20	Heine, *Die Heimkehr* n° 47 (*Buch der Lieder*).
1205	8	Paul was toen opgenomen in het sanatorium Middenbosch te Doorn.
	29	nl. van het hertogdom Berg.
1207	36	*Welt-Eroberung durch Helden-Liebe*.

1213	34	A. Kalthoff (1850-1906) schreef het ontstaan van het Christendom niet toe aan één bepaalde stichter.

1912

1215	16	Abbas Effendi (+ 1921) was toen de leider van de Bahai, een in 1844 gestichte, uit de Oosterse Islam voortgekomen godsdienstige beweging van universalistische strekking.
1219	36	F. de Witt Huberts regisseerde de opvoering van *Lioba* en vervulde de rol van Tancolf.
1224	31	J.K. Jerome, *Passing of the third floor back*. 1907.
1225	10	J.C. Matthes, *De Israelietische wijzen*. Amsterdam 1911.
	12	Paete, aldus in hs.
1226	37	Duin- en Kruidberg, landgoed van J.T. Cremer tussen Santpoort en Velzen. Duinterrein. De opvoering had 30 juni plaats. Pl. 60.
1229	6	A. Roland Holst beschreef deze ontmoeting in Mededelingen F. van Eeden-genootschap XXI, 5 (1966).
1230	29	zie Van Hoogstraten.

1234	2	The Syndicalist, maandkrant, begon 1 januari 1912 te Londen te verschijnen onder red. van Tom Mann; in no. 3 een bijdrage van Upton Sinclair; no. 4 bevat als hoofdartikel: FvE, *Syndicalism, the reformation of Socialism*.

1237	38	*Van de koele meren des doods*.
1239	6	Jeláleddin Rumi (1207-1273), de grootste Perzische mystieke dichter. In FvE's bibliotheek was Dschelal eddin Rumi, *Mesnevi*, übertragen von Georg Rosen. München 1913.
	26	H. Hohenegg, *Sezession*. Lustspiel. 1911.
1245	5	l. Eck-en-Wiel.
	37	tante van TE.
	38	van Marie Corelli.
1257	6	*Eponina*, al genoemd blz. 1225, 1227, 1249, in hs. bewaard.
1260	13	‘liever dagloner bij een arme boer dan heerser over het schimmenrijk’ *Od.* XI 489-491.
1261	26	betreft hoofdst. XI van *De kleine Johannes III*. Johannes bevrijdt zich door een deur in te trappen waarop ‘Zonde en Schuld’ staat.
1262	6	*De Profundis*. Methuen 1905, blz. 131. ‘Of all possible objects I was the most grotesque. When people saw me they laughed .... Nothing could exceed their amusement. That was, of course, before they knew who I was. As soon as they had been

		informed they laughed still more’.
1264	35	Ch. Morice, *Il est ressuscité!* Roman. 1911.
1265	21	A. Lévy, *Napoléon intime*. Parijs 1893.
	23	zie over De Haan's reizen naar Rusland: W.J. Simons, *Mijn lied stikt in mijn hart als 'k aan u denk*. Maatstaf VII (1959-1960) 481 v., verg. *aant. bij* blz. 1338, 15.
1270	1	van Romain Rolland.
	20	de Duitse vertaling van *Sirius en Siderius* verscheen te Berlijn 1912-1914.
1272	24	het gezin van Suchtelen-van Hoogstraten woonde in deze jaren achtereenvolgens in Den Haag, Schiedam, Bussum (niet op Walden) en Blaricum. Na haar scheiding in 1920 verhuisde C. van Hoogstraten met haar kinderen naar Rijswijk. Haar moeder woonde gewoonlijk bij haar in en overleed te Rijswijk in 1939.
1274	17	J.N. van Hall was, sedert jaren, redactie-secretaris van De Gids.
1278	28	Th. van Ameide, *Verzamelde gedichten*.

1913

1282	8	*A study of Dreams*, Proceedings S.P.R. Part LXVII vol. XXVI, Nederlandse vertaling door Hans van Eeden *Over dromen*, Mededelingen F.v. Eeden-genootschap XVI (1956), ook afz. versch.

1285	12	de bankier Ed. van Nierop was een oud-patiënt van FvE. Hij hielp bij de financiering van de bakkerij.
	13	Paul's laatste ziekbed was op De Lelie.
1295	3	uit Vondel's *Vertroostinge aan Geeraerdt Vossius*.
	27	*Faust II* vs. 11934-11935.
1296	6	Nederlandse vertaling W.B.-uitgave III, 219.
	16	slotkoor uit *Lioba*.
1298	32	*Hedendaagsche wijsbegeerte: Standpunten en Stroomingen* (*I Het psychisch monisme*, door Prof. G. Heymans). Ts. voor Wijsbegeerte 1913 blz. 213 v.
1300	8	*De Broeders* 8e acte (vs. 1866-1868).
1302	28	*Paul's ontwaken* 94.
1303	13	C. van Vollenhoven, hoogleraar te Leiden. O.a. *De drie treden van het volkenrecht*.
	25	*Pistis Sophia*: werk van de uit Alexandrië afkomstige gnosticus Valentinus (2e eeuw).
1314	36	verg. blz. 1282, 8 en de *aant*.

1315	11	*Welt-Eroberung durch Helden-Liebe*.
1316	18	Johanna Brandt-van Warmelo.
	37	‘ik wíl gek zijn!’
1319	13	*Nieuwe Nederlandsche dichtkunst*, brochure, herdr. *Studies VI*, 79 v.
1321	14	Het Midden. Algemeen staat- en letterkundig weekblad. Hoofdredacteur P. Tideman. Haarlem 1913-1914 (eerste en enige jg.) Het art. herdr. *Studies VI*, 178 v.
1322	31	bij de verkiezingen voor de Tweede Kamer.
	37	A. Drews (+ 1935), hoogleraar filosofie te Karlsruhe. Hier waarschijnlijk bedoeld *Geschichte des Monismus im Altertum*. 1913.
1324	18	Carry van Bruggen-de Haan.
1329	13	verg. inleiding blz. 10, 1.
1332	12	Barnum & Bailey, wereldberoemd circus.
	37	FvE's moeder verhuisde van het Frederikspark te Haarlem naar Truida's huisje op Walden.
1333	21	FvE woonde 7 en 8 september 1913 het Vierde Internationale

Psycho-analytische Congres te München bij op aandringen van Bjerre, die er sprak over *Bewusstsein kontra Unbewusstsein*.

1334	9	Lou Salomé.
1338	15	*Gedichten I*. Amsterdam 1952, 259 v., en *In Russische gevangenissen*. Bew. okt. 1912, afz. herdr.
1340	6	Propria Cures 11 okt. 1913.
1343	29	Dr. Simon leidde de Frankfurter Zeitung.
1914		
1352	20	de naam van de schilder niet stellig gelezen.
1353	3	l. Nederhorst-den-Berg.
	5	over *De ontwikkeling der menschheid*.
	13	te Wenen sprak FvE o.a. over Tagore.
1355	2	instelling: germ. voor geesteshouding.
1357	7	*De hoovenier*, van Tagore.
	21	*Aan de vrije jeugd*, brochure, herdr. *Studies VI*, 118 v.
1360	6	dit gebeurde. FvE had de ‘Zaaier’ in 1890 van Jo van Gogh-Bonger gekregen voor zijn bemoeiingen met de geesteszieke Theo van Gogh.
	35	‘Kientopp’ was een schertswoord voor de toen nieuwe bioscoop,

		oorspronkelijk ‘kinematograaf’ geheten.
1363	36	in de Frankf. Zg. van 27 mei 1914.
1364	31	van Carl Spitteler.
1365	10	zie *Report of the Meeting of the British Association for the Advancement of Science*.
1366	34	*De heks van Haarlem*.
1368	14	aldus in hs.
1371	13	de Empress of Ireland van de Canadian Pacific Railway (14181 brt.) verging 29 mei 1914; van de 1014 opv. werden er 463 gered. Lees achter ‘ongeluk’ een komma, want met het eerste ongeluk bedoelt FvE het vergaan van de Titanic op 14 april 1912, zie *Sirius en Siderius I*.
1373	25	Forte di Marmi, bij La Spezia aan de Ligurische kust. De oorlog belette dat de leden daar bijeenkwamen, maar zij bleven de kring ‘Forte-Kreis’ noemen.
1378	29	zie blz. 1376, 19.
1387	8	*Pauls Erwachen*. Berlijn pas 1916. Anonieme vertaling door Ella Geldmacher. Tweede uitg. met titel *Gesichte des*

Todes. Meines Sohnes Erwachen. Dresden 1924.

1389	11	de Duitse sociaal-demokraten stemden in de rijksdag voor de oorlogskredieten.
	19	Potsdam was het militaire centrum van Pruisen.
1393	8	*Die Briefe der Liselotte von der Pfalz, Herzogin von Orleans*.
1394	32	dit is blijkbaar geworden *Offener Brief an unsere deutschen Freunde*. De Amst. 6 sept. 1914.
1396	38	er circuleerden rondzendbrieven tussen de leden van de Forte-Kreis.
1398	38	Troels Lund, *De sterrenhemel en wereldbeschouwing in den loop der tijden*. Naar het Duits van Otto Bloch door C. van der Zeyde. Groningen 1902.
1399	9	verschenen in de Journal de Genève van 15 sept. 1914. Rolland bundelde later onder deze titel een aantal daar gepubliceerde stukken van boven-nationale strekking, die hem in Frankrijk kwalijk genomen werden, met een *Lettre à Frédéric van Eeden* van 12 jan. 1915 (versch. in De Amst. van 24 jan.). Verg. blz. 1691: zijn Introduction bij de Franse vertaling van *De kleine Johannes* zou eerst anoniem hebben moeten verschijnen, anders

		vreesde de uitgever schade aan het debiet.
1402	1	Marietje Brunner, zie Van Eeden.
	37	Christiaan Krah (geb. 1885) schreef o.a. een *Allegro appassionato* voor orkest, dat door Mengelberg en Hutschenruyter en in 1909 nogeens door Dopper werd uitgevoerd. Geen latere documentatie gevonden.
1403	32	kiem van *Bij 't licht van de oorlogsvlam*.
1404	37	FvE was van 1914 tot 1922 lid van de redactie van het weekblad De Amsterdammer, de ‘Groene’. H.P.L. Wiessing stichtte in 1914 de meer links georiënteerde ‘Nieuwe Amsterdammer’, naar zijn kleur bijgenaamd de ‘mosgroene’.
1405	12	Mopje: zr. Obbes.
	19	93 vooraanstaande Duitse intellectuelen hadden een manifest gepubliceerd om het Duitse politieke en militaire optreden, speciaal tegenover België, te verdedigen.
1406	31	van Barones Orczy.
1409	34	De Amsterdammer werd uitgegeven door Van Holkema & Warendorf.
1413	25	S.L.: het Amsterdamsch Socialistisch

Leesgezelschap dat in d'Geelvinck bijeenkwam.

30 I. Beeke, schrijver van een jongensboek, *Ben-Hur*.

1414	33	Gutkind schrijft 23 dec. 1914 aan FvE: ‘während Du uns immer wiederholt vorwirfst, durch die Presse oder gar durch den Mandschu suggeriert zu sein’. Wilhelm II?
1415	30	*De Broeders*, IIe acte (vs. 2577-2578).
1915		
1422	1	het eerste van Shelley, het tweede van Tennyson.
	31	Ds. A.H. de Hartog.
1425	34	Henr. Valeton-Ortt woonde als weduwe te Apeldoorn.
1429	13	kiem van de Internationale School voor Wijsbegeerte.
1430	13	begin van een nieuwe periode van spiritistische experimenten. Als aanleidingen kan men b.v. zien de dood van Paul en het verschijnen van Elsa Barker's *Letters of a living dead man*, onder FvE's toezicht in het Nederlands vertaald en met een voorrede van hem verschenen: *Brieven van Generzijds*. Amsterdam 1915.
	18	prof. dr. B.J. Stokvis, van 1873 tot 1883 hoogleraar in de algemene pathologie en propaedeutische kliniek te Amsterdam.

1433	30	*De Belgische neutraliteit geschonden*. 1915.
1435	22	Die Friedenswarte. Blätter für zwischenstaatliche Organisation. Hrsg. von Alfred H. Fried. Maandblad. FvE's artikel stond in het mei-nr. van jg. XVII (1915) (blz. 85-88).
1436	38	*J'accuse, von einem Deutschen*. Lausanne z.j. De schr. (dr. R. Grelling, zoals FvE in De Amst. van 12 sept. 1915 kon berichten) klaagde de Duitse regering aan. FvE schreef een woord vooraf bij de Nederlandse vertaling.
1437	31	blijkbaar verplaatsingen in het slagwerk.
1438	30	het gedicht *An meine Freunde in Ost und West* verscheen in De Amst. van 30 mei 1915, en met een Franse prozavertaling van Romain Rolland in 'Demain. Pages et Documents' (maandblad, in 1916 te Genève opgericht) van 15 mei 1916. Verg. blz. 1509, 4 en de *aant. bij* 6 september 1919. Van de acht coupletten volgen hier het tweede, derde en zesde: Wir fürchten nicht das Reich von Blut und Eisen, Wir zittern nicht vor der Dämonen Blick. Denn unverwüstlich steht das Haus des Weisen. Aus Traum und Sehnsucht baut er festes Glück.

Es mag der Wahn noch
wüten, wo wir wohnen,
Das Herz fällt seinen
Tücken nicht anheim.
Ein Wort von uns erlöset
Millionen.
Aus der Verheerung grünet
unser Keim.
O, zaget nicht, Ihr
Schwester und Ihr Brüder.

Ein ewig Schild ist unsre
Harmonie.
Ihr seht das Ziel, Ihr kennt
die Kraft der Lieder
Und der Gedanken heilige
Magie.

1440	14	kiem van *De bokkerijder of Het skelet*.
1441	4	A.K. Graves, *De geheimen der Hohenzollerns. Nieuwe opzienbarende geheimen betreffende het Duitsche Keizershuis en het uitgebreide Duitsche spionnenstelsel* (uit het Engels; er verschenen nog enkele boekjes met even verkoopbare titels van deze schr.)
1454	26	*Studies VI*, 248 v.
1459	21	zie *aant. bij* blz. 1430, 13.
	34	over *Van en over Alles en Iedereen. Studies VI*, 253 v.
1468	13	in Diligentia over *Het leeven na den dood*.
1474	32	J.C. Schröder, hoofdredacteur van De

Telegraaf, had 16 juni 1915 o.a. geschreven: ‘In het centrum van Europa bevindt zich een groep gewetenlooze schurken, die dezen oorlog veroorzaakt hebben. In het belang van de menschheid (...) is het zaak dat deze misdadigers onschadelijk gemaakt worden. Deze eervolle taak hebben de Geallieerden, zoodat zij ook zeer direct oorlog voeren voor het Nederlandsche belang bij uitnemendheid, onze onafhankelijkheid, waarmede het onherroepelijk gedaan is als het Duitsche militairisme wint’. Als de regering dit niet inziet dient zij heen te gaan enz. - 30 juni werd tegen Schröder 6 maanden gevangenisstraf geeist, en 4 dec. volgde zijn arrestatie, gevolgd door vrijspraak op 14 dec. - FvE schreef hem (ingez. in De Tel.) dat hij over een manifest dacht met niets dan ‘Wie Schröder in de doos stopte is een stommeling’ en een paar duizend handtekeningen, en troostte hem met Thoreau's woord, dat in een land zonder vrijheid de plaats des oprechten in de gevangenis is. - Kans om Schröder's plaats in te nemen leverde dit natuurlijk niet op.

37 L.E.J. Brouwer, *Kunst, Mystiek en wetenschap*, brochure, oorspronkelijk een in 1905 voor het gezelschap Vrije Studie te Delft gehouden lezing.

1476	12	hiermee gaat het automatisch schrift de plaats innemen van de trance. Mejuffr. Bertha Welters schreef tot augustus 1917; zij kreeg

		van drie berichtgevers samenhangende mededelingen die het materiaal vormden voor *Jezus' leer en verborgen leeven*.
1478	12	theosofisch begrip betr. de zalige toestand van de ziel tussen twee incarnaties.
1916		
1480	6	L.E.J. Brouwer, *Grondslagen der wiskunde*. Amsterdam 1907.
	23	Henry Ford had een expeditie naar neutrale landen afgevaardigd met het doel, in samenwerking met uit die landen te kiezen medewerkers, tot een voor de oorlogvoerenden aannemelijk vredesplan te komen. Dit vond vooral in Zweden weerklank, verg. blz. 1550, 38 v.
1483	5	A. Churchward, *Signs and signals of primordial man*. New York 1910.
1485	32	de huurders van het huis Frederikspark.
	34	J.I. de Haan promoveerde 1 feb. 1916 te Amsterdam tot dr. in de rechtswetenschap op *Rechtskundige significa en hare toepassing op de begrippen* '*Aansprakelijkheid,*

		verantwoordelijkheid, toerekeningsvatbaarheid'.
1487	6	een motorfietsenbedrijf dat de voormalige Bakkerij Walden had gehuurd.
1488	37	hem: zichzelf.
1491	28	Prins-Hendrikkade hoek Binnenkant.
1493	28	FvE's vertaling verscheen nog in 1916, verg. *Langs den weg* 18 v.
1498	32	verg. blz. 1542 en *Jeugdverzen* 85.
1502	32	van Tagore.
1503	24	Villa, Mexicaans bendeleider, toen ten onrechte dood gewaand.
1506	1	zusje Obbes.
	37	*Aarde XI*.
1507	13	in *Reinhardt in Nederland* (De Amst. 6 mei 1916) kwalificeerde FvE de tournee van het Deutsche Theater als propaganda van de Duitse regering om ons de Duitse wandaden te doen vergeten; hij noemde R. een groot regisseur, die echter met massale en lawaaiige effekten werkte, 'typisch Duits-Joods (...) want Reinhardt heet natuurlijk Nathansohn of Wolkonsky of zooiets'. Wagner die ook Joods bloed zou hebben

en Mahler waren er ook voorbeelden van; R. heeft geen gevoel voor het waarachtig dramatische, hij werpt zich op wat ‘men’ mooi vindt en dat is nu Strindberg. - De afstraffing volgde in De Amst. van 13 mei met de hand van Willem

		Royaards: ‘Je hebt kort geleden alles gedaan om het Deutsche Theater, met name Kahane, voor je tooneelarbeid te winnen (...) Is dan je afkeer van het joodsche Berlijn zoo groot en geweldig, dat deze je drijft tot het klakkeloos neerschrijven van bewuste onwaarheden?’ Daarna trachtte FvE in een stukje *Anti-semitisme* tevergeefs zijn (en veler) ambivalentie tegenover de Joden te rationaliseren. Dat Joden ‘arische’ pseudoniemen aannamen ergerde FvE meer dan het antisemitisme dat hen er toe noopte. (Reinhardt heette Goldmann.)
1508	14	kiem van *Jezus' leer en verborgen leeven* en *Uit Jezus' oopenbaar leeven*. Amsterdam 1919 en 1922. Verg. *aant. bij* blz. 1476, 12.
1517	23	Mari van Warmelo, toneelspeler.
1519	14	villa Liesbeth was indertijd voor de moeder van MvV gebouwd.
	26	dit is gebeurd. Musch speelde zelf de titelrol.
1525	1	Gerda: mevr. Holdert-van Sijll.
1529	9	van E.T.A. Hoffmann.

	30	het door Johan van Eeden in moeilijke omstandigheden achtergelaten gezin.
1530	21	E. Barker, *War-letters of a living dead man* (Ned. titel: *Oorlogsbrieven van Generzijds*).
1532	17	Kanso Oetsjimoera: Kanzo Uchimura, *Japanische Charakterköpfe*.
1533	19	*Een machtig brouwsel*, De Amst. 9, 16, 23, 30 sept. en 7, 14 okt. 1916, herdr. *Langs den weg* 75 v.
1536	7	over de bij blz. 1474 genoemde verhandeling.
	37	begrijp: aldus in hs.
1538	38	zie *aant. bij* blz. 1550, 38 v.
1540	34	*Paul's ontwaken* 89.
1542	14	*De geest der waarheid*, gepubliceerd in De Nieuwe Eeuw van 25 oktober 1923, herdr. *Jeugdverzen* 85 v.
1543	9	*Wezen en taak der rechtskundige significa*. Openbare les.
1544	4	uit *Ellen*, Derde zang IX.
	29	met G. Plotke had FvE een correspondentie over het verbod van de opvoering van *De Heks van Haarlem* in Duitsland omdat hij een

voorwoord geschreven had bij de Nederlandse vertaling van *J'accuse. Duitsche vrijheid*, De Amst. 21 okt. 1916.

32 ‘De boeken van deze dame zijn valsch, maar haar onderbewustzijn

		is iets griezeligs. (...) Wat ik van haar denk (...) is van dien aard, dat ik het alleen tegen haar kan zeggen, want ik ken niemand, die onfatsoenlijk genoeg is om dat aan te hooren'. 4 nov. 1916. Hs.
1545	29	uit *Schijn en wezen III*, vi, 19-20.
1548	20	*De geest van Japan*. Stenografisch verslag van een door Tagore in Amerika gehouden lezing. De Amst. 28 nov. 1916.
1550	38	een groep Zweedse pacifisten, waartoe Bjerre en Wyk behoorden, meende dat neutrale bemiddeling achter de schermen de vrede nader zou kunnen brengen. Daar Duitsland juist Roemenië veroverd en het (laatste) Russische offensief tot staan gebracht had, maar anderzijds besefte dat de tijd tegenwerkte, deed het een vredesvoorstel. Zelfs de onafhankelijkheid van België werd daarin niet a priori gegarandeerd. Een vrede door vergelijk zou op dat ogenblik een nederlaag voor de geallieerden geweest zijn. Vandaar dat het Zweedse initiatief een pro-duitse daad was, wat de politiek naïeve deelnemers weinig of niet beseften. FvE heeft er dan ook volstrekt geen genoegen van beleefd dat hij zich voor dit karretje heeft laten spannen.

1553	32	Joob = Joop = Jaap = J.I. de Haan.
1554	3	d.i. de zesde aflevering van *Een machtig brouwsel*, verg. blz. 1533, 19.
1562	28	kring van Potsdam: de Forte-Kreis.
1564	7	II, ix, 2-4.
1917		
1564		data aldus in hs.
1567	5	*Het tuchtelooze Holland*. De Amst. 27 jan. 1917. Aan boord van de Prins Hendrik van de Mij Zeeland had FvE op zijn terugreis tonelen bijgewoond die hij stuitend van ongebondenheid vond. De stoomvaartmaatschappij protesteerde tegen het stuk, waarop FvE in *De strenge hand: de Nederlandsche vrijheidszucht* zijn kritiek op zijn landgenoten handhaafde: ‘de Duitschers hebben het leeger, de Engelschen de public schools’ als vormers van levensstijl, wij hebben niets, ‘alleen losbandigheid die voor persoonlijke vrijheid doorgaat’. De Amst. 17 feb. 1917.
1569	9	de Lusitania, toen het grootste passagiersschip ter wereld, werd 7 mei 1915 zonder

waarschuwing door de Duitsers getorpedeerd op weg van Liverpool naar Amerika: 1200 doden onder wie 121 Amerikanen, verg. blz. 1436, 5.

1570	32	zie *Jezus' leer en verborgen leeven* 182 v.; aldaar 105 de zeven stadia, verg. dagboek blz. 1542; ‘de ware antithese’, verg. *aant. bij* blz. 1321, 14.
1571	22	vrijzinnig-protestantse buitenkerkelijke gemeenschap te Amsterdam, sinds 1918 in Den Haag.
1575	34	van Borel.
1577	6	deze brochure niet gevonden.
1579	10	*De Broeders* 4^{e} acte (vs. 1077-1078).
1580	26	De Amst. 14 apr. 1917 over A. Aletrino's *Napoleon's laatste levensjaren*. FvE prijst ondanks alle bezwaren Aletrino's heldenverering.
1583	12	De Algemeene Staats Partij, opgericht in okt. 1913, stelde in haar beginselverklaring voorop, dat partijbelangen ten onrechte boven het algemeen belang gesteld werden, streefde o.a. naar de oprichting van een ministerie van Onderwijs, Eredienst en Schoone Kunsten, naar algemeen kiesrecht, medezeggenschap van het parlement over traktaten en over oorlog en vrede;

		het particuliere kapitaal diende aktief te ageren onder organiserend, leidend, steunend en controlerend optreden van de staat.
1585	17	R. ter Laan was van 1 mei 1917 tot feb. 1919 FvE's secretaris.
1588	6	Max Harden bekeerde zich van annexionist tot radikaal-socialist.
1592	10	L. Boltmann, Oostenrijks natuurkundige (1844-1906).
1598	2	nadat de grondwetsherziening in 1917 aangenomen was, kwamen de partijen overeen, vanwege de terwille van de oorlogstoestand overeengekomen politieke ‘godsvrede’, de kamerontbinding en de verkiezingen die toen behoorden te volgen achterwege te laten en de Kamer te laten zitten. In De Amst. van 23 juni verscheen een artikel van FvE *De binnengesmokkelde grondwet*, met een bovenschrift van de hoofdredacteur, die zich distancieerde van de door FvE gegeven voorstelling van zaken en van zijn betoog. 7 juli kwam vE hierop terug met een artikel in de Nieuwe Amsterdammer van Wiessing: *Wat ze hadden moeten doen?* ‘Heengaan’, betoogde hij, en nieuwe

		verkiezingen laten houden. Verg. blz. 1600, 13.
	23	het kind is op De Lelie geboren.
1601	25	Bjerre schreef 13 juli uit Tumba (Zweden) over zijn reis naar St. Petersburg; hij had Kerensky niet te spreken gekregen maar wel de minister van buitenlandse zaken Teresjtsjenko; daarna had hij zich wegens de verwikkeling tussen de regering en de sovjets teruggetrokken.

1602	8	Ernst Abbe, de stichter van Zeiss-Jena. Uit zijn *Sozial-politische Schriften* besprak FvE 25 aug. 1917 in De Amst. *Kapitaal en rente*.
1603	3	*De geest der waarheid*, verg. *aant. bij* blz. 1542, 14.
1604	1	Rosika Schwimmer werkte namens het Zweedse vredeskomitee.
1605	28	van het huis Frederikspark.
1606	32	over *De geest van China*, 11 aug. 1917.
1609	27	hiermee wordt *Sirius en Siderius III* bedoeld.
1613	30	of dit op de mislukte reis van Bjerre slaat blijkt niet.
1615	4	De Amst. van 14 juli 1917, verg. de *aant. bij* blz. 1532, 17.
1618	11	oorspr. *Die Schneider von Schönau*, komische opera van Jan Brandts Buys, tekst van Warden en Welleminsky.
1621	1	er werd een nieuwe kring gevormd met de architekt Jaap London (londòn) en mejuffrouw Annie Bosch (geb. 1895). De laatste had bij zichzelf het vermogen

tot automatisch schrijven ontdekt en werd door London met FvE in kennis gebracht. In een interview op 14 september 1970 gaf zij een beschrijving van de gang van zaken die tot in onderdelen met het dagboek klopte en dit aanvulde en verduidelijkte. Het schrijven ging in spreektempo; zij las al schrijvende op wat zij schreef, vandaar dat er vragen gesteld en beantwoord konden worden. Thuis schreef zij het script in 't net en dit kreeg FvE bij de volgende zitting. Zijn houding tijdens de zitting was passief, in tegenstelling van die van TE: ‘Truida zoog mij uit’. Dit kan de centrale rol van het Jezus-thema helpen verklaren. Zelf was het medium weinig innerlijk bij de zittingen betrokken. Van spiritisme wist zij niets en het automatisch schrijven is na afloop van de reeks, in de zomer van 1922, even vanzelf uit haar leven verdwenen als het erin gekomen was. De zittingen leverden het materiaal voor *Uit Jezus' oopenbaar leeven* en *Het Godshuis in de lichtstad*.
Veel concreter dan deze berichtgevers deed Paul van Eeden zich aan het medium voor. Zij schreef dan niet maar ‘Paul wilde door mijn ogen kijken’. In deze gevallen was FvE stellig niet passief en alleen hierbij deed zich iets als trance voor.
FvE twijfelde zelf aan de juiste verklaring van de verschijnselen. Hij wilde het expres zonder

'test-conditions' doen omdat die het contact met het generzijds juist zouden kunnen verstoren. Vandaar dat hij geen aanraking zocht met de S.P.R., die in dezelfde jaren juist op grote schaal met schrijfmediums (automatists) aan het experimenteren was. Verg. de Proceedings van de S.P.R. en voor een overzicht W.H. Salter, *Zoar or the evidence of psychical research con-*

		cerning survival. Londen 1961, p. 139 v. Korter: D.J. West, *Psychical Research today*. Londen 1962, Ned. vert. *Paranormale verschijnselen*. Arnhem 1965, blz. 90 v.
1918		
1644	4	dit plan, om op de Musschenberg bij Den Haag door De Bazel een tempel te laten bouwen, was al enige jaren oud.
	18	Kerkhoffs was de hoofdpersoon in *Het skelet*.
1646	31	Mate was een der bijnamen van BvH.
1648	25	aan de Haarlemmerweg onder Halfweg.
1650	4	de familie Welters woonde toen te Nijmegen.
1653	16	De Tribune, toen onder de redactie van W. van Ravesteyn en D.J. Wijnkoop.
1654	13	van Tagore.
1657	1	buitenplaats te 's-Graveland.
	7	Amerika en Engeland namen de in hun havens liggende Nederlandse koopvaardijschepen in beslag, 156 in totaal, met

		een beroep op het angarie-recht. De Nederlandse regering protesteerde tegen de daad en bestreed de formele motivering.
1659	22	Duits ambassadeur te Londen, werkte de agressieve Duitse politiek tegen en schreef *Meine Londoner Mission 1912-1914*. Zürich 1918. Het boek werd in Duitsland verboden en de schr. verguisd.
1660	35	minister Loudon gaf in een briefje van 2 april 1918 zijn ernstige misnoegen te kennen over FvE's artikel *Bescherming van kleine naties. De schepenkwestie* in De Amst. van 30 maart. Tegen de publieke opinie en het regeringsstandpunt ingaande, nam vE het voor Amerika en Engeland op: hoe wilt ge dat ze vechten, ook voor uw vrijheid, als ge hun deze onmisbare hulp weigert?
1662	20	H.S.O: ongewone aanduiding van Henriëtte Sophie Valeton-Ortt. Tan en Justine waren haar dochters.
1666	24	*Het godshuis in de lichtstad*.
1673	16	*Eponina*, verg. blz. 1257, 5 en de *aant*.
1675	24	verg. A.M. Cram-Magré, *Dèr Mouw-Adwaita. Denker en dichter*.

		Groningen 1962, spec. blz. 101-107, 219 v.
1678	32	wschl. J.A. Möhler, *Symbolik, oder Darstellung der dogmatischen Grundsätze der Katholiken und Protestanten nach ihren öffentlichen Bekenntnisschriften* (6e dr. Mainz-Wenen 1843).

1679	18	Kaivalya duidt de toestand aan van de mens die geheel vrij is van het aardse (Cram-Magré, a.w. blz. 232.)
1687	23	Zie de *aant. bij* 10 mei 1919.
	28	*Jezus' leer en verborgen leeven*.
1688	36	‘Aktivismus’ was een filosofiie die het culturele en maatschappelijke leven wilde beïnvloeden in de zin van positief gerichte aktiviteit; in 1918 redigeerde Kurt Hiller een Jahrbuch: Tätiger Geist.
1691	6	*Le petit Jean*, vert. door S. Harper-Monnier, *Avant-propos de Romain Rolland*. Parijs 1921.
1692	32	stad, l. staat.
1695	35	in De Amst. van 7 sept. 1918 schreef FvE (*De dichters en de dood*) zeer bewogen over Rembrandt's ‘anatomische les van dr. Deiman’. ‘Ik zag er in het groote, kosmische leeven dat zich begint te oopenbaren, naast het kleine, blijde, maar beperkte leeven van den zoekenden verstandsmensch’, het eerste in het gezicht van het geseceerde boevenlijk, het tweede in de toeziende assistent.

1701	1	in het Panorama aan de Plantage-Middenlaan was de intocht van Jezus in Jeruzalem uitgebeeld.
1702	8	de spoorbrug over het Merwedekanaal (Amsterdam-Rijnkanaal) bij Weesp.
1705	23	verg. blz. 1519, 26.
1706	11	De Amst. 5 okt. 1918.
1711	8	*Jezus' leer enz*.
	28	in *De Haarlemsche schouwburg* gaf FvE een zuur verslag van de opening van de nieuwe schouwburg met het opvoeren van *De heks van Haarlem* (De Amst. 11 okt. 1918). Daarop reageerde jhr A.W.G. van Riemsdijk, hoofdred. van de Oprechte Haarlemschc Courant, in de Stads-editie van 16 okt. met een scherpe beschuldiging tegen FvE zowel wegens dit artikel als wegens zijn gedrag bij de opvoering. Hij had geweigerd op het toneel te komen waar men hem een krans wilde overhandigen. De schr. gebruikt het woord ‘lomp’ en eindigt met de dichter meer bescheidenheid, dankbaarheid en ‘zeker wat meer ..... distinctie’ toe te wensen. Ook *De Heks* kreeg 'n paar vegen uit de pan. Verg. de *aant. bij* 5 juli 1923.
1713	9	*Het ei van Columbus*. De Amst. 26 okt. 1918.

10 tegen H. Roland Holst schreef FvE 2 nov. *Mooye taal*: zij had aan Maxim Gorki een rhetorische open brief van hulde geschreven omdat hij, ondanks de inhumane maatregelen van de sovjet-regering,

		aan die regering trouw was gebleven. Verg. Ch.B. Timmer, *Een schrijver met een bijl* over de curieuze verhouding tussen Gorki en Lenin, Maatstaf 18 (1970) 178 v.
1715	32	nadat hij uitgevonden had dat ‘S.H.’ achter de naam Just Noll ‘slechthorend’ betekende, schreef FvE dat er tallozen rondlopen die geestelijk hardhorend zijn. Hij noemde die de haha's, Wilhelm II een reuzen-haha.
1720	35	*Gerechtigheid* (De Amst. 14 dec. 1918), betogend dat bestraffing van Wilhelm geen zin had, omdat hij zelf slachtoffer was van een systeem.
1721	15	van Heyermans.
1723	1	De Amst. 21 dec. 1918, in de boekuitgave met 18 regels aangevuld.
1725	34	*Afscheid. Aan Jacob Israël de Haan*. De Amst. 11 januari 1919.

Lijst van illustraties

Pl. 59 Truida van Eeden-Everts met Hugo en Evert. 1913.

Pl. 60 Opvoering van Lioba op Duin- en Kruidberg, 30 juni 1912. Vierde toneel. Foto uit het weekblad De Prins, gevonden tussen door Ella Geldmacher nagelaten papieren.

Pl. 61 Eleonora Duse, stellig uit veel vroeger dagen. Foto. F. van Eeden-museum.

Pl. 62 Julia Culp. Foto D'Ova, Wenen. Prentbriefkaart, verzonden Berlijn 13 jan. 1913.

Pl. 63 De kop door David Edström (1910) is door Van Eeden aan het Frans Halsmuseum te Haarlem vermaakt.

Pl. 64 Paul van Eeden op zijn laatste ziekbed, getekend door Marie Cremers. Eig. H. van Eeden.

Pl. 65 Foto met opdracht ‘For Urgrossvater with love from Upton Sinclair’. F. van Eeden-museum.

Pl. 66 Erich Gutkind (Volker). Verg. blz. 1127.

Pl. 67 Dr. Poul Bjerre. 1926. Foto. Kungl. Biblioteket, Stockholm.

Pl. 68 Upton Sinclair, Erich Gutkind en F. van Eeden te Nikolassee. 1912.

Pl. 69 Gustav Landauer. Tekening, voor zover leesbaar van Julie Wolfhorn. 1908.

Pl. 70 Martin Buber. Foto (1957). Bibl. Rosenthaliana. Amsterdam.

Pl. 71 Rabindranath Tagore. Tekening. Lichtbeeldeninstituut. Amsterdam.

Pl. 72 Hjalmar Wijk. Foto. Kungl. Biblioteket. Stockholm.

Pl. 73 Ella Geldmacher. Foto c. 1912. F. van Eeden-museum.

Pl. 74 Karikatuur door G. van Raemdonck in De Amsterdammer van 16 juni 1917. Aanleiding was een rede als kandidaat voor de Tweede Kamer. Het gemis aan

samenhang tussen de titel, de attributen en de tekst is kenmerkend voor het wanbegrip waarover het dagboek zoveel klachten bevat.

N.B. Het bandstempeltje is ontleend aan talrijke uitgaven van Van Eeden's werken sedert *Het lied van schijn en wezen I* (1895).